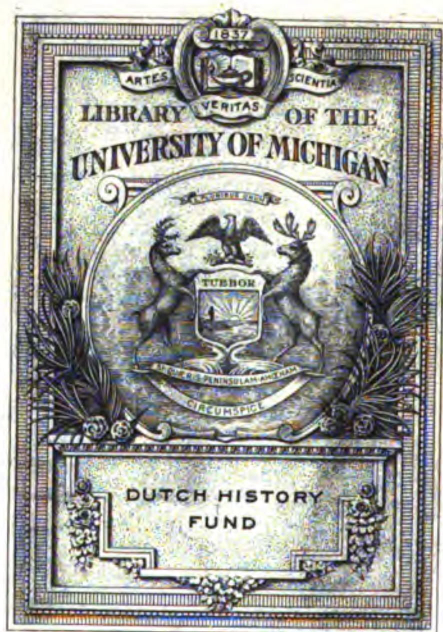
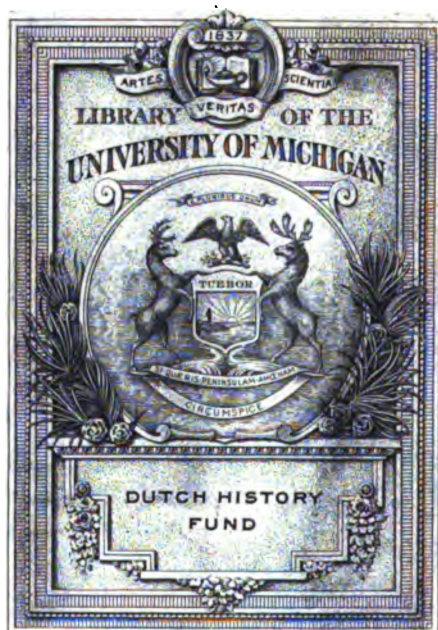

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

MENGELWERK.

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

MENGELWERK.

HEDENDAAGSCHE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAAR IN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

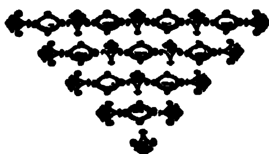
BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen betrekkelyk.

Vierde Deels, Tweede Stuk.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,

By A. VAN DER KROE,

en

By YNTEMA EN TIEBOEL.

MDCCLXXV.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

INHOUD
VAN HET
MENGELWERK,

Tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen betrekkelyk, in het Vierde Deels Tweede Stuk.

Gods

De

Na-

Waar-

Waar-

INHOUD.

MEN.

MENGELWERK,

TOT FRAAIE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

REDENVOERING TEGEN DE BYGELOOVIGE GEZINDHEIDS-YVER. DOOR WILLIAM ENFIELD.

De Jooden hebben geene gemeenschap met de Samaritaanen. Joan. IV: 9.

Op het leezen der woorden " de *Jooden* hebben geene ge„ meenschap met de *Samaritaanen*", zou men zich veelligt, in den eersten opslag, verbeelden, dat de *Samaritaanen* een volk hebben moeten weezen, van zulk een snood en overgegeeven boos character, dat hunne nabuuren het noodig oordeelden, te hunner eigene behoudenisse, zich, in geenerlei gemeenzaamheid, met hun in te laaten —— of, ten minsten, dat zy schuldig stonden, aan eenige oneerlyke en booze handelingen ten opzigte van de *Jooden*: voor welke zy nimmer eene genoegzaame vergoeding konden doen. —— Hadden zy eenige plegtige verbintenis of staatlyk verdrag geschonden? —— Hadden zy hunne Nabuuren en Bondgenooten verraaden, en in 's vyands handen overgeleverd? —— Hadden zy een aanval op hun gedaan, en getragt *Judea* aan *Samaria* te onderwerpen? —— Dusdanige omstandigheden mogt men aanmerken, als een genoegzaamen grond opleverende voor die verwydering en ingewortelden haat, welke tusschen deeze twee Volken plaats vondt.

Maar het verhaal, waar in deeze woorden voorkomen, en de *Joodsche Geschiedenisse*, geeven ons een geheel ander berigt van de zaak — een berigt, 't welk noch den *Jooden*, noch den *Samaritaanen*, tot eere strekt. Hier uit leeren wy, dat de Inwoonders van *Judea* de Stad *Jerusalem* aanzagen, als de eenige plaats waar de openbaare Eerdienst den ALMAGTIGEN moest worden toegebragt; en dat de *Samaritaanen*, (een gemengd Volk, deels bestaande uit de overgebleevenen van de *Joodsche Stammen*, en deels uit Aankomelingen uit andere Volken,) ter oorzaake van eene oude Overlevering, zich verbeeldden, dat de Berg *Gerizim*, boven alle andere plaatzen, GODE heilig was. „ Onze Vaders", luidt het woord der *Samaritaansche Vrouwe* tot onzen Zaligmaker, „ Onze Vaders „ hebben op deezen Berg aangebeden; en gylieden zegt, „ dat *Jerusalem* de plaats is, waar men moet aanbid„ den".——

„ den". —— Deeze twist, benevens eenige andere geringe verschillendheden, wegens het Byplegtige gedeelte der Godsdienstoefening, was de eenige oorzaak van dien onverwinnelyken afkeer en onverzoenbaaren haat. Op dien grondslag was de vyandschap der *Jooden* tegen de *Samaritaanen* tot zulk eene hoogte opgegroeid, dat, (volgens het berigt van een hunner eigene Geschiedboekeren,) de Overpriesters en de groote Raad een besluit namen, om de *Vervloeking* uit te donderen over de *Samaritaanen*, en het werd een allerhaatlykst misdryf gerekend in een *Jood*, als hy zich eenigerwyze met de *Samaritaanen* bemoeide, en deel nam in hunne zaaken. Uit deezen hoofde stondt de *Samaritaansche Vrouwe* dermaate versteld, als JESUS haar om een' dronk waters vroeg, om zich op reis te verkwikken, dat zy uitriep: „ Hoe, be„ geert gy, die een *Jood* zyt, van my te drinken! Ik die „ eene *Samaritaansche Vrouwe* ben! want de *Jooden* hebben „ geene gemeenschap met de *Samaritaanen*". Dit waren de gevolgen van een verschil, in gevoelen over de Plaats waar GOD moest worden aangebeden.

Wonder vreemde begogeling, en verbaazende domheid! Dat de Menschen zich immer kunnen verbeelden, hoe, by den ALLERHOOGSTEN, die hemel en aarde met zyne tegenwoordigheid vervult, de dienst der zulken die hem in geest en waarheid aanroepen, onbehaagelyk zou weezen, om dat zy verzuimen hunne Godsdienstplegingen te verrigten, op zekeren plek der Aarde! —— dat zy oit zo verre gaan in de buitenspoorigheid van woede, om allen vriendelyken ommegang en liefderyke verbintenis met hunne Nabuuren af te snyden: alleen, om dat zy weigerden uit hun eigen Land na een ander te trekken, tot het dienen van hunnen MAAKER! Dit waren nogthans de heerschende denkbeelden. Dus gedroeg zich het Volk, 't welk zich zo veel liet voorstaan op zyne Voorregten en den Godsdienst, en roemde, dat hun de woorden GODS waren toevertrouwd.

En dezelfde bygeloovige gehegtheid aan byzondere Geloofsopstellen en Eerdienst-plegtigheden, welke zich by het *Joodendom* vertoonde, is, in ontelbaare gevallen, en onder verscheidenerleie gedaanten, ten voorschyn gekomen, in alle eeuwen der *Christenheid* tot de tegenwoordige toe. —— Veelen der eerste *Christenen*, bekeerelingen uit de *Jooden*, behielden zulk eene gehegtheid aan de plegtige waarneemingen, by hun door de gewoonte diep geworteld, dat zy, in geenen deele, het gedrag der zodanigen, die de *Christlyke vryheid* wyder uitstrekten, zouden verdraagen. Ja, Apostel PE-

JEZUS zelve, die steeds tegenwoordig geweest was, by de wyze en algemeene liefde ademende gesprekken en redenvoeringen zyns Godlyken Meesters, van wien wy, overzulks, onbekrompener denkbeelden, en eene edelmoediger handelwyze zouden verwagten, stondt dermaate onder den invloed van dit vooroordeel, dat, wanneer hy by CORNELIUS, den *Romeinschen Hoofdman*, kwam, een Godsdienstig Man, die den HEERE vreesde, en veele aalmoessen deedt, het noodig rekende, verschooning te verzoeken, wegens de afwyking van de gewoone handelwyze zyns volks, zeggende; „ Gy weet, hoe het eenen *Joodschen Man* ongeoor„ lofd is, zich te vervoegen of te gaan tot eenen vreem„ den; doch God heeft my getoond, dat ik geen Mensch „ zou gemeen of onrein heeten". —— En in laatere eeuwen heeft dezelfde geest van Gezindheids-yver zich vertoond in duizend vreemde en misvormde gedaanten. Nu heeft dezelve een' Aanhang van *Christenen* aangezet, om, in eene openbaare Kerkvergadering, de gevoelens van anderen voor dwaalingen en ketteryen uit te kryten, en te verklaaren, dat zy, door het omhelzen dier wanbegrippen, gevaar der eeuwige verdoemenis loopen. De uitdruklyke woorden eener oude en welbekende Geloofsbelydenisse luiden: „ Soo wie wil zaligh zyn, dien is voor alle ding „ noodigh, dat hy het Algemeen geloove houde. Hetwelk „ soo wie niet geheel en ongeschent en bewaert, die zal „ zonder twyfel eeuwiglick verderven, en niet mogen sa„ ligh zyn". —— Ja zo verregaande is de dwaasheid geweest van blinden yver en gehegtheid aan eene byzondere Gezinte, dat veelen, die zich Naavolgers noemden van den zagtmoedigen en goedertieren Zaligmaaker, niet vergenoegd met hunne Mede-Christenen, tot de altoosduurende jammeren eens toekomenden leevens te verwyzen, hun op deeze wereld tot de schriklykste straffen verweezen; straffen op welker aandenken de menschlykheid een gruwen vat, en voor welker verhaal zy schrikt, als of alle Menschen, die te veel verstands of een te kiesch geweeten hadden, om dezelfde ongerymde begrippen, welke zy omhelsden, te gelooven of te belyden, gedrogten waren, die ten beste en ter behoudenisse der Menschlyke maatschappye moesten uitgeroeid worden.

En, schoon 'er grond is om te hoopen, dat de woede van deezen geest der Vervolginge, eenigermaate, beteugeld en verzwakt is, leeven 'er nog veelen in de Christenwereld, die het noodig, of ten minsten voorzigtig keuren, „ dat de Joo-

„ *den* geene gemeenſchap hebben met de *Samaritaanen*. In„ dien iemand, die denzelfden Godsdienst met hun belydt, „ van hun verſchilt in louter beſpiegelende ſtukken, of uit„ wendige betooningen van eerdienst, zullen zy, zo veel „ mogelyk, alle verkeering met hem vermyden en ſchuwen, „ en, in den ommegang, ſteeds op hunne hoede zyn, om „ niet beſmet te worden door zyn geſprek, zich omtrent hem „ zo koel en veragtend gedraagen, dat zulks ten duidelykſte „ vertoont, hoe zy, in hun hart zeggen „ Sta verre af, want ik „ ben heiliger dan gy". Als 'er zich eene gelegenheid voordoet, om aan hem eenig blyk van liefde te toonen, zullen zy of den *Levit* volgen, die, wanneer hy een vreemdeling zag aan den weg, dien voorby ging; of, ten besten genomen, hunne gunst bewyzen, met zulk eene houding en trotsheid, als geſchikt is, om alle bevalligheid aan die daad te ontneemen. Zy zullen byzonder oplettend weezen, om, zo veel doenlyk is, alle gemeenſchap in zaaken van den Godsdienst te myden met lieden van Ketterſche beginzelen. — Zodanige blyken van bygeloovige Gezindheids-yver, hoe vreemd zy ook veelen mogen voorkomen, ontmoeten wy dagelyks onder hun, die belydenis doen van eenen Godsdienst, welke de Liefde ten onderſcheiden kenmerk heeft. Het is, derhalven, hoognoodig, dat wy op onze hoede zyn, tegen alles wat ons op eenigerlei wyze zou vervoeren tot zulk een liefdeloosheid, door aan te merken, — dat dezelve voortkomt uit verkeerd opgevatte en ſchadelyke beginzelen — dat het ten blyke ſtrekt van een eng bepaalden geest, — dat ze de grootſte rampen heeft berokkend — en onbeſtaanbaar is met de Christlyke Belydenisſe.

Bygeloovige Gezindheids-yver ontſtaat uit verkeerd opgevatte en ſchadelyke beginzelen. Zy, die zich daar door laaten beheerſchen, veronderſtellen, dat de Almagtige GOD zyne gunst bepaalt tot dien byzonderen Aanhang, tot welken zy behooren. Zy verbeelden zich, het eenig Volk te zyn, 't welk GOD goed gedagt heeft, te verlichten met de kennis van zyne waarheid, en dat alle andere rondſom hun, in de droevigſte duisternis van dwaaling, zitten en omtasten. Zy zien hunnen nauwen kring aan, als een heilig afſchutzel, waar over de Almagtige zynen byzonderen zegen gebiedt, en de rest der wereld, als eene dorre wildernis, overdekt met de onkruiden van onkunde en ondeugd. Geen wonder, derhalven, dat zy, uit loutere menschlievendheid, zich bevlytigen, om anderen in dit gelukkig gewest over te brengen. Geen wonder, dat de Gezindheid-yverende *Jooden*, ten tyde onzes

Za-

Zaligmaakers, en dat lieden van dien zelfden stempel, door alle eeuwen en onder alle volken, land en zeën doorreisden, om Aankomelingen te maaken. Maar zy zyn, buiten alle tegenspraak, te beschuldigen van de verregaandste zelfsstreeling en het jammerhartigst zelfsbedrog. Want is GOD de Vader niet van alle Geslachten op aarde? Hebben niet alle inwoonders der wereld, de ruwste en onbeschaafdste niet uitgezonderd, een gelyk regt om op zyne bescherming en gunst te hoopen? Schenkt hy hun niet, met de daad, de gaven der natuure, en de gunstbetooningen zyner Voorzienigheid, zonder bepaaling, met een ruime hand? Wordt niet elke lugtstreek, elk schepzel, door de milde zonnestraalen bescheenen? Hoe kan het dan in 's Menschen hart opkomen, te veronderstellen, dat GODS gunste bepaald is, tot eenigen byzonderen Stam of Geslacht, of dat hy de noodige middelen om tot Deugd en Gelukzaligheid te geraaken, alleen schenkt aan een klein en niet noemenswaardig gedeelte des Menschdoms? De Almagtige is even zeer tegenwoordig in de woeste wildernissen, als by de beschaafdste Volken des Aardbodems. Hy is op dezelfde wyze de Vader van heel het Menschdom. En niets kan ongerymder en ongegronder, niets ydeler en verwaander weezen, dan dat een gering en klein gedeelte der Menschenkinderen verwagt, met uitsluiting van alle anderen, de gunst des Hemels te zullen genieten, als of zy het eenig overblyfzel waren, 't welk behouden zou worden. De dwaasheid van zulk een waan loopt te zeer in 't ooge, om eenige nadere opheldering te verdienen. Nogthans heeft men de Gezindheids-yver dikwyls op deezen grondslag doen rusten.

Een ander denkbeeld, 't welk veel voets gegeeven heeft tot liefdeloosheid en vervolging, bestaat hier in, dat geen Mensch, die niet met ons dezelfde Geloofsstukken omhelst, hoe uitsteekend en voorbeeldlyk zyne zedelyke hoedanigheden mogen weezen, met rede kan hoopen, aangenaam by GOD te zullen weezen. Zommigen hebben deeze vreemde verbeelding omhelsd, dat 'er iets anders, dan een opregt voorneemen en een vroom leeven, noodig is, om iemand tot een rechtschaapen *Christen* te maaken, en te verzekeren van dat heilgenot, 't welk het troostryk *Euangelie* belooft, en dat een yverig voorstaan van byzondere Geloofs-opstellen, en een strikt aankleeven van zekeren vastbepaalden eerdienst, aan alle zyne deugden waarde byzet, en meer dan iets anders in staat is, om hem de gunst des Hemels te doen verwerven. Dit wild en ongerymd denkbeeld is zo diep geworteld in de harten van veelen, zelfs in de Christen-wereld, dat zy niet in

ſtaat zyn, om lieden van eenen verſchillenden Godsdienst, of onderſcheidene Gezindheid, vriendlyk en beleefd te bejegenen, en alle nauwe gemeenſchap met hun aanmerken als eene afwyking van die heiligheid, welke hunne Christlyke Belydenis van hun vordert.

Uit het geen wy dus verre aanmerkten, blykt, dat de Gezindheids-yver ten blyke ſtrekt van eenen eng bepaalden geest. Veelen die zich verledigen, om, met een vry hart de beginzels van den Godsdienst te onderzoeken, zullen welhaast, omtrent dit ſtuk, zulke regtmaatige en redelyke denkbeelden koesteren, en zo volkomen overtuigd worden, van het belang der Deugd boven alle dingen, als mede van de zwaarigheden, welke alle beſpiegelende begrippen en aangenome Stelzels, vergezellen, en daarenboven van hunne eigene onkunde en zwakheid, dat zy zich luttel genegen vinden, om anderen te beſtraffen of te veroordeelen, wegens het verſchil van begrippen. Zy zullen hunne broeders, enkel uit dien hoofde, met geene kleinagting of bekrompenheid kunnen behandelen, als zy anderszins van wegen hun Character over 't geheel agtenswaardig zyn. Wanneer de Menſchen ter verkryging van eene uitgebreide kennis in de wereld gelegenheid gehad en gezien hebben, dat 'er, in alle Godsdienſtige Aanhangen, en onder Menſchen van allerlei belydenisſen, braave Mannen zyn, en ook zulken die aan elke Gemeenſchap ten ſchandvlek zouden ſtrekken, leeren zy ſchielyk alle geſchillen, over ſtukken van beſpiegeling, en onderſcheidingen van partyſchappen behandelen, met die onverſchilligheid en veragting welke zy verdienen. Zy bevroeden welhaast, dat weezenlyke braafheid van Character, voornaamlyk, onze agting verdient, en deeze zeer verre is van bepaald te zyn, tot eenig byzonder ſoort van *Christenen* of Menſchen. Het zyn alleen de zodanigen, die noit genoeg gedagt hebben, om aan eenig ding te twyfelen, of die zich altoos omſchreeven vonden, in den kleiner kring, binnen welken zy gebooren en opgevoed zyn, die beheerscht worden door den geest van Gezindheids-yver en liefdeloosheid. En wy mogen ons volſtrekt verzekerd houden, dat onze gemaatigdheid en liefde ſteeds zal toeneemen, in dezelfde evenredigheid als wy vorderen in de kennis der Menſchen, en van het beloop der wereldſche zaaken.

Laat ons, om de haatlykheid te toonen van den Gezindheids-yver, het oog vestigen op de heillooze gevolgen daar aan verbonden. De jammerlyke uitwerking van liefdeloosheid en vervolging in de Christlyke Kerk, hebben wy mede aange-

ge-

geroerd. Wy mogen hier byvoegen, dat een Mensch aan bygeloovigen Gezindheids-yver verslaafd, voor zichzelven ongelukkig, en op heel de wereld te onvrede wordt, buiten staat om de edelaartige aandoeningen van onbegrensde goedgunstigheid te gevoelen, of het vermaak te bezeffen, opgesloten in alle Menschen, als onze Broeders, te beminnen. Het ontrust en kwelt hem in het gezelschap der zodanigen, die misschien veel wyzer en beter zyn dan hy. Het berooft hem van ontelbaare oorsprongen van genoegen, die steeds als welvoorziene beeken vlieten, voor hem, die elk braaf Mensch als zyn Vriend en Broeder aanmerkt, die met vermaak te doen kan hebben, wederzydsche gunst betoonen, en een vriendlyk uur slyten, met elk eerlyk en verstandig man, zonder te weeten, of te willen weeten, tot welk eene Kerk hy behoort, of door welk eene Party-naam hy onderscheiden wordt. Die verkeerde Zielsgesteltenis veroorzaakt desgelyks de ongelukkigste verdeeldheden en vyandschappen in de Huisgezinnen en Geslachten. Schoon de Godsdienst van JESUS CHRISTUS, in oogmerk en aart, strekke, om vrede en liefde te bevorderen, heeft de booze Geest van Gezindheids-yver dikwyls de droeve vervulling veroorzaakt van deeze voorspelling, „ de Vader „ zal tegen den Zoon opstaan en de Zoon tegen den Vader, „ en eens mans huisgenooten zullen zyne vyanden weezen". Een verschil in Godsdienstige begrippen, en omtrent Godsdienstige plegtigheden, heeft te meermaalen oneenigheden verwekt, tusschen lieden, die anderzins ongestoort, de zegeningen en voordeelen zouden hebben mogen smaaken van Huislyken vrede.

In de laatste plaats is die geest van liefdeloosheid, ten eenemaal, strydig en volstrekt onbestaanbaar met onze Belydenisse van den Christlyken Godsdienst. Wy hebben, in de Geschiedenis der *Samaritaansche Vrouwe*, een doorsteekend bewys, dat bygeloovige Godsdienst-yver de geaartheid van JESUS niet was. Hy wist, buiten twyfel, welk een geschil 'er plaats hadt tusschen de *Jooden* en de *Samaritaanen*; doch hy wist tevens dat de God des Hemels en der Aarde geen plaatslyke Godheid was — dat alle plaatzen even zeer onder zyn ooge waren, — en dat hy altoos woonde in 't hart van alle braave en vroome Menschen, als de beste tempel hem toegeheiligd, en den eerdienst, waar hem ook toegebragt, als de aangenaamste offerande ontvangt. Hy koos daarom geen party in het geschil tusschen die twee Volken, en, als hy een dronk waters behoefde om zynen dorst te lesschen, zag hy geen reden, waarom hy dien niet vriendlyk zou vraagen en dank-

baar ontvangen van de hand eener *Samaritaane*. Ja, hy schroomde niet met deeze Vrouwe te spreeken, op die minzaame en vrye wyze als of zy eene *Joodinne* geweest ware: in zo verre, dat, wanneer zyne Jongeren, die hunne *Joodsche vooroordeelen* nog niet hadden afgelegd, by hem kwamen, verwonderd stonden, dat hy met die Vrouwe sprak, en zeiden, „waarom spreekt gy met haar"?

En, als wy het oog vestigen op de Leer en het Character onzes Zaligmaakers in 't algemeen, of de natuur en het oogmerk van zynen Godsdienst overweegen, zullen wy, ten blykbaarsten, ondervinden, dat de *Christenheid* rechtstreeks is aangekant tegen alle liefdelooze en bygeloovige handelingen, en op eene verwonderbaare wyze strekt om alle onderscheidingen van Aanhangen en Partyschappen te vernietigen, en alle Menschen te vereenigen en zamen te binden met de banden van genegenheid en liefde. „Daar is", schryft Apostel PAULUS", noch *Jood*, noch *Griek*, dienstknegt of vrye: want „wy zyn allen één in CHRISTUS JESUS". Het nieuwe gebod, 't welk onze hemelsche Wetgeever zynen navolgeren gaf, en waarin hy het grootst gewigt stelde, was, dat zy elkander zouden lief hebben. Hy stelde ten teken, waar aan zy van de rest der wereld zouden onderkend worden: „Hier aan „zullen zy allen kennen, dat gy myne Leerlingen zyt, in„dien gy liefde hebt in elkander". Welk eene gesteltenis nu kan onbestaanbaarder weezen met die goedgunstigheid, met die algemeene liefde, welke het *Christendom* eischt, dan liefdeloosheid en bygeloovige Gezindheids-yver.

Dat wy, derhalven, onze harten nauwkeurig doorzoeken, om te ontdekken, of 'er ook eenige verborgene zaaden van deezen onchristlyken Geest in ons schuilen, en of wy, in eenige gevallen, daar van ook blyk geeven, in ons gedrag omtrent onze Broederen. Laat ons, uit alles wat wy hier boven getoond hebben, leeren, alle onze Medechristenen, alle onze Medemenschen, met de armen van de hartlykste toegenegenheid omhelzen; en, in stede van de zodanigen, die van ons verschillen, door hunne denkbeelden en handelwyze, in het Godsdienstige, met kleinagting, of koelheid of smaad te bejegenen, hun door onzen edelmoedigen, vriendlyken en toegenegenen handel overtuigen, dat wy, schoon van hun in begrippen verschillende, nogthans met hun één van hart zyn. Laaten wy, afleggende alle bygeloovige gehegtheid aan byzondere stelzels van Geloof en bepaalde wyze van Godsdienst-oefening, die altoos met een yver zonder verstand vergezeld ging, onze aandagt en den yver onzer ziele

op

op gewigtiger en nutter onderwerpen vestigen. Laat het onze hoofdbedoeling en voornaamſte eerzugt weezen, liefde en het beoefenen van algemeene regtvaardigheid te bevorderen, zo in ons zelven als onder onze broederen. Want dezelfde Apostel, die ons vermaand heeft, „ dwaaze vraagen, om dat ze „ onnut en ydel zyn, te vlieden", leert ons, dat „ altoos in „ het goede te yveren, goed is".

BESPIEGELING VAN LOUWMAAND. (*)

De Zon heeft, in 't Zuidlyk halfrond, het opperſte van haare loopbaane bereikt, en nadert allengskens de Noordlyke lugtſtreeken. Maar de Winter is nog op het hevigst; de grond hard bevroozen; het Water geſtremd en met een kristallen korst bedekt; de vlugge ſchaatsryder geniet het wintervermaak, met zo veel hachlykheid en gevaar omgeeven: hy betrouwt zich op het Ys, en wy zien hoe, naar de ſchilderagtige beſchryving van den vindingryken ANTONIDES,

De Winter zelf geen vreugd den Amſterdammenaaren
Belet, wanneer het Y, met toegevroozen baaren,
De rosſen op zyn' rug laat ſtreeven, zo gezwint
Als een Tartaerſche Pyl, geſchoten voor den wint.
Zy ſnuiven vier en rook ter neuze uit, onder 't noopen
Der Jeugd, en ſchynen nu zichzelf voorby te loopen.
De ſchoone Jufferſchap, gedekt met kostlyk bont,
Streelt hen in 't jaegen met den orgel van haar' mont.
Men ziet 'er andre, met de vleugels aan de voeten
Voortvliegen als een' ſchim, 't godinnendom begroeten
Met duizend zwieren; nu laveren heel in ly
Op de eene ſchaets, en voort gezwiert aan d'andre zy,
't Omwerpen, ſneller als een arent op zyn pennen
En ſneller als door 't ſneeu de Samojeden rennen.
Myn oogen ſchem'ren door dat dryven hene en weêr
En daar ik hier meê ſprak, zie ik nu nergens meer.
Hoor Rome en hoor Atheen, wie derft oit ſtouter liegen,
Als dat men Menſchen zag met yzre wieken vliegen?
Hier zeggen wy 't met recht; en gy denkt uit de wys
Hoe ſnel het glippen moet, glad yzer op glad ys.

Het ys verſchaft, in ons doorwaterd Land, niet alleen vermaak,

(*) Deeze Beſpiegeling van Louwmaand is ons toegezonden, met verzoek om ze te plaatzen, en de beloſte van op elke Maand eene

maak, maar beantwoordt ook aan gewigtige oogmerken. Zwaare lasten worden, in korten tyd, en met weinig moeite, van de eene na de andere plaats, gevoerd. De Boer of Landman brengt zyn goed, op den kortvallenden dag, schielyk ter markt, en keert, eer de rasdaalende Zon het Westen bereikt hebbe, op zyn gemak weder by 't wagtend Huisgezin, 't geen den Vader welkom kust, en zich eenen genoeglyken avond belooft.

De Oostewinden, die eene drooge koude en de Vorst, op vlugge wieken, aanvoeren, verdryven de dikke dampen, en verschaffen ons een helderen Hemel; de zuiverheid doet de Starren, met verdubbelden luister, aan het uitspanzel schitteren: en de Maan verspreit haaren geleenden glans op 't helderst, tot troost van den zwervenden Zeeman. Maar de bosschen, de laanen, de velden zyn verlaaten: eene doodlyke stilte heerscht in de valeien der met sneeuw bedekte Bergen en Duinen.

Geneepen door koude haast zich de Arbeider, als de avond valt, na zyne geringe wooning; en de Landman zoekt de berookte haard in zyn eenzaame stulp. Gelukkige verblyfplaatzen der onschuld, waar de Eerzugt, de bloedige geessel der Volken, onbekend is; waar de Vergenoegdheid zich zelve vergast, op eenvoudige spyzen en gezonden drank; waar de weelde, de heerscheresse deezer Eeuwe, geen' toegang gekreegen heeft! Zeker indien de aardsche Gelukzaligheid de wereld niet te eenemaal verliet, verkoos zy haare wooning onder het eenvoudig dak des Landmans. 't Is waar, de drukkende hand der armoede wordt daar ook zomwylen maar al te knellend gevoeld: doch men is 'er onbewust van de grievende smerte eener te leurgestelde eerzugt. Men heeft 'er niets dan de eenvoudige ligtvervulbaare behoeften der Natuure te verzorgen, onkundig van de eigen gemaakte behoeften der Kunst, welke zo veel jammers en geklags verwekken onder Menschen, die zich door zelfverwekte pyn elendig maaken. Afgezonderd van het ontrustend Stadsgewoel, niet geprangd door de vreeze van geheel bedorven te zullen worden door trouwlooze bankroeten, eeten zy met vergenoeging en slaapen met vrede, tot dat de aanbreekende dageraad ten arbeid port. —— Wakker, uitgerust, verfrist staan zy op; terwyl de Werkers der duisternisse, die den avond en den nagt gesleeten hebben in onge-

eene dergelyke te leveren. Het zyn, gelyk de Zender ons berigt, navolgingen van Engelsche Stukjes. Wy bedanken hem, en hoopen, dat ze onzen Leezeren zullen gevallen.

geregelde en zondige bedryven, in wyn, in ſpel, in ontugt, het beste gedeelte van den korten winterdag, ſlaapende doorbrengen.

De Bewoonders der Zuidlyke Gewesten worden, terwyl wy van koude krimpen en beeven, door de Zomerhitte geſtoofd en geſtooken; en die digt by de Zuidpool woonen, genieten een altoosduurenden dag: daar de ongelukkige Inwoonders van Groenland zich thans in eenen onophoudelyken nagt gedompeld vinden: maar wat noem ik hun ongelukkig? Zy hebben, zo wel als wy, hunne vermaaken, en verlangen het genot niet der goederen, door ons geluksgoederen geheeten. Gebooren en opgevoed in de bevroozene Noordſche Landen, in eenen bykans halfjaarigen nagt, zyn ze gehard tegen de koude, de Winter is hun een tyd van Gasteryen; in den Zomerdag, die zo lang als de Winternagt duurt, hebben zy voorraad verzameld, om, in hunne onderaardſche huizen, het barre Jaarſaiſoen door te brengen. Misſchien ſmaakt dit onbeſchaafde Volk in deeze verblyfplaatzen, die ons akelig voorkomen, en door het branden van ſtinkende traan verlicht worden, meer weezenlyk genoegen, en guller vreugde, dan beſchaafder Volken onder minzaamer lugtſtreeken, in de ruimſte en kostbaarst opgecierde zaalen: daar 't waschlicht den dag ſchept.

In de daad, de Natuur ſchynt een veel gelyker maate van vermaak en ſmerte toegedeeld te hebben, dan men, in den eerſten opſlage, zou denken, ſchoon deeze beide van eene verſchillende ſoort zyn; want het geen deeze vermaak noemt, is ſtoorenis voor eenen ander; 't geen deezen walgt, ſtrekt een' ander' tot lekkernye en onthaal. Dit is oorzaak, dat wy niet zelden zeer verkeerde denkbeelden van ons Geluk vormen, en te dikwils, helaas! meenen een ongelukkiger lot te moeten ondergaan dan onze Medemensch. Wy weeten niet, welke heimlyke ongeneugten en boezemſmerten zyn hart verſcheuren, wy blyven hangen aan de wellusten en vermaaken, die hem, voor 't uiterlyk oog, omringen; kenden wy de omſtandigheden des vermeenden gelukkigen, zo wel als onze eigene, wy zouden, ſtondt het te onzer keuze, de verwisſeling niet begeeren. Leert dan vergenoegd zyn!

Men denke egter, geenzins, dat 'er geene weezenlyke elende plaats hebbe! Te veelen onder onze Natuurgenooten moeten dezelve bezuuren; terwyl ſtrenge koude hun voor een goed deel het werken belet, en kommer en gebrek baart. De ſchamele wooningen der eerlyke armen, waar voedzel, dekzel en vuur mangelt, leveren een aandoenlyk tooneel op! Zugtende Vaders, beklemde Moeders! ſchreiende Kinderen; zy

zy gevoelen, door honger vermagerd, de fnerpende koude, door de reeten der gefcheurde klederen, te knellender: zy zien nog geen einde aan hunne jammeren. De geringe voorraad, hun door de milddaadigheid, met den aanvang des Winters, gefchonken, is verteerd. — Schaamte belet hun meer te vraagen. — Het laatfte brood wordt weenende gefneeden, by kleine ftukjes uitgedeeld, en met traanen gegëeten. — ô Ryken, en van de Voorzienigheid mild gezegenden, flaat uw oog op deeze voorwerpen van uw mededoogen. Een enkel oogenblik hun ongeluk te befchouwen zal u treffen, u tot het herhaalen uwer liefddaadigheid beweegen. En, daar het zaliger is te geeven dan te ontvangen, zal op deeze daad, een zelfgenoegen, met geene fchatten op te weegen, uwe Ziel ftreelen.

ZONDERLING GEVAL WEGENS EEN EERSTGEBOOREN KIND, 'T GEEN MEN DAGT DOOD TER WERELD GEKOMEN TE ZYN, EN WEDER BYGEBRAGT WERD.

IN een *Fransch Werkje*, 't welk ten tytel voert, *Detail des succès de l'Etablisfement; que la Ville de Paris a fait en faveur des perfonnes noyées; premier fupplement depuis le premier Avril* 1773, *jusques & compris les mois de Decembre fuivant*, *par* M. P. A., vindt men het volgende zonderlinge geval van een eerst gebooren Kind, 't geen men dagt dood ter wereld gekomen te zyn, en weder bygebragt werd; geplaatst in de *Gazette de Manheim*, en op welks egtheid men mag vertrouwen. Een geval 't welk niet te zeer wereldkundig kan gemaakt worden; dewyl het aantoont, hoe veel gevaars, en zelfs eene foort van onmenschlykheid 'er fteeke, in zo ras de eerstgebooren Kinderen, wanneer ze dood fchynen, ftilletjes te laaten leggen; zonder alvoorens alle middelen en poogingen aangewend te hebben, om ze te doen bekomen. — Het geval droeg zich in deezer voege toe.

„ Een der Leden van het Kweekfchool der Vroedkunde van „ deeze Stad geroepen zynde by eene Vrouwe, die in baa„ rensnood was, vondt haar zeer verzwakt, door eene bloed„ vloeijing, welke vyftien dagen geduurd hadt. Hy verloste „ haar van een welgefchaapen Jongen; doch die geene tekens „ van leeven altoos gaf; fchoon men de middelen, in zodanige „ gevallen doorgaans gebruikelyk, aanwendde.

„ De Vroedmeester herinnerde zich, dat, by het affnyden „ van den Navelftreng, de ader, die daar gevonden wordt,

„ nog

„ nog niet bloed gevuld was; waar uit hy besloot, dat het „ bloedvloeijen der Moeder den dood des Kinds niet kon ver„ oorzaakt hebben; dewyl, in zulk een geval, de Navelader „ doorgaans ledig en opgetrokken gevonden wordt. Deeze „ opmerking zette hem aan, om de volgende proeve te doen. „ Hy zette zyn mond wel nauwgesloten op dien des Kinds, „ 't welk geheel in lauwen wyn lag, en blies dus zyn adem „ in den mond van het Kind; hy sloot de neusgaten met de „ regterhand: om dus de lugt door de longepyp te doen gaan; „ terwyl hy, met de slinkerhand, gestadig den onderbuik wreef; „ en, op die wyze, eene kunstige ademhaaling in het Kind „ verwekte. Hy hieldt hier mede omtrent een geheel half uur „ aan, zonder eenig uitwerkzel te zien, dan alleen dat het lyf „ wat leevendiger kleur kreeg. Deeze geringe blik van ee„ nen gelukkigen uitslag zette hem aan om voort te vaaren. „ Naa nog tien minuten aanhoudens, haalde het Kind eens „ adem op eene stuipagtige wyze, en sloeg een klaagend ge„ luid, zonder meer. Op dien eigen tyd bespeurde men eeni„ gen polsslag by den Navelstreng, zonder zigtbaare bewee„ ging van de borst. Aangemoedigd door deeze tekens van „ leeven, voer men voort met in den mond des Kinds te bla„ zen; 't welk, kort daar op, herhaalde snikken gaf: en wei„ nig tyds daar naa was het volkomen leeven des Kinds de „ belooning van een onvermoeid aanhouden, 't welk drie „ vierendeelen van een uur duurde".

De Schryver van dit egt berigt, van zo veel gewigts voor de bevolking, vleit zich in geenen deele, eene nieuwe wyze uitgevonden te hebben, om het leeven op te wekken in Kinderen, die, by de geboorte, dood schynen: hy verzoekt alleen de Vroedmeesters en Vroedvrouwen, uit liefde tot het Menschdom, dezelfde volharding, als hy in dit geval aanwendde, te gebruiken. Hy staat tevens toe zelve getwyfeld te hebben aan den gelukkigen uitslag zyner onderneeminge; uit hoofde van de sterke bloedvloeijing, welke de Verlossing was voorgegaan.

BERIGT DER ZEER MERKWAARDIGE REIZE, VAN DEN HEER BRUCE, *Geweezen Consul Zyner Brittannische Majesteit te Algiers*, DOOR EGYPTE, ABYSSINIE, NUBIE EN DE BINNENSTE DEELEN VAN AFRICA.

JAMES BRUCE Schildknaap van *Kinnaird*, in 't Landschap *Stirling*, in *Schotland*, een Heer van een aanzienlyk geslacht, en vry goede middelen, was eenigen tyd Consul

zy-

zyner *Brittannische Majesteit* te *Algiers*; dan zyne nieuwsgierigheid en reislust spoorden hem aan, tot het doen van verscheide Reizen, die elks verwondering verdienen. De Heer BRUCE was een geschikt Man, tot het doen van Reistochten, zo ten aanzien zyner natuurlyke vermogens, als uit hoofde zyner verkregene bekwaamheden: kloek van gestalte, sterk van gestel, kloek van moed, schrander van opmerking, en een zeer goed Schutter.

De Opsteller van deeze schets geeft geenzins voor, een volkomen en nauwkeurig berigt te zullen opleveren van alles wat op die Reistochten voorviel. Hy wagt, met ongeduld, op een volledig verhaal van den Heer BRUCE zelven; doch, weetende welk eene sterke begeerte 'er plaats heeft, om intusschen 'er iets van te weeten, heeft hy eenige treffende byzonderheden verzameld, om tot eene voorproeve te kunnen dienen.

De Heer BRUCE, kundig in veele Taalen, en byzonder in de *Arabische*, doorreisde *Egypte* met zo veel gemaks, als een *Europeär* het eene en andere Koningryk zyns Werelddeels doortrekt. Maar *Egypte* diende alleen om zynen reislust te scherpen, en hem te doen besluiten om na *Abyssinie* te trekken, en de oorsprongen van den *Nyl* te zoeken.

De *Portugeesche Jesuiten*, wier yver aller verwondering moet verwekken, richtten, door hunne Zendelingen, eene vastftelling op in *Abyssinie*, en beschaafden dit Volk in vry groote maate. Een deezer *Jesuiten*, Vader LOBOST, heeft ons eene vry uitvoerige Beschryving van *Abyssinie* gegeeven, met eene Kaart van dat Land. Doch, 't geen zeer onzer opmerkinge verdient, de ontdekking van den oorsprong des *Nyls*, was, voor zo verre wy weeten, bewaard voor den Heer BRUCE; ten minsten geen *Europeaan* is zo hoog op gereisd als hy. Vader LOBOST heeft den *Nyl* nagegaan tot aan een groot Meir, *Dembea* geheeten; doch daar verloor hy denzelven; en misschien heeft niemand der *Portugeezen* het gewaagd verder te gaan, uit vreeze voor de Krokodillen, Alligators, en de omzwervende woeste Volken. De Heer BRUCE waagde het verder voort te trekken dan het Meir *Dembea*, waar in hy bemerkte dat de *Nyl* nederstortte: het Land langs den oever dieper in reizende, kwam hy eindelyk by drie wateroorsprongen, van onder een' berg komende, en die deeze wonderbaare Rivier voortbrengen, het voorwerp van zo veel onderzoeks, en zo veel bygeloovigen eerbieds. Dus gelukte het den Heer BRUCE te zien, waar op CESAR zo zeer gesteld was, dat hy, by den *Egyptischen* Hoogepriester betuigde, alle de Ontwerpen des

Bur-

Burgerlyken Oorlogs voor derzelver gezigt te willen laaten vaaren; volgens LUCANUS betuigende:

Sed cum tanta meo vivat sub pectore virtus.
Tantus amor veri, nihil est quod noscere malim,
Quam fluvii causas per secula tanta latentes.
Ignotumque caput: spes sit mihi certa videndi
Niliacos fontes, bellum civile relinquam.

Op zommige plaatzen vondt de Heer BRUCE den *Nyl* tusschen twee rotzen door loopen, binnen zo nauwe perken besllooten, dat hy 'er over kon springen. Daar is een groote Rivier in *Northumberland*, omtrent welke men het zelfde heeft opgemerkt.

De *Portugeesche Jesuiten*, tot de gewoone dwaaling huns Aanhangs vervallen, om zich in Staatkundige Onderhandelingen in te wikkelen, en de *Abyssiniers* hun oogmerk, om het Land aan den Paus te onderwerpen, ontdekt hebbende, werden allen omgebragt, met eene verontwaardiging en wreedheid den *Abyssineren* eigen, en voor welker betoon zy maar al te veel rede konden bybrengen.

Zints dien tyd zyn de *Abyssiniers* weder tot hunne voorgaande woestheid vervallen, en 't is een onherroepelyke Wet daar te Lande geworden, dat alle *Franken*, met welken naam zy alle *Europeaanen* benoemen, die het durven waagen, den voet in dat Land te zetten, zonder genade zullen omgebragt worden. Dit was een schriklyke hinderpaal voor den Heer BRUCE; niet te min volhardde hy in dit zyn opzet. Hy kleedde zich als een *Syrier*, en trok voort na *Abyssinie*, als een Inwoonder diens Lands, tot hy de verblyfplaats des Konings bereikte. Op zekeren dag ontviel hem zyn hoofddekzel by ongeluk, en men ontdekte dat hy zyn hair droeg. Deeze omstandigheid, benevens eenige andere, deed hem sterk in verdenking komen, dat hy alleen voorgaf een *Syrier* te weezen, en in de daad een *Frank* was, waar op het Volk hem zou gesteenigd hebben; doch vermids de *Europeërs* in *Abyssinie* zeer beroemd zyn, wegens hunne bedreevenheid in de Geneeskunde, bediende de Heer BRUCE zich daar van op eene gelukkige wyze; hier op van te vooren bedagt, en weetende, dat de *Abyssiniers* zeer met Koortsen zukkelden, hadt hy een goeden voorraad van Koortsbast mede genomen, dien hy met eenen gewenschten uitslag ter geneezinge aanwendde; invoege, dat deeze *Barbaaren*, uit dankerkentenisse voor 't goede, 't welk hy

hy hun toebragt, of misschien liever uit het beginzel van eigenbelang, 't geen de Menschen in 't algemeen aanzet, om anderen weder te begunstigen, hem in 't leeven spaarden.

Allengskens leerde hy de taal des Lands verstaan en spreeken, welke zeer veel overeenkomsts hadt met het *Arabisch*; by het verwerven eener algemeene agting, verkreeg hy het vertrouwen des Konings, die hem, ten teken van hoogagting, op een beestenhuid aan de deur van zyn eigen kamer liet leggen; ook nam hy hem mede ten oorloge. De Koning was in geenen deele een Man van zonderlinge bekwaamheden; maar zeer eigendunkelyk van aart; tot het betoon, van welke hy overvloedige gelegenheid hadt in het beheerschen van *Abyssinie*.

De *Abyssiniers* stellen, dat hun eerste Koning de Zoon van Koning SALOMO was, verwekt by de Koninginne van *Sheba*, die, volgens de geschiedenis der *Abyssiniers*, by dien Vorst meer deedt dan enkel zyne Wysheid komen hooren. Nogthans kunnen de *Abyssiniers* niet roemen, dat SALOMONS Wysheid op zyne Afstammelingen is afgedaald, die den schepter over hun zwaaijen: want, behalven dat de tegenwoordige regeerende Koning een Man van zeer gemeene Verstandsgaven is, was de Koning, die ten tyde van den aanslag der *Portugeesche Jesuiten*, om de Pauslyke magt uit te breiden, klein verstandig genoeg om hun ontwerp goed te keuren; te welker oorzaake hy door het Volk ontthroond werd.

Het Leenroerig stelzel is zeer algemeen op den aardbodem, de nieuwe ontdekkingen strekken, om de algemeenheid daar van te bevestigen. Mr. BANKS en Dr. SOLANDER vonden 't zelve op de Eilanden in de *Zuid-zee*. De Heer BRUCE zag hoe 't zelve ook in *Abyssinie* stand greep, dan, schoon 'er Leenmannen van allerlei rang zyn, ontmoet men 'er geen Slaaven. De wyze van Opvolging, onder dit Volk, is in alle Familien zonder onderscheid van Sexe, uitgenomen in de Koninglyke; omtrent welke een regel plaats heeft, gelyk aan de *Salische Wet* in *Frankryk*, zo dat die van het Mannelyke geslacht alleen opvolgen.

Het wyduitgestrekte *Abyssinische Ryk* is zeer bergagtig; doch die bergen komen niet in vergelyking met de *Andes* of de *Alpen*, en zelfs zo hoog niet als eenige bergen in *Schotland*: egter is hunne hoogte zodanig, dat zy de wolken als sluiten, en een geweldigen regen veroorzaaken, die ten minsten zes maanden van het Jaar aanhoudt; geduurende welken tyd het Volk in een staat van logge werkloosheid de dagen slyt. In de andere zes maanden brengt de Koning zyn Krygsvolk

ten

ten velde: dewyl zy aanhoudend in oorlog leeven met de nabuurige Volken.

De legers der *Abysſiniers* beſtaan uit Voet- en Paardevolk. De Menſchen, zo wel als de Paarden, zyn, even als in andere bergagtige landen, klein van geſtalte; doch zeer leevendig en vlug. Hunne wapenrusting beſtaat in pyl, boog, flinger, roer, ſchel en een gemaliden lyfrok, of een die uit kleine kettingjes is zamengeſteld.

Geld is 'er in 't land niet; doch zy dryven grooten handel door ruiling: hunne valeien brengen veel graan, en de bergen veel wyn voort, inzonderheid maaken zy zeer ſterken rooden wyn. Ook hebben zy Meê. Runders en Schaapen zyn 'er in grooten overvloed. De voortbrengzels des Lands ſtellen hun in ſtaat, om de noodige oorlogsbehoeften in te ruilen, die zy voornaamlyk van *Ispahan* krygen. Zy bezitten de kunst om buskruid te maaken, 't welk zeer te verwonderen is, als men hunne weinige vordering, in andere opzigten, in aanmerkinge neemt? Zy weeten zeer behendig met den flinger om te gaan, en werpen ſteenen van eene verbaazende grootte, met groote kragt, tot een zeer verren afſtand, en treffen zeer juist. Hunne roers moeten met lont worden afgeſtooken, zo dat het ſchieten zeer langzaam en flegt toegaat, ook laaten zy het 'er niet veel op aankomen. By het afſchieten gaan zy dus te werk: de ſchieter heeft een' ſtok, waar aan op onderſcheide hoogten haaken zyn, deezen ſteekt hy in den grond, en ſchikt zyn roer op een deezer haaken, naar de hoogte van het voorwerp waar op hy mikt: dan brengt hy zyn ontſtooken lont aan het laadgat, en ſchiet af. De Heer BRUCE hadt eenige ſnaphaanen met vuurſloten, die hy als beter aanprees; doch de Koning hieldt ze voor ſlegter: dewyl zy eens of tweemaal misten vuur te geeven, 't welk met het lont noit gebeurt. Dergelyke vuurroers maakten een goed deel der wapenen uit, door GUSTAVUS ADOLPHUS in zyne oorlogen gebruikt; ook waren zy nog in het leger van LODEWYK DEN XIV.

De Heer BRUCE bragt een half jaar met den Koning van *Abysſinie* in den oorlog door; en het andere half jaar zyns verblyfs ten hove, hadt hy overvloedig ledigen tyd, dien hy deels beſteedde in het vervaardigen van aftekeningen der voorwerpen, die hem in dat Land het opmerkenswaardigst voorkwamen.

Weinig weeten de *Abysſiniers* van de Bouwkunde, zy leeven in hutten, eenige zyn van hout, andere van klei, en

zommige van klei en steen beide gemaakt. 'Er zyn Steden en Dorpen of byeenverzamelingen van deeze hutten, die een vry groot getal Inwooners bevatten; in de Hoofdstad zyn omtrent vyf en twintig duizend zielen. De Koning heeft een groot paleis van Steen, gebouwd door de *Jesuiten*. Het is met toorens verciert, heeft een vierkant plein in 't midden, en een gaandery rondsom. Dit paleis is van dat maakzel en die sterkte, dat de Koning zich daarin, tegen geheel *Asie*, zou kunnen verdeedigen, ware het niet, dat men, door eene zonderlinge onoplettenheid, zoodanig eene plaats verkoozen hadt, dat 'er geene waterwel is.

De kleur der *Abyssiniers* is eigenlyk gesprooken niet zwart, maar donker, taanvervig of koperkleurig: eenigen hunner, die onder de linie leeven, zyn zeer schoon. Het is koud genoeg in een zeker gedeelte van het Jaar om vuur te stooken: en het geboomte, in grooten overvloed door geheel het Koningryk verspreid, verschaft overvloed van brandstoffe. Het Volk, inzonderheid van de laagste soort, draagt weinig kleederen, en niemand dan de Koning draagt een hoofddekzel.

Hunne Godsdienst is de Christlyke met een zeer groot inmengzel van den *Joodschen*. Zy hebben eene menigte van Monniken, zy behooren tot de *Griekfche Kerk*, en hangen af van den Patriarch van *Alexandrie*.

Het Licht van het *Euangelie* schynt 'er slegts flauw: zy zyn een woest en wreed Volk: een sterk voorbeeld hier van is hunne wyze van eeten. Niet te vrede met rauw vleesch in te slingeren, is het hunne gewoonte stukken te eeten van leevende Dieren afgesneeden, welke zy met de tanden van één scheuren, terwyl het nog warm is en lilt. Zy houden het vleesch van een dood beest als geheel onsmaaklyk. De beste slachter onder hun is, gevolglyk, de Man, die het meeste vleesch van een beest kan afsnyden, eer hy het van 't leeven berooft. Hier toe wordt eene groote oplettenheid en nauwkeurigheid vereischt, in de groote slagaderen te vermyden, of die deelen, met welker kwetzing een spoedige dood zou volgen. Een gezelschap van *Abyssiniers*, op een middagmaaltyd, levert een schriklyk schouwspel op; zy zitten elk met een stuk broods in de hand: een leevend beest wordt aan de deur gebragt, en de slachter snydt 'er stukken af, die terstond aan het gezelschap binnen gebragt worden, die deeze stukken op hun brood leggen, en ze terstond opeeten, gedoopt in het lauwe bloed deezer elendig gemartelde Dieren, wier loeien en tieren, door smert en pyn, het muzyk van die wreede Bar-

baa-

baaren uitmaakt. Dit woest onthaal brengt my de beschryving, door VIRGILIUS van de *Cyclopen* gegeeven, te binnen.

Vidi atro cum membra fluentia tabo
Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.

De geleerde SELDENUS heeft, in zyn Werk de *Jure Naturae & Gentium*, waar in hy gelegenheid neemt om te handelen van de oude gewoonten der *Jooden*, aangemerkt, dat het Vleesch-verbod door den ALLERHOOGSTEN aan NOACH gegeeven, van bloed te eeten, ingerigt was om eene gewoonte te beletten, die plaats hadt in de wereld vóór den Zondvloed, om, op de wreede wyze, nog by de *Abyssiniers* in gebruik, te eeten. De woorden des verbods zyn zeer geschikt, om zulk eene verscheurende wyze van doen tegen te gaan. SELDENUS heldert zyne gisfing op met de geleerdheid en schranderheid hem eigen. Vreemd is het, dat dit gebruik heerschend geworden is in *Abyssinie*: dewyl het zo zeer tegen de *Joodsche* en *Christlyke beginzelen* aanloopt.

Men kan zich gemaklyk verbeelden, dat de Heer BRUCE, naa meer dan twee jaaren op deeze reize na *Abyssinie* en in dat Ryk doorgebragt te hebben, zeer begeerde dit land te verlaaten. Doch hy vondt het bezwaarlyker daar uit dan 'er in te komen: hy was by den Koning een Persoon van aangelegenheid geworden, en deeze scheen van oogmerk hem noit te zullen laaten vertrekken. Wanneer de Koning, op zekeren dag, in eene meer dan gewoon goede luim was, verklaarde hy den Heer BRUCE, hem alles wat hy begeerde te zullen schenken. De Heer BRUCE nam deeze gelegenheid waar, en betuigde den Koning, dat hy, vermids zyne gesteltenisse niet met de lugtsgesteldheid van *Abyssinie* overeenkwam, en die zyne gezondheid krenkte, en dewyl hy trek tot zyn Vaderland kreeg, verlof hoopte te verwerven om derwaards te mogen wederkeeren. De Koning scheen verslaagen op dit voorstel, en zyne verslaagenheid veranderde in toorn; doch zich eenigzins bedenkende, besloot hy, om zyns eeds wille, zyne eigene verkiezing te zullen opgeeven.

De Heer BRUCE hadt, in dien tyd, eene groote menigte van tekeningen vervaardigd, en een aantal *Abyssinische Handschriften* verzameld. Dit volk heeft de Schryfkonst lang gekend, en een grooten voorraad van geschiedverhaalen. De stoffe hier van kan hun niet ontbreeken: dewyl zy gedurig in oorlog zyn, en de Koning altoos een Geschiedschryver

met zich voert, om de Krygsverrigtingen van elken Veldtocht te boek te ftellen.

Wanneer de Heer BRUCE zyne Boeken en Papieren hadt opgepakt, Kameelen en Knegts befteld, om hem op zyne reize te vergezellen, verliet hy de Hoofdftad van *Abysfinie*, voorgeevende na *Egypte* te zullen trekken langs denzelfden weg dien hy gekomen was; maar te regt vreezende, dat de Koning van gevoelen zou veranderen als hy zich op weg bevondt, dewyl hy eenigzins het oogmerk om hem te laaten vatten en te rug voeren bemerkt hadt, nam hy eenen geheel anderen weg. In ftede van een groot gedeelte van *Abysfinie* door te trekken, wendde hy het terftond na de woeftynen van *Nubië*, waar door hy zich fchielyk buiten de grenzen van de heerfchappye des Abysfinifchen Konings bevondt. Hier hadt hy eene verdrietige reize van dertig dagen, door zandige woeftynen, geblaakerd en gebraaden door de hitte der fteekende zonne, en gegeesfeld door winden van zulk eenen boozen aart, datze Menfchen en Beesten dooden, wier longen derzelver verderflyk geblaas inademen.

Op deeze reize verloor de Heer BRUCE alle zyne Kameelen en alle zyne Knegten, op één eenig Man na. Geduurende hunne geheele reize troffen zy geene zwervende hoop aan. De Heer BRUCE en zyn hem overgebleevene Knegt, niet in ftaat zynde, om de bagagie te draagen, en bykans geheel wanhoopende, liet zyne zeldzaamheden agter in de woeftyne, en wandelde, met zyn getrouwen Knegt, zonder te weeten werwaards zy gingen; alleen zorg draagende om Oostwaards aan te gaan, hoopende eenige bewoonde plaats aan te treffen. Zyn fchoenen waren ras geheel verfleeten, en hy vondt zich genoodzaakt, met bloote voeten door 't brandend zand te gaan, en over rotzige plaatzen te klauteren, zodat zyne voeten byster begonnen te zwellen, met blaaren opliepen, en door raakten.

Naa acht dagen omzwervens, bereikten zy de Stad *Siana* in het Land des Grooten Heers. Daar behandelde hem de Aga der Janitfaaren vry beleefd, fchoon de Heer BRUCE dikwils het fmaadlyk verwyt, dat hy een Ongeloovige was, moest hooren. De Heer BRUCE verzogt Kameelen en Knegten te mogen hebben, om met hem te gaan in de woeftyne, ten einde hy zyne Boeken en Papieren mogt weder haalen. „ Van wat waardy zyn eenige Boeken of Papieren die gy „ kunt hebben, gy Ongeloovige!" beet hem de Aga toe. De Heer BRUCE verhaalde hem, dat hy, onder zyne papieren, verfcheide voorfchriften hadt, tot geneezing van veele kwaalen,

ſen, welker verlies zeer te bejammeren zou weezen. De Aga leende hier aan het oor, en gaf hem Kameelen en Knegten, met welke hy vertrok: en dewyl 'er gelukkig geene zwervende hoopen, op die plaats geweest waren, vondt hy zyn bagagie juist daar hy ze gelaaten hadt. In vier dagen deedt hy de reis heen en weder op een Kameel, waar aan hy acht dagen beſteed hadt, met de gemelde ſmerte en moeilykheden te voet wandelende.

Nog een onheil trof den Heer BRUCE, waar op hy niet gedagt hadt. 'Er is *Nubie* eene ſoort van Vlieg, gelyk 'er gevonden wordt op zommige plaatzen in de Westindiën, die als dezelve den Mensch ſteekt, een eitje legt, 't welk een langwerpig ronde worm wordt, die diep in 't vleesch kruipt. Een deezer Vliegen hadt den Heer BRUCE geſtooken in een zyner beenen: hy krabbelde daar aan, waar op het meer ontſtak; eindelyk ontdekte men, dat 'er een worm huisvestte. Voor de zodanigen, die de kunst om deeze wormen uit te trekken, verſtaan, is niets gemaklyker, dan dezelve allengskens uit te winden; doch de Perſoon, die het beſtondt den Heer BRUCE daar van te ontheffen, brak den worm, ('t geen altoos vergezeld gaat van zeer jammerlyke gevolgen,) en het been van den Heer BRUCE was in zeer ſlegten ſtaat; men vreesde voor 't koudvuur, en een *Fransch Heelmeester* ſtelde voor, het afzetten. Doch de Heer BRUCE wilde hier zyne toeſtemming niet aan geeven. Gelukkig was deeze tegenkanting: want allengskens week het kwaad, en hy kwam tot voorige ſterkte en gezondheid.

Vervolgens bezogt de Heer BRUCE de inlandſche deelen van *Africa*, waar hy de ſchoonſte overblyfzels der *Romeinſche Grootheid*, die tot nog de vernieling des tyds ontkomen zyn, aantrof. Doordien het 'er nog regent nog vriest, is de ſteen geheel niet miskleurig geworden, of het geſneeden werk geſchonden. In zeker gedeelte, waarſchynlyk *Mauritania Cæſarenſis*, vondt hy een Ronden Schouwburg, beter dan die van *Nismes* in *Frankryk*, of *Verona* in *Italie*, gansch en al gebouwd van het ſchoonſte witte *Pariſche Marmer*. Dit moet een werk van ongelooflyk grooten arbeid geweest zyn: want daar is geen zulk Marmer in *Africa*; en 't is meer dan vier honderd mylen van eenige Zeehaven afgelegen: weshalven dit Marmer eerst verre te ſcheep, en dan nog vier honderd mylen te land, gevoerd is. Eenige der *Romeinſche Overblyfzels*, door den Heer BRUCE ontdekt, waren voor een groot gedeelte begraaven of door ſtuivend zand bedolven: hy ont-

ontdekte ze, en 't is te hoopen, dat wy verscheide goede Plaaten zullen krygen, naar zyne Tekeningen vervaardigd.

In dit medegedeelde berigt, heeft de Uitgeever geene byzonderheden opgegeeven, dan, waar van hy een genoegzaam duidelyk bescheid ontvangen hadt. En hy zal zich gelukkig agten, wanneer hy anderen zo veel voldoeninge kan verschaffen als hy zelfs genoot in het opstellen.

DE NUTHEID DER BESPIEGELENDE WEETENSCHAPPEN.

(Uit het Fransch van den Marquis DE CONDORCET.)

Reeds voor lang is de nutheid der Weetenschappen buiten kyf gesteld. Alle Menschen stemmen toe, dat ze noodig zyn tot voortzetting der Kunsten. Men weet dat de Zeevaart de Starrekunde behoeft, en de Starrekunde de Wiskunst niet kan ontbeeren; dat de Stookkunde noodig is in de bewerking der Mynstoffen, tot het maaken van Glas, van Porcelein *enz.* dat de Stookkunde, de Ontleedkunde, en de Kruidkennis de grondslagen der Geneeskunde uitmaaken; dat 'er geene Kunsten zyn die de Werktuigkunde en de Natuurkunde kunnen missen; dat, eindelyk, de Natuurlyke Historie ons, door de uitwendige gedaante van de voortbrengzelen der Natuure, leert kennen, welke nuttigheden wy daar van kunnen trekken.

Desniettegenstaande is 'er een heerschend vooroordeel gereezen, bykans zo schadelyk en nadeelig, aan den voortgang der Weetenschappen, als het denkbeeld van derzelver volstrekte nutloosheid. Eenige Geleerden, vrugtloos gepoogd hebbende ontdekkingen te doen, hebben, om zich te wreeken, de Weetenschappen zoeken zwart te maaken. Zy beweeren, dat men alleen dat gedeelte behouden moet, 't geen tot de daadlyke Beoefening behoort, en al het overige, als onnutte Bespiegelingen, verwerpen. Dit begrip is omhelsd door onkundigen: zy merken de Geleerden, die zich op de daadlyke Beoefening toeleggen, aan, als Werklieden, die hun dienst doen; terwyl het te hunner verneederinge en kwetzing hunner dwaaze eigenliefde strekt, in de Bespiegelaars, Menschen aan te treffen, die met regt mogen zeggen, dat zy anderen verlichten. Het is dit vooroordeel, 't welk ik zal tragten uit den weg te ruimen.

De Weetenschappen zyn op tweeërlei wyzen nuttig. 'Er zyn Bespiegelende kundigheden, die terstond tot de Beoefe-

ning kunnen worden overgebragt. Wie zich daar op toelegt, wordt doorgaans beloond, door de middelen van zyn bestaan te verbeteren, en dit is billyk. Doch 'er zyn ook Bespiegelende kundigheden van eene groote nutheid; schoon dezelve afgelegener is. By voorbeeld, men zal toestaan dat het nut is, de Wetten der Natuure te kennen. De kundigheid der Grootheden en der Zamenvoegingen kan ons allen daar toe brengen. Tot nog hebben wy maar éénę dier Wetten gevonden, de algemeene Zwaartekragt, en aan de rekenkundige ontbinding zyn wy die ontdekking verschuldigd. Maar, niet tegenstaande de Bespiegelingen, zo dikwyls den Wiskunstenaaren verweeten, is die ontbinding nog ongenoegzaam, om volkomelyk zeer eenvoudige Vraagstukken, over de verschynzelen, welke van de wet der Zwaartekragt afhangen, op te lossen. In alle de andere zyn wy nog verre van voor te geeven, dat wy de Wetten der Natuure kennen; het zyn algemeene Verschynzels, die by ons de plaats dier Wetten bekleeden: wy weeten dat ze bestaan; doch wy kunnen ze tot geene berekening brengen. De naspeuring dier Verschynzelen is zelve een voorwerp der Bespiegelingen. Ziet daar twee soorten van Bespiegelingen, die eene verafgelegene nutheid belooven, welker eindpaalen niet kunnen bepaald worden; terwyl de nutheid der beoefende Weetenschappen nader by, doch tevens byzonder en bepaald, is. Welke zal dan de belooning dier Bespiegelingen weezen, wier nutheid men misschien eerst naa het verloop van verscheide eeuwen, zal bemerken, en die, in een lange reeks van opeenvolgende geslachten, zullen aangemerkt worden als dorre Bespiegelingen? Deeze moet niet in Geld, maar in Eer, bestaan. Die alleen kan de Geleerden troosten, over het ongeluk, dat zy geen ooggetuigen zyn van de nuttigheid hunner naspeuringen.

Het einde, 't welk men zich in de meeste Kunsten voorstelt, is om aan de gemaakte behoeften der Ryken voldoening te verschaffen; billyk dan ook dat zy daar voor betaalen. Maar dat een Mensch, die zich bezig houdt met de beoefening der Natuure, die zynen medegenooten nieuwe bezigheden weet te verschaffen, en by gevolge nieuwe bronnen van vermaak opent, des vergolden worde door hunne agting!

Eene menigte van Kunstenaaren, door de Geleerden voorgelicht, volmaaken de stukken der Beoefeninge; en verryken zich, terwyl zy dien arbeid voortzetten. Maar wie zal zich belasten met Bespiegelingen, welke slegts Eere aan de Uitvinders, en vermaak aan de Beoefenaars opleveren? Het zyn de geleerde Genootschappen; en zy behooren, zonder de

daadlyk oefenende Weetenschappen en Kunsten te verwaarloozen, aan die Bespiegelingen, door het Gemeen als nutloos beschouwd, hunnen arbeid toe te wyen, en daar op eerbelooningen te stellen. Zonder dat zullen zy welhaast opgepropt weezen van middelmaatige Lieden, die geene andere verdiensten hebben, dan behendigheid en geduld in 't neemen van proeven. Mannen van vernuft en eenen verheeven geest zullen zich verwyderen van Genootschappen, die te recht als werkplaatzen mogen aangezien worden.

Men moet zich niet laaten afschrikken, door de langduurige vrugtloosheid der Bespiegelingen: wanneer zy dat kenmerk van grootheid en algemeenheid draagen, 't welk Menschen van verstand verrukt en beweegt, om 'er zich op toe te leggen. De Kegelsneeden, ten tyde van PLATO uitgevonden, bleeven onder 't getal der Bespiegelingen van enkele weetgierigheid, tot den tyd van KEPLER, die ontdekte, dat de Dwaalstarren in Elliptische loopkringen rondsom de Zon liepen: van GALILEUS, die vondt, dat de kromme lyn, door een voortgeworpen lichaam beschreeven, een Parabool was: van DESCARTES, die zag, dat die kromme lynen de eigenschappen bezaten, van in haare brandpunten de evenwydige straalen, of die uit het andere brandpunt komen, te vereenigen. Om deeze nutte eigenschappen te ontdekken, moesten de louter wiskunstige voorstellen, met welker bespiegeling zich de *Grieken*, voor omtrent twee duizend jaaren, vermaakt hadden, slegts toegepast worden op de beweeging der Planeeten, op de wetten der Straalbreeking en der Beweeging. Zou de Maatschappy van deeze voordeelen niet versteeken gebleeven weezen, indien de Ouden zich alleen hadden willen bepaalen aan de Beoefening, of 't geen terstond een nuttig gebruik met zich brengt. Wanneer wy dit vooroordeel omhelzen, zullen de Weetenschappen blyven stilstaan op die hoogte waar toe zy zyn opgeklommen, en 't geen wy nu van derzelver vorderingen kunnen verwagten, zal voor altoos verlooren gaan. Geheel overgegeeven aan onkundige Beoefenaaren, zullen zy welhaast bedorven en vergeeten worden, en de Kunsten, aan welke men ze wil opofferen, zullen weder in de woestheid vallen, waar uit de Bespiegelende Kundigheden dezelve getrokken hebben.

Eene byzondere aanmerking, ten voordeele der Geleerden, die zich op afgetrokke Bespiegelende Kundigheden toeleggen, bestaat hier in, dat de gewigtigste ontdekkingen door haare nutheid in de daadlyke Beoefeningen, toegekend moeten worden aan Menschen, die zich met de uitgestrektste Bespiegelingen bezig hielden, en vrugtbaarst waren in verheevene ontdekkingen.

Om

Om niet te ſpreeken van ARCHIMEDES, die drie jaaren lang *Syracuſe* tegen de *Romeinen* verdeedigde, het is bekend, dat men aan GALILEUS de groote Verrekykers, het eerſte denkbeeld der Slingers, als mede de Beſpiegeling van de verſnelde Beweeging hebbe dank te weeten. DESCARTES heeft de kunst der Verrekykers tot regels gebragt, tenzelfden tyde als hy de Doorzigtkunde voortzette, en eene nieuwe Rekenwyze uitvondt. De te rug kaatzende Teleſcoopen zyn wy verſchuldigd aan denzelfden NEWTON, die het Stelzel der Wereld uitvondt, en de Differentiaal rekening. Een der grootſte Rekenkunſtenaaren, die oit leefde, de beroemde EULER heeft ons een nieuwe ſoort van Verrekykers opgeleverd. Aan den grooten HUIGENS, die zo diep doordrong in zyne Beſpiegelingen, zyn wy de nauwkeurigheid onzer Uurwerken verſchuldigd; en, indien de waarneeming der *Maane*, en der Wagteren van *Jupiter*, onze Schepen veiliger door den Oceaan voert, en met een grooter nauwkeurigheid, dan men zou hebben durven hoopen, de gevaarlyke plaatzen, welken zy moeten myden, aanwyst, het is aan GALILEUS, het is aan NEWTON, het is aan CLAIRAUT, aan D'ALEMBERT, aan EULER, aan GRANGE, dat wy zulks hebben dank te weeten. Eindelyk TORICELLI, DESCARTES en PASCAL hebben ons geleerd Barometers te maaken. — Twee der kragtigſte hulpmiddelen in de Geneeskunde bekend, de bereidingen van Spiesglas en Kwikzilver, zyn uitgevonden door een Stookkundigen, bezig met de heimlykſte verrigtingen dier Kunſte. De ontleedkundige, die eerst den omloop des Bloeds ten vollen beweezen heeft, de beroemde HARVEY, is dezelfde Man die zo veele jaaren beſteedde, om het geheim der Voortteelinge te doorgronden, en de yzeren ſtaaven, die de Huizen voor den Blixem beſchutten, en het Blixemvuur den weg doen volgen daar aan door den mensch voorgeſchreeven, zyn het werk van dien zelfden Natuurkundigen, die de oorzaak des Donders nagegaan, en de wetten der Electriciteit vastgeſteld heeft.

Indien men de rede vraagt van dit ſtuk, waar tegen men nauwlyks eenige uitzonderingen kan inbrengen, deeze is gemaklyk te ontdekken. Groote beweegredenen zyn 'er noodig, om groote zaaken uit te voeren, en de belooningen, het vermaak zelve van een weinig goeds te doen, de eenige voordeelen van daadlyke Beoefening, zetten noit iemands yver en poogingen zo ſterk aan, als de hoop, om den lof en de goedkeuring der volgende geſlachten weg te draagen.

Wat kunnen zy hier op antwoorden, die, niet durvende ontkennen, dat de even vermelde Mannen groote Mannen waren,

ren, zich zoeken te troosten met te zeggen, dat deeze groote Mannen geen nut deeden? Nog eene uitvlugt blyft hun over. Deeze hoog opgevyzelde Bespiegelende Kundigheden, zeggen zy, hebben geene nuttigheid te wege gebragt. Wy slypen geen *Elliptische* of *Paraboolische* glazen gelyk DESCARTES wilde; wy laaten de Slingers geen *Cycloiden* beschryven; wy volgen, in de Verrekykers, de evenredigheden niet door EULER eertyds voorgesteld. Dit is waarheid; maar, zonder DESCARTES, zonder TCIRNHAÜS, zonder HUIGENS, zoudt gy niet weeten, dat men, zonder hinder, *Sperische glazen* in stede van *Elliptische* kan stellen, en kleine *Cirkelboogen* in stede van de *Cycloide*. En 't is van den Heer EULER dat gy geleerd hebt, dat glazen van verschillende dikte geschikt zyn, om die afdwaaling der straalen, welke hinderlyk was aan de volmaaking der Verrekykeren, te voorkomen. Deeze uitvindingen zo nuttig en zo roemryk, waar van men de eere geeft aan de Beoefening, is men verschuldigd aan het gelukkig gebruik der waarheden, door Bespiegelende vernuften, in de stilte der overdenkingen, uitgevonden. Dus brengt een verborgen, doch altoos werkend vuur, langzaamerhand, in de ingewanden der aarde, die Metaalen en kostbaare Gesteenten voort, welke de Slaaven van daar haalen.

Het is buiten twyfel dienstig hier aan te merken, dat men de daadlyke Beoefening niet moet verwarren met de Ondervinding en de Waarneeming. De Waarneeming en de Rekening zyn de twee middelen, ons geschonken om de waarheid te vinden. Men moet vernuft bezitten, om 't een en ander te gebruiken: dan de Beoefening bepaalt zich, om de waarheden, door de Rekening of Waarneeming uitgevonden, tot het gemeen gebruik toe te passen.

In 't geen ik de Beoefening der Weetenschappen noemde, heb ik het vernuft der Werktuigkundige vinding niet begreepen. Dit vernuft bedient zich van eene byzondere Wiskunde, welker Bespiegelend deel nog niet beschreeven is, en elk groot Werktuigkunstenaar zelve moet uitvinden. Dit maakt, dat de *Werktuigkundigen* zo zeldzaam zyn, terwyl men de *Maakers van werktuigen* in zo groot eene menigte aantreft.

ZAMENSPRAAK TUSSCHEN JULIUS CESAR EN CHRISTINA, KONINGINNE VAN ZWEEDEN.

(*Uit het Fransch van den Heer* DE LA DIXMERIE.)

CHRISTINA.

De Throon moet zeker u zeer begeerlyk in de oogen gescheenen hebben: dewyl gy, om dien te beklimmen, de wereld in rep en roer stelde.

JULIUS CESAR.

Een Throon heeft wel weinig bekoorlyks by u moeten hebben, vermids gy, daar op gezeten, verkoozen hebt, dien te verlaaten.

CHRISTINA.

Misschien zou ik, na den Vorstlyken rang gedongen hebben, indien ik een Onderdaan gebooren geweest ware. Ik werd eene Vorstinne gebooren, en schiep behaagen in een laager rang.

JULIUS CESAR.

Het zou aartig weezen, indien dit het geheele geheim van myn gedrag en grootsche onderneemingen geweest was.

CHRISTINA.

Twyfel 'er niet aan. Doch 'er is nog al eenig verschil tusschen ons. Ik zou misschien het regt gehad hebben, om een Rang, dien ik van myne Geboorte ontleende, af te leggen; maar welk regt hebt gy gehad, om uwe Medeburgers en uw Vaderland aan u te onderwerpen?

JULIUS CESAR.

Het regt 't welk 't zelve hadt, om zo veele andere volken te onderwerpen.

CHRISTINA.

Dit is den eenen geweldigen aanslag door andere geweldige aanslagen regtvaardigen.

JULIUS CESAR.

Ik zal u tot myn vertrouw'ling neemen. Het is niet waar, dat ik terstond het ontwerp smeedde, om *Rome* onder myne heerschappy te doen bukken. Ik bepaalde langen tyd myne eerzugt om geen Meesters te willen dulden: maar ik bevond, dat de afgod der *Romeinen* geen gelyken duldde. Deeze overmaate van trotsheid ontvonkte de myne: zomtyds hebben

ben wy flegts een enkel teken noodig, om ons eenen weg aan te wyzen, dien wy mogelyk uit ons zelven niet zouden ontdekt hebben.

CHRISTINA.

Staa my egter toe, hier aan te merken, dat men in u, reeds van uwe vroegste jeugd, in uw geheele gedrag, eene neiging ter Heerschappye ontdekte.

JULIUS CESAR.

Deeze was flegts een uitwerkzel myner geaartheid. Ik dagt nimmer beneden iets te weezen, en vondt my verheeven boven alles wat my omringde. Deeze inwendige overtuiging was bykans altoos de regel van myn gedrag. Ik durfde de Zeeroovers, die my gevangen genomen hadden, als of ik hun Heer ware, bejegenen: ik daagde de wraak van SYLLA uit, toen hy alles vermogt: ik had noch de rykdommen van CRASSUS, noch het aanzien van POMPEJUS, nogthans deelde ik met hun het *Romeinsche gebied* en de eerbetuigingen te *Romen*, nimmer oordeelde ik iets bestaanbaars onmogelyk: Ik stilde den opstand myns Legers, door te verklaaren, dat het onwaardig was, onder my te dienen: eindelyk, flegts gevolgd zynde, door een klein getal Schepen, en op 't punt om overmand te worden, door de talryke vloot van CASSIUS, beval ik dien Oversten van POMPEJUS, om zich op myn Schip te begeeven, en my zyne vloot over te leveren. Deeze stoute onderneemingen slaagden bykans altoos: doch, men moet CESAR weezen, om het te durven bestaan.

CHRISTINA.

Uwe groote daaden zyn bekend genoeg. Gy hebt zelve zorge gedraagen, om ze aan de Naakomelingschap over te leveren, en het strekt u misschien tot geen minder eer, uw eigene Gedenkschriften geschreeven, dan een held geweest te zyn.

JULIUS CESAR.

Myn zwak, indien het eene zwakheid moet heeten, is geweest, na roem te staan in alles, en alles te beproeven. Zestien jaaren oud zynde, was ik Dichter en Priester. Weinig tyds daar naa, liet ik de Pen en het Wierookvat vaaren, om my van den Kling te bedienen. Maar de bediening van Opperpriester was opengevallen, de voornaamste Mannen in *Rome* dongen na die waardigheid; ik ondernam het, flegts een en twintig jaaren oud zynde, hun den voet dwars te zetten; en het gelukte my. CICERO begaf zich toen in de loopbaane der welspreekendheid; hy verwierf aller goedkeuring:

ring: dit was voor my een teken om my tot zyn Medediriger op te werpen. Ik beroofde den *Romeinschen* DEMOSTHENES niet van zyn behaalde eerkroonen; doch hy zag my meer dan ééns bekroond worden. Eindelyk had ik den ouderdom bereikt, op welken ALEXANDER stierf, en nog niet uitgemunt dan op het tooneel, of op het spreekgestoelte in de vergadering. Ik weende op de beschouwing van het Standbeeld diens Helds, en van dit oogenblik af, dagt ik op niets, dan op de Eere in 't stryden te behaalen. Gy weet dat ik die verworven heb. Ik overwon allen, die ik bestreed, en onderwierp allen, die ik wilde onderwerpen; en, dank hebbe myne Staatkunde! de overwonnenen en de overwinnaars yverden om 't zeerst om myne Onderdaanen te worden.

CHRISTINA.

Het was geen wonder, dat gy den Meester speelde, overwinnen en verleiden stondt u beide te hand. Maar CLEOPATRA heeft u, op haare beurt, misleid: en terwyl gy streedt, om haare magt te vestigen, hebt gy aan uwe vyanden tyd gelaaten, om uwen val te bedenken.

JULIUS CESAR.

Indien gy CESAR geweest waart, en de schoone CLEOPATRA het in den zin gekreegen hadt, om, in een Koffer zich tot u te laaten brengen, zoudt gy voor haar gestreeden hebben.

CHRISTINA.

Ik weet, door ondervinding, dat uw Hart ons bestuurt, daar wy denken 't zelve te bestuuren. CHRISTINA, hoe wysgeerig, haat, zo wel als gy, haare zwakheden.

JULIUS CESAR.

Ontrust u des niet. De overwinning, welke wy daar op behaalen, beneemt ons dikwyls den lust, zelfs om ons andere hebbelykheden eigen te maaken. De zwakheden ontstaan uit de Hartstogten; en de Driften zyn voor de ziel, 't geen de Ziel voor 't Lichaam is.

CHRISTINA.

Ja, het is altoos zekere Hartstogt, welke ons bestuurt; doch een Gids, die ons dikwyls te verre brengt.

JULIUS CESAR.

Hebt gy dit ondervonden?

CHRISTINA.

Vraag dit aan die Schim, welke zich daar in een hoek houdt, en my niet dan met afgryzen aanziet. Deeze schynt my

my nog te verwyten, dat ik haar genoodzaakt heb na deeze plaats te daalen, voor den tyd door het noodlot beschooren.

JULIUS CESAR.

Ik bespeur, op die ongelukkige, de tekens van een dood als ik zelve ondergaan heb. Heeft eene Koningin hier toe kunnen besluiten?

CHRISTINA.

Eene Vrouw, die zich verraaden en veragt rekent, zet geene paalen aan haare wraake; en een Koningin is, in dergelyk een geval, niet meer dan eene Vrouw.

JULIUS CESAR.

Ik ben ten minsten eene keer door de myne verraaden, en gy weet, dat ik niemand liet ombrengen.

CHRISTINA.

Men weet, dat uwe goedertierenheid u niet begaf. Dan ik moet u vraagen, of deeze Deugd een uitwerkzel was van uwe Geaartheid, of van uwe Staatkunde?

JULIUS CESAR.

Zelden maakt de Staatkunde ons vergeeflyk; en, wanneer iemand, die zich kan wreeken, vergifnis betoont, moet dit hem ten minsten tot eere strekken.

CHRISTINA.

't Is waar, het afslaan van vyf of zes koppen zou u het uwe hebben kunnen doen behouden?

JULIUS CESAR.

Ik wilde liever het myne gevaar doen loopen; en liever ééns sterven, dan hier geduurig in doodsvreeze te leeven.

CHRISTINA.

Het Ryksbewind neder te leggen, was veel eenvoudiger middel geweest.

JULIUS CESAR.

Het scheen my veel gemaklyker te sterven. Men kan vrywillig van een' Throon afstappen: het is veel bezwaarlyker dien te verzaaken, voor dat men denzelven beklommen heeft.

CHRISTINA.

Wist gy hoe zwaar eene kroon weegt! hoe drukkend dezelve is! Welke pligten de Koninglyke Waardigheid vordert! hoe ontelbaare zorgen daar mede vergezeld gaan! Het is weinig voor een Vorst niemand kwaad te doen: hy is ook verantwoordlyk voor 't goed 't welk hy niet doet. Men zou wel

eischen, dat hy alles kon vooruit zien, nimmer mistastte, en over alles juist oordeelde; en alles spant zamen, om hem te bedriegen, van de beste oogmerken af te troonen, en de beste daaden te misvormen. Een verderflyk vooroordeel wordt dikwyls door de Onderdanen tegen den Vorst opgevat. Hier by komen de verwoestende Familie-oneenigheden. Offert men zyn byzonder welzyn op aan 't algemeen belang, men maakt misnoegden; offert men het algemeen belang aan zyn byzonder belang op, veelen worden ongelukkig. Ondertusschen moet men één van deeze partyen kiezen; doch dikwyls is 'er meer moeds noodig, om een Volk gelukkig te maaken, dan om 't zelve te onder te brengen.

JULIUS CESAR.

Tot het bewerken van 't eerste strekte zich myne eerzugt uit. De Hoofdstad der Wereld was, even als in den aanvang, eene verzamelplaats van roovers. De Wereld zugtte onder haare dwinglandye, en zy zelve onder veelvuldige ongeregeldheden. Zy moest, te haarer behoudenisse, onderworpen worden. Ik streed voor dezelve, haar bestrydende. Ik keurde my waardig over alles, wat my omringde, te heerschen: ik maatigde my den Ryksscepter aan: doch derfde de Kroon, en de naam van Koning deedt de *Romeinen* beeven. Zo waar is de aanmerking, dat de Menschen altoos meer getroffen worden, door den Naam, dan door de Zaak. Eindelyk besloot ik eene laatste pooging te waagen, of door dwang te verkrygen, 't geen men my weigerde vrywillig toe te staan. Ik begaf my na den Raad, om my voor Koning te doen verklaaren, en werd daar vermoord.

CHRISTINA.

Dat geval heeft veel stoffe tot gesprek opgeleverd. Men gaf aan BUTUS en aan CASSIUS den roemryken bynaam van de laatsten der *Romeinen*! Die heerlyke tytel heeft my nooit kunnen verblinden. Ik zie hun aan voor lafhartigen, die, van u veele weldaaden en het leeven ontvangen hebbende, geen regt hadden om op 't uwe aan te vallen.

JULIUS CESAR.

Met welk een oog beschouwt gy my?

CHRISTINA.

Ik beschouw u als een groot Man, al te heerschzugtig, voor wien de Throon weinig bekoorlyks zou gehad hebben, indien de Geboorte u daar op geplaatst hadt.

JU-

JULIUS CESAR.

't Is waar, dat myne werkzaamheid ſteeds nieuw voedzel moest hebben. Wanneer ik op aarde niets meer te regelen of te verwarren hadt, bekommerde ik my over den loop der Hemellichten, en hieldt het opzigt op de hervorming der Almanach.

CHRISTINA.

Deeze onrustige moeilykheid is doorgaans de pyniging der Helden. GUSTAVUS ADOLPHUS dagt gelyk gy. Ik ben de Dogter van dien beroemden Koning, die de erfgenaam ſcheen van uwe oorlogsbekwaamheden. Hy kon vreedzaam regeeren, en zyne Onderdaanen gelukkig maaken. De zugt tot ydele eere zette hem aan, om zyn' Throon, zyne Onderdaanen, en zyn Vaderland te verlaaten, om den kryg te dienen, en den Veldheer te worden van eene vreemde Mogenheid, die weder van zyn Staatsdienaar af hing. Wat gebeurt 'er? GUSTAVUS ADOLPHUS diende, als een moedig Held, zynen Bondgenoot; hy zegepraalde zo dikmaals hy ſtreedt; hy ſneuvelde overwinnende.

JULIUS CESAR.

Het geluk diende hem beter dan CESAR.

CHRISTINA.

Een ander voorbeeld der onbeſtendigheid van 't Menschlyk hart. Ik ſteeg uit de wieg op den Throon. Ik regeerde eer ik in ſtaat was om my zelven te beſtuuren; en ik gewende, veel ligter aan den naam van Koninginne, dan aan de Pligten des Koninglyken beſtuurs. De Natuur hadt my ſmaak voor de Letteren, Kunſten en Weetenſchappen ingeboezemd. Ik noodigde ze by my ten Hove, en beſchermde derzelver Voorſtanders, doch welhaast vond ik my opgewekt, om, by den roem hunner beſcherminge, dien te voegen, van hunne Medegenoot te weezen. Zints dien tyd, was het Vorstlyke, in myne oogen, niets anders, dan een ſchitterende keten. Ik bemerkte, hoe het veel ligter viel, den Menſchen, de middelen, om gelukkig te worden, aan te wyzen, dan hun dezelve te verſchaffen. Ik liet de ſcepter vaaren: ik bezogt verſcheide Hoven van *Europa*, en vertoonde daar het zeldzaam verſchynzel van eene Koninginne, bykans zonder gevolg, die vrywillig haar eigen Hof verliet.

JULIUS CESAR.

Waar hebt gy u eindelyk, als de verblyfplaats uwer verkiezinge, onthouden?

CHRIS-

CHRISTINA.

In *Rome*, in uw Vaderland, in de Stad, welke eertyds de wereld te onderbragt, en welke ieder volk thans zou kunnen vermeesteren.

JULIUS CESAR.

Meer dan eens, heeft men my die vreemde gedaante-verwisseling verhaald. Het streelt my ondertusschen, dat men steeds, met ontzag en groote drift, het Vaderland van CESAR bezoekt.

CHRISTINA.

Ik erken, met alle openhartigheid, hier gebruiklyk, dat dit my niet bewoog om na *Rome* te gaan: en dat, zo 'er de Kunststukken van MICHAEL ANGELO, van RAPHAEL, van JULIO ROMANO, en eenige andere groote Konstenaaren, niet gevonden wierden, het Vaderland van CESAR zeer weinig zou bezogt worden.

JULIUS CESAR.

Wat zegt gy? Ik heb de Koningen, uit alle de gewesten der Aarde, vrywillig zien komen, om hunnen eerbied te betoonen, of gevanglyk binnen de muuren in zegestatie omgevoerd.

CHRISTINA.

Zy werden daarheen gevoerd door schrik of verdrukking: nu wekt de smaak hun op, om derwaards te gaan. Zodanig is de Heerschappy des Vernufts en der Kunsten. Zy heerschen veel volstrekter over de Menschen, dan geweld en dwinglandy. Ja, de verheven Kunstenaar roept uit den hoek zyner stille werkplaatze, en ziet na zich toekomen, die zo fiere Vermeesteraars, die Heeren der wereld, die het Volk als Slaaven begeerden te doen kruipen. Alles gehoorzaamt hun; maar dikwils voert 't vernuft over hun het gezag. Dit is de eenige magt welke zy buiten staat zyn te vernietigen, en die zy ook niet kunnen geeven. ALEXANDER verwoestte *Thebe*; maar hy vermogt niets tegen den roem van PINDARUS; hy benydde, den dapperen ACHILLES, eenen Heldendichter als HOMERUS, en hy kon, in het wyduitgestrekt gebied, hem onderworpen, geen een HOMERUS doen te voorschyn komen.

JULIUS CESAR.

Ik ben, gelyk gy, gevoelig geweest, over de bekoorlykheden der schoone kunsten. Ik beminde ze. Ik sloeg 'er zelve de hand aan, en zou ze beschermd hebben, gelyk myn Op-

volger deedt: indien de Dolk der Eedverwanten my gespaard hadt. — Maar moet men een' Throon opofferen aan de begeerte, om, op zyn gemak, Standbeelden, Schilderyen en eenige pragtige Gebouwen te bezien?

CHRISTINA.

Gy vergroot myne begeerte. Meer dan ééns was ik bedagt, en ben in gevaar geweest, om blyk van deeze zwakheid te geeven. Ik ben gereed geweest, om den Throon, door my verlaaten, weder te beklimmen; misschien om denzelven voor de tweede keer te verlaaten. De onbestendigheid is het groot beweegrad der menschlyke daaden. Al te dikwils geeft men aan de Wysbegeerte de eer van 't geen aan grilligheid of wansmaak moet toegeschreeven worden. Laaten wy dan, zonder twyfelen, toestemmen, dat een Mensch de meeste moeite heeft om zich te houden, in dien staat, in welken de Natuur hem heeft doen gebooren worden.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De ware Nederigheid is niet gelegen, in zyne gaven beneden derzelver waarde te schatten, en in ze ten uitersten te verkleinen. Zy is ook niet gelegen in eenvoudige of slegte klederen. Sokrates zag, door de gaten van den gescheurden mantel van Antistenes, deszelfs hoogmoedig en opgeblazen hart. En zo is veelal de laagste veragting van zich zelven, de grootste verkleining van zyne natuurlyke gaven, een waar kenmerk van een hoogmoedig hart, van eene opgeblazen Ziel.

Elk Mensch bezit eene zekere dosis Eigenliefde; dog ieder een weet 'er het regte gebruik niet van. Zo men dezelve te veel vertoont, maakt men zich belachlyk, of veracht; indien men haar in tegendeel al te weinig laat zien, vervalt men tot Laaghartigheid.

Indien onze Hartstogten ons benomen wierden, vervielen wy gewis tot eene gehele werkeloosheid; maar zo wy onze driften over ons laten heerschen, vervallen wy in de uiterste slaverny.

'Er is niets gemener, dan dat de Menschen over eens ander Mans zaken oordeelen, zo dra deszelfs daden, of handelingen, maar binnen het bereik hunnes oordeels schynen te komen. Men zou hier uit veelligt besluiten, dat elk een volmaak-

maakt Zedemeester was, of ten minsten zyne zaken zo zou beleggen, dat 'er niets op te zeggen, of te berispen viel; nogtans leert de ondervinding, dat de gestrengste Oordeelaars, dikwils, in hunne eigen zaken 't allermeest belemmerd zyn, en de grootste feilen begaan.

Men mag zeggen wat men wil; de Eigenliefde is de bron, waar uit alle onze daden voortvloeijen. Zy regelt alle des menschen bedryven, de goede zo wel als de kwade. In vele gevallen nemen wy een omweg, om langs denzelven het voordeel tot ons te brengen; in andere doen wy het weder regelregt op ons aankomen. —— Maar alle onze bedryven zouden op éénmaal ophouden, indien wy geheel van Eigenliefde ontledigd wierden; even gelyk een Uurwerk stil moet staan, als het van zyne voornaamste Dryfveer ontbloot word.

Vele menschen, die uit een lagen tot een verhevener staat komen, kunnen zulk eene groote verandering niet wel doorstaan. Zy worden trotsch, hovaardig, opgeblazen en ondragelyk. In houding en gebaarden schynen zy 't 'er op toe te leggen, om aller oogen tot zich te trekken. Hunne taal is verwaand; hunne uitspraak onnatuurlyk; zy zien met groote veragting op den staat, dien zy ontworsteld zyn, en doen hunnen minderen dikwils moeilykheden aan. —— Dusdanige Menschen, mag men vry uit zeggen, onteeren de Maatschappy, waar van ze Leden zyn. Maar zy, in tegendeel, die uit de laagte in een hooger staat verheven worden, en een nederig hart blyven behouden, (hoedanigen bykans zo zeldzaam zyn, als wit gevederde ravens,) behooren onder de schoonste sieraden van het Menschdom.

Men vind menschen, die van alles eene uitgebreide Kundigheid bezitten, uitgenomen van zich zelven. Anderen wederom hebben eene zeer bepaalde kennis; maar zy kennen zich zelven grondig.

Men handelt dwaaslyk, als men geheimen vertrouwt aan iemand, die zeer veel praats heeft; dewyl het niet missen kan, of hy moet ook van die geheimen praten. —— En het is niet minder onvoorzigtig geheimen te vertrouwen aan zulk eenen, die een groot aantal Vertrouwelingen heeft; want men kan vasten staat maken, dat 'er de gehele Wereld wel ras kundig van zyn zal.

Het is zeer veel gewaagd iemand, die omtrent zyne eigen zaken onagtzaam is, eene gewigtige post te vertrouwen. Het is tog grootelyks te vrezen, dat hy 'er nog veel onagtzamer zal zyn, dan in het bestieren van zyne eigen dingen. Indien wy ons derhalven der bestiering van eens anders omstandig-

heden waardig willen maken; dan behooren wy eerst Proeven gegeven te hebben, dat wy oplettend, en nauwkeurig omtrent onze eigene zyn. Eigenbelang, eigen behoud, welvaard en geluk, moeten altoos als de sterkste dryfveren van oplettendheid voorkomen. Die daar door niet bewoogen word, om agt te geven op zyn eigen zaken, heeft geen Ziel, die geschikt is, om eens anders zaken waar te nemen.

Het is weinig kunst iets te berispen; maar tot het verbeteren eener daad, die men berispt, wordt dikwils, behalven de bekwaamheid, veel moeite en arbeid gevorderd. En 'er zyn vele gevallen, waar in men zyn oordeel geven mag, zonder dat men gehouden is het berispte te verbeteren. Als ik my, by voorbeeld, door een Kunstenaar iets laat vervaardigen, dan mag ik gerust de gebreken berispen, of schoon ik zelve buiten staat ben, om ze te verbeteren. Een openbaar Schryver geeft zich bloot aan het oordeel van 't Gemeen: zou men dan over zulk een Werk zyn oordeel niet mogen geven, en de gebreken berispen, zonder dat men juist daarom verpligt zou zyn, om het werk te verbeteren? Die aan den weg timmert, moet het oordeel van elken Voetganger afwagten.

Zo dra iemand hoogmoedig word, bederst hy zelfs zyne beste daden. En als iemand hoogmoedig is op zaken, die zyne perzoonlyke hoedanigheden niet aangaan, als, by voorbeeld, op een gegallonneerd kleed, op een fraije degen of dergelyken; die geeft een doorslaand bewys van een klein verstand, en maakt zich belachlyk.

Vele menschen stellen eene groote eer in zaken, welke hun tot schande strekken. Een Moeitemaker vind ze in krakeelen te zoeken; een Zuiper in onmatig den Wyn in te zwelgen, en een openbare Ligtmis vind eer in alles, wat tegen redelykheid en billykheid aanloopt.

't Is of ons gezigt een gebrek had, in 't ontdekken van onze eigen fouten. Wy schynen hier omtrent menschen te zyn, die oud beginnen te worden, en de Voorwerpen van zeer na by niet onderscheiden ontdekken kunnen. 't Is of wy, even als de zodanigen, op een zekeren afstand van ons, beter zien; en dus de fouten van onzen Naasten, beter dan onze eigen, gewaar worden.

Dikwils ontvangt men de slegtste belooning, voor 't geen ons den meesten arbeid gekost heeft; en toejuiching over 't geen het niet verdiend had. Dit is eene verkeerdheid, waar in men zich gerust moet stellen; de verstandigste Man heeft dit gemeen met de min verstandigen, en kan het niet veranderen.

Naauwlyks zal een Mensch iets begaan hebben; schoon hy overtuigd zy, dat het Zedelyk kwaad is, of hy zal alles aanwenden om zulks nog te plooijen, en het hatelyke daar van te verbergen, of ten minsten grootlyks te verminderen. Dit is een bewys, dat de Deugd eene beminnelyke gedaante heeft, zelfs in de oogen der ondeugendste Menschen.

'Er werkt niets vermogender op ons Menschen, dan de Verbeelding. Deze maakt ons vrolyk en droevig; ziek en gezond; te vreden en onvergenoegd; goed en kwaadaartig; ryk en arm; gelukkig en ongelukkig; al naar dat ze op onzen geest en gemoed werkt; en men kan, in een zeker opzigt, zeggen, dat ze eene voorname dryfveer is van onze handelingen.

Men vind Luiden, die in de Zamenleving, wanneer men ze eerst ontmoet, aartig zyn, en wonderbaarlyk behagen: dog het op den duur niet kunnen uithouden, en minder aangenaam worden. Dit heeft byzonder plaats in dezulken, die zich door aartige kwinkslagen onderscheiden. Wanneer men aanhoudend met deze menschen verkeert, dan komen hunne kwinkslagen dikwils wederom; en die worden, daar zy in het eerst geestig schenen, dikmalen herhaald zynde, laf en smakeloos. Zo vind men in tegendeel weêr menschen, die op het eerste aanzien weinig behaagden, om dat ze stil en afgetrokken waren; dog die, in 't vervolg humne gaven doende zien, op den duur behagen, aan allen, die van een goeden smaak zyn.

Weinige menschen worden 'er gevonden, die niet bekwaam te maken zyn, als ze tot de eene of andere zaak opgeleid worden, en zelven mede willen werken. Dat men zo vele onnutte Leden in de Zamenleving ontmoet, komt voort, of uit eene verwaarloozing van opvoeding; of ter oorzake dat ze geen genoegzame aanleiding hebben; of uit eene verfoejelyke vadsigheid, waar door zy van alles, wat eenige moeite of arbeid kost, een doodelyken afkeer hebben.

Alle menschen kunnen onmogelyk Wyshoofden zyn; zulks zou ook geenzins nuttig voor de Maatschappy wezen: dog zonder Luiden van verstand, zou men in de Zamenleving veel verwarring ontwaar worden. — Ik twyfel altoos geweldig, of het niet aan genoegzaam Verstand en doorzigt mangelt in een Land, daar men gestadig nieuwe Wetten ziet maken; of ten minsten dezelve geduurig verandert.

Als het een Land wel gaat, vloeijen 'er uit alle Oorden van de Wereld menschen naar toe; doch gebeurt het tegendeel, dan zal zulk een Land zelfs zyne eigen ingeboorenen verliezen; behalven die genen, welken 'er uit noodzakelykheid in moeten blyven.

Nooit wane men, dat de gehele Wereld zich naar ons behoort te schikken, in tegendeel, moeten wy ons naar de gehele Wereld schikken; ten zy in zaken, die Zedelyk kwaad zyn. Met zo te handelen, zullen wy ons beminnelyk maken; daar men door zyne eigen schuld gehaat word, met het tegendeel te doen.

C. V. D. G.

CHARACTERS VAN EENE KLAAGENDE EN ONVERGENOEGDE FAMILIE.

(Uit het Engelsch.)

MYN HEER!

De Heer ADDISON merkt aan; dat lieden, die, in een gezelschap, over ziekte of ongesteldheid klaagen, een slaapmuts moest aangeboden worden, als een teken dat het voor hun best ware te vertrekken en zich na huis te begeeven. Zeker behoort iemand zyne zwakheden en klagten t'huis te houden, uitgenomen in gevallen, dat hy eenige verligting kan verwagten. Waarom zal ik noodloos in mynen Vriend bekommernissen verwekken, of my veragtlyk maaken in 't oog myner vyanden? Indien het gemeen maaken myner onheilen het genoegen stoort der geenen, onder welken ik verkeer, beledig ik hun zonder my zelven te bevoordeelen; indien anderen zich myner jammeren niet aantrekken, stel ik my bloot aan eene uitjouwing, die ik niet kan verdraagen. Dan deeze aanmerkingen betreffen alleen de ingebeelde zieklyken, of de zodanigen, die beuzelingen en niet noemenswaardige ongemakken, als de deerlykste elenden uitmeeten: want den weezenlyken kranken en ongelukkigen, den troost van klaagen te ontzeggen, zou onmenschlyk en strydig met onze natuure zyn.

Om tot de zaak te komen, van welke ik voorgenomen hadt u te schryven, zo moet ik u bekend maaken, dat ik in eene zeer klaagende en onvergenoegde Familie leef. Myn Moeder, arme Vrouw, heeft wezenlyken grond tot verdrietlykheid, zy betreurt eenen teer geliefden Man, en kwynt aan eene uitteerende kwaal. — Maar behalven deeze, die ik waarlyk beklaag, heb ik eene Moey, die zich steeds door haare inbeelding laat ontrusten; alle verandering van wind en weêr verwekt by haar of tegenwoordige of aanstaande zwarigheid. Is het schoon weer, haare Lykdoorns onderrigten haar dat het morgen zal regenen; schynt de Zon sterk, zy bezwykt van de hitte; is de Lugt gemaatigd, zy voelt reeds de knellende winterkoude; ontdekt zy eene donkere Wolk, zy vliegt in eene donkere hoek, om haare oogen voor den Blixem te beschermen; is de Hemel helder, zy beeft over de aanstaande droogte. Hoort zy een droevig nieuws, zy herinnert zich en verhaalt terstond eene menigte

van

van ongelukken, die zy of ondergaan heeft, of ontkomen is. Vertelt men haar een goed geluk deezen of geenen onverwagt te beurt gevallen, zy beklaagt zich over haar ongelukkig geboortelot, 't welk haar die voordeelen ontzegt.

Een Broeder deezer Juffrouwe, myn Oom, hadt, in zyn vroege jeugd, een blaauwtje geloopen, en hieldt vervolgens altoos staande dat de Vrouwen eerloos en ongetrouw waren. Sprak iemand ten voordeele der Sexe, hy verzette 'er zich tegen: haalde men iets ten haaren nadeele op, dit deedt de oude wonde bloeden. Bejegenden zy hem eerbiedig, hy zag ze aan als bedriegelyk; gedroegen zy zich koel, hy nam het voor smaad op. Wanneer het jongere gedeelte zyner Vrienden zich wilden vermaaken, hadt hy hoofdpyn; stelden zy zich ernstig aan, hy speelde de dolleman. Vroeg men hem wat hy wilde eeten, hy zweeg; raadpleegde men hem des niet, hy zag het aan als eene verugting. Met één woord, naa verscheide jaaren oppassens van alle zyne Vrienden, die hem zeer ontzagen, behalven ik, die meermaalen met hem gekjaagde, is hy gestorven, en heeft my alle zyne goederen nagelaaten, tot een belooning myner opregtheid.

Myn Neef mag, met het hoogste regt, een zelfsplaager geheeten worden: dit bedryf heeft hy reeds van zyne kindsheid af by de hand gehad. Nog een Schooljongen zynde, was reeds alles, wat een ander bezat, beter dan 't zyne. Noit liep zyn tol zo goed, noit zyne knikkers zo regt als die zyner speelmakkeren. Altoos hadt hy zwaarder taak dan anderen, en de Meester overhoorde hem met partydigheid. Met het klimmen zyner jaaren verslimmerde deeze ongelukkige gesteltenis. Elk hadt beter tafel dan hy: zyn Kleermaaker, hoe dikwyls hy ook veranderde, was altoos de lompste en onkundigste: eens anders Landgoed lag steeds voordeeliger en werd beter bearbeid dan 't zyne, schoon hy 'er meer inkomsten van trok. Hy trouwde eene schoone Juffrouw; doch bemerkte weldraa dat haare Zuster meer bevalligheden hadt, de Vriendin van deeze Zuster was nog bevalliger, en eene Vriendin van die Vriendin ging ze alle te boven. Hy maakt zich, hier door, tot een voorwerp van verugting, en wordt in weinig gezelschappen geleden, nergens met genoegen ontvangen: hy moet, niettegenstaande zyne Geboorte, Rang en Middelen, door eigen grilligheid, de voordeelen en aangenaamheden des leevens missen.

By deeze moet ik nog myne Zuster voegen; die elendig aan 't euvel myner Familie ziek is. Zy zit aan tafel zonder eetlust, dit is waar; doch zy heeft den ganschen morgen geëeten; zy heeft eene bloozende kleur, maar die blos der jeugd houdt zy voor een teken van teering, om dat zy eens gehoord heeft, dat lieden, aan die kwaale onderhevig, niet zelden bloozend zyn. Haare natuurlyk aangenaame stem heeft zy teemende gemaakt: haar zenuwgestel is zo teder en ligt geraakt dat een hartige lach haar doet zwymen. Ik heb alles aangewend om haar van deeze zotte grillen te geneezen; doch als ik het waag 'er mede te boerten, is huilen geen gebrek, en ik word als de gevoelloosste Barbaar verzogt te vertrekken.

Da-

Dagelyks zeg ik die belachlyke Vrienden te willen verlaaten, en hoe groot een Barbaar ik ben, laat ik my nogthans dagelyks overhaalen, om by die klaagende en lastige Huisgenooten te blyven: de nauwlyks gemaakte pais wordt weder van een schielyke vredebreuk gevolgd.

Is het niet wonderlyk, myn Heer, dat Menschen, die vooral niet van verstand ontbloot, en met ruime middelen gezegend zyn, zo zeer vyanden kunnen weezen van hunne eige rust, dat zy, in stede van 't oog te slaan op de elenden van anderen, tot welker verligting zy zo veel kunnen toebrengen, alle de gunstige oogmerken der Voorzienigheid, waar 't hun eigen geluk betreft, verydelen, en alle de gelegenheden om goed te doen, die hun voorkomen, verwaarloozen?

WILLEM VOORDEVUIST.

DE TWEE VALKEN.

Gevolgd naar het Fransche van den Heere DORAT.

Twee Jaagers gingen, langs een' stillen Waterkant,
In 't Veld; zy hadden elk een' Valk op hunne hand.
't Zyn, weetmen, roovers van 't moeras, die steeds verlangen,
Het schichtig Wild, met hunn' vermeetlen klaauw, te vangen.
Een van de Valken wordt gelaaten van de stang,
Eene Eend op 't lyf. Het Dier, ontsteld en byster bang,
Ontduikt, zo ras het kan, tot op den grond van 't water,
Den fellen scheut van zyn gezworen leevenshaater.
Hier strykt het veilig, als het meent, den moddergrond,
Schoon vol van angst, dan rechts, dan links, dan weêr in 't rond.
De drieste Valk, zyn doel getrouw, volgt al zyn trekken,
Die hem de rimpels op des waters vlakte ontdekken;
Doch d'andre Jaager, bang, dat de arme buit omsnapp'
Rukt, als de wind, van 't hoofd des andren Valks de kap,
En laat hem, met een vaart, ook by den eersten schieten.
Maar, goede liên! dit stuk zal u gewis verdrieten.
Zo d'eerste Vogel is van 't echte Valkenras,
Gedenkt aan my, nooit krygtge 't Eendje in uwe tas.
't Was zò; myn Valk, die, dacht hy, verre ging te boven
Een' Hannibal, wordt knak, dat men zyne eer kwam rooven;
Staakt fluks zyn Jagt; treedt met zyn' roofmaat in 't gevecht,
En 't Eendje ontvlucht, voor dat deeze Oorlog zy beslecht.

Zò waagt een Krygsman vaak voor Vorst en Land zyn leeven;
Zo lang hy in dien roem geen aandeel hoeft te geeven.
Maar wil men, dat zyn staf zich naar een' andren richt',
Hy knakt dien, als hy kan, ondanks zyn' eed en pligt;
Ja 't scheelt hem niet, al was ook 't Land een moord beschooren
Als hy, die hem vervangt, den slag slechts heeft verlooren.

MENGELWERK,

TOT FRAAIE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

PROEVE OVER DE NATUUR DER DEUGD.

(Uit het Engelsch.)

DE Zedekundige Schryvers, zelf onder de Ouden, schoon niet met de zelfde naauwkeurigheid als de Hedendaagsche, hebben de eerste beginzels der Deugd afgeleid uit het Zedelyk Gevoel; een gevoel, hetwelk een zekere gemoedsgesteldheid of gedrag onmiddelyk in een byzonder fraai licht vertoont: en door deeze beschouwing wordt de Deugd natuurlyk onzer goedkeuringe en aankleevinge aangepreezen. Dit schynt de eerste beweegreden tot Deugd te zyn, klaarblyklyk in 's menschen maakzel en gestel gegrond. Doch dewyl dit een onmiddelyk gevoel, een soort van natuurlyk Instinct is, is het op zichzelve niet genoegzaam om de zaak der Deugd te handhaaven, of haar eene heerschende kragt of vermogen te geeven. Want men moet aanmerken, dat, behalven dit zedelyk gevoel, en die aandoeningen, welke met hetzelve voornaamlyk schynen mede te werken, in het menschlyk gestel verscheiden neigingen en driften worden gevonden, welke zich tot voorwerpen van een gantsch anderen aart bepaalen. De ondervinding leert ons, dat deeze dikwyls sterker en geweldiger zyn, en gevolglyk, in gevalle van mededinginge, de overhand moeten hebben over het zedelyk gevoel, en deszelfs strekking geheel en al verydelen. — Het is derhalven noodig, der Deugd kragt en steunzel te geeven, van andere beginzels onzer Natuure ontleend: en het beginzel, 't welk 's menschen Ziel doet uitmunten, 't welk het voortreflykst en byzonder sieraad is zyner natuur, en de bron van alle zyne vorderingen, is, het vermogen van overdenkinge en redekavelinge.

De mindere dieren schynen bestuurd te worden, door zekere natuurlyke neigingen, lusten en driften; deeze zyn hunne voornaame beginzels van werkingen, en doen hen hunne byzondere eindperken bereiken, door eenen onmiddelyken, geregelden en eenpaarigen aandrang. Doch met den mensch is het gantsch anders geschapen: indien zyne bedryven waren overgelaaten aan den blinden invloed van Instinct of drift,

is het klaarblyklyk, dat het gevolg hier van, naar alle waarfchynlykheid, zyn zoude een gedrag, niet minder heilloos voor hen zelven als fchadelyk voor de zamenleeving. Om dit elendig gevolg te voorkoomen, is de mensch begaafd met reden en het vermogen van overdenkinge; hier door kan hy zyne geaartheid en neigingen leeren kennen, en de gevolgen zyner daaden wikken en weegen; hier door is hy in ftaat gefteld om zyne driften te onder te brengen of te beftuuren, door de weezenlyke waarde van derzelver voorwerpen te onderfcheiden, en dus derzelver invloed te beteugelen. Dus kan hy de ongeregeldheid der driften geneezen; eene zagte kalmte in zyn gemoed doen heerfchen; en tevens der deugdzaame neigingen kragt en leeven byzetten, door op derzelver inwendige voortreflykheid agt te geeven, en alle die gelukkige uitwerkzels over te zien, welke zy kunnen voortbrengen. Door dit middel kan hy den fteeds toeneemenden groei der Deugd verder aankweeken; en, door zyne aanwasfende kennis van de algemeene gefteldheid der dingen, meer en meer overtuigd worden, dat Deugd het groot oogmerk zyner Natuure is: en dat, gevolglyk, de verpligting tot dezelve volkomen zy.

Duidelyk zyn de daaden en eerfte beginzels van Wysheid en Deugd in 's menfchen Ziel geplant. Doch even klaarblyklyk is het, dat zo deeze beginzels onbebouwd, en als in een ftaat van woestheid gelaaten worden, zy weinig zullen toebrengen, om hem tot dien trap van geluk, volmaaktheid en waardigheid te verheffen, voor welken de Natuur hem zekerlyk vatbaar heeft gemaakt. In een Ziel, die ten eenemaale wordt verwaarloosd, zullen deeze voortreflyke zaaden bezwaarlyk uitfpruiten; en derzelver invloed zal gefmoord worden, door het overheerfchend vermogen van zinlyke vermaaken. In dit geval, zal 'er luttel onderfcheids zyn, tusfchen den mensch en de overige dieren, en de voorwerpen hunner najaaginge zullen genoegzaam de zelfde zyn. Ja, misfchien, zal de mensch de zinlyke vermaaken niet zo fterk fmaaken als de dieren. Dat edeler beginzel, waar mede hy begaafd is, hoe zeer ook onderdrukt, zal hem veelligt een heimelyk misnoegen doen gevoelen; of zyne natuurlyke begeerte, na verhevener trappen van geluk, zal misfchien alle zyne tegenwoordige genietingen gevoelig doen verzwakken.

Indien wy, derhalven, den mensch in eenen enkel natuurlyken ftaat befchouwen, ontbloot van de voordeelen van befchaavinge en volmaakinge, moet hy eene zeer geringe vertooning maaken, en kan hy zich naauwlyks eenige verhevenheid

heid boven de andere dieren aanmaatigen. Gelukkig zelf, indien hy zich niet beneden dezelve vernedere, door het ontaarten tot onnatuurlyke ondeugden. — Wanneer wy, van den anderen kant, de volmaaktheid beschouwen, tot welke de menschlyke natuure kan opklimmen, door eene goede opvoeding, door behoorlyke oeffening en naarstigen vlyt, moeten de verheevenste bevattingen wegens dezelve in ons gebooren worden.

Op deeze wyze maakt de mensch een gestadigen voortgang in wysheid en kennisse, en doet de beoeffening van Kunsten en Weetenschappen tot eene onbeperkte volmaaktheid voortgaan. Door de zelfde middelen doet hy de deugdzaame heblykheden uitgebreider worden en meerder vastigheids krygen, en bevordert die gesteldheid van geest en gemoed, welke meest strekt ter handhaavinge van zyn eigen genoegen, en van het geluk van allen, tot welke hy eenige betrekking heeft. Hier door munt een SOCRATES uit boven den woesten Indiaan, wiens gemoed van natuure vatbaar zyn kan, voor een even hoogen trap van volmaaktheid in Wysheid en Deugd. Door middel van zulk een steeds toeneemenden aanwas, kan een mensch opklimmen, in de keten van bestaanlykheid en geluk, tot eene hoogte, van welke hy, door zyne tegenwoordige bevattingen, zich geen denkbeeld kan vormen. — Doch, gelyk in allerleie poogingen, het vooruitzigt van voordeel tot werkzaamheid aanspoort, en den vlyt opwakkert, dus moeten ook onze vorderingen in deugd voornaamlyk afhangen van haare onderstelde nuttigheid, ter bevorderinge van ons geluk; derhalven moeten alle de aanmerkingen, welke wy maaken omtrent de gantsche overeenstemming der dingen, zich vereenigen ter bekragtiging van dit noodzaaklyk en gewigtig beginzel. Want het zoude onmogelyk zyn, het zedelyk stelzel zyne volkomene volmaaktheid te doen bekomen, ten zy wy onderstelden, dat het geheele maakzel en de orde der dingen in diervoegen is ingerigt, dat het ene vorderinge in deugd begunstigt, en ons te rugge houdt van tot het kwaade te vervallen.

Indien wy eens met onze overdenkingen aandagtig stil stonden op zulk eene gesteldheid der dingen, in welke de Deugd zich vertoont, als volkomen ontbloot van alle weezenlyke voortreflykheid, die haar van de Ondeugd onderscheidt; indien wy, by voorbeeld, onderstelden, dat zy in het Godlyk verstand als volstrekt onverschillig beschouwd wierd, zoude 'er een einde zyn aan de vorderinge in Deugd, dewyl 'er geene beweegreden zyn zoude, om derzelver betragting aan

 te

te moedigen. Ja, 't geen nog erger is, het onderscheid tusschen Deugd en Ondeugd zoude eer gegrond schynen op eene bloote inbeelding dan op de waarheid der dingen, welke altoos met de denkbeelden van het Godlyk verstand moet overeenstemmen. —— Deeze overdenking zoude onzen yver in de betragting der Deugd zigtbaar verkoelen, onze bespiegelingen een anderen keer doen neemen, en ons genegen maaken, om de zyde der Ondeugd te kiezen, zo dikmaals zy met onzen smaak en neigingen overeenstemde. —— Hoe heilloos zulk eene beschouwing zyn zoude voor de zaak der Deugd, en de belangen van 't Menschdom, is te klaarblyklyk, dan dat het eenige opheldering noodig hebbe.

Het Zedelyk Gevoel, derhalven, gelyk reeds door ons is aangemerkt, vertoont eene zekere gemoedsgesteldheid en gedrag, als schoon en vermaaklyk; doch 'er komen dikmaals andere driften tusschen beide, welke, haare geliefkoosde voorwerpen te zeer aanpryzende, ons overhaalen om deeze naa te jaagen. Nogthans, wanneer de drift haaren wensch heeft gekreegen, en wy ons gedrag bedaard overdenken, keuren wy het af; wy wenschen dan anders te hebben gehandeld. Deeze aanmerking moet, ongetwyfeld, het Zedelyk Gevoel aanmerkelyk bekragtigen en versterken: omdat deeze zelfsveroordeeling, schoon nog zo zwak, dewyl zy, egter, bestendig is, en zich by aanhoudenheid meester maakt van onze bedaarde overdenkingen, overzulks te meer oplettendheids moet verdienen. Want zo lang deeze zelfsveroordeeling ons byblyft, kunnen wy nimmer een volkomene gerustheid van gemoed bezitten; terwyl, van den anderen kant, eene overwinning over eene zondige drift, schoon de overwinning ons moeilyk valle, nogthans eene aangenaame overdenking medebrengt.

Het Zedelyk Gevoel pryst eerst de Deugd, of eene deugdzaame daad, onzer betragtinge aan, van wegen de byzondere schoonheid, waar mede zy bekleed is: dit is, ongetwyfeld, een bekwaame beweegreden om indruk op onze Ziel te maaken. Doch, gelyk wy, in andere gevallen, ons dikmaals met reden verzetten tegen den invloed van eene louter fraaie vertooninge, dus blykt het niet, dat de Deugd, enkel als iet schoons beschouwd, de kragt van verpligtinge medebrengt. Het Zedelyk Gevoel bezit derhalven nog eene andere hoedanigheid, welke tot een grondslag verstrekt van deeze laatste vereischte. En, in de daad, ten aanzien van veele bedryven ten minsten, worden wy een gevoel van pligt gewaar, 't welk dezelve aan ons vertoont als iets, dat wy moeten betragten; en

en wanneer wy ſtrydig met dit gevoel handelen, lyden wy, by nadere herdenking, ſmart en knaaging; daar wy, integendeel, wanneer wy dit gevoel opvolgen, eene aangenaame bewustheid, een inwendig genoegen des gemoeds genieten. Dat dit in der daad zo zy, kan niet in twyfel worden getrokken; het is iets, waarvan wy een inwendig gevoel hebben, en geene aandoening van 's menſchen Ziele is algemeener erkend geworden, dan de ſcherpe knaagingen en ſmertlyke gewaarwordingen van een ſchuldig Geweeten. Dit naadenken der Ziele, inzonderheid van een zondig gedrag, moet, ongetwyfeld, van groote aangelegenheid zyn, en aan de zaak der Deugd groote kragt byzetten. Het is een Vermaaner en Zedenmeester, die in onzen boezem woont, en ons overal verzelt. Het laat ons geene rust, en verwyt ons geſtadig onze misdaaden; en ſchoon wy dikmaals zulk een naadenken door duizenderlei uitſpanningen verbannen, nogthans is het eene harde zaak, dus verpligt te zyn om ons zelven te ontvlieden; en zo ras wy tot bedaarder overdenkingen wederkeeren, grypt het Geweeten ons aan, om de bedaardheid onzer gemoederen op nieuw te ontrusten.

Dit zo zynde, moet elk bedagtzaam mensch het als zyn belang rekenen, duizend zondige naajaagingen op te offeren, om dus vrede met zich zelven te houden, en de verrukkelyke goedkeuring zyns eigen Geweetens te verkrygen. De kortſtondige vermaaken der zonde, hoe aanlokkelyk zy mogen ſchynen, kunnen nimmer de duurzaame knaagingen van een zelfveroordeelend gemoed vergoeden.

GESCHIEDKUNDIG VERHAAL VAN EENE ONGEMEEN DIK GEZWOLLEN DYE, MET EEN GEHEELE ONTAARTING ZO DER ZAGTE DEELEN, ALS VAN HET GEZWOLLEN DYEBEEN ZELVS. Door W. WILDRIK, *Med. Doct. en Chirurgyn Major.*

KRistiaan Muller, teder en mager van gedaante; lang 5 voeten en 6 duimen; oud op zyn Sterv-dag 19 Jaaren en 4 Maanden; geboortig te Groos Taberts, een Dorp onder Saxen-Gotha behoorende; voor 't overige gezond; Soldaat in 't Eerſte Battaillon van Zyne Hoogheid den Lieutenant Generaal AUGUST, Prince van Saxen-Gotha, onder de Compagnie van den Capitein van BUTLER, wierd, zo als my uit zyn eigen verhaal ſcheen te blyken, aangetast met een pyn-

pynlyk; dog draaglyk, gevoel in de geheele regter Dye, egter met tusfchenpoozingen, en ook nu en dan met verplaatzingen van pyn; zynde dezelve nu boven, dan wederom beneden in de Dye; op een ander tyd meer inwendig en dieper in de Dye, en als dan waren de pynen ook heviger, en niet zo lydelyk als te voren; waarom uit alle deeze verfchynzelen niet onduister fchynt te blyken, dat een Rheumatike (Vloeijende Zinking) Stoffe de naaste oorzaak dezer pynlyke aandoeninge geweest is; te meer mag ik dit besluiten, om dat de Rheumatike Stoffen, zig ergens vast zettende, niet alleen dikwyls yslyke verwoestingen aanregten, en (gelyk in deezen ongelukkigen lyder insgelyks plaats gehad heeft) door deszelvs natuurlyke, of naderhand verkreegene fcherpte, Ontfteekingen, en bederv van het Been-Vlies, maar der vaste beenderen zelvs veroorzaaken: altans deeze deerniswaardige lyder heeft 'er de elendigfte en droevigfte ondervinding van gehad; en uit zyn eigen woorden heeft zig de zaak van den beginne dus toegedraagen.

Den 16 July 1772 te Maastrigt als nieuw aangeworven Recruut uit Duitschland aankomende, klaagde hy over een vry gevoelige zig verplaatzende pyn in de regter Dye; denkende, dat zulks door het te voet gaan op de langduurige reize, en door de ongemakken op den weg uitgeftaan, veroorzaakt was; waar op hy wegens gemelde pyn, den 3 Augustus daar op volgende, te Maastrigt in 's Lands Hospitaal gegaan zynde, den 30 van die zelvde maand geneezen, zo men meende, wederom uit het Hospitaal is uitgegaan. Weinige weeken verloopen zynde, begon de pyn, dog zeer draagelyk, zig op nieuw te verheffen, tot dat eindelyk, naar verloop van weinige maanden, de Lyder, ongeduldig wegens de meer en meer aanhoudende zwaardere pynen, niet zonder reden, verligtinge zogt; begeevende zich in handen van onkundigen, welke 't ongemak door uitwendige middelen, te weeten met fmeeringen en wryvingen van vette olieagtige zalven, behandeld hebben, zonder eenige vrucht, en tot verergering van de kwaal. Hierby dan geen hulp vindende, is hy den 21 Maart 1773, voor de tweede reis, te Maastrigt in 's Lands Hospitaal gekomen, zonder dat ik 'er in het minfte van geweeten hebbe; dog nauwlyks twee weeken daar geweest zynde, wierd my by geval, door 't verhaalen van elders, gezegt, dat 'er iemand van ons Eerfte Battaillon, met een verbaazend dik gezwollen pynlyk Dye-been, in 's Lands Zieken-huis was; waar op, en myne verwonderinge, dat van zulk een aanmerkelyk toeval niets wist, als behoorende tot het zelvde Eerfte Battaillon; en

en ook myne nieuwsgierigheid, om 'er de waarheid van te onderzoeken, gaande wierd, ik het alles dus bevonden hebbe uit des Lyders eigen mond, gelyk ik gezegt hebbe; zynde op dien tyd, het Dye-been, of, gelyk na den dood gebleeken is, liever de Dye van de knie tot aan de heupe gelykelyk en aanmerkelyk gezwollen, met eén gevoel van hardheid, welke hem tot zyn einde bygebleeven is, over de geheele Dye; zo dat men geen indrukzelen konde maaken, als voor dat oogenblik, dat men met den duim of vinger drukte, en nooit zonder een aanmerkelyke gewaarwordinge van pyn, waarom hy geduurig vreesde, wanneer hem iemand uit nootzaake, of nieuwsgierigheid, aanraakte; nogtans konde men aan de opperhuid in dien tyd geene de minste veranderinge van kouleur gewaar worden, welke ook tot zyn dood toe dezelfde is gebleeven; maar in het vervolg wierden de huid-aderen zeer opgezet met bloed, zo dat het, van agteren, voor my tot geen geringe voldoeninge en vergenoeginge verstrekt, dat ik niets, hoe genaamd ook, toegebragt hebbe, tot verergeringe van des Lyders doodelyk ongemak, om dat ik hem niets, 't zy uit-, of inwendig, gegeeven hebbe.

Te Maastrigt in 's Lands Gasthuis heeft men hem eenmaal een Spaansche Vlieg-plaaster op de Dye gelegd, en, dat juist gantsch niet te verwonderen was, zonder eenige nuttigheid, nog verminderinge van zyne steeds meer en meer aangroeijende pynen, zeggende my de Lyder, dat hy nooit wederom een Spaansche Vlieg-plaaster wilde gelegt hebben; als zig vastelyk, dog ten onregte, verbeeldende, dat dezelve hem niet alleen groot nadeel toegebragt, maar daarenboven de aanhoudende pynen en zwellinge merkelyk vermeerderd hadde, en daar by voegende, dat zig door de Spaansche Vlieg-plaaster het ongemak in een punt, gelyk hy zig uitdrukte, midden boven aan de Dye, by elkander getrokken hadde. Indien zyne verbeeldinge waarheid geweest was, dan zoude 'er groote hoop door herhaalde Spaansche Vlieg-plaasters tot zyne volkoomen geneezinge geweest zyn, welke inwendige Geneesmiddelen, en, hoe lang hy, die, zoo te Maastrigt, als vervolgens te Namen gebruikt heeft, is my geheel onbekend. In het vervolg heeft hy verzagtende ontbindende warme pappen, als ook een drooge warme Kruidenzak, daar na, om de geheele Dye gehad, maar alles vrugteloos, doordien de pynen en de zwellinge aanhoudend vermeerderden.

Van Maastrigt te Namen in 's Lands Hospitaal, den 28 April 1773 overgebragt zynde, heeft men zoortgelyke middelen, als laatst genoemd, met byvoeginge van ontbindende

 plaas-

plaasters, en diergelyke ettermaakende middelen, rondom de Dye gelegd, maar insgelyks zonder eenige verbeteringe; men heeft hem ook aldaar, (zo als my de Hr. RIDEWOLT, Chirurgyn Major, gezegt heeft, zynde zulks tegen zyn gevoelen, om dat hy geen de minste schommeling, van eenig onderliggend vogt, gewaar wierde) eenmaal de *Troicar* boven en midden op de Dye ingebragt, maar insgelyks vrugteloos. Zelfs begon alles volstrekt hoopeloos te worden, neemende de pyn en de zwellinge hoe langer hoe meerder toe; de aanhoudenheid der pynen verhefte zig zoo zeer, dat men hem naauwlyks door de sterkste slaap-verwekkende middelen, eenige weinige oogenblikken rust, als eene verademinge, konde bezorgen, en ook dan was de geringe onrustige slaap zeer weinig verkwikkende.

Tot welke slaapeloosheid dan ook niet weinig toebragt, de gedwongen ongemakkelyke houdinge der Dye en des Beens, met den voet, door de ontzaggelyke en verbaazende dikte der geheele Dye; zynde die ongemakkelyke liggingе en rigtinge des beens met de Dye, in de twee of drie laatste maanden, voor zyn sterven, merkelyk ongemakkelyker geworden, door de veranderinge des gezwels der Dye; want daar het voorheen een evengelyke dikte rontom de geheele Dye was, daar hadde de dikte zig op 't laatst meer van de Knie, en van de Heupe naar het midden der Dye, en wel rondom de geheele Dye geplaatst, zoo dat de geheele zwaarte van den voet, van het been, en van het zwaar gewigte der Dye zelve, altyd rustte op een zeker punt des zamengetrokken gezwels onder de Dye; kunnende daarom het been, en de voet niet regt uitstrekken, of vlak op de matras, of het bedde nederleggen; maar rustende de plant of liever het agterste van de hiel op de matras, was hy genoodzaakt, het been altyd eenigzints schuins, en onmogelyk in staat, om het loodlynig, nog regt te houden; hebbende de hiel altoos zoo naby aan het agterste gedeelte der Dye gekeerd, als de gezwollenheid toeliet. Dit was dan ook de oorzaak, dat die plaats der gezwollen Dye van onderen, daar hy noodzaakelyk bestendig op moest rusten, noodwendig moest ontvellen, en een zoort van oppervlakkige verzweeringe veroorzaaken, welke nimmermeer, gelyk het behoorde, konde verzagt, nog door de bekwaamste middelen geheeld worden, eensdeels, om dat de pyn en de dikte der Dye niet toelieten, een geschikt verband met de vereischte zalven daar ter plaatze aan te leggen; ten anderen, om dat de oorzaak, namelyk de drukkinge, zwaarte en onophoudelyke wryvinge des beens, op het gewonde deel

bly-

blyvende, 't welk met geen mogelykheid konde belet worden; daarom konde het ook niet anders zyn, of de uitwerkingen, te weeten, de ontvelling, en de uitwendige verzweering moesten blyven voortduuren, en van tyd tot tyd erger worden, door welke pynlyke omstandigheid, het smertelyk leeven des lyders, by ieder zoo dikwyls noodzaakelyke beweeginge, hoe langer hoe smertelyker wierde; tot dat hy eindelyk, als een martelaar uitgeteerd, en een geraamte gelyk geworden, tot blydschap der geenen, die hem kenden, om dat tog zyn geval hoopeloos was, den 5 November 1773, door den dood, van zyne pynen, en, zo als gebleeken is, onherstelbaar ongemak, verlost wierde.

Al het geen ik 'er na zyn dood van hebbe kunnen en mogen aantekenen, (om dat het in 's Lands Hospitaal geschiedde, dus buiten eenige de minste betrekkinge tot my) bestaat in eene verbaazende, en in den eersten opslag, ongelooflyke dikte, op de dikste, en meest verheevenste plaats der Dye; byna in het midden, was de geheele omtrek, eens en andermaal naauwkeurig gemeeten, 41 duimen. Indien 'er ooit zoortgelyke gezwollen Dye van zulk een verbaazende uitgestrektheid geweest is, zoude ik nogtans haast durven zeggen, dat deeze alle anderen in dikte verre overtroffen heeft. Het doode lighaam op een tafel, met een kleed overdekt, gelegd zynde, verbeeldde de Dye niets natuurlyker, dan den buik van iemand, die aan een vry groote buik-waterzugt gestorven was; of het lyk van een Vrouw, op het laatste van haar zwangerheid, met een zeer dikken buik overleeden.

De Eerste Chirurgus BRAHÉ, een insnydinge willende doen, boven op de Dye van de Heup tot aan de Knie, wierde wel haast te leur gesteld in zyne meeninge; want op de eene plaats konde hy het mes vry diep in de Dye inbrengen, dog niet dieper, dan tot één, een en half, of naauwlyks twee duimen: op andere plaatzen wierd het mes belet dieper in te gaan, dan door de gemeene bekleedzelen; op andere wederom niet dieper in het gezwel, dan de dikte van een Vinger; ontmoetende op de eene plaats een Kraak-beenige; op een andere plaats een zuivere beenagtige zelfstandigheid, en wel verscheiden stukken van verscheiden grootte, waar van een, omtrend vierkantig rond, byna anderhalve duim middel-lyns hadde, daar men met geen moogelykheid met het scherpste mes konde in- of doorsnyden; op andere plaatsen daar en tegen, een stoffe als een uyer van een Koebeest, of als het vet van de borst van een beest; op eenige plaatzen een stoffe als zuiver vet, of ook als zamen gesmolten vet of smeer.

Vervolgens de algemeene bekleedzelen afgescheiden zynde, vertoonde zig de gezwollen Dye niet anders, als een geheele klomp vet, verward opéén gestapeld; en het aanmerkelykste van allen was, dat men, tot ieders verwondering, geen één van alle die zoo sterke en vleeschige Spieren der Dye nog uit- nog inwendig, zelfs niet een eenige van die vry dikke en sterke vliezige uitspanzels, als onder anderen die van de *fascia lata*, konde gewaar worden; hoe naauwkeurig men ook zogt, 'er was niet één enkelde roode Spierveezel te vinden; niemand der Konstgenooten konde een éénige voetspoor ontdekken, waar misschien de een of ander der vermoogende Dyebeens Spieren geplaatst was geweest; maar integendeel, alles was een ongeschikte klomp, een *Chaos*, of eene byeen verzameling van veelerhande stoffen; schynende het in den eersten opslag niet onduister, als of al het vet van 't gantsche lighaam, tot voortbrenginge van dit groote gezwel was zamengevloeid. Dit schynt ten minsten zeker, dat, of de Spieren der Dye verteerd en vernietigd zynde, zig die Vet-Kraakbeenige, Been- en andere Stoffen in derzelver plaats gesteld hebben; of dat de Spieren, in die hier tegennatuurlyke Stoffen veranderd, en als versmolten zyn geworden: het geen veelligt waarschynlykst is, om dat de waarneemingen overvloedig bevestigen, dat alle onze zagte deelen, hoe genaamd, in harde, en tegen-natuurlyke dingen kunnen veranderd worden; waar van straks iets zal gezegt worden.

De Dye dus van alle zyden ontbloot zynde, wierden insgelyks van alle zyden insnydingen gedaan, maar overal vond het mes zulk een tegenstand, dat het niet moogelyk was, een eenige regelmaatige, of doorgaande insnydinge, volgens de lengte of breedte, wegens de Kraakbeenige en beenagtige zelfstandigheid te doen: zelfs waren 'er verscheiden stukken van onderscheiden grootte, die men met weinig moeite, als byna los, midden tusschen het vet liggende, met de vingers konde uithaalen, als onder anderen het stuk van anderhalve duim middellyns, reeds gemeld, het welk in 't begin, van sommigen voor een Kniesschyf, wegens eenige gelykvormigheid daar mede, wierde gehouden. Ook liep er een weinig flymerig witagtig dun vogt, of *Lympha*, uit, dog van welke natuur die geweest is, is onbekend, om dat men nog door het Vuur, noch door eenig Schey-vogt, proefneemingen op het zelve genomen heeft.

Het heeft zekerlyk zyne bedenkingen, van waar nu alle die wonderlyke veranderingen haaren oorsprong hebben?

PLAT-

Platner, in zyne Brieven over het menschelyk lighaam, leidt het alleen af van een geronnen, verdikte, en in been, kraakbeen of andere Stoffen veranderde, en verdikte Lympha; dat door een langen tyd veelligt wel geschieden kan; maar de tyd, in welke dit ongemak begonnen, en voleindigd is, (als men het begin zyner ziekte rekent aanvang genomen te hebben, by zyne aankomst by het Regiment den 16 July 1772, en gestorven den 5 November 1773, zynde dus nog geen 16 maanden) schynt my waarlyk eenigzints te kort, om van een vloeibaar vogt, zonder toelaatinge of bykominge van een uitwendige lugt, die zekerlyk tot uitdrooginge, en verhardinge der stoffen, gelyk uit de Natuurkunde overvloedig blykt, zeer veel toebrengt, zulke harde beenstoffen voort te brengen; vooral is de tyd zeer kort, als men kan en mag vooronderstellen, dat gemelde been-verhardingen reeds lange voor den dood zyn volmaakt verhard geweest. Zie de XX. Brief bladz. 148, &c. over de *Lympha*.

Houstet, *dans les Memoires de l'Academ. Royal de Chirurgie*, *Tom.* VIII. *en* 12°. *a Paris pag.* 1. *&c.*, *sur les Exostoses*, zoude liever overhellen, om het aan het voedend beenvogt, *les sucs osseux*, *ou d'une matiere osseuse*, *ou un epanchement des sucs osseux*, toe te schryven. Men vind in deeze verhandelinge, een uitzettinge, of uitwas van een Dyebeen van 20 duimen, maar van de dikte der Dye vind men hier niets gemeld. Indien nu Houstet door het voedend beenvogt de *Lympha*, welke Platner bedoelt, verstaat, dan zou de zaak op het zelfde uitkomen. De gedagten van anderen, hebbe ik, uit gebrek van veelvuldige Schryvers over deeze stoffe, niet kunnen gewaar worden.

Men vind zelfs in deeze *Memoires de L'Acad. Roy. de Chir. pag.* 299 *en* 300, een verhaal van een buitengewoone kraakbeenig geworden Regter-Nier, en zo hard, dat men moeite had, dezelve door te snyden, en daar en boven inwendig gevuld met een grooten Steen van 13 lood.

Voor den Dood van onzen Lyder dagten zommigen, wegens de hardheid der Dye, als men 'er op drukte, op een groote, en verbaazende uitzettinge (*exostosis*) des eigenlyk gezegden Beens, naar het voorbeeld van Houstet.

Anderen verwagtten een aanzienlyke menigte, dog niet naar de maate der dikte der Dye, beslooten stoffe, het zy dan etter, het zy *ichor* enz.; maar nog het een, nog het ander, wierd hier ontdekt. Eigenlyk gezegde etter hebbe ik geen eenigen droppel gezien; ook heb ik van geen etter-boezems

hoo-

hooren spreeken; alleenlyk, zo als ik gezegt hebbe, liep 'er een weinig witagtig slymerige *Lympha* uit.

Het been der Dye was wel ontaart, ongelyk, ruw, eenigzints driehoekig en ontbloot van zyn Been-vlies; maar de dikte of uitzettinge des beens was zeer gering, en zo het my toescheen was de dikte vry gelyk, en niet knobbelagtig.

Nooit heb ik gehoord, niet tegenstaande ik den zieken herhaalde reizen gevraagd heb, en hy my altyd, zoo veel ik immer hebbe kunnen bemerken, van alle andere dingen de waarheid gezegt heeft, dat hy eens met Venerische ziekte is besmet geweest, of dat die ziekte het minste kwaad vermoeden tot oorzaak van deze kwaadaartige ziekte gegeeven heeft, het geen hy anders op zulk een langduurig ziek-bedde, en onder het uitharden van de bitterste smerten, wel de een, of ander tyd, openhartig zoude beleeden hebben; daar zulke elendigen tog door den tyd van niets hoe genaamd ook, of het een middel ter hunner geneezinge mogt zyn, een geheim maaken, en vooral van zoortgelyke ziekten onder de Soldaaten.

Nooit heeft hy ook in zyn ziekte één toeval gehad, het geen hem wegens Venerische ziekte verdagt gemaakt heeft.

Hier uit kan men nu ten duidelykste zien, welke ontzaggelyke en doodelyke gevolgen de Rheumatieke stoffen naar zig sleepen, en dat men tog, vooral in het begin dezer ziekte, welke by veelen zoo ligt geagt, en zoo dikwyls van de meesten tot hun onherstelbaar naberouw verwaarloosd word, alle mogelyke beproefde middelen ter afwendinge van zoodanige allerdroevigste gevolgen by de hand neeme, zonder één eenige, als 't ware, onbeproefd te laaten; niet alleen, als de Rheumatieke stoffe, en dat zeer dikwyls geschiedt, door het geheele lighaam heenen zwerft, of zig op eenig deel des lighaams afzonderlyk plaatst, om dat ze ligtelyk tot verplaatzingen genegen, zig in veel edeler deelen, (maar dan ook gevaarlyker word) als de Hersenen, Long, Maag en Ingewanden, begeevende, een haastigen dood, of langduurige en ongeneeslyke ziekten voortbrenge: of dat ze zig op de beenderen en derzelver vliezige bekleedzelen nederzettende, yslyke ontaartingen en verwoestingen aanrigtte; maar voor al ook, om dat die zwervende Zinkings-stoffe, ligtelyk in de geledingen vallende, een onbeweeglykheid der geledingen, of een aaneengroeijinge der beenderen, het geen dan nog wel het voordeeligste is, veroorzaake; en niet zelden aldaar in die spongieuse uiteinden der beenderen een pynlyk en doodelyk been-bederf maaken.

Zelfs

Zelfs heeft my de zeer geleerde Heer JOH. VAN DER HAAR gezegt, meer dan eens waargenomen te hebben, dat een Rheumatieke ſtoffe verplaatst zynde, of zig door verplaatzinge neêrgezet hebbende in de holligheid van het Heupbeen, zonder de geringſte buitengewoone ſcherpte aangenoomen te hebben, en aldaar van tyd tot tyd hoe langer hoe meer verzameld en opgehoopt zynde, dikwyls oorzaak van een volkoomen ontwrigtinge des Dyebeens met het Heupenbeen, door uitſtootinge van het hoofd des Dyebeens, en door een langzaame verlenginge van de inwendige peezige band dier beenderen; meenende insgelyks, dat zoortgelyke ontwrigtingen meer voorvallen, dan men gewoonlyk wel denkt; en te gelyk 'er byvoegende, dat meer dan eens door groote, en herhaalde Spaanſche Vlieg-plaasters de Rheumatieke ſtoffe uit de holligheid van het Heupenbeen buiten het lighaam gevoerd, en de Lyders van eene anders hun leeven lang moeijelyke en elendige mankheid bevryd heeft.

Indien nu daar en boven gemelde ſtoffe een invreetende ſcherpte verkrygt, gelyk zo dikwerf gebeurt, en onzen Lyder ſmertelykst ondervonden heeft, kan 'er niet anders, dan een ſmertelyk, en dat het beklaagelykſte van allen is, ongeneeslyk ongemak geboren worden, het geen een gewisſen dood ten gevolge heeft.

Waren derhalven in het begin der Rheumatieke ziekte van onzen Lyder diergelyke kragtdaadige Geneesmiddelen, en voor al herhaalde Spaanſche Vlieg-plaasters, aangewend geworden, veelligt, en naar alle waarſchynlykheid, was hy in 't leeven behouden, en van zoo veele byna ondraaglyke ſmerten, vergezeld met een byblyvende uitteerende Koorts, bevryd gebleeven.

Dit is dan ook, behalven de nooit gehoorde dikte der Dye, de reden, dat ik dit Geſchiedkundig Verhaal zoo getrouw en naauwkeurig, als het my eenigzints mogelyk geweest is, gepoogd hebbe op te geeven.

Het blykt ten duidelykſten, dat onze Lyder in zyne laatſte maanden, of toen het kwaad reets diepe wortelen geſchoten hadde, ſchoon alle mogelyke middelen der Genees- en Heelkunst, op het vlytigſte, en met alle uiterſte oplettenheid zyn in 't werk geſteld geworden, niet heeft kunnen geneezen worden.

't Zoude niet moeijelyk vallen aan te toonen dat de gevaarlyke en zeer moeijelyke afzettinge der Dye in, en uit de holligheid van het Heupebeen, hier geen plaats konde hebben, ſchoon deeze bewerking hedendaags van eenige Heelmeesters

aan-

aangepreezen wordt, als mogelyk om met het behoud van 't leeven des Lyders in 't werk gesteld te kunnen worden, schoon zulks tot nog toe door geen voorbeeld bevestigd is; doch ik zal hier van afzien, om niet te verre uit te weiden.

Deze beschryvinge zoude by zommigen veel aangenaamer, en by anderen van meer nut, als 'er de geneezinge op gevolgd was, schynen te zyn; dog ik geloof zekerlyk, dat, wanneer onze Kunstgenooten liever, of hunne misslagen, of de ongelukkige uiteinden der ziekten naauwkeuriger en opregter aantekenden, 'er de Maatschappy duizendmaal meer voordeel van zou trekken, dan van zoo veel byna ongelooflyke, en alleen in de Hersenen gesmeedde, groote kuuren.

De nuttigheid daar van heeft myn altoos hooggeschatte Leermeester, de door zyne Schriften bekende Professor VAN DOEVEREN, tot zyn grooten roem aangetoond in een Redenvoeringe, uitgesproken te Groningen, *De Medicorum Erroribus sua Utilitate non carentibus.*

Het beklaagelykste van allen is, dat 'er zoo weinig gelegenheid, om zoortgelyke dwaalingen na den dood te mogen onderzoeken, geboren word.

Mogelyk, en niet zonder het grootste regt, verwagtten keurige Liefhebbers der Genees- en Heelkunde van zoodanig een byzonder geval omstandiger byzonderheden; doch ik hebbe straks met een woord gezegt, dat onze Lands Verbandshuizen van die gesteldheid zyn, dat ze geheel en al buiten het bereik der Chirurgyn-Majors zyn; en ik rekene ook myn taak afgedaan, en aan myn schuldigen pligt voldaan te hebben, wanneer ik alles gezegt hebbe, wat my van dit zonderling geval bewust is.

BRIEF VAN DEN HEER PETRUS CAMPER,

aan de Uitgeevers *der Hedendaagsche Vaderlandsche Letter-Oeffeningen.*

MYNE HEEREN!

Ik zag met genoegen, in het IIIde Deel van uwe Letter-Oeffeningen, No. 10. 1774, p. 421, de Verhandeling van den Heere JOHN HUNTER, *over de Luchtholten in Vogelen, die, met de Longen gemeenschap hebbende, zoo wel tusschen de Spieren, als in de holle beenderen van die Dieren gevonden worden*, vertaald uit de *Phil. Transf. Vol. LXIV. p.* 1. welk

Deel

Deel in den naazomer van 1774 in Holland gekoomen is, terwyl de Verhandeling zelve, den 27 Febr. 1774, aan de Koninglyke Maatschappy voorgeleezen wierdt. Ik verheugde my teffens, dat UE. my het recht deeden van op te merken, *hoe* ik reets, den 2 Maart 1771, *deeze ontdekkinge* aan het Bataafsch Genootschap te *Rotterdam* medegedeeld, en dus *drie jaaren vóór den Heere* HUNTER *gedaan hadde*.

Onze Landgenooten moesten onderwylen hier door zeer natuurlyk opgewekt, en aangespoord worden om myne verhandeling, over het zelfde onderwerp, met die van den Heere J. HUNTER te vergelyken; en wel te meer, om dat het *Eerste Deel der Verhand. van het Bataafsch Genootschap* laater uitkwam dan het gemelde Deel der *Phil. Transact.* Zeer ligt konde men derhalven de dagtekening van myne Verhandeling over het hoofd zien, of, gelyk meermaalen gebeurd is, opzettelyk voorby gaan, om myne eerder gedaane Ontdekking te kort te doen.

Ten einde alle twyffeling weg te neemen, zal ik de allersterkste proeven bybrengen, om te doen zien, dat ik, in der daad, 3 jaaren vóór den Heere J. HUNTER deeze zonderlinge eigenschappen van het indringen der lucht in de holten der beenderen van verscheidene Vogelen ontdekt, en anderen medegedeeld hebbe. Ik zal 'er teffens zulke verbeteringen, en vermeerderingen byvoegen, als ik zedert de Ontleding van den Casuaris, Struisvogel, Bontekraajen, Steen-Uil en andere Vogels heb konnen maaken.

Opgetoogen, en niet zonder rede, als ik deeze zoo zonderlinge als fraaije ontdekkinge deed in de Vogelen, den 11 Feb. 1771, deelde ik dezelve zeer schielyk aan verscheidene myner goede Vrienden mede, en teffens aan den Hoog Gel. Heere ALLAMAND te *Leiden*; het antwoord van den vermaarden Man heb ik om andere redenen bewaard. Ik had zyn Hoog Gel. myne Waarneemingen omtrent het Rendier (reets als een Aanhangzel op de Amst. uitgaave van het werk des Graaven DE BUFFON, in den jaare 1771 uitgegeeven) beloofd, en teffens deeze ontdekkinge in den zelfden Brief gemeld; daar voor bedankt Z. H. G. my op deeze wyze. *Je vous remercie d'avance pour vos observations sur le Renne, que vous avez la bonté de me faire esperer &c. — Je n'ai point encore eu l'occasion de faire l'experience, qui prouve la communication entre l'abdomen, & les grands os des oiseaux, mais apres ce que vous m'en aves dit, je crois la chose comme si je l'avois vue. — Je vais partir pour la Gueldre, & j'aurai des oiseaux de diverse sorte en abondance pour verifier votre belle decouver-*

verte. Deeze Brief is zonder dagtekening, evenwel, gelyk uit de reets gedrukte waarneeming over het Rendier blykt, zeer vroeg in den jaare 1771 geschreeven.

Teffens had ik zyn H. Gel. verzogt om het geraamte van den Struis naa te gaan; waar omtrent zyn H. Gel. my met eenen anderen Brief, gedagtekend den 23 Juny 1771, antwoordt. *Votre decouverte du passage de l'air dans les os des oiseaux me paroit de plus en plus interessante, & vous ne seres pas faché d'apprendre, que votre conjecture sur les os de l'autruche est vraie: au moins dans un scelette que j'ai de cet oiseau, & je n'ai pu decouvrir aucun vestige de la moindre ouverture, ni dans l'os humerus, ni dans celui de la cuisse. Il en sera sans doute de même du Casuari, ce qui paroit indiquer, que vous aves trouve le veritable usage, de cet air passant dans les os, puisque ces deux oiseaux, non plus que le pinquin ne volent pas* (*).

Onderwylen verliep 'er *één en één half jaar*, naa dat ik myne ontdekkinge, in hoop van spoedige gemeenmaaking, aan het Genootschap te Rotterdam gezonden hadde, eer ik een zeker vooruitzigt had, dat dezelve kortelyk stond uitgegeeven te worden. Ik vond daarom goed die zelfde ontdekking met eenige weinige byvoegzels in het Fransch te zenden den 21 Nov. 1772 aan den Heere PORTALL te Parys, met verzoek om die Verhandeling mede te deelen aan de Koningl. Maatsch. der Weetenschappen, met eenige Ontleedkundige Waarneemingen over de *Pecari*, den *Miereneeter van de Kaap*, *over het gehoor, en neus van den Spring-Walvisch enz.* De Heer PORTALL deedt my de eer, den 16 Maart 1773, te melden, dat myne Waarneemingen aan de K. Akademie gezonden, door de Leden van dat belang bevonden waren, dat zy de Heeren D'AUBENTON, TENON en PORTALL benoemd hadden, om alle die Proeven in de opgemelde Vogelen te onderzoeken, gelyk de Heer PORTALL my den 26 April 1774 schreef, *dat zy dezelve tot groot genoegen gedaan, en overeenkomstig bevonden hadden, zoo dat de Acad. R. des Sciences* aan welke zy den 23 April verslag gedaan hadden van deeze Ontdekking en Waarneemingen, *de zelve waardig geoordeeld hadden om onder haare Verzamelingen gedrukt te worden.* Een bewys, dat alstoen in Frankryk nog niemand iets wist van dit zonderling zamenstel in de Vogelen.

Tot

(*) Men ziet uit beide deeze Brieven, dat Z. H. G., reeds in 't Jaar 1771, niet alleen verwittigd was van myne ontdekking, maar ook door eigen proefneemingen zig van derzelver gegrondheid verzekerde.

Tot nog overvloediger bewys van veel eerder, dan de Heer JOHN HUNTER, dit ontdekt te hebben, zende ik UE. hier nevens eene Latynsche *Dissertatio Medica* openlyk te Groningen in de Akademie Kerk, den 25 Aug. 1773, verdedigd door den Heere LADISLAUS CHERNACK, een Hungaar, *De Respiratione volucrum*; deeze doet my de eer, van de allereerste ontdekking dier byzonderheid, openlyk, aan my toe te kennen; schryvende *p.* 2. *Respirationem avium etiam per ossa cava humeri, femorum et ipsius trunci exerceri, mortalium primus* ILL. CAMPERUS *detexit* enz. Indien UE. deeze Dissertatie, en myne Verhandeling het Genootschap van Rotterdam gezonden, onderling vergelykt, zullen UE. dezelve overeenstemmend bevinden. En geen wonder, hy is onder myne oplettenste toehoorders geweest, als ik alle die proeven in tegenwoordigheid van myne Studenten herhaalde, waarom hy van dezelven ook uitdruklyk gewag maakt, zeggende, *p.* 16, *varia hujus generis experimenta in noctua, et aquila coram auditoribus suis instituit* CEL. CAMPER, *quibus sigillatim recensendis aliquantulum non pigebit.*

Deeze doorslaande bewyzen bevestigen overvloedig, dat ik by geene mogelykheid iets heb konnen weeten, van de indringing der lucht in de holte der beenderen van Vogelen, door den Heere JOHN HUNTER eerst den 27 Feb. 1774 der Koningl. Maatsch. te Londen medegedeeld; ik gaa derhalven over tot eenige verbeteringen van myne Verhandeling, welke ik zedert gemaakt hebbe.

In myne Verhandeling aan het Bataafsche Genootschap (p. 242.) door my den 2 Maart 1771 geschreeven, zegge ik zeer uitdrukkelyk. *Evenwel hebben de Vogelen geene buizen, die in den mond of keel uitkomen, gelyk de viervoetige dieren; maar dat 'er waarschynelyk langs den gehoorweg eene opening is*: naamelyk, om de lucht tusschen de beenige tafelen van het hoofd te verschaffen, en te vernieuwen. Myne verzekeringe hieromtrent is te sterker, om dat ik in den Jaare 1745, nog Student zynde, het geheele gehoortuig in de Vogelen volmaakt wel gekend, en zeer net afgetekend hebbe, als mede het begin van deeze buizen uit de trommelholte. My ontbraken de uitgangen in den mond, en die heb ik niet konnen gewaar worden, tot dat ik, den 12 Nov. 1774, deeze buizen opzettelyk ging naaspooren, en geheel en al ontdekte, in den *Struisvogel*, en daar naa, eens de weg gebaand zynde, zeer gemakkelyk vond, in een *Haan*, *Steen-uil*, *Bontekraai* en andere vogelen. Ik vond nu de reden van myne

dwaaling, zy hebben slegts eene gemeene opening voor de twee buizen van Eustachius, en deeze ligt zeer bedekt tusschen de twee getande uitsteekzels even boven het begin van den slokdarm. DU VERNEY, CASSERIUS, BLASIUS, VALENTINIUS, zelfs COLLINS, of schoon hy die uitsteekzels, by hem *processus cristati* genaamd, wel gekend heeft, maaken 'er geen gewag van.

De geduurige bezigheden, welke het Ampt van Hoogleeraar, byzonder in de takken, die my toevertrouwd waren, verzellen, gunden my weinig tyd, om alle de *Acta van Engeland* door te zoeken; thans minder gebonden, ondervond ik, dat Dr. ALLEN MOULEN, reets in den Jaare 1681, deeze buizen zeer naukeurig beschreeven hadde, en haare vereeniging met de holtens tusschen de beenige tafelen van het hoofd in de vogelen, met nog andere zeer fraaje omstandigheden. *Zie Badham's abridgmt. Vol.* 3. *p.* 61. *of Lowthorp's Vol.* 2. *p.* 800. Hy zegt, overeenkomstig met het opgemelde, *there is but one aquaeductus in the heads of all the fowl, exactly in the middle of the palate, below the insertion of the nostrils into it. — It is a membranous tube which reaches bakwards as far as the communication from ear to ear &c.*

Als ik, in den Jaare 1771, in deeze dwaaling verviel, schyne ik misleid geweest te zyn, door de volgende proefneeming. Boorende een gat in de holte der tafelen van den kop van een Uil, vond ik, dat de lucht door de oorgaten uitging, met zulk een geweld, dat ik 'er de vlam van eene kaars mede uitblies, gelyk ook door den Heere CHERNACK, ib. p. 13, bevestigd wordt. Het geweldig blaazen heeft het trommelvlies doen bersten, om dat de buizen van Eustachius te nauw zyn om al de lucht zoo spoedig te ontlasten.

In den Steenuil, de *Strix Passerina* van LINNEUS, welken ik den 25 Dec. 1774 ontleedde, maakte ik een gatje boven tusschen de ooghollen in de buitenste beentafel; ik blies door de buis van Eustachius, en de vlam der kaarse, gehouden tegens het gemaakte gat, bevestigde de vereeniging, en het zeggen van den Heere *J. Hunter*, ib. p. 210, en te gelyk de ontdekkingen van Dr. A. MOULEN over bynaa eene Eeuwe gedaan.

Die zelfde proeven heb ik zedert in Bontekraaijen, Haanen, en andere vogels gedaan, altoos met den zelfden uitslag; in de Haanen moet men agter het oor de opening maaken.

In de verhandeling, door het Genootschap van Rotterdam

ge-

gedrukt, zyn eenige zinstoorende drukfeilen ingesloopen, die ik myne Lezers verzoeke op deeze wyze te verbeteren: bladz. 236. lin. 20, vindt men *vliegelen* in plaats van *vliegen*: bladz. 241. l. 24, *in deeze uitwendige deelen*, lees *inwendige deelen*: bladz. 242. l. 24, *uit de binnenbolte*, daar het zyn moet, *met de binnenbolte*. En bladz. 244. lin. 16. is overgeslaagen een geheel woord, *en gelyk volgen moest* enz. lees *en de armbeenderen, gelyk volgen moest*.

Eindelyk mist 'er een geheele regel ib. lin. 24, *als hebbende geene uitsteekzels*, 't welk zonder eenigen zin is: ik heb zeer duidelyk geschreeven, *als hebbende geene knieschyven, maar boogopklimmende uitsteekzels*. In het verbygaan moet ik zeggen, dat WILLOUGBY in zyne Ornitholog. Tab, 62. dit uitsteekzel, dog zeer ruuw, afgebeeld heeft, zonder 'er gewag van te maaken in de beschryving lib. 3. c. 2. p. 258, offchoon hy de plaatsing van het Dyebeen beschryft p. 259. Van gelyken heeft MEYER dezelve in de twee andere soorten van Duikers vry wel afgetekend. *Curioser voorst. allerbande Thieren*. Numb. 1748. vol. 1. Tab. 99 en 100. zonder 'er nogthans iets van te melden.

De beroemde Geneesheer HOFFMAN van Batavia, wel eer myn zeer naarstige Leerling, aan wien ik zeer veele fraaje, en zeldzaame Stukken in myne Verzameling verschuldigd ben, zondt my van daar, in een vat met Arak, een Casuaris, uit welken de ingewanden genomen waren. De armbeenderen zyn in dit dier, naar evenredigheid van het lighaam, uittermaaten klein, en ontfangen in het geheel geene lucht, ook niet de dyebeenderen, noch ribben enz. maar wel de holte tusfen de darmbeenderen en heilig been. Deeze vogel loopt niet snel, en heeft nog veel kleiner vleugelen, dan de Penguin van de Kaap.

In dit voorwerp was niet de middenste nagel van de pooten, gelyk LINNEUS Edit. X. p. 265, wil, de grootste, maar wel de inwendigste, zelfs wel eens zoo lang als de anderen.

Als Meester *Tennant* in het laatste van September 1774, met den Elephant, Struis, en andere dieren, uit Holland te *Leeuwaarden* gekoomen was, stierf niet lang daar na de Struisvogel, naa eenigen tyd kwynens, door te veel koperen munt ingeslokt te hebben: en ik handelde het doode Dier aan, in October; verscheidene omstandigheden verplichtten my nogthans de ontleding uit te stellen, tot den 6 November 1774.

De Struisvogel is al te bekend, en te nauwkeurig door PERRAULT, VALISNERI, BROWN, RAULY, WARREN, en de BUFFON beschreven, dan dat ik my met het uitwendige zoude ophouden; alleenlyk zal ik aantekenen, dat VALISNERI, BROWN, PERRAULT, KLEIN, BRISSON en LINNEUS, tot myne verwondering, den nagel, van den kleinen vinger van den poot, hebben konnen over het hoofd zien, daar dezelve zeer zigtbaar een half, zomwylen ¾ duim lang is. Het gebeurt wel een enkele reize, dat het schubbige vel deezen nagel bedekt, dog evenwel kan men hem zien. JONSTON, CHESELDEN, en MEYER, hebben dien daartegen zeer groot verbeeld; misschien uit onoplettenheid, of om dat zy oordeelden zulks te behooren.

Ik heb, daar het hier op aankoomt, in den Struisvogel gevonden, 't gene de Heer JOHN HUNTER *Phil. Transf. ib. p.* 210. opmerkt: te weeten; dat 'er gene lucht indringt in de armbeenderen, maar wel in alle de overige beenderen, gelyk by andere vogels, dat is, in de wervels, borstbeen, ribben enz. *en*, daar het vooral op aankoomt, *in het Dyebeen.* Inzonderheid heb ik, den 11 Dec. 1774, als ik het geraamte in het net bragt, gevonden aan den agterkant van het Dyebeen, een vry groot luchtgat, in kleiner verdeeld; en nog een ander beneden, mede van agteren tusfen de *condyli*, of knobbels van het zelfde been; zoo dat het heilig been, niet alleen met lucht voorzien wordt, maar die lucht schynt onder weder uittegaan, waarschynelyk in vliezige holtens tusfen de Spieren. Dog dit vereischt nader onderzoek.

De lucht verzelt het Staartbeen, langs de doornwyze uitsteekzels ten einde toe, zy vult de groote tusfenruimte van het heilig been, en heupbeenderen in byzondere vliezen, die met den buik en borst gemeenschap hebben.

De Heer J. HUNTER heeft derhalven waarheid gezegt, en ik hebbe niet alleen in myne gisfing, maar ook in het zien, gedwaald. De rede der laatste dwaaling schynt deeze, dat zy niet gelyk by den Arend, Oyevaar, Korhaan enz. (zie Fig. 6, 7, 8. pl. IX. van myne Verhandelinge in het eerste Deel der Verhand. van het Bataafsch Genootschap) aan den voorkant, maar geheel aan den agterkant van het Dyebeen gevonden worden: zoo dat zy daar, en moeijelyk gezien, en ook niet verwagt wierden.

De Heer JOHN HUNTER zegt ib. p. 209, dat de lucht ook de buis van de *medulla Spinalis*, of ruggenmerg, indringt. Dit heb ik bewaarheid gevonden in een Bontekraai, als ik

den

den hals in het midden afgesneeden hadde, en de kopere pyp tusfen het ruggenmerg en zyn vlies inbragt, blies ik de lucht vry gemakkelyk, tot dat zy den buik deedt opzwellen, en door een gat, in het armbeen gemaakt, weder uitging. In een ander sneed ik den kop af, tusfen het agterhoofd en den *atlas*, dog toen konde ik geene lucht langs het ruggenmerg voortdryven.

Het schynt my toe zoo wel in den Bontekraai, als in de Hoenders, dat de lucht ook in de lighaamen der halswervelen indringt.

Ik had te voren wel duister, maar niet zoo duidelyk als ik wenschte, gezien, dat de Onderkaaken in den Struis, Reiger, Roerdomp en Kraai, met lucht gevuld waren. Het zelfde schynt de Heer JOHN HUNTER gezien te hebben, in den Pelikaan, ib. p. 211. *The lower jaw of the Pelican is also furnished with air, but by what means I do not know.* „ De onderkaak van den Pelicaan wordt ook van lucht voorzien, *dog op welk eene wyze, weet ik als nog niet*".

Deeze wyze heb ik nu nagespoord, en allerduidelykst gevonden in den Struis, Reiger, en Roerdomp, en zy kan in Bontekraaijen met gemak gezien worden. In den bovenkant van de agterwaarts staande uitsteekzels van de onderkaak, die binnenwaarts geboogen zyn, is een rond gat, in den Struis, groot genoeg, om een Schryfpen toe te laaten, in de Reigers enz. kleiner, evenwel zeer zigtbaar en ruim. Uit dit gat koomt eene vliezige buis, welke, agter het trommelvlies henen gaande, opwaarts klimt, en aldaar zig hegt aan een dergelyk gat even onder den bovenrand van de trommelholte. Door deeze buis dringt de lucht uit de holtens, tusfen de beenige tafels van het hoofd in de onderkaak. Zoo dat de onderkaak langs de buizen van Eustachius met lucht voorzien wordt.

Deeze proeven kan men best neemen in een Bontekraai, door een gat te booren in het hoornige van de onderkaak, en, het vel weggenoomen zynde, nog een agter het oor. Blaas dan met eene kopere pyp, by verwisfeling, de lucht in het een en ander gat; en de kop met het eene gat onder water gehouden wordende, zal men 'er de lucht met geweld zien uitborlen; de agterspier van de onderkaak weggenoomen zynde, ziet men de vliezige buis zeer duidelyk.

De uitvinding van dit Stuk, behoort derhalven aan my.

Myne stelling, als of de holtens der beenderen evenredig waren aan het hoog en lang vliegen der vogelen, duidelyk in my-

myne Verhand. p. 239 gemeld, schynt wel, door het gene ik thans zelf in den Struis gezien hebbe, eenigzints te vervallen, maar zy wordt niet geheel omverre geworpen, om dat de Struis buiten maaten sterk loopen, en langs den grond als vliegen kan, het welke hy niet zoude konnen verrigten, hadt de Schepper niet door deeze Konstbewerking zyne groote zwaarte merkelyk verminderd. Dit zal te sterker blyken, als men 'er byvoegt, het gene de Graaf de BUFFON in zyne *Supplemt. Tom. 1. p.* 84, 'er by aanhaalt in de *nota* (c) uit den Heere MARTINE, dat de natuurlyke warmte der vogelen die der menschen verre overtreft, en derhalven ook daarom de lucht in alle de beenholtens merkelyk lichter moet doen worden, dan de gemeene lucht van den Dampkring. De *Casuaris*, wiens eigenschap niet is om sterk te loopen, heeft geene holle dye en armbeenderen, enz. gelyk wy reets gezegd hebben.

Niet alleen de Houtsnep, maar ook de kleine Meeuwtjes of Vischdiefjes *Sternae sp. 3. Linn. gen.* 77, en de Muschen, hebben geene holle arm-, en dyebeenderen. De Slagpennen in deeze Vogelen, schynen dit gebrek te vergoeden, of wel zy vliegen niet hoog, nog lang, gelyk de Muschen.

Om die zelfde reden kan ik nog niet overgaan, om myne gissingen tegens die van den Heere JOHN HUNTER te verruilen; *dat alle deeze holten slegts een aanhangzel zouden zyn tot de longen, en alleen als bewaarplaatzen van lucht zouden moeten gehouden worden.*

Met deezen in U Wel Eds. Letteroeffeningen te plaatzen, zullen UE. zeer gevoelig verplichten,

Myne Heeren!

UWE, Zeer Gehoorzaamen
Dienaar

PETRUS CAMPER.

Franeker den
5 January 1775.

AAN-

AANHANGZEL

des voorgaanden Briefs

van den Heere P. CAMPER,

OVER HET HARDEN VAN STAAL.

OM niet voorgekomen te worden, omtrent myne *ontdekkingen over het harden van Staal*, in January van den Jaare 1773, gedaan, en openlyk aan myne Toehoorders, gelyk ook, in het byzyn van den Hoog Gel. Heere LE SAGE TEN BROEK, in het *Laboratorium Anat. te Groningen* getoond, gebruike ik de vryheid, UE. te verzoeken, om dit Aanhangzel agter deezen brief te plaatzen.

Deeze *ontdekkingen komen hier op uit*, *dat*, tegens het tot nog toe algemeen aangenoomen gevoelen, *de vermeerderde graad van koude het Staal niet doet harder worden; maar iets tot nog toe onbekends, mogelyk de schielyke uitblusschinge?*

Staale staafjes van gelyke dikte, en zwaarte, kersrood gegloeid en uitgebluscht in *kwik*, *water*, en *olie*, welke volgens een netten *Thermometer* alle dezelfde graad van warmte, die des dampkrings, hadden, wierden *allerhardst in den kwik*, zoo dat zy zig als glas lieten breeken; in het water wierden zy veel minder hard, in de olie was weinig verschil.

Het zelfde Staal in kookend water gebluscht, bleef week, gelyk de Onsterfelyke DE REAUMUR reets met verscheidene proeven heeft bevestigd.

Ondervonden hebbende, dat de staale beugels tot Breukbanden, in olie gebluscht, minder trokken, dan wanneer zy in water gebluscht wierden, gebruikte ik altoos olie, wel zorg draagende, dat myn nyptang zoo wel gloejend was als de beugel; om dat anders, daar de beugel door den kouden tang gehouden wordt, een harder steed koomt, die den beugel doet trekken. Dog hoe ook op deeze wyze gebluscht, zoo moeten zy afgebrand, of ontlaaten worden tot zy Veerhard zyn, 't welk zeer moejelyk, zoo niet bynaa onmogelyk is, in zoo lang eenen beugel; daar blyft immers altyd een steed over, te veel, of te weinig, afgebrand, en derhalven te zagt en lam, of te hard en breekbaar.

Om dit gebrek voor te komen, heb ik de beugels ontlaaten in gesmolten lood en tin, dog dan verlooren zy hunne veerkracht. Ik heb het getracht te doen in kookende olie, dog met weinig voordeel, ziende, dat de olie, het zy kookend, of koud, even als het kwikzilver, het staal zeer spoedig doofde; ik heb de staale beugels eerst kersrood gegloeid, terstond in

in kookende olie gebluscht, en gevonden, *dat zy dan veerhard waren, zonder afbranden of ontlaating nodig te hebben.*

Zie daar beweezen, dat niet de koude het ſtaal doet hard worden; en ſtaal in kookende olie gehard, 't welk week blyft in kookend water!

Deeze ontdekking heb ik in April 1773, te Rotterdam, ten huize van den zeer vermaarden Heere BICKER, *Secretaris van het Bataafsch Genootſchap*, in gezelſchap van verſcheidene Leden van het zelve, medegedeeld, en onder deezen aan den zeer kundigen en roemwaardigen Heere S. HOGENDYK; welke, verbaasd en twyffelachtig over myne proeven, des anderen morgens terſtond ſtaale veeren in kookende olie hardde, en ſpoedig dezelve my op eene Edelmoedige wyze kwam brengen, tot bewys van overtuiging, en om aan de waarheid recht te doen.

In het temperen, zoo als men het noemt, van Drillen, Draaibeitels en andere werktuigen, is deeze manier byzonder goed en gemakkelyk. Als ik tyd gehad zal hebben, om álle deeze proeven wederom te herhaalen, en in het net te brengen, zal ik het vervolg, over het maaken van de ſtaale beugels tot Breukbanden, enz. mynen Landgenooten mededeelen.

POOGING OM REDE TE GEEVEN, WEGENS DE VERSCHILLENDE HOEVEELHEID VAN REGENWATER, GEVALLEN OP VERSCHEIDENE HOOGTEN, OP DEZELFDE PLAATS. Door Dr. PERCIVAL van *Manchester*.

IN het laatſte deel der *Philoſophical Tranſactions*, (Vol. LIX. p. 359.) worden eenige Proefneemingen opgegeeven, waar uit blykt, dat 'er beneden den top van een huis, meer dan een vyfde gedeelte meer Regens viel, dan, in dienzelfden tyd, boven op dat zelfde huis; en dat 'er op de Abtdy te *Westmunſter* ſlegts de helft viel van het water, 't welk, in denzelfden tyd, beneden kwam. Ik heb, daarenboven, van een myner kennisſen te *Bath*, berigt ontfangen, dat, te dier plaatze, dezelfde proefneemingen, met denzelfden uitſlag, gedaan zyn; en een myner Vrienden, te *Leverpool*, op wiens nauwkeurigheid ik my kan verlaaten, heeft my het volgend berigt, gedagtekend den 14 Maart 1774, laaten toekomen. „ Toen het onlangs regende, heb ik de proef van Dr. HEBERDEN genomen; de bovengeplaatſte vergaderbak ontving

„ *der-*

„ *dertien en een half once* Regen, de benedengestelde *zeven* „ *en twintig oncen*. Het verschil der hoogte was omtrent *zes-* „ *tien* of *zeventien Yards* (dat is *acht en veertig* of *een en vyf-* „ *tig voeten*). De wind was, met een frisse koelte, zuidoost. „ Ik herhaalde dezelfde proeve toen 'er sneeuw viel, en vondt „ de evenredigheid als *drie* tot *vyf*". De volgende proeve my, door die zelfde hand, medegedeeld, verschilt zeer weinig van de voorgaande in den uitslag, en dit verschil hebbe men misschien toe te schryven aan de lugtsgesteltenisse: want de wind heeft meer invloeds op de nederdaalende Sneeuw dan op den Regen, dewyl dezelve soortlyk ligter is. Zyn berigt luidt: „ Den 27 Maart 1771, was 'er eene Sneeuwbui, die „ van 's morgens ten acht uuren tot vyf uuren 's naamiddags „ aanhieldt. Het was stil, de Sneeuw viel digt en by groote „ vlokken neder. Geduurende de negen uuren dat het sneeuw- „ de, ontving de boven vergaderbak *dertien oncen*, en de „ benedenste *zes en twintig oncen*".

Deeze Waarneemingen, hoe nieuw en zonderling ook, zyn al te wel gestaafd, om 'er in 't allerminste aan te twyfelen. En de Wysbegeerte behoort geene poogingen aan te wenden, om een zo wel beweezen stuk te ontleggen; maar moet zich bevlytigen, om daar van een redelyke en genoegzaame oorzaak op te speuren.

Dr. HEBERDEN gist, dat dit verschynzel af hangt van zekere, tot nog onbekende, Eigenschap der *Electriciteit*. Het komt my waarschynlyk voor, dat de algemeene wetten, volgens welke dit vermogen werkt, op de opklimming en het ophouden der dampen, genoegzaam zyn, om derzelver nederstorting in Regen te verklaaren, en de onlangs ontdekte wyze van het nedervallen des Regens op te lossen.

De Electrische vloeistoffe wordt sterk aangetrokken door water, en, door het vernietigen van de zamenhegting tusschen de deelen, en die van elkander af te stooten, een kragtigwerkend middel in de uitdamping. De wateren des Oceaans hebben veel van dit Electrische vuur, en de dampen, daar uit opgetrokken, zwerven in de lugt, vormen wolken, die haare Electriciteit behouden tot dat zy andere Lichaamen ontmoeten, daar van beroofd, of in eene mindere maate voorzien. (*) Dit is, naar alle waarschynlykheid, dikmaals het geval met de dampen of wolken uit de uitwaasseming der aarde,

(*) Zie FRANKLIN *on Electricity*.

de, uit zoet water, uit de planten en boomen, geboorenz; ten minsten gaat het vast, dat eenige wolken (om de taal der Electriseerderen te gebruiken) *positief* en andere *negatief geelectriseerd* zyn. Zo ras nu grypt deeze overlevering geen plaats, of de afstooting tusschen de waterdeelen vermindert: de zoodanigen, die een gedeelte hunner Electriciteit ontlast hebben, worden de een na de ander aangetrokken, door de naast bygelegene die niet hebben, dus komen zy nader by elkander, en worden soortlyk zwaarder dan de dampkring, en vallen in kleine druppels neder, die, elk oogenblik, meer en meer van het Electrische vuur verliezende, samenvloeien, grooter en grooter druppels maaken, waar door zy eene steeds afneemende ruimte vervullen, hoe zy nader aan de oppervlakte des aardryks komen. Dit kan opgehelderd worden, door den sprong eener Fonteine te electriseeren, die zich, door de onderlinge afwyking der waterdeelen, verspreidt in de gedaante van een kleerborstel; doch neem den toevoer van Electrischvuur weg, de Fontein vertoont een' onverdeelden sprong (*).

De Heer PERCIVAL heldert deeze zyne veronderstelling op, door verscheide Proeven in de Electriciteit, uit welke alle het hem waarschynlyk dunkt, dat de trapswyze ontlasting van Electrisch vuur, de voornaame oorzaak is van het verschynzel, 't welk hy poogde te verklaaren. Als de Regen nedervalt, vereenigen zich de druppels langs hoe meer, door de geduurige vermindering van de wegstootende kragt, welke derzelver onderlinge aantrekking belette; en, by gevolge, zal in eene gegeeven ruimte, een veel grooter hoeveelheid Regenwaters nedervallen, digt by, dan op een merklyken afstand van de oppervlakte der aarde. Eene wolk, die in de hooge gewesten der lugt, wanneer de Electrische vloeistoffe daarin met volle kragt werkt, verscheide morgens groot is, zal maar een derde gedeelte van die uitgebreidheid bedekken, wanneer dezelve in regen nederdaalt. Tot dit uitwerkzel zal de nederstooting der dampen in de laagere gewesten des dampkrings in een verspreiden staat gehouden worden, en de invloed der zwaartekragt op de zamenvoeging der Regendruppelen, eenigermaate, medewerken.

Wanneer ik, vermeldt ons de Heer PERCIVAL verder, deeze myne bedenking aan Dr. HEBERDEN en Dr. WATSON gezonden hadt, heb ik, van den laatstgemelden, de volgende waar-

(*) Zie FRANKLIN on *Electricity*.

waarneeming ontvangen, „ Het water in de vergaderbakken
„ boven op de huizen van Lord CHARLES CAVENDISCH, en
„ Dr. HEBERDEN, die omtrent ééne myl van elkander af leg-
„ gen, komt na genoeg in hoeveelheid overeen. Maar, be-
„ neden by Lord CHARLES huis, schoon de grond veertig
„ voeten hooger ryst dan het opperste van Dr. HEBERDEN's
„ huis, gaat de hoeveelheid altoos die van Dr. HEBERDEN te
„ boven. In 't laatst verloopen Jaar, by voorbeeld, hadt
„ men boven op beide de Huizen omtrent *twee en twintig*
„ *duimen* Regenwater vergaderd; doch in de tuin van Lord
„ CAVENDISCH, op een merklyken afstand van eenige gebou-
„ wen, vielen *zes en twintig duimen*; en heeft men dit in
„ zyns Lordschaps tuin bestendig verscheide Jaaren waarge-
„ nomen. Dr. HEBERDEN is te nauw behuisd geweest, om
„ nauwkeurige waarneemingen te doen, beneden aan het
„ huis, waar hy laatst gewoond heeft; doch hy is nu ver-
„ huisd in *Pall Mall*, en heeft gunstiger gelegenheid tot
„ proefneemingen van deezen aart".

Dit geval, betuigt de Heer PERCIVAL, schynt, in den eersten opslage, eene sterke tegenwerping tegen de veronderstelling door my aangevoerd. Kan men dezelve, egter, niet oplossen, door te stellen, dat de ontlasting der Electrische vloeistoffe, uit eene nedervallende regenvlaag, niet zo zeer afhangt van de volstrekte als wel van de betreklyke hoogte der plaatzen, waar de Regen valt? En naardemaal de Aarde mag aangemerkt worden, als de groote ontvanger en aantrekker van het Electrische vuur, is het dan niet waarschynlyk, dat de hoeveelheid des verzamelden Regens geëvenredigd zal zyn aan den afstand des ontvangers van den grond, daar 't onmiddelyk beneden, en niet aan deszelfs volstrekte hoogte, gemeeten van eenig afgeleegen waterpas, uitgenomen op zulke hoogten, waar de dikte der lugt en der daarin hangende dampen, zo veel verminderd is, dat het eene merkbaare verandering baare?

Maar ik geef deeze gissing op met wantrouwen: wel bewust, dat myn geheele bestaan, om rede te geeven van de verschillende hoeveelheden des Regens, op onderscheide hoogtens vallende, aan tegenwerpingen onderhevig is: dewyl de Waarneemingen, op welke dezelve gegrond zyn, nog maar een gering getal uitmaaken.

Om de oplossing van een zo keurlyk verschynzel te bevorderen, zal ik hier eenige weinige vraagen nevens voegen, my door verscheide Persoonen medegedeeld. De vierde, begryp ik, zal wedersprooken worden: dewyl het my waar-
schyn-

ſchynlyk voorkomt, dat boomen, planten, water, en vogtige aard, overvloediger uitdampingen opleveren, dan beſtraatte wegen, huizen, brandſtoffen of de lichaamen der Menſchen.

1. Vangt een glaazen tregter eene gelyke hoeveelheid van Regen, op dezelfde hoogte, als een metaalen tregter, de eerſte een Electrik, en de laatſte geen Electrik lichaam zynde?

2. Is 'er eenig verſchil in de hoeveelheid van Regen en Sneeuw vergaderd, in gelyke vaten, op verſchillende hoogten?

3. Is het verſchil des Regens, verzameld op verſchillende hoogten, grootst in 't begin eener Regenvlaage?

4. Is dit verſchil niet grooter in groote Steden, dan op het Land, en daar aan toe te ſchryven, dat de laagere lugtgewesten belaaden zyn met wateragtige dampen, door het vuur uitgedampt, en voortkomende uit de lichaamen der Menſchen?

5. Heeft de wind geen deel in het veroorzaaken van de ongelykheid, waargenomen in de hoeveelheid van het gevallen Regenwater, op onderſcheide hoogten?

6. Kan de kolom van lugt, door welke een regendruppel doorgaat, in de ruimte van *twintig* of *dertig Yards*, of *zestig* en *negentig voeten*, geene genoegzaame hoeveelheid van waterdeeltjes bevatten, om het lichaam van die druppel te verdubbelen? Dit kan opgehelderd worden, door het nederſtooten van eene zoute zelfſtandigheid uit eene verzadigde ontbinding daar van, begreepen in een cylindrisch glas, en het onderzoeken van de evenredige hoeveelheden van het nedergeſtootene op verſchillende hoogten. —— Of misſchien kan het bepaald worden, door de volgende Proefneeming: Neem een cylindrisch glazen vat, vier duimen in den diameter, en acht duimen hoog, vul het met ys of ſneeuw, en zet het in eene warme kamer. Welhaast zal zich een wateragtig vogt op de oppervlakte zaam zetten, dit op eene nauwkeurige ſchaale gewoogen, zal waarſchynlyk gevonden worden, gelyk te ſtaan in zwaarte met een drup Regens. Veronderſtel, dat dien cylinder uitgeſtrekt worde ter lengte van *twintig* of *dertig Yards* of *zestig* of *negentig voeten*, dan zal de oppervlakte ſteeds bykans dezelfde blyven, ſchoon de diameter daar van verminderè; en zulk een buis zal zeer geſchikt de kolom van lugt afbeelden, door welke een Regendruppel heenen gaat, in het vallen op de aarde.

BE-

BESPIEGELING VAN SPROKKELMAAND.

DE traagvoetige Winter blyft ons nog by, en schynt noode zyne heerschappye te verlaaten: de Mensch, dien dwang reeds moede, haakt na de Lente, wier aankomst, de nog blyvende koude schynt te betwisten. De Zon klimt, met langzaame en weigeragtige schreeden, als ongenegen om onze Noordlyke Gewesten, liever dan de Zuidlyke, te bezoeken; zy schiet schuinsch vallende straalen, die nog maar schaars gezien worden. Een dikke dampige en wateragtige lugt omringt ons, en weert de verkwikkende en koesterende invloeden van het Zonnelicht. Alles kwynt.

Maar de Zon breekt door, zy belooft een aangenaamen dag, de Mensch beurt vrolyk het hoofd op, en steekt het buiten, om de duffe haardsteede te verlaaten, en het frisse der buitenlugt te genieten. Hy verheugt zich. —— Doch welk een onbestendigheid! Terwyl de Zon al hooger ryst, komen de verdikte dampen uit het Zuidwesten op, hangen eenigen tyd, krygen welhaast de overhand, en beletten het alkoesterend licht ons op den middag te beschynen. De wind komt op snelle wieken uit het Zuiden aangieren, en brengt wel een zagter doch door en door vogtige lugt mede. —— Regenvlaag op regenvlaag stort neder. De wind verandert van streek, en belooft verandering van weer; de Regen houdt op. Dan een ander teken des byblyvenden Winters vertoont zich in den lande. Digt en dik gevallen Sneeuw, met Hagel vermengd, dekt de daken, vermast de boomen, en maakt de wegen onbruikbaar. Even als in 't holle des Winters is elk, wiens beroep hem niet na buiten dryft, aan kamer en haard verbonden. Gelukkig ondertusschen mag hy zich agten, in vergelyking van den zwervenden Zeeman, die door de mistige lugt den top der mast, en den steven van zyn schip nauwlyks zien kan, en dag aan dag zich verstooken vindt om hoogte te neemen, terwyl 's nagts de Starren, zyne getrouwe leidslieden, zich ook verschuilen. In deezen onzekeren staat dreigt en overvalt hem storm op storm. Men mag, met eenige verandering, deeze regels van de zinryke en vloeiende Dichteresse ELIZABETH KOOLAART, op zyne verlegenheid toepassen:

Hy zwerft *op Gods gena*, in 't midden van de golven,
Geslingert en geperst door voor- of tegen wind;
Een zwarte dikke wolk heeft zon en dag bedolven,
Daar 't oog geen zeker licht noch starre tekens vindt.

Het

Het twyfelend gezigt ſchrikt nu voor blinde klippen
  Dan voor een zeegedrogt. Nu dunkt hem, krygt hy land
En haven in het oog; ſtraks gaat zyn hoop weer glippen:
  Wat oever ſcheen, gelykt nu plaat of wellend zand.

Hoe dikwyls is ſchipbreuk het droevig gevolg zyner jammerlyke uitzigten! Afgeſloofd van vermoeienis, begeeft den Schipper en het Volk de moed: geſcheurde of weggerukte zeilen, en redloos wandt, noodzaaken hun het te laaten dryven,

En de afgeſchokte kiel, verdoold in donk're nagten,
  Wordt aan de zee te buit, een ſpeeltuig van den wind.

Lyfs- en leevensgevaaren omringen den verlegenen; en ſleepen 'er veelen in den draaikolk der vernielinge; in dien jongſten nood betuigende:

Wat zal ik grypen, om het veege lyf te ſchraagen
Om 't dood of levend, door de zee, op 't ſtrand te draagen,
Daar ſlae ik weg! . . .

De Moeder, de Vrouw, de Kinders van den Zeeman, hooren met ſchrik, in de verveelende avonden, en ſlaaplooze nagten, de bulderende winden, die hun dreigen, Kind-, Man-, en Vaderloos te maaken.

Maar, laaten wy het gezigt van deeze akelige tooneelen afwenden; en den veel geruster Landman beſchouwen. Hy ziet ter ſtulpdeur uit, en de Lente te gemoet. Naar den aart zyns arbeids, ſlaat hy handen aan 't werk, de niet langer hard bevroozen grond laat zich bearbeiden, en, de lugt, ſchoon onaangenaam en meestal dampig, is niet meer met die ſnerpende en leden verſtyvende deeltjes bezet, welke hem drongen de warme ſtal of haard te houden. De verlengende dagen begunſtigen zynen arbeid: hoe aangenaam is hem de vroeger aanbreekende dageraad, en de allengskens ſpaader opkomende avond. Elk uur geeft winst, en hoope.

De Dooy maakt de geſlaapen hebbende Binnen-ſcheepvaart wakker; nu niet langer dugtende voor ſnydend ys of digt opéén gepakte ſneeuwbergen. De Koopman ziet de Reizende Kooplieden, met vreugd, te gemoete, en ontvangt, aan 't woeliger ſchryfvertrek, brief op brief, met last tot winstaanbrengende verzendingen. De Winkelier heeft het drukker, daar de opgeraakte wintervoorraad elk te hemwaards dryft: en hy levert, met blyder hart, de noodige waaren aan de

ſcha-

schamele armoede, die van het geborgde op den kerfstok afdoet.

Het Geboomte moge nog bladerloos staan, de winden mogen nog de kaale takken teisteren: de grond levert reeds tekens van eene aannaderende en gewenschte saisoenverwisseling op: de vroegtydige Bloemen doorbooren reeds, met frisgroene punten, de dorre aarde; en, hoewel traag voortspruitende, toonen zy, dat de schynbaar verstorvene groeikragt herleeft. —— Enkele Bloempjes, tegen de koude als gehard, en die alle de andere vooruit loopen, niet onaartig *Zomerzotjes* geheeten, komen in de bloemhoven te voorschyn. Welk een wonderbaare mengeling; de sneeuw ontdooit; dieselfde Bloempjes, ook *Sneeuwdruppen*, wegens hunne witheid, genaamd, schynen een stryd der Jaargetyden aan te duiden; zy spruiten voort tusschen de sneeuw, en zyn aankondigers van de herscheppende Lente. Zy laaten, wel is waar, het hoofd hangen, en moeten niet zelden, door een nypende koude aangegreepen, hunne vroege komst met verslensing boeten; zy zyn niet te min de minzaame voorboden geweest van moediger en langer standhoudend verkwikkend gebloemte, 't welk ons, in de aanstaande Lentemaand, met de andere opluikende voorwerpen der Natuure, stoffe tot aangenaame Bespiegelingen zal opleveren.

AANMERKINGEN OVER DE NATUUR EN HET GEBRUIK VAN MAGT EN RYKDOM.

(Uit het Engelsch.)

DE Rede verbiedt ons te wyd strekkende ontwerpen te vormen: de Eerzugt is nuttig voor het Menschdom, wanneer dezelve het nut des Menschlyken geslachts bedoelt: groote Zielen zullen zich eigenaartig in groote kringen beweegen: onbekrompe, welverlichte, en goedaartige harten, in gunstige omstandigheden geplaatst, verspreiden noodwendig hunne heilzaame uitvloeden aan alle kanten, naar gelange van hun vermogen: het is een vereischte tot hun geluk, anderen gelukkig te maaken. Dit is de eigenlyke zin, in welken de Deugd gezegd kan worden haare eigene beloning met zich te brengen.

De oorzaak, waarom zo veele Vorsten zo zeldzaam weezenlyk geluk genieten, is, om dat hunne zwakke en bekrompene

pene zielen ongelukkig moeten werken, in een kring, te uitgestrekt voor derzelver bekwaamheden: hun vermogen verspilt zich, even als een kaars in de open lugt, eer dezelve de omliggende voorwerpen kan beschynen. Weshalven, door de werkloosheid, slapheid, en onbekwaamheid der Vorsten, geheele Volken dikwyls gebukt en geboogen gaan, onder een last van onvoorbedagte jammeren, en noit bedoelde onderdrukkingen. 't Is hun ongeluk, dat zy Heerschers over zich hebben, even onbekwaam om zich zelven als om hunne onderdaanen gelukkig te maaken.

Ten anderen, worden Koningen van een al te vuurige werkzaame en onrustige natuure, zich niet in hunnen kring kunnende houden, plaagen en geessels des Menschdoms. Alexander's gewaande heldenmoed verspreidde onregt en dwinglandy over den aardbodem, en bevondt zich even misnoegd, als een eigendunkelyk Vorst door hem van den Throon gebonsd. Hun beider zielen waren even onbekwaam voor den rang, waar in zy zich geplaatst vonden, en het character, 't welk zy moesten bekleeden. Seneca zegt van deezen Oorlogzugtigen. „ Ongelukkig klaagt hy bitter, over den engen „ ommekreits der wereld. Alexander is arm, naa Darius „ en de *Indiën* overwonnen te hebben: de Man is gebooren, „ die, naa alles bemagtigd te hebben, nog meer begeerde"! Zo zeldzaam zyn de Vorsten, die zich overeenkomstig met hunnen rang gedraagen, dat men ligt tot het denkbeeld zou komen, dat de Oppermagt natuurlyker wyze tot buitensporigheden overslaat.

Het geluk van den Mensch kan alleen voortspruiten, uit eene overeenstemming tusschen onzen staat en onze begeerten. Eene algemeene Opperheerschappy betekent niets voor den Bezitter, indien hy niet weet, hoe zich te gedraagen tot zyn eigen geluk: het is een weezenlyk ongeluk, indien het hem ongelukkig maake; en een versoeilyk misbruik daar van, wanneer het anderer ramp berokkene. De grootste Vorsten zyn in 't algemeen zo ongelukkig niet, noch hunne Onderdaanen zo heilloos, dan om dat zy, in den aanvange, alle middelen bezaten om goed te doen, zonder daar van gebruik te maaken; of om dat zy ze alleen weeten te misbruiken.

Een verstandig Man op den Throon is de gelukkigste Sterveling. Een Vorst, met het wydstrekkendst bewind bekleed, kan zich geen verhevener zintuigen, geen verschillender aandoeningen bezorgen, dan de geringste zyner Onderdaanen; de eenige voordeelen, waar op hy kan roemen, ontstaan uit de grootheid, de verscheidenheid, en de veelvuldigheid

der voorwerpen, die hunne bekwaamheden bezig houden, en die eene geduurige werkzaamheid aan de ziel verschaffende, dezelve voor logge werkloosheid, welke zichzelve ten last is, bewaaren. Indien zyne Ziel groot en deugdzaam is: want zodanig moet dezelve weezen, om den Bezitter gelukkig te maaken, vindt hy zyne Eerzugt voldaan door de bewustheid, dat zyne eigene begeerten beantwoorden aan de wenschen zyner Onderdaanen, en in het regt dat hy heeft, op de hoogagting der andere volken, uit hoofde van de welverdiende agting en liefde zyner eigene Onderdaanen.

Dit zyn de vermeesteringen, welke de Natuur en de Rede bestemd hebben voor de zoodanigen, die de Voorzienigheid ten Ryksbestuur verheeven heeft: en deeze voorwerpen zyn groot genoeg, om de leevendigste verbeelding en de uitgestrektste eerzugt voldoening te verschaffen. De Oppermagten deezer aarde kunnen nimmer de gelukkigsten der Stervelingen geheeten worden, dan alleen, om dat zy het in hunne magt hebben, een grooter aantal gelukkig te maaken, en langs dien weg den eenigen lof te verdienen, die aan een braave ziel voldoening kan schenken.

Alle deeze voordeelen der Oppermogenheid worden ook genooten door de Staatsdienaars en Gunstelingen, die eenig deel hebben in het bestuur der Volken. Grootheid, rang en eer zyn, derhalven, begeerenswaardige voorwerpen, voor de zodanigen, die ze tot hun eigen geluk weeten te doen dienen: zy zyn nutloos voor anderen, niet gezegend met de bekwaamheden, om zich daar door gelukkiger te maaken: doch worden een dubbel onheil, wanneer wy, in het najaagen derzelven, ons eigen geluk verbeuren, en dus aan anderen opofferen. En deerlyk zyn de zodanigen verdwaasd, die agting en eerbied toedraagen aan Menschen, die de meerderheid van hunnen rang, vermogen, en bekwaamheden te hunner beschadiging misbruiken, en alleen regt op onze eerbiedenis hebben, wanneer wy 'er de vruchten van trekken.

De Rykdommen, overtollig voor den Gierigaart, die alleen een angstvallig bewaarder zyner schatkist is, en verderflyk voor den Verkwister, die 'er ongemakken, ziekten en walging voor koopt, zyn in staat, om den Deugdzaamen ontelbaare bykomende geluksgoederen te bezorgen. Het is dwaasheid, ja dolzinnigheid, Rykdommen te begeeren, zonder een bepaald oogmerk, om 'er een goed gebruik van te maaken. Het Geld is alleen een verbeeldend teken van goederen: om het in iets weezenlyks te veranderen, moeten wy het gebruiken als een middel, om goed aan ande-

ren te doen. Goud is, door de eigendunklyke waardye, daar op gezet onder de Menschen, in staat, om ons alle de uitwendige voordeelen deezes leevens te verschaffen; doch het inwendig genot daar van moet voortkomen uit een edelmoediger gebruik van 't zelve, dan een ydele hoogmoed of zinnelyke genoegdoening ons mogelyk kan aanbrengen.

Rykdommen te bezitten, zonder in staat te zyn om ze te gebruiken, is, een sleutel te hebben van een paleis, al te zwaar om op te ligten; dezelve te verkwisten, is, de sleutel in de rivier werpen: 'er een misbruik van te maaken, is, onszelven daar mede derwyze voor 't hoofd te stooten, dat wy 'er by nedervallen. Doch de schatten zyn nimmer, voor een verstandig en deugdzaam Man, eene belemmering. Indien hy eene groote en edele ziel omdraage, zullen zy hem alleen te overvloediger maaken, in werken van goeddaadigheid; en hy zal het drukkend gewigt van den last verligten, door dien op veeler schouderen te leggen. In 't genot der Vermaaken deezes leevens, zal hy gemaatigd en spaarzaam weezen, om ze te beter en te kiescher te smaaken. Hy weet dat geld geene voldoening kan schenken, aan een uitgeputte Ziel, wier vermogens door buitenspoorigheid verzwakt zyn, of baat geeven, aan een Lichaam, vermagerd en uitgeteerd, door eenen te vroeg komenden ouderdom: hy is bewust, dat de weelde de bron des vermaaks opdroogt, en dat alle de rykdommen der Wereld geen vervallen zintuig kunnen herstellen.

Niets kan, overzulks, belachlyker of ongerymder weezen, dan het heftig uitvaaren eeniger strenge Wysgeeren, tegen de begeerte na Magt, Grootheid, Aanzien, Rykdom en Vermaak. Zy kunnen misbruikt worden, en zyn met de daad misbruikt; maar dit is ook Gezondheid en Lichaamssterkte ten deel gevallen; hier voor is niets bewaard. Waarom stellen dan die Wyshoofden deeze dingen ook niet op de lyst der kwaalen? In de daad, dan zou de *Stoicynsche Wyze Man* een volkomen elendige Bedelaar weezen. Die verbooden voorwerpen zyn voor ons begeerlyk, als het onzen leevensstaat voege daar na te staan, en wy verstands en deugds genoeg bezitten, om ze tot ons wezenlyk voordeel aan te wenden. De rede heeft geen regt, om ze te veroordeelen of te veragten, wanneer wy 'er na streeven, zonder inbreuk te maaken, op de bezittingen van anderen: en het worden voorwerpen onzer agtinge waardig, wanneer ze aangewend worden, ten voordeele van het Menschdom en van ons zelven.

Vermaak is een goed; het is natuurlyk, dat wy 'er na haaken. Geld is het verbeeldend teken van de meeste genietin-

gen

gen deezes leevens: het wordt iets weezenlyks in de handen der zulken, die weeten, hoe zy 't zelve moeten besteeden. —— Magt is een der grootste goederen, wanneer ze bezeten wordt, door Menschen, die eene waarlyk groote Ziel van de Natuur ontvangen, en hunne vermogens door eene geschikte Opvoeding aangekweekt hebben, zo dat zy nut kunnen doen in hunnen geslachte. De zulken, en de zulken alleen, hebben regt om over anderen te gebieden: want het regt van den eenen Mensch, om over den ander gezag te voeren, kan alleen gegrond zyn in het geluk of voordeel, 't geen hy in staat is hen toe te brengen. Zonder dit is het aanvaarden van heerschappy eene daad van geweld, eene verdrukking, en dwinglandy. Rede noch regt kennen geenen anderen eisch op de Oppermagt, dan de bezorging van het algemeene welweezen. De Natuur maakte nimmer zo partydig eene onderscheiding als een Throon; en men kan niet veronderstellen dat eenig Volk zulk eene waardigheid iemand opgedraagen hebbe, dan met oogmerk om veiligheid te verkrygen en gelukkig te leeven.

Welk eene dwaaze bygeloovigheid is het, derhalven, niet, als de Menschen de Koningen in eenig ander dan in dit licht beschouwen! Laaten wy van hun Godlyk Regt spreeken op zo verheeven toon, als zy uit den mond hunner vleieren dagelyks hooren, zy strekken hunne eischen dan wyder uit, dan de Hemel en de Godsdienst zelve; de gehoorzaamheid en de pligten die deeze afvorderen rusten op de Weldaaden, ons reeds toegevoegd, en de beloften van zegen, in een ander leeven. De Koning der Koningen vordert onze onderdanigheid aan zyne Wetten, alleen ten onzen voordeele.

ZAMENSPRAAK TUSSCHEN EPICTETUS EN ASPASIA.

(*Uit het Fransch van den Heer* DE LA DIXMERIE.)

EPICTETUS.

HEt was gansch noodig dat ik een Wysgeer gebooren werd; de Natuur, my daar toe vormende, heeft zonder twyfel voorzien, welke beproevingen de Fortuin my bereid hadt.

ASPASIA.

De Fortuin heeft alles gedaan om my der Wysbegeerte te onttrekken, en ik heb dezelve gekoesterd zonder ze noodig te hebben.

EPICTETUS.

De Fortuin heeft my alles geweigerd, en ik ſtond noit na iets.

ASPASIA.

My ontbrak nimmer iets, en ik heb alles maatig gebruikt.

EPICTETUS.

Myne Wysbegeerte beſtondt in gelukkig te ſchynen, te midden van de ongelukken, terwyl ik in ſlaaverny was.

ASPASIA.

Ik deed de myne beſtaan in Wysgeerig te denken, omringd door de vermaaken, en in de zodanigen, die my zogten af te trekken, te onderwyzen.

EPICTETUS.

Ik was vry gebooren, en werd een ſlaaf.

ASPASIA.

Ik kwam bykans als eene ſlaavinne ter wereld, en eindigde myne dagen in vryheid.

EPICTETUS.

Myn lot onderwierp my aan EPAPHRODITUS, Overſten der Lyfwagt van NERO; eene Onderbevelhebber, zodanig een Opperheerſcher waardig. Hy zogt die zelfde vrees, welke hem knelde, my te doen gevoelen; de wreedheid van den Dwingeland wreekte hy op zyn ſlaaf. Ik had al de ſtandvastigheid noodig welke de *Stoïſche Wysbegeerte* my inboezemde, en deeze ſtandvastigheid begaf my nimmermeer. Oordeel hier over uit het volgend geval.

Op zekeren dag ſloeg EPAPHRODITUS, woedende volgens zyne gewoonte, my aan de beenen. *Ziet gy niet*, zeide ik, *dat gy my dus de beenen zult breeken?* Hy verdubbelde zyne ſlagen en brak ze met de daad, waarop ik 'er koeltjes byvoegde: *Heb ik geen rede gehad om te zeggen, dat gy my de beenen zoudt vermorſelen?*

ASPASIA.

Ziet daar waarlyk, ik beken het, een daad van Stoïcynſche kloekmoedigheid. Nogthans moet ik u eene vraag doen. Indien gy EPAPHRODITUS geweest waart, en uw ſlaaf EPICTETUS u de beenen gebrooken hadt, zoudt gy hem het zelfde antwoord gegeeven hebben?

EPICTETUS.

Ik geloof dat ik u hier op wel ja mag antwoorden.

ASPASIA.

Ik zou de ondervinding beter gelooven.

EPICTETUS.

Het ſmert my dat ik te laat in de wereld geweest ben; gy zoudt

zoudt in myne Schriften gezien hebben, 't welk gy niet wilt gelooven op myn zeggen; eene vrye ziel, verheven boven de lotgevallen deezes leevens; de begeerte om alle Menschen gelukkig te zien; hun tegen de onheilen te wapenen; in ongelukken te troosten, en hun aan te zetten tot het beminnen van de plaats hunner wooninge en den staat waar in het lot hun gesteld heeft, van de pligten hun opgelegd, hun Vaderland, hunne Natuurgenooten, en zichzelven. Ik ben altoos de speelbal van 't Noodlot geweest, en ik klaagde nimmer over de grilligheden van 't zelve. Ik zag het leeven aan voor een geschenk der Goden; het schouwtooneel des Heelals, als een weldaad aan dat geschenk toegevoegd, en ik bejammer dat heerlyk vertoon, zonder te onderzoeken, uit welk een oogpunt ik het bekeeken heb.

ASPASIA.

Ik staa toe, deeze Zedekunde is schoon, edel, nuttig, verheeven, zy kan gemaklyk en algemeen worden toegepast. Het is zeldzaam zo bestendig de Goden en Menschen te beminnen in den staat waar in zy u gesteld hadden.

EPICTETUS.

Gy moet toestaan dat gy de Wysbegeerte veel beter op uw gemak beoefende.

ASPASIA.

De beoefening daar van viel my zwaarder dan u. Ik was jong en schoon, weetgierig, maar aandoenlyk van gestel; in staat om de driften gaande te maaken, en bloot gesteld om 'er door vervoerd te worden; bekwaam om de Wysbegeerte te hooren en te verstaan. Gebooren met al de zwakheid myner Sexe, en al de kragt van de uwe, was 'er een geduurige stryd tusschen myn hart en mynen geest. Dat het eene wilde, wilde het andere niet. Ik besloot ze beiden te gehoorzaamen. Ik heb Minnaars en Leermeesters gehad. Ik volgde myne neigingen, myn smaak, zonder my aan ongeregeldheid schuldig te maaken; eene zaak zeldzaam genoeg in myne Sexe, en zelfs in die, welke de trotsheid heeft om 'er heerschappy over te willen voeren.

EPICTETUS.

Ik weet dat gy eene dubbele plaats bekleedt in de Geschiedenissen van *Athene:* een onder de Wyzen, en een onder de Vrouwen, die geenzins voorgeeven op wysheid gesteld te zyn.

ASPASIA.

Ik weet niet of de Geschiedschryvers myne nagedagtenis vereerd hebben: maar ik was in agting by myne Tydgenooten. Indien zy, die te *Athene* den grootsten zwier maakten,

my volgden, ik werd tevens gezogt door het verstandigst gedeelte der inwoonderen. Ik telde ALICIBIADES onder myne Leerlingen, en SOCRATES onder myne Toehoorders.

EPICTETUS.

Behoudens de agting aan SOCRATES verschuldigd, my dunkt dat hy de Wysbegeerte te kort deedt.

ASPASIA.

De Hemel gave dat alle Wysgeeren hem gelyk waren! Zyne Zedekunde was zagt, toegeevende; hy beminde de Deugd en maakte dezelve beminnelyk. Nimmer heeft eenig Wysgeer dezelve met min gemaaktheids betragt en geleeraard. Hy hadt noch de styfheid der *Stoïcynen*, noch de onbeschaamdheid der *Cynische Wysgeeren*. Hy sprak over de Wysbegeerte gelyk men met elkander spreekt in een gemeenzaam onderhoud, en gaf in eenvoudigheid die zelfde lessen, welke PLATO met meer omslag voordroeg.

EPICTETUS.

Het gaat egter vast dat gy schoon waart, en dat SOCRATES dikwyls met u over de Zedekunde handelde.

ASPASIA.

Ach! wie heeft u geleerd dat een Schoone Vrouw de Mannen moet vlieden?

EPICTETUS.

De rede. Men stelt die te zeer bloot, als men ze zo dikwyls by de verlokkingen der schoonheid brengt.

ASPASIA.

Het is dezelve gansch nutloos maaken, als men haar haare voornaamste eigenschap ontneemt, die van toeganglyk te zyn.

EPICTETUS.

En PERICLES? zogt u die alleen, om met u over de Zedekunde te spreeken.

ASPASIA.

De Geschiedenis heeft u moeten onderrigten dat PERICLES myn Egtgenoot geweest is.

EPICTETUS.

De Geschiedenis leert ons dat dit wat laat gebeurde.

ASPASIA.

Zy zegt dikwyls 't geen zy behoorde te zwygen, en zwygt nog meermaalen 't geen zy moest zeggen. PERICLES hadt van zichzelven den roem dat hy een groot Veldheer was: maar dat hy een beroemd Man geworden is, heeft hy grootendeels my dank te weeten. Ik wekte zyn smaak voor de Kunsten op, en moedigde zyne milddaadigheid jegens de Kunstenaars aan. Men zag Tempels bouwen, Palei-

leizen ſtigten; *Athene* nam toe in ſchoonheid en ſterkte; de zeden werden beſchaafd. PERICLES werd, door myne raadgeevingen, de weldoender zyns Vaderlands, zonder deeze zou hy misſchien een Dwingeland geweest zyn.

EPICTETUS.

Myne raadgeevingen konden den barbaarſchen EPAPHRODITUS niet verzagten. Hy wederſtondt ze gelyk NERO die van SENECA. Die zelfde SENECA, ondertusſchen, ſprak, gelyk gy, over de Zedekunde, aan een gouden tafel en in een vergulden kamer.

ASPASIA.

En hy heeft ook moeds genoeg gehadt om een Wysgeer te weezen?

EPICTETUS.

Ja, gelyk men een Wysgeer kan zyn te midden van den overvloed.

ASPASIA.

Ik herhaal het nogmaals, de rykdom is mogelyk de grootſte hinderpaal voor de Wysbegeerte. SENECA zegepraalde daar over, en ik heb vóór hem daar over den zegen behaald. Ik had daarenboven, nog andere zwaarigheden te verwinnen. Weet gy hoe bezwaarlyk het valle voor eene Vrouwe, die jong en ſchoon is, zich te vermeeten te redenkavelen? Ziet gy niet hoe aller oogen op haar gevestigd zyn? hoe alle monden gereed ſtaan om haar te pryzen? hoe allen, die haar omringen, uitweiden in haaren lof? Men keurt zelf haare misſlagen goed, en bemint haare grilligheden.

EPICTETUS.

Geloofc gy dan dat een Slaaf beter kans heeft om de Rede te doen zegepraalen?

ASPASIA.

Zy kan ten minſten meer gezags over hem hebben dan over hun die heerſchappy voeren. Hy vindt zich geplaatst in het geſchiktſte oogpunt om over de voornaamſte ſpeelders op het tooneel der wereld te oordeelen. Zy, die op het tooneel zyn, leggen zich alleen toe om de aanſchouwers te bedriegen, en dikmaals bedriegen zy zichzelven. In de laagſte rangen leert men ze best naar de rechte waarde ſchatten, ten minſten in zo verre als de eene mensch den ander kan waardeeren.

EPICTETUS.

'Er zal altoos een dubbele misſlag plaats hebben in die oordeelvellingen; te veel ſtrengheids van den eenen, en te veel onoplettenheids van den anderen kant.

ASPASIA.

Dit is het waar ik heen wilde. De Voorspoed laat zelden toe dat de Menschen den staat der dingen juist beschouwen; zy, die zich in ongelegenheden bevinden, worden dit eer magtig. Ik heb dit voorregt haars ondanks verkreegen en de tegenspoed heeft het u misschien uws ondanks gegeeven. —— Laat my het besluit opmaaken. De Tegenspoed leidt ons tot Wysbegeerte; de Voorspoed verwydert ons van dezelve.

VERHAAL DER ZONDERLINGE RAMPSPOEDEN VAN MEJUFFROUW GODIN, OP EENE REIZE VAN QUITO NA CAYENNE, LANGS DE RIVIER DER AMAZONEN.

Getrokken uit eenen Brief van den Heer GODIN DES ORDONAIS, *aan den Heer* DE LA CONDAMINE. (*)

DE Heer GODIN DES ORDONAIS was een der Leden van de Academie, die, benevens den Heer de CONDAMINE en anderen, in den Jaare 1735, met Don GEORGE JUAN & Don ANTONIO D'ULLOA, de reize aanging, om de graaden van den Meridiaan op den Equator te meeten. De Heer GODIN hadt zyne Familie medegenomen, en verscheide Jaaren, naa het vertrek van de andere Leden der Academie, te *Quito* zyn verblyf gehouden.

In den Jaare 1748 was hy, zyn Vader gestorven zynde, met oogmerk om orde te stellen op eene Familie-zaak, de Rivier der *Amazonen* na *Cayenne* afgevaaren; zyne Vrouw agterlaatende, die, zwanger zynde, de moeilykheden van zo lang eenen reistocht niet kon uitstaan. *Cayenne* legt vier duizend mylen van *Quito*. De Heer GODIN, schikking op zyne zaaken gemaakt hebbende, begeerde weder na *Quito* te gaan, om zyne Egtgenoote en overig Gezin, langs denzelfden weg na *Cayenne* te brengen, van waar zy zich voorstelden na *Frankryk* te gaen: doch, door een ongelukkige zamenloop van zaaken, welke bykans ongelooflyk schynt, waren zyne aanzoeken by het Hof van *Portugal*, om Pasporten, tot die Reize noodig, te verkrygen, door 't schandelyk verzuim der Staatsdienaaren en hunne Bedienden, vyftien Jaaren vrugtloos geweest. Eindelyk hadt een Brief, van den Heer GODIN aan den Hertog DE CHOISEUL, schoon hem onbekend, geschreeven, de gewenschte uitwerking: en, binnen tien maanden, naa de dagtekening van dien brief, kwam 'er te *Cayenne* een Galei, op last des Konings van *Portugal* uitgezonden, met bevel om hem de Rivier op te brengen tot de eerste *Spaansche Vastigheid*, en vervolgens hem met zyne Familie na *Cayenne* te voeren,

On-

(*) *Lettre de M. de* LA CONDAMINE, *sur le sort des Astronomes, qui ont eu part aux dernieres mesures de la terre, depuis* 1735. *Avec une Lettre de M.* GODIN DES ORDONAIS, *sur l'aventure tragique de Mad.* GODIN, dans son voyage de la province de Quito, a Cayenne, par le fleuve des *Amasones* &c. a Paris, in 8vo.

Ongelukkig stortte de Heer GODIN in eene gevaarlyke ziekte; en, naa de Galei zes weeken opgehouden te hebben, zondt hy, zich nog niet in staat bevindende tot het doen der reize, in zyne plaats zekeren TRISTAN D'ORBASAVAL, een Persoon aan hem door veelvuldige gunstbewyzen verpligt, en aan wien hy dagt, Mejuffrouw GODIN, benevens de geheele Familie, veilig te mogen aanbeveelen. Deeze, dien hy gelds genoeg hadt opgeschooten tot den tocht, hadt bevel, om brieven te brengen aan den Opperften te *Laguna*, de voornaamste plaats der Spaansche Zendelingen in het Landschap van *Mainas*. Hy verzogt den Opperften deeze brieven te zenden na *Riobamba*, eene Stad in het Landschap *Quito*, waar Mejuffrouw GODIN zich onthieldt. TRISTAN D'ORBASAVAL ging in de maand January 1766 scheep, en kwam in July te *Loretto*, waar de *Portugeesche Galei* last hadt, de aankomst van Mejuffrouw GODIN af te wagten. Daar gaf, deeze trouwlooze afgevaardigde, eenen *Jesuitschen Zendeling*, die hem zeide, dat hy na *Quito* ging, de brieven, welke hy last hadt, zelve te *Laguna* over te geeven; en, zich niet verder met de toevertrouwde zaak bemoeiende, nam hy deel in een zeker bedryf te *Loretto*.

Deeze onvergeeflyke agtloosheid was de bron der rampspoeden van Mejuffrouw GODIN. De brieven van haaren Man kwamen haar noit in handen; doch het nieuws, dat 'er een Schip te *Loretto* lag, door den Koning van *Portugal* uitgerust, om haar over te voeren, van hand tot hand overgereikt, kwam, na 't verloop van twee Jaaren, te *Riobamba*.

Mejuffrouw GODIN, verzekerd zynde, in de wederkomst van een Boode, door haar na *Loretto* gezonden, dat het verspreide gerugt waarheid was, maakte zich terstond gereed tot de reize, en alle haare goederen te *Riobamba* verkogt hebbende, vertrok zy na *Loretto*, op den 1 October 1769. Haar gezelschap bestondt uit haare twee Broeders, een derzelven hadt by zich, zyn Zoon, een Jongeling van negen Jaaren; een *Fransch Geneesheer*, die verzogt hadt zich van Mejuffrouw GODIN's geleide te mogen bedienen; en omtrent dertig *Indiaansche Slaaven*, met eenige Slaavinnen.

Naa eenigen tyd reizens kwamen zy aan een Dorp *Canelos* geheeten, liggende aan de rivier *Bobonasa*, die zich met de Rivier de *Amazone* vereenigt. Tot hun onuitspreeklyk hartzeer, vonden zy het geheele Dorp verlaaten. De Kinderpokjes, die daar als de pest woedden, hadden de eene helft der Inwoonderen weggerukt, en de andere helft, door na eene andere plaats te vlugten, de veiligheid gezogt. De dertig *Indiaansche Slaaven* verlieten hun terstond tot één toe. 'Er waren slegts twee *Indiaanen* in het Dorp gebleeven. Met deezer behulp, maakten zy eene kleine Canoe, met welke de *Indiaanen*, voor een zekere somme, aannamen, hun de rivier af te brengen tot *Andoas*, de plaats van eene *Spaansche Zendelingschap*, omtrent 450 mylen van *Canelos* geleegen. Wanneer zy, op den derden avond, aan strand gegaan waren, om

'er den nagt over te brengen, vonden zy, wakker wordende, dat de twee *Indiaanen* zich weggemaakt hadden.

De ongelukkige Reisgenooten gingen 's morgens weder scheep, zonder Stuurman of wegwyzer; en na anderhalve dag geroeid te hebben, ontmoeten zy eene Canoe, waar in een zieke *Indiaan* zat. Zy haalden hem over, om hun te vergezellen en het roer te houden. Den volgenden dag viel de *Indiaan*, een hoed, die over boord gevallen was, zullende opvisschen, zelve over boord, en, te zwak zynde om te zwemmen, verdronk hy in hun gezigt. Zich nu geheel buiten staat bevindende om de Canoe te regeeren, traden zy aan strand, en bouwden eene hut op den oever der riviere.

Vermids zy nu slegts vyf of zes dagen reizens van *Andoas* af waren, boodt de *Fransche Geneesheer* aan, met de Canoe derwaards te gaan; beloovende, dat zy hem, binnen vyftien dagen, met een weltoegeruste boot, en *Indiaanen*, tot hun veilig geleide, mogten opwagten. Hy vertrok met een getrouwen Neger van Mejuffrouw GODIN; met zich neemende, een groote party Juweelen, en andere kostbaarheden, die deeze Juffrouw hem toevertrouwde.

Naa vyf en twintig dagen, in de alleronverduidigste en angstigste verwagting doorgebragt te hebben, verlooren zy de hoope om de Canoe te zien wederkeeren, en waagden het nog eens op de rivier; eene soort van vlot met zeer veel moeite zamengesteld hebbende, waar op zy hun leevensvoorraad, en wat zy meer hadden, bragten. Nauwlyks hadden zy zich met het vlot op weg begeeven, of het geraakte, stootende tegen eenige wortels van boomen, dwars over zyde, en allen, die 'er op waren, vielen in 't water. Gelukkig was het waadbaar, zy ontkwamen; doch met verlies van alle goederen en leevensvoorraad.

Zy beslooten nu te voet langs de rivier voort te trekken, en vingen deeze wanhoopige reize aan, door een land overdekt met de dikste bosschadien, zonder eenig gebaand pad, en geheel onbewoond. Denkende hunnen weg te zullen bekorten, met door een bosch te trekken, verlooren zy de rivier, die hun alleen tot een wegwyzer kon dienen. De medegenomene voorraad hadt, tot dus lang, hun in staat gesteld, om alle die moeilykheden uit te harden; doch nu daar van versteeken, waren zy blyde den dringenden honger te mogen stillen met besfen en wilde vrugten, die het woud hun opleverde.

Eindelyk, van honger uitgeteerd, van dorst smagtende, en door wanhoop van nooit de reize te zullen voleindigen, overmand, zeegen zy op den grond neder, wenschende, dat de dood een einde mogt maaken aan hunne onlydelyke rampen. In deeze schriklyke omstandigheid, stierven 'er zeven, de een naa den ander. —— Mejuffrouw GODIN, bekomende uit een staat van onaandoenlykheid, waar in zy vier en twintig uuren gelegen hadt, zag de doodelichamen

neen haarer twee Broederen, elk aan eene zyde van haar liggende, en, op eenigen afstand, de lyken van alle de overigen haarer rampspoedige Tochtgenooten. De Natuur boezemde haar nogthans eene zugt tot zelfsbehoudenis in, en de Voorzienigheid gaf haar sterkte, om de middelen daar toe te zoeken! Zy sneedt haare Broeders schoenen van zyne voeten af, en maakte de zoolen onder haare voeten vast, en met weinig ander dekzel dan een gescheurde mantel, en de lappen van een linnen hembd, waagde zy het, op nieuw het bosch in te gaan.

Op den tweeden dag, naa het overlyden haarer Reisgenooten, vondt zy eene waterwelle; doch, door de lange onthouding van eenigen spys of drank, kon zy het nauwlyks nuttigen. Op den volgenden dag, raapte zy eenige groene eijeren en wilde vrugten; en trof, voortgaande, dezelve, in grooter overvloed aan. Op deeze wyze trok zy acht dagen voort door de bosschen, in eene geduurige vreeze van den wilden dieren ten prooije te zullen worden. Op den negenden dag hoorde zy, met het aanbreeken van den dageraad, op een kleinen afstand, eenig geraas. Haare eerste aandoening was vreês; doch, onmiddelyk bedenkende, dat zy niet wel in ongelukkiger omstandigheden kon komen, dan zy zich daadlyk bevondt, begaf zy zich rechtstreeks na de plaats, van waar het geluid kwam. Zy bemerkte, dat zy gekomen was op den oever van de rivier *Bobonaza*, en zag, tot haare onuitspreeklyk groote vreugde, twee *Indiaanen*, in een Canoe roeijende. Zy naderden; de *Indiaanen* ontvingen haar beleefd, en zeggende dat zy na *Andoas* gingen, een weinig laager aan de rivier geleegen, booden zy aan, haar derwaards te brengen.

Te *Andoas* kogt zy, van eene *Indiaansche Vrouwe*, eenen katoenen rok, en andere kleederen, en vertrok, eene Canoe gehuurd hebbende, den volgenden dag na *Laguna*. Aldaar werd zy op het heuscht ontvangen, door het Hoofd der Zendelingen. Zy bleef 'er zes weeken, en ten zelfden tyde, werd 'er een boode afgevaardigd, tot den Landbestuurder van *Omagnas*, om haare aankomst bekend te maaken.

De *Fransche Geneesheer* kwam nu te voorschyn, en gaf haar, zich gelaatende over haare behoudene aankomst geheel verheugd te zyn, eenige kleederen en andere kleinigheden weder; doch zonder rekenschap te geeven, van eene groote menigte Juweelen, en andere zaaken van veel waardye, hem toevertrouwd. Men hebbe zich geenzins te verwonderen, over deeze trouwloosheid in eenen snoodaard, wiens onmenschtheid hem hadt doen verzuimen, de hulpe, welk hy kon verschaffen, toe te schikken aan elendigen; en die, zonder wroeging, de bedenking kon verdraagen, dat dit verzuim van eenen jammerlyken dood moest gevolgd worden, dengeenen die hy met ydele beloften verlaaten hadt.

Mejuffrouw GODIN ontdekte nogthans, dat de getrouwe Neger, met den Doctor gezonden, in de daad met eene Canoe was weder-

ge-

gekeerd, om zyne ongelukkige Meestresse op te zoeken, en dat hy zich in 't bosch begeeven hadt, tot de plaats waar de doode lichaamen uitgestrekt lagen: doch dat hy, denkende dat zy, door de wilde dieren, verscheurd was, naa *Omagnas* wederkeerde, waar hy den Doctor eenige dingen, zyne Meestresse toekomende, en door hem in 't bosch gevonden, ter hand stelde, en daar op, vol hartzeer, weder na *Quito* vertrok.

De Overste der Zendelingen maakte, toen Mejuffrouw GODIN eenigzins hersteld was, een vaartuig gereed, om haar na de legplaats van het *Portugeesche Schip* te brengen; en de Captein van 't zelve, des berigt ontvangen hebbende, kwam haar op half weg te gemoete. Allervriendlykst werd zy ontvangen, en de heusche bejegening, met de nauwlettendste oppassing, op de geheele reize, diende, om haar de herdenking der geledene ongemakken te doen vergeeten.

Ten laatste kwam zy, naa het afleggen eener reize van drie duizend mylen, op den 22 July 1770, aan het Kasteel *Oyapok*; omtrent dertig mylen zuidwaards van *Cayenne*. Daar kwam de Heer GODIN, kennis van haare aankomst gekreegen hebbende, haar te gemoete, en omarmde, op het *Portugeesche Schip*, eene Vrouw, die hy, naar eene afweezigheid van twintig jaaren, en het doorstaan van bykans het geloof te boven gaande moeilykheden, wanhoopte ooit te zullen wederzien.

DE GESCHIEDENIS VAN HARRIOT TOWNLEY.

Een waar Zedeleerend Geval.

(Uit het Engelsch.)

DE Vader van de ongelukkige HARRIOT TOWNLEY was de jongste Zoon van een aanzienlyk Huis, die egter geen meer inkomen had dan hy kreeg van eene bediening, welke hem omtrent vier honderd Ponden St. in 't jaar opbragt. Van eenen edelmoedigen aart zynde, was hy nimmer bedagt, om zyne omstandigheden te verbeteren door een ryk Huwelyk, schoon zyne persoonlyke begaafdheden en ommegang het hem ligt zouden hebben doen vallen, by de Sexe te slaagen: in tegendeel volgde hy de neiging zyns harten, en trouwde, nog geen twee en twintig Jaaren bereikt hebbende, de Dogter van een' Baronet, wier geheele bezitting bestondt in een hooggevoelen van haaren Adel, en schoon gelaat: daar zy beiden genegen waren, om zich op 't gunstigste in 't oog der Wereld te vertoonen, is het geenzins te verwonderen, dat zy de nauwstgezetste regels van Huislykheid niet in aanmerking namen.

HARRIOT werd twaalf maanden naa de Egtvereeniging haarer Ouderen gebooren: en haar Mama heeft dikwyls verklaard, dat de kosten van haar Kraambedde meer dan honderd Ponden St. bedraagen hadden. Het Afgodinnetje haarer Ouderen zynde, werd zy behandeld

deid als iets meer dan menschlyk. Nog een allertederst wicht, ontdekte men reeds in haar onwederstaanlyke aantreklykheden: haar Moeder verklaarde, haare oogen, eer zy dezelve nog geheel geopend hadt, voor de schoonste, welke zy immer zag, en weidde uit in den lof haarer schoonheid. Haar Vader ontdekte in haare kinderlykste gebaaren, de zekere tekens van eene ongemeene schranderheid. Met één woord, zy werd aangezien als een Schepzeltje, waar in alle menschlyke volkomenheden veréénigd waren; zy liep bykans gevaar van gesmoord te worden, door de onverzadelyke genegenheid haarer ingenomene Ouderen. Toen zy den ouderdom van acht Jaaren bereikt, en gelukkig de Kinderziekte doorgestaan hadt, oordeelde men haar eene volmaakte schoonheid, en haare Vrienden beslooten allen, dat zy haar fortuin ongetwyfeld zou maaken, door haare persoonlyke aantreklykheden.

Verdwaasd door deeze onverantwoordlyke vooringenomenheid, was haare Moeder alleen bedagt, op zulke begaafdheden, als eer inneemend dan noodzaaklyk zyn, en eene jonge Juffrouw oppervlakkig aangenaam maaken, zonder haar eene weezenlyke waarde by te zetten. Terwyl andere jonge Juffrouwen van haare Jaaren zich bevlytigden in het verkrygen van Huislyke bekwaamheden, en het leezen der beste *Engelsche* en *Fransche Schryveren*, oefende zy zich in het speelen van *Quadrille* en *Picquetten*, of de geheele magt haarer bevalligheden voor den Spiegel af te rigten. In stede van naaldenwerk ter hand te neemen, en te helpen in 't gereedmaaken van linnen voor het Huisgezin, leerde men haar lachen met werkzaamheid, en verzekerde haar, dat het naaldenwerk haar gezigt zou verzwakken, en haar gesteltenis bederven. Te Kerk gaan, werd haar beduid, was strydig met de welleevenheid, en zy leerde haare geestigheid toonen, in, op de Dienstbooden, over de minste beuzeling, te kyven.

Op die veelbeloovende wyze, bereikte zy haar zestiende Jaar, en was geheel onkundig van alles; uitgenomen, dat zy de naamen kende van de beste Zangers op de Opera, de Etiquette van een Gezelschap, het maaken van een Fransch Kapzel, het dansen van een Minuet, en het speelen van eenige airtjes. Vermids zy nu den Ouderdom bereikte, waar op haare Ouders zich beloofden, dat haar persoon en bevalligheden wonderen zouden doen, droeg haare Moeder byzondere zorge haar te vertellen, dat haars gelyken oneindig beneden haar waren, en dat geenen dan die haar in rang verre overtroffen, haar's konden waardig weezen. Ydelheid en trotsheid, de natuurlyke gezellinnen van zulk eene Opvoeding, vermeesterden haar, en HARRIOT zag het voor eene beledigende vernedering aan, in eenig ander dan een aanzienlyk gezelschap te weezen.

Ten dien einde liet zy zich zelfs met onverschilligheid en koelheid bejegenen, door lieden die gezegd worden, van de *Groote Wereld* te zyn, en verdroeg somwylen de bespottingen van menschen, die niets hadden dan een Eertytel, en eene schitterende armoede, te hunner aanpryzinge, om de zulken onder haare kennissen te tellen. De

Zoon

Zoon en de Dochter van den Lord LACKLAND waren onder de persoonen met welken zy verkeerde, en zy veroorlofde eenige gemeenzaamheden, schoon geene misdaadige, aan den jongen Heer, in de eer te hebben, van hem op eenige openbaare plaats te vergezellen. Door geduurig nithuizig te zyn, om verlustigingen te zoeken, verloor zy de agting haarer beste vriendinnen; haar lastig vallende met bezoeken, die, spaarzaamer gegeeven, smaaklyk zouden gevallen hebben.

Eer deeze jonge Juffrouw achttien Jaaren bereikt hadt, sloeg zy twee of drie geenzins verwerplyke Huwlyks - aanbiedingen af: en één Jaar laater viel zy ten slachtoffer aan de listige streeken van een schurk, die met den tytel van Graaf pronkte, die haarenthalven by haaren Vader huisvestte, en haar vleidde met de verwagting, van haar binnen kort te zullen trouwen.

De schaamte en te leurstelling, door dit ongelukkig geval veroorzaakt, braken het hart van den ongelukkigen Vader, die stierf; by het geeven van den laatsten snik, den misslag, in haare Opvoeding begaan, beklaagende. Hy werd binnen kort gevolgd van zyne troostelooze Weduwe. Door den dood der Ouderen, vondt de ongelukkige HARRIOT zich van alle middelen om te bestaan, beroofd: en, naar allen schyn, zou zy ten laste der gemeene armen gekomen weezen, was het niet, dat eene beminnenswaardige Juffrouw, die zich genoodzaakt gevonden hadt, met den Verleider van HARRIOT te trouwen, weinig maanden naa de schennis aan haar gepleegd, haar een Jaargeld van vyftig Ponden St. voor haar leeven bezorgd hadt, en gezonden op eene wyze, die de verpligting verdubbelde.

Van dit Jaargeld heeft HARRIOT, nu eenige Jaaren geleden, geleefd, in het Huisgezin van een eerwaardig Kerklyken, in een afgelegen deel van *Yorkshire*; tragtende, door een vlytig leezen der beste Schryveren, en het waarneemen van de weezenlykste pligten der Huishoudinge, het voornaamste, van 't geen zy voorheen leerde, te ontleeren, en, door een voorbeeldelyk gedrag, boete te doen van haare voorgaande ongeregeldheid.

Dat haar voorbeeld den Ouderen ter afschrikkende spiegel diene, en hun leere, den grondslag van 't geluk hunner Kinderen in de deugd te leggen!

ANECDOTE VAN KONING WILLIAM DEN III.

OMtrent het afloopen der laatst voorgaande Eeuwe, gaf Lord MOLESWORTH, die, in vroeger tyd, als Afgezant der *Engelsche Kroone*, te *Koppenhagen* geweest was, eene *Beschryving van Denemarken* uit; een klein uitmuntend Werkje, tot nog in algemeene agting gehouden. In 't zelve hadt zyne Lordschap, met de edele vryheid van een' *Engelschman*, het Eigendunklyk Staatsbestuur van *Denemarken*, met vry sterke kleuren, gemaald. De regeerende Koning, verstoord over 't geen hy eene onbeschoftheid des Schryvers noemde, beval zynen Staatsdienaar aan het *Engelsche Hof*, des te klaagen by zynen beminden Broeder Koning WILLIAM den III.

Wil-

William, de klagten des Afgezants gehoord hebbende, vroeg: *En wat wilt gy dat ik, in dit geval, doen zal?*

„ Sire, antwoordde de Minister, indien uwe Majesteit by den „ Koning, myn' Meester, over dergelyk eene belediging, klagten „ hadt laaten doen, hy zou u het Hoofd diens Schryvers wel schie„ lyk gezonden hebben".

Hier toe, gaf Koning WILLIAM ten antwoord, *heb ik noch genegenheid, noch magt. Maar — indien het u behaagt — zal zyne Lordschap, 't geen gy my zo even gezegd hebt, in eene tweede Uitgave van zyn Werk plaatzen.*

DE CYSJES, OF HET GELUK.

(*Eene Vertelling, te vinden in een Fransch Weekschrift,* Les Fastes du Goût *genaamd.*)

TWee Cysjes, in de lent' gezind te minnen,
Bezochten hef hun oud vervallen nest;
„ Foei, zeiden zy, wat zal men hier beginnen?
„ Een edel dier teelt in de hoogte best.
Fluks gaat het weeldrig paar zyn kracht beproeven,
Om op het hoogst geboomt' te zyn van 't Woud;
Zy krygen, na veel Werks, en kunstig loeven,
Een' ouden pynbooms top, alwaar zy, stout
Op hun bestaan, al 't zoet der liefde smaaken;
Een nestje is, naar de Kunst, ook straks gereed.
Hier kan het oog hunn' trotsen geest vermaaken;
Elk oogenblik wordt aan de Vreugd' besteed.
Maar ziet! een byster weêr bestaat te woeden;
Wyl zy vast dartlen in het jeugdig blad;
De donder slaat den boom ter neêr; zy spoeden
Naar 't nest; maar ach! hy heeft het ook gevat.
Nu barstenze uit, om 't zeerst, in naare klagten:
„ Men vindt den donder in de hooge lucht;
„ Kom naar het laag, daar is hy min te wachten".
Zy floddren door een wei, met zucht op zucht.
Het tweede nest is dra in 't gras verborgen;
Nu zynze min verheugd, maar weêr hersteld;
Ten minste hebben zy geen' val te zorgen;
Geen' val, 't is waar, maar ziet, de natheid kwelt
Van tyd tot tyd hun nest, en 't krielt van wormen.
Zy vluchten dan op 't laatst mede uit die dras:
„ In elken staat komt ons het kwaad bestormen;
„ Daar is ook geen geluk in 't laag moeras.
„ Welään, bestaanwe ons werk nog eens in heggen
„ Niet hoog, niet laag, maar digt en vast van stuk!
Daar ging de Cys in vreê haar eijren leggen.
In middelstaat schuilt dus het waar geluk.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in January 1775.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	Barometer. 's midd.	Barometer. 's av.	Therm. mo.	Therm. mi.	Therm. av.	Winds Streek. 's morg.	Winds Streek. 's midd.	Winds Streek. 's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 8	29. 7	29. 7	33	35	36	Z W	Z W	Z W	Sn. Hagel.
2	— 9½	— 10½	30. 0	31	34	33	N	N	N	— Buyig.
3	30. 0	——	29. 8½	30	33	38	Z W	Z W	Z W	Ysfel Reg.
4	29. 6	— 6½	— 8	39	46	39	W	W	W	Held. —
5	— 9¾	— 10	— 10	38	39	40	N W	N W	N W	M. Reg.
6	— 8	——	30. 0	43	44	40	——	——	——	Buy. Held.
7	30. 0½	— 11½	29. 11½	37	40	43	Z W	Z W	Z W	Betr. R.
8	29. 9½	— 9	— 9½	44	46	45	——	——	——	Regen.
9	30. 1	30. 1½	30. 2	41	44	40	N W	N W	N W	Helder.
10	— 1½	——	——	42	44	43	Z W	Z W	W t Z	M. Reg.
11	— 0	— 0	29. 8	44	43	43	W Z W	W Z W	W	Betr. H.
12	29. 8	29. 10	— 10	45	44	43	Z W	——	W Z W	Wolkig.
13	30. 0	30. 0	30. 0	42	41	40	W Z W	——	——	Helder.
14	——	——	——	40	42	41	Z W	Z W	Z W	— Betr.
15	— 1	— 3	— 3	36	40	37	N W	N W	N W	— —
16	— 4	— 4	— 4	36	39	36	Z O	Z O	Z O	——
17	——	——	——	31	36	33	——	——	O	——
18	— 1	29. 11½	— 0	33	34	34	O	O	——	Betr. Held.
19	29. 11	— 10½	29. 10	30	31	32	N O	N O	N O	Sn. Betr.
20	— 10½	——	——	27	30	33	Z O	Z O	Z O	H. —
21	— 9½	— 9	— 8½	36	37	38	——	——	——	M. Held.
22	— 7½	— 7	— 7	34	38	36	——	——	——	— —
23	— 8	— 8½	— 10	28	29	25	O	O	O	Betr. Held.
24	30. 2	30. 3	30. 5	14	19	18	——	——	——	Helder.
25	— 5	— 4	— 1½	8	14	13	——	——	——	——
26	29. 10½	29. 8½	29. 7	4½	18	36	Z t O	Z t O	Z t O	Sn. Reg.
27	— 10	— 10	— 8	35	37	38	Z	Z W	Z W	M. Helder.
28	— 7	— 7½	——	37	39	37	——	W	W	Reg. —
29	— 6½	— 5½	— 5	36	43	46	——	Z W	Z W	— Wind.
30	——	— 6½	— 7	43	44	42	Z W	——	——	— Held.
31	— 6	— 4½	— 5	46	47	46	——	Z	Z	— ——

Hoogste Barometer d. 30. 5 }
Laagste Barometer d. 29. 4½ } middelb. d. 29. 10¾

Hoogste Thermometer gr. 47. }
Laagste Thermometer gr. 4½ } middelb. gr. 25¾

De hevige Vorst van den 23 tot den 26, zynde 4½ gr. boven 0, was in de Huizen zodanig ingedrongen, dat, van den 26 tot den 31 January, de koude binnens huis meerder bleef dan die der open Lugt.

MENGELWERK,

TOT FRAAIE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GODS VERWONDERINGSWAARDIGE WYSHEID EN ALMAGT, IN DE BESTIERING VAN AL HET GESCHAPENE, AANGEMERKT IN DESZELFS ONNAGAANBARE VERSCHEIDENHEID.

De Oneindige Verscheidenheid, welke allerwege in de Natuur ontdekt word, moet gewis ieder oplettenden verbazen. Zy is zo menigvuldig, dat zy zich onnagaanbaar vertoone, en ieder op het kragtigste overtuige, zo wel van het onbepaald Vermogen, als van de ondoorgrondelyke Wysheid des Scheppers, die aan elk, onder zo vele duizenden millioenen Wezens, iets byzonders heeft weten mede te delen; waardoor ieder Wezen dat geen bezit, het welk 't zelve van alle de andere onderscheid; het zy gelykzoortige of andere bestaanlykheden, van welk eene natuur dezelven ook zyn mogen. Op eene algemene beschouwing hiervan, ontdekken wy terstond een Wezen, dat, met zo vele onnagaanbare Volmaaktheden begaafd, de bevatting van eindige Wezens, van bepaalde Vernuften, gelyk wy Stervelingen zyn, oneindig moet te boven gaan. — Onze bevattingen zyn veel te bekrompen, om regte denkbeelden te vormen, van iets, dat zo ver boven ons verheven is; van het oneindig, van het onbegrypelyk Wezen, den Bouwheer van 't Heelal; even gelyk onze natuurlyke vermogens te bepaald zyn, om met eene spanne de mate des Hemels af te perken. — Al wat wy doen kunnen, met betrekking tot onzen grooten Formeerder, is ons diep te verwonderen over, en eerbiedig te vernederen voor, Hem, wiens throon de Hemel; en wiens voetbank de lage Aarde is. — Ik heb dit, voor eenigen tyd, (*) uit enkele voorbeelden, reeds getoond, door zulk eene algemene beschouwing; maar die verbazing, tot welke dezelve ons opleid, zal nog veel hooger stygen, wanneer wy onze bespiegelingen in de Werken der Schepping voortzetten; en onze aandagt tot eenige meerdere byzonderheden bepalen:

Hoe

(*) Zie H. Vad. Lett. IV. D. Mengelw. bladz. 228 en verv. 269 en verv. 310 en verv.

Hoe meer wy dezelven nagaan, hoe meer wy bezeffen zullen, dat geen der Stervelingen, met mogelykheid, zulk eene Magt doorgronden kan. Hoe toch zou eenig Menschelyk vernuft dat oneindig vermogen nagaan, 't geen het bestier voert over het gansche Wereldgestel, over Hemel en Aarde met alle derzelver volheid? —— 'Er is nochtans niets zekerder, dan deze Waarheid, dat de Schepper van 't Heelal het bewind heeft over het gantsche Natuurgestel. —— Alle de onnagaanbare voorwerpen, die wy daar in ontdekken, staan onder deszelfs hoog bestuur. Al wat wy in den Hemel boven zien, of op de lage Aarde, rontom ons ontwaren, is ieder stond, elk ogenblik, der Godlyke voorzienigheid onderworpen. —— Die magtige gevaarten, welke wy des nagts boven onze hoofden zien glinsteren, wier bewegingen aan vast bepaalde Wetten verbonden zyn; alle die duizenden tintelende Starren, zyn geen enkel ogenblik van onder het bestier van hunnen grooten Formeerder. Het is voor ons, kortziende Stervelingen, verborgen, hoe vele wonderen op en in dezelve plaats hebben. De einden en oogmerken, waar zy toe dienen, zyn voor het grootste deel buiten het bereik der menschelyke navorsing geplaatst. Dan dit weten wy zeker, dat al wat 'er op en omtrent gebeurt, der oneindige Wysheid niet slegts bekend, maar ook door dezelve bepaald zy; en wel zo bepaald, dat zulks, niet by wyze van opvolging, maar door eene enkele daad, geschied, nu en van alle eeuwigheid; in zo verre, dat de minste omstandigheden, welke aan en op die ontelbare menigte van Hemelglooben plaats hebben, op de naukeurigste wyze, door den Oneindigen Werkmeester van 't geheelal, vastgesteld zyn geworden. —— Hier is eene verbazende Wysheid en Almagt; de onbegrypelyke Godheid is voor eindige verstanden, gelyk wy menschen, veel te hoog; wy kunnen dezelve niet bevatten. Met de Godheid te willen begrypen, in derzelver Oneindigheid, zouden wy ons zwakke brein in verwarring brengen, en het hoofd doen draijen. Hoe ver het menschlyk Vernuft, door aangewende vlyt en verkregen kundigheden, ook gevorderd moge wezen; hoe veel men met zekerheid van het Hemelgestel kunne bepalen; men weet echter veel te weinig, om, aangaande die ontzaglyke gevaarten, met welke het uitspanzel als bezaaid is, en die zich in de onmeetbare ruimte van 't Heelal bewegen, met volkomen zekerheid te kunnen zeggen, van hoedanigen aart of natuur dezelven zyn; en wat men 'er al of niet op vinde, met meer dergelyken. Onze bepaalde vernuften moeten hier voor staan;

zy

zy zyn op te wyden afstand van ons, om dien aangaande veel te weten te kunnen komen.

Zie hier, in een kort bestek, het voornaamste, dat beroemde Sterrekundigen ons des aangaande, met opzigt tot ons zamenstel, waar toe wy ons bepalen, leren.

Tot dit Zamenstel alleen, slegts een gedeelte van 't groot Heelal, waarvan God, de oneindige God, de Stigter is, behooren zestien Lichamen, byna van dezelfde natuur, als onze Aardkloot. Men noemt ze Planeten, en by namen, Merkurius, Venus, de Aarde, de Maan, Mars, Jupiter met zyne vier Wagters, en Saturnus met zyne vyf Satelliten.. Dit is het Zamenstel waar toe wy behooren; aan deze Planeten geeft die gloejende Vuurklomp, welke omtrent derzelver middelpunt geplaatst is, licht en warmte. —— En hoe verbazend moet het ons terstond voorkomen, als wy eens inzien, met welk eene onnagaanbare snelheid, de Almagtige de Lichtdeeltjes beschonken heeft; zo dat zy, in eene bykans ongeloofbaar korten tyd, een schier onmetelyken afstand door trekkende, een weg afleggen, waar over het menschelyk Verstand ten eenemaal verbaasd moet staan. Sterrekundigen verzekeren ons, dat de afstand tusschen de Zon en onzen Aardkloot, volgens eene middelmatige berekening, zulk eene uitgestrekte ruimte bevat, dat een Kogel, zo snel voortvliegende, dat hy, in ééne polsslag, vyfhonderd voeten aflegt, vyfentwintig Jaren werk zou hebben, eer hy, uit de Zon geschoten, onzen Aardkloot bereikte. Zy leeren ons, dat diezelfde Kogel veertig Jaren zou doorbrengen, eer hy tot aan Mars was gevlogen; omtrent honderd en veertig tot aan Jupiter, en wel twee honderd en veertig tot aan Saturnus. ô Ontzaggelyke ruimte! En deze ruimte van de Zon tot ons, (zo groot is de snelheid der Lichtstralen,) doorloopen de Lichtstralen genoegzaam in den tyd van een half kwartier, of zeven a agt Minuten. Wie wordt hier door niet als in verrukking weggevoerd! —— Dit ondertusschen is echter nog maar een klein gedeelte van 't Heelal; 't welk zigtbaar blykt, uit dat onnoemelyk getal van Starren; welken, licht en schynzel in zich zelven bezittende, als zo vele Zonnen haren glans verspreidende, licht uitwerpen, en dezelfde werkingen doen, als de Zon op onze Planeet. En hoe ontelbaar moet de menigte van Starren zyn, die wy in den Melkweg ontdekken; welke, wegens den verren afstand, in ons oog slegts als striemen voorkomen.

Dan nog hooger zal onze verbazing klimmen, wanneer wy het onmetelyk uitspanzel zelve, in 't welke alle deze licha-

men zich geregeld bewegen, zonder het minst gevaar te loopen, van tegens elkanderen aan te bonzen, gadeslaan. — Starrekundigen verzekeren ons, met betrekking op de uitgestrekte ruimte van het Geheelal, dat dezelfde Kanonkogel, waar van ik zo even gesproken heb, met dezelfde snelheid blyvende voortvliegen, den tyd van vier en twintig Millioenen Jaren bezig zou zyn, met de middellyn van 't Heelal te doorloopen; des hy, by de Schepping losgeschoten zynde, en altoos dezelve snelheid van vlugt hebbende blyven behouden, tegenwoordig nog het zes duizenste gedeelte van den afstand, van den eenen pool van 't Geheelal tot den anderen, niet zou bereikt hebben. Zie daar, met een enkel woord, iets gezegd van dat onmeetlyk Ruim, waar uit het Geheelal bestaat; van 't welke de Almagtige de Bouwheer en Stigter is. —— Welk eene onbevatbare Grootheid van Magt en Wysheid! Welk een onbevatbaar Wezen! — Maar, dat nog alles overklimt, niets, tot het allerminste toe, kan hier aan gebeuren, of omtrent voorvallen, buiten den wil van onzen Hemelschen Vader. — Dit Groot, dit ontzaggelyk gevaarte, word ieder ogenblik door den Almagtigen gade geslagen. En zulks doet hy niet, by wyze van opvolging, gelyk by ons menschen plaats heeft, van het een na het ander; maar alles door eene enkele daad; niet met vermoejing, maar met verlustiging en genoegen over zyn eigen werk; niet, dat 'er heden iets omtrent geschied, 't geen de Alwyze gisteren niet geweten heeft; maar zo, dat de bepalingen en vastitellingen, daar van, in de Eeuwigheid gelegd zyn.

Zulke onbegrypelyke wonderen ontdekt ons eene oplettende betragting van de groote Werken der Schepping. Doch, wy hebben 't niet noodig, zo ver buiten onzen kring te gaan, en voorwerpen, waar van wy zo weinig weten, ter overweging te nemen, om de groote en onafmetelyke Wysheid van den Schepper te bespeuren. Eene aandagtige beschouwing van zulke voorwerpen, welke wy rondsom ons ontdekken, kan ons gereder genoegzame stof ter bespiegeling opleveren; waarom wy ons liever tot de zodanigen zullen bepalen.

Is het, by voorbeeld, niet allerverbazensd, dat 'er geen enkel stofdeeltje, men moge het zo klein begrypen als men wil, in die Planeet, welke wy bewonen, plaats genomen heeft, om dezelve in dien stand, en orde te brengen, als wy daar zien; dat 'er, zeg ik, geen enkel deeltje, uit alle die duizend en duizenden millioenen deeltjes, welke zo vele zyn, dat zy alle denkbeelden overtreffen, 'er ooit plaats in genomen heeft, op eene willekeurige wyze, zonder dat de Allesbestuurende

Voor-

Voorzienigheid de juiste bepalinge daar omtrent gemaakt hebbe! —— Welk eene onnagaanbare Wysheid, welk een onbeperkt verstand, welk een onweêrstandelyk vermogen! —— Alle die Stofdeeltjes, waar uit onze Aardkloot gevormd is, heeft de Godlyke Almagt tot bestaan geroepen, en zo bewogen, *dat zy* geschikt zamen vloeiden, om eene Planeet te vormen, waar op Menschen en Beesten woonen, waar in boomen, kruiden en planten groejen konden. —— By de Schepping sprak de Almagtige, en de Aarde was vrugtbaar. Is dusdanig eene magt niet volstrekt onbegrypelyk voor een eindig Sterveling, voor een bepaald en zeer bekrompen vernuft? —— Is zulk een Wezen niet oneindig verheven boven alle bevatting; wiens Alvermogende Vingeren, alle die Stofdeeltjes, in zo juist eene orde heeft weten te schikken, dat zy allen, op de wonderdadigste en verbazendste wyze verknogt, te zamen één Geheel uitmaken! —— Is zulk eene Wysheid niet onnaspoorlyk voor alle Stervelingen, die zodanig een plan wist te vormen, om zo vele duizenden Millioenen van kleine Stofdeeltjes voort te brengen, en, voortgebragt zynde, zo in orde te voegen, dat zy aan de volmaaktste einden en oogmerken beantwoorden, welke de Groote Stigter der Natuure daar in bedoelde! —— Is eindelyk zulk eene Almagt, niet oneindig boven het bereik van ons zwak vernuft, die de Aarde, op zyn bevel, *zyt Vrugtbaar*, doet gehoorzamen, in 't voortbrengen van Kruiden, Boomen en Planten van allerleien aart!

In den beginne was het Majestueusche bevel des Almagtigen, „*Daar zy licht*, en daar was licht." Die zelfde Almagt gebied, in den aanvang en wording aller dingen, aan de gansche Natuur, *zyt vrugtbaar*, en de gansche Natuur is vrugtbaar. —— Voorwaar een bevel vol Majesteit, alleen passende aan een Wezen dat oneindige Volmaaktheden bezit. De overdenking van zulk een Wezen kan inderdaad niet anders, dan een allerdiepst ontzag en verwondering werpen in den boezem aller Stervelingen, welke zich de moeite gunnen, om een weinig aandagts aan deze bespiegelingen te besteden. —— Dog mogelyk voert iemand my te gemoete, hoe het zekerlyk geenzins geloochend kan worden, dat alles wat wy aanschouwen, het Geheelal, met al deszelfs Volheid, eenen Almagtigen Formeerder gehad heeft, door wien het tot bestaan gebragt is: maar dat het zeer wel kan zyn, dat die zelfde Wezen zekere Wetten aan de Natuur geschonken heeft, en wel by de Schepping aller dingen; waar door al het geschapene, aan die Wetten gehoorzamende, zynen bepaalden

 loop

loop houd; zonder dat de Almagtige zich nu zo naukeurig, tot het allergeringſte toe, met de Schepping hebbe te bemoeijen. —— Men zal dit veelligt verſterken, door te beweren, dat het een grooter blyk van Wysheid, een meerder trap van vordering in eenen Kunſtenaar uitlevert, wanneer hy een Stuk weet voort te brengen, het welk, gemaakt zynde, niet verder de hand des Kunſtenaars behoeft; dan wanneer hy een Stuk maakt, aan 't welk hy geſtadig de hand moet houden.

Ik zal deeze bedenking met weinige, dog, zo ik hoop, overtuigende, redenen beantwoorden. — Het zou de uiterſte dwaasheid zyn, te willen tegenſpreken, dat de groote Schepper in al het geſchapene een zeker iets gelegd heeft, 't geen wy den aart of de Natuur der dingen noemen; dat eigentlyk de Wetten zyn, volgens welke het Geheelal beſtierd word, en naar welke alle Wezens zich ſchikken en werken. —— Maar het zou niet minder buitenſpoorig wezen, hier uit te willen beſluiten, dat Hy, die de gansche Geſchapenheid met zo veel ondoorgrondelyke Wysheid ſtigtte, dit groot Werk zyner Almogende Vingeren, nu daar geſteld, en met zekere Wetten voorzien zynde, voorts maar zou laten dryven, en 't zelve zyn Godlyk Albeſtuur onttrekken. —— Daar zyn gene Natuurwetten, of zy ſtaan onder het zelfde hoog beſtuur, onder de eige Voorzienigheid, als het geen 'er door beſtierd word; en al wat zich, volgens die wetten, beweegt of in ruste houd, is even zo min der Godlyke Almagt onttrokken, als de wetten, die omtrent dezelven plaats hebben. God regeert alles naar vast bepaalde Wetten; en hy wykt nimmer van dezen regel af, dan om zeer dringende reden wanneer 'er wonderwerken vereischt worden, tot het ſtaven van zekere waarheden. Dog het zy, dat God van den gemenen regel afwykt in het beſtier van zaken, of dat dezelve geregeerd worden volgens de bepaalde wetten, alles blyft echter altoos aan zyne Voorzienigheid onderworpen. Het tegendeel hier van te ſtellen, en te beweren, dat God zich nu niet meêr bemoeit met zyne Werken, ſluit de grootſte ongerymdheden in zich, dewyl het den Oneindigen van het Eindige, de Almagt van bepaalde en bekrompen Wezens, afhankelyk zou maken. —— Het allergeringſte word, even zo wel als het groote en het ſchoone, door de Almagtige Voorzienigheid beſtuurd; en 't gadeſlaan der dingen ſtrekt den Almagtigen geenzins tot Oneer. Ook is het niet altoos gering, 't geen wy Menſchen gewoon zyn, gering te noemen; wanneer wy zulke dingen naukeurig onderzoeken, dan ontdekken wy 'er eene reeks van wonderen

in,

in, die ons verbaasd doen staan. Zegt men, dat men evenwel van een kunstenaar vordert, om zyn Werktuig zo volkomen te maken, dat het in 't vervolg zyne hand, of ondersteuning, niet meêr noodig hebbe, zo gelieve men het volgende in bedenking te nemen. — Is het, vooreerst, niet eene zeer manke redenering, wanneer men eene gelykheid zoekt tusschen het eindige en Oneindige, daar de afstand tusschen beiden zo magtig groot is? —— En is, ten anderen, die stelling, dat zulk een werktuig een grooter blyk van wysheid zou opleveren, niet aan eene zeer gegronde tegenspraak onderhevig? Zou de Oneindige Schepper meêr Wysheid ten toon gespreid hebben, wanneer Hy terstond, op de voortbrenging van het *Heelal*, 'er de hand had afgetrokken? Neen voorwaar! Het geschapene, zeker, zou op deze wyze eene onafhankelykheid bekomen hebben, die het zelve, zo al niet verhefte boven zynen Maker, ten minsten 'er mede gelyk stelde. ——. Eindelyk, het geval tusschen een natuurlyk kunstenaar en den Oneindigen Schepper, is ten eenemaal ongelyk. Want daar een kunstenaar in de Natuur, een zeker Kunststuk vervaardigd hebbende, niet gestadig aan het zelve de hand kan houden, zonder dat daar door dikwils nadeel aan anderen geschiede; is het Geheelal by God, hoe vele millioenen van verscheidenheden daar in ontdekt worden, niet anders aan te merken dan één eenig geheel. Het een lyd hier geen nadeel by het ander, het is eene eenige daad van de Almagt, die allês regeert. —— By God heeft gene opvolging van de eene op de andere zaak, van het eene voorwerp op het andere, plaats. Zyne oneindige Wysheid, zyn onbeperkt verstand, doorgronden op éénmaal alle dingen; zonder dat Hem heden iets voorkome, waar van Hy gisteren onkundig was. 'Er is dus een verbazend verschil tusschen een Kunstenaar, wiens vermogens zeer eng en bekrompen zyn, en den Almagtigen Schepper, die de Bouwheer en Stigter van 't Heelal is; waar door die gansche tegenwerping ten eenemaal kragteloos word, en als niet betekenend moet verdwynen.

Laat ons nu, deze zwarigheid dus uit den weg geruimd hebbende, voortgaan, om de gewrogten van den grooten Schepper te bespiegelen; ten einde daaruit tot de alleredelste overdenkingen, die haar opzigt hebben op de bron en den oorsprong aller dingen, op te klimmen. Dat wy hier door in nadere overweging nemen, de Deugden en Volmaaktheden van het Opperwezen, onder wiens bestuur alle die talloozen gewrogten, van de allerkleinsten tot de allergrootsten, uit welke de gansche geschapenheid is zamengesteld, staan; en

door wien zy, tot in de allergeringste en verborgenste omstandigheden toe, geregeerd worden. Dit doende, zal onze verbazing allengs hooger stygen; en wy zullen, naar mate wy ons meêr tot byzonderheden bepalen, de diepte van Gods Wysheid al meerder leren kennen, en heerlyker zien uitschitteren.

Ik maak eenen aanvang met de Myn- en Delfstoffen, die in het harte der aarde verborgen zyn. —— Dit Ryk der Mineralen zou, in zich zelven aangemerkt, het onedelste zyn, om dat men 'er noch leven-, noch beweging, noch genoegzaam eenigen Groei in ontdekt, veel minder eenige bewyzen van gevoel in ontwaart; had niet het gebruik, 't geen de mensch 'er van weet te maken, het zelve eene noodzakelykheid aangebragt, waar door het, in de tegenwoordige omstandigheden, zo als de zaken zich nu bevinden, volstrekt onontbeerlyk is. —— De Schatten en Rykdommen der Aarde ontdekt men in derzelver binnenste ingewanden, en daar leveren zy wonderen op, die het verstand versteld doen staan. —— De Natuur, of liever de Oneindige Almagt, heeft in het harte der Aarde wonderen gewrogt, van de allerzeldzaamste soort. —— Men vind aldaar kunstig gewerkte Gewelven, Boogen, Kelders, mitsgaders Vertrekken, en in dezelven de verwonderlykste stukken, die aan deze onderaardsche Wooningen, als tot huiscieraden verstrekken. Behalven deze wonderen, worden 'er ook vele Stenen gevonden, die tot Bouwstoffen gebezigd, en waar van de pragtige Paleizen der Koningen, de trotsche wooningen van de Grooten en Edelen der aarde, opgetrokken worden. —— Welk eene verbazende menigte, en hoe veelerleie soorten van Brandstoffen leveren, buiten de Koolmynen, de inwendigste deelen des aardbodems niet uit? —— Leem, Kryt, en vele andere onderscheiden stoffen, verschaffen ons de Krytbergen. —— Men heeft Bergen, waar in de Stenen met lagen op elkanderen liggen, even op die wyze als de onderscheiden beddingen der Aarde. —— Arduin- en Marmersteen zyn in de Aarde verborgen. —— En welke onnoemelyke schatten haalt men niet uit de Goud-, Zilver-, Kwik-, Koper-, Tin, en Loodmynen? —— De zeldzaamheid van sommige dezer Metalen heeft dezelven, onder het Menschdom, eene zekere, schoon willekeurige, waarde doen bekomen; en ze zyn, zo niet ten éénemaal noodwendig, ten minsten ten hoogste nuttig geworden. —— In deze onderaardsche Gewelven liggen die groote schatten zo lang verborgen, tot dat zy, door den begerigen mensch, opgezogt en ontdekt worden. „ Hoe verbazend is

„ de

„ de verscheidenheid, welke men in deze Mynstoffen, in „ deze Erts ontwaar word, na dat zy door de Natuur, op „ verschillende manieren, met aard- steen- en zwavelstoffen „ zyn vermengd; na dat zy op verschillende wyzen, in „ Stenen, als hunne Vormen, zyn gegoten of gegroeid; „ na dat zy, aan Kristal hunne kleur en zelfstandigheid me„ dedelende, edele Gesteenten formeren, die het oog door „ hunne schoonheid verrukken; of zelfs op de wyze van „ kristallen groeijen; of als boompjes maken, door hunne „ takschietingen; ja de konstigste bloemen der scheikonst „ volmaakt nabootzen of overtreffen". (*)

Dusdanige Wonderen bevatten de ingewanden der Aarde in zich. Wonderen, die zulke ontzaggelyke schatten uitmaken onder de Stervelingen, maar die tevens ook onder hen zo vele verschillende uitwerkingen hebben; om welke het eene Volk het ander verwoest en vernielt; om welke men Steden sloopt, Natiën uitroeit, Koningryken omkeert; en door welke men, aan den anderen kant, Steden bouwt, Natiën stigt; en Koningryken vestigt. — Schatten, die al het gewoel in de wereld uitmaken, en door welke thans alle menschelyke bedryven geregeld worden. — Van zulk een aart en natuur zyn de verborgen schatten der aarde, die, met moeite uit derzelver ingewanden opgedolven, de verschillendste uitwerkingen onder de Stervelingen voortbrengen. Dog welk een schat van Wysheid en Alvermogen ligt 'er niet in derzelver schikking en ordening opgesloten! — De Oneindige doorgrond het binnenste des aardryks; Hy zelve heeft deze wonderen in de diepte verborgen, en gelegd in de verholendste ingewanden der aarde. — Niets is 'er by toeval aan gebeurd, geen enkel stofdeeltje is 'er, by geval, aangekomen, het geen zich, op eene willekeurige wyze, aan deze of gene stoffe gehegt heeft. De Almogende Vingeren van den Oneindigen Schepper hebben dit alles, tot in de allerminste de geringste omstandigheden, gewrogt. Niets is 'er aan gebeurd, niets gebeurt 'er werkelyk aan, en niets zal 'er ooit aan gebeuren, zonder dat 'er zyn wil de onveranderlyke bepaling omtrent gemaakt heeft. — Welk eene Wysheid in de schikking en ordening! — Welk eene Almagt in de uitvoering!

Gaan wy van dit Ryk over, tot het nabuurige, het Groeibare, dat der Planten; wy zullen 'er gene mindere wonderen in ontdekken: wonderen, welke onze aandagt niet slegts zullen levendig houden, maar onze verbaasdheid zo ver uitbrei-

(*) HOUTTUIN *Nat. Hist.* In de Voorrede voor het IIIde Deel. 1ste Stuk.

breiden, als dat wyd uitgestrekte Ryk zyne grenzen heeft uitgestrekt. — Welk een onnagaanbare menigte van voorwerpen; welk eene verbazende verscheidenheid vertoont zich hier aan een opmerkend oog! Eene menigte, eene verscheidenheid, zo groot, dat de overweging een oplettend verstand in verwondering moet wegvoeren. — Het zyn niet eenige duizenden, maar duizenden millioenen, ja onteibaar verschillende voorwerpen, in welker onderscheiding onze denkbeelden zich verliezen. En 't geen ons verbaast, is, dat die gansche wyd uitgestrekte verscheidenheid van Schepzelen, door den Alwyzen Schepper der natuure, in alle derzelver omstandigheden, tot in het allerminste toe, even zo naukeurig gade geslagen word, als wy van de byzonderheden in het Ryk der Delfstoffen gemeld hebben. Zy tog bezitten niets, buiten het geen 'er door den grooten Schepper zelven in gelegd, en aan medegedeeld is geworden. — Niets werken zy, niets brengen zy voort, of geen verschynzel ontdekt men 'er aan, het geen, op eenigerhande wyze, der Godlyke bestiering onttrokken kan worden. — Hun onderscheiden aart, hunne werking, kragt en vermogens; alle hunne byzondere Eigenschappen, om te voeden, te verkwikken, te onderhouden, te genezen; alle hunne verscheidenheden, schoonheid en innemende bevalligheid, om tot versiering en luister van den Aardkloot te strekken; dit alles, tot het allergeringste, tot de minste byzonderheid, in alle derzelver omstandigheden, hangt af van de schikking, van de wyze bepaling, welke de groote Stigter van het Heelal daar omtrent gemaakt heeft. — Wie moet, dit alles nagaande, niet in de uiterste verbaasdheid uitroepen? „O diepte der Wysheid „en der Kennisse Gods, hoe onnaspeurelyk zyn uwe wegen"!

Natuurkenners hebben ons de verscheiden zoorten der Plantgewassen in zekere rangen verdeeld, en onder bepaalde orden of klassen gebragt. Wanneer wy hier op agt geven, en gade slaan, welk een groot getal van byzondere zoorten 'er in iedere rangschikking gevonden word, dan komt het aan een eindig verstand, voorwaar, alleronbegrypelykst voor, hoe zo talloos veel onderscheiden voorwerpen, te gelyk, niet alleen onder het verstand kunnen vallen; maar ook in alle hunne omstandigheden, in hunne zamenstelling, in hun groei, in hunne werkingen, en in alle plaatsingen hunner millioenen van kleine deeltjes, waar uit zy gevormd en zamengevoegd zyn, in dit alles, tot het allerminste toe, afhangen van hunnen Grooten Maker, den Oneindigen Schepper. — ô Welk eene

eene Wysheid! —— Welk eene Almagt, die, zo ver de bevatting van eindige Stervelingen te boven gaat, als de Hemel hooger is dan de aarde!

De Kruidkenners, in navolging van den beroemden Natuur-Onderzoeker *Linnæus*, verdeelen dat wyd uitgestrekte Ryk in vier en twintig onderscheiden Clasſen, onder welke nog zeer vele rangen gebragt worden, die men, als zo vele onderdelen gebruikt, om daar toe alle de kruiden en planten, welke ergens ontdekt worden, te brengen. —— Gaat men nu eens na, hoe vele millioenen éénzoortige kruiden 'er op dezen aardkloot gevonden worden, welke ſlegts tot ééne Clasſe behooren; en voegt men 'er dan nog eens by, de onderdelen, of mindere rangen, dan is dat aantal van de vier en twintig Clasſen zo verbazend groot, dat derzelver overweging ons verſtand moete verbysteren. Geen Sterveling is in ſtaat, derzelver getal te bepalen. Ervaren en naarſtige Kruidminnaren hebben zich bevlytigd, om de onderſcheiden zoorten van Gras op te tellen, welker aantal onbedrevenen in dit Stuk geheel verſteld doet ſtaan. *Lobel* noemt negen en dertig onderſcheiden zoorten van Gras op; en by den beroemden Kruidkundigen *Dodonæus* treft men vier en twintig verſchillende zoorten aan, waar van 'er mogelyk ſlegts een of twee, onder de negen en dertig van *Lobel* opgenoemd, te tellen zyn. —— Wie is niet in verwondering opgetogen, als hy zulk eene menigte van onderſcheiden zoorten aantreft, in een Kruid, dat met den algemenen naam van Gras beſtempeld word? —— Dan hoe uitgeſtrekt is ieder zoort? —— Hoe talloos zyn de Grasſcheutkens, hoe ontzaggelyk veel, hoe onbegrypelyk alle de onderſcheiden deeltjes, uit welke zo vele millioenen van grasplanten beſtaan! 't Is inderdaad groot, 't is waarlyk wonderbaar, en ſchier onbegrypelyk. —— Maar wat wil het tog zeggen, met betrekking op het ganſche Ryk der Planten; met opzigt tot zo oneindig eene menigte van onderſcheiden, en van elkanderen ten eenemale verſchillende, Gewasſen, daar in voorkomende; welker onbegrypelyk aantal door geen eindig vernuft van zwakke Stervelingen is nategaan? —— Dan zie daar, de Almagtige heeft alle deze niet alleen voortgebragt; maar, dat meêr is, nog zeer vele Werelden, buiten de onze, waar mogelyk het aantal der Voorwerpen deze nog oneindig verre overtreft. —— Hy heeft ze niet ſlegts geſchapen; maar, dat hooger klimt, zyne onafmetelyke Wysheid, zyn onbegrypelyk Verſtand, bevat ze allen, door eene enkele, eene eenvouwige daad; hy beſtiert, hy regeert die allen. —— O onbegrypelyke Godheid! —— Maar hier me-

wede treffen wy nog de eindpaal niet van de werking, bestiering en regering van dit oneindig Wezen. In alle die duizenden millioenen van planten en kruiden, heeft dat zelfde onafmeetelyk Verstand, het geen zo onbegrypelyk is in volmaaktheden, iets gelegd, waardoor elk hunner zynen byzonderen aart en natuur bezit; waardoor ieder zyne eige werking verrigt; en inderdaad dat geen is, waar door het van alle anderen onderscheiden kan worden. Deze onderscheiding echter is grooter of kleiner, naar gerade zy, in aart en natuur, meêr van elkanderen verschillen. —— Men ontdekt dit verschil in zo hoog een trap niet, in éénzoortige Kruiden en Plantgewasfen, als in de zulken, die onder verschillende Rangen of Clasfen behooren. En evenwel is 'er, onder zo onbevatbaar eene menigte van gelykzoortige Gewasfen, geen enkel één in de Natuur te vinden, dat zyn volmaakt gelyken heeft; 'er zyn geen twee, by welke geen het allergeringste verschil gevonden zou worden. —— De alles te boven gaande Wysheid des Scheppers heeft, integendeel, aan ieder dier tallooze wezens, zodanig iets medegedeeld, dat het van alle anderen onderscheid. Schoon wy menschen 'er somtyds eenigen aantreffen, waar in wy de volmaaktste gelykheid meenen te vinden; wy ontdekken 'er nochtans, by een allernaukeurigst onderzoek, een verbazend verschil in. Door behulp der vergrootglazen, vertoont zich dikwils een allerzigtbaarst onderscheid, dat voor het bloote oog ten eenemaal onmerkbaar is.

Breiden wy deze bespiegeling verder uit, tot den wasdom der Groeibaren, zo ontdekken wy niet minder eene ryke bron van verwondering. De groote Werkmeester van 't Heelal heeft, aan alle boomen, planten en kruiden, onderscheiden buizen, en kanalen, met eene zoort van opslurpende vaatjes medegedeeld, welke als zo vele monden dienen, waar door zy hun voedzel uit de Lugt en het Aardryk zuigen. —— De Dauw, de Regen, de Zonneschyn, deelen hunne voedende kragten mede; welke de Planten door hare opslurpende vaatjes indrinken, en in hare ingewanden verzamelen, om 'er eene groeijende, eene voedende kragt door te ontfangen. Zy trekken insgelyks de kragtige sappen uit den grond opwaards; terwyl de Regen, de Dauw en de Zonneschyn, de vrugtbaarheid des Aardryks, en den groei der Planten, bevorderen. —— En dit is 't niet alleen; de Godlyke Wysheid heeft niet slegts deze gepaste wegen uitgedagt, om dit Ryk, het geen aan het geschapene zo nuttig, en ten uitersten noodzakelyk is, in stand te houden; maar dezelve is daar benevens,

in

in de Godlyke Voorzienigheid werkzaam, omtrent alle de omstandigheden, welke 'er in den wasdom van al het groeibare voorvallen, niet minder dan omtrent al het overige geschapene. Hier is gene verholenheid, gene verborgenheid zo diep, of ze is zelve door den Alwetenden indiervoege verordend. —— Alles word onmiddelyk door Hem alleen bestierd; alle orde hangt alleen van Hem af; en niets hoe groot, noch gene omstandigheid hoe gering, kan aan zyn bestaan onttrokken worden. —— Eene ryke verbeelding zou alhier geen einde vinden aan hare bespiegelingen, dan ik zal de aandagt myner Lezeren slegts nog maar eenige ogenblikken ophouden, by eene overweging, welke ik, in de beschouwing van het Ryk der Planten, niet wel voorby kon gaan.

Niets is verbazender, dan de overweging, dat alle de onderscheiden en verschillende deeltjes der Planten zo juist geschikt zyn, door de Godlyke Voorzienigheid. In dat ontzaggelyk aantal van verschillende planten en kruiden, waar uit het Groeibare Ryk bestaat, zyn alle die deeltjes, welker menigte de allerrykste verbeelding oneindig ver te boven gaat, in hoedanig eene orde zy ook geschikt zyn, zodanig geplaatst, als men ze ziet, om de onderscheiden wezens uit te maken, door de Almagt van den Alwyzen Schepper. Geen één enkel deeltje heeft plaats onder dezelven genomen, of zich afgescheiden, zonder den wil onzes Hemelschen Vaders. Welk eene onafmetelyke diepte van Wysheid, van Kennis en Verstand. —— Welk eene onbeperkte Magt! die zich uitstrekt over zo vele duizenden Millioenen van voorwerpen; en wel zo, dat het een niet word gadé geslagen, ten nadele van het ander: alles tog is in God ééne enkele daad van zyn Vermogen en onbeperkte Wysheid. —— Voorwaar, alles wat men 'er van zeggen, alles wat men 'er van denken kan, is niets meer, dan eene flauwe schets der zake. En nochtans moeten wy in een diep ontzag uitroepen: Oneindige God, oneindig zyt Gy in alle uwe werken! —— Wy kunnen U niet begrypen. Gy gaat alle begrip, alle kennis te boven; al wat wy doen kunnen, is, ons op het diepste voor U te vernederen, uwe grootheid aan te bidden, en uwe goedheid te loven.

(Het Vervolg en Slot by de naaste gelegenheid.)

VER-

VERHAAL VAN 'T GEEN MEN WAARGENOMEN HEEFT, BY DE ONTLEEDING VAN EEN MAN, GESTORVEN AAN 'T WATER IN DE BORST (HYDROTHORAX), IN 'T KONINGLYKE ZIEKENHUIS, TE EDENBURG.

(*Medical Commentaries, Vol. I. part.* 2.)

EEn Man, omtrent 60 Jaaren oud, werd den 28 December 1772, in 't Koninklyk Ziekenhuis toegelaaten, hebbende duidelyke tekens van een Waterzucht in de Borst, (*Hydrothorax*), en dikke zuchtige beenen. Men stelde hiertegen verscheide Geneesmiddelen in 't werk, dog te vergeefs. De pols werd allengskens klein, slap en schielyk, en zyn maag raakte buiten staat van geneesmiddelen, ja zelf van voedzel, te kunnen verdraagen: zo dat hy den twaalfden dag, na zyn aankomst in 't Gasthuis, stierf. By zyne ontleeding werdt 't volgende waargenomen. De bekleedzels van den buik weggenomen zynde, vondt men geen water in deeze holligheid; dog zommige van de ingewanden waren aanmerkelyk verplaatst. De Lever kwam veel laager neder dan gemeenlyk geschied, en deszelfs aanhegting aan 't middenrift, kon duidelyk waargenomen worden onder de Kraakbeenderen der ribben. 't Middenrift zelfs hong aan de regter zyde nederwaarts als een zak, en scheen duidelyk vocht te bevatten; de overige ingewanden waren door de zakking van de Lever uit hun plaats gedreeven; en wel voornamentlyk de Maag, welke zeer na de linker zyde geschooven was; waardoor derzelver schuinze ligging zo zeer toegenomen was, dat de *Pylorus* byna tegen den navel over lag. Zommige kleine klieren van 't darmscheidzel (*Mesenterium*) waren knoestagtig, dog de overige ingewanden van den buik waren in een gezonden staat. By 't openen van de Borst, vondt men de longen in de linker zyde natuurlyk, ook was 'er geen water in de linker holte: maar de longen in de regter zyde waren zeer in grootte verminderd, en verkleind; de holte was met een ondoorschynend witachtig vocht opgevuld, wel tot de hoeveelheid van eenige pinten. 't Borstvlies van de rechter zyde was zeer verdikt: en 't hartvlies was buitengewoon groot, bevattende een aanmerkelyke hoeveelheid vochts; 't zelve had niet de natuurlyke eigenschap van 't vocht in 't hartvlies, maar dezelfde ondoorschynende witachtige kleur als 't water in de holte van de Borst.

WAAR-

WAARNEEMING VAN EEN ZEER BUITENGEWOONE VERWYDING VAN DE MAAG, ONTDEKT BY DE ONTLEEDING. *Door* MR. ANDERSON, *Heelmeester te Leith.*

(*Medical Commentaries. Vol.* II. *part.* 3.)

EEn Man, 60 Jaaren oud, van Ambagt een Weever, had sedert een aanmerkelyken tyd geklaagd over gebrek aan eetenslust, kwaade spysverteering, winden en pyn in de ingewanden. Hy werd in February 1766 aangetast van een zwaare hardlyvigheid, die met moeite overwonnen werdt, Waarna hy zyn gewoonen staat van gezondheid genoot, tot in 't midden van July. Wanneer hy wederom een aanval van hardlyvigheid, vergezeld met sterk braaken, kreeg. De hardlyvigheid werd wederom door geschikte middelen verdreeven, waar op 't braaken ook ophield. Dog, daarna, kreeg hy een periodike aanval van braaken, alle avonden tusfen agt en negen uuren; en hy had in 't geheel geen stoelgang zonder de hulp van een lavement, 't welk hem gezettelyk om den anderen avond toegediend werdt. Op deeze wyze ging hy voort te zukkelen tot dat hy stierf. Ik verkreeg de toelaating om 't lighaam te openen, en vond, by de ontleeding, een zonderling tegennatuurlyke gesteldheid. Wanneer de bekleedzels van den buik, doorgesneden zynde, van elkander naar ieder zyde gescheiden waren, kreeg men in 't gezicht een groote vlakke oppervlakte, strekkende zich uit van 't *sternum* tot de *pubes*, en van de eene zyde van den buik tot de andere. Deeze buitengewoone vertooning deedt de aanweezenden verbaasd staan; hunne verwondering was niet minder, wanneer men by onderzoek bevond dat het de Maag was, die tot zulk een grootte verwyd was, dat ze den geheelen buik vulde. De bodem van de Maag reikte neder tot in 't Bekken. De kleine darmen waren daar gelegen. Ze waren nauw samen geperst en geheel ledig. 't Hoofd van 't *Colon* was op zyne natuurlyke plaats; dog was, zo wel als de geheele bogt van 't *Colon*, door de Maag bedekt. 't *Colon*, en de *Flexus Sigmoideus*, was zeer hard, en veel verdikt, zo dat 'er de buis veel door vernauwd werdt. Want 't was, drie duimen in leugte, niet wyder dan een Ganzenschagt. 't Overige gedeelte van de darmen scheen natuurlyk te zyn, en men ontdekte in geen ingewand eenig Knoestgezwel.

BRIEV

BRIEV *van den Heer* PATTE (*), OVER DE TOEBEREIDING VAN DE NIEUWE TRAS, UITGEVONDEN *door den Heer* LORIOT, *aan den Heer* N. N.

GY hoort, zegt gy, zoo verschillend spreeken, over de nieuwe Tras van den Heer *Loriot*, dat gy verlangt te weeten, wat ik 'er van denke, eer gy besluyt om dezelve te gebruyken. Niets is my gemaklyker, Mynheer, dan UEd. daer in te voldoen, en zelfs kan het geene ik UEd., in dat opzigt, zeggen zal, uw vertrouwen te meer verdienen, dewyl ik met alle de oplettendheyd, die in myn vermogen is, de meeste der Werken, die zedert korten tyd te Parys, en in deszelfs omtrek, met die tras gemaekt zyn, hebbe nagegaen. Al het verschil tusschen de gewoone en de nieuwe Tras bestaet, gelyk gy weet, in de byvoeging van een zeker gedeelte levendige of ongebluschte kalk, pas gebrand en fyn gemaekt; en derzelver gansche nut hangt alleenlyk af van de manier, op welke men deze byvoeging doet. Het zou zekerlyk te wenschen geweest zyn, dat men, om het gebruyk van deeze ontdekking overal te gemaklyker te maeken; in de plaets van zig maer, gelyk men gedaen heeft, te bepaelen, met in de memorie, die over dat onderwerp in 't ligt gegeeven is, eenvoudig derzelver zamenstelling te verklaeren, zig nog hadde toegelegt, om de luyden van de kunst, welken geen gelegendheyd hebben, die Tras te zien gebruyken, in staet te stellen, om dezelve toe te maeken zonder eenige andere hulp; en dat men alle de handgreepen, die tot derzelver bewerking noodig zyn, tevens verklaerd hadde; te meer, daar ze niets minder dan onverschillig zyn, om het gebruyk der Tras wel te doen gelukken. Ik hoop dat gy het my ten goede zult houden, dat ik daer aen te gemoete kome; niet alleen, om dat het my in staet zal stellen, om u beter myn gevoelens over die ontdekking te verklaeren; maer ook ten eynde gy als dan, der zaeke kundig, de Werken die gy in dien aert zult ordineeren, behoorlyk zult kunnen bestieren.

't Is niemand onbekend, dat men, om goede Tras of metzelbeslag te hebben, volgens het gewoone gebruyk, byeen voegt, ten naesten by, twee derde deelen, 't zy van goed rivierzand, 't zy van goed ciment, gemaekt van wel gebakken,

(*) Een der voornaamste Bouwkundigen in Vrankryk.

ken, fyn gestampte pannen of tegels, met een derde goede zuyvere kalk, behoorlyk gebluscht; en dat men dit mengzel met zo weynig water, als mogelyk is, moet saemen plempen, ten eynde eene volmaekte vermenging te verkrygen. Met deze wel bekende bewerking beginnende, zie hier, wat 'er, volgens de wyze van den Heer *Loriot*, dient bygevoegd te worden. Men moet bezorgen vers gebrande, en vooral wel gebrande, Steenkalk te hebben; dat is eene gewigtige oplettenheyd, die men in dit geval wel in agt moet neemen; dewyl de Kalkbranders, om de brandstoffen te bespaeren, dikwyls verzuymen, dezelve genoegzaem te branden. Wanneer men van de vers- en deugdzaemheyd der Kalk verzekerd is, laet men vervolgens de brokken Kalk, op den steenen vloer van een werkloots, tot dat eynde geschikt, fyn maeken of stampen. Men bedient zig daer toe van houten kegelvormig gemaekte stampers van omtrent drie voeten lengte; en aen het breede eynde voorzien met eene yzeren plaet, van drie of vier duymen middellyns. Na eene zekere hoeveelheyd fyn gemaekt te hebben, laet men, alzo 'er onder dat stof een aental kleyne steentjes, dat geen Kalk, of die niet fyn gemaekt is, gemengd is, laet men 'er, zeg ik, deze steentjes door een buyl van afscheyden. Men verzaemelt de uytgebuylde fyne Kalk, werpende het geene niet door den buyl heeft kunnen gaen, aen eene zyde, om met de Kalk, die voor het gewoone beslag geschikt is, geblust te worden. Wanneer men, ten naesten by, die hoeveelheyd Kalk, welke men voorziet in eenige dagen noodig te zullen hebben, fyn heeft gemaekt, is 'er niet meer te verrigten, dan vervolgens een bepaeld gedeelte in iedere tobbe gewoon beslag te doen. Men heeft op te merken dat de tobbe, waer van men zig gemeenlyk in die zoort van werken bedient, een slag grooter is, dan de gewoone, en omtrent twee teerlings voeten beslag kan bevatten. Doch men vergenoegt zig met 'er omtrent een en een vierde teerlings voet in te doen, ten eynde plaets in de tobbe te laeten, om dezelve op nieuw te konnen beplempen; het geen gedaen word met een zoort van truweelen, die steelen of handvatten van vier of vyf voeten lengte hebben. Wanneer men oordeelt, dat alle de deeltjes ciment of zand naer den aert van 't beslag wel van de Kalk doortrokken zyn, giet men water by die Tras, om dezelve een weynig vloeybaerder te maeken, dan volgens de gewoone bereyding zoude noodig zyn. Dit gedaen zynde, schiet 'er niets over, dan het gedeelte ongebluschte Kalk 'er by te voegen, en zie hier, hoe deeze bewerking geschied. Men neemt eene ronde maet van

zes duymen middellyns, en zes duymen hoogte, welke omtrent het vyfde gedeelte van het gewoone beslag, te vooren in de tobbe gedaen, bevat; men vult deeze maet met de ongebluschte fyngemaekte Kalk, die men uytstort over het beslag in de tobbe; en draegt zorg van het alles wel om te zetten met de Schoppen; ten eynde dezelve zig genoegzaem verspreyde, en door den ganschen hoop gelyklyk vermenge. Als deeze vermenging nauwkeurig geschied is, moet men zig haesten om het mengzel te gebruyken, ten eynde de werking der ongebluschte Kalk, die men met de andere vereenigd heeft, voor te komen, en welke werking geen plaets moet hebben, dan na dat dezelve gebruykt is. Veronderstellen wy, by voorbeeld, dat men eene steenen kom moet metzelen, met de Tras van den Heer *Loriot*; dan zal men, na de noodige uytgravingen der aerde gedaen te hebben, volgens gewoonte, beginnen met de opstaende zyden met moppen, naer de konst, te bemetzelen met de nieuwe Tras en Kalk-ciment. Vervolgens zal men, om den bodem te maeken, eene laeg van de gezegde Tras, van twee a drie duymen dikte, over den grond spreyden, na dat men dien te vooren behoorlyk natgemaekt heeft. In deze laeg zal men harde moppen, of andere harde steenen, wel in 't verband inwerken. Derwyze dat men de Tras tusschen hunne voegen doe opryzen, 't geen eene zoort van klomp of masfif lichaem zal maeken, van omtrent 6 of 7 duymen dikte, liggende van boven waterpas. Eyndelyk zal men, voor eene laetste bewerking, eene dekking of een belegzel maeken, langs den ganschen binnensten omtrek der muuren en des bodems dezer kom; bestaende in eene laeg van Tras als de eerste, maer slegts ter dikte van één duym. Dit belegzel geschied niet dan by gedeeltens, en bandswyze agter elkanderen; als of men de kom met looden bladen bekleedde; beslaande de gansche overdwerse lengte of breedte der kom. De werkman bedient zig daar toe van een truweel van eene driehoekige gedaente, met een handvat naer gewoonte: hier mede spreyd hy de laeg uyt, verdikt dezelve naer de konst, en eyndigt met de oppervlakte zoo gelyk als mogelyk te maeken. Als 'er een band gedaen is, begint hy een anderen, daer naest aen; wel zorg draegende om dien nauwkeurig met den eersten te verbinden, op dat 'er geen het minste teken van afscheyding overblyve. Eenige oogenblikken na dat de Tras gebruykt geweest, of een belegzel afgemaekt is, begint men te zien, dat de ongebluschte Kalk, die 'er onder gemengd is, aen 't gisten raekt. 'Er geschied eene opbruissching in alle deelen; 'er ryzen vogtige dampen, die het lin-

linnen nat maeken, uyt op; en eyndelyk word het belegzel zoo heet, dat men 'er de hand niet op houden kan. Deze gisting, die, door de konst gemaetigd, noch te langzaem noch te schielyk zyn moet, maekt den geheelen goeden uytslag van de zamenstelling dezer Tras uyt.

Terrassen zyn nog veel gemaklyker te maeken dan Kommen. Men heeft niets te doen dan de arroseeringen der boogen, waer op men dezelve leggen wil, met deze Tras te metzelen, en 'er vervolgens eene goede laeg, met dezelve oplettenheyd als te vooren geëischt, over heen te leggen. Dit belegzel zal iemand de bevloering met steene tegels of de bekleeding met looden plaeten doen ontgaen; en het Terras zal egter niet minder ondringbaer door 't water zyn.

Niet tegenstaende het geene ik hier boven gezegd hebbe, kan men nogtans de byvoeging van ⅓ ongebluschte Kalk, by het voorige beslag in de tobbe gedaen, juyst niet aanmerken als de nette evenredigheyd om 'er by te doen. De nette evenredigheyd hier van hangt af van de deugd der Kalk; welke, gelyk men weet, verschilt naer den steen, dien men tot dezelve gebruykt heeft; en ook zoo veel meerder kragt heeft als zy verscher is. 'Er is zoo wel een ongemak aen vast, wanneer men 'er te veel ongebluschte Kalk, als wanneer men 'er te weynig by doet. Het geene hier omtrent vast staet, is, dat men, vervolgens, de hoeveelheyd vermeerdert, en dat men 'er, hoe ouder dezelve is, des te meerder van moet neemen. In die Werken, waer by ik tegenwoordig geweest ben, nam men des anderen daegs, of den daer aenvolgenden dag, na dat de Kalk gebrand was, niet meer dan de ronde maet van zes duymen middellyns op zes duymen hoogte, waer van ik gesprooken hebbe; den volgenden dag nam men een en eene vierde maet; den vierden en vyfden dag, nam men zelfs eene en eene halve maet. Men regelde zig wyders in dat opzigt, niet alleen naer den tusschentyd, die 'er verloopen was, zedert dat de Kalk in de tobbe gedaen wierd, tot aen de gisting, maer zelfs naer den trap der gisting, die door de aenraeking zeer gemaklyk te onderkennen is.

Wanneer men bespeurde, dat de gisting te spoedig geschiedde, deed men minder ongebluschte Kalk in het beslag; bemerkte men dat dezelve laeter dan naer gewoonte geschiedde, zoo vermeerderde men de gifte. Men ziet dus wel, dat deze byvoeging niet eenvormig zyn kan; het wezentlyke is te beginnen, met de Kalk te beproeven, eer men van die Tras gebruyk maekt; ten eynde te weeten, welk eene maet van de ongebluschte Kalk men 'er by behoort te doen. Die beproe-

ving zal toonen, dat de gisting, met 'er meerder ongebluschte Kalk, dan noodig is, by te doen, te sterk of te schielyk geschied. De werkman heeft des den noodigen tyd niet, om die Tras te gebruyken; 'er geschied eene volstrekte uytdrooging in het binnenste gedeelte, die alle derzelver deelen ontbind; en de uytdamping der vogten te aenmerkelyk zynde, zo schiet 'er geen lymigheid meer over om dezelve te verbinden; en hier door moet dan de Tras, zig van alle bestaenbaerheyd ontbloot bevindende, noodwendig tot stof vallen. Men zal in tegendeel, wanneer men 'er niet genoeg ongebluschte Kalk by doet, of ongebluschte Kalk gebruykt, die reets zekeren ouderdom gekreegen heeft, gewaer worden, dat derzelver uytwerking zeer langzaem geschied. Nauwlyks word men eenige hitte gewaer, na dat dezelve eenigen tyd is gebruykt geweest; waer uyt volgt dat de vogtigheyd 'er in beslooten blyft; dat 'er vervolgens scheuren en barsten in ontstaen; en dat die Tras, in één woord, dezelfde gebreken als de gewoone in zig bevat. Voorleeden jaer heeft men eenige waterkommen, even buyten *Parys*, met deze nieuwe Tras gemaekt, welke kwaelyk zyn uytgevallen; om dat men geen genoegzaeme agt hadde gegeeven, op den ouderdom van de ongebluschte Kalk. Men heeft, zedert, dat werk hervat, met de noodige voorzorg; en men is 'er zeer wel in geslaegd; tot een bewys, dat het een wezentlyk vereischte is, zig van nieuw gemaekte of versche Kalk te voorzien; en dat men daer op geen minder agt moet geeven, dan op de hoeveelheyd. Deze twee zaeken eens wel bekend, en voorts gade geslagen zynde, is het gebruyk der nieuwe Tras niet anders, dan eene dagelyksche gewoonte voor de werklieden; en men mag zig, op een behoorlyken arbeid, van een gelukkigen uytslag verzekeren. Op die wyze te werk gaende, verkrygt men eene Tras, die spoedig zal versteenen; die de steenen onverbreekelyk zal verbinden, met 'er zig in te lyven; en die geschikt zal zyn tot de zelfde gebruyken als de pleyster zonder de ongemakken daer van te hebben. Met deze Tras kan men bekleedzelen maeken, die niet zullen bersten of splyten. Zelfs al waren ze onophoudelyk blootgesteld aen de sterkste Zonnehitte of aen de strengste Vorst. Men kan, in één woord, met behulp van deze Tras, in alle omstandigheden, 't zy Terrassen, 't zy Kommen, 't zy Waterwerken, maeken, die voor geen water doordringbaer, en van de uyterste sterkte zyn: hoedanige voordeelen men van geene andere bekende Tras kan verwagten.

Voor 't overige kan ik UEd. verzekeren, dat alles, wat ik

hier voordraege, niet gebouwd is op enkelde gisſingen, maer op wezenlyke kundigheden; bevestigd door menigvuldige Werken, gemaekt, zoo te *Menars*, *Verſailles*, als *Parys* en in deszelfs omtrek. Indien men ergens anders eenige proeven genomen heeft die zoo wel niet gelukt ſchynen te zyn, mag men 'er veylig uyt beſluyten, dat ze genomen zyn door onverſtandige of niet wel onderrigte Luyden; die dikwils de beste uytvindingen een kwaeden naem kunnen geeven: want de deugd en de voortreffelykheyd van deze Tras kan men wiskundig betoogen; als zynde de ondoordringbaerheyd en ſterkte een noodwendig en onveranderlyk gevolg van derzelver zamenſtelling.

De ongebluschte Kalk, die men 'er in eene zekere evenredigheyd by doet, geeft aen dezelve eene werkzaemheyd om de ſteenen te binden; die de gewoone tras, waer in men niet anders dan geheel gebluschte Kalk gebruykt, niet kan hebben. Zy verwarmt het ganſche binnenſte geſteelte, en noodzaekt de overtollige vettigheyd te gelyker tyd alle de deelen te verlaeten. Zy werkt eene zoort van algemeene kooking, die de deelen verbind, in een dringt, verdikt, vasthegt, en belet dat 'er iets ledig blyve. Men heeft uit dien hoofde noch ſcheuren noch barſten te wagten; en de werking der Zonne, zoo nadeelig aen alle andere zoorten van Tras, kan hier geen andere uytwerking op het ganſche lichaem hebben, dan die van het zelve hoe langer hoe harder te maeken.

Zie daer, Myn Heer, myne gedagten over de nieuwe Tras van den Hr. *Loriot*; niets kan derzelver gelukkigen uytſlag verhinderen, dan alleen het gebrek van oplettendheyd in derzelver bereyding en bewerking. Ik agte dat het een waerdige ontdekking is, en dat men het gebruyk van deze Tras om de duurzaemheyd der gebouwen te verzekeren, niet te ſterk kan aenpryzen. Laet alle de geenen, die UEd. derzelver gebruyk zouden willen afraeden, maer praeten. Zy zullen, 't zy dat ze 'er zig tegenkanten, om dat men dezelve niet eerst aen hun onderzoek heeft onderworpen, of om dat men de goedkeuring van hunne Academie niet gebedeld heeft; zy zullen zekerlyk niets kunnen uytregten, en alle hunne kuyperyen zullen niet beletten, dat deze uytmuntende Tras haere waerde zal blyven behouden.

WAARNEEMINGEN WEGENS DE SCHIELYKE VERANDERING VAN HET CLIMAAT, *den* 26 *January* 1775.

HEt is reets door verscheiden beroemde Natuurkundigen opgemerkt, dat Hollands Lugtstreek aan zeer veele schielyke en onregelmaatige veranderingen onderhevig is. — De voortreffelyke Verhandelingen en Waarneemingen van eenen MUSSCHENBROEK, VAN BERKHEY, die der *Hollandsche Maatschappy* en anderen, strekken hier van ten bewyze. Het begin van dit jaar heeft 'er ons op nieuw eene proeve van gegeeven.

De schielyke opkomende Vorst en Koude in de voorleeden maand January, en de daar op gevolgde aanmerkelyke verandering, verdient aller opmerking, en zal buiten twyffel het oog der Natuurkundigen niet ontglipt wezen. Ik heb dezelve, zo naaukeurig als mogelyk is, op den Thermometer waargenomen; gelyk men uit de volgende Tafel zien kan; op welke ik de gesteldheid van de Barometer, Wind &c. tot meerder nuttigheid 'er bygevoegd heb. — De Koude begon den 23sten, en eindigde den 26sten; ik heb ze van dien tyd af tot den 28sten aangetekend, om daar uit des te volkomener de grootheid dier verandering te kunnen zien.

Tyd.	*Therm.*	*Barom.*	*Wind.*	*Weder.*
		Den 23sten January.		
des Morgens.	28°	29. 9	O	Betrok. Held. Wind.
's Middags	30	— 9½	—	Helder. Wind.
's Avonds.	22	— 11	—	—— ——
		Den 24sten.		
des Morgens.	14	30. 3	—	—— ——
's Middags.	20	— 4	—	—— ——
's Avonds.	17	— 6	—	—— ——
		Den 25sten.		
des Morgens.	8	— 5½	—	——
's Middags.	15	— 4½	—	——
's Avonds.	11	— 2½	ZO	——
		Den 26sten.		
des Morgens.	5°	30. 0	ZO	Betr. Sneeuw.
's Middags.	18	29. 10	—	Sneeuw.
's Avonds.	35	— 10½	—	—— Regen.
		Den 27sten.		
des Morgens.	36	— 10½	Z	Mist Betrok.
's Middags.	40	— —	ZW	Betrok.
's Avonds.	37	— 8½	—	——

Den

Den 28sten.

des Morgens.	36	—	7½	—	—— Wind.
's Middags.	40	—	8½	W	Helder Wolk. Reg.
's Avonds.	36	—	9½	—	Regen &c. (a)

Uit deze Waarneemingen ziet men, hoe aanmerkelyk de Verandering van Warmte op Koude den 26sten geweest is. 's Morgens 27 graaden onder O of het Vriespunt volgens FAHRENHEIT; 's Middags nog 14° onder het zelve, en 's Avonds om 9 Uuren, (want om 10 Uuren stont hy ook op 35°), reeds 3° 'er boven zynde, maakt een verschil van 30 graaden in twaalf, en van 35° in dertig Uuren. Geduurende de eerste dagen van de Koude was de Wind streng, gelyk men boven zien kan.

Deze merkwaardige verandering, heeft men ook te Rotterdam waargenomen; alwaar men den Thermometer bevonden heeft te staan, den 26sten des Morgens om 7 Uuren, op 8 en 's Avonds ten zelfden tyd op 34 graaden, waar by aangemerkt word. „ Dat het zonder voorbeeld was, dat de *Maas* in
„ twee Nachten Vriezens, van den 24 en 25sten, zo sterk
„ was toegevrozen, dat eene menigte Menschen daar op den
„ 26sten gereeden en geloopen hebben; en dat daar die dag
„ op die plaats meer dan vyftig Menschen by den anderen
„ gestaan hebben, den 27sten eene opening van meer dan
„ *twintig Roeden* is gezien (b)".

Volgens deze Waarneeming zou 'er, (zoo men op dezelve kan staat maaken), 's Morgens een verschil van 3 graaden, tusschen myne Waarneeming en die van Rotterdam, plaats gehad hebben. — 't Is te hoopen, dat men in het vervolg, uit de Waarneemingen van eenen NOPPE, SCHAAF, HOLL, die der *Zeeuwsche Maatschappy* en andere byzondere Liefhebbers, naaukeurige Aantekeningen zal erlangen, wegens deze Koude, en schielyken overslag van het Climaat; om daar uit te kunnen zien, waar het in ons Land het koudste, en waar die verandering het sterkste geweest is; en tevens om de eene Waar-

(a) De Waarneemingen zyn gedaan om 8, 2 en 10 Uuren op een Thermometer van PAULUS WAST, door Proeven goed bevonden, naar de Schaal van den beroemden FAHRENHEIT; tekenende 32° voor het punt van Vorst in de open lucht. —. Dezelve hangt tegen een muur, in eene ruime lucht, tegen het Noord-Oosten, vry van de Terugkaatsingen der Zonne. —— De waarneemingen op den Barometer van PAULUS WAST, ook door Proeven goed bevonden, zyn gemaakt en aangetekend, volgens de gemeene Schaal.

(b) *Rotterdamsche Courant* van den 31 January 1775.

Waarneeming met de anderen gemakkelyk te kunnen vergelyken; mitsgaders te zien, of het gezegde van den Heer MUSSCHENBROEK, hier omtrent nader zal bekragtigd worden. „ Dat, hoe men van ons Land Oostelyker gaat, hoe het sterker aldaar Vriest; hoe men integendeel Westelyker Landen „ beschouwt, hoe het minder Vriest (c)" en, voegt 'er de Heer VAN BERKHEY by, „ deeze Waarneemingen gaan by de „ meeste Winters in Holland door (d)"; het welk de Heer HOLL, door Proeven, nader bevestigt, en met andere Waarneemingen vergelykt (e).

Men vindt, in de Werken der Geleerden, van verscheide dergelyke veranderingen gewag gemaakt. „ Den 25sten Maart „ 1615, was het zo schoon en warm Weder, dat, terwyl het „ Ys nog in 't water was, de Kinderen hier en elders in de „ Byten zwommen (f)"; en onze Vaderlandsche beroemde Historie-Schryver zegt; „ dat, in de Lente van het Jaar 1674, „ de Vorst zo fel was, dat dezelve in February begonnen, „ het Ys nog in het laatst van Maart beloopen wierd; en „ zelvs gingen op den 3 April nog zes Perzoonen van Uitdam na Marken, en den 4den reed nog iemand op de Haar„ lemmer-Meer op Schaatzen; maar den 7den was het reets „ zo warm, dat de Jongens in de Haarlemmer Trekvaart even „ buiten de Stad zwommen; terwyl het Y, en Zuider-Zee, „ nog wel een week daar na met Dryf-Ys bezet was (g). — Ook maakt de reets meer aangehaalde *Professor* MUSSCHENBROEK, van dergelyk eene verandering gewag; want hy getuigt, dat in het Jaar 1729 de Vorst in January begon: „ en „ dat hy het Ys in de grachten den 22sten gemeeten had, „ *twintig Rhynlandsche Duimen*; en in eene sterk stroomende „ Rivier, op zyn dunst, 12 of 13 duimen dik bevonden „ had; maar den eersten February geheel en al weder gesmolten; zo dat, in de meeste grachten van Utrecht, naauwelyks, eenig blyk van Ys te bespeuren was (h). — Eindelyk spreekt de Heer MARTINET, in zyne Verhandeling over het op-

(c) *Beginzelen der Natuurkunde*, § 921.

(d) *Natuurlyke Historie van Holland*, *Eerste Deel*, p. 275.

(e) *Natuurk. Verhandel. by* A. v. d. Kroe. III *Deel*, p. 344.

(f) VAN BERKHEY *Nat. Hist. van Holland*, *Eerste Deel*, p. 256—259.

(g) J. WAGENAAR *Beschryv. van Amsterdam*, *Eerste Stuk*, p. 657 in Folio.

(h) *Uitgelezen Filosophische Verhandelingen by* Tirion, I Deel, p. 169—178.

opdoemen der Zuider-Zee, van een zelfde verandering en schielyke ontdooijing; want hy zegt, dat het den 15 Maart „ 1766 te Edam zo warm was, dat de Jongens in Zee zwom- „ men, en den 26sten zo koud, dat 'er een halve voet „ Sneeuw op de straatën lag (*i*).

Uit deeze voorbeelden zien wy, dat 'er dikwyls verscheide aanmerkelyke veranderingen zyn voorgevallen; en 't is vermoedelyk, dat 'er in voorige tyden nog veelen niet min aanmerkelyk zullen geweest zyn, die niet zyn opgetekend; en het geen, zo het geschied ware, niet weinig tot opheldering van de Natuurlyke Historie onzes Vaderlands zou toebrengen. Dan wy hoopen, dat de Geleerden en andere Liefhebbers der Natuurlyke Historie, in het vervolg, 'er zig met vlyt op toe zullen leggen, om dit gebrek te vervullen; 't welk zyne nuttigheid zou kunnen hebben.

G. H. E.

Amsterdam den 10 February 1775.

(*i*) *Vaderlandsche Letteroefening*, VII D. 2 St. p. 312.

BESPIEGELING VAN LENTEMAAND.

HOe los, hoe wankel, en veranderlyk zyn de vooruitzigten, en de genietingen der Stervelingen! Veel belooven zy zich; een aanvanglyk geniot beantwoordt aan die streelende hoop; maar, op 't onverwagtst, wordt dezelve afgesneeden, en gedeeltlyk of geheel vernietigd, en de te leurstelling heeft het verdriet tot eene Gezellinne.

De lieve en uitlokkende naam van Lentemaand, aan Maart gegeeven, brengt ons de bekoorlykheden der Lente voor den geest, die, lang der verdrietlykheden des fraagen Winters moede, in de verbeelding dat aangenaame Jaargetyde vervroegt; terwyl de tong, getuige en tolk van het hart, met den deftigen HOOGVLIET zingt:

De Winter deed al 't aardryk kwynen
En 't veld is nog schier bleek besturven om den mond;
De buijen deeden loof en gras, en kruit verdwynen;
't Geboomte scheen te sterven in den grond
En door de bulderende vlaagen
Als van een koude Koorts geslagen;
Maar 't liefelyke Jaargety
Komt weder geur en kleur, en kragt en leeven
Aan 't kwynend aardryk, aan geboomte en kruiden geeven,
Als door een heilzaame artzeny.

Het steeds vroeger ryzend en laater daalend Zonnelicht verlangt den Dag, en maakt dien gelyk aan den Nagt in duurzaamheid, ja doet den eerstgemelden, in 't einde, by ons de overhand bekomen. Minder nevelen blyven in onzen Dampkring hangen, de heldere Morgen- en Voormiddag wordt op den vollen Dag niet betrokken; maar het mag ons gebeuren, de schoon opgereezene Zonne, naa een onbewolkt schynzel van twaalf uuren, helder te zien onder gaan. Zulk een Zomersche dag geeft groei, leeven en vrolykheid aan de geheele Natuur! — Hoe gaarne wenschen wy die vermenigvuldigd te zien; om 't doorvogtige aardryk op te droogen, en den verkleumden grond te verwarmen! Een welgeruste slaap streelt de leden, door de vernieuwde werkzaamheid vatbaarder voor die verkwikking. — Doch wat stoort denzelven, by het aanbreeken van den volgenden morgenstond? Het kletterend geraas der harde hagelsteenen, door noordsche Noorderbuien aangevoerd, doet ons ontwaaken, en wy zien den Zomerschen Dag van een Winterschen gevolgd; donkere op een gepakte Wolken worden, met groote vaart, van 't Noorden na 't Zuiden gedreeven, en ontlasten zich boven onze hoofden. Het teder eerst voortgesprooten groen, 't welk ons gister toelachte, krygt felle neepen, en kwynt als door eene Koorts te neer geslagen. Zomer en Winter schynen in tweestryd! De Wind keert na 't Oosten, heldert de lugt op, en doet de buien verdwynen, en wy mogen den Zomer de overwinning belooven. Behalven de Koude heeft dezelve, om zo te spreeken, de overhand. Deeze wordt vermeesterd, de zagter Zuidewinden voltooien haar zegepraal, ons door schitterende Blixemstraalen en klaterende Donderslagen aangekondigd; die schrik en ontzag verwekkende Natuurverschynzels geeven, als 't ware, den Winter de nederlaage. Schrik en ontzag verwekkende Natuurverschynzels, zeg ik, nu te schriklyker en ontzaglyker geworden, door de ongewoonte van ze in eenige Maanden te zien en te hooren, en de onverwagtheid, waar mede zy onze Zinnen aandoen.

De scheerende Zwaluw, de schichtige Vedermuis, zyn booden der Lente, en worden van het talloos heir der kruipende en vliegende Insecten gevolgd; die als uit den dood verryzen, en met het groeiend Ryk herleeven. Welk eene aangenaame ommekeer!

En zou, daar de Natuur verjongt, de Mensch den invloed dier veranderinge niet gevoelen? Zou hy, door alle de voorwerpen, die hem omringen, uitgenoodigd, geene nieuwe wakker-en werkzaamheid betoonen? De Landman, die reeds, in

in de jongst verloope Maand, ter sluipdeure uit, den tyd des arbeids te gemoete zag, en by wylen den berookten haart, voor 't ruime veld verwisselde, verlaat, met den vroeger aanbreekenden dageraad, ook vroegtydiger het bedde; is voor dag voor dauw in de weer, om den molligen grond te bebouwen, het glimpig kouter door den klont te dryven, de omgeploegde vooren met den eg te effenen; het zaad den welbereiden akker aan te beveelen, in de hoop van eenen gezegenden oogst. Het Wintergraan, de barheid en ongenade des Winters, gelukkig doorgestaan hebbende, versterkt zyne hoop op het Zomergewas; dankende en biddende verrigt hy zynen arbeid: wel moge die gelukken! — Van spitten, pooten, planten en verzetten is 'er geen einde, elk roert en rept de hand op veld en akker: verzekerd, dat, die in den Voortyd slaapt, in den oogst zal moeten bedelen. — De Grond der lusthoven en landhoeven, dus lang ongehavend, wordt opgemaakt; de guure dagen, de snydende winden, die ons als lastige inmengzels voorkwamen, helpen den Hovenier; veel omgewroet en ontworteld onkruid, anders slegts verplaatst, sterft voor 't grootste gedeelte, en geeft des Zomers gemak. —— Het verwilderd Geboomte, thans gesnoeid, wagt in dien voeglyken stand de cieraaden der Natuure, die, nu in 't klein beslooten, zich welhaast zullen ontwikkelen; en de aangebonde Wynstok, hoe dor en doodsch, heeft reeds den nieuwen moot in wel digt geslootene knoppen.

De Zeevaart, die wel noit stil staat, en, het stormend Winterweer ten trots, haare kielen, de wyde Wereld rond zendt, en haaren uitgestrekten handel aan geene Jaarsaisoenen kan bepaalen, wordt egter nu niet alles wakkerder, en bedagt om, met meerder gerustheids, den altoos haehlyken kans te waagen. De Vorst, die zommige deelen der handeldryvende Wereld sloot, is nu geweeken: de Havens staan open, om den winstzoekenden Zeeman te ontvangen, en, door ruiling van Koopwaaren, het noodige of nutte te verkrygen en uit te leveren. Hoe woelt het in de Zee en Handelsteden op de plaatzen der bevragting en bemanning! Een zwerm Buitenlanders en Vreemdelingen is, als de Trekvogels, tot ons overgekomen; en biedt zynen dienst, voor gering loon, om na alle de deelen der Wereld te stevenen.

Want Nereus werd eertyds alleen geploegd van scheepen
Om schaars van 's nabuurs kust den nooddruft aan te sleepen:
Nu snydt men Thetis rug, zo ver zy onbepaald
Het Noorden niet ontdulkt op 't waelen van de Naald;
Nu zeilt me om ryker oogst van kostlykheên te vinden
Van 's Werrelds navel af tot alle vier de Winden.

In-

Inzonderheid zien wy de veelwaagende Winzugt in de weer, om Schepen toe te rusten en af te zenden, naa de Noordlykste deelen der Wereld, nu weder door de Zonne bejegend. Ysbergen, met nimmer smeltende sneeuw bedekt; Eilanden van zamen geronnen en noit weder ontlaatend water gevormd; groote Zeegedrogten, en alles wat naar 't leeven staat, zal de Straatdavis- en Groenlandsvaarders te gemoet vaaren. Hy tart — om hier de stoute beschryving van ANTONIDES, dien wy zo even de wyd uitgestrektheid der Zeevaard hoorden zingen, in te voegen,

op saamgekleefde boomen,
In baare Zee 't geweld van stormen en van stroomen,
Ysbergen, rotsen en gedrochten, een gevaart
Dat Vlooten 't lichaam kneust, en morzelt met zyn staart;
Nog kan hy 't altemaal verduuren, en gebrooken
Door ys en sneeuw, in 't oog der hongerige spooken,
De watermonsters in hun eigen ryk en strand
Met spooren noopen, en hun leiden naar zyn hand.
De Walvisch woelt vergeefsch met bulderen en wenden
Als hem de Zee-harpoen gestraald is in de lenden:
Hy blaast vergeefsch door twee fonteinen na de lugt
En verst het pekel met scharlaaken waar hy vlugt.
Zo wykt een hart, te spaâ bekommerd voor zyn leeven,
Den doodelyken pyl hem door den rug gedreeven.
Geen schuilplaats nog spelonk verlost hem van dat wee,
Hy schryft zyn vlugt met bloed en draagt zyn vyand mee.

Dat uwe reize gelukkig, uwe vangst overvloedig zy, aan uw oogmerk, en dat der verlangende Rederen voldoe! Zo zal een afgelegen hoek der Wereld, van waar geene voordeelen te haalen scheenen, ryken winst verschaffen, den moed des Visschers wakker, en den yver der Handeldryveren leevendig houden.

Vaart voorspoedig, ô Zeelieden! die andere Gewesten bezoekt, en door de hitte geroost wordt! Dat uwe Schepen, naa eenen behouden tocht, hoe verre ook, het Vaderland met de beste schatten van alle de Werelddeelen verryken! De les van onzen Hoofddichter, die der Zeevaard ten lof zong, opvolgende:

Bezoekt vrymoedelyk de vergelegene oorden,
Maar pleegt oprechtigheid in handel en in woorden,
En brandmerkt, door geweld, geen Christelyk geloof,
Noch mest u zelven niet, op 't vette van den roof;

Maar

Maar doekt naar 't rechte wit.

Dan zal men der Zeevaardye

—— een eer en pronkbeeld stichten,
Een achtste wonderwerk, voor Texel op het ruim
Daar stevens af en aan gaan bruizen door het schuim;
Haer pruik, met diamant gecierd en gulde snoeren
En steenen, schoon van glans, een Schip tot praal zal voeren;
Een keurs van fyn fluweel, die op het zeegroen trekt,
Met Indisch goud geboord de lenden overdekt,
Waar op een mantel hangt, gewaterd als de stroomen;
Van lucht en hemelsblauw, bepeereld langs de zoomen;
De slinke zwaait een vlag, een staf de rechte hand;
Zo maakt ze, als Zeevoogdes, een grotsche en braave stand.
Bemoschte watergoôn beschouwen haar verwonderd,
En wat naar Godheid aart, bedroopen opgedonderd
Den kop beurt uit het diep; en groote en kleine steên
Gelegen aan den stroom, of paalende aan de zeën.
Ik zie 'er die den Golf verloofd is, ryk Venedig
Het pratte Lissabon, Marseilje staag onledig,
En Londen, Koningsstoel, haar Zuster en gebuur,
't Welvaarende Amsterdam, en Dantzik Koornschuur.
Ik zie 'er uitheemsch Volk handklappen en haar groeten;
En Mooren, zwart van huid, neervallen voor haar voeten,
En wenschen myn Godes, geluk en spoed en heil,
En al die om haer eer, een ooge slaan in 't zeil!

BRIEF OVER DE OPVOEDING DER BLINDEN.

(*Uit het Engelsch.*)

Myn Heer!

IN het korte gesprek, 't welk ik met u had, kon ik geen voldoenend antwoord geeven op de vraage, door u voorgesteld; naamlyk, welke de beste wyze was om Persoonen, van het Gezigt beroofd, op te voeden? Zeer veel, merkte ik aan, hing dit af van zyne middelen, zeer veel van zynen aart en de verstandige vermogens; want, zonder de voorbekendheid deezer byzonderheden, moest aller antwoord op uwe vraage zeer algemeen, en, by gevolge, zeer oppervlakkig weezen. —— Daarenboven is deeze taak zo veel te zwaarder; dewyl hy, die dezelve op zich neemt, niet kan verwagten, eenigen bystand te zullen ontvangen van de zodanigen, die hem, in het schryven over de Opvoeding, zyn voorgegaan. En, schoon 'er Blinden, in meer dan eene weetenschap, heb-

hebben uitgeblonken, nogthans weet ik niet, dat, uitgenomen den Heer SAUNDERSON, Hoogleeraar in de Wiskunde, op de Hoogeschoole te *Cambridge*, van wien wy naderhand zullen spreeken, een hunner dien trap van uitmuntenheid beklommen hebbe, volgens eenig vooraf bepaald Plan. Veel eer zyn zy daar toe gekomen, langs den algemeenen weg van onderwys, en waren eenige omstandigheden hun gunstig, deeze mogten eer aangemerkt worden als toevallig, dan als ontstaande uit eenig beraamd ontwerp.

Dit stuk, indien het niet op de gronden der onlochenbaare ondervinding steunde, zou men, om de menschlyke Natuure voor schande te bevryden, wel hebben mogen verzwygen. Wanneer een Man van eenen goedaartigen inborst en verstand dit overweegt, valt het niet gemaklyk te bepaalen, of zyn hartzeer dan of zyne verwondering het sterkst zullen gaande worden. Indien eene Ziel, met waare tedergevoeligheid vervuld, deel neemt in de aandoeningen van alle leevende Weezens; hoe veel te meer moet dan onze medegevoeligheid in sterkte niet toeneemen, als ongelukkige deelgenooten onzer eigene natuure daar van de voorwerpen zyn?

Ook is het getal der Blinden, in evenredigheid tot het geheele getal van de Leden der Maatschappye zo gering niet, dat het, enkel met een staatkundig oog beschouwd, niet in aanmerking kome. Maar in dit geval, even als in alle andere staatkundige misdryven, valt de straf op de Maatschappy, die 't zelve pleegt: want deeze, aan zich zelven overgelaatene en onopgetrokke schepzels, die, onder den invloed van eene behoorlyke opvoeding, gelukkig zouden mede hebben kunnen werken tot het algemeene welweezen, strekken tot last van de Maatschappyen, die hun verwaarloosd hebben.

'Er is misschien geen rang van Weezens, in het gevoelig Heelal, die, van natuure of by toeval gebrekkig, meer het algemeen medelyden verdienen, en tevens beter geschikt zyn, om deeze betooningen van edelmoedigheid te beantwoorden, dan de Blinden. Zy verdienen ons medelyden: want hunne kring van waarneeming en werkzaamheid is veel bepaalder, dan die van den Dooven, den Verminkten, of van allen die onder eenig Lichaamlyk gebrek, met de Gezondheid bestaanbaar, gebukt gaan. Zy zyn beter geschikt, om de Vriendschaps betooningen, hun beweezen, te beantwoorden: dewyl zy, bevryd voor die aftrekking, welke de menigte van Voorwerpen by de Zienden veroorzaakt, aandagtiger letten op zich zelven, op de denkbeelden van goed en kwaad hun ingeboe-

toegezend; en op 't geen hun byzonder te doen staat, in den bepaalden kring hunner werkzaamheid.

Met elkander over dit onderwerp spreekende, beslooten wy, dat, indien de middelen eens Blinden niet groot zyn, de Muzyk zich aanbiedt als het gereedste en waarschynlyk beste middel. Burgerlyke en Kerklyke Bedieningen hebben, of in haare eigene natuure, of in de onverwinnelyke vooroordeelen des Menschdoms, iets, 't welk ze onverkrygbaar maakt voor de zodanigen, die het Zintuig des Gezigts derven. Elk vry en onbevooroordeeld Mensch zal terstond toestemmen, dat 'er in de natuur der dingen, noch ook in de stellige geboden van den Christlyken Godsdienst iets is, strydig met 't denkbeeld van een Blind Kerklyken; doch de nieuwigheid van zulk een Verschynzel zou, daar het gemeene en engbeperkte verstanden stootte, ook hunnen yver gaande maaken. Daarenboven zouden verscheide verrigtingen en gebaaren, in sommige Kerken aangenomen, als tot den Godsdienst noodwendig behoorende, het Priesterschap zeer moeilyk, indien niet volstrekt onvolvoerlyk, maaken voor eenen Blinden.

Eenige jaaren geleden, heb ik geleezen van eenen Blinden, een afstammeling van den beroemden Lord: BACON, die, te *Brussel*, met groote toejuiching, tot Doctor in de Regten werd verheeven; doch, zints dien tyd, schynt hy geheel in het vergeetboek geraakt, en wy verneemen niet, dat hy ooit zyne uitsteekende bekwaamheden, in eenig Gerigtshof, deedt gelden. Egter kan men niet twyfelen of een Blind man zou, met veel vrugts, het ampt van Geheimen Raad kunnen waarneemen; doch voor de Baly zouden de zwaarigheden grooter zo niet onoverkomelyk worden. Want hy moet zich alle de Stukken herinneren, in 't Natuurlyk en Burgerlyk Regt, en meer byzondere Wetten, waar uit hy zyne bewyzen heeft te ontleenen. Hy moet in staat zyn, om, in eene geschikte orde, te pleiten, en de Tegenwerpingen van zyne Party te wederleggen; en dit moet hy voor de vuist doen. Wanneer gy, derhalven, overweegt wat hier toe niet al behoore, zult gy ligt bevroeden, hoe moeilyk eene taak een Blinde op zich neemt, die de Regtsgeleerdheid verkiest. Misschien zou hy eenigen bystand kunnen vinden in CICERO's Verhandeling over de Uitvinding, wiens Lessen, gelukkig toegepast en aangewend, de ongelykheid tusschen een Blinden en anderen zouden verminderen; doch hem noit op een gelyken voet met zyne Broederen brengen.

Wy mogen, als eene onschendbaare regel vaststellen, dat een Blinde zich nimmer op iets moet toeleggen, dan waar in

hy

hy kan uitmunten. Dit mag, in den eersten opslage, een wonderspreuk schynen; doch het valt gemaklyk dezelve te verklaaren; want de bewustheid van de blykbaare voordeelen, die anderen bezitten, is zeer geschikt om een Blinde mismoedig te maaken: en, indien hy ooit tot wanhoop overslaat, (waar toe hy zeer ligt zal vervallen, als hy iets bedoelt, om in 't welke te slaagen anderen hem voor uit zyn,) vaarwel dan voor altoos met alle vordering! Zyne Ziel bukt neder onder eenen onafwerplyken last, zyne mislukte onderneemingen kwellen steeds zyn' geest; en hy verliest niet alleen de kragt en verheffing des gemoeds, noodig om hem eenig bedryf des leevens te doen doorzetten; maar ook die geduldigheid en helderheid van geest, welke hem het leeven draaglyk en aangenaam maakt.

In deeze opgave van Geleerde Beroepen, heb ik met voordagt de Geneeskunde overgeslaagen: vermids de hinderpaalen, welke een Blinde zal ontmoeten, zo in het bespiegelend als in het werkdaadig gedeelte dier Kunste, u beter dan my bekend zyn. Ik gaa voort tot algemeener bedenkingen.

Reeds heb ik aangemerkt, dat de Blinden voorwerpen van medelyden zyn: dewyl de kring hunner waarneemingen en werkzaamheid zeer bepaald is: en deeze aanmerking rust op zeer goeden grond; want wat is 't menschlyk bestaan, in deezen tegenwoordigen staat, als men 'er werkzaamheid en beschouwing afneemt? Niets blyft 'er dan over behalven de onderscheiding, welke wy ontleenen van de gedaante, of het vermogen des gevoels, en de bekwaamheid om van plaats te veranderen. Maar voor deeze, als zy niet tot gelukkiger einden, door verhevener bekwaamheden, bestuurd worden, zouden weinig redelyke Weezens, zo 't my toeschynt, dankbaar zyn. Het gewigtig stuk, derhalven, 't geen wy in 't oog moeten houden, omtrent de Opvoeding der Blinden, is, zo veel mogelyk, de natuurlyke nadeelen, waar mede hy bezwaard is, weg te neemen; of, met andere woorden, zo veel doenlyk, den kring zyner kundigheden en werkzaamheid uit te breiden.

Zulks kan alleen geschieden, door het verbeteren van de Vermogens zyns Verstands, zyner Verbeeldinge, of der Kunstvaardigheden; en op welke van deeze men zich meest hebbe toe te leggen, moet de geaartheid van elk Blinden op zich zelven bepaalen. —— Oordeelden de Menschen alleen over de dingen, volgens derzelver inwendige Gesteltenisse, zou men minder van de Blinden dan van anderen verwagten. Doch, volgens een schadelyk en onverantwoordlyk vooroordeel,

den-

denken de Menschen, in 't algemeen, dat zy in Blinden eenige bovennatuurlyke bekwaamheden zullen aantreffen; of hun althans oplettender dan anderen vinden, op die welke zy bezitten. ROCHESTER alleen omhelsde de stelling niet; „ dat, „ indien één der Zintuigen gebrekkig was, dit gebrek in de „ andere vergoed wierd". Dit heeft ongelukkig ten gevolge, dat Blinden, die doorgaans en maar al te dikwyls, als iets Zeldzaams en Vertoonwaardigs, aangemerkt worden, als zy niet voldoen aan de buitenspoorige verwagtingen hunner aanschouweren, in agting daalen, en minder verdiensten toegeschreeven worden, dan zy weezenlyk bezitten. Deeze algemeene wanagting berooft hun, op eenmaal, zo van de gelegenheid als van den moed, om hunne bekwaamheden te werk te stellen, en zy daalen eindelyk tot dien laagen trap van nietsbeduidenheid, waar toe het algemeen oordeel hun verweezen hadt.

Ouders en Voogden van Blinden moeten hun, overzulks, van vroeg af, deezen grondregel inboezemen, dat het hun onvermydelyke pligt is uit te munten; en zy het in hun vermogen hebben, een toppunt van uitmuntenheid te bereiken. Om dit denkbeeld hunne Zielen in te prenten, moeten de eerste voorwerpen hun aangebooden, en de eerste onderrigtingen huns verstands, niet te moeilyk weezen, om door hunne inwendige Vermogens begreepen, of, door de Zinnen, welke zy bezitten, nagegaan te worden. Niet dat ik alle vordering voor hun geheel gemaklyk zou willen maaken, indien zulk een plan kon uitgedagt worden. Want alle zwaarigheden, die niet weezenlyk of schynbaar onoverkomelyk zyn, vermeerderen de bekoorlykheden, of verhoogen den prys dier verkrygingen, welke zy schynen te verwylen. Dan men hebbe zorge te draagen, dat deeze zwaarigheden niet vergroot moeten worden door verbeelding: want wy hebben voorheen reeds opgemerkt, dat de Blinden een bedroevend bezef omdraagen van hunne eigene onbekwaamheid, en gevolglyk ligt overhellen tot wanhoop.

Te deezer oorzaake, als mede om hun onafhanglyker te doen worden, moeten de Ouders en Vrienden nimmer al te gereed zyn, om den Blinden de behulpzaame hand te leenen in dingen, die zy zelve kunnen verrigten, of het krygen van iets te hunner behoefte of vermaak, 't welk zy zelve kunnen doen. Men staa eenen Blinden Jongen toe in de nabuurschap, zonder een geleider, te wandelen; schoon hy des niet slegts eenig gevaar loope; ja, schoon het hem eenig ongemak koste. Heeft hy zin in iets te maaken, men onthoude hem

geen fnydend gereedfchap; want het is beter dat hy eenig bloed ftorte, ja zelfs een been breeke, dan dat hy zich altoos op dezelfde plaats bepaald vinde, verzwakt van geftel en verdrukt van geest. Zulk een Schepzel kan geene andere bezigheid hebben, dan het bezeffen van zyn eigen onvermogen; hy moet zich zelven ten laste worden, of anderen al de kwaadaartigheid en ongemaklykheid, ontftaande uit de natuurlyk bykomende en ingebeelde verdrietelykheden, welke hy lydt, doen gevoelen. Wonden, ontwrichtingen, zyn geene noemenswaardige onheilen, vergeleeken met zwakheid, vreesagtigheid, en te onvredenheid.

Behalven deeze in 't oogloopende en fchriklyke gevolgen, welke de werkloosheid noodwendig moet hebben, in 't verzwakken van het Zenuwgeftel, en het veroorzaaken van laaggeestigheid, kan niets vrugtbaarder zyn in het verwekken van jaloufy, nyd, kwaadaartigheid, en alle driften, welke de Ziel verdriet aandoen, dan het fmertlyk bezef van afhanglykheid van anderen, en de onbekwaamheid om ons eigen geluk te bevorderen. Dit bezef, 't welk ieder Blinde, zelfs in de gelukkigfte omftandigheid, maar al te zeer drukt, wordt verdubbeld door die volflaagene onbekwaamheid om iets te verrigten, welke het onvermydelyk gevolg is van de al te groote gedienftigheid der zodanigen, die alle hunne behoeften zoeken voor te komen en te vervullen, die hem van alle beweeging ontflaan, en alles, zonder dat hy iets doe, toefchikken.

Volgens den doorgaanden loop der natuure, overleeven de Blinden hunne Ouders; en het kan zeer ligt gebeuren, dat zy ook de zodanigen overleeven, die, door maagfchap, belang in hun geluk ftellen. Wanneer zy, derhalven, onder vreemden komen, zullen zodanige noodwendigheden, als zy zich zelven niet kunnen bezorgen, hun koelzinnig en niet dan traaglyk, door anderen, toegereikt worden. Veel zullen zy verwagten; maar in geduurige te leurftelling leeven. Dikwyls zullen hunne verzoeken afgeflaagen, zelden vervuld worden, of zal het toeftaan menigwerf zo onbevallig weezen, dat het gebrek draaglyker zou zyn dan de vervulling. Om alle deeze redenen, herhaal ik het nog eens, (en het kan niet te diep ingeftampt worden,) dat het, in de Opvoeding van een Blinden, oneindig beter is zyne eigene werkzaamheden te beftuuren, dan die voor te komen. Laat hy, derhalven, van den tyd af, dat hy zich kan beweegen en voelen, geleerd worden, zyne eigene behoeften te vervullen, zich zelven te kleeden; van de eene plaats na de andere te loopen, 't zy om beweeging of om zyn eigen fpeeltuig en noodwendigheden te zoeken.

In

In dit buitenloopen zal het egter den Ouderen of Opzienderen voegen, op eenigen afstand, zulks gade te slaan, zonder dat zy het toeverzigt op hem schynen te hebben. Eene al te blykbaare oppasfing, mogt hem het denkbeeld inboezemen, dat wangunstigheid of eenige andere baatzugtige beweegredenen, hier toe aanleiding gaven. Wanneer de gevaaren oogschynlyk en groot zyn, als het loopen in een rivier, het storten van een steilte *enz.* zullen zy, aan welken het toevoorzigt over de Blinden is aanbevolen, het noch noodig noch nuttig vinden, van hun opzigt een geheim te maaken. Zy moeten dan hun Kweekeling berigten, dat zy by hem zyn, en te zyner bewaaring tusschen beiden treeden. Maar hindernissen van schadeloozer natuure, die hem eenig kortstondig ongemak kunnen baaren, mogen hem voorbedagtlyk in den weg gelegd worden; mits men wel zorg draage, dat dit oogmerk altoos bedekt blyve: want zyne eigene ondervinding van de nadeelige uitwerkzels zal een veel gevoeliger Leermeestresse weezen, dan de afgetrokkene en koele raadgeevingen van den besten Vermaaner.

Ter aanmoediging van zulke Ouders, als zin hebben in het volgen myner Lessen, moet ik hun berigten; dat, schoon tot den ouderdom van twintig jaaren, eenige Blinden vryheid gehad hebben om meest altoos te wandelen, te loopen, en naar welgevallen te speelen, zy nogthans, zonder eenige lichaamsbeschadiging, zulks gedaan hebben. Ouders van middelbaaren staat of hooger rang, die ongelukkig Blinde Kinders hebben, behooren alle mogelyke zorge te draagen, om hun buiten het gezelschap van gemeene Lieden te houden. 'Er heerscht onder de Menschen eene snoode boosaartigheid, welke hun altoos aanzet om de Blinden te bedriegen, en zich te vermaaken met de verlegenheid, waar in dit bedrog hun stelt. Dit is eene gispende aanmerking voor het Menschdom, welke niets dan de liefde der waarheid, en de voorschriften van goedaartigheid, my zouden hebben kunnen afpersen. Maar ik heb, in myn eigen persoon, zo veel van deeze duivelsche aartigheden (vergeef my die uitdrukking!) geleeden, dat het zeer natuurlyk voor my is alles, wat ik kan, aan te wenden om te beletten, dat anderen dezelve niet ondergaan.

Blinde Menschen hebben veel meer te vreezen van de losheid en onkunde, dan van de baatzugt en kwaadaartigheid des Menschdoms. In ernstige en gewigtige verrigtingen, sluiten hoogmoed en medelyden, de opwellingen tot schurkery en haat; en die zwakheid zelve, welke de Blinden meestal zo weerloos maakt, tegen de kunstenaaryen der listigen, of de

onderneemingen der boozen, is een kragtig beweegmiddel tot medelyden, dat in ſtaat is, om de woede zelve te ontwapenen. De ſnoodheid, die menigwerf zich meer laat voorſtaan op de ſtreeken om haar oogmerk te bereiken, dan voordeelen te bedoelen, zal dikwyls met verſmaading den Blinden verägten: maar de kwaadaartige Snaak, merkt de ſnoodſte uitwerkzels zyner gewaande aartigheid aan, als enkele jokkerny, zonder agt te geeven op de ſchande en verontwaardiging, daar door verwekt, als ze iemand van een aandoenlyk geſtel treffen.

Doch de algemeen heerſchende bygeloovigheid en onkunde zyn niet min gevaarlyk voor de Blinden, dan de zo even gemelde gansch verkeerde en kwalyk geplaatſte aartigheid. Wy kennen, wy ondervinden, de overheerſchende neiging der Ongeleerden en Onkundigen, om alles, wat wonderbaar en ſchriklyk is, te verhaalen en te gelooven. Deeze indrukzels, vroeg verkreegen, kunnen nauwlyks uitgerooid worden, door al de zamenwerkende poogingen van eene verlichte Rede, door ondervinding geſterkt. De Wysgeeren, die zich bevlytigden om de verbintenis, tusſchen duisterheid en Spooken te verbreeken, hadden zeker zeer pryswaardige oogmerken. Doch zy moeten my veroorloven te zeggen, dat 'er eene natuurlyke en weezenlyke gemeenſchap is, tusſchen den Nagt en den *Orcus*. Waren wy begiftigd met Zintuigen, om ons te onderrigten van elk ſchadelyk voorwerp, eer de gebeurtenis van 't zelve het ſchriklyk maakte, onze onnutte vreeze zou waarſchynlyk min veelvuldig en min aandoenlyk weezen, dan wy ze met de daad voelen. Duisternis en ſtilte hebben, derhalven, iets vreeslyks in zich: dewyl zy de waakzaamheid dier zintuigen, welke ons de vroegſte kundſchap geeven van 't geen ons dreigt, nutloos maaken.

Indien gy tot eenen Blinden van onzigtbaare weezens ſpreekt, moet goedertierenheid altoos een weezenlyk gedeelte van hun character uitmaaken. Gy moogt, als 't u lust, met hem ſpreeken van afgeſcheide Geesten, bezorgd voor het welvaaren hunner overgebleevene Vrienden; van dienstvaardige Engelen, die met genoegen van den Hemel nederdaalen, om de gunstryke oogmerken van hunnen Maaker te volvoeren; gy moogt zelfs zyne verbeelding onthaalen, met vrolyke Tooververtellingen; doch laat hem, zo weinig mogelyk is, zelfs in gevallen, welker fabelagtigheid hy kent, hooren van ontrustende Geesten, wraakzoekende Overledenen, en woedende Duivelen. Zy neemen alle toegangen van Zielsontſteltenis in, en worden niet ligt verdreeven. Rasſer zou ik hoopen een boozen Geest uit te dryven, of een Furie te bevredigen, dan de

op-

opvattingen daar van uit iemands verhitte verbeelding uit te wisschen, als zy 'er diep zyn ingedrukt. —— Byaldien verschrikkingen van deeze soort het hart van eenen Blinden ontrusten, ('t welk gebeuren kan, niettegenstaande men alles aanwendt om dezelve voor te komen,) zullen de geschiedenissen, welke hy gehoord heeft, best door het belachlyke hem uit hét hoofd gepraat worden.

Wanneer een Blinde met schrik bevangen is, door iets, 't welk op zyne Zintuigen werkt, waar van hy de oorzaak niet kan ontdekken, behoort men zeer veel moeite aan te wenden, om die Verschynzels te verklaaren, en die oplossing, indien het kan geschieden, te bekragtigen, door 't getuigenis van zyne eigene Zintuigen en zyne eigene ondervinding. Het beoefenen van zyn vermogen, om te gaan, en met de handen te werken, (voorheen door ons aangepreezen,) zal zeer veel toebrengen om deeze vreeze te verbannen.

De vermogens van uitvinding in eenen Blinden moet men ook te gemoete komen. De stukken, welke zy onderzoeken, mag men hun voorstellen op zulk eene wyze, dat de ontdekking hen gemaklyk valle; doch men moet hunne eigene vinding ook laaten medewerken. De inwendige zegepraal en vreugde, welke de Ziel gevoelt, op het verkrygen en de overtuiging van nieuwe Waarheden, vergroot derzelver bekoorlykheden, drukt ze diep in 't geheugen, en geeft 'er een invloed aan in de beoefening, waar op zy anderzins niet zouden hebben mogen boogen.

'Er is eene soort van Menschen in de wereld, wier oogmerken en opvoeding strikt bepaald geweest zyn op één stuk, en wier verkeering, gevolglyk, daar toe alleen beperkt blyft. Deeze worden, in geleerde gezelschappen, of het gewoone leeven, met algemeene veragting bejegend, en met den haatlyken naam van Slegthoofden gebrandmerkt. En 't is niet te verwonderen, dat de verkeering der zodanigen verveelend en walchlyk wordt. Het zou verwaandheid in hun weezen te verwagten, dat Menschen, die niets met hun uit te staan hebben, met eene drift, gelyk aan de hunne, deel zouden neemen in 't geen hun alleen raakt, of in de byzonderheden van 't werk, 't welk zy onder handen hebben. Ik merkte meer dan eens op, dat de intrede van zulk een persoon een talryk gezelschap stoorde, de vryheid, de leevendigheid van het onderhoud stremde, en een geeuwend stilzwygen veroorzaakte. Van alle onschuldige Characters, moet dit door de Blinden meest geschuwd worden; dewyl zy het grootste gevaar loopen om dit Character aan te neemen. De bepaaldheid hunner Vermo-

mogens bepaalt hunne oogmerken en inzigten, en doet, als 't ware, hunne verstandige bekwaamheden op één voorwerp, of ten hoogsten op weinige, werken. Men behoort, over zulks, zich te bevlytigen, om aan de Ziel een zo ruim Tooneel te bezorgen als kan geschieden, zonder dezelve af te wenden van één groot einde, 't welk hy, om uit te munten, altoos moet bedoelen.

Weinige Weetenschappen zyn 'er, waar in de Blinden niet hebben uitgemunt. Zelfs de zodanigen, welker verkryging voornaamlyk schynt af te hangen van het gezigt, hebben het, schoon hun dat voorregt ontbrak, in 't einde, voor vernuft en vlyt, moeten op geeven. De Hoogleeraar SAUNDERSON, van wien ik te vooren sprak, heeft de duidelykst spreekende blyken nagelaaten, van eene verbaazende vordering in die afgetrokkene deelen der Wiskunde, welke geheel niet verkrygbaar scheenen, voor iemand van 't Gezigt beroofd. Beeldhouw- en Schilderkunst zyn misschien 't minst geschikt voor den Blinden; nogthans is hy niet versteeken van de bevallige beelden en schilderyen, der wyduitgestrekte verbeeldingskragt. Hoe onoplosselyk dit eenen afgetrokken denkend Wysgeer moge voorkomen, is 'er nogthans niets zekerder door daadlyke bewysstukken gebleeken, dan dat Blinden in staat zyn, om, door kragt van een geoefend Vernuft, in verzen de natuurlykste beeldtenissen en leevendigste beschryvingen te geeven van zigtbaare voorwerpen, zonder dat zy de beschuldiging van Letterdievery of enkel uitschryven verdienen.

Voortyds heeft men, in de Muzyk, Blinden groote Meesters zien worden, en nog leeven 'er die daar in uitmunten. Van de wyze op welke SAUNDERSON, in het rekenen, te werk ging, kan men berigt vinden, voor de quarto Uitgaave zyner Verhandelinge over de Rekenkunde en Algebra. Men zie ook *Lettres sur les aveugles, a l'usage de ceux qui voient, par* Mr. DIDEROT. Door de plank en de pennetjes of spelden, daar vermeld, heeft SAUNDERSON niet alleen alle zyne rekeningen verrigt; maar ook alle zyne rechtlynige figuuren gemaakt. In de hoogere deelen der Wiskunde, als de Kegelsneden, kunnen dezelfde vaste figuuren, van welke zy, die zien kunnen, zich bedienen, ook den Blinden ten nutte zyn. —— Doch, tot het maaken van uitsteekende figuuren, zou ik my verbeelden, dat eene soort van stoffe zou kunnen gevonden worden, zagt genoeg om verscheidenerhande indrukzels te ontvangen, en egter hard genoeg om die te bewaaren, tot ze, door eene gelyke drukking, werden uitgewischt. Neemt, by

voor-

voorbeeld, een Tafel, vier voet breed, en acht voet lang: want de figuuren moeten grooter dan gewoonlyk weezen, om op het aanraaken te onderscheidener te kunnen gevoeld worden. Stelt dat deeze Tafel randen heeft, een half duim boven de oppervlakte uitsteekende. Laat dan de geheele oppervlakte met Wasch gevuld, en vlak gedrukt worden met een plank, juist in randen sluitende. Deeze plank zal altoos van dienst weezen, om de figuuren in vroegere voorstellen gebruikt weg te doen, en de oppervlakte geschikt te maaken tot het ontvangen van nieuwe. Ik heb alle de ongemakken, aan deeze wyze van het aftekenen, en begrypen van Wiskundige waarheden vast, overwoogen; en naa dit alles, dunkt my dusdanig een Tafel de beste en minst lastige toestel, waar van een Blinde zich kan bedienen. Ik kan geene rede vinden, waarom de algemeene denkbeelden van Aardrykskunde en Plaatsbeschryving, eenen Blinden niet op dezelfde wyze zouden kunnen medegedeeld worden, door Globen vervaardigd uit, of bestreeken met dezelfde indrukbaare stoffe. De kennis der Starrekunde zou desgelyks van zeer veel dienst zyn, zo om de denkbeelden eens Blinden van het Heelal uit te breiden, als om hem verhevener en vaster indrukken te geeven van die kragt, welke de Starren beweegt, en de wysheid welke derzelver loop regelt. Maar deeze Voorwerpen zyn al te uitgestrekt; derzelver afstanden, grootheden, en loopkringen, te zamen gesteld, om zonder de tusschenkomst van iets gewaarwordelyks begreepen, of in het geheugen geprent te worden. Ten dien einde is een Planetarium allernoodigst.

De kennis van oorzaaken en uitwerkzels kan eenen Blinden, desgelyks, het verheevenste en redelykste onderhoud verschaffen, waar voor een verstandig weezen, in dit leeven, vatbaar is. Hier door mag hy opgeleid werden, tot de kennis van de Wetten, de Omwentelingen en de Huishouding der Natuure. En 't is niet volstrekt noodig, dat hy een ooggetuige zy van de proeven, door welken die wetten ontdekt en verklaard worden; en indien, ten eenigen tyde, eene byzondere proeve valsch bevonden wordt, kan hy, uit algemeene beginzels, in staat zyn, de valschheid daar van te ontdekken, gelegen in de natuur des onderwerps zelve, of in de gebreklykheid der werktuigen, of in het volvoeren der proefneemingen. De wetten der beweegingen, de verschillende evenredigheden der kragten, 't zy eenvoudig of zamengesteld, kan hy uitrekenen en vastitellen, door dezelfde middelen, en op dezelfde wyze, als SAUNDERSON zo gelukkig gebruikte.

Zedekundige en Godgeleerde kundigheden zyn voor hem

ligt verkryglyk, 't zy uit Boeken, of 't zy door mondeling onderwys. Dit laatste, indien het hem medegedeeld wordt, door iemand, die het onderwerp verstaat, en voelt met eene behoorlyke maate van klaarheid en aandoenlykheid, is veel verkieslyker. — Door Zedekunde wil ik niet alleen verstaan hebben, een geregelde en onopspraaklyke aaneenschakeling van bedryven; maar eene geschikte en hebbelyke deugdzaame gesteltenis des gemoeds, waar van de uitwendige daaden slegts blyken zyn, en waar uit de hoogste en duurzaamste gelukzaligheid alleen kan ontstaan. — Door Godgeleerdheid verstaa ik, in geenen deele, die Godgeleerde Zamenstelzels en Schoolsche beuzelpraat, welke al te dikwyls dien eerwaardigen naam zich aanmaatigen: maar, die verheevene en schoone denkbeelden van de Natuur, en de Regeering van het Opperweezen, ons door de Rede ontdekt, en door de Openbaaring geleeraard, die elke zedelyke verpligting aanbinden, die ons toonen wat het hoogste goed is, die ons onze poogingen doen inspannen, om 't zelve te verkrygen, die onze hoope, ter erlanginge der eeuwige Gelukzaligheid, opwakren. 't Geen CICERO van de Weetenschappen zegt, mag, met het hoogste regt, op den Godsdienst worden toegepast. „ Al de overige zaaken behooren niet tot alle tyden, tot alle „ jaaren, tot alle plaatzen: maar deeze Weetenschappen voe„ den de Jeugd, vermaaken den Ouderdom, vercieren ons „ in Voorspoed, en verschaffen ons in Tegenspoed troost en „ toevlugt. Zy verlustigen ons t'huis; zy vernagten met ons, „ zy vergezellen ons op reis en op het land". Men mag hier byvoegen, dat de vermaaken van den Godsdienst altoos geëvenredigd zyn aan de uitgestrektste vatbaarheid van een eindig en toeneemend verstand: en, gelyk zy onbepaald zyn in uitgestrektheid, zo zyn ze eindloos in duurzaamheid.

Meer dan ééns heb ik reeds opgemerkt, dat de Ziel van een Blinden zeer onderheevig is aan dofheid en neêrslagtigheid. Waar kan hy, derhalven, een overvloediger, een inwendiger, een duurzaamer en kragtiger bron van troost vinden dan in den Godsdienst? Laat deeze hem, overzulks, met de uiterste zorge en aanhoudenheid worden ingeprent. Laat niets onbeproefd, om hem de redelykheid van den Godsdienst te doen bemerken, te doen gevoelen. Wendt alles aan, om hem denzelven beminnelyk te maaken: want de standvaste aankleever van den Godsdienst is alleen de Man, die in de uiterste rampspoeden het hoofd moedig kan opbeuren, en over alle wederwaardigheden zegepraalen.

Wanneer wy den staat der Blinden, en de natuurlyke uitwerk-

werkzels daar van, op hun character, in overweeginge neemen, wanneer wy bedenken, hoe groot hunne ongelegenheden, hoe grievend hunne teleurstellingen, hoe dieptreffend hunne droefenissen, hoe verdrietig en naar hunne oogenblikken van eenzaamheid zyn, moesten wy, in de daad, wel zeer boos van hart weezen, indien wy moeite of kosten ontzagen, om hun eenige bezigheid te verschaffen, die, eens bezorgd zynde, in hun eigen magt blyft, en hun dat geen oplevert, 't welk, in zekeren zin, eigen genot mag geheeten worden. Deeze vermaaken brengen ontelbaare voordeelen te wege; zy verleenen ons teffens uitspanning en bezigheid; zy leeren ons duizend middelen beproeven, om ze te behouden en te verbeteren, die anderzins onzer opmerkinge zouden ontsnapt weezen: zy doen ons letten op duizend byzonderheden, zo ten opzigte van uitwendige als van verstandlyke voorwerpen, welke, buiten dat, niet zouden zyn waargenomen.

Tot dus lang heb ik niets gesprooken van Taalgeleerdheid, schoon ik weet, dat dezelve verkreegen kan worden, door de Blinden, ja zelfs in eene vry hoogen trap, en schoon ik geenzins onkundig ben van derzelver aanbelang, zo ten gebruike als ten cieraad. Maar, dewyl de Taalkunde niet onvermydelyk noodig, en het verkrygen daar van moeilyk en langwylig is, oordeelde ik het minder noodig, daar op byzonder stil te staan. Wy kunnen niet twyfelen, of het leeren van verscheide Taalen vermeerdert den schat onzer denkbeelden, en zy maaken, die wy bezitten, klaarder en bepaalder. Men moet toestaan, dat de kennis van vreemde Taalen onze eigene opheldert. De Kunstwoorden van meest alle Weetenschappen zyn van uitheemschen oorspronge: en zonder deeze duidelyk te verstaan, kunnen wy de denkbeelden, daardoor aangeduid, niet recht verstaan. Doch deeze beweegredenen zyn even zeer geschikt voor elk die na Taalkennis dingt, als voor den Blinden.

De Redeneerkunst, de Geschiedkunde, en Fraaije Letteren kunnen gemaklyk door Blinden verkreegen worden: en vermids zy een ryke bron van vermaaklyk onderhoud opleveren, hebbe men deeze in te boezemen, schoon het op vry veel kosten en arbeids te staan kome.

De Vrienden van Persoonen, aan dit ongeluk onderheevig, zullen, indien de middelen het toelaaten, het zeer bevorderlyk tot hun oogmerk vinden, dat zy iemand opspeuren, die met den Blinden gelyk van jaaren, gezond van verstand, geduldig van aart, leerzaam, liefhebbend en gespraakzaam is. Deeze twee hebbe men te beduiden, dat hun belang en geluk

bestaat in hunne verknogtheid aan elkander. Hun bed en tafel, hunne wandelingen, hunne uitspanningen, hunne lessen, moeten zy gemeen hebben. Dit zyn de beste oogen, die de Kunst eenen Blinden kan geeven; en, byaldien men hier eene rechte en gelukkige keuze doet, zullen zy hem den grootst mogelyken dienst verschaffen.

Wanneer een Blinde voor zich zelven de kost moet winnen, heb ik reeds aangeweezen, dat de Muzyk zich het gereedste aanbiedt. Doch hier hebbe men te bedenken, dat middelmaatigheid in deeze Kunst een der zwaarste onheilen is, welke Ouders hunnen blinden Kinderen kunnen doen overkomen: dewyl dezelve hun blootstelt, aan slegte indrukken en hebbelykheden, die aangenomen kunnen worden, door de verkeering met de slegtste heffe des volks. Indien, derhalven, uw Kind of kweekeling niet begaafd is, met natuurlyke bekwaamheden, zeer geschikt, zo voor het bespiegelend als het beoefenend deel deezer Kunst, laat hy 'er dan, op geenerleie wyze, toe opgeleid worden. —— Maar is het, dat de Natuur uwe oogmerken begunstigt, zo zyn de Klavecymbaal of het Orgel de geschiktste Speeltuigen om mede te beginnen; dewyl hy, door deeze Speeltuigen, het best bekend wordt, met de uitgestrektheid van de Sleutels der Zang- en Speelkunst, met de kragt der zamenstemming, en de overeenkomsten, waar uit dezelve bestaat; en, gevolglyk, met het bespiegelend deel zyner Kunste. Het zou niet alleen noodloos maar ondoenlyk weezen, hem diep tot het bespiegelend deel in te leiden, eer hy in het beoefenend eenige vaardigheid gekreegen had. Laat, overzulks zyn Hoofd en Hand, mag ik my van die uitdrukking bedienen, met gelyken tred gaan. Laat het eerste met de eenvoudigste beginzelen vervuld, en de laatsten van de gemaklykste werkingen eerst gewend worden. Bespiegeling en oefening zullen kundigheid en vaardigheid veroorzaaken. Maar, wanneer zyn bekwaamheid tot het bespiegelend deel, en zyn vermogen in 't uitvoeren rypen, hebbe men hem nadere en diep-gaander ontdekkingen te doen, en zwaarder stukken voor te leggen. Men moet hem de naamen en opklimmingen van de Zangsleutels leeren, als mede de natuur en 't gebruik der maat, de verscheidenheid van wyzen, zo eenvoudige als gemengde. Men moet hem onderrigten van de kragt der Nooten, niet alleen ten opzigte van derzelver hoogte, maar ook van derzelver duuring. Nogthans hebbe men wel te beduiden, die duuringen niet aan te merken, als volstrekt bepaald, maar veranderlyk naar maate van de snelheid der beweegingen, waar in zy voorkomen. —— Noit moet men

men hem gewennen, om een ſtukje te leeren enkel op het hooren zingen of voorſpeelen. Zyn metgezel moet hem de Muzyk nauwkeurig voorleezen, even als de woorden in eenige taal. Wanneer hy aanmerklyke vorderingen in de kunst maakt, hebbe men voelbaare tekens uit te vinden, waar door hy niet alleen in ſtaat is om zelve Muzyk te leezen, maar ook om te componeeren. Zulke kunstbewerkingen zullen hem veel nauwkeuriger doen worden, zo in beginzels als in daadlyke uitvoering, dan hy anderzins zou weezen.

In TANSURE's *Muſical Grammar*, p. 93, wordt eene ſchets gegeeven van zulke tastbaare tekens, die, ſchoon ze, gelyk het overige des Werks, duister en onvoltooid is, gereedlyk tot een voorbeeld en handleiding kan gebruikt worden. Wanneer hy doorleerder wordt in de beſpiegeling, en begreepen heeft, dat de Muzyk en de Wiskunde Tweelingen, en van elkander onafſcheidelyk zyn, ('t welk, egter, myns oordeels, beuzelpraat is,) mag hy MALCOM's *Eſſay on Muſic* zich laaten voorleezen, en eene andere Verhandeling, over dit zelfde onderwerp, onlangs uitgegeeven door een *Ierſch Geestlyken*, wiens naam my niet invalt. Maar zo hy verkiest dezelfde beginzels te hooren voorſtellen, zonder dien noodloozen en veel vertoonmaakenden omſlag van diepzinnigheid, laat hy dan onderweezen worden uit d'ALEMBERTS, RAMEAU'S, en ROUSSEAU'S *Muſical Dictionary*. 't Is waar, dat de gedaanten en evenredigheden der Speeltuigen, dat de dikte, de langte, en de ſpanning der ſnaaren wiskundig kan bepaald worden: haare betrekkingen tot elkander kan men afmeeten door de gelykheid der ſlingeringen, of door het getal en de ſnelheid dier ſlingeren, wanneer zy niet zamenſtemmen; doch ondervinding en een goed oor zyn genoeg voldoende, tot het bereiken dier oogmerken. Indien nogthans de noodzaaklykheid der Wiskunde tot de Muzyk een onvermydelyk Artykel in zyn geloof blyve, kan hy te raade gaan met Dr. SMITH's *Philoſophical Principles of Harmony*. Ook heeft men onlangs eene Verklaaring van TARTINI's *Beſpiegeling* uitgegeeven, getyteld: *The Principles and Power of Harmony*, welk ſtuk hem, naa dat hy groote vorderingen gemaakt heeft, met veel vrugts en voordeels kan voorgeleezen worden.

Het moeit my dat deeze Brief, met al de losheid en onnauwkeurigheid van zulk een opſtel, de langte van eene Proeve gekreegen heeft. Ik zou door meer tyds te neemen, en 'er my toe te zetten, myne gedagten in geregelder orde hebben kunnen mededeelen en gelukkiger uitdrukken. By aldien de-

zel-

zelve, nogthans, eenige aanleiding mogt geeven tot het verzagten van 't geluk der Blinden, is myn oogmerk geheel voldaan, en ik zal myne moeite ryklyk beloond agten,

Ik blyf,

Myn Heer!

Edenburgh UE. Dienaar

10. *Sept.* 1774. DEMODOCUS.

DE ONGELUKKIGE DOGTER.

(Uit het Engelsch.)

DE Eerwaardige PAULET was een Kerklyke, die eenige jaaren zeer afgezonderd op het Land geleefd hadt. Zyn eenige Zoon CHARLES was een Jongman van een zeer beminnelyk character, en, naa het volbrengen zyner Letteroefeningen, op de Hooge-school, geordend. Zyn eenige Dogter, SUSANNA, was lang het voorwerp van de verwondering der Mannen, en van den nyd der Vrouwen, in de geheele nabuurschap geweest. —— Weinig kennis bezat hy van de wereld; en toen zyne kennis zich uitbreidde, ondervondt hy bykans niets dan hunne valschheid en ontrouwe. Zyn Zoon, het opzigt gekreegen hebbende, over een jong Heer van aanzien in de Stad, hadt hy dikmaals gelegenheid, om van de heerschende dwaasheden en zedeloosheden te hooren; doch had eerlang daarvan de smertlykste proeve in zyn eigen huis.

Een ondeugend Gezin kwam, ten ongelukke voor de Jonge Juffrouw PAULET, van *Londen*, zich te *Marlestone*, de standplaats haars Vaders, nederzetten, hier door kreeg zy verkeering met een Man van een overgegeeven flegt Character, Captein GLANVILLE geheeten; hy wist zich aangenaam te maaken by de Juffer-schap. Deeze kennis veroorzaakte schielyk eene groote verandering in de zeden van die, tot nog eenvoudige, Landjuffer: wel draa bragt hy haar ten val, onder den schyn van een eerbaar huwelyks-aanzoek; en haalde haar vervolgens over, om haars vaders huis en bescherming te verlaaten.

Het droevig en deerniswaardig uiteinde van haare Geschiedenis zullen ons de volgende Brieven van den ouden eerwaardigen Kerklyken, aan zyn' Zoon, die, ten tyde van de vlugt zyner Zuster, met zynen Kweekeling te *Bath* was, best leeren. Ze zyn geschreeven met eene zonderlinge tederheid, en toonen de stribbelingen van vaderlyke teêrhartigheid op eene treffende wyze.

Aan den Heer PAULET.

Dierbaare CHARLES!

Wooburn. Saturdag Avond.

Deeze morgen heeft een einde aan al myn geluk gemaakt —— uwe Zuster —— uwe ongelukkige verloorene Zuster, is met GLANVILLE weggevlooden! —— De genegenheid, die ik altoos haar toe-

toegedraagen, de zorg met welke ik haar steeds opgepast, de beginzels van Godsdienst en Deugd, welke ik haar, by aanhoudenheid, ingeboezemd heb, wederhielden haar niet, —— zy is doorgegaan met GLANVILLE! —— Van haare kindsche jaaren af, was ik haar een teder en toegeevend Vader, en nu, nu ik hoopte de vrugt van al myn arbeid te plukken, is dit myn loon! —— Maar ik ben zelve de oorzaak geweest —— ik heb te veel toegegeeven —— maar, dewyl zy haare Moeder vroegtydig verlooren hadt, en myne beginzels als te naauwgezet beschouwd, en veroordeeld wierden, heb ik de gevoelens van anderen laaten gelden, en de myne, tot haaren val, laaten vaaren.

Ik ben dus verre op myn weg na de Stad gevorderd; doch kan niets verneemen van den weg welken zy nam —— 't is ook niet noodig meer te onderzoeken. —— Liever mogt ik my zelven ontvlieden, dan haar nazetten. —— Zy is voor altoos verlooren —— zy is bedorven —— zy vlood, helaas! met GLANVILLE heenen! —— Was zyn oogmerk eerlyk geweest, waar toe dit geheim vertrek? —— Maar niets kan haar verschoonen —— zy wist, in welk eene diepte van elenden zy my zou dompelen: hadt zy van zins geweest te trouwen, zy hadt my voor wanhoop behoedt. —— GLANVILLE wilde haar niet trouwen —— hy kent geene banden van braafheid en eere —— hy durfde alle verbintenissen, (zo 'er eenige plaats hadden,) schenden, en de verdwaasde wereld zal dit bestaan Galantery heeten! —— Alle haare beginzels waren bedorven; zy was gevoelloos voor schaamte, zoo wel als doof voor de deugd, daar zy dus haaren Vader behandelde!

Vertoef niet, myn Zoon, haar te zoeken, op te speuren, te bestraffen —— 't is te laat helaas! te herroepen. —— Komt zy u voor, verwyt haar haare schande —— zeg haar, dat zy haaren pligt omtrent zichzelven —— omtrent my —— en, als of haar misdryf nog verzwaaring noodig hadt —— omtrent GOD, geschonden heeft —— dat geene boete haare smette kan uitwisschen —— dat zy haaren vader en zichzelven bedorven heeft, dat zyne traanen voor altoos druppels van wraak op haar hoofd zullen weezen —— zeg haar dit alles. —— Neen, neen, dit zou te hard weezen —— zeg haar alleen, dat, indien zy wil wederkeeren, ik het haar zou kunnen vergeeven.

Waarde CHARLES!

Londen.

Ik heb nu geen hoop meer u te zullen zien, eer ik uit de Stad vertrek: want ik heb, eindelyk, eenig narigt van uwe Zuster gekreegen, en staa gereed, om terstond na *Douvres* te vertrekken. —— Zo zy scheep gegaan is, (want ik hoor dat hy haar na *Frankryk* wil voeren,) zal ik al 't verder opzoeken staaken, en haar overlaaten aan de bescherming van die Magt, welke haar hart kan verbeteren, en myn deerlyk lot verzagten. —— Wanneer gy my dus door hartenwee aangegreepen, en als verslonden ziet; denk dan

noit,

nok, dat uwe Zuster my dierbaarder was dan gy — zy is verloren — nu komt al myn angst boven, maar gy waart altoos met my, en al wat ik heb is 't uwe.

Beminde CHARLES!

Laaten de zodanigen alleen, die noit de harde hand des Wederspoeds gevoeld hebben, spreeken, van de tegenheden te verdraagen. — 'Er zyn omstandigheden, tegen welke geene beginzels kunnen baaten, en waar voor de grootsten en besten moeten bezwyken —, in zulk een toestand bevindt zich uw ongelukkige Vader. — Ik zette myne reis zo veel spoediger voort dan ik verwagtte, (iemand kent zyne zwakheid of sterkte niet), dat ik dagt 's avonds *Douvres* te zullen bereiken: maar, geen kundschap altoos bekomende, begon ik onder den last myner vermoeienisse te bezwyken, en van den tyd alleen die hulpe te verwagten, welke overdenking my niet kon opleveren.

Als ik door een klein Dorpje reisde, zag ik al het Volk uitloopen, met eene gevoellooze nieuwsgierigheid, om eene arme Dogter te zien, die, zo als zy my verhaalden, in arbeid was. — De Geregtsdienaars dreeven haar voort, om onkosten te spaaren, na het digtst by gelegen dorp; men hadt haar niet alleen herberge, maar ook onderstand geweigerd — geene omstandigheid ontslaat ons van de pligten der Menschlievendheid. — Ik besloot, daarom, ten minsten eenige schellingen te geeven tot haaren onderstand, indien ik dit slagtoffer des rampspoeds niet kon redden. — Als ik naderkwam, verhinderde my het Volk door te dringen, en voor eene wyle vergat ik myne eigene elenden, door op de haare te denken. — Ik voer sterk uit tegen de wreedheid omtrent die ongelukkige, brak door de menigte heen, en drong aan, dat haar eenige hulp moest worden toegebragt. Ik kreeg tot antwoord: „ Dit is onnodig, het Vrouwmensch wenscht alleen te mogen sterven". — Ik verzogt, dat zy in de naaste herberg mogt gebragt worden, dat ik my horlogie, myn geld voor haar over hadt, en de behulpzaame hand wilde leenen; helaas! ik was buiten staat dit te geeven: door deween was zy nu een voorwerp geworden, al te aandoenlyk voor de menschlykheid om langer beschouwd te worden. — Ik stond eindelyk voor alles in, en de menigte was onverschillig omtrent haare elende.

Zo ras zy ingedraagen was, bad ik haar goedsmoeds te weezen; beweende haar onheil; en verzekerde haar, dat, indien ik door myn horlogie en eenig geld, dat ik by my hadt, te geeven, haar eenige versterking of bystand kon toebrengen, het tot haar dienst was. — Zy zag my verwilderd aan, en betuigde alleen om myne vergiffenis te wenschen. — Denk, myn waarde CHARLES! wat 'er in myn hart omging, als ik bevond, dat dit allerelendigst voorwerp niemand anders was, dan myne arme ongelukkige Dogter, door den Schurk GLANVILLE verlaaten! — Voor eene wyle, vrees ik, was ik buiten staat, als een Vader, haar dien bystand te bewyzen, welken zy van my als een Vriend zou ontvangen hebben; maar

maar myne bedaardheid, zo veel mogelyk, herroepende, verzekerde ik haar, dat haare elende my alle gevoeligheid deedt vergeeten; dat ik geheel niet dagt om het misdryf, en dat, indien zy herstelde —
„ Helaas! borst zy uit", „ dat is te laat: want ik heb dagen lang
„ van gebrek moeten kwynen, zonder vriend, zonder geld, en
„ zonder dien troost, die de onschuld my zou hebben kunnen ver-
„ schaffen; doch, dat my noch ééns weder te zien, meer was dan
„ zy ooit hadt durven wenschen: en dat zy geen andere hoope
„ hadt, dan, door den zegen van een' Vader, de vergiffenis van
„ haaren GOD te mogen verwagten"!

Dan hier hou ik op —— het werd te aandoenlyk; en ik geloof, dat ik van haar afgerukt wierd, voor dat de dood een einde van haare jammeren maakte. —— Hartlyk haar ontydig sterven beweenende, zitt' ik by haar uitgestrekt lichaam neder, en stort een vloed van vrugtlooze traanen. —— My somtyds verbeeldende, dat zy ligt te slaapen, —— dat ik weder het zoete van haare verkeering zal genieten, —— dat wy weder gelukkig zullen weezen. —— Gelukkig, in de daad, mogen wy zyn in eene andere wereld; doch nooit meer in deeze; —— want ik moet my alleen met het toekomende troosten; daar ik op aarde geen troost meer kan haalen. —— Ach, myn CHARLES, denk niet, dat ik de ondeugd wil verdeedigen, of dat myne genegenheid myne beginzels overhoop werpt. —— Ik ken haar vergryp; doch wil, met eene kwaadaartige wereld niet denken, dat dit het eenig misdryf is, 't welk eene Vrouw nooit kan boeten. —— Het is, geloof my, geen afschrik van de misdaad, doch hoogmoed, welke deeze onderscheidingen voortbrengt. Laat de onbeweeglyke, de zelfzoekende, de onvriendlyke, streng van haare overtreedingen spreeken, een Vader kan alleen voor haar ongeluk aandoenlyk weezen.

Wanneer deeze eerste vlaag myns hartenleeds begint te bedaaren, zal ik maatregels neemen, om haar na huis te voeren: want ik heb beslooten, haar te *Markstone* te laaten begraaven, misschien niet met die eere, als of zy onbevlekt een grave deelde; maar nogthans met de welvoeglykheid aan eene ongelukkige verschuldigd. En, ten einde kwaadspreekende tongen, in vervolg van tyd, haar naam niet lasteren, zal ik, op haar grafzerk, een Grafschrift van deezen of dergelyken inhoud laaten zetten:

Staa —— schoone Dogter —— wie gy ook moogt weezen;
Zy, die hier begraaven ligt, was voorheen
Zo schoon en beminnelyk als gy.
Terwyl zy onschuldig was, was zy gelukkig:
maar luisterende naa de verleiding van een
Man en van de Wereld — werd zy,
in den eersten bloei haars leevens,
afgesneeden, om u af te schrikken
van het volgen haars
VOORBEELDS.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in February 1775.

BOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 4	29. 2	29. 2½	47	50	48	Z	Z	Z W	Betr. Wind.
2	— 5	— 6	— 5½	44	46	45	Z W	Z W	—	H. Regen.
3	— 6½	— 5½	— 4½	43	44	47	W	—	—	Betr. —
4	— 5	— 4	28.11	45	47	48	W t N	W t N	—	R. Stormig.
5	— 7½	— 9½	30. 0	34	40	35	N W	N W	N W	Helder.
6	30. 3	30. 4	— 2½	33	39	37	N	Z	Z	— Betr.
7	— 0	29.11	29. 9½	43	47	49	Z W	Z W	Z W	M. Helder
8	29. 7½	— 5½	— 4	47	49	48	—	—	—	Regen.
9	— 3½	— 2½	— 3	43	45	44	W t Z	—	N W	H.R.Dond.
10	— 6½	— 7	— 5½	40	43	42	N W	N W	Z W	— Wolkig.
11	— 2	28.11	28. 10½	42	46	45	Z W	Z. W	—	R. H. Reg.
12	28.11	—	— 8½	42	43	44	—	—	—	H. D.Wind.
13	— 10½	—	29. 0	42	44	45	—	—	—	H. Regen.
14	29. 2	29. 3½	— 4½	43	44	43	—	W	W	M. Held.
15	— 4	— 3	— 6½	39	41	42	Z	Z W	N W	Betr. Reg.
16	— 9½	— 8½	— 6	38	45	44	Z W	—	Z	H. Regen.
17	— 6½	— 8	— 8½	42	43	42	W t N	N W	N W	R. Helder.
18	— 9	— 10½	30. 0	40	42	41	N W	—	—	H. Wolkig.
19	30. 0	30. 0½	— 3	41	45	43	Z W	—	—	R. Helder.
20	— 4	— 3½	— 3½	39	45	46	—	Z W	Z W	H. Regen.
21	— 2½	— 0½	— 2½	46	46	42	—	—	—	R. Held. N.
22	— 4	— 3½	— 3½	40	45	43	W	W	W	H. Regen.
23	— 3	— 2	— 0½	41	46	45	W t Z	Z W	Z W	M. Regen.
24	— 0½	— 1	— 1	45	47	48	Z W	—	—	R. Betr.
25	— 1	—	—	44	50	48	—	—	—	Helder.
26	— 1½	— 1½	— 1½	40	49	47	Z t O	Z t O	Z t O	—
27	—	—	—	40	49	48	Z	Z W	Z W	—
28	—	— 1	— 0½	42	54	49	—	Z	Z	—

Hoogste Barometer d. 30. 4 } middelb. d. 29. 6½
Laagste Barometer d. 28. 8½ }

Hoogste Thermometer gr. 54. } middelb. gr. 43½
Laagste Thermometer gr. 33. }

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GODS VERWONDERINGSWAARDIGE WYSHEID EN ALMAGT, IN DE BESTIERING VAN AL HET GESCHAPENE, AANGEMERKT IN DESZELFS ONNAGAANBARE VERSCHEIDENHEID.

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 101.)

LEverde de beschouwing van het Ryk der Delfstoffen, en dat der Gewassen, ons voorheen eene ruime stof van bespiegeling, ter overweginge der blyken van Gods Wysheid en Almagt; het Dieren-Ryk stelt ons deze Aanbiddelyke Eigenschappen des grooten Scheppers niet minder ten toon. Het is inderdaad regt geschikt, om eene oplettende ziel te verbysteren, en in enkele verwondering weg te voeren. Hier ontdekt men leven, gevoel, verstand, wil, oordeel en redelykheid. Hier vind men Wezens, die naar zekere Grondbeginzels werken; benevens duizend en duizend anderen, die of gene Redelykheid schynen te bezitten, of, zo 'er zich al bewyzen voor opdoen, 'er in eenen veel flauweren trap mede begaafd zyn, dan die Schepzelen, welke het voortreffelykst gedeelte op dezen aardkloot uitmaken. —— Ik zou te ver moeten uitweiden, wilde ik in het Dieren-Ryk alle de Classen en Rangen doorloopen; ik zal 'er slegts sommige byzonderheden van aanroeren, en de aandagt, by wyze van opklimming van eenige mindere tot de voortreffelykste dieren, tot eenige weinige zoorten bepalen.

Men bespeurt, in de gansche Schepping, eene opklimming en nederdaling; 'er worden, in het ryk der Mineralen, voorwerpen gevonden, die als in verwandschap staan met de minste onder de groeibaren.

Dan, om, na deze korte uitweiding, weêr tot het voorgestelde doel te rug te keren, ik sta hier zeer verlegen, tot welk zoort van Schepzelen ik myne aandagt het eerst te bepalen, en waar by ik die myner Lezeren eenige oogenblikken stil te houden heb. —— Men ontdekt 'er in de Natuur, gelyk ik heb aangemerkt, welke bykans niets voortreffelyks boven de Planten bezitten. Maar indien ik met dezen aanving, en al voortgaande eindelyk op de Redelyke Dieren, de Menschen,

ſtuitte, zou myne verhandeling gewis te ver uitweiden, en ik zou, wegens myne langwyligheid, denkelyk vervelen.

Ten einde zulks voor te komen, zal ik my ditmaal alleen by twee of drie zoorten van Dieren bepalen; en in de eerſte plaats het oog vestigen op de Visſchen; die, daar ze door hunne verbazende menigte een zeer wyduitgeſtrekt Element vervullen, de luisterryke Volmaaktheden van hunnen Schepper overvloedig ten toon ſpreiden. — Hunne geſtalte, huishouding, en wyze van voortteling, door vermaarde en oplettende Natuur-onderzoekers naukeurig nageſpoord, leveren doorſlaande blyken van de Wysheid des grooten Makers; „ ook de Visſchen der Zee vertellen dezelve".

In de Natuur is niets te vergeefsch; ieder Element heeft een overvloed van Schepzelen, die aan 't zelve eigen zyn. — Welk eene groote uitgeſtrektheid beſlaan de Wateren van dezen aardkloot niet? Ware dit Element eens van bewoners ontbloot geweest; hoe veel zou 'er deze Aarde niet by verlooren hebben? daar de nu door de Wateren overdekte grond, indien ze droog geweest ware, bewoond zou hebben kunnen worden. — Dan ziet, om van geene andere nuttigheden van het Water gewag te maken, noch wegens deszelfs volſtrekte noodzakelykheid te ſpreken, de uitgeſtrekte Wateren, (om de fraie uitdrukkingen van den Heer *Houttuin* over te nemen,) verſtrekken, door de talryke inwoners, met welke dit vloeibaar Element voorzien is, tot onuitputbare voorraadhuizen of magazynen van ſpyze niet alleen; maar ook van andere behoeftens. — Het is ontzaggelyk, als wy eens nagaan, met hoe vele en met hoedanige Bewoners, de diepe Wateren vervuld zyn. Hun getal is onbeſchryfelyk, en sommigen daar van zyn van zulk eene Monſtreuze gedaante, dat zy afſchrikkelyk en ten uiterſten te dugten zyn. Met dusdanige bewoners zyn de Wateren vervuld, en wel zo vervuld, dat derzelver aantal onnagaanbaar is. Hoe menigvuldig vele zyn derzelver zoorten, terwyl ieder byzonder geſlagt verbazend talryk is. Het is niet nategaan, hoe vrugtbaar de meeste zoorten van Visſchen zyn. De ongeloofelyke menigte der Kabeljauwen, welke Jaarlyks, zo in den Oceaan, als aan de Kusten, gevangen worden, bewyst, dat zy ſterk moeten vermenigvuldigen; te meêr, om dat 'er niet onwaarſchynelyk velen boven dien, door de Kazelotten, en dergelyke Zeemonſters, nog worden verſlonden. — Indien alle de Eieren van de Kuit bevrugt waren, dat echter geenzins te denken is, zou hunne voortteling onbedenkelyk zyn; want *Leeuwenhoek* rekende, door het tellen van een gedeelte, dat 'er in de

huit van een gewoonen Kabbeljauw meêr dan negen millioenen waren. (*) —— Eene menigte voorwaar, die ons verbaasd moet doen staan, en ten duidelykften aanwyst, dat de vermenigvuldiging, en de vrugtbaarheid, van den Kabeljauw ongemeen groot moet zyn. Hier van verzekeren ons zo vele duizende Lasten, als 'er jaarlyks uit den Oceaan, en aan de Zeekusten van onderscheiden Natiën gevangen, aan land gebragt worden. En mogelyk is het getal der Kabeljauwen, die door hunne Vyanden, welke deze zoort van Visch in grooten getale heeft, verslonden worden, niet veel minder. Onze Visschers verhalen 'er veelvuldige gevallen van; en getuigen ons, hoe een gezegende Vischvangst 'er niet zelden door te leur gesteld word.

Hoe onbeschryfelyk groot is het getal der Haringen; op geen duizenden millioenen te bepalen! En welk een voordeel heeft de Haringvisschery verscheiden Landen, en inzonderheid ons gezegend Nederland, aangebragt? Men meent niet zonder grond te mogen beweeren, dat de Haringvangst den Nederlanderen geene mindere schatten geschonken heeft, dan de Americaansche Goud- en Zilvermynen den Spanjaarden. En dit aanmerkelyk voordeel heeft zeer veel toegebragt, om dezen Visch in deszelfs huishoudelyk bestaan, en onbedenkelyke menigte nog meêr, dan wel andere bewoners van het vloeibaar Element, na te spooren. Men wil, dat hun eigenlyk verblyf niet ver van de Noordpool zy; dat zy, onder de ontzaggelyke Ysschollen hunne wykplaats nemen; en dat de jonge Haringen, aldaar blyven, tot hunnen vollen wasdom. Van hier trekt dan jaarlyks eene ontzaggelyke menigte op, die, als in eene welgeregelde Legerorde, hunnen togt naar het Kanaal stiert. Derzelver aantal in dien optogt is, volgens geloofwaardige berigten, zo onbeschryfelyk groot, dat zy zich, op de oppervlakte der Zee, als geheele Klompen of Eilandjes vertoonen; in zo ver, dat de Zee, in de Straat, die tusschen Schotland en de Noord-Eilanden loopt, dermate van Haring grimmele, dat één derde Water en twee derde Visch zy. —— Dit ontzaggelyk leger onderneemt zynen grooten togt, in den aanvang des jaars, wanneer het van onder den Noordpool optrekt. De eene vleugel wend zich westwaards, en bereikt in Maart de Kusten van Ysland; daar zy genoegzaam de gansche oppervlakte der Zee bedekken, en alle Baaijen vervullen. De andere vleugel keert zich Oost aan; en be-

(*) Zie HOUTTUIN, *Natuurlyke Hist. I. D.* VII. *St. pag.* 194.

bezoekt de Kusten van Noorwege, aan den Zuidkant. Maar deze vleugel deelt zich wederom in twee deelen; het één wend zich naar de Zond, en het ander naar de Orkadische Eilanden en naar Hitland. Hier worden zy, in de ruime Zee opgewagt, door de Haringbuyzen, welke hun leger een merkelyk verlies toebrengen. De menigte, die het geweld des Vyands ontsnapt, doet Schotland aan; verspreid zich in de Noordzee; en trekt voorts in het Kanaal. Van deze Verstrojelingen krielen dikwils onze Stranden, die der Oostenrykssche Nederlanden, en van Vrankryk; ook neemt een goed aantal, de wyk in de Zuider Zee; en de overigen, die het ontkomen, zoeken mogelyk hun oude verblyf weder op. (*) Welk een onnoemelyk aantal moet dit zoort van Visch niet uitmaken! Dit's voorwaar allerverbazendst! En nochtans is het slegts een klein gedeelte, van die onnadenkelyke veelheid van verschillende Schepzelen, die de Afgronden der Zee bewonen. —— ô Aanbiddelyke Wysheid! —— ô Ontzaggelyke Almagt! die deze hoeveelheid van wezens bestiert, regeert en gade slaat tot in het allergeringste toe! —— ô Oneindig onbegrypelyk Opperwezen, wiens oogen de diepte der Zee doorzien! —— Geene enkele beweging maakt dat groot Waterheir, het geslagt der Visschen, zonder de bestiering des Almagtigen. —— Geen enkel Vischje verroert zich; ja geen deeltje, hoe gering ook, aan deze duizenden millioenen van Schepzelen, heeft zich immer kunnen roeren, kan zich bewegen, of zal ooit bewogen worden, om zich te schikken, dat het, met anderen te zamen gevoegd, een Visch vorme. Geen deeltje, hoe gering het zyn moge, welk eene vorming of beweging het hebbe aangenomen, heeft zich kunnen roeren, zonder den Wil van Hem, die het Geheelal bestiert. —— Hier voor moeten alle begrippen stil staan, en het geslepenste verstand verstommen! —— Den Oneindigen te bevatten, gaat alle menschelyk vermogen, te zaam genomen, te boven, ja veel verder te boven, dan de Hemel hooger is, dan de aarde. —— Welk eene onuitputbre bron van bespiegelingen, vind eene opmerkzame Ziel in deze beschouwing, om zich te verlustigen in de werken van haren grooten, van haren Oneindigen Schepper! —— Hoe sterk eene dryfveer moet hier den mensch bewegen, tot zynen betamelyken pligt; en hem aanzetten tot grootmaking en verheerlyking van zynen genadigen Weldoener, die de Onderhouder en Bestierder van Hem, en van al het Geschapene is.

Dan

(*) Zie HOUTTUIN, *Nat. Hist. I. D.* VIII. *St. pag.* 287-290.

Dan vind onze Geest, in de diepe Wateren, eene ruime stoffe, om uit te weiden, in deze verbazende wonderen, en in de onmeetbre menigte der bewoneren van een Element, dat voor een groot aantal andere Schepzelen ten eenemaal onbewoonbaar is; men zal zyner ziele geen mindere onderwerpen van verlustiging verschaffen, wanneer men zyne aandagt wend, naar het vliegend heir der Vogelen, dat met eene snelle vlugt door den dunnen dampkring zweeft. — Krielt het vloeibaar Element van duizend en duizend millioenen van Water-inwoners, die aldaar leven, hun voedzel vinden, voorttelen, en dus hunne onderscheiden geslagten behouden; terwyl duizend en duizend andere Schepzelen aldaar hun dood en graf vinden. Is de wyde Oceaan, zyn alle Rivieren, alle wateren en slooten, is dat Element, het water, overal waar wy het aantreffen, vervuld met Levende Schepzelen, die 'er zich veilig en onbedwongen in bewegen; zie daar, verhef uw gezigt hemelwaards; onder het blauw gewelfde uitspanzel ziet men een heir van Vogelen, wier onmeetbre menigte mogelyk aan dat der Visschen gelyk is, de yle Lugt doorklieven. — Hoe groot moet derzelver aantal niet wel wezen, daar zommige Natuurkenners, die gewoon zyn, de Vogelen in onderscheiden Rangen te verdeelen, de een in meerder dan de andere, onder welke Rangen dan weêr onderscheiden geslagten opgeteld worden, daar zommigen, zeg ik, die Rangen tot zes en twintig brengen, waar op dan honderd en vyftien geslagten, hunne betrekking hebben. — Welk eene ontzaggelyke menigte zal ieder geslagt niet uitleveren; en hoe moet derzelver getal, te zamen genomen zynde, alle verbeelding niet te boven gaan? — Alle deze Schepzels nu, kunnen zich noch roeren noch bewegen buiten Gods wil. Elk hunner, ja ieder afzonderlyk deeltje, uit welker zamenstelling zy gevormd zyn, slaat de Godlyke Bestiering, tot het allerminste toe, in alle omstandigheden en gevallen gade.

Geven wy teffens, in de beschouwing dezer Schepselen, agt, op derzelver wonderbaar gestel, zo zal onze verwondering, wegens den Oneindigen Maker, nog hooger stygen. Van welk een kunstig zamenstel moet een Schepzel niet wezen, dat zich, door eene vrywillige beweging, op vlerken in de hoogte verheft, dat ons ontvlugt, en door de wolken schynt heên te dringen. — Een Schepzel, in zyne vlugt bykans zo snel als de ligtste winden. — Hoe uitstekend een Werkmeester moet het zyn, welke Kunststukken van die natuur weet toe te bereiden! Kunststukken, die, daar benevens ten schoonste uitgedoscht, het keurigst oog vermaken,

 door

door de heerlykste verscheidenheid van onnavolgbre kleuren. Kunststukken, vercierd met eene kleding, die gedeeltelyk geschikt is, om hunne Lichamen, welke in evenredigheid ligter zyn dan die van andere Dieren, gemaklyk van de aarde in de hoogte op te heffen; terwyl dezelve voor een gedeelte dient, om hen tegens de nypende koude, in een hooger dampkring, te beschermen; en te gelyk strekt, om hen, door een frai optooizel, tot een sieraad der Natuure te maken.

Wie moet niet verbaasd en opgetogen staan, wegens de Onnaspeurbre Wysheid, en het onbeperkt vermogen, waar van deeze Kunststukken getuigenis dragen? Hier zyn Schepzelen gevormd, van eene wonderbare natuur. Hunne Armen zyn vlerken, waar op zy in de Lugt dryven, en zich naar willekeur snel of zagt bewegen. Hunne staartveren strekken tot een stierroer, om den regten koers te houden; en 't lighaam, onder het ryzen en daalen, in evenwigt te bewaren, op dat het niet omtuimele, of in eene schuinsche en moejelyke strekking gerake. Deze beschouwing ontdekt Wonderen, die mede niet weinig toebrengen, om de grootheid, de ontzaggelyke grootheid des Makers, op de levendigste wyze af te beelden. —— Wonderen, die ons bewyzen, dat de Schepper aller dingen ondoorgrondelyk is in Wysheid. —— Wie kan zich een denkbeeld vormen, van een Verstand als dit, 't geen zo vele duizenden millioenen van zaken, op zo verscheidenerleie wyzen heeft voortgebragt; en zich die allen, door eene éénvouwige daad, zonder opvolging van oogenblikken, voorstelt?

Wat zullen wy van andere Schepzelen, in het ryk der Dieren, zeggen? Hoe uitgebreid zou het aantal van verschillende zoorten zyn, die het ons ter beschouwinge zou opleveren? —— Wat zouden wy een ruim veld vinden, in de overweging van het onnadenkelyk aantal van Insecten, dat 'er in de Natuur bestaat? Hier ontdekt men wonderen die allerverbazendst zyn; —— dan deze stof is te ruim, om 'er tegenwoordig van te spreken. Mogelyk zal ik, op een anderen tyd, des Scheppers oneindige Grootheid, uit een byzonder zoort dezer voor 't oog veragtelyke Wezens, ontvouwen.

Dan laat ons eindelyk het oog slaan, op het Pronkstuk der Natuur, den Mensch; het voortreffelykste aller dieren, begaafd met Rede en Verstand. —— Laat ons eindelyk tot de beschouwing van ons eigen geslagt overgaan. Hier zullen wy ontdekken, dat wy nog nergens ontdekt, hier vinden, 't geen wy nog nergens gevonden hebben.

De

De Mensch munt zekerlyk boven alle de Dieren uit; even gelyk deze voortreffelyker zyn dan de Planten, en die weder de Mineralen ver voorby ftreven. —— Wel byzonder gaan wy al het gefchapene op dezen Aardkloot, ver te boven, door ons zedelyk geftel, ons redelyk beftaan. Wy menfchen zyn Redemagtige Wezens; deze voortreffelykheid bezitten wy, boven alle de Dieren, tot eenen hoogen trap. Offchoon waarlyk zommige Redelooze Dieren, het eenigen uit den laagften rang van het menschdom, in vernuft, fchranderheid, list, verftand, en fcherpzinnigheid om zaken te overleggen, en ter uitvoer te brengen, fchynen af te winnen; het verfchil en de afftand tusfchen het Redelyke en het Redelooze, blyft nog altoos magtig groot. —— Het is thans myne zaak niet, te onderzoeken, of de Dieren, beneden den Mensch geplaatst, ook niet eene zekere mate van Redelykheid befchonken zyn. Het zal genoeg wezen, zonder dit teder ftuk te beflisfen, alleen te ftellen, dat alle Dieren ver beneden den Mensch zyn; het zy men, met zommigen, den dieren eene zekere mate van Redelykheid toekenne; het zy men, met anderen, hun die voortreffelykheid volftrekt ontzegge. Dat Redenmagtige Wezen werkt uit een vast grondbeginzel; het heeft algemene denkbeelden; en bezit het vermogen, om die van één te fcheiden, of zamen te voegen, 'er gevolgen uit te trekken en te redeneren. —— Het heeft kundigheden van Zedelyk kwaad, en Zedelyk goed; het gevoelt in zich zelve een inwendigen trek en lust tot het laatfte; dat is, de mensch heeft eene begeerte, om niet flegts lichaamlyk, maar ook zedelyk en beftendig, gelukkig te zyn. Dit vermogen derven de overige Dieren. —— De Mensch reikhalst, de vermogens zyner ziele ftrekken zich uit, naa het beftendige; daar de Redelooze Dieren, met het tegenwoordige te vreden, geene vermogens bezitten, om zich tot het beftendige te verheffen. Het zy eens toegeftaan, dat zy, omtrent voorkomende zaken, die de zintuigen, met welken zy voorzien zyn, hun voorftellen, eenige redeneringen maken, zy bezitten tog het vermogen niet, om die redeneringen uit te breiden, om vergelykingen te maken, uit die vergelykingen gevolgen te trekken, en deze gevolgen tot den grond van humne werkingen te leggen. Met één woord, de Mensch is ontegenfprekelyk, met betrekking tot zyn zedelyk beftaan, het voortreffelykfte aller Schepzelen, op dezen aardkloot.

Men heeft lang en hevig getwist, of wy Menfchen, in natuurlyke fchoonheid, en voortreffelykheid, de Dieren te boven gaan, dan of de Dieren ons daar in overtreffen. Men kan 't

niet wel tegenfpreken, dat wy alle foorten van ondermaanfche Schepzelen, in vermogens van den Geest, ver overtreffen: dog velen zouden niet gaarn den Mensch, die voortreffelykheid, in zyne Natuurlyke geftalte van het Lichaam, afftaan. —— 't Is waar, men ontdekt in de Dieren verbazende fchounheden. De Vogelen, by voorbeeld, hebben fraie uitfchitterende Vederen, die aller oogen tot zich trekken; vertoonende een glans, en gloed van koleuren, die onafbeeldelyk is. Zo vind men ook in andere Dieren, in Honden, Paarden, en vele anderen, eene waarlyk uitmuntende geftalte; zelfs hebben de Infecten innemende fchoonheden, die het gezigt ftrelen, en ons in verwondering weg voeren. —— Ik ftaa dit alles toe; maar befchouw eens met aandagt, het fchoon zamenftel van 't Menfchelyk lighaam; de uitwendige geftalte; de juiste gevormdheid der leden; de uitmuntende fraiheid van het gelaat; —— en bedenk u wel, eer gy een vonnis ten nadele van den Mensch velt. Ik voor my, (waarom zou ik het niet zeggen,) willen anderen den Dieren zo vele voortreffelykheid van geftalte boven den Mensch toefchryven, ik voor my vinde zo vele uitwendige fchoonheden, zo vele uitfchitterende fraiheden, zo veel evenredigheid in het ganfche zamenftel van 's Menfchen lighaam, en in zyne gehele geftalte, dat ik my, in de befchouwing hier van, met meerdere aangenaamheid kan verlustigen, dan in de befchouwing van het fraifte Dier. —— De fchoonheid van een Mensch bekoort my meer, doet my gevoeliger aan, dan de fchoonheden van het fchoonfte Dier. —— Dog, zonder my in dit verfchil wyder in te laten, zal ik verder de grootheid van den Formeerder, wiens uitfchitterende Volmaaktheden hier in zo zigtbaar doorftralen, in overweging nemen. —— Wie ontdekt niet, by de uitwendige befchouwing van ieder Mensch, dat in deszelfs treffende geftalte, fraje gedaante, juiste fchikking van Ledematen, in de fchoonheid, welke op het aangezigt verfpreid ligt, en in alle deszelfs natuurlyke Vermogens; met één woord, dat in dit wonder-zamenftel, in deze kleine Waereld, de oneindige Wysheid des grooten Makers, op de luisterrykfte wyze, affchittert? —— Wie ontdekt niet, by eene aandagtige uitwendige befchouwing van den Mensch, dat 'er een Almagtig Vermogen vereischt word, om zulk een kunstftuk, van zo veel aanbelang, voort te brengen. Een kunstftuk, welks uiterlyke gedaante gene mindere fchoonheid heeft, dan eenig ander Schepzel in de Natuur. De Mensch tog, heeft, voorwaar, in zyne regt opgaande geftalte, eene fchoone gedaante, en pronkt met een beminnelyk

voor-

voorkomen. Hy is daarenboven, dat nog alles overtreft, met zodanige leden voorzien, waar door hy in ſtaat geſteld is, om zyne gedagten, met een verſtaanbaar geluid, aan anderen mede te delen: de ſpraak maakt hem een regt nuttig gezellig Schepzel. — Ieder dezer byzonderheden ſtrekt ons ten bewyze, van de onbegrypelyke uitgeſtrektheid der Wysheid, en 't Alvermogen des Scheppers; Volmaaktheden, welke in den Hoogen God onafmetelyk, en ten eenemaal ondoorgrondelyk zyn.

Dan een ander ſtuk trekt myne aandagt, en vordert nog nader eene korte overweging; het getal der Menſchen, naamlyk, over den bekenden Aardbodem verſpreid. Doorgaans rekent men dat getal op vyf honderd millioenen Menſchen; ondertusſchen is een zeer groot gedeelte van dezen aardkloot echter nog onbekend; en men weet niet, of die Landen, onder de beide Polen gelegen, bewoond zyn. 'Er is dan, ten minſte, een aantal van vyf honderd millioenen Schepzelen; welke alle begaafd zyn, met Rede, met Verſtand en Oordeel; wier zedelyke vermogens alle onderſcheiden zyn; die onderſcheiden werken, en onderſcheiden trappen van volmaaktheden hebben. — Dit is voorwaar een wonder, het welk ons zaken van het allergrootſte gewigt ter overweginge voorſtelt. — Welk eene onnadenkelyke Wysheid is deze, die al het Verſtand, die alle de Wetenſchappen, die alle de onderſcheiden kundigheden, aan zo een aantal verſtandige Wezens geſchonken heeft! — Die alle de wysheid, al het verſtand, alle de gedagten, overleggingen en redekavelingen, van zo een aantal millioenen van menſchen bevat! — ô Verbazende Wysheid! — Men verwondert zich met regt over een mensch, begaafd met zeer vele kundigheden van wetenswaardige zaken. De namen van een *Newton*, *Leibnitz*, *Wolf*, van een *Boerhave*, *'s Gravezande*, *Musſchenbroek* en meêr anderen, baren, op het hooren noemen, aller eerbied en verwondering. Maar wat is de wetenſchap van Stervelingen, in vergelyking by die van den Oneindigen God! — Deze was de oorzaak van alle de bekwaamheden dier beroemde Mannen. Hy doorgrondde op éénmaal alle hunne vermogens; en alle hunne denkbeelden waren onder zyne beſtiering. Hy verſtond van verre alle hunne gedagten; te gelyk met die van al het Menschdom; en dat door éène enkele daad; zonder zich te vermoejen; zonder opvolging van de eene gedagte op de ander; zonder dat Hem ooit het geringſte ontvliede. Niet het allerminſte geſchied hier, buiten zynen Wil, buiten zyne Beſtiering; en 'er gebeurt niets, of het moet, door zyne Al-

wyze en Aanbiddelyke bestiering beantwoorden, aan de einden en oogmerken door Hem bedoeld. — Dus doorgrond de Godlyke Wysheid alle de verstanden en vermogens van zo vele millioenen menschen, op de allernaukeurigste, op de allerzekerste wyze. Hy is de oorsprong van al het Verstand, van de Wysheid, van alle de Kundigheden, van alle de Wetenschappen der Stervelingen; hy is het, die alle deze gaven aan wezens van eene eindige Natuur heeft medegedeeld. Hy, wiens Wysheid onbepaald, wiens Magt onbeperkt is, kent, met alle de voorwerpen, die in de Natuur voorkomen, met alle de groote en kleine, grootere en kleinere, grootste en allerkleinste Schepzels, met alle de Stofdeeltjes, uit welke zy zyn zamengevoegd, met alle de bewegingen, met alle de vormingen, die zy hebben aangenomen, en waar van Hy alleen de bewerker is, in één woord, met alles wat zich in de Natuur opdoet; ook te gelyk alle de zedelyke vermogens zyner Redemagtige Schepzelen. — Hy doorgrond al hun verstand, en alle de werkingen hunner zielen. — ô Verbazende Grootheid! ô Oneindige God! Voor de Oneindige Wysheid is gene wetenschap verborgen; zy verstaat alles in de uiterste volmaaktheid. De God des Hemels weet van verre onze gedagten: als 'er nog geen woord op onze tonge is, kent Hy alle onze overleggingen. Niets kan voor den Alleswetenden verholen zyn. — Niets kan zyne Oneindige Vermogens te boven gaan. — Niets is 'er buiten het bereik zyner Aanbiddelyke Wysheid geplaatst. — Onze gedagten moeten zich verliezen in de beschouwing van U, ô Oneindige God! — Wy zyn dwazen by U, ondoorgrondelyke Godheid; — by U, onbegrypelyke Wysheid; — by U, Almagtig Opperheer, — God van Hemel en aarde, — Schepper van 't Heelal, Vormer van de gansche Natuur! — Gy hebt den Mensch geschapen, op dat hy uwen lof verkondigen zou op aarde; daarom hebt gy hem met een redelyk verstand begaafd. — Mogten wy 'er dan onze allereerste, onze voornaamste, onze geliefdste bezigheid steeds van maken, om ons te verlustigen in de Werken des Almagtigen! Laat ons, langs dien vermakelyken weg, opklimmen tot den Vormer, de oneindige, de alles vermogende, de alwyze oorzaak aller dingen! Dat wy ons bestendig verlustigen, in de overweging zyner Oneindige Deugden en Volmaaktheden! — Zyne onbegrensde Almagt houde ons in een geduurig ontzag en eerbied! — Zyne onbeperkte Wysheid verlevendige eene gestadige verwondering in onze Zielen! Zy spoore ons dagelyks aan, ter vermeerderinge onzer kundigheden, vooral in de

de Kennisse van God, van zyne bevelen, en van ons zelven! — Zyne Alwetenheid noope ons onophoudelyk ter betragtinge van onzen pligt; wederhoude ons van het overtreden zyner geboden, van tegens Hem te zondigen, en maake ons integendeel steeds yverig in goede werken! — Laat ons dus menigwerf de bespiegelingen onzer ziele, met eenen vuurigen yver, tot den Oneindigen bepaalen! — Hy tog is die onuitputtelyke, die onleegbre Bron, waar uit eene eindelooze volheid van nieuwe stoffen voortvloeit, die ons, op ieder oogenblik, aanleiding geeft, ter overdenkinge, ter bespiegelinge, ter verwonderinge, ter eerbiedjginge, ter aanbiddinge, ter verootmoediginge, ter hartlyke erkentenisse en ware dankbaarheid. Doen wy dit, dan zullen wy eerst regt beantwoorden aan onze voortreffelykheid boven alle andere Schepzelen op dezen Aardbodem. Dan — dan zullen wy eerst regt beantwoorden, aan de groote einden en oogmerken, waar toe de Oneindige Schepper ons, als Redelyke Wezens, gevormd heeft.

C. V. D. G.

BRIEF VAN M. GIRARD, *Geneesheer te Marvejols, Correspondent van 't Koninglyk Genootschap der Weetenschappen te Montpelier, gewoon Raadmedicus des Konings, Opzichter van de Minerale Wateren van Bagnols en S. Laurent*, aan den Auteur van 't *Journal de Medecine*; OVER DE INVOERING EN GOED GEVOLG VAN DE INËNTING IN DE *Diocese* VAN *Mende*; MET EENIGE AANMERKINGEN OVER DE INENTING VAN DEN KONING.

...... *Æquo pulsat pede pauperum tabernas Regumque turres.* HORATIUS.

(*Journal de Medecine, Tome XLII.*)

MYN HEER!

HEt Deel 't welk gy neemt in 't voordeel van de Inënting, en nog meer, 't sterk belang, 't welk gy toont in al 't geen het nut van 't menschdom betreft, doen my de vryheid neemen, U, de invoering van deeze heilzaame Beoefening, in ons Gebergte van *Gevaudan* mede te deelen. Dit tydstip zal zekerlyk ons Land eere aandoen, 't welk, niet lan-

langer dan 30 Jaaren geleeden, nog gedompeld lag, in eene onwetendheid die niet veel van barbaarsheid verschilde. De zucht tot 't Vaderland doet ons met genoegen dit eerst opkomend morgenlicht beschouwen; dewyl ze ons een zeer schoonen dag schynt te voorspellen. De vertooning van een Volk, bezig om uit den staat van zyn eerste werkeloosheid en bedwelming, welke de vermogens van den mensch, als 't ware, verstyven en verdooven, te ontkomen, is een zielroerend gezicht. Wanneer wy bemerkten, dat onze Landbouw, Koopmanschap, Opvoeding, Zeden, Kunsten, en Gevoelens, verdere volmaaking van noden hadden; wanneer men ons onderrichtte, dat deeze Landstreek groote voordeelen konde trekken, van de Mynen welke 't bezit; en eindelyk, wanneer men ons overtuigde, dat onze wyze van bestaan niet zo goed was als mogelyk, zo zyn wy uit onze werkeloosheid ontwaakt en tot werken aangespoord; 't geen ons een toekomend geluk voorspelde, zo de hoofdigheid, vergezeld met waan en vooringenomenheid, eigen aan Lieden die niets, of weinig, weeten, ons maar niet overmeesterde. — Verscheide omstandigheden hebben deeze gelukkige verandering bewerkt. De goede smaak is in ons Land ingevoerd, door sommige Lieden van rang die 't zelve bewoonen, of die 'er een zekeren tyd van 't Jaar doorbrengen. Voeg hier by, 't verblyf en voorbeeld onder ons, van sommige aanminnige Krygslieden, verstandige Reizigers, en eenige weinige verlichte inwooners, welke in stilte de Kunsten, Letteren, en Wetenschappen beoefenen; de omloop van 't middelpunt na de uiterste einden is vryer geworden, en de gemeenschap tusschen de Hoofdstad, en de verst afgelegene Provincien, is vermeerderd; eindelyk komt hier nog by, de verkeering met de vreemdelingen, en 't leezen van goede Boeken. Zie daar, Myn Heer, welke oorzaaken ons hebben doen ontwaaken; dit is 't vuur geweest, 't welk de yver en naarstigheid van onze Landslieden, in meer dan eene zaak (*), ontstoken heeft. Wan-

(*) 't Is met de Volkeren even eens gelegen, als met de byzondere voorwerpen: de overboodige lofuitingen kunnen, zo wel als de te scherpe berispingen, zeer nadeelig zyn voor den een zo wel als voor den ander: 't zy door hen een schadelyke veiligheid in te boezemen; die hen werkeloos maakt: 't zy door hen mismoedig te maaken, 't welk hen beletten zal, van een stap te doen, om tot de kennisse te komen, van 't geen Waar, Goed, en Eerlyk is, en in een woord, in 't geen dienen kan tot vermeerdering van hun geluk.

Wanneer men, Myn Heer, met u kent, den aart en de zwakheid van 't menſchelyk vernuft, is men niet verwonderd over deszelfs langzaamen voortgang. Niets heeft meerder overeenkomst met de onzichtbaare groeijing der planten, dan de langzaame voortgang der rede, en de ongevoelige wyze, op welke de nutte Weetenſchappen zich uitbreiden; en 't voordeel onder de menſchen voortgebragt wordt. Hoe veel eeuwen zyn 'er niet verloopen, eer de ſtraalen van de Wysbegeerte, de dikke nevels van de onweetendheid der bygeloovigheid hebben kunnen doordringen? welke hinderpaalen hebben de eerſte vernuften die de waereld verlicht hebben, niet moeten overwinnen? Wat heeft men zich niet op 't ſterkſte verzet, tegen ontdekkingen, welke de belangens van 't menschdom 't meest bevorderden? En hoe veel tyd zal 'er nog niet moeten verloopen, eer de oefening van de Inënting algemeen aangenomen zy, ſchoon deszelfs voordeelen, reeds door de overtuigendſte bewyzen aangetoond zyn: te weeten, door de nauwkeurigſte berekeningen, de toeſtemming en 't getuigenisſe van verſcheide Volkeren, de geſchriften van verſcheide beroemde Auteurs, 't voorbeeld der Souvereinen, en, in een woord, door de ſchitterendſte zegenpraal zelfs? Welk een moeite zal 't ons nog kosten, om onze tydgenooten, en misſchien nog de nakomelingen te overtuigen, dat de Inënting 't veiligſte behoedmiddel is, 't geen men tegen de wreede verwoestingen, door de Kinderziekte dagelyks veröorzaakt, kan en moet in 't werk ſtellen; daar 'er geen vernielender ziekte by aanhoudenheid op onzen aardbodem gevonden wordt? Zullen zwakke en bygeloovige menſchen zich niet altyd min of meer verzetten, tegen de poogingen en redeneeringen der Wyzen? Maar zullen de vooroordeelen van zekere waanwyzen, nog niet ongemakkelyker te overwinnen weezen? Men heeft ſterke krachten van nooden, om zulke gevaarten uit den weg te ruimen. —— De Kinderziekte en de Mazelen zyn gewoonlyk in ons gebergte zeer gevaarlyk, waar de verkeerde wyze van dezelve door verhittende middelen te behandelen, niet weinig toebrengt, om deeze ziekten nog kwaadaartiger te maaken, dan ze uit hun aart zouden zyn, wanneer men ze aan de eenvoudige natuur overliet. 't Gebeurt niet zeldzaam, dat de Kinderziekte ons 't grootſte getal, van de geenen die 'er van aangetast zyn, ontneemt. Een van onze medeburgers nam voor, negen of tien Jaaren geleden, de Inënting aan zyne Kinderen te beproeven. Hy pleegde Mr. DE LA CONDAMINE, en andere bekwame Inënters, raad: hy ging dan tot de Inënting over, waarover hy zelfs 't opzicht hadde.

Zy-

Zyne twee Kinderen wierden aanstonds ingeënt. De insnydingen deeden hunne gewoone uitwerking, en bragten gevolgen voort van langen duur, welke gewoonlyk deeze wyze van Inënten, die men hedendaags met veel recht verworpen heeft, verzelden. Deeze twee voorwerpen herstelden weder zeer wel: de Vader liet vervolgens zyne dochter inënten; maar de toevallen van 't tandekrygen gekomen zynde by de Mazelen, welke toen algemeen in de Stad heerschten, stierf dit Kind. Een klein-nicht van M. D. L. B. onderging 't zelfde lot, en stierf aan een koorts door wormen veroorzaakt, na dat ze reeds weder van de Kinderpokjes, die men haar ingeënt had, hersteld was. 't Gemeen, gelyk men zich ligt kan verbeelden, bleef niet in gebreke, van de dood van deeze twee, aan de Inënting, die 'er zeker zeer onschuldig aan was, toe te schryven; 't gebruikte voor reden, 't bekende *enthymema, post hoc, ergo propter hoc*: 't Gemeen namenlyk, even gelyk de Edelman by *Moliere*, rymt dikwyls zonder het te weeten. Deeze wyze van redeneeren, waarin men ziet 't gebrek aan redeneerkunde, is maar al te dikwyls gebruikt, vooral in 't stuk van de Geneeskunde, als de geneesmiddelen niet naar 't genoegen van den Geneesheer, die dezelve voorgeschreeven heeft, en naar 't verlangen van zotte toezienders, daar wy niet dan te veel van omringd worden, gewerkt hebben. Schoon de Inënting in deeze Stad begonnen en geoefend werd, onder de beste vooruitzichten, gevoelt men ligt, hoe weinig opgang ze konde maaken, in zulke ongunstige omstandigheden: dezelve viel ook van dat oogenblik af aan, en niemand nam op zich, om haar van 't mistrouwen, en vergetelheid, waar in ze door den dood van de twee Kinderen gebragt was, te verlossen. ——— Ondertusschen was de laatste besmetting, die ons aangetast heeft, zo vernielende, dat eindelyk, op aanraaden van sommige Geneesheeren, en misschien meer uit schrik, welke een groot vermogen op de menschen heeft, sommige van de voornaamsten uit de twee eerste Steden van ons Land, zich bepaalden om te laaten inenten. Ik ben de eerste geweest, die de Inënting te *Marvejols*, de plaats van myn verblyf, heeft ingevoerd en geoefend. 't Is waar, dat ik lang heb moeten stryden en vechten om veld te winnen. Te vergeefs had ik de geenen die werk van leezen maaken, gegeeven, de Werken van M. M. DE LA CONDAMINE, GATTI, PETIT, DIMSDALE, TISSOT, GANDOGER, en al 't geen, 't welk in myn Bibliotheek over de Inënting gevonden wordt. Eindelyk, tot myn leedwezen ziende, dat ik niemand konde overtuigen, stelde ik my voor, of

de

de duidelykheid van de zaak zelfs, in 't werk gesteld, meer zoude afdoen dan alle myne boeken; ik besloot daarom, hen door voorbeelden te overtuigen, welke altyd meer kragt hebben, dan betoogde leerstellingen: *segnius irritant animos demissa per aures, quam quae sunt oculis subjecta fidelibus.* — Myne eerste proeven, in deeze landstreek, waren op de zulke, welke Lieden van een zekeren rang gewoonlyk noemen, *des ames viles*, (verachtelyke zielen). Na dat ik door de Inënting de Kinderpokjes aan drie arme Kinderen uit 't land had medegedeeld, maakte ik eenige *proselyten*. Eene kloekmoedige Vrouw (*Madame Balcons*) zich ontslaande van 't vooroordeel, 't welk haar met zo veel andere Vrouwen bevangen had, kwam my verzoeken, haare Kinderen in te enten. De natuurlyke Kinderziekte had haar sedert weinige dagen één van haare kinderen ontrukt. Ze wilde de drie overigen beveiligen. Ik prees haar voorneemen, en sterkte 'er haar in. De hoop deedt van dat oogenblik af alle vrees uit haar verdwynen, welke ligt te verschoonen is, in de tedere en vreesachtige Sexe, vooral, wanneer dit gevoelen één uitwerkzel van de moederlyke liefde is. Ik zonderde een uit de drie uit, als geen voorwerp voor de Inënting zynde, 't welk daarna ook gestorven is; ik entte de twee overigen in, die tegenwoordig zeer gezond zyn. Dit is de eerste reis niet, dat men kloekmoedige vrouwen gezien heeft: de meeste geschiedenissen leveren 'er ons voorbeelden van op. Deeze Dame heeft niet alleen 't inwendig genoegen gehad, om, als 't ware, een tweede leven aan haare Kinderen gegeeven te hebben, maar ze moet ook zeer gevoelig geweest zyn over de eer, van, in afwezen zelfs van haar Man, een voorbeeld van standvastigheid en moed aan haare landgenooten gegeeven te hebben, 't welk meerder lof verdient, om dat 't ten voorwerp heeft, 't algemeen nut van de Maatschappye. — De twee Zoonen van M. de *Marquis de Reiniez* (een Heer, byzonder geacht en geliefd in dit Land) waar van de een Officier was in 't Regiment Kavallerie *d'Orleans*, en de ander *Mousquetaire noir*, werden my vervolgens toevertrouwd, tot dezelfde bewerking: ik entte daarop weder in, den Zoon van M. *Boyer*, Koopman in deeze Stad, als ook den eenigen Zoon van M. *Malaforse*, Raadsheer aan 't Hof *des Aides de Montpelier*, en nog een klein Kind van een van zyne Landpachters, &c. — Ik heb in alles gevolgd, de wyze van M. *Gatti* en M. M. *Sutton*, als zynde de eenvoudigste, de zekerste, de minst verschrikkende, de minst pynelyke, de kortste, en eindelyk de beste van allen dien men ooit voorgesteld heeft. Ik heb de on-

onderwerpen vooraf bereid, die 't van doen hadden, dat is, dat ik ze behandeld en geneezen hebbe van kleine ongefteldheden; voor 't overige deed ik geene voorbereiding aan hen, die zich wel bevonden. Ik hebbe de fteekjes onverfchillig, met een lançet, of met zilvere of goudene naalden gemaakt, fomtyds bediende ik my ook wel van een draad, doortrokken met 't pokgift, na de wyze van de Inwoonders van Indostan. Dan eens deed ik de Inënting tusfchen den duim en den voorften vinger, dan weder eens op den arm, of voorarm: doch op welk deel ik ook 't pokfmet inëntte, lette ik altyd op, dat ik maar oppervlakkige fteekjes deed, laatende 't lançet of de naalde, waar mede ik de Inënting verrichtte, niet dieper gaan dan tusfchen de huid en de opperhuid. Als ik één van myne Ingeënten uitzondere, welke met puisten is bedekt geweest, om dat hy zich te dicht by 't vuur begaf, en te warm hieldt, hebben al de overigen maar een klein getal pokjes gehad, en onder dezelven heeft men maar weinige gevonden die geëtterd hebben: de overige zyn door oplosfing verdweenen, of zyn afgevallen als een uitflag; voor 't overige konde men ze naauwlyks lyders noemen: ze hebben geen zwaar of moeijelyk toeval gehad. De Kinderpokjes hebben by allen hunne gewoone tydperken doorgeloopen, zonder eenige afwyking of buitengewoon verfchynzel, als alleen, zo men wil, by M. de *Marquis de Reiniez*, die na de Koorts, en 't eerst uitkomen der puisten, nog kreeg, een tweede uitzetting der pokjes; deeze byzonderheid is ook fomtyds door *Dimsdale*, en andere Inënters, waargenomen. 't Is misfchien niet ondienftig aan te merken, dat ik alle myne Inëntingen gedaan hebbe in 't fterkfte van de Winter, van St. Marten tot 't einde van de Maand Maart, dat de Kamers van myne Ingeënten byna niet warm gemaakt wierden, en dat ik meestentyds de deuren en venfters liet open ftaan, en dat de levenswyze, die ze in acht namen, zo ligt en verkoelende was, als de lucht welke ze inädemden, frisch was. —— Op denzelfden tyd dat ik dus bezig was te *Marvejols*, deedt *Madame la Vicomtesfe de Framont* zich met haar Zoon inënten te *Grezes*, door M. COSTI, een Geneesheer van eene byzondere verdienfte, welke ook inëntte *Mademoifelle Chavagnac* te *Mende*, hy heeft deeze beoefening verfpreid in *Rouergue*, alwaar hy zich gevestigd heeft. —— M. *Bonnel de la Brajeresfe*, bezield door dezelfde gevoelens, van liefde tot 't Vaderland, heeft op denzelfden tyd de Inënting van de Kinderpokjes, te *Mende*, ingevoerd, waar hy verfcheide perfoonen onder zyn opzicht heeft doen inënten door M. BLANC, bekwaam Heelmeester. De Vaderlyke teêrhartigheid

heid heeft deezen fchranderen Geneesheer niet verblind, die, na een voorafgaande Inënting van den Zoon van *M. Vincent*, geoordeeld heeft, verplicht te zyn, zyne eigen Kinderen 'er aan te onderwerpen; hy heeft vervolgens nog 't opzigt gehad, over verfcheide andere ingeënten. *M. Bonnel* had zelfs, reeds eenige Jaaren geleeden, voorgefteld, eer ik my in dit Land neêrgezet had, de Inënting te beproeven op de Kinderen van 't Gasthuis, welk hunner zorge is aanbevoolen: dog zodanige nieuwigheid mishaagde wylen M. den Bisfchop van *Mende*, en de Geneesheer, uit eerbied voor de vooringenomenheid van een achtenswaardigen gryzaard, drong 't niet verder aan, en dus had zyn voorneemen geen plaats. —— Niemand, die redelyk is, denkt hedendaags, dat de Inënting tot de Godgeleerdheid behoort, of dat men God tergt, wanneer men Onderdaanen voor den Koning, en Inwoonders voor den Staat in 't leven behoudt: deeze Kinderagtige tegenwerping, welke fommige tegenftreevers van de Inënting zo zeer hebben doen gelden, is zo grondig wederlegd, dat men niet behoeft te vrezen, dat ze weder voor den dag zal gebragt worden. Een Vader, die zyne kinderen of zich zelfs inënt, verzoekt niet meer de Godheid, dan een man die zich in 't bad begeeft, om dat zyne Spieren te droog, en zyne vochten te fcherp zyn, of iemand die zich doet aderlaaten, om een aanval van beroerte, die hem naar 't graf zoude fleepen, voor te komen: of iemand die om een rotkoorts, welke gevaarlyk voor zyn leeven zoude worden, voor te komen, een purgatie neemt. *De Godsdienst in alles ten voorwerp hebbende, 't geluk der Menfchen, veroordeelt niet 't geen hen in der daad tot nut kan ftrekken.* (*a*) —— Ik zal nog eene aanmerking maaken over dit onderwerp. 't Grootfte gedeelte der Staatsrampen, waar onder 't Menschdom, gedrukt zynde, zucht, word veroorzaakt, door dat de Hoofden in de Maatfchappye, die in de eerfte waardigheden geplaatst zyn, hoe goedaartig ze anders ook van natuur zyn, zich bedriegen of bedrogen worden, daarom, om dat *ze niet zien, dan 't geen ze willen zien, of 't geen men hen doet zien*; verder befchouwen ze gemeenlyk de onderwerpen niet anders, als door een verdonkerde bril, hen toebereid en overgegeeven, door de zotheid, de dwaaling, drift, belangen, kwaade trouw, 't wreed bygeloof, en de niet minder wreede vleijery. Deeze monfters zyn dies te vreeslyker voor de Grooten deezer Eeuw, om

(*) *Requifitoire de M. l'Avocat-general.*

om dat ze altyd rondom hen wroeten, als om hun natuurlyke prooy: ze bezetten de toegangen van 't Hof, en belegeren ze in hun paleis, bekoorende hunne ooren, al kruipende voor hunne voeten. 't Is voornamentlyk tegen de laage vleijery, dat de Grooten zich te wachten hebben. De dwingelanden, en hunne veelvuldige en ongelukkige slachtoffers, zyn byna altyd en overal geweest, 't werk der Vleijers. *Helaas! ze hebben de wyste en beste Koningen verleid!* — Ik koome weder tot de Inënting van de Kinderziekte. *M. de Castellane*, tegenswoordig Bisschop van *Mende*, is ver af van te denken over dit Stuk, als zyn Voorganger. Deeze Prelaat, zo yverig om de plichten van den Godsdienst voor te staan, als oplettend om de belangen van de waarheid en de rede in acht te neemen, is voornamentlyk 'er over uit (gelyk al de geenen die in hoogheid gesteld zyn, behoorden te doen) om de oorzaaken van de ontvolking, welke in zyn Bisdom zeer toegenomen is, te verminderen; en geeft daarom aan de Inënters een volkomene vryheid tot de Inënting, hy schynt zelfs deeze zaak aantemoedigen; dewyl hy ons in 't byzonder met zyne gunste vereert, en zyne goedkeuring te kennen geeft, wanneer wy hem verslag doen van onze gelukkige poogingen. Dog, onze eerste proeven zyn, hier te Lande, eensklaps, door een ontydig voorval, waar voor wy ons niet konden wachten, afgebroken; een gerucht namentlyk, verspreidde zich onder het gemeen, dat een Kind van *Saint-Geniez* in *Rouergue*, ingeënt zynde door M. *Costi*, Geneesheer in deeze Stad, naderhand de natuurlyke Kinderziekte gekregen had, en 'er van gestorven was. Als de zaak waarlyk gebeurd was, zou dezelve niet meer bewezen hebben, dan van de Voorstanders der Inënting zelfs toegestaan wordt, dat namentlyk de door Konst verwekte Kinderpokjes niet meer iemand bewaaren tegen 't wederkrygen, dan de natuurlyke: de een heeft hier in geen voorrecht boven de andere: dit zo zynde, betekent de gevolgtrekking, welke men hier uit ten nadeele van de Inenting heeft gezocht, niets. Wat hier ook van zy, men heeft, na zeer nauwkeurig onderzoek, daar ter plaatze, na dit geval gedaan te hebben, volkomen verzekerd gevonden, dat 't Kind in geschil nooit was ingeënt geweest, dat het de natuurlyke Kinderziekte gehad hadde, dat het in leven was, en zich wel bevond. Dit vertelzel schynt verzonnen te zyn, op gelyke wyze als dat van *M. Liger*, Geneesheer te *Clermont* in *Auvergne*, die men zeide, dat van hartzeer gestorven was, om dat zyn Zoon, die door hem ingeënt was, het Slachtoffer van de Kinderziekte geworden was; terwyl dat het bewezen

werdt,

werdt, dat de Heeren *Liger*, Vader en Zoon reeds 15 Jaaren waren dood geweest, dat de Zoon nooit was ingeënt geweest, dat niemand tot dien tyd, wat meer is, in de Stad Clermont was ingeënt geweest. Dit is de eenigste bedriegery niet, welke sommigen tegen de Inënting uitgevonden hebben. Gelukkig! dat men ze byna allen ontwikkeld heeft, 't geen niet weinig gedaan heeft, om hunne poogingen krachteloos te maaken. (*) —— Wy zullen niet in gebreke blyven, Myn Heer, van te bewerken, dat de Inënting haar vertrouwen, 't welk ze verdient, in die Landstreek wederom krygt, en dat men 't voorbeeld, 't welk wy te *Marvejols* en te *Mende* gegeeven hebben, volgt. Wy wenschen vooral, dat de Inënting mag ingevoerd en aangenomen worden, van onze Ambachts- en Land-lieden: daar ligt zeer veel aangelegen, om deeze classe van menschen, schoon in 't algemeen te veel verwaarloosd en te gering geacht, te behouden, dewyl ze den steun uitmaakt van alle de overigen. En waarom zouden wy onze begeerten en verlangen niet verder uitstrekken, met vuurig te wenschen, dat de geheele Provincie, ja zelf 't geheele Koningryk in deezen navolge 't voorbeeld van deeze verlichte en kloekmoedige nabuuren: onze nayver, en die van alle de Franschen, behoorde hier door opgewekt en gaande gemaakt te worden. *Etiam ab Hoste ....*

Wy hebben, na dat het voorgaande reeds opgesteld was, met een onbeschryffelyke vreugde vernomen, dat men eindelyk in 't Paleis van onze Koningen besloten heeft, van niet langer 't schoonste geschenk, dat de Voorzienigheid aan den Men-

(*) M. VAN DER MONDE, uw Voorganger, maakte by gelegenheid van den voorgewenden dood van den Zoon van *M. Liger*, de volgende aanmerking, welke verwonderlyk wel past op 't tegenwoordige geval. „ Men weet niet, (zegt deeze onpartydige Journalist) „ wie de uitstrooijer is van dit onbescheiden gerucht, men wil 'er „ zelfs geen onderzoek naar doen; men beschuldigt 'er van een be„ roemd Man, zynde een wys en verstandig Geneesheer, dog hy is „ niet in staat iets diergelyks te doen. Indien alle Geneesheeren „ van de goede uitwerking van de Inënting niet overtuigd zyn, zo „ hebben ze tog belang in 't heil van 't menschdom, en zyn, by ge„ volg, verre van de auteurs of begunstigers te zyn, van dergelyke „ valsheden. Men weet, dat dergelyke soort van verhaalen, ge„ woonlyk, in 't duister ontstaan, door leugen staande gehouden, en „ door onbeschaamdheid verspreid worden, en alleen van de onwee„ tenden aangenoomen en voor waarheid gehouden worden". Zie 't *Journal de Medecine année* 1761. *p.* 561.

Menschen gegeeven heeft, te verwerpen. De traanen die wy gestort hebben, op 't graf van een bemind Monarch, hebben onze oogen, aangaande onze waare belangen, en 't zo kostbaar leven en gezondheid van de Vaderen van ons Vaderland, volkomen geöpend. De jonge en deugdminnende Vorst, die de troon beklommen heeft, om onze traanen te droogen, en 't geluk van zyn volk uit te maaken, had nog niet, met de twee doorluchtige Prinsen, die de hoop en steun zyn van de Kroon, voldaan aan de eisch, die 't menschelyk geslacht verschuldigd is, aan een zeer vernielende ziekte. De Hemel heeft door middel van onze liefde tot deeze geheiligde Persoonen, hen 't edelmoedig voorneemen ingeboezemd, van zich te onderwerpen, aan eene behandeling, waarvan wy tegenwoordig, meer uit erkentenisse dan eenige andere beweegreden, de achting en waarde van moeten uitgalmen; dewyl wy aan haar verschuldigd zyn, dat Hoofden, van zo veel waarde voor de Natie en 't Menschdom, van een zeer groot gevaar bevryd zyn, 't welk wy voor één van de grootste weldaaden, en een onwaardeerbaar voorrecht, rekenen. — Wanneer de Koning eerst, met 't aanvaarden van 't roer der Regeering, een verheeven voorbeeld had gegeeven, door de Regtvaardigheid, de Goedheid en de Deugd tot zyn stoet als gezellinnen van zyn Kroon te verkiezen; wanneer hy in de eerste proef, die hy van 't gebruik van zyne macht gedaan heeft, ons de duidelykste blyken van een waarlyk Vaderlyke Liefde gegeeven had, waar door de Vorst de zegen van 't Opperwezen voor zich en zyn Volk verkregen heeft; konde deeze wyze en grootmoedige Prins geen grooter blyk van liefde aan zyne Onderdaanen geeven, dan met te zorgen voor de behoudenis en 't leeven van zyn geheiligden persoon, door zich te beveiligen, gelyk nu geschied is, tegen de aanvallen van eene verschrikkelyke Ziekte, die zo wel de magtigste Potentaaten in hunne Paleizen, als de eenvoudigste Herders in hunne Hutten, ter neder slaat, waar van de slagen niet dan te dikwils doodelyk zyn. — *De Garde, die de Wagt houdt by de Poorten van de Louvre, kan 'er onze Koningen geenzins tegen beschermen.* — Deeze gebeurtenis zal met recht in de Gedenkstukken van de Geneeskunde, in de Jaarboeken des Koningryks aangemerkt worden, als een der roemruchtigste tydperken voor de INËNTING. Zo glorieryke overwinning ontbrak nog aan de zegenpraal van de heilzame praktyk der Inënting, welke wy hier verheffen. Mogen wy niet met recht vaststellen, dat, na zo gelukkige gebeurtenisse, haar lot voor altyd beslist is? Wy kunnen niet vermoeden, dat dezelve

nu

nu nog tegenstreevers zal vinden, of hinderpaalen te overwinnen hebben. Indien de Voorstanders der Inënting nog door een nieuwen aanval gedreigd wierden, zouden ze zich niet veilig binnen hunne verschanzingen mogen houden; en konden ze niet met recht zeggen: *si Deus pro nobis, quis contra nos?* —— Onder welke classe van Menschen, kan tegenwoordig de kunstige mededeeling van de Kinderpokjes nog tégenstanders vinden, dat kan niet anders zyn, als op zyn best by *Styfhoofden*, die zich door de duidelykste reden en gezach niet laaten buigen, die zich hun gevoelen niet laaten ontrukken, maar die daaraan uit eigenliefde, als aan zichzelve, vastgekleefd blyven. Uit een oordeelkundige aanmerking van M. DE LA ROCHEFOUCAULD, volgt, dat de styfzinnigheid 't uitwerkzel is van een bekrompenheid van geest, onweetendheid en verwaandheid; men kan daarom niet hoopen van dezulken, die met dat gebrek besmet zyn, te veranderen. 't Is niet voor hen, dat de Inënting haare weldaaden verspreid, zo wel in de verste afgeleegene Landen, onder ruwe en onbeschaafde Volkeren, als in 't center van smaak en beschaafdheid, te S. Petersburg en te Constantinopolen, in Circassie en te Londen, te Marlyn en in 't Gebergte van *Gevàudan*. De Inënting konde ook nog eenige Vyanden vinden, onder die Geneesheeren, waar van 't getal, ongelukkig, maar al te groot is, waar van de geleerde COMMENTATOR van BOERHAAVE, ons zo wel 't *pourtrait* van afgemaald heeft, in deeze woorden: *Qui totâ die cursitando, plurimos vident ægros, morbos verò paucos intelligunt. De similibus dici posset meritò: Oculos habent, & non vident; aures habent, & non audiunt (prudentiorum consilia); manus tantum habent ut palpent, pedes ut ambulent; sicque annosâ etiam Praxi fiunt magis magisque stupidi & bebetes, quos tamen quandoque*

Summa ad fastigia rerum
Extollit, quoties voluit fortuna jocari (*).

Gy, Myn Heer, zyt een van de voornaamste Voorstanders en Bevorderaars van de Inënting geweest, gelyk als men ziet in Uwe fraije Verhandeling, welke gy over dit onderwerp gemeen gemaakt hebt. Ik verzoeke U derhalven deezen Brief in Uw *Journaal* een plaats te vergunnen, indien gy dezelve daartoe niet onwaardig oordeelt. Deeze uitneemende Verzameling zal nog in 't vervolg met recht gerekend worden, onder

(*) *Van Swieten in Aphor. Boerhav. Tom. V. p. 6.*

der de beste gedenkstukken van de Geneeskunst; men zal daaruit op 't voetspoor kunnen nagaan, de opkomst en voortgang van onze Weetenschap; men zal daarin vinden, een onafgebroken schakel van gevolgen, welke de ontdekkingen, die, gelyk de Inënting, inderdaad voor 't Geheelal nuttig zyn, gehad hebben.

Ik blyve, &c.

BRIEF VAN MR. CHRISTOPHER GULLET, aan den Heer MATTHEW MATY *M. D.*, *en Secretaris van de Koninglyke Maatschappy*, OVER DE UITWERKZELS VAN VLIER, IN 'T BESCHERMEN VAN GROEIJENDE PLANTEN, TEGEN INSECTEN EN VLIEGEN.

(Uit *de Philosophical Transactions Vol. LXII.*)

Voorgeleezen 14 Mey 1771.

Tavistock (*Devon*) 11 Aug. 1770.

MYN HEER!

Ik zou niet durven denken, om UE., als een Lid der Koninglyke Maatschappye, lastig te vallen, met den volgenden Brief, indien het onderwerp my niet toescheen, van zeer groote nutheid voor 't algemeen te zullen weezen. Het betreft de Uitwerkzels van *Vlier*,

Sambucus fructu in umbella nigro;

Ten I. In het behoeden van Koolplanten, om door Rupsen niet geëeten, of daar van beschadigd te worden.

Ten II. In het voorkomen van Verzengingen, en derzelver uitwerkzelen op Vrugt- en andere Boomen.

Ten III. In het bewaaren der Tarw-airen van het Geel, en andere vernielende Insecten.

Ten IV. In het afweeren der Vliegen van de Raapen, &c. &c.

I. Tot het doen myner eerste Proeven, kreeg ik aanleiding, door in opmerking te neemen, hoe onaangenaam en walglyk voor onze reukzenuwen, de uitvloeizels zyn, van een bosch groene Vlierbladeren; hier uit leidde ik af, hoe veel te onaangenaamer en walchlyker zy moesten weezen voor die der Kapellen, welke ik dagt, dat die van een Mensch zo veel

in kieschheid van reuk overtreffen, als zy in kleinte daar voor moeten onderdoen. Diensvolgens nam ik eenige takjes van een jongen Vlierboom, en bestreek daar mede de Koolplanten, doch zo zagt, dat het daar aan geen nadeel kon toebrengen, op dien tyd dat de Witjes-Kapellen eerst te voorschyn kwamen. Zints dien tyd heb ik nu twee Zomers opgemerkt, dat, schoon de Witjes en Kapellen daar rondsom zwerven, 'er geen ging zitten op de dus bestreeken Planten, ook heeft men 'er geen Rupsen op ontdekt, schoon een naby gelegen bedde daar mede besmet was als voorheen.

II. Op de bovengemelde uitwerkzels agt geevende, en aanmerkende, dat de Verzengingen voornaamlyk en doorgaans veroorzaakt worden, door kleine Vliegjes en Insecten, wier zintuigen nog fynder naar evenredigheid zyn dan die der Kapellen, bestreek ik de takken van een Pruimboom aan een heining staande, zo hoog als ik kon raaken. De bladeren bleeven groen, fris en onbeschadigd, dewyl die geen zes duimen hooger waren, en verder alle de bovenbladeren, zich verzengd en ineengekronkeld vertoonden, en vol wormen staken. Eenige deezer laatstgemelden herstelde ik naderhand, door ze met Vlier te bestryken, en Vliertakken daar in te hangen. —— Men hebbe in opmerking te neemen, dat deeze Boom in vollen bloei stondt, toen ik deeze proeve nam, 't welk veel te laat was; ik behoorde het reeds een- of tweemaalen gedaan te hebben, eer de bloezem te voorschyn kwam. Doch ik besluit uit het waargenomene, dat, wanneer men in een vat met water Vlier deedt, zo dat het water daar mede sterk doortrokken, en dan 't zelve door een gieter, éénsin de week of in de veertien dagen, over den Boom gegooten werd, zulks ten vollen zou beantwoorden aan het bedoelde einde, zonder eenig mogelyk gevaar, om de bloezem of de vrugt te benadeelen.

III. 't Geen de Landlieden het Geel in de Tarwe noemen, en 't welk zy aanmerken als eene soort van Honigdauw, of Brand in 't Koorn, wordt met de daad, gelyk ik niet twyfel, of 't is u wel bekend, veroorzaakt door eene kleine geele Vlieg met blauwe wieken, omtrent zo groot als een Mug. Deeze zet zich in een Koornair, en brengt een worm voort, bykans onzigtbaar voor 't bloote oog; doch door een zakmicroscoop bezien, blykt het een geelagtige Maade te weezen; zo vrugtbaar, dat ik in de voorleden week één en veertig leevende Maaden telde, in het bolstertje van een Tarwenkoorntje; een getal, groot genoeg, om het koorn van een geheele air op te eeten en te vernielen. —— Ik had voorgenomen, de

volgende proeve eerder te neemen; doch het drooge heete weêr het Graan verder gebragt hebbende dan ik gedagt hadt, stondt het reeds in bloei, eer ik gelegenheid hadt, om het te laaten behandelen gelyk myn oogmerk was. Ik deed, nogthans, 's anderendaags, met het aanbreeken van den dag, twee knegts twee bosschen Vlier neemen, die elk aan eene zyde van de Vooren gingen, van het eene tot het andere einde, en desgelyks te rugge; draagende de Vlier over de Koornairen van zulke velden, als niet te verre in 't bloeijen gevorderd waren. Ik begreep, dat de onaangenaame uitvloeizels van de Vlier, deeze Vliegen zouden beletten, om zich op eene plaats zo nadeelig neder te zetten. —— Ik vond my, in myne verwagting, niet te leur gesteld: want ik ben volkomen verzekerd, dat geene vliegen zich nedergezet hebben op het Koorn, dus bestreeken. Doch ik had het verdriet van te zien, dat de Vliegjes ('s avonds vóór deeze genomene proeve,) reeds, zes, zeven, of acht op ieder air, zaten; weshalven de schade, daar aan toegebragt, geschied was vóór deeze verrigting: want het voorleden week naziende, bevond ik het Koorn, met Vlier bestreeken, veel vryer van het Geel dan 't geen die bewerking niet ondergaan hadt. —— Ik heb, overzulks, geen rede om te twyfelen, of het Koorn zou, indien het vroegtydiger verrigt geweest was, geheel zuiver en ongeschonden gebleeven zyn. Hoe eenvoudig ook dit middel is, vlei ik my zelven, dat het zeer veel zal toebrengen, om het Graan voor vernieling te bewaaren: dewyl deeze vliegjes de grootste vyanden zyn van de Koornairen. Een deezer geele vliegjes lei ten minsten acht of tien eitjes van een langwerpige gedaante op myn duim, terwyl hy dwars daar over loopende, drie of vier holten maakte, gelyk ik, met een zakmicroscoop, zag.

IV. De Raapplanten worden, nog jong zynde, dikmaals vernield, door het steeken van Insecten, 't zy Vliegen of Luizen. Dit verbeeld ik my, kan kragtdaadiglyk voorgekomen worden, door een bosch Vlier te neemen, zo dat het van de eene ry planten tot de andere raake, en dan van een Man te laaten heen en weder draagen over de jonge Raapen. Ik vond my, in dit denkbeeld, versterkt, door een bosch Vlier te strykea over een bedde met jonge Bloemkoolplanten, die reeds gebeeten wierden, en, zonder twyfel, door deeze Insecten zouden verdelgd zyn geworden; doch na deeze verrigting onaangeraakt bleeven.

Tot bekragtiging van dit myn begrip, neem ik de vryheid u de volgende gebeurtenis, welke ik uit den mond van geloofwaardige getuigen ontvangen heb, te vermelden; naamlyk,

lyk, dat, nu acht of negen jaaren geleeden, dit Land dermaate vervuld was met Kevers, dat zy op veele plaatzen alles wat groen was, uitgenomen de Vlierboomen, opaten: deeze bleeven alleen in zo algemeen eene vernieling, groen en onbeschadigd.

Dit alles in overweeging neemende, heb ik niet kunnen nalaaten te denken, dat de Vlierboom, nu voor schadelyk en onaangenaam gerekend, ten eenigen tyde zal geplant worden by onze Vrugtboomen, en zyne scheuten, rondsom de takken slingeren, om de vrugt voor de beschadiging der Insecten te bewaaren: en verder, in veele gevallen, strekken tot bescherming der Planten.

De *Wilde Vlier* (*Ebulus*) is stinkender dan de *Gemeene Vlier*, en verdient dus de voorkeuze in deeze proeven.

Toen ik laatst aan den Heer RICHARD W. BAMPFYDLE, deeze myne Waarneemingen mededeelde, haalde hy my over, om ze algemeen bekend te maaken; dit bepaalde my eenigermaate om deezen stap te doen, en ze toe te zenden, aan eene Maatschappy, aangelegd, om de Kennis der Natuurlyke Historie en nutte Proefneemingen, te bevorderen; in welk loflyk oogmerk zy zo gelukkig geslaagd is, tot onuitspreeklyk voordeel van de oude en nieuwe wereld.

Ik heb de eer my te onderschryven,

Uw onderdaanigste Dienaar

CHR. GULLETT.

BESPIEGELING VAN GRASMAAND.

DE blyde Grasmaand voegt een muts met groene pluimen,
Het vrolyk grasgroen kleed, de bloemkorf, tulp, en luit.
De huisman jaagt de koe in 't gras den koestal uit
En melkt en karnt; 't is tyd de Stad om 't veld te ruimen,
Om bloemhof en om bron, om lusthof en prieel.
De Lente noodt de Jeugd; de Winter heeft zyn deel.

Met dit byschrift vereert Vader VONDEL de jeugdige Grasmaand, thans het bekoorelyk voorwerp onzer Bespieglingen. De Maartsche buien zyn geweeken, de wolken van de barre wintervrugten, hagel en sneeuw, zwanger, overgewaaid: een zagter lugt omringt en streelt ons. Menschen, Vee en Plant, verjongt. De Stok-oude, wiens jaaren als

 oogen-

oogenblikken voorby fnellen, ziet, nog op een langer leeven hoopende, twee Zomers voor éénen Winter te gemoete; hy verblydt zich dat de Maart, die veelen zyner nog overgebleevene tydgenooten wegrukte, hem in den lande der leevenden overliet; hy dankt den Hemel, voor die gunfte, en fchynt, door hoop bezield, te herleeven. — De zieklyke en zwakke, verveelend lang, in een warme kamer opgefloten, hoort uit den mond zyns Geneesheers, de heuchelyke aankondiging, dat het hem vry ftaa, het verkwiklyke der buitenlugt te genieten. De gewenschte dag zyns uitgangs breekt aan, de Zon fchynt vrolyk, alle voorwerpen lachen hem toe, en de nieuwigheid zet ze eene dubbele aangenaamheid by: de frisfe lugt, door een zagt windje bewoogen, blaast hem een nieuw leeven in, de verzwakte zenuwen krygen fterkte, de gunftige Natuur fchynt wonderen te werken, zy voltooit het geen de Geneeskunde hadt overgelaaten, en, zo immer, niet dan zeer langzaam zou hebben kunnen volbrengen. — Lieve Lente! jeugd van 't Jaar! dat de Ouden u pryzen, dat de herftelde Kranken uwen lof zingen, en, aan uwen gunftigen invloed, den fchat der Gezondheid, welks groote en onfchatbaare waardye zy nu, door het gemis, eerst recht hebben leeren kennen, dank weeten: of liever de Opperoorzaak en den Beftuurder aller dingen, voor deeze heilzaame fchikkingen, met dankofferánden te gemoete treeden! dat al het Menschdom, over deeze verwisfeling, waarby elk belang heeft, verheugd, met die byzonder beweldaadigden zich vereenige om den Befchikker der Jaarfaifoenen te verheerlyken!

Hoe zeer is alles veranderd! Met welk een verfchillend oog befchouwen wy, de omftandigheden verwisfeld zynde, de zelfde voorwerpen! — Altoos worden wy door geen koesterenden Zonnefchyn geftreeld; de lugt bewolkt, een Regenbui hangt ons over 't hoofd: zy valt neder; doch 't zyn zagte lieflyke druppen, die de vrugtbaarheid uit den hooge neder brengen: want gelyk de Dichterlyke Landman zingt,

> 't Westen waait met bolle vlaagen
> Weelig t'onswaart, pas op pas,
> Spichtig riet, en mollig gras
> Danken 't zoet der zagte dagen
> Voor den groei, die 't hart bekoort,
> Daar men hem nu piepen hoort.

De Veeman niet doof voor dat geluid, dreef reeds zyn Vee, 't welk met vrolyk geloei den vunfchen ftal verliet, in 't land.

Hoe

Hoe snuift het de frisse Lentelugt, onder 't graazen, ten neuze in, en onthaalt zichzelve aan geurige Lentespruitjes vol kragt. Thans, om my weder van de Schilderhand des gemelden Dichters te bedienen,

Thans ziet men Melkerbuur den vollen emmer draagen.
Hy zingt en kent geen leed.
Hy pryst zyn jeugdig Vee, hy pryst de jeugd der dagen,
Hy pryst de klaverwei, die room en boter zweet.

Onze grasryke velden voeden niet alleen het hier gevallen Vee: in kloekheid van gestalte en melkrykheid zo uitsteekend, en de kroon van alle andere Runderen spannende; zy staan gereed om ook het vanbuiten komend Vee te onthaalen en te verzadigen. De Weiman ziet ze te gemoet,

De Deen ——— ——— ——— ——— ———
Scheept Osfen af, die niet dan dor gebeente en huid
En afgeslaafd voor ploeg en karre in hun gareelen,
Zoo draa ze hier verlost in vette weien speelen,
Zich zelf herscheppen, en, ten dienst van hunnen Heer,
Betaalen 't lieflyk gras met voedzaam vleesch en smeer.

Mogten, ô Vee- en Weiman, uwe velden ontheeven blyven van de verslindende Pest, die zo veele jaaren gewoed en zo veele duizenden u ontrukt heeft! Mogt dit Jaar met den zegen dier verlossinge bekroond worden! Geen dyk en dam overweldigend Rivierwater overstroome uwe pasgroenende Landeryen, noch noodzaake u, met het bezwaarlyk geborgen Vee, te vlugten, lyfs- en levensbehoud te zoeken! Uwe Voorjaarsvreugde worde niet gestoord, door die treffende jammeren!

Het Graan, aan zyne Moeder de Aarde bevolen, heeft reeds wortel gevat, het vertoont tedere spruitjes, de Akkerman ziet het volvrolyk groeien, en rekent, door hoop bemoedigd, op eene veelvoudige inzameling.

Hoe druk is de Warmoesier in de weer, hoe rept hy de vereelte handen, en keert met de gladblinkende spaa, den grond, nu niet meer verkleumd en van passe vogtig om de veelerleie zaaden, welker vrugten den disch van Ryken en Armen zullen voorzien, te ontvangen. Geen uur mag thans verzuimd worden. Hoe zeer de dagen langen, zy vallen den werkzaamen nog kort genoeg. Hierom komt hy den nugteren dageraad voor, en arbeidt tot den spaaden avond.

De zwangere Wynstok zwelt. De Hovenier telt de dikkeren

en dikker wordende vrugtknoppen aan 't Geboomte. De voorloopende Bloezems vertoonen zich in haare ontluikende schoonheid.

De bloozende Abrikoos behaagt
Door duizend hagelwitte bloemen.
Met frisscher kleur ontvonkt geen maagd
De harten die haar schoonheid roemen,
Dan de edle Persik; ieder tak
Kan tot een cierlyk tuiltje strekken,
Terwyl langs 't volgeleide vak
Een reeks van takjes de oogen trekken.
Met ronde trosjens prykt de Pruim
Waar na de monden watertanden.
De hooge Peer, die de armen ruim
Van een spreidt, voelt zyn boezem branden:
Zyn zappen ryzen door dat vuur:
Zyn knoppen zwellen, bersten, baaren,
De schoonste bloemen uur op uur,
Waar in de zinnen speelevaaren.
De purp'ren blos des Appels lacht
Ons aan met fraai verschiet van kleuren,
Waar uit de traage hoop verwagt,
Of prikkelende of zoete geuren.

ô, Grasmaand, gy schynt uwe Zuster, de Bloeimaand, haare eere en naam te willen betwisten; daar gy ons in de Vrugt- en Lusthoven reeds zo veel schoons vertoont, en, om het geding te winnen, brengt gy ons in den Bloemhof, reeds cierlyk opgemaakt, en rondsom praalende met de Uitlandsche Gewassen, die den Winter, onder het dak beveiligd, en voor de doodlyke koude beschut, doorgebragt hebben. Thans is de lugt zagt genoeg om ze daar aan bloot te stellen, het oog des Eigenaars en des aanschouwers te streelen; by de Inlandsche zo zeer afsteekende. Gy vertoont dit schoon der vroeg ontluikende Bloemen overal: en, door Kunst geholpen, op het allerverrukkendst! — Wien gelust het tegenwoordig niet, zo zyn tyd en omstandigheden het toelaaten, de beroemde Bloemkweekeryen van *Haarlem* te bezoeken, en het oog te onthaalen op een gezigt, welks wedergade nergens gevonden wordt? Uitgestrekte velden, met geurige Hyacinthen bezet, noodigen u derwaards. En de beste der uitgeleezenste soorten, in eene wonderbaare schikking by één gevoegd, zullen uw anders zwervend oog bepaalen, om, met meer onderscheiding, het schoone, het nette, het losse, het bevallige, op te merken. Welk eene verscheidenheid, in zo veele schoon-

ſchoonheden der Natuure, die om den voorrang dingen! Het wit van eenigen kan by de eerstgevalle ſneeuw haalen, het blauw van zommigen mag met het zuivere blauw des uitſpanzels vergeleeken worden; de mengeling der kleuren levert ontelbaare verſcheidenheden op. Hoe bloozend en aanvallig komen 'er roodverwigen tusſchen beiden, door enkele geelkleurigen afgewisſeld. Ja, hoe veel kleuren zyn in eenige Hyacinthen onder een gemengeld; en voor het oplettend oog in 't hart te ontdekken! het Hart deezes Bloems, 't welk by wylen zo ſterk by den Bloem zelve afſteekt. Onder de opkweekende zorge des Bloemists komen 'er jaarlyks nieuwe te voorſchyn, die, om het behaaglyke der nieuwigheid, en hoop van aanmerklyken winst medebrengende, wel byzonder worden aangeweezen. —— Vroege Tulpen, van de gloeiendſte kleuren, zullen u in een ander gedeelte des Bloemhofs een bly gezigt ſchenken. —— En om dit Feest der Lente te beſluiten, brengt men u by de zorgvuldig bewaarde Aurikulas, andere ſchoonheden, andere wonderen, wel met minder grootsheid prykende; doch in net- en kleurrykheid niet behoevende te zwigten. Welk een gloed, een ſchakeering op deeze! Welk eene aartige gepoederdheid op geene! Elke ſoort heeft haare begunſtigers en voorſtanders. In eenen kleinen omtrek aanſchouwt gy de keur van het groeiend Ryk, 't welk zo vroegtydig bloemt. Zeg, op dit gezigt, vry met POOT

Hier bloeit de roem van Neêrlands paradyzen,
Die oog en hart bekoort;
Al 't puikgebloemt van tweepaar waerelddeelen
Vertoont zich hier op 't netst,
En dooft den lof van Zegers bloempenceelen,
Hoe ſchoon hy kleurt en ſchetst.

Voorwaar dit is een Koningryk vol kleuren,
Van Vorſten waard beſchouwd.
Het wit en rood en geel verſpreid zyn geuren.
Daar elk zyn ſtaatrang houdt
Paars, fermillioen, turkois verſiert dees ronden
Met groen en incarnaat:
Hymettus wordt by Hybla dus gevonden
Maar in den ſchoonſten graad.

Onthaalt dus de Grasmaand het oog. Het gehoor wordt ook door haar geſtreeld. De ſchorre ſtem der krasſende Wintervogelen zwygt, zy zyn vertrokken; een liefl yker zang vervult Veld en Bosch. De tierelierende Leeuwerik verheft zich zin-

zingende, en, naar hy hooger klimt, klimt ook zyn toon; ons gezigt bykans ontweeken, vergast hy het gehoor nog met zynen onvermoeiden zang. Gy, Vermaak der Velden! zing vry om ſtryd met den Lust der Bosſchen, die den verliefden gorgel roert, en, door eene onbegryplyke mengeling van toonen, alle de Zangers der gevederde bende wil overwinnen; ô, Zangryke Nagtegaal, uw wisſelend en altoos aangenaam geluid bekoort den Wandelaar, daar gy, onder het eerſte groen u verſchuilende, het Voorjaar welkom zingt. Terwyl de langgebekte Oijevaar, door dankbaarheid gedreeven, den hoogtyd der Lente inkleppert. Met één woord, op dat ik met de volgende dichtregelen deeze Beſpiegeling beſluite;

Hoe juichen Bosſchen en Waranden
En Stroomen! Al 't Geſchapendom
Roept, vrolyk klappende in de handen,
Wees welkom, driemaal wellekom,
ô Lieve Lente; ontvang de hulde u toegezongen,
Met eerbied' en om ſtryd, door duizenden van tongen.

NIEUWE BYZONDERHEDEN VAN HET LAND LABRADOR. *Door den Luitenant* ROGER CURTIS.

„ GEen gedeelte van de Landen, *Groot Brittannie* toebehooren-„ de, is zo min bekend als het uitgeſtrekte Land in *Noord-„ America*, *Labrador* geheeten. Zo weinigen hebben de Noord-„ lykſte deelen van dit vaste Land bezogt, dat, bykans van den „ Straat van *Belle-Isle*, tot den ingang van *Hudſons Baai*, en dus „ meer dan tien graaden Breedte, geene Kaart, die een draaglyk „ denkbeeld van de Kust oplevert, tot deezen tyd toe, is vervaar-„ digd. De onbebouwde woestheid en armoede van dat Land le-„ vert eene genoegzaame rede op, waarom het zo weinig bezogt „ wordt. De win- en geldzugt vindt 'er zeer ſchraale voldoening. „ Nogthans zyn 'er veele Reizigers vóór den Heer CURTIS geweest; „ doch zy misten de voordeelen, welke hy genoot. Hy hadt een „ klein vaartuig, en by zich een *Indiaan*, die de Kust en de In-„ woonders wonder wel kende. De Schildknaap DAINES BARRING-„ TON heeft aan de Koninglyke Societeit te *Londen* het volgende „ Verhaal medegedeeld, 't welk de goedkeuring dier Geleerde „ Maatſchappy heeft weggedraagen. Wy twyfelen niet of het zal „ onzen Leezeren gevallen 't zelve in ons Mengelwerk geplaatst „ te vinden."

Van

Van de Kust van Labrador.

Gelyk het Land *Labrador* een der allerwoestste Landen in de geheele bekende Wereld is, zo mag de Zeekust van 't zelve, als een der zonderlingste worden aangemerkt. Omringd door ontelbaare Eilanden, van welke 'er veelen, op eenen merklyken afstand, van het vaste Land gelegen zyn, zou een groot Schip de Kust langs kunnen zeilen, zonder dat men eenig denkbeeld van de waare gesteltenis der Kust zou kunnen vormen.

Dit is de rede dat alle Kaarten van dit Land gegeeven, zo zeer van misslagen krielen; hier uit is de gedagte ontstaan, dat eenige van de Inhammen tot diep in 't land zich uitstrekken, zo niet geheel doorgaan, tot de Zee van *Hudsons Baai*. Veel heeft men gesprooken van *Davis Inham;* doch dezelve haalt geen twintig mylen van den mond af tot het uiterste einde.

Allerhachlykst is hier de Scheepvaart. Digt by 't Land heenen vindt men de Zee bezet met groote Ysvelden en Ysschotzen, en hoe verder men noordwaards aanstevent hoe grooter menigte deezer hinderpaalen men aantreft. Eenige deezer Ysklompen, door de Zeelieden Ys-eilanden geheeten, zyn van eene verbaazende grootte, en zy worden doorgaans gerekend twee derden onder het water te dryven. Dikwyls ziet men 'er, die meer dan honderd voeten boven de oppervlakte van het water uitsteeken. Niets kan voor Schepen in storm of mistig en donker weer schriklyker weezen.

Deeze verbaazend groote Ysvelden en Bergen komen van 't Noorden, en men stelt vast dat ze in 't Oosten van *Groenland* en omstreeks de *Pool* gevormd worden. Zo ras de strengheid des Winters afneemt, breeken zy, door haare onverbeeldlyke zwaarte, van den oever los, en dryven zuidwaards aan. Voor de elendige bewoonders van *Labrador*, dient het vertoon dier ontzaglyke Ysgevaarten ten teken van den naderenden Zomer.

Van de Lugtstreek, Grond en Voortbrengzelen van Labrador.

Zeer bar en geheel ter bebouwinge onbekwaam is deeze groote Landstreek. Overal vindt men den grond oneffen, en bedekt met zwaare steenen, die 'er van eene verbaazende grootte en dikte voorkomen. Weinig Bronnen doen 'er zich op: nogthans treft men in 't land veelvuldige meiren aan, door den regen en het smeltend sneeuw veroorzaakt. In deeze meiren zyn veele *Rivier-Forellen*, doch van de kleinste soort.

Vlak land is 'er onbekend: het geheele Gewest bestaat uit hooge bergen en onvrugtbaare valeien. De bergen zyn voor 't meerendeel van allen kruid en gewas ontbloot. Eenig jammerlyk kreupelhout, en een weinig mosch, vertoont zich somwylen op dezelve, maar, over 't algemeen ziet gy niets anders dan dorre rots. De valeien zyn vervuld met laag en krom geboomte, bestaande uit verscheidenerlei soorten van Pyn-, Berken-, en eene soort van Cederboomen. Men zegt nogthans, dat 'er, by zommige diepe baaien, en niet

niet verre van het water, eenige boomen tot eene merklyke hoogte groeien. Maar over 't algemeen is het geheele Land niets anders dan eene wonderbaare opeenstapeling van barre rotzen.

De Lugtsgesteltenis mag, met allen regt, ongenadig heeten. Voor het midden der Maand July ziet men weinig tekenen van den Zomer, en als de Maand September komt, behoeft men over de aannadering des langduurigen Winters niet meer te twyfelen. Men heeft waargenomen, dat de Winters, zints eenige jaaren, minder streng en knellende geweest zyn, dan in vroegeren tyde. De oorzaak van zulk eene verandering valt zeer zwaar te raamen.

Langs de Kust zyn 'er veele Rivieren, die zichzelven in Zee ontlasten, nogthans treft men 'er weinige aan van eenige aangelegenheid: en gy moet u niet verbeelden, dat de grootste eenige gelykvormigheid heeft met het geen wy doorgaans een Rivier heeten. De gewoonte heeft ons geleerd daar aan dien naam te geeven; doch de meesten zyn niets meer dan groote Kreeken. Dewyl zy dikwyls tot den grond toe ledig loopen, by droog weer, kunnen ze overal doorwaad worden; want zy loopen over harde rots, en verkrygen dus eene vry aanmerklyke breedte, zonder een eenigzins diep bedde beneden het oppervlak der oevers.

De grond deezes Lands levert een alzins ongunstig gezigt op. Wat beneden de opperkorst verborgen is, en in de ingewanden der aarde schuilt, kunnen wy niet zeggen: waarschynlyk zou 'er eenig Koper te vinden zyn: de rotzen hebben, op veele plaatzen, een erts die naar Kopererts gelykt. Eene hoornagtige zelfstandigheid, die zeer doorschynend is, en in veele kleine stukjes kan gespleeten worden, ontdekt men dikwyls tusschen de steenen. Van deeze zelfstandigheid is 'er die zwart en die wit ziet, de eerstgemelde komt zeldzaam voor. Ik heb deeze stoffe in 't vuur beproefd; doch dezelve schynt voor de hitte onaandoenlyk.

Weinig soorten van Hout vindt men hier: behalven eenig Kreupelhout, dat van de *Europeaanen* nog geen' naam gekreegen heeft, bestaan de voornaamste Boomen deezes Lands in de reeds gemelde Pyn-, Beuken- en Cederboomen. Van deeze ontmoet men, zelfs in de Zuidlykste en dus vrugtbaarste deelen, geen grooten overvloed; voorwaards opreizende verminderen zy allengskens; en op de breedte van zestig graden komende, wordt het oog niet meer door eenig groen kruid gestreeld. Hier bouwen de armoedige Inwoonders hunne jammerlyke hutten van Walvischbeenderen, en zo zy immer hunne huiverige leden by 't vuur willen warmen, moeten zy het doen by met veel moeite en schaars verzameld hout op den Zeeoever aangespoeld, waarschynlyk uit *Noorwegen* of *Lapland* derwaards gedreeven. Het geheele jaar door bedekt diepgevallen sneeuw hier den grond.

Schoon de Winter hier zo by uitstek koud zy, valt de Zomerwarmte zomtyds niet onaangenaam; in dat Jaarsaisoen is het weer doorgaans zeer gematigd en vry helder. Zelden heeft men 'er mist, zel-

zelden zeg ik, in vergelyking met de veelvuldige mistige dagen op *Newfondland*: ook woeden de Stormwinden in *Labrador* zeldzaamer dan op andere plaatzen des Aardbodems.

Het Land is doorgaans hoog, zomtyds treft men zeer hooge bergen aan, en dikwyls doen zich verschriklyke en wonder vreemde gezigten aan 't oog op.

Geene groote verscheidenheid van Viervoetige Dieren is 'er in dit onvrugtbaar bergagtig land, en geen der soorten steekt in talrykheid uit. Hier zyn Rheedieren: beiderlei kunne is gehoornd, en daar door in staat gesteld om voedzel te verkrygen: want, met de hoorns, schuiven zy de sneeuw in den Winter weg, en komen dus by de toppen der boomen, die hun, geduurende dat ongenadig Jaargetyde, het eenigst voedzel verschaffen. 'Er zyn zwarte en witte Beeren, Wolven, Vossen, Egelvarkens, Bergkatten, Marters, Bevers, Otters, Haazen, en weinig Hermelynen.

De Beerinnen, inzonderheid de witte, zullen, ter verdeediging hunner Jongen, op alles aanvallen: doch op andere tyden zegt men, dat ze niet zeer te vreezen zyn, of men moet ze gewond hebben. Veelen beweeren, en bevestigen het met voorbeelden, dat, indien men door een' Beer nagezet, voorover op den grond neder valt, en onbeweeglyk blyft liggen, de Beer zal heenen gaan, zonder eenig leed te doen. Een enkele Wolf zal nooit op een' Man aanvallen, en men behoeft niet te vreezen 'er verscheide gelyk te bestryden, dan alleen in den Winter, wanneer de honger hun perst.

In *Labrador* vindt men geene vergiftige Kruipende Dieren noch Insecten: de Padden alleen uitgezonderd, en deeze zyn zeer zeldzaam. Het geheele Land is vol kleine Vliegen, die grooten overlast veroorzaaken.

Hier zyn Arenden, Haviken, Hoorn-uilen, en Roode Patryzen, ook een kleine soort, aan de andere gelyk; de Schoone Patrys geheeten. Deeze opgenoemde mogen bestendig daar blyvende Vogels genoemd worden. —— 'Er is eene groote verscheidenheid van Zeevogelen. —— In den Zomer komt 'er veele soorten van klein gevogelte; schoon van Pluimadie. Zy broeden hier; doch, op 't naderen van den Winter, zoeken zy eene gunstiger Lugtstreeke. —— Met den Herfst verschynt 'er eene menigte van Vogels, *Curlews* geheeten. Ze zyn ontrent van grootte als een Houtsnip, van dezelfde gedaante, en ontrent van dezelfde kleur: zeer vet en smaaklyk om te eeten. Zy blyven hier slegts eene korte wyle, en men weet niet van waar zy komen of werwaards zy heenen gaan.

Het is een zeer opmerkenswaardig verschynzel, dat verscheide Dieren en eenige Vogels, met de verwisseling der Jaarsaisoenen, van kleur veranderen. In den Winter aanschouwt het oog bykans niets dan wit. —— In dit elendig Gewest heeft de Voorzienigheid de meeste Dieren tegen de scherpe Winterkoude beschut. De

Viervoetige Dieren zyn met langer en digter hair bekleed, dan in milder lugtſt eeken; de Vogels hebben een zagter dons en vederen, van een vaster maakzel dan de onze.

De voornaamſte Visſchen zyn Walvisſchen, Kabbeljauwen, en Salmen. Van Schaalvisſchen zyn 'er maar weinig ſoorten, en deeze nog in geen grooten overvloed. Kreeften treft men 'er geheel niet aan, 't welk zeer merkwaardig is: want in een byzonder gedeelte in den Straat van *Belle Iſle*, niet meer dan vyf of zes mylen van *Newfondland*, komen ze in grooten overvloed voor.

Opmerkende, dat de pylen van elk *Indiaan* gepunt waren met de tanden van Robben, werd ik opgewekt, om te onderzoeken hoe zy dezelve kreegen, te meer, daar zy op deeze pylen maar weinig waardye ſcheenen te ſtellen. Ik ontving berigt, dat zy ze ontvingen van de *Indiaanen* van *Nunckvank*, woonende op zestig graaden Breedte, dat deeze *Indiaanen* 's Winters door eene menigte van Robben of Zeehonden bezogt wierden, en die in grooten getale doodden. Myn *Indiaan*, van wien ik dit beſcheid kreeg, kon my niet zeggen, werwaards de Robben des Zomers heen toogen: dewyl hy noit verder dan *Nunckvank* geweest was; doch hy verhaalde my dikwyls van de Noordlykst woonende *Indiaanen* gehoord te hebben, dat deeze Dieren een groot ſtuk wegs Noordlyker opgingen, en daar op Eilanden kroopen, 't geen men voor eene groote zeldzaamheid hield. Indien men deeze Eilanden wist, zou 'er misſchien eenen zeer voordeeligen Robbenſlag of Visſchery aangelegd kunnen worden.

Van de Inwoonders van Labrador.

Het is in geenen deele te bevreemden, dat een Land, hoedanig wy dus verre beſchreeven, ſchaars bewoond is. De Menſchen zyn, in dit wyduitgeſtrekt Gewest, weinig, en die wy 'er van kennen, zeer wild. De volkrykheid des Menschdoms is doorgaans geëvenredigd aan de vrugtbaarheid van den grond dien zy bewoonen. Op barre rotzen, meer dan de helft van het jaar met ſneeuw bedekt, waar de Winters zo ſtreng en langduurig zyn, kunnen wy niet verwagten, dat de Inwoonders veelvuldig zyn zullen.

Het Volk van dit Land maakt verſcheide Natien uit, die in eenen gedunrigen oorlog met elkander zyn. In vroegeren tyde woonden de *Eſquimaux*, die het Zeevolk mogen heeten, op verſcheide plaatzen aan de Zeekust, tot aan de Rivier *St. Joannes*: doch, veele jaaren geleden, hebben zy hunne wooning veel noordlyker genomen, 't zy dit moet toegeſchreeven worden, aan de oorlogen met de *Mountaineers* gevoerd, of de indringingen der *Europeaanen*.

Een goed ſtuk landwaards in, woont een Volk, onderſcheiden by den naam van *Mountaineers*, tusſchen welken en de *Eſquimaux* eene onverzoenlyke vyandſchap plaats heeft.

Digtst aan de *Mountaineers*, en nog verder westwaards op, ontmoet

moet men een ander volk *Escopici* geheeten. Wy weeten niet veel van dit volk. Nog verder op, woonen de *Indiaanen* van *Hudsons-Bai*, waar van de Wereld niet meer weet dan van de *Escopics*. 'Er zyn, buiten twyfel, in zulk een wyduitgestrekt land verscheide andere volken, van welken wy geen de minste kundschap ontvangen hebben.

Wy zyn als nog onkundig, waarom deeze Volken elkander zulk een onverzoenlyken haat toedraagen; dan het schynt eene bedroevende aanmerking, dat in een zo groot land, en overal zo slegt bewoond, de weinigen die 'er gevonden worden, 'er altoos op uit zyn, om elkander te verdelgen. Schoon mogelyk het vermenigvuldigen van 't menschlyk geslacht, de natuurlyke schaarsheid van den leevensvoorraad zou vermeerderen, en alleen dienen, om hun allen nog elendiger te maaken.

De *Mountaineers* worden voor een yverig volk gehouden; en zyn, voor veele jaaren, aan de *Fransche Handelaaren* bekend geweest. Hunne hoofdbezigheid is, beesten te dooden om de huiden, en zich de noodwendigheden des leevens te bezorgen. Zy zyn zeer onkundig; doch, over 't algemeen, goedaartig; en worden min woest gerekend dan eenige andere *Indiaanen*. Deeze zagtheid hunner zeden moet toegeschreeven worden aan hunne verkeering met de *Europeaanen*; en de overige Volken zullen ongetwyfeld hunne woeste geaartheid afleggen, naar gelange zy onze gewoonten overneemen.

Zy komen alle jaaren handeldryven met de Kooplieden van *Canada*, die Robbeslageryen hebben op 't zuidelykst gedeelte van de Kust, en staan voor opregte lieden bekend. Zy zyn zeer op sterken drank gesteld: voor deezen, als mede voor schietgeweer, kruid, lood en katoen, ruilen zy het grootste gedeelte hunner pelteryen.

Hunne Kanoes zyn met bast van Berkenboomen bedekt, en, schoon zo ligt dat ze gemaklyk gedraagen kunnen worden, nogthans groot genoeg, om eene geheele Familie en den voorraad te voeren. Door de menigte van verbaazend groote meiren in dit land, kunnen zy, in eenen zeer korten tyd, een groot stuk wegs afleggen. Wanneer zy een meir ontmoeten, zetten zy de kanoes in 't water, en dus de reis voort: als de koers verandert, en zy, door denzelven te volgen, te wyd omgevoerd zouden worden, gaan zy weder aan land, draagen hunne kanoes op hunne hoofden, en den overigen voorraad op hunne schouderen, tot zy, weder by water komende, te gemaklyker en te vaardiger hunne reize kunnen vervorderen. Zy zyn uitsteekende reizigers, in staat, om groote moeilykheden met wonderbaar geduld te verdraagen, kunnende twee dagen agter een, den weg vervorderen zonder eenig voedzel te gebruiken.

Deeze *Indiaanen* zyn donkerder van verw dan de *Esquimaux*, klein van gestalte, schoon sterk van gestel; gedrongen, kort van leden, en wonder geschikt naar het bergagtig land, 't welk zy be-

woonen en geduurig doortrekken. Zy hebben geen hair dan alleen op 't hoofd. Zints veele jaaren zyn zy gewoon, hunne fpyzen te kooken, tot ze eene lymerige zelfftandigheid krygen: terwyl de andere *Indiaanen* alles ongekookt eeten. Hunne wyze van eeten is zeker bevorderlyk tot die gastvrye geaartheid, welke men zegt dat zy bezitten, en was ongetwyfeld een der aanleidlyke oorzaaken tot hunne befchaaving. De *Efquimaux* beginnen ook onze zeden na te volgen; dan het is flegts een jaar of twee geleden, dat de kunst van kooken onder hun begon bekend te worden.

Het is onder hun eene beftendige gewoonte, de afgeleefden ouden en verminkten, wanneer zy der Maatfchappye geen voordeel meer kunnen toebrengen, en zichzelven ten last zyn, van kant te helpen. Men heeft hun meermaals aangefprooken en onderhouden over deeze handelwyze. Tot verdeediging daar van, voeren zy aan, dat, dewyl zy met moeite de noodwendigheden des leevens verkrygen, zy niemand onder hun kunnen dulden, die het zyne daar aan niet toebrengt; dat zy, geen vaste woonplaats hebbende, onmogelyk de onvermogenden allerwegen met zich kunnen medevoeren; wyders vraagen zy, of het, daar zy fteeds het land doorzwerven, niet beter is, een einde aan 't leeven dier elendigen te maaken, dan hun door koude en honger te laaten omkomen? De Zoon bewyst doorgaans deezen liefdedienst, (hoe zal men het anders, volgens hunne begrippen noemen?) aan zynen Vader; en, daar dit, van onheuglyke tyden af, onder hun, de gewoonte geweest is, ftaan zy ten hoogften verwonderd, wanneer wy zulk een bedryf als eene ontmenschte wreedheid befchouwen.

Van de Efquimaux.

De *Efquimaux*, die de Zeekust van 't Noordlykst gedeelte van *Labrador* bewoonen, zyn, buiten twyfel, van *Groenlandfchen oorfpronge*, van eene donker taan- of koperkleurige verwe. Over 't algemeen genomen, zyn ze kleinder van geftalte dan de *Europeaanen*; en maar weinigen onder hun van eene kloeke geftalte. Zy hebben veel overeenkomst met de *Laplanders*, zo ten opzigte van hunne Perfoonen als van hunne Zeden. Men beweert niet, dat ze eene *Laplandfche Volkplanting* zyn: doch het is zeer waarfchynlyk, dat zy uit *Groenland* hunne afkomst hebben. Zy zyn gebaard, dit zyn de *Groenlanders* ook, als mede de *Laplanders*. Terwyl de *Iroquoifen*, de *Huronen*, de *Efcopics* en de *Mountaineers*, hunne nabuuren, alleen hoofdhair hebben. 't Is waar, dit kan voor geen proefhoudend bewys doorgaan. De *Samojeden* zyn niet meer gehaird, dan de even gemelde Volken; doch wie zal gelooven, dat een gedeelte der Nieuwe wereld door de *Samojeden* bevolkt is?

Over 't algemeen zyn deeze *Indiaanen* niet leelyk van gedaante, fchoon 'er eenigen, van eene zeer afzigtige gedaante, onder hun gevonden worden. Zy hebben platte aangezigten en korte neuzen.

Hun

Hun hair is zwart en zeer dik. Zy zyn klein van handen en voeten. De Vrouwen belaaden haare hoofden met groote kettingen koraalen, welken zy boven de ooren vastmaaken; zeer zyn ze op gladde koperen ringen gezet, die zy als een kroontje draagen. Hunne kleeding bestaat te eenemaal uit Vellen, uitgenomen by eenigen, die, door den handel, eenig linnen en ander dekzel bekomen hebben. Naar dat het Jaargetyde is, draagen zy de hairige zyde binnen- of buitenwaards. Tusschen de kleeding der Mannen en der Vrouwen, is geen onderscheid, dan alleen, dat de Vrouwen zeer wyde laarzen draagen, en hun bovenkleed staartswyze uitloopt. In deeze laarzen zetten zy zomtyds haare Kinderen; doch het jongste wordt altoos op den rug gedraagen, in den afhangenden kap van hun bovenkleed.

Zy hebben geen soort van Brood; zy leeven meest van Robbenspek, Rheen, Visch en Gevogelte. Tot zeer onlangs aten zy alles rauw, en eene stinkende rottigheid maakte de spyze niet verwerplyk.

Des Winters leeven zy in huizen, of liever holen: want ze zyn onder den grond. Des Zomers zwerven zy in tenten van zamengenaide huiden gemaakt, en met stokken in 't ronde uitgezet. Het winterverblyf bestaat uit één kamer, en hoewel dezelve niet groot is, woonen 'er nogthans verscheide Broeders en andere Bloedverwanten byéén, met hunne Vrouwen en Kinderen. Hunne tenten zyn nog gepropter opgevuld; dewyl zy, den ganschen Zomer, de Kust op en neder zwervende, den omslag der huishoudinge, zo veel mogelyk verminderen.

In den zomer vinden zy geene zwaarigheid, om zich voedzel te verzorgen, doch in den Winter staat het slegter met hun geschaapen; tegen dit saisoen droogen zy Visch in de zon, en bewaaren den traan der Robben in lederen flessen.

Zy kennen geen drank dan Water. Tot nog betoonen zy niet op sterken drank gesteld te weezen: slegts weinigen willen 'er den mond aan zetten. Het is zeker, dat zy het langen tyd zonder eeten kunnen harden; doch, wanneer zy volöp hebben, verslinden zy eene verbaazende menigte spyze. Als zy zich door honger geperst voelen, en niets hebben om dien te stillen, maaken zy den neus aan 't bloeden, en slorpen het bloed tot hunne verkwikking.

Volstrekt geen Godsdienst schynen zy te hebben, noch bespeurt men onder hun eenig voorwerp van aanbidding. Ook leeven zy zonder Staatsbestuur. Niemand is boven een' ander verheeven, dan in zo verre hy hem in moed overtreft, of een grooter aantal Wyven en Kinderen heeft. Geheel geene wetten hebbende, is eene algemeene bestraffing de eenige straf voor de schriklykste misdryven. Men bespeurt onder hun geene Huwelyksplegtigheden. Eene Vrouw wordt aangemerkt als een eigendom, en een Man leent eene zyner Vrouwen aan eenen Vriend. Zeer vroeg worden de Vrouwen ten Huwelyk uitgegeeven, en dikwyls veele jaaren voor de huwelyks voltrekking, de rede hier van is, dat de Vader van de jonge Dogter, door dit middel, 'er een minder in zyn Gezin te bezorgen heeft.

Onder de *Esquimaux* zyn de Mannen zeer lui, en de Vrouwen de grootste slavinnen op den geheelen aardbodem. Zy doen alles, behalven het bezorgen van leevensonderhoud, en hier in moeten zy dikwyls de behulpzaame hand leenen: weshalven zy gedunrig bezig zyn. De darmen van dieren dienen hun tot gaaren, en zy naaien zeer net.

Hunne Taal is dezelfde als die der *Groenlanderen*, en niet te eenemaal van zoetluidende overeenstemming ontbloot; de Vrouwen hebben keurlyke stemmen. Deeze *Indiaanen* weeten van geen jalouzy, en schynen geheel niet krakeelzugtig, en zeer zelden steelen zy van elkander: hunne driften worden traaglyk gaande; doch wee der Vrouwe, die haaren Man beledigt. Indien de Veelwyvery onder hun geene plaats hadt, zouden zy een klein getal uitmaaken. Eenige hunner Wyven brengen veele kinders ter wereld; doch, over 't algemeen, zyn ze niet vrugtbaar. De Vrouwen leeven gelukkig onder elkander, en deelen, als zy het verdienen, gelykerhand in de gunsten haarer Egtgenooten.

Weinig ziekten hebben onder hun plaats, ook vindt men 'er geen Geneesmeesters; zy gelooven, dat het binden van eenig deel van een Visch, of eenig Dier om den hals of den arm, naar de kwaal is, de geneezing zal te wege brengen. De allerschriklykste ziekte op den aardbodem is by hun nog onbekend; en de Kinderpokjes hebben nog nimmer onder hun gewoed.

Deeze *Indiaanen* tellen alleen tot zes; en hunne zamengestelde getallen loopen niet hooger dan één en twintig: wat daar boven gaat is by hun eene menigte.

Altoos leeven zy op de Zeekust, uit vreeze voor de *Mountaineers*. Hunne Kanoes kunnen slegts één persoon voeren, en zyn zeer lang naar evenredigheid van de wydte; meer dan twee en twintig voeten in de langte haalende: zy zyn met huiden bedekt, en zeer ligt, waardoor zy door de minste helling na den eenen of den anderen kant, omvallen. Het is, in de daad, zeer vreemd, dat, schoon deeze lieden zich bykans bestendig in hunne kanoes onthouden, die zo wankel zyn, geen hunner de kunst van zwemmen verstaat.

Met deeze hunne kleine vaartuigjes, vaaren zy, zonder kennis van het kompas, in de dikste mist, en zyn zeer kustkundig. Steeds hebben zy eene groote menigte Honden in hunne verblyfplaatzen, die hun tot veele gebruiken dienen. Zy strekken tot oppassers; tot spyze; en hunne huiden tot de beste kleeding. Deeze Honden bezitten het vermogen niet van te kunnen blaffen: doch, zy huilen schriklyk: zy zyn groot, en de kop heeft veel overeenkomst met dien der Vossen: terwyl de Honden der *Mountaineers* zeer klein zyn. De *Samojeden* en de *Laplanders* spannen de Rheedieren voor de sleeden. In het land *Labrador* vindt men deeze dieren mede; doch zy dienen aan de *Esquimaux* alleen tot voedzel en dekzel.

De

De wapens deezer *Indiaanen* zyn de werpspiets, boog en pyl. In derzelver hanteering munten zy niet uit, schoon het de middels te hunner verdeediginge en spysverzorginge zyn.

GEDAGTEN EN GEZEGDEN OVER VERSCHEIDE ONDERWERPEN.

(*Uit het Engelsch.*)

MEn leest om de gedagten van anderen te weeten; doch, indien wy dezelve ter goeder trouwe en blindeling aanneemen, zonder ze te onderzoeken en met onze eigene gedagten te vergelyken, leeven wy, om zo te spreeken, op eens anders beurs, en verkoopen eens anders goed. De gedagten van anderen te kennen is zeer dienstig: dewyl het onze eigene denkbeelden uitlokt, en ons te staade komt om regtmaatig te oordeelen: doch de gedagten van anderen slegts te herhaalen, en derzelver gewigt niet op de schaale van ons eigen oordeel te weegen, is het werk van een Papegay, of, ten hoogsten genomen, van een Tooneelspeelder.

Mannen zo wel als Vrouwen worden veel dikmaaler door hunne Harten dan door het Verstand geleid. Door de zinnen krygt men toegang tot het Hart; behaagt hunne Oogen, streelt hunne Ooren, het werk is half gedaan.

Elk Mensch is gelukkig, naar maate zyner Deugdzaamheid: schoon men mogt ontkennen, dat de Deugd alleen den Mensch in 't bezit kon stellen van alles wat weezenlyk tot Menschlyk Geluk behoort.

Beschaafde Zeden moeten de Kennis opcieren, en haar munt in de Wereld gangbaar maaken. Kennis op zichzelve moge, als een groote ruwe Diamant, zeer wel, als eene zeldzaamheid van aanmerklyke waardye, in een Kabinet voegen; doch de Diamant zal nooit gedraagen worden, of met luister in de oogen flikkeren, zo dezelve niet gesleepen en gepolyst is.

Geen Menschen zyn zo gering en weinig te agten of zy kunnen, op den eenen of anderen tyd, in dit of dat geval, u van dienst weezen: en nooit zullen zy u eenigen dienst willen doen, indien gy hun ééns met veragting hebt behandeld. Ongelyken worden dikmaals vergeeven, veragting nimmer. Onze beledigde hoogmoed gedenkt 'er steeds aan. Dezelve sluit eene ontdekking onzer geringheid in, welke wy zorgvuldiger poogen te bedekken dan misdryven zelve.

Een Mensch, die blykbaar zonder Godsdienst leeft, verklaart voor al de Wereld, dat hy geen Deugd bezit, schoon hy anderzins zyne zielsgebreken moge bedekken: want wanneer de hinderpaalen tegen de Deugd te boven gekomen zyn, betekenen de hinderpaalen tot het betoon van uitwendigen Godsdienst weinig. Wat kan hem, die zyne lusten beteugeld heeft, beletten om ter plaatze der Openbaare Godsdienstoefening te verschynen? Zal hy, die een werk, 't welk veel

moeite in hadt, volvoerd heeft, zich van de belooning niet verzekeren, wanneer hem dit gemaklyk valt? Zal hy, die tot het einde adems in de loopbaane geloopen heeft, de hand niet uitsteeken om den prys te ontvangen?

Verstand en Kundigheid zyn de eerste en noodzaaklykste vereischten om in Gezelschappen te behaagen; doch zy kunnen het alleen niet doen, en zullen in geenen deele naar behooren welkom weezen, indien zy niet vergezeld gaan van Welgemanierdheid en Beleefdheid.

De Mensch is een zamenmengzel van zo veele en zo onderscheidene inmengzelen, dat 'er tyd en moeite vereischt wordt om hem door en door te kennen; want, schoon wy allen dezelfde inmengzels hebben, in onze algemeene zamenstelling, als Rede, Wil, Driften en Genegenheden, brengen nogthans de onderscheide evenredigheden en zamenvoegingen derzelven, in elk hoofd voor hoofd, die oneindige verscheidenheid van Characters voort, welke, in deeze of geene byzonderheid, den een van den ander doet verschillen.

Men laakt ROCHEFAUCAULT, doch myns bedunkens, ten onregte zegt Lord CHESTERFIELD; om dat hy alle onze daaden uit het beginzel van Zelfliefde afleidt. Voor my, ik zie, in dat denkbeeld, veel waarheids en geen kwaads in 't geheel. Het is zeker dat wy in alle onze bedryven ons eigen geluk bedoelen. En het gaat vast, dat wy alleen gelukkig kunnen worden door goed te doen, door alle onze daaden naar het rigtsnoer der gezonde Rede af te meeten, die de groote Wet der Natuure uitmaakt. Het is eene misleide en verkeerd geplaatste Zelfliefde alleen welke den naam van een laakenswaardig beweegmiddel mag draagen, als zy ons aanzet om de oogenblikkelyke voldoening van zinnelyken lust, voor weezenlyk geluk, aan te zien. Maar ben ik te laaken, indien ik eene goede daad doe, uit hoofde van het geluk, 't welk die edele zelfsbewustheid my zal verschaffen? Zeker neen.

SCHETS VAN EEN BEMINNELYK, DEUGDZAAM EN GELUKKIG PAAR; VOLGENS HET OORSPRONGLYKE GETEKEND.

(*Uit het Engelsch.*)

DE Heer CHARLES en Mevrouw WORTHY zyn noch zwaargeestige lieden noch verwilderde Geestdryvers. Zy trouwden uit genegenheid, gegrond op eene wederzydsche kennis en volmaakte hoogagting. Zy genieten, derhalven, de beste vermaaken van het hart, in de hoogste maate. Zy stemmen overéén in een welberedeneerd leevensplan, 't welk, daar het hun steeds vergenoegd en gelukkig maakt, hun Vrienden des Menschdoms, en een zegen voor allen rondsom hun doet zyn.

Zy verlaaten den rang niet, in welken de geboorte hun geplaatst heeft, noch ontzeggen zich het gepast en gemaatigd gebruik hunner groo-

groote middelen: schoon dat gedeelte derzelven, 't geen ten dienste van anderen geschikt is, hun het streelendst genoegen verschaft.

Vier of vyf maanden van het Jaar, brengen zy door te *Londen*, verkeerende met veele aanzienlyke persoonen, van hun eigen en van hooger rang; doch hebben 'er zich op toegelegd, om eer een uitgeleeze dan talryke kring van kennissen te verkrygen: en is dit hun te gemaklyker gevallen; dewyl zy noit op de kaart speelen. Drie dagen in de week, besteeden zy den tyd, naa het middagmaal, aan de verkeering met hetgeen de wereld mag heeten. De drie andere namiddagen slyten zy in het bepaalder gezelschap van nadere Vrienden, met hun van denzelfden smaak; in deezer aangenaame verkeering vullen zy de tydvakken, door leezen, naaldenwerk, zomtyds door muzyk afgewisseld. By deeze laatste gezelschappen zyn altoos de Kinders tegenwoordig, waar door zy de voordeelen dier nutte verkeeringe smaaken, en van de welgekooze stukken die voorgeleezen worden. De zevende dag wordt altoos t'huis doorgebragt, naa den openbaaren Godsdienst bygewoond te hebben, en byzonder aangewend tot het Godsdienstig onderwys hunner Kinderen, Dienstbooden, en andere Liefdewerken.

Dewyl zy geregelde uuren houden, en 's morgens vroeg opstaan, en Mevrouw WORTHY voormiddags noit bezoeken ontvangt of aflegt, hebben zy alle dagen zeven of acht uuren, vry van allen aanloop of tydverlies, welke zy besteeden tot het aankweeken van hunne kundigheden, tot het verbeteren van hun hart, tot de opvoeding hunner Kinderen; zeer nauwkeurig slaan zy agt op hunne gezondheid, hun huishouden, en de bezorging der armen. Dus weeten zy in *Londen* zelve, zonder zich der wereld te onttrekken, of wars van dezelve te schynen, hunnen tyd, op eene redelyke en nutte wyze te korten.

Het overige van het jaar brengen zy door op een Landgoed, waar de gelukkige uitwerkzels van hun voorbeeld, een geduurige oplettenheid op het heil van allen, die hun omringen, nog zigtbaarder zyn dan in de Stad. Hunne Buuren, hunne Hoevenaaren, en de Armen, eenige mylen in 't rond, vinden in hun, een zekere bron van troost, in tegenheid, en altoos een gereede hand tot het helpen uitvoeren van ieder ontwerp, door de eerlyke vlytigheid bedagt. De Jeugd wordt, op hunne kosten en onder hun bestuur, onderweezen, en zo vroeg mogelyk nuttig gemaakt; de Ouden en de Zieken ontvangen versterking en verkwikking, naar hunnen staat; de luien en losbandigen worden in vrees gehouden door een nauw toevoorzigt; en de twistgraage moeitemaakers bewoogen, door 't bezef van hun eigen belang, om vreedzaamer met hunne buuren te leeven, en hunne geschillen voor den Heer CHARLES te brengen.

Dit beminnelyk Paar wordt niet min geagt en gepreezen, door de aanzienlyke Familien in de nabuurschap; vast verzekerd, van ten hunnen huize ongeveinsde beleefdheid, gezond verstand, vergenoegen,

gen; en eene gereedheid tot onschuldige vermaaken te zullen aantreffen. Byzonder zyn zy de wellust van de Jonge Heeren en Juffrouwen, die hun aanmerken als hunne Beschermers en Raadgeevers, by welke zy zich altoos vervoegen, om raad en bystand in verlegenheid niet alleen, maar ook om op de beste wyze vermaak te scheppen.

Zeer zeldzaam zyn de Heer CHARLES en Mevrouw WORTHY, zonder Gasten, terwyl zy zich op het land onthouden; doch naardemaal deezen hunne leevenswyze kennen, vallen zy hun nimmer lastig; zy zien den Gastheer en Gastvrouwe nooit voor den middag, dan by het gebed en het ontbyt. Als zy alleen uit wandelen of ryden gaan, bezoeken zy, meestentyds, de hutten der arme werklieden, die zy allen in persoon kennen, en, door de inneemende vriendlykheid hun 's gedrags, zo wel als door hunne milde giften, hebben zy de harten deezes volks dermaate tot hun getrokken, dat zy dit Paar tot vertrouwelingen kiezen, en, in huislyke bezwaaren en in geweetensgevallen, zich van hunnen raad bedienen. Door deeze wyze van vrylyk met hun te verkeeren, ontdekken zy hunne onderscheide Charaćters en bekwaamheden; en dikwyls dient zulks, zo wel ten hunnen voordeele, als tot voordeel des gekenden persoons, door het aanwenden van bekwaamheden, die anderzins nutloos zouden verlooren geraakt weezen.

Wie zal uit deeze korte schets huns leevens opmaaken, dat de deugdsbetragting hun veel moeite en opoffering van genoegen kost? Gehoorzaamen zy eenen harden Meester? —— 't Is waar, zy hebben het vermaak van speelen niet, maar zy vervloeken ook zich zelven niet in de bitterheid hunner ziele, wegens het verlies der goederen, door de Voorzienigheid hun geschonken. —— Zy zwerven niet steeds om, op openbaare plaatzen, noch verstikken, in opéengepakte gezelschappen; zy slyten de uuren niet in het wisselen van loutere beuzelpraat met eene menigte van Menschen, omtrent hun geheel onverschillig: maar, in ruime en ryklyke vergoeding hiervan, laat GOD, dien zy eerbieden en dienen, hun de zuiverste geneugten van liefde, van vriendschap, van ouderlyke en huislyke genegenheid, van weldaadigheid en Godsvrugt smaaken — om niet te spreeken van het genoegen, 't welk zy scheppen uit een nog onbedorve en steeds leevende trek tot natuurlyke vermaaklykheden, ontstaande uit de schoonheden der natuure, en het aankweeken derzelven rondsomme, gepaard met nut en voordeel, en bovenal uit die leevendigheid en wakkerheid van geest, 't eigenaartig gevolg van een werkzaam en welgeregeld leeven.

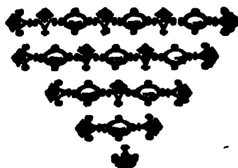
Vergelykt hunnen staat met dien der slaaven van de wereld, die te aller uuren klaagen over vermoeienis, lustloosheid, wansmaak, verveeling, die met bleeke kaakén en uitgemergelde lichaamen nog volharden met te verschynen op de tooneelen, waar, in vroegeren tyde, hunne ydele trotsheid voldoening vondt; doch waar zy tegenwoor-

woordig niets dan kwelling ontmoeten. En zeg my, op deeze vergelyking, wie van beiden het beste plan heeft uitgekoozen, zelfs ééns voor een oogenblik gesteld zynde, dat de Deugd in een Toekomend Leeven geen loon, en de Ondeugd geene straffe beschooren was?

NABERIGT.

DEn Heere A. te U . ... . d. zy kennelyk, dat zyne eerste Verhandeling ons ter hand gekomen is, en dat wy dezelve met te veel genoegen geleezen hebben, om niet naar de tweede te verlangen. Indien zyn Ed. de goedheid gelieft te hebben, van ons dezelve insgelyks te laaten toekomen, en wy dus verzekerd zyn, van de volledige behandeling, zal hy ons in staat stellen, om 'er gebruik van te kunnen maaken.

WAAR-

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in Maart 1775.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

	Barometer.			Therm.			Winds Streek.			Weder.
D.	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*mo.*	*mi.*	*av.*	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*Gesteldh.*
1	30. 0¾	30. 0	29. 11	43	59	50	Z	Z	Z	Helder.
2	29. 10	29. 9	— 8	47	49	46	Z W	Z W	Z W	Betr. Reg.
3	— 8½	— 8½	— 8¼	43	47	45	—	—	—	M. Helder
4	— 6½	— 4½	— 3½	39	47	46	Z	Z	Z	H. Regen.
5	— 3	— 3	—	44	49	47	—	Z t O	Z t O	Buijig.
6	— 5½	— 7	— 7	45	49	46	Z W	W	W	M. Held.
7	— 7	— 8	— 8¼	46	49	47	W	—	Z W	H. Regen.
8	— 8	— 7	— 6½	45	49	47	Z W	Z	Z	— —
9	— 10	— 9¾	— 8½	45	48	50	—	—	—	Buijig.
10	— 7½	— 8	— 9	47	51	49	—	Z W	Z W	Helder.
11	— 10	—	— 3¼	45	47	50	—	—	Z	R. Stormig.
12	— 2½	— 2¾	— 4	47	49	46	—	W t Z	N W	W. Regen.
13	— 10	30. 1	30. 3	43	40	39	N W	N	N	Buijig H.
14	30. 6	— 6¼	— 6	38	45	44	N t W	N W	W	H. Wolkig.
15	— 5½	— 5¼	— 5	44	47	45	N W	—	N W	—
16	— 4½	— 4½	— 4½	44	48	45	W t N	W	W	B. Helder.
17	— 3½	— 2½	— 0½	44	48	46	Z W	Z W	Z W	Helder.
18	29. 11	29. 9½	29. 7	45	48	48	—	—	—	Betr. R.
19	— 3	— 3½	— 6	46	48	46	Z t W	W	W	Buijig.
20	— 7	— 7½	— 8½	45	46	45	N W	N W	N W	—
21	— 10	— 11	— 11½	47	51	46	—	—	—	—
22	30. 0	— 11½	— 11	48	52	49	W	W t Z	W t Z	Betr. Held.
23	29. 11	—	30. 0	47	48	46	W t N	N W	N W	Helder.
24	30. 0	29. 10½	29. 9	46	48	50	—	Z W	Z W	— Regen.
25	29. 7	— 5½	— 5½	49	48	45	W t Z	—	—	R. Stormig.
26	— 7½	— 6½	— 6½	39	40	35	N	W t N	W t N	B. Sneeuw.
27	— 6	— 6	—	36	38	40	W t N	—	—	— —
28	— 3	— 0	— 2½	37	40	34	Z W	Z W	N W	— —
29	— 2½	— 3	— 4½	33	35	32	—	W	W	— —
30	— 6	— 7	— 8	32	36	35	—	Z W	W	— —
31	— 8½	— 9	— 10	34	41	37	—	N W	N	—

Hoogste Barometer d. 30, 6¼ }
Laagste Barometer d. 29. 0 } middelb. d. 29. 9⅛

Hoogste Thermometer gr. 53. }
Laagste Thermometer gr. 32. } middelb. gr. 42½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

AANMERKINGEN OVER EENE PLAATS IN HET EERSTE DEEL DER OPHELDERINGEN DER KERKLYKE GESCHIEDENISSEN van den Heere J. L. MOSHEIM.

MYNE HEEREN!

Operi longo fas est obrepere somnum (1), is de aanmerking van eenen der grootste Digteren zijner eeuwe, en tevens eenen der keurigste oordeelkundigen, welken de waereld ooit gezien heeft. Het geene hij bepaaldlijk van de Digteren en hunne Schriften zeide, mag men billijk toepassen op alle werken van Vernuft, van Geleerdheid, van Oordeelkunde en op derzelver Schrijveren. Het menschlijk verstand, hoe zeer verrijkt met kundigheden, hoe verre gevorderd in zijne naaspooringen, hoe oplettende en voorzigtig in zijn onderzoek, is altoos der feilbaarheid onderhevig, en struikelt maar al te dikwijls, ook daar het meende gerustelijk op een effen pad te kunnen voorttreeden. Deezen tol moeten ook de geleerdsten en verstandigsten niet zelden betaalen: de grootste omzigtigheid kan 'er zig nooit geheel voor wagten: en even hierom eischt de billijkheid, dat men de misslagen, in welke anderzins braave en kundige lieden tegen hunnen wil vervallen, gunstiglijk verschoone, en met den reeds gemelden Digter zegge:

Ubi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendar maculis, quas aut incuria fudit,
Aut humana parum cavit natura (2).

Vooral betaamt dit den zulken, die, indien hen de eigenwaan niet geheel verblindt, zelven moeten erkennen, dat zij geheel niet zijn te vergelijken bij de groote mannen, in welker werken zij evenwel misslagen ontdekken. Dan van den anderen kant is het niet altoos laakenswaardig, maar somtijds zelfs noodig, dat men die misslagen, die feilen aantoone, en tragte te verbeteren. De voorbeelden van uitmuntende menschen

(1) HORAT. *de Arte Poëtica* vs. 360.
(2) *Ibid.* vs. 351.

fchen hebben doorgaans, en veeltijds niet zonder reden, een grooten invloed op de begrippen van anderen, welken geene gelegenheid hebbende, om zelven de zaaken grondig te onderzoeken, veelal door het gezag van eenen agtbaaren naam weggefleept worden. Een gevoelen, door eenen geleerden van den eerften rang geopperd, zal zelden misfen aanhangers te vinden, en fomtijds ligter aangenomen worden, naar maate het zonderlinger is, en meer het zweemfel van nieuwigheid heeft. Maar gelijk de Oudheid en Algemeenheid van een gevoelen op zig zelve geen bewijs van waarheid is, behoort ook het Nieuwe, fchoon gefterkt met al den roem, welken diepe Geleerdheid en een geoefend verftand verdienen, niet zonder behoorlijken toets aangenomen te worden. Men omhelze eene nieuwe ftelling, wanneer men derzelver waarheid door genoegzaame bewijzen geftaafd vindt, al liep zij regelregt aan tegen de fterkfte en oudfte vooroordeelen: maar oordeelt men ze ongegrond, men heeft dan ook de vrijheid, om het gebreklijke, het geene men meent ontdekt te hebben, met befcheidenheid aan te toonen, en kan hier door anderen fomtijds voor dwaaling behoeden, of voor zigzelven den weg baanen tot nadere overtuiging.

Deeze aanmerkingen maakte ik onder het leezen van eene plaats in de NOODIGE OPHELDERINGEN DER KERKLIJKE GESCHIEDENISSEN VAN J. L. MOSHEIM, een werk, het welk den Nederduitfchen Liefhebberen der Kerklijke Gefchiedenisfen een alleraangenaamst gefchenk zal blijven, zoo lang waare geleerdheid, goede fmaak, en gezond oordeel onder ons hunne agting behouden. In dat werk (3) ftelt de Geagte Schrijver een nieuw en zeer bijzonder gevoelen voor, raakende de verkiezing van MATTHIAS tot het Apostels-ampt: een gevoelen, het welk hij wel opgeeft als eene gisfing, maar als eene gisfing, *die vry veel waarfchynlykheids heeft*. Daar de algemeen aangenomene gedagte is, dat MATTHIAS boven JOSEPH BARSABAS door het lot tot zijne bediening werd verkozen, oordeelt de Heer MOSHEIM, dat dit door ftemminge der Gemeente gefchied zij. Hij wil, dat de Apostels twee mannen, MATTHIAS en JOSEPH, der overige Gemeente voorftelden, en dat de Vergadering uit deeze twee, MATTHIAS gekozen hebbe. De redenen, welke hij geeft voor zijne verklaring, hebben mij, ik bekenne het, niet overtuigd, en ik neeme de vrij-

(3) *Ophelderingen* I. Deel bl. 54-57. of in het Latijnfche werk *De Rebus Chriftianorum ante Conftantinum Magnum*, pag. 78-80.

vrijheid van U te verzoeken, dat Gij door Uw Tijdschrift, mijne aanmerkingen der waereld gelieft mede te deelen. Hier toe zal ik

I. Aantoonen, om welke redenen des Heeren MOSHEIMS gevoelen mij niet aanneemelijk voorkoome.

II. De zaak voorstellen, zoo als zij mij voorkoomt gebeurd te weezen.

III. De zwaarigheden overweegen en oplossen, welke de meergemelde Heer tegen het algemeene gevoelen heeft ingebragt.

I. Behalven de zwakheid der redenen, welke den Heer MOSHEIM tot het omhelzen van zijn zonderling gevoelen schijnen overgehaald te hebben (waarvan in het vervolg nader) heeft hij zelve eene zwaarigheid gemerkt, welke, inderdaad, de gewigtigste is, die tegen zijne Uitlegging kan ingebragt worden, en mijns inziens genoeg om dezelve geheel te doen vervallen. „ Het woord κλῆρος, schrijft hij (4), het welk „ eigenlyk *Lot* betekent, vermag zo veel by alle Vertaalers, „ dat zy het eerste lid deezer woorden oordeelen te moeten „ vertaalen, *en zy wierpen hunne loten*, enz.". Het woord κλῆρος betekent niet alleen *eigenlijk* een *Lot*, maar deeze is de hoofdbetekenis diens woords, en wanneer het al eens, op eene eenigzins verschillende wijze gebruikt wordt, is het tog in eenen zin, welke van die hoofdbetekenisse afstamt, en tot dezelve eene naauwe betrekking behoudt. Dat de Heer MOSHEIM ter deezer plaatze het woord door *Stem* wil overzetten, is te eenemaal buiten eenig voorbeeld. Welke betekenissen het woord κλῆρος ook mooge aanneemen, in die van eene *Stem* zal het nooit voorkoomen, maar wordt daar altoos tegen gesteld. Zoo staan κλῆρος en αἵρεσις tegen elkander over; op *Tweeërlei wijze is de gesteldheid van eenen staat geschikt om het Volk te behaagen, wanneer of alle Overheidspersoonen uit het gansche Ligbaam der Burgerije bij stemminge, of door het Lot gekozen worden; of sommige der bedieningen bij het Lot, andere bij Stemminge begeven worden*, zegt ergens Aristoteles (5). Dus worden ook de woorden, welke van het woord κλῆρος afstammen, altoos gebruikt, of in de betekenisse van *Loten*, of in eenen zin, welke daarmede gemeenschap heeft. Hier van zal ik slegts weinige voorbeelden bijbrengen. Pla-

(4) *Opbelderingen* I. Deel. bl. 55.
(5) Αἱ μὲν δύο καταστάσεις δημοτικαὶ, τὸ πάντας ἐκ πάντων αἱρεῖσθαι ἢ κλήρῳ γίνεσθαι· ἢ ἀμφοῖν τὰς μὲν κλήρῳ, τὰς δὲ αἱρέσει τῶν ἀρχῶν. ARISTOT. *Polit.* Lib. IV, c. 16.

Plato wilde de Burgers van zijn ingebeeld Gemeenebest, in vier clasſen verdeeld hebben: uit elke clasſe moesten jaarlijks bij Stemminge honderd en tagtig gekozen, en deeze door het Lot op negentig gebragt worden. Dus kreeg men een aantal van driehonderd en zestig perſoonen, welke geduurende een Jaar den Regeeringsraad van den Staat moesten uitmaaken (6); De eerſte verkiezing *bij Stemmen* heet hier ἐκλέγειν, het *Uitloten* ἀποκληροῦν. Zoo vinden wij bij denzelfden Schrijver, dat om de Landen van den Staat, welken hij in twaalf Stammen of Wijken verdeelde, te bewaaren, al het land, zoo na als doenlijk was, in twaalf gelijke deelen moest verdeeld worden. Elke wijk werd door het Lot de bewaaring van een deezer deelen aanbevolen (ἐπικληρωθεῖσα) zij ſtelde daar over aan vijf Opzienders, ieder van welken, uit de jonge manſchap twaalf perſoonen koos (καταλέξασθαι) onder welken het Land, hunner Wijk toevertrouwd ter bewaaringe, bij het Lot verdeeld moest worden (διακληρωθέντα) zoo dat ieder van hun verpligt was, geduurende eene maand, over zijn aangewezen deel het opzigt te houden (7). — Te Athene had men drieërlei ſoort van Overheden of Amptenaars. De zulken, die bij het Lot aangeſteld waren, en deeze waren κληρωτοὶ; anderen, die door de Stemmen des volks verkozen werden, welken χειροτονητοὶ genoemd werden; en eindelijk zulken, welken door de bijzondere wijken van de Stad tot bezorging van haare zaaken geſtemd werden, en αἱρετοὶ heetten (8). En van hier worden αἱρεῖν, ἀποκληροῦν en χειροτονεῖν tegen malkander geſteld (9). Meer voorbeelden oordeele ik niet noodig, om deeze beſtendige tegenſtelling te bewijzen.

Maar misſchien zal men zeggen, dat het woord κλῆρος ook wel eens eene bediening of bezitting betekent, welke iemand niet

(6) Ὀγδοήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν ἐκλέξαντας ἀφ' ἑκάστου τῶν τιμημάτων, τοὺς ἡμίσεις τούτων ἀποκληρώσαντας δοκιμάσαι, τούτους δὲ εἶναι τὸν ἐνιαυτὸν βουλευτάς. PLATO *de Legg.* Lib. VI. p. 615. F. *Edit. Ficini.*

(7) PLATO *ubi ſupra* p. 617. A. B.

(8) Vid. LIBANII *Argumentum Orationis Demosthenis in Androtionem.* Vergelijk hier mede ÆSCHINES *in Cteſiph.* p. 278. B. C. Edit. Baſ. a. 1572. De Opgave van ÆSCHINES verſchilt een weinig van die van LIBANIUS. Maar dit verſchil heeft geene betrekking tot het ſtuk waarover wij tegenwoordig handelen. Men kan ook nazien SAM. PETITUS *de Legg. Att.* Lib. III. Tit. II. p. 300 & 304. Vid. & PLATO *de Legg.* L. VI. pag. 616. F. *Edit. Ficini.*

(9) ÆSCHINES *in Cteſiphont.* p. 276. A.

niet bij het Lot is te beurt gevallen, maar of door keuze opgedragen, of op eenige andere wijze tot hem gekomen. En zoo wil de Heer MOSHEIM het woord verſtaan hebben in het tweede gedeelte van het 26ſte vers. (10) Met wat regt zal in het vervolg blijken. Maar dat het woord κλῆρος meermaalen dus gebruikt worde, erkenne ik gereedelijk. Men zie ſlegts het 17de vers van dit zelfde eerſte Hoofddeel der Handelingen. (11) Dit gebruik van het woord κλῆρος en verſcheidene andere, welke aan het zelve verwant zijn, als κληρονόμος, κληρονομεῖν, κληρονομία.. enz. heeft zijn oorſprong uit het menigvuldige gebruik van het eigenlijke *Lot* in de verdeelinge van goederen of bedieningen, het welk oudtijds bij genoegzaam alle beſchaafde volkeren, en nog hedendaags bij veelen, de Venetiaanen, bij voorbeeld, plaats heeft. (12) Zoo zeggen wij nog dat iets *ons lot is*, dat iets *ons door het Lot der Geboorte is ten deele gevallen.* (13) Zoo word ook vs. 17 gezegd, dat *Judas Iscariot het lot deezer bedieninge had verkregen*, of, eigenlijk dat *het zelve hem was te beurt gevallen.* (14) Maar heeft daarom ooit iemand gedagt, dat het woord *Lot* het geeven eener *Stemme* konde betekenen?

Ik oordeele nu klaar genoeg getoond te hebben, hoe zeer deeze allergewigtigſte zwaarigheid het gevoelen van den Heere MOSHEIM drukke. Eene andere, maar op welke ik niet zoo lang zal ſtil ſtaan, vinde ik daarin, dat men op deeze wijze het woord κλῆρος in eene en dezelfde zinſnede in twee zeer verſchillende betekenisſen zoude vinden. Het 26ſte vers moet dan vertaald worden, *en zij gaven hunne* STEMMEN (κλήρους), *en het* AMPT (κλῆρος) *deezer bedieninge viel op Matthias.* Deeze zoude een trant van ſchrijven zijn, van welken ik mij geen voorbeeld weete te herinneren bij eenigen Schrijver, die zijn gezond verſtand bezat, en ernſtig wilde ſchrijven. Dit dunkt mij,

(10) *Ophelder.* I. Deel. bl. 57.

(11) In eene zoo bekende zaak is het bijkans overtollig, voorbeelden op te geeven. Men zie ondertusſchen *de Griekſche Overzetting* van Pſ. CXXV. (of, volgens de rekening dier Overzetters CXXIV.) vs. 3. HOMER. *Odysſ.* Ξ., vs. 64. HESIOD. Ἐργ. κ. Ἡμ. vs. 37. & 341.

(12) Vid. CASP. CONTARENUS *de Republ. Venetor.* Lib. I. p. 30. en vooral de wijze, op welke in dien Staat de Doge verkozen wordt. *ibid.* Lib. II. p. 68. Edit. Lugd. Bat. 1626.

(13) *Lupis & agnis quanta ſortito obtigit,*
Tecum mihi diſcordia est.
HORAT. *Epod.* IV, 1, 2.

(14) Ἔλαχε τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης.

mij, kan zeer wel opgewogen worden tegen de aanmerking, dat men volgens het gewoone gevoelen, de woorden ἔδωκαν τοὺς κλήρους αὐτῶν moet vertaalen, *en zij wierpen hunne loten* (15). Dog hiervan zal ik naderhand moeten ſpreeken. Ik zal nu overgaan, om in de

IIde plaats de zaak voor te draagen, zoo als zij mij toeſchijnt gebeurd te zijn.

Naa dat Apostel Petrus de Redenvoering gedaan had; welke wij Hand. I, 16-22. leezen, verkoos de vergadering van omtrent 120 broeders, welken daar bij tegenwoordig waren (16), met meerderheid of eenpaarigheid van Stemmen, twee perſoonen, JOSEPH, genaamd *Barſabas*, die toegenaamd was *Justus*, en MATTHIAS (17). Naa deeze verkiezing deed de Gemeente een gebed, dat GOD zelve wilde aanwijzen, wien van deeze twee hij uitverkoren had tot het lot (τὸν κλῆρον) deezer bedieninge. Daarop ſchreeven JOSEPH en MATTHIAS ieder zijnen naam, of eenig ander teken, op een briefje. Deeze briefjes werden beide in eene bus gedaan, en door een derden perſoon een van beide uitgetrokken. Dit was het briefje van MATTHIAS, en deeze werd dus bij de elf geteld en aangemerkt als de twaalfde Apostel. — Weinig verſchilt hier van de Verklaaring van den Doorlugtigen DE GROOT, te vinden in zijne Uitlegginge over deeze plaats, en in de Verzameling der Engelſche Godgeleerden, welke bij Tirion en Loveringh gedrukt is. Die groote man ſtelt, dat 'er twee busſen gebruikt zijn, dat in de eene de briefjes met de beide naamen, in de andere twee andere briefjes zijn geworpen, welker een zuiver, en het andere beſchreven was met het woord *Apostel* of eenig diergelijk. Vervolgens werd uit iedere bus een briefje getrokken, en het onbeſchrevene nevens den naam van JOSEPH, het andere nevens dien van MATTHIAS getrokken zijnde, werd de laatſte onder de Apostelen gerekend. Beide wijzen van lotinge waren oudtijds in gebruik. Van die, welke ik eerst gemeld hebbe, en welke, als de eenvoudigſte van de twee, mij voorkomt, hier plaatze gehad te hebben, vindt men menigvuldige voorbeelden, zoo bij HOMERUS als bij anderen. (18) —

Maar

(15) *Ophelder*. I. Deel. bl. 56.

(16) Vs. 15, 16.

(17) Vs. 23.

(18) HOMERUS *Iliad*. Γ, 316, 324, Η, 181. Ψ, 353, *Odysſ*. K. 208. Schoon de wijze van loting in deeze plaatſen beſchreven, nog eenigzins ſchijnt te verſchillen van de opgegevene. Men ſchudde de briefjes in een helm, tot dat 'er een uitſprong. Dog in het ver-

volg

Maar hier mede zal ik mij tegenwoordig niet ophouden. Laat mij alleen ter ophelderinge van het gezegde aanmerken, dat wanneer de H. LUCAS zegt: *zij ſtelden twee* (19); dit zij, mijns bedunkens, allernatuurlijkst, en volgens de eenvoudigſte woordſchikking ziet op de *Leerlingen*, van welken te vooren (20) geſproken was. Ook verſta ik de woorden, *en zij wierpen hunne loten* (21) (welke men eigenlijk had moeten vertaalen, *en zij gaven hunne loten*) van JOSEPH en MATTHIAS, welke ieder een briefje, met hunnen naam of eenig ander teken beſchreven, *overgaven* in handen der Apostelen of andere daartoe aangeſtelden, omze in de bus te werpen.

Deeze wijze van uit een grooter getal een of meer perſoonen, tot eenige bedieninge door het Lot te verkiezen, was oudtijds zeer gemeen, gelijk ook om door het lot verſcheidene deelen van eenig ampt of bezorginge te verdeelen onder eenige perſoonen, welke gezamenlijk het geheel moesten waarneemen. De Heer MOSHEIM zelve erkent, dat dit onder de Jooden in gebruik was (22). Men kan dit derhalven voor toegeſtaan houden, en ik zal alleen op den rand hiervan eenige voorbeelden aantekenen (23). Somtijds werd door het lot een of meer uit eene geheele menigte gekozen, om te weeten aan wiens ſchuld men eenige tegenſpoed, welke als eene ſtraffe der geſtoorde Godheid werd aangemerkt, hadde toe te ſchrijven; het zij dit uit bijgeloovigheid geſchiedde, als in het geval van Jonas (24); het zij men wettige reden hadde, om te verwagten, dat de Godheid door dit middel den ſchuldigen zoude aanwijzen (25). Het zelfde werd gedaan, wanneer uit twee dieren een ten offer moest gekozen worden (26). — Bij andere volkeren was dit gebruik mede niet onbekend. Dat te Athene verſcheiden Overheden dus bij het lot verkoren werden, is reeds boven aangemerkt. — De worſtelaars, welke in de Olympiſche Spelen om den prijs dongen, werden bij-

volg zal ons nog wel een voorbeeld voorkoomen, het welk met de bovenſtaande verklaaring ten vollen overeenkoomt.

(19) Vs. 23.

(20) Vs. 15.

(21) Vs. 26.

(22) *Opbelder*, I. Deel. bl. 54.

(23) *Zie* 1 Chron. XXIV, 31. XXV, 8. XXVI, 13, 14. Neh. X, 34.

(24) *Zie* Jon. I, 7.

(25) *Zie* Joſ. VII, 13. env.

(26) *Zie* Levit. XVI, 8, 9.

bijna op gelijke wijze door het lot gepaard, gelijk Lucianus breedvoerig beschrijft (27). Bij de Romeinen verdeelden de Burgemeesters en *Praetores* het werk hunner bedieningen doorgaans bij Lotinge (28). Wanneer veelen zig aan eene gemeene misdaad hadden schuldig gemaakt, en het getal der schuldigen te groot was om ze allen te straffen, het wanbedrijf te zwaar om geheel ongestraft te blijven, was men gewoon eenen of eenigen (in de Legers doorgaans den tienden man der misdaadigen) ter straffe uit te loten, om dus, gelijk Cicero spreekt, *allen de straf te doen vreezen, welke slegts weinigen moest treffen* (29). Nader aan den aart des onderwerps, waarover wij hier handelen, koomt de gewoonte, van bij lotinge de Priesters en Bedienaars der Tempelen te verkiezen, of het werk der bedieninge onder dezelven te verdeelen. Uit de Gewijde Geschiedenissen kan men daarvan voorbeelden vinden in de te vooren aangehaalde Schriftuurplaatsen. Bij ongewijde Schrijvers ontbreeken zij ook niet. JOSEPHUS verhaalt (30), hoe de oproerige Jooden eenen Hoogenpriester door het Lot koozen, schoon die bedieninge volgens Gods instellinge eigenlijk erflijk ware. Plato wilde, dat 'er in het Gemeenebest, het welk hij schetste, zulk eene soort van keuze gedaan wierd (31). Te Syracuse verkoos men Jaarlijks bij stemminge drie persoonen; deezer naamen werden op drie bijzondere briefjes geschreven, de briefjes in eene bus gedaan, en een der-

(27) LUCIANUS *in Hermotimo* pag. 572. *Edit. Salmur.* a. 1619. De bus, daar gebruikt, was van zilver, en wordt door Lucianus κάλπις genoemd. Te Athene en Syracuse heette zij ὑδρία.

(28) De voorbeelden hiervan zijn bij LIVIUS en anderen zoo menigvuldig, dat het niet noodig is ze aan te haalen. Wil men egter een, men zie LIVIUS *Hist.* Lib. XXXI. c. 5, 6.

(29) *Statuerunt ita majores nostri, ut, si a multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, poena ad paucos perveniret.* CICERO *pro Cluentio* c. 46. Vid. SUETONIUS *in vitâ Augusti* c. 24. *in vitâ Galbae* c. 12. *aliique.*

(30) *De Bello Judaico* Lib. IV. cap. III. §. 7. *Edit. Haverc.*

(31) PLATO *de Legg.* Lib. VI. p. 616. F. Zijne woorden over dit onderwerp zijn aanmerkelijk. Τὰ μὲν οὖν τῶν ἱερῶν, τῷ Θεῷ ἐπιτρέποντα αὐτῷ τὸ κεχαρισμένον γίγνεσθαι, κληροῦν οὕτω τῇ θείᾳ τύχῃ ἀποδιδόντα. De zin is, *de verdeeling der heilige bedieningen geschiede door het lot, en men laate het dus aan de Godlijke schikking over, om het geene der Godheid best behaagt, te doen gebeuren.*

derzelve vervolgens uitgetrokken. Hij, wiens naam dat briefje droeg, was voor dat jaar Priester van Jupiter (32).

III. Dog al voorbeelden genoeg. Laat ons ten laatsten de zwaarigheden eens overweegen, welke de Heer MOSHEIM tegen deeze uitlegging geopperd heeft.

1. Vooreerst koomt het hem onwaarschijnelijk voor, dat de geheele Gemeente deeze twee persoonen zoude gekozen hebben. Hij schrijft de eerste keuze en voorstelling toe aan de Apostelen, en laat aan de Gemeente alleen over, uit de twee voorgestelden eene verkiezing te doen. Zijne reden is deeze: „ Wie kan denken, dat de Leden der Christelyke Gemeen„ te, in zo veele opzigten minder dan de Apostels, het zich „ zouden hebben durven aanmaatigen, om 'er twee uit hun „ te verkiezen, en als waardig tot het Apostelampt te ver„ klaaren? (33)" Men neeme het mij niet kwalijk, dat deeze reden mij niet voldoet. De Apostels, schoon bij de geheele Gemeente in hoogagtinge, als de geliefdste Leerlingen van onzen Heere, welken het gemeenzaamste met den Heiland hadden verkeerd, en door welken deeze inzonderheid zijne Leer wilde doen verkondigen, maatigden gewisselijk zulk een gezag en uitsluitend voorregt zig niet aan. Zij handelden niet met die meesteragtigheid, welke sommigen der geenen, die zig hunne navolgers noemen, in laateren tijd zoo zeer behaagd heeft. Schoon nog niet versierd met de wonderdaadige gaaven van den H. Geest, hadden nu zekerlijk de menigvuldige lessen van nederigheid, en het voorbeeld van hunnen gezegenden Meester, reeds een diepen indruk gemaakt op hunne harten. En indien het eenig gewigt heeft, dat de Heer MOSHEIM zig beroept, op de wijze der verkiezinge van Bisschoppen en Ouderlingen van laateren tijd (34), het voorbeeld der Apostelen zelve, in een ander geval, kan vooral geen minder klem hebben. En dit is hun gedrag bij de verkiezinge der zeven Diakenen (35), welke door de Gemeente verkozen werden, zonder eenige voorafgaande benoeminge door de Apostelen. In de Vergaderinge, welke naderhand te Jerusalem gehouden werd, over het berugte geschil raakende de voorwaarden, op welke men de bekeerde Heidenen tot de Christelijke Gemeente konde toelaaten, vinden wij ook niet, dat de Apostels zig eenig bijzonder voorregt aanmaatigden, in het bestellen

(32) CICERO *in Verrem* Lib. II, c. 51.
(33) *Ophelder.* I. Deel bl. 55.
(34) *Ophelder.* I. Deel bl. 57.
(35) Hand. VI.

len of beslissen van Kerklijke zaaken. De Heer MOSHEIM drukt zig derhalven wat te sterk uit, wanneer hij zegt: „ Het gaat „ dan vast, dat de Apostels . . . deeze twee mannen uitge- „ koozen . . . hebben (36)". Het tegendeel is in mijne oogen veel waarschijnelijker.

2. De tweede zwaarigheid schijnt in den eersten opslag ruim zoo gewigtig. De Grieken zeiden niet δοῦναι of διδόναι κλῆρον *het lot geeven*, maar βάλλειν κλῆρον *het lot werpen*. De laatste spreekwijze is bij hun zoo eigen aan het loten, dat ik bekenne, schoon eenige moeite daartoe gedaan hebbende, van de eerste geen voorbeeld te hebben gevonden. Ook verzuimt de Heer MOSHEIM niet, hier op aan te dringen (37). Om de zwaarigheid weg te neemen, zoude ik kunnen aanmerken, dat de H. Schrijvers het Grieksch niet in den zuiversten smaak schreeven, en somtijds verscheiden spreekwijzen der Hebreeuwsche taale hebben overgenomen. Tot dat getal schijnt ook de Heer WETSTEIN de uitdrukking δοῦναι κλῆρον te betrekken. De bok, welke op den Verzoendag geofferd werd, moest door het lot uit twee gekozen worden (38). In onze Vertaalinge van den Bijbel leezen wij: *En Ääron zal de loten over die twee bokken werpen.* Maar in het Hebreeuwsch staat: *En Äăron zal de loten . . . geeven* (39). Schoon ik deeze Uitlegging niet geheel wraake, koomt mij egter de volgende waarschijnelijker voor, inzonderheid, dewijl de uitdrukking, van welke wij handelen, voorkoomt bij den H. LUCAS, wiens moedertaal het Hebreeuwsch of Sijro Chaldaisch waarschijnelijk niet was (40). JOSEPH en MATTHIAS moesten dan gezegd worden, *het lot of hunne loten geworpen te hebben*, indien zij zelven de briefjes met hunne naamen beschreven, in de lotbus gedaan hadden. Die daad is eigenlijk βάλλειν κλῆρον. Maar, indien zij die briefjes aan iemand anders (bij voorbeeld, aan eenen der Apostelen) overgaven om ze in de bus te werpen, dan moest het woord διδόναι gebruikt worden. De Spreekwijze is dan, gelijk de *Grammatici* spreeken, *Elliptisch*, en men moet ze op deeze wijze aanvullen; καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν εἰς τὸ βάλλεσθαι αὐτοὺς εἰς τὴν ὑδρίαν of εἰς τὴν κάλπιν. *Zij gaven hunne loten om in de lotbus geworpen te worden.*

3. Hier

(36) In het Latijn *Certum ergo habeamus.*
(37) *Opbelder.* I. Deel bl. 55, 56.
(38) LEVIT. XVI, 8.
(39) ונתן אהרן - - - גרלות
(40) Zie *de Voorreden voor het Euangelium van Lucas* in de uitgave van het N. Testament door BEAUSOBRE EN L'ENFANT.

3. Hier door vervalt van zelve de derde zwaarigheid, door den Heere MOSHEIM geopperd, hoe deeze loten, de loten van MATTHIAS en JOSEPH konden genoemd worden (41). Het geene te vooren, raakende de wijze der lotinge, gezegd is, beantwoordt, mijns oordeels, deeze tegenwerping volkomen.

4. Behalven deeze nu weggenomen zwaarigheden, zoude misschien iemand nog door het slot van het I. Hoofddeel der Handelingen, *hij werd met gemeene toestemminge tot de elf Apostelen gekoren*, kunnen besluiten, dat hier evenwel eenige stemming, niet eene loting, hebbe plaats gehad. Ik zal daarom hiervan een enkel woord zeggen. De plaats moest vertaald zijn, *hij werd gerekend of geteld tot de elf Apostelen.* Het Griekſche heeft hier συγκατεψηφίσθη. Het woord ψηφίζειν, waarvan dit afstamt, betekent wel dikwijls zijne *stem geeven*, het zij in een regtsgeding, het zij in eenige andere zaak, en καταψηφίζειν zijne *stem geeven ter afkeuringe of veroordeelinge van eenigen persoon of gevoelen*; maar deeze is niet de oorspronglijke of eenige betekenis des woords. Ψῆφος is eigenlijk een *steentje*, waarvan men oudtijds zig bediende in het berekenen en optellen van getalen. Ψηφίζειν, het welk hiervan afstamt, betekent derhalven, gelijk de Heer BOS heeft aangemerkt (42), dikwijls hetzelfde als ἀριθμεῖν, *rekenen*, *tellen*. Dus leezen wij LUC. XIV, 28. Ψηφίζειν τὴν δαπάνην, *de kosten overrekenen*. Ja, deeze is de voornaame betekenis des woords. Καταψηφίζειν betekent veeltijds het zelfde als het eenvoudige ψηφίζειν, even gelijk καταριθμεῖν HAND. I, 17. het zelfde als ἀριθμεῖν. De betekenis van *stemmen* is van een ander gebruik deezer steentjes of ψῆφοι afgeleid. Te weeten bij veele gelegenheden gaven de leden van eene vergadering hunne stem van goedkeuringe of afkeuringe door diergelijke steentjes in eene bus te werpen, uit welke zij vervolgens getrokken en geteld werden, om het getal der Stemmen, die voor of tegen eenige zaak gegeven waren, op te neemen. Dus hadden de Regters van den Areopagus te Athene, wanneer zij over halsstraffelijke misdaaden moesten oordeelen, ieder twee zulke steentjes, het eene wit, het andere zwart. Die den beschuldigden wilde vrijspreeken, wierp een wit steentje in eene daar toe gestelde koperen bus; maar die hem veroordeelde, een zwart steentje in eene andere houten bus (43).

Bij

(41) *Opbelder.* I. Deel bl. 56.

(42) L. Bos *Exercitationes in N. Test. in Act.* I, 26.

(43) *Vid. praeter alios* SAM. PETITUS *de Legibus Atticis* Lib. VI. Tit. IV. p. 420. & seqq.

Bij dit alles zoude men nog andere aanmerkingen kunnen voegen, welke, mijns oordeels, het gevoelen van den Heere MOSHEIM niet zeer begunstigen. Van dien aart is, dat het plegtige gebed, waarmede de Vergadering, Hand. I, 24, 25. GOD Almagtig smeekt, dat Hij zelve wilde aanwijzen, wien van de twee benoemden Hij verkoos, veel beter strookt, met eene lotinge, welker uitslag men gewoon was, als eene hemelsche beslissing aan te merken, dan met eene stemminge, in welke men het besluit moest wagten van menschelijke begrippen. — Dog daar deeze Verhandeling reeds breeder uitgedijd is, dan ik mij in den beginne voorstelde, zal ik hierop niet aandringen, maar liever eindigen, met de betuiginge, dat niets anders dan liefde tot de waarheid mij bewogen heeft, om deezen misslag aan te toonen in het werk van eenen Schrijver, voor wiens geleerdheid, verstand en Godvrugt ik anders de hoogste agting hebbe.

E. S. N.

VERHAAL AANGAANDE EEN HEELKUNDIGE BEWERKING VAN EEN SLAG-ADERBREUK (*), GEDAAN IN DE DIJE SLAGADER (*Arteria Femoralis*), MET GOED GEVOLG. Door Mr. CHARLES LESLIE, *Heelmeester te Cork*. Medegedeeld aan Dr. MONRO.

(*Medical Commentaries. Vol. II. p.* 11.)

EEn Jongeling, omtrent 14 jaaren oud, duwde een pennemes, byna drie duimen lang, in de binnenzyde van de dye, ter plaatze daar de *arteria femoralis* begint een bogt te maaken, om de *poplitæa* voort te brengen. 't Bloed vloeide in 't eerst met groot geweld; dog wegens de kleinte van de wond,

(*) Dewyl dergelyke kwetzingen der Dye-Slagaderen nu en dan voorvallen, en men gemeenlyk, byzonder hier, van gedagten is, dat 't best is om zoortgelyke lyderen aan hun lot over te laaten, zonder iets tot hunne geneezing te onderneemen, waar op een gewisse dood volgt, zo is 't zeer dienstig, voorbeelden by een te verzamelen, waardoor aangetoond word, dat zulke ongelukkigen konnen geholpen en van den dood gered worden; wy hebben met dat zelfde oogmerk reeds in 't Eerste Deel van dit *Mengelwerk* bl. 426. een geval van een Slag-aderbreuk in de Dye, door een Operatie volkomen geneezen, en het gebruik van het been bewaard, medegedeeld.

wond, dewyl het lemmer van 't pennemes zeer smal was, drong 't zelve schielyk door, rondom in 't celvlies. Door de drukking, welke zyne metgezellen die 'er by tegenwoordig waren, in 't werk stelden, maakte 't bloed schielyk een korst, en vulde de geheele opening. Hy kon op de plaats daar 't voorviel, in vier uuren, geen geschikte hulp krygen, en bleef onder 't opzicht van een Apotheker, die, onweetend van 't geen 'er inwendig gebeurd was, 't zelve tien dagen lang als een oppervlakkige wond behandelde. Dog hy wierd ongerust, om dat de wond niet wilde heelen, en om dat hy 'er een klopping in bespeurde; hy liet hem daarom overbrengen na de Stad *Cork*, en beval hem aan de zorg van Mr. *Dacut*, een kundig man in zyn kunst. Hy, 't ongemak vermoedende, riep my tot hulp; en na een behoorlyk onderzoek, bleef 'er geen twyfel over, of 't was een Slag-aderbreuk. —— Ik ried, dat men aanstonds de bewerking zoude doen. Dog de ouders, die zich sterk verzetten tegen een zo wreede geneeswyze, in een geval, 't welk hen van weinig belang toescheen, stelden 't van dag tot dag, tot drie weeken toe, uit. Ik verzekerde, geduurende deezen tyd, by aanhoudenheid, dat 't samengeronnen bloed, 't welk tot hier toe de uitwerking van een stop gedaan had, schielyk zoude los raaken, en dat de lyder dan in gevaar was, van door gebrek aan schielyke hulp zyn leeven te verliezen. De uitkomst bevestigde de waarheid van myne voorzegging. Want 't was nauwlyks drie weeken geleeden, dat ik hem bezocht had, of de prop van 't samenronnen bloed, als hy de wond verbond, sprong met groot geweld los, en 't bloed uit de Slag-ader wierd byna tot aan den bodem van 't bed, waarin hy lag, gedreeven. Dewyl men bevolen had, een *tourniquet* aan 't been te plaatsen, om tegen zodanig voorval te voorzien, werd 't bloed aanstonds door 't toedrukken van 't *tourniquet* gestopt. —— Men zocht nu alle mogelyke hulp, en 't algemeen gevoelen was, dat 't been zoude afgezet worden, zonder 't leven van den lyder verder aan eenig gevaarlyk toeval over te laaten. Ik stelde my sterk tegen dit voorneemen, tot dat alle middelen, van de Slagader op te vatten, zouden gefeild hebben. Om dat ik 't voorstel van deeze proef gedaan had, viel 't my ten deel de bewerking te doen. Ik kon stellig geen goed gevolg belooven; dog dewyl ik dikwyls deeze bewerking in den arm gedaan had, ondernam ik 't stoutmoedig, vertrouwende, indien mogelyk, te zullen gelukken. Ik deed een uitwendige insnyding ter grootte van zes tot agt duimen lang, indien eens de eerste onderschepping met de naald niet mogte gelukken.

Na

Na 't klonterige bloed weggenomen te hebben, met verscheide stukken van 't celvlies, dat reeds verrot was, ontdekte ik de wond van de Slag-ader. Ik plaatste een groote kromme naald boven de opening, en een ander een duim hooger. Op 't toebinden van de eerste, zag ik, dat 't uitvloeijen van 't bloed geheel belet was. De andere draad was uit voorzorg geplaatst tot voorkoming van toevallen. Om de ontlasting van de terug-loopende bloedvaten voor te komen, leide ik een derde binding laager dan de wond, en beveiligde dezelve insgelyks. 't *Tourniquet* werd toen losgelaaten, en alles liet zich zo wel aanzien, dat de wond verbonden werd. Men nam ondertusschen alle voorzorg, door geschikte drukkingen, en een losse aanhaaling van 't tourniquet, om de drift van 't bloed in de Slag-ader te verminderen. Dog binnen een half uur ontstond 'er weder een bloedvloeijing, zo groot als de eerste. Men drong weder op de afzetting: dog aangemoedigd zynde, door de hoop welke ik van de eerste proef opgevat had, te meer, dewyl de lyder zyne krachten nog niet verlooren had, stond ik aan op een tweede proef. Waar men toe overging. By 't wegnemen van 't Verband, ontdekte ik, dat de eerste binding de omleggende deelen had doorgesneeden, die, om dat de bewerking zo lang was uitgesteld geweest, tot de verrotting waren overgegaan, en daardoor niet in staat om een genoegzaame weêrstand te bieden. Hierdoor was de drukking van de binding op de Slag-ader belet. —— Ik nam nu voor, een andere plaats, die hooger was, uit te kiezen. Wegens de grootte van de insnyding die ik in 't eerst gemaakt had, was 't niet noodig, dezelve veel te vergrooten. Dog om zeker te zyn, deed ik de binding der Slag-ader ten minsten drie duimen hooger dan de eerste; bezorgende alles gelyk van te vooren, ik liet 't *Tourniquet* los, en de wond, geduurende een uur, zonder eenig verband: en ten einde van dien tyd, vindende alles naar myn wensch, verbond ik de wond, en plaatste den Lyder om te rusten. Van dit oogenblik af, buiten de pyn, die hem door de bewerking was aangebragt, gevoelde hy geen ongemak. Een ligte zwelling van 't been en den voet, met een ongemakkelyke beweeging, hield eenige weeken aan. Dog de wond genas zeer wel, en de kragt in 't been kwam trapswyze weder, en tegenwoordig gevoelt hy geen het minste ongemak.

BE-

BESPIEGELING VAN BLOEIMAAND.

BEkoorde gy ons oog, ſtreelde gy ons hart, ô blyde Grasmaand; zagen wy u, als 't ware, om den voorrang dingen van uwe Zuster, de cierlyk opgetooide Bloeimaand, wy mogen u Tweelingen noemen, en het belge u niet, dat de Jongstgeboorene den palm der overwinninge ſtryke.

Geen Maand des Jaars heeft meer Dichters in alle eeuwen, in alle landen, waar Aarde en Hemel, by uwe nadering, zo gunſtig herſchaapen worden, tot zingen aangezet; en wy deeden, u beſpiegelende, u te kort, wanneer wy geen hunner invoerden, om uwen lof te vermelden. En wie onzer *Nederlandſche Dichteren* heeft uw natuurlyk ſchoon fraaijer en verrukkender beſchreeven, dan POOT, die het penceel, om zo te ſpreeken, van de Natuur in handen kreeg, om uwe bevalligheden te ſchilderen.

Zo verdween met natte leden
'ſ Winters graeuwe dwinglandy
Voor de groene Monarchy
Der bebloemde lieflykheden.
Zo genaekt de zomerbrant
't Vee- en vischryk Nederlant.

D' overvriendelyke Lente,
Weêr bezielt door 't zonnevier,
Monſtert met haar ſchoonſten zwier.
D'eedle Bloeimaent, naer gewente
Met de prilſte blaên bekranst,
Pronkt en lonkt en lacht en danst.

Haegen worden paradyzen.
En het versch ontloken kruit
Waesſemt zulke geuren uit
Dat 'er doden van verryzen;
D'aerde toogt, in wyk by wyk,
Schaduwen van 't hemelryk.

'k Zie het dartelende Arknadje
Met zyn bruine heuvels hier,
't Beemsheil zaligt mensch en dier.
Akker, weide, duin, boſchadie,
Zeen, rivieren, grysheit, jeugt;
Alles zwymt byna van vreugt.

Zie

Zie hoe 't rond gaet met de jaren
Daer de snoek lest schoot door 't nat,
Graest nu 't levend botervat,
Dicht by malsche zomer airen.
En daer 't al in hemelwol
Wegkromp, staet de weelde vol.

Al hing myn gezang van roozen,
Lellën en tym aanéén
'T Zou zyn ampt te schrael bekléen;
Ja al schreef ik, zonder poozen,
Met een straelpunt van dit licht,
'T Hechtte naeuw. Maar zwyg, myn dicht.

Dat de Blydschap, langs dees velden,
Met al haer lieftalligheên,
Zelf voor ons in 't vleesch verscheen,
Heel zou zy niet kunnen melden
'T Schoon, dat ons de Meityd biedt
Wat men daar in hoort en ziet.

Ik heb dit schilderstuk maar gedeeltelyk en met uitlaatingen opgegeeven, niet om het u, ô Leezers, te onthouden; maar om my van de andere stukjes, in myne Bespiegeling, ter gepaster plaatze te bedienen, als zo veele Bloempjes om dezelve op te cieren. Zonder dit behulp zou onze Bespiegeling aan de prille Bloeimaand niet beantwoorden, en die leevendigheid dat vuur missen, 't welk dezelve eigenaartig behoort te vergezellen.

De allengskens hooger klimmende Zonne nadert het Tweelingteken;

De Tweeling kust zyn broer; de jeugd den bloem van 't jaar.

De Lugt, door den afwisschenden regen der Grasmaand gezuiverd, verleent ons heldere dagen; de koesterende Zonnestraalen schynen onbewolkt, en brengen eene aangenaame warmte, van geen verveelend steeken vergezeld, mede. De Weste en Zuide winden voeren den geur der ontlookene kruiden en gewassen aan. Het groene veldtapyt is doorweeven met keur van gebloemte, 't welk den wandelaar toelacht, en op elken tredt verkwikt. —— Stapt hy, ter zyde af, den Bloemhof in, waar Kunst en Natuur zich vereenigen, hy roept,

de laatbloeiende Hyacinthen, Tulpen, en andere bekoorlykheden beschouwende, gewislyk uit:

Wie kan den blos der Tulpen hier volroemen
Versierd als Juno's Paeuw?
Die boog niet meer op Argus honderd oogen,
Geplaetst in haeren staert.
Dit pril gewas braveert de Hemelboogen
Met mengkleur Iris waerd.
Geen schooner glans omringt den hals der Duiven
In 't blyde Meisaysoen.
Geen Fenix liet oit schooner veeren stuiven
Op Arabye's groen.
Ik ruik Jasmyn, Genoffel, Violetten,
Melis, en Hyacinth,
Narcissus daat zich nevens Ajax zetten
Gestreelt door lugt en wint.

Heeft eene nypende Koude en Nagt-vorst de vroege botten van Abrikoos en Perzik getroffen, en moet de Eigenaar zich, voor een goed gedeelte, te vrede houden met het verrukkend gezigt, waar over hy zich verheugde; en betuigde die boomen, al was het om den bloezem alleen, te willen planten; eenige hebben het doorgestaan, en de weinige dier verkwikkende Vrugten zullen te aangenaamer weezen. Zy vinden zich nu gedekt door de zagt ontrolde bladeren, die ook uwe gezette Appel-en Peerbloezems beschermen. Geen zogenaamde Zeevlam beroove u van die beschutting! Geen verzengende adem des Noordenwinds verderve het leevendig groen, 't welk thans ter volgezwolle knoppen uitgeborsten, eenen bekoorlyken lommer verschaft, zo verkwikkend voor het oog, in de Meymaand gestreeld door die kleur, welke gemaklykst op den duur beschouwd wordt. — Dikmaals gering geagt Blad, eerst zo kunstig in eene scheede opgesloten, en nu ontwikkeld, hoe wonderbaar is uw weefzel? Hoe teder veelal het dekzel daar over heen getrokken! Welk eene menigte van ribbetjes en adertjes loopen krinkelend door elkander, om u uit te spannen en te stevigen! Wiens oog staat niet versteld over de verscheidenheid in gedaante en kleur der Bladeren! Werktuigen; zonder welke de meeste Gewassen niet kunnen bestaan, strekkende om daar aan lugt te verschaffen, die daar in om te voeren, doorwaaseming te verzorgen, als mede om de vogtigheid van den regen en den dauw op te slurpen en in te drinken, eene verfrissing in den aannaderenden Zomerbrand hoog noodig.

Hoe lokt alles ons, om de Stad te verlaaten, en de verlustiging te zoeken, welke de verjongde Natuur aanbiedt.

't Veld vergeet zyn' mond te fluiten
En de Steên, met lust verlaên;
Ryden, varen nu, en gaen
Om een Meigezigt na buiten.
Daar verdwaalen de oogen bly
In Gods landschapschildery.

Hier door opgetoogen, en tot stille bespiegeling gewekt, barst eindelyk de mond, de taal van 't hart spreekende, in deeze lofreden uit:

Bleef 't geschapen onvolpreezen
Van den keurelykften toon;
Hoe volmaakt en overschoon
Moet de Schepper dan wel weezen!
ô Hoe kunstig is de hant,
Die het Oost en West bespant!

Hemel, leer ons recht bemerken
Hoe gy voor ons welzyn waekt
En de tyden vruchtbaer maekt.
Leer ons in die milde werken
U meer vinden vry van smart,
En vernieuw ons wintersch hart.

Dat blyv' dor noch koud van deugden,
Maer vereere uw Majesteit
Wasdomryke dankbaarheit.
Met de schepzels die 't verheugden
Hou 't uw lof zoo fris en groen
Als gy 't groenste bloeisaizoen.

De vroege Morgen en de laate Avond vinden den Landman en Hovenier onledig; de Veeman ziet het Vee lustig graazen, zy brengen de eerste vrugten des Velds, en van het Vee ter Markt. Welke verkwikkingen! en voorboden van veelvuldiger Lekkernyen.

De Visscher durft nu van land en in zee steeken, om uit de diepte der zee een schat van Vischgeregten op te haalen. Want, om hier met ANTONIDES te spreeken,

Want, wie onthout zich in de May van waterranden?
Wanneer de Schelvisch in het oog der Wykerstranden,

En

En al de Duinstreek langs van Zantvoort, tot de kust
Van Egmont, of in 't diep verrast, hier naer uw lust
Wordt springende aangevoert, en krimpend onder 't snyden
U noodigt vroeg een eind te maken van zyn lyden.

In de dierlyke Wereld ontstaat, door den invloed van het Lenteweer, een nieuw leeven. Het smeulend Liefdevuur, barst allerwegen uit in volle vlam: het dagelyks overvloedig genot van geurig en kragtig voedzel prikkelt de drift der leevende Schepzelen.

Loof en wemelende lucht
Hoort men liefde deuntjes zingen.
't Minnen hadt nooit beter aert
Zie, ei zie, boe alles paert.

Ja, Dieren des Velds, Vogels des Hemels, Visschen der Zeën en Rivieren, gy volgt den wenk der Natuure ten rechten stonde; dees tyd is, over 't algemeen, de geschiktste om uw Geslacht te vermenigvuldigen, de ontvange vrugt zal ten gepasten stonde te voorschyn komen, uwe tedere Jongen, voor het eindigen van den Zomer geworpen, gebroed, ontzwagteld, tegen de schaarsheid en koude van den Winter bestand zyn. De verliefde toonen, die de Gevederde Bende, onder het nieuwe groen, laat hooren, zyn niet alleen liefdeverklaaringen en aantokkelingen tot minne: zy dienen, zo 't schynt, om den arbeid te veraangenaamen en te verligten. Kwinkeleerende zyn zy, elk naar hunnen aart, bezig in het vervaardigen der Nesten. Met welk een noesten yver sleept elk den voorraad van bouwstoffe, die hen meest dient, zamen: hoe vlegten en plakken zy alles zamen in de geschiktste Orde. Elke Vogel verstaat die wondere bouwkunst; schoon hy ze nimmer gezien of een voorgaand Geslacht afgekeeken hebbe. Elke Vogel verkiest de plaats, tot het vervaardigen van dit kraambedde, naar zyn aart. Dit vlugge geslacht 't welk de Lugt, de Aarde en het Water bewoont, en daar in een voorregt heeft boven de andere Dieren, bedient zich van hoog getopte boomen, waar zy een mik of gevorkten tak ten grondslage van het nest neemen, of het wonder aartig daar aan ophangen; by eenigen zyn diepe klooven, in eenzaame duinen of ontoeganglyke rotsen, de geliefdste plaatzen om hun kroost in stilte uit te broeden; terwyl anderen in heggen, struiken en gaten van boomen de nesten maaken, en zommigen aan het vlakke veld of den waterkant, de voorkeus geeven. —— Het Wyfje, meest met de zorge der uitbroedinge, der wel zagt neder ge-

legde eijeren beladen, wordt, zo 't zelve den tyd niet neemt tot opzoeken van het noodige voedzel, al dien tyd door 't Mannetje verzorgd, dat ook, door milden zang, zyne broedende gade vermaakt, en verzekert, dat hy omtrent haar is tot bescherming van haar, en de aanstaande vrugt hunner vereeniginge; die welhaast nieuwe Inwoonders zullen uitmaaken van de verjongde Wereld.

In deeze algemeene drift, door eene wonderbaare werking der alles in stand houdende Voorzienigheid ingestort, deelt ook de Mensch. Dat de Rede en de Godsdienst dien geoorlofden Wellust bestuuren; dat 'er Egtverbintenissen geslooten worden, die, op reine Liefde gegrond, aan de verwagtinge der Egtgenooten beantwoorden, het huislyk geluk in ruime maate opleveren; dat, in de Zoonen en Dogteren, het beeld der braave Ouderen speele.

Met het hoogste regt, ô uitlokkend Saisoen, ô Bloeimaand, op uwen altoos groenen throon gezeten; besluiten wy onze Bespiegelinge aan u gewyd, met de zinryke regelen van wylen den keurigen Dichter DE KRUYFF:

En wie kan uw gunsten tellen! gy schiept wellust! gy schiept heil.
Billyk mag u elk dan heeten: Bouwmanszegen, Landmansvreugd;
Bloemenstrooister, Kleurenmengster, Artzen toevlugt, Gryzaardsjeugd,
Liefdekweekster, Wondenheelster, Oogenlokster, Zoetheidsbron,
Zielverkwikster, Lachend weezen, schoone Lente, Leevenszon!

TUYNBESCHOUWING OVER DE SLEKKEN.

Vogtige dagen, bolle Voorjaarsregenen, die 't gelaat des Aardryks als in éénen oogenblik vernieuwt, ene verbazende groeizaamheyd verwekt, en ons de magt van onzen Maker, die spreekt en het is 'er, die gebied en het staat 'er, zo vaak overtuygende doet ontwaren; gy zyt Werkmeesters, die myn vermaak bevordert, die 't rustend Zaad in den dorren boezem der Aarde in beweging brengt, het zelve doet weken, kiemen, en te voorschyn komen; en my met de hope ener aangename genietinge streelt. Maar vrugtbaarmakende regenen, gy zyt ook tevens ene oorzake veler smerten, en door uwe uytwerkingen word ons niet zelden een aanmerklyk gedeelte der hope ontroofd.

Dikwerv immers moet de nyvere Landman, de uytwerking uwer bolle vogtigheden, met wenende oogen betreuren; wen hy zyne Graanlanden door Schepzelen, die door uw vermogen

gen kragt ontvangen, ten bitterste geteysterd ziet. Gister, eergister, en in de vorige dagen, wanneer ik het Aardryk dorre vond, en de Winden koud waren, ontdekte myn oog geen beschadigende Slekken. Geen Spruytje van vroegbottend boomgewas, geen vervrolykend Voorjaars bloempje, geen pas door d'Aarde borend Spyltje, was nog door uw gezuyg, (Slymerige Wezens,) beschadigd. Nu, nu gy, het Aardryk bevogtigd zynde, niet voor verlies, of smerte te dugten hebt, zie ik mynen hof, het geboomte, de velden en wegen, door uwe Legioenen, als overstroomd. Werd onder de Redenmagtige Schepzelen, de Man die tyd en wyze weet, voor wys geagt, wat denkbeelden moet ik dan van u, voor 't ooge zo onaanzienlyke Wezens, vormen; die zo juyst, ten uwen nutte, tyd en wyze waarneemt?

Maar, beenderloos gedierte, van voeten onvoorzien, van waar bezit gy het vermogen, om 't gunt u drukt, met kragten op te beuren, u tot den hoogsten twyg te konnen verheffen, en, van tanden ontbloot, door uw gezuyg alleen, zo veele nadelen te kunnen toebrengen? —— Die Magt, die ook my, en al 't geschapene voortbragt, toont mede in u zyn vermogen, dat vermogen, dat op duyzend, duyzenderleije wyze, tot één uyteinde werkende, ons doet zien, hoe 't aan gene wyze gebonden zy. Dus vertoont ook gy, by de meeste Menschen zo veragte, zo niet gehate, Wezens, d'ontzachelyke wonderen van ene Almagtige hand. Ey treed, Tuyn-Oeffenaar, treed in uwen Hof; zoek Slekken met huyzen; verwonder u met my, dat onder zo vele duyzenden, de duyzenden verdubbeld, geen twee aan te treffen zyn, welker schildering, streping en couleur, volkomen gelyk gevonden worden. Zo speelt, zult gy zeggen, de Natuur, die, in veranderingen behagen scheppende, geen twee Lichamen, in alle deelen juyst gelyk, immer vormde. —— Maar, spelende Natuur, waarom vormde uwe magt dan ook geen huyzen, die de een ter regter, de ander ter linkerzyde, hunne openinge vonden? Hier zyn u Palen gesteld; uwe Vermogens zyn onnut geworden; de alleen wyze Magt heeft u hier haare Wetten voorgeschreven.

Oplettend Christen, dien 't niet te laag schynt, de Wonderen van Gods hand gade te slaan, met aanbiddinge en ontzag te onderzoeken, beschouw deze pas zigtbare Diertjes, uit hun geschaald Eitje even te voorschyn gekomen; hoe zy terstond werkzaam zyn om hunne nooddruft, buyten de onderrigting van enig Leermeester, op te speuren; en in 't opzoeken van hun Voeder, buiten hunne bewustheid, hunne eigen huyzen

bouwen; gy zult ontdekken, hoe hunne flymerige Lichaampjes, in en uit hunne huysjes komende, telkens enig flym aan den rand der huysjes agterlaten; hoe 't aldaar, door de Lugt, den opdrogenden Wind, en de Zon verhard, groter en groter word, en eyndelyk eene hardheyd verkrygt, die een tamelyk geweld trotzeert.

Slaat gy dit gedierte verder gade, gy zult ondervinden, hoe dit gehele geflagt, van den gemenen regel der Dieren afwykende, van beyderley Kunne is, en elkander op ene gantsch zonderlinge wyze over en weder bevrugt. Ziet uw doorsnuffelend oog, in den laten avond, of vroegen morgen, de verbazende vereniging der ongehuysde Slekken, en, bemerkt het hoe derzelver Ingewanden, in grootheyd hunne Lichamen overtreffende, zig dermate door een ftrengelen, dat de bekwaamfte teken-pen; of fynfte Etznaald niet magtig zy het zelve te tonen; erken dan met my de onnagaanbare Almagt en Wysheid des Makers, dien 't behaagd heeft, ook in zulke gering geagte Schepzelen, te doen zien; dat zyne magt onbepaald, en aan gene wyze gebonden is.

Dan, traag geflagt, kruypende Wezens, vestige ik myn oog op uwe verschillende foorten, hoe fterk doet gy myne verwonderinge niet toenemen? Welk een heir ftelt zig voor myne gedagten? Vind ik op het Land, vind ik in verfe Wateren, foorten die een kleynen graankorl niet in grootheyd evenaaren, ik vind ook andere met platte, met ronde, met langwerpige huyzen voorzien, welken tot ene aanzienlyke grootte komen. Bewandel ik onze Zeeftranden, ook daar is uw geflagt, in talryke foorten, in menigerleie vormen en grootte, onnagaanbaar verfchillende, aan te treffen. Maar zou ik aan alle uwe verfcheidenheden gedenken, daar onze Cabinetten roem op dragen; en uwe foorten van de kleinften tot de onrzachelyk grootften nagaan, en melden, hoe uwe huyzen als pyramiden, als wenteltrappen, als plat, als half of fchier rond, nu glad, dan met takken, of doornen vercierd, op duyzend, duyzenderlei manieren gevormd, geplekt, getekend en gefchilderd, met onnavolgbare Couleuren voorkomen, waar zou het beginzel, waar zou het einde te vinden zyn?

Schranderfte Natuurkundigen, onvermoeidfte Onderzoekers van 't gefchapene, fchieten hier uwe Vermogens te kort, om ook dit enig en zo veragt geflagt, tot zyne uiterfte eynden na te fpeuren, roep dan met my, in eene geheyligde verbaasdheyd, uit: *O Heere, hoe groot zyn uwe Werken, gy hebt ze alle met wysheyd gemaakt.*

W. V. H.

AAN-

AANMERKINGEN OVER HET GEBRUIK, DOOR DE OUDEN VAN HET GLAS GEMAAKT.

Onder de ontdekkingen, aan de Ouden verschuldigd, zyn 'er weinigen, die meer tot het gemak en vermaak des leevens hebben toegebragt, dan de uitvinding van het Glas. De schoonheid van 't zelve, het gebruik, 't welk men 'er van maakt, en de gietbaarheid, waar door het in staat is, om zo veelerlei gedaanten aan te neemen, zyn zaaken zo wel bekend, dat het overtollig zou weezen daar op stil te staan. Mogen wy op het berigt van PLINIUS af, dan hebbe men de uitvinding van het Glas, aan het geval, dank te weeten: hy verhaalt uit eene overlevering. „ Daar is een gedeelte van „ *Syrie*, *Phenicie* geheeten, naby *Judea* gelegen. In 't zelve „ vindt men een Meir, tusschen den voet van het gebergte „ *Carmel*, het *Cendevische Meir* genaamd. Men meent dat „ de Rivier *Belus* uit dat Meir haaren oorsprong heeft; zy „ loopt langzaam, en vertoont haar zand niet, of de Zee moet „ 'er overgeloopen hebben. De wydte van het Strand is daar „ maar vyfhonderd Schreeden, en, egter, genoegzaam ge„ weest, om, geduurende veele eeuwen, Glas voort te bren„ gen. Men verhaalt, dat 'er een Schip van Kooplieden in *Ni*„ *trum* of *Salpeter* aanlandde, en wanneer het Volk op het „ Strand zich eeten wilde bereiden, en geene gelegenheid „ vondt, om op Steenen hunne Ketels te zetten, haalden ze „ klompen Salpeter uit het Schip. Als deeze in brand ge„ raakten, en zich met het Zand des Strands vermengden, „ zag men stroomen van een nieuw vogt, die doorschynende „ waren, vloeien; en dit, zegt men, was de oorsprong van het „ Glas (*)".

Deeze Overlevering heeft, wat de plaats betreft, niet weinig schyn van egtheid, als men in aanmerking neemt, dat, volgens de gedagten van des kundige Schryveren, het *Nitrum* der Ouden verschilde van het hedendaagsch *Salpeter*, en van eene *Alkalische natuur* was, naar *Potasch* zweemende, van welke, met *Zand* gesmolten, nog heden het Glas gemaakt wordt. Als mede dat andere Geschiedschryvers, wegens den aart van het Zand der Riviere *Belus*, met PLINIUS volkomen overeenstemmen. TACITUS zegt. „ De Stroom *Belus* vliedt „ ook ter *Joodsche Zee* in: omtrent wiens mond *Zand* verza„ meld

(*) PLINIUS *Hist. Nat.* Lib. XXXVI. Cap. 26.

„ meld wordt; 't welk, gemengd met *Salpeter*, men tot *Glas* „ kookt. 't Is een maatig Strand; maar onuitputtelyk voor „ de Haalders (*)". JOSEPHUS spreekt van dit *Glaszand* dier Riviere; en dat die plaats, als veele Schepen 't zelve van daar gehaald hebben, weder vervuld wordt (†). MOSES gewaagt ook niet onduister van het *Glas*, voortbrengende *Zand* van den *Belus*. Wanneer hy (‡) de Rykdommen der Stammen van ISSACHAR en ZEBULON, wien de oevers van den *Belus* waren ten deel gevallen, optellende, onder dezelve, de *bedekte verborgene dingen* meldt. De woorden, *bedekte verborgene dingen* vertaald, moeten naar 't oordeel van Taalkundigen, overgezet worden, *gladgemaakte verborgen dingen des Zands*. 't Geen wonder wel zamenstemt met het zeggen van PLINIUS, als hy ter aangetoogene plaatze optekent, dat de Zee het *Zand* der slykerige Rivieren, door haare bruisschende en overstroomende baaren bespoeld hebbende, 't zelve van de vuiligheden zuivert en doet blinken. Men schynt langen tyd van verstand geweest te zyn, dat het Zand van den *Belus* alleen bekwaam was, om 'er Glas van te vervaardigen. PLINIUS tekent op, dat men voorgaf dat dit Zand zelf ten dien gebruike niet goed was, of het moest door 't scherpe Zeewater eerst afgespoeld weezen; en STRABO berigt ons (§), dat men meende, dat het niet vloeibaar werd om gegooten te worden, of men moest het eerst na *Sidon* voeren. Ook schynen de eerste Glasmaakers dit waanbegrip lang staande gehouden te hebben; 't geen zeker aan dat Gewest groot gewin toebragt.

De Stad *Sidon* was, naar het getuigenis van PLINIUS, beroemd wegens het maaken van *Glas*, en het uitvinden van *Spiegels* (§§); en schynen deeze, schoon men niet weet op welk eene wyze ze gemaakt werden, ten vry algemeenen gebruike, by *Grieken* en *Romeinen* gediend te hebben.

Van het Glas bediende men zich, om 'er Drinkglazen en Vaten van te maaken; doch het was zeldzaam in oude tyden. In *Egypte*, en in 't byzonder te *Alexandrie*, was men zeer ver gevorderd in de kunst van het Glas op allerlei wyze te bewerken (§§§). Van zekere glasagtige Aarde in dat gewest, wer-

(*) TACITUS *Hist.* Lib. V. Cap. 7.
(†) JOSEPHUS *De Bello Judaico*, Lib. II. Cap. X. §. 2. *Ed. Havert.*
(‡) DEUT. XXXII. 18, 19.
(§) STRABO Lib. XVI. p. 758.
(§§) PLINIUS H. N. *als boven.*
(§§§) STRABO *als boven.*

werden die kostbaare Bekers gemaakt, die SATURNINUS, van den Priester te *Alexandrie* kreeg, en aan zynen Broeder zondt, om 'er op de groote Feesten uit te drinken (*). Uit dit Land, wanneer het een *Romeinsch Wingewest* werd, schynt de pragt en de kunst van Glazen in *Italie* gekomen te zyn: want vóór dien tyd vinden wy 'er by de *Latynen* geen gewag van. CICERO is de eerste, die het *Glas* onder de *Egyptische Waaren* telt (†); doch onder de Keizers maakte deeze kunst te *Rome* grooten opgang, en hadden de Glasmaakers hunnen byzonderen hoek in die Stad (‡): men kon 'er allerlei soorten van Glazen vaten koopen; van eene zeldzaame kunst moeten die geweest zyn onder NERO's regeering, van welke PLINIUS schryft, dat ze voor 6000 Sestertien verkogt wierden (§).

Zommige deezer Drinkglazen waren met konstig schilderwerk vercierd: en men vindt 'er met den gewoonen tafelwensch getekend. *Vita tibi. Uw gezondheid.*

Schoon in 't algemeen het Glas, 't welk meest naar Kristal geleek in doorschynendheid, 't meest gezogt en geagt werd, hadt men reeds vroeg de kunst om het te kleuren, 'er nagebootste steenen van te maaken, en ze voor Edelgesteenten uit te venten. TREBELLIUS POLLIO verhaalt een klugt, welke Keizer GALLIENUS eenen Bedrieger speelde, die dergelyke Glaasjes, voor Edelgesteenten, aan de Keizerinne verkogt hadt: want het bedrog ontdekt zynde, liet hy den Verkooper weg sleepen, als of hy hem eenen Leeuw wilde voorwerpen; doch uit het hok kwam een Kapoen voor den dag: wanneer men over zulk een belachlyke zaak verwonderd stondt, zeide de Keizer, dat de Bedrieger nu ook bedroogen was, gelyk hy anderen bedroogen hadt (§§).

Een *Romein*, URSUS TOGATUS geheeten, was de Uitvinder van het Spel met een *Glazen Bal*: de Speelders hielden beide de handen opgestooken, de een om de toegeworpen Bal te ontvangen, de ander om dien te rug te kaatzen. De kunst van het Spel bestondt daar in, dat men den Bal niet liet vallen, die dit deedt verloor 't zelve.

Dan de Ouden maakten ook gebruik van 't Glas tot weezenlyker einden, ARCHIMEDES althans, wanneer men geloof mag slaan aan de overleveringen, vervaardigde eenen *Glazen*

(*) VOPISCUS in *Saturn.* p. 245.
(†) CICERO *pro Rab. Posth.* Cap. 14.
(‡) MARLIAN *Topogr. Urb. Rom.* IV. 1.
(§) PLINIUS H. N. *als boven.*
(§§) TREBELL. POLL. *in Gallien.* p. 180.

zen Kloot, door welken men de Hemelsche Lichaamen in beweeging zag: op welke vinding CLAUDIANUS een Vers gemaakt heeft, welks zin in 't Nederduitsch hier op uit komt:

Jupyn zag op een Glas de gansche wereld staan,
Hy lachte en sprak, ô Goon, wat zal ik noch aanschouwen!
Hoe kan een Sterveling zo groot een stuk bestaan?
Men durft myn kunstwerk aan een breekbaar Glas vertrouwen.
De Syracuser heeft in zulk een broos gestel
't Heelal: zyn wereld is gehoorzaam aan zyn wetten,
De Starren luisteren mée naar 't menschelyk bevel.
Hy kan ze draaijen, of in haaren loop beletten.
Zyn Zon gaat in eèn Jaar den ganschen Hemel door,
Zyn nagemaakte Maan heeft ook veranderingen,
Dus stelt hy Zon en Maan, ja Starren zelfs een spoor.
Dit streelt den yd'len waan van trotsche stervelingen.
Salmoneus 'k hoorde u met verwondering dond'ren; ja;
Maar ARCHIMEDES maakt een gansche Wereld na.

Verder strekte het Glas tot cieraad der Gebouwen. PLINIUS den pragtigen Schouwburg van SCAURUS beschryvende, verhaalt „ dat dezelve een driedubbeld Tooneel hadt in de hoog„ te, van drie honderd en zestig kolommen. Het benedenste „ gedeelte van het Tooneel was van Marmer, het tweede „ geheel met glas ingelegd, volgens eene naderhand nimmer „ gehoorde overdaad; het bovenste van verguld Hout (*)". Die zelfde Schryver tekent ook op, als eene Nieuwe uitvinding, dat de Vloeren met Glas geplaveid wierden. „ De ge„ plaveide Vloeren, die eertyds op den grond waren, wor„ den nu in de Kamers ingevoerd van Glas (†)". En SENECA, van de pragt zyner Tydgenooten spreekende (§), maakt gewag van Kamers, die onder het Glas als verborgen waren. Zy bekleedden, naamlyk, de Muuren en Wanden niet alleen met Marmer; maar ook met stukken Glas van allerlei gedaanten.

Vreemd ondertusschen is het, dat de Ouden, zo veel gebruik van het Glas maakende, een der algemeenste en nutste gebruiken, waar toe het heden ten dage dient, om de buitenlugt af te schutten, en een helder licht in de vertrekken in te laaten, niet dan zeer laat schynen gekend te hebben. Langen tyd hadt men niets anders dan Traliewerk en Plankjes, derwyze geschikt, en boven elkander gevoegd, dat 'er lugt en licht

(*) PLINIUS *Hist. Nat.* Lib. XXXVI. Cap. 15.
(†) ——— als boven.
(§) SENECA *Epist.* XC.

licht door kwam en men in ſtaat was om, benedenwaards ziende, op te merken wat 'er buitens huis omging, zonder van buiten te kunnen gezien worden. In laatere dagen gebruikte men Plaatjes van eenen helderen ſteen. *Lapis ſpecularis* of *Spiegelſteen* geheeten, door SENECA, in den reeds aangetoogen Brief, onder de nieuwigheden van de pragt zyns tyds geteld. LACTANTUS, die in de Vierde Eeuwe leefde, maakt het eerst gewag van Glas in de Venſteren gebruikt (*), en naa hem HIERONYMUS (†).

Het Glasſlypen, tot het maaken van Brillen en Verrekykers is, van zo laate dagtekening, dat het onder het gebruik, 't welk de Ouden van Glas maakten, geene plaats kan vinden. Zeker bedroog zich de geleerde REINESIUS; wanneer hy in een oud opſchrift leezende, L. PATROCLUS FABER OCULARIARIUS, dien PATROCLUS voor een *Brillenmaaker* hieldt: het was iemand die de Beelden Oogen inzette.

De Ouden ſchynen, in plaats van Brillen, Glazen Bollen met water gevuld, gebruikt te hebben. „ Schoon de Letters „ klein en duister zyn, ziet men ze nogthans grooter en duid„ lyker, door een Glazen bol met water gevuld; en de Vrug„ ten vertoonen zich ook fraaijer en grooter, als men ze door „ 't Glas ziet, ſchryft SENECA (‡)". Hy gewaagt ook van een langwerpig Veelhoekig ſtuk Glas, 't welk, tegen de Zon gehouden, de kleuren van den Regenboog vertoonde (§), en dus dezelfde uitwerking deedt, als onze hedendaagſche Prismaas; dan niemand zal hier uit opmaaken, dat ten dien tyde het ſlypen dier Glazen Balkjes, ten Gezigtkundigen gebruike, ſtand greep.

Ten ſlot moeten wy hier nog aanmerken, dat men Glazen Potten en Fleſſen, in de Graven der Ouden, gevonden heeft, dienende om het overſchot der verbrandde Lyken te bewaaren, om Zalven en Reukwerken in te doen, of, volgens het algemeen aangenomen gevoelen, tot Traanfleſſen. De roode kleur van veele dier fleſſen heeft het Bygeloof doen vast ſtellen, dat het bloed der Martelaaren 'er die roodheid aan byzette.

(*) LACTANTIUS *De Opificio Dei* Cap. VIII. §. 11.
(†) HIERONYMUS *in Ezechiel.* XLI. 16.
(‡) SENECA *Nat. Quæſt.* Lib. I. Cap. 6.
(§) ——————————— Cap. 7.

AFBEELDING DER ONBESCHAAFDE VOLKEN, ONDER DEN INVLOED VAN EIGENDOM EN BELANG.

(Uit het Engelsch van den Heer FERGUSON.)

IN het Westen van *Europa*; in *America*, van het Zuiden tot het Noorden, met weinig uitzonderingen; onder de Verzengde Lugtstreeke, en in 't algemeen in de warmste Landen, is het Menschlyk geslacht aan eenig soort van Landbouw overgegeeven, en gezet geweest op het maaken van vaste wooningen. — In het Oosten en Noorden van *Asie* heeft het geheel van de Veehoedery geleefd, en is, onophoudelyk, van verblyfplaats veranderd om frisse en volle weiden te zoeken. De Kunsten, die bepaalde woonsteden veronderstellen, zyn door de Inwoonders van *Europa*, op verscheide wyzen, beoefend en voortgezet; terwyl andere, best passende aan geduurige optochten, bykans altoos dezelfde gebleeven zyn, onder de *Scythen* en de *Tartaaren*. De Wagententen, de Paarden tot den arbeid, den oorlog, tot den melk, en om te slachten geschikt, maakten, door alle tyden heen, den rykdom en toestel dier zwervende Volken uit.

Doch op welk eene wyze Onbeschaafde Volken ook bestaan, zyn 'er eenige byzonderheden, waar in zy zeer naar elkander gelyken, onder de eerste indrukken des Eigendoms. HOMERUS heeft by een Volk geleefd, 't welk nog in dien staat was, en daar van eene schets gegeeven. TACITUS heeft, in een byzonder Boeksken, het zelfde onderwerp verhandeld. En, indien het Menschdom verdiene uit dit gezigtpunt beschouwd te worden, hebben wy zeker een groot voordeel om de trekken van dit afbeeldzel byeen te verzamelen. De bekwaamste Mannen hebben 'er de hand aan geslaagen; hunne werken vertoonen ons, in eenen opslag van 't oog, 't geen men anderzins verspreid vind in de verhaalen der Geschiedschryveren, of wat men kan waarneemen door de daadlyke beschouwing van Menschen, nog in dien zelfden staat leevende.

Uit den staat van Wilden, in deezen beschaafder overgaande, zien wy het Menschdom, voor een goed gedeelte, zyn oorspronglyk character behouden. De Mannen schuwen den arbeid, geeven zich aan den oorlog en het betoon van moed over, en zyn, om hier de woorden van TACITUS te gebruiken, „ kwistiger met hun Bloed dan met hun Zweet." Zy zoeken vreemde optooizels tot hunnen opschik: zy tragten, door

door gevaarlyke vermaaken en kansſpelen, de ledige tydvakken van een leeven, tuk op roof en geweld, aan te vullen. Alle mindere bezigheden blyven voor de Vrouwen en de Slaaven over. — Maar op zichzelven reeds zyn byzonder belang hebbende, moesten de banden der Maatſchappye zwakker en de onderlinge oneenigheden veelvuldiger worden. Zo ras de leden van elke Gemeenſchap onderſcheiden zyn door ongelyken eigendom, is 'er geen tastbaar en ſtandhoudend beginzel van ondergeſchiktheid. De oneenigheden van vyandſchap en wraak ontſtaan tusſchen de zamenwoonenden. Zy verzamelen zich onder Opperhoofden, door grootheid van Goederen of luisterrykheid van Afkomst uitſteekende. Zy voegen de zugt tot Buit by den zugt na Roem, en verbeelden zich, dat alles, wat zy, door 't geweld der wapenen, verkrygen, den Overwinnaar wettig toekome; zy worden Jaagers van Menſchen, om zo te ſpreeken, en beſlisſen alle geſchillen met het zwaard.

Onder alle Onbeſchaafde Volken van *Europa*, *Afie* en *Africa*, heeft, zonder eenige uitzondering, die zelfde geest geregeerd. De Oudheden van *Griekenland* en *Italie*; de Verdichtzels van alle oude Dichteren, verſchaffen voorbeelden van deszelfs heerſchappye.

Veelligt zou men denken, dat het Menschdom, in zynen eenvoudigſten ſtaat, gereedlyk Gemeenebesten zou oprigten. De zugt tot gelykheid, de gewoonte om in de openbaare raadpleegingen byéén te komen, de yver voor den Stam waaruit elk ſproot, zyn hoedanigheden, die tot zodanig een Staatsbeſtuur aanleiding geeven, en 'er ſchynt maar weinig noodig om 'er toe te komen. Genoeg is 't het getal der leden van den Raad, en de wyze van het houden der Vergaderingen, te bepaalen; genoeg is 't daar aan een voldunrend gezag te geeven, om de ongeregeldheden voor te komen, en eenige weinige regels op te ſtellen ter handhaaving van die Regtvaardigheid, welke reeds bekend, en door het opvolgen der natuurlyke neiging zo wel onderhouden, was.

Maar deeze ſtappen zyn veel grooter en vallen veel bezwaarlyker te doen, dan het, in den eerſten opſlage, ſchyne. Het beſluit, om, onder zyn Gelyken, eene Overheid te kiezen, en zyne daaden aan het oordeel van een ander te onderwerpen, komt niet gereedlyk op in de gedagten van zo eenvoudigen. Geene welſpreekendheid zou misſchien 't vermogen gehad hebben om hun tot zulk een bedryf over te haalen, en 'er de nuttigheid van te doen gevoelen.

Eer de menſchen eene zo weezenlyke verandering plaats geeven, moeten zy gewoon zyn aan eene onderſcheiding van Rangen:

gen: eer zy kunnen bemerken dat de ondergeschiktheid een stuk van keuze is, moet het lot hun brengen tot eene ongelykheid van staat. Op eigendom gesteld, waren zy te vrede met hunne bezittingen te verzekeren, en te verdeedigen; doch de Dapperften, die hun ten oorloge aanspoorden, hadden een veel grooter deel van den buit. De Uitmuntendsten zogten hunne verworvene eere erflyk te maaken, en de menigte, die zich over den Vader met hoogagting verwonderde, was genegen om de betoonde agting tot de Zoons over te brengen.

De bezittingen gaan van 't eene Geslacht over tot het andere; de aanzienlykheid van een Geslacht neemt met de jaaren toe. HERCULES wordt, naa misschien een dapper Krygsheld geweest te zyn, een God by de Nakomelingschap, de Oppermagt en de Koninglyke waardigheid het deel van zyn Geslacht. Wanneer de onderscheidingen van middelen gepaard gaan met die van geboorte, zit het Hoofd eens Stams zo wel voor op de Gastmaalen en Vreugdefeesten als het den voorrang hebbe by de Veldtochten. Zyne medestanders bekleeden laagere plaatzen, en, in stede van zich aan te merken als deelen van den Stam, gedraagen zy zich als Medegenooten van het Hoofd, en ontleenen hunne waardigheden van de zyne. Zy vinden een nieuw voorwerp van openbaare genegenheid, welke zy betoonen door zyn Persoon te verdeedigen en zyne Agtbaarheid te onderschraagen. Zy neemen het van hunne eigene af, om zyne bezittingen te vermeerderen; zy staan 'er naa, als ware het de hoogste eere, om toegelaaten te worden tot een Feest, waar van zy zelve de kosten draagen.

Even als de eerste staat des Menschdoms tot de Volksregeering schynt te hellen, scheen deeze de beginzels der Opperhoofdige Regeeringen in te sluiten; doch kwam dezelve niet tot die vastſtelling, naderhand de *Monarchale Regeering* geheeten. Het onderscheid tusschen het Hoofd en zyn Gevolg, tusschen den Vorst en den Onderdaan, tekende maar flaauw: hunne oogmerken en bezigheden waren dezelfde; ook was 'er geen verschil tusschen hunne Opvoeding: zy aten uit den zelfden schootel, en sliepen by elkander op den grond; de Kinders van den Koning pasten, even als die zyner Onderdaanen, het Vee op; een Zwynendryver was de eerste Raadsheer in 't Hof van ULYSSES.

Het Opperhoofd, in zyn Stam, genoeg onderscheiden om agting te verwerven, verwekte ontzag, zonder den nyd gaande te maaken. Men merkte hem aan als de algemeene knoop

van verééniging, en niet als een' algemeen Heer. Zyn Roem bestondt in 't groot getal zyner medemakkeren; de grootheid van zyn' moed, en verhevenheid van ziel; de Roem zyner medemakkeren in den yver om hun bloed in zynen dienst te storten. Hy was het meest aan gevaaren bloot gesteld, en droeg het grootste gedeelte der zorgen.

De geduurige voortzetting van den oorlog strekte om de banden van verééniging te versterken: het aanhoudend rooven zelfs zette de Menschen aan om proeven van moed en onderlinge verknogtheid te geeven. 't Geen alle goede neiging in 't menschlyk hart dreigde te zullen uitdooven, 't geen de regtvaardigheid uit de menschlyke Maatschappyen scheen te zullen verbannen, was wezenlyk geschikt om hun in Stammen en Gemeenschappen te vereenigen, die, wel is waar, elkander vyandig en voor elkander vreeslyk zyn; doch, getrouw, onbaatzoekend en edelmoedig in hunne byzondere Gemeenschap. De Gevaaren, die menigmaal de getrouwheid en de dapperheid op de proeve stelden, wekten eene zugt voor die deugden op, maakten ze tot voorvegters van agting, en de bezitters derzelven dierbaar aan hunne Medegenooten.

Bezield door de sterke Driften, de zugt tot Roem en de begeerte ter Overwinning, gewet, en aangezet door de bedreigingen eens Vyands en door wraake, niet weetende, hoe de hachlyke oorlogskans zal uitvallen, brengt de Barbaar alle de oogenblikken van rust in ledigheid door. Hy kan zich niet vernederen tot nyveren arbeid, of eenig aflloovend handwerk. Even als een Roofdier slaaperig valt, zo slaapt ook de Oorlogsman, terwyl de Vrouwen en Slaaven arbeiden, om hem een maaltyd te bereiden. Maar toon hem van verre een' prooy, hy is stout, vuurig, afgerigt, en verscheurend. Geen hinderpaal kan zyn geweld stuiten, geene vermoeienis zyne werkzaamheid afmatten.

In deezen Staat zelve, is het Menschdom herbergzaam en edelmoedig voor de Vreemdelingen. De Stammen, de Volken, worden vyandig nagezet; doch de eenzaame reiziger, die alleen stoffe voor den roem van edelmoedigheid en heusheid kan verschaffen, trekt veilig door, en wordt met tekens van beleefdheid vereerd.

Schoon in verscheide kleine Hoopen, onder verschillende Opperhoofden, en bykans allen, door haat en nayver, verdeeld, vereenigden zich deeze Volken in groote lichaamen, als 'er oorlogen moesten gevoerd en magtige vyanden afgeweerd worden. Gelyk de *Grieken*, in hunnen heirtocht na *Troje*, volgden zy zeker beroemd Opperhoofd, en maakten, van

van verscheide opzichzelve staande Stammen, eene soort van Koningryk. Maar deeze vereenigingen waren alleen toevallig, en zweemden zelfs, zo lang zy duurden, meer naar een Gemeenebest dan naar een Koningryk. De mindere Opperhoofden deeden zich gelden. Zy verscheenen, met eene houding van gelykheid, in den Raad huns Bevelhebbers, gelyk het Volk van hunnen Stam zich doorgaans in hunne Raadsvergadering vervoegde. En door welk een beweegmiddel toch konden Menschen, die op de gemeenzaamste wyze met elkander leefden, en onder welken geene dan de gemelde flauwe rangsonderscheidingen waren, afstand doen van hunne eigene gevoelens, en eene ingewikkelde gehoorzaamheid betoonen aan een Opperhoofd, buiten staat, om hun vreeze aan te jaagen of om te koopen?

Men heeft zich van Krygsgeweld, of laage middelen van omkooping, moeten bedienen, om eenen *Tartaar* deeze verbintenis aan zynen Vorst af te persen, en te doen houden, by welke hy beloofde, „ te gaan, waar hy hem beval te gaan; „ te komen, als hy werd geroepen; te dooden, al wie de „ Vorst daar toe verwees, en, in 't vervolg de stem zyns „ Gebieders als een zwaard te zullen aanmerken.

Tot zo verre werd het onleerzaam hart eens Barbaars gebragt, in gevolge van eene eigendunklyke regeering, door hem zelve vastgesteld. De Menschen hebben, in dien staat van onbeschaafdheid van Staatkundige Slaaverny, in *Europa* zo wel als in *Asie*, geleden. Zo ras het Belang in aller zielen heerscht, kan het Opperhoofd, met zyne Aanhangers, de besmetting niet ontgaan: de magt, hem in handen gegeeven, gebruikt hy, om zich een eigendom van zyn Volk te maaken. „ Zo ras de *Suionen*, „ schryft TACITUS", „ zin kree„ gen in den rykdom, werden zy ontwapend en in Slaaverny „ gebragt".

Indien Onbeschaafde Volken deezen geessel ontwyken, hebben zy buitenlandsche Oorlogen noodig, om den huislyken Vrede te bewaaren: als 'er zich geen vyand van buiten opdoet, bedienen zy zich van die rust, om hunne byzondere geschillen te beslissen: en betoonen, in het voortzetten daar van, dien moed, welken zy, in oorlogstyd, tot verdeediding des Vaderlands aanwenden.

„ 'Er zyn, zegt CESAR, onder de *Galliers* verdeeldheden, „ niet alleen tusschen de onderscheide Landschappen, en de „ kleindere Regtsgebieden in dezelve, maar bykans in elk „ Huisgezin: ieder moet de toevlugt tot een Patroon ter be„ scherminge neemen". In dergelyke omstandigheden worden

den niet alleen de oneenigheden van verschillende Stammen; maar ook van byzondere Huisgezinnen, ja zelfs van enkele Persoonen, door geweld, beslist. —— Indien het Bygeloof den Oversten de behulpzaame hand niet leene, poogt hy, te vergeefsch, zyn onzeker regtsgebied te handhaven, en de Menschen aan het gezag der Wetten te onderwerpen. Een Volk, gewoon niets te bezitten, dan 't geen het door geweld gekreegen heeft, en 't welk de bezittingen, zonder moedsbetooning verworven, veragt, neemt geen ander beslisser van geschillen aan dan het zwaard. Scipio, zich aanbiedende, om scheidsman te weezen in een geschil tusschen twee *Spanjaarden*, ten opzigte eener erfopvolging, die zy elkander betwistten, kreeg ten antwoord: „ Wy „ hebben reeds eenen voorslag van dien aart, ons, door onze „ Bloedverwanten gedaan, van de hand geweezen; wy on„ derwerpen onze zaak niet aan 't oordeel van Menschen, „ en onder de Goden zelfs, beroepen wy ons alleen op „ *Mars!*

Het is bekend, dat de *Europische Volken* dit gebruik staatlyker gemaakt hebben dan de rest der Wereld. De Regter, in burgerlyke of lyfstraflyke zaaken, deedt, in veele gevallen, niet anders, dan het vegtperk bepaalen, waar in de beide Partyen, door een tweegevegt, het stuk beslisten. Men geloofde, dat de Overwinnaar de uitspraak des Hemels voor zich hadt; en byaldien men zomwylen deeze vreemde handelwyze niet volgde, stelde men andere beroepingen op het Lot, niet min grillig en vreemd in stede; met verzekering, dat de Goden daar door hun oordeel uitspraken.

Deeze Onbeschaafde Volken waren zo zeer op vegten gesteld, dat zy, als 't ware, het een spel en lichaamsoefening rekenden. By mangel van weezenlyke stoffe tot geschil, daagden de Vrienden elkander uit, om proeven van hunne behendigheid te geeven: waar by niet zelden een van beiden het leeven inschoot: wanneer SCIPIO de lykstatie van zyn' Vader en Oom vierde, gingen de *Spanjaarden* twee aan twee stryden, om, door hunne tweegevegten, de staatlykheid daar van te vermeerderen.

In dien staat van Barbaarschheid, zonder wetten, waar in de uitwerkzels van den waaren Godsdienst, zo wenschlyk en heilzaam zouden geweest zyn, is het geenzins te bevreemden, dat het Bygeloof de overhand verkreeg, zelfs uit eerbied voor de Dapperheid: en eene soort van Menschen van denzelfden stempel als de Druiden onder de oude *Britten* en *Galliers*, vonden, in het vertrouwen, 't welk men stelde op hun-

ne voorfpellingen, een middel om zich van de magt te verzekeren. Hunne Wichelroede dong na de Eere, tot nog aan 't Zwaard gegeeven. Het Bygeloof verfchafte aan eenige Volken, op de wyze der *Druiden*, de eerfte beginzels der Burgerlyke Regeeringe: of deedt, even als de Inftellingen van *Lama* onder de *Tartaaren*, anderen de eerfte proeven van dwinglandy en Slaaverny fmaaken.

Wy kunnen, in 't algemeen, bezwaarlyk begrypen, hoe het Menschdom kan leeven, by gewoonten en zeden, zo zeer verfchillende van de onze, en wy vergrooten gaarne de elenden dier barbaarfche tyden, door ons te verbeelden, wat wy zouden lyden in een ftaat, waar aan wy niet gewoon zyn. Maar elke eeuw heeft haare vertroostingen zo wel als haare jammeren. Met de tusfchenvallen van voorbygaande beledigingen, is de gemeenzaame ommegang der Menfchen, te midden der onbefchaafdheid zelve, vol vriendlykheid en goeddaadigheden. De Perfoon en Goederen van elk opzichzelven zyn, in die barbaarfche tyden, veilig: dewyl ieder zo wel zyn' vriend als zyn' vyand heeft, en de een zo gereed is om te befchermen als de ander om aan te vallen; en de hoogagting der Dapperheid, welke somtyds dient, om geweld te heiligen, ook zekere grondregels van Eere en Edelmoedigheid inboezemt, ftrekkende om het aandoen van verongelykingen voor te komen.

De Menfchen verdraagen de gebreken der Regeeringsgefteltenisfen, zo wel als de ongemakken en moeilykheden huns doorgaanden leevens. De ongerustheden en de lasten des oorlogs worden een noodzaaklyk tydverdryf voor Menfchen daar aan gewoon, en wier fterke Driften niet verzagt zyn, door min treffende voorwerpen. Onder de Hovelingen van ATTILA, fchreiden de Grysaarts, op het hooren verhaalen der Heldendaaden, die zy niet langer konden verrigten; en onder de *Celten* was het de gewoonte, dat een Krygsman, door ouderdom, onmagtig om langer den Kryg te volgen, aan de verdrietlykheden van een nutloos en lui leeven een einde maakte, met een zyner Vrienden te verzoeken, hem te dooden.

Met deeze woestheid, werden de Onbefchaafde Volken van het *Westen* te ondergebragt door de Staat- en Krygskunde der *Romeinen*. Het punt van Eer, 't welk de Barbaaren van *Europa*, elk hoofd voor hoofd, zeer dierbaar rekenden, ftelde hun aan een byzonder nadeel bloot; dewyl het hun, zelfs in hunne Volks-oorlogen, eenen afkeer inboezemde, van verrasfing en de voordeelen door Krygslisten te behaalen. Daarenboven waren zy, fchoon elk opzichzelven dapper en onver-

verschrokken, even als andere ruwe Volken, in groote hoopen verzameld, overgegeeven aan bygeloof en ydele vreeze. Gereedlyk elke gebeurtenis, elk voorval als een oordeel der Goden aanziende, hadden zy noit een eenpaarig stelzel van voorzigtigheid, om het meeste voordeel te doen met hunne krygsmagt, geledene schaden te herstellen, of hunne behaalde voordeelen te vergrooten.

Door toegenegenheid en drift beheerscht, waren deeze verscheide Barbaarsche Volken edelmoedig, en getrouw, wanneer zy eene verbintenis hadden aangegaan; doch onverzoenlyk, boos, en wreed als de haat hun bezielde. Aan brassery, en het overmaatig drinken van geestryke dranken overgegeeven, pleegden zy raad, wanneer de drank de harssens en het hart beroerde, over Staatszaaken; en, in die hachlyke oogenblikken, ontwierpen zy heirtochten, of beslisten hunne huislyke verschillen met het zwaard en den dolk.

In den oorlog koozen zy den dood boven de gevangenis. De overwinnende *Romeinen*, eene Stad stormenderhand inneemende, of eene Legerplaats bemagtigende, vonden Moeders bezig met haare Kinderen te slachten, om ze voor de slaaverny te bevryden, en Vaders, die, naa hun Gezin omgebragt te hebben, zich met dien eigen dolk doorstietten.

Alle deeze byzonderheden wyzen eene kragt van ziel uit, geschikt, om zich tot het buitenspoorige te doen ontzien, en de Menschen in staat te stellen, om, indien hunne omstandigheid gelukkig is, de grondslagen te leggen van de Huislyke Vryheid, als mede, om tegen de vreemde vyanden, de Volksvryheid en onafhanglykheid te verdeedigen.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSGEVALLEN VAN DEN VERWONDERLYKEN JAMES CRICHTON.

DAar is eene middelbaarheid van bekwaamheden, welke men vrylyk mag aanmerken, als het deel van meer dan de helft des Menschdoms. Opvoeding, Hebbelykheid in eenige zaak, Leevensstand, en uitwendige Voordeelen, veroorzaaken de verscheidenheden, welke byzondere Persoonen van elkanderen doen verschillen. Aan deeze, niet aan de verschillende maaten van vatbaarheid, moet, althans voor een groot gedeelte, het eindloos verschil van der Menschen character worden toegeschreeven. Maar van de verbaazende menigte die op het tooneel der wereld verschynen, en daar af

 tree-

treeden, daalen 'er veelen beneden den peil deezer middelbaarheid, zommigen verheffen zich daar boven: en de Natuur schynt, in eenige weinige gevallen, vermaak te scheppen, alle haare volmaaktheden aan één persoon te schenken.

Onder de zodanigen, die zy met de heerlykste begaafdheden van Ziel en Lichaam beschonk, en tot verwondering aan het Menschdom verwekte, mag met regt gerekend worden JAMES CRICHTON, bekend met den bynaam van den VERWONDERLYKEN CRICHTON. Hy werd te *Perthshire*, te *Culme*, op zyns Vaders Erfgoed, in den Jaare 1551, gebooren. Zyn Vader was een Officier in het leger van Koninginne MARIA. Van zyne opvoeding en onderwys hebben wy geen berigt altoos ontvangen: alleen weet men, dat hy in de Letterkunde onderweezen werd op de School te *Perth*, en zich in de Wysbegeerte oefende in 't Collegie van *St. Andrews*..

Twintig jaaren bereikt hebbende, ging hy op reis om zyne Studien voort te zetten. Te *Parys* gekomen, spoorde de begeerte, om op die Universiteit bekend te worden, of de hoogmoed, om zyne bekwaamheden te laaten schitteren, hem aan, om aan de Collegië-deuren Stellingen aan te slaan; de Hoogleeraars uitdaagende, om met hem te twistredenen, in alle takken der Letterkunde, en over allerlei weetenschappen, in tienderlei taalen, in dicht of ondicht. —— Op den vastgestelden dag kwamen 'er drie duizend toehoorders zamen. Vyftig Meesters, die zich met veel moeite ten redenstryd toegerust hadden, stelden hem de ingewikkeldste vraagstukken voor, en hy wederlei hun in de taal, welke zy van de tien begeerden, zich alleszins gelukkig uitdrukkende, met eene scherpzinnigheid, die over alle zwaarigheid scheen te zegepraalen, en met eene geleerdheid, welke geen paalen kende. Vier beroemde Leeraars der Kerke waagden het toen met hem een' redenstryd aan te vangen. Hy loste elke tegenwerping op, welke zy aanbrongen; en wederlei ieder bewys, dat zy bybragten. Eene aandoening van vreeze vermengde zich, met de verwondering die hun verrukte. Zy hielden hem voor den *Antichrist* (*).

Deeze zonderlinge geschilvoering duurde van negen uuren 's voormiddags tot zes uuren 's avonds, en werd besloten door den President der Universiteit, die, met de sterkste betui-

(*) Doctores Ecclesiæ quatuor redarguit, ,, zegt een Schryver, die 'er by tegenwoordig was", Sapientia comparanda nemini videbatur, pro Antichristo habitus est. STEPH. *Pasch. Disquis.* Lib. 5.

tuigingen te kennen gegeeven hebbende, het hooge gevoelen, 't welk hy van zyne bekwaamheid en kunde hadt opgevat, met vier Hoogleeraaren na hem toetradt, en hem een diamantring en een beurs met goud vereerde.

De toejuichingen der aanschouweren waren veelvuldig en luidrugtig; en, 't geen de verbaasdheid van allen grootlyks deedt vermeerderen, was, dat hy, geduurende den tusschentyd van de uitdaaging af, tot het volvoeren daar van, zich met geen boeken altoos bemoeide. In tegendeel scheen hy ze zorgvuldig te vermyden, en vermaakte zich met allerlei spelen. Dit zyn gedrag hieldt men voor eene bespotting van die geheele geleerde Maatschappy; doch, of dit grond hebbe, dan of het uit nydigheid hem verweeten wierd, weeten wy niet: en de Studenten hegtten, om de zaak hunner vernederde Leermeesteren te onderschraagen of te wreeken, een schimpdicht aan de poort van de *Sorbonne*, inhoudende, dat wie dit Monster van Geleerdheid wilde zien, hem in een Herberg of kroeg moest zoeken.

Ook, zegt men, dat deeze lang aanhoudende redentwist, hem niets van zyn vuur en gewoone leevendigheid deedt verliezen. Het scheen een werk, dat hem niets afmatte. Den volgenden dag woonde hy een openbaar Steekspel by, en stak, in de tegenwoordigheid der Prinsesse van *Frankryk*, en eene groote menigte Jongvrouwen, de ring vyftien keeren, en verbrak even zo voele lansen.

Twee jaaren naa dat hy deeze overwinning te *Parys* behaald hadt, verscheen hy te *Rome*, en daagde, op dezelfde wyze, de Geleerden dier Stad uit. De geestige vernuften in *Italie* belachten in uitgegeevene schriften dit bestaan, als enkel het uitwerkzel van ligtzinnigheid of zotheid. Maar CRICHTON liet zich, op geenerlei wyze, in 't allerminst vervaaren. Hy verdedigde zyne stellingen in 't byzyn van den Paus, van veele Cardinaalen, Bisschoppen en Leeraars der Godgeleerdheid. De algemeenheid zyner uitgestrekte kunde drong hunne verwondering af.

Van *Rome* trok hy na *Venetie*, waar hy kennis krygende aan ALDUS MANUTIUS, hem met een Dichtstuk vereerde, 't welk nog in weezen is (*). De schatten van Geleerdheid, welke hy in den ommegang en gemeenzaame gesprekken ontsloot, verwonderden MANUTIUS nog meer dan het Dichtstuk. Hy

(*) *Delit. Poet. Sect.* In deeze verzameling is nog een ander Dichtstuk van CRICHTON, tot lof van de Stad *Venetie*. Zyne andere Schriften, waar van DEMPSTER eene lyst gegeeven heeft, zyn verlooren geraakt.

Hy sprak overal van CRICHTON als een Wonder; en de andere Geleerden dier Stad waren niet min verbaasd over de natuurlyke en verkreegene bekwaamheden deezes Mans. Men oordeelde het voegzaam hem openlyk den Doge en den Raad aan te bieden; te dier gelegenheid deedt hy eene aanspraak, waar in de welspreekendheid en klem van zeggen, wat de zaaken en uitdrukkingen aanbelangt, om den voorrang dongen, met de bevalligheid en de eigenaartigheid zyner vôordraaginge.

Vervolgens ontmoeten wy hem te *Padua*; de roem zyner Geleerdheid en Verdiensten was hem vooruit gevloogen; de Hoogleeraars vergaderden, by zyne aankomst, om hem te ontvangen en eere aan te doen. Als hy hun werd aangebooden, maakte hy voor de vuist een lofdicht op de Stad *Padua* en de Vergadering der Geleerden, die hem opwagtten: hier op hieldt hy het zes uuren uit met redentwisten, over alles wat hun behaagde hem voor te stellen; den geheelen kring der Weetenschappen rond gaande. —— Tot aller verwondering besloot hy deeze byeenkomst met eene onvoorbedagte Redenvoering, over de Voordeelen der Onkunde.

Eenigen tyd daar naa verklaarde hy openlyk gereed te weezen, om voor die zelfde Universiteit, de bykans ontelbaare menigte van dwaalingen, welke de Wysbegeerte van ARISTOTELES ontluisteren, te ontdekken; de geleerde hoogmoed der Uitleggeren diens Wysgeers ten toon te stellen, en de gevoelens van veele beroemde Wiskunstenaars te wederleggen. Deeze verbaazende taak nam hy op zich te volvoeren, volgens den gewoonen trant der Redenkunste, door getallen, of wiskunstige figuuren, en door verscheide soorten van versen. En dit was geen ophef of enkel vertoon: want ALDUS MANUTIUS, die by deeze geschilvoering tegenwoordig was, getuigt, dat CRICHTON alles, wat hy beloofd hadt, volvoerde.

Eer hy *Padua* verliet, verhaalt men, dat zekere ARCHANGELLUS MERCENARIUS, die zich langen tyd alleen op de Wysbegeerte uitgelegd, en eenen grooten naam door zyne vorderingen verworven hadt, zich begeerig toonde, om met CRICHTON een redentwist te houden. Deeze weigerde hem de verzogte eere niet; en liet den Wysgeer zelfs opgeeven, in welke stukken hy meest bedreeven was. Dit voordeel, zo edelmoedig door CRICHTON aangebooden, strekte tot vernedering zyns tegenstanders. Maar ARCHANGELLUS, de ligtvaardigheid en onbezonnenheid zyner uitdaaginge bemerkende, verschoonde zich op eene wyze onder de Geleerden geenzins gemeen. Hy erkende zyne nederlaage en minderheid oprègtlyk, op eene beleefde wyze.

Deeze uitgestrekte Geleerdheid, waar aan wy niet dan met ver-

verwondering kunnen denken, hadt CRICHTON niet verkreegen, door een onvermoeid blokken en nachtbraaken, welke hem geen tydruimte tot vermaakneeming overliet, of hem belette andere bekwaamheden en nutte begaafdheden te verkrygen.

CRICHTON bepaalde zich niet tot zyne kamer- en letteroefeningen. Hy ſtelde 'er eere in, om in alles uit te munten. Hy danſte met een' bevalligen zwier; hy verſtondt het paardryden meesterlyk; hy tekende en ſchilderde fraai; hy zong en ſpeelde met zo veel bevalligheids en kragt, als zeldzaam byéén gevonden werd. Men vermeldt ook, dat hy eene byzondere afgerigtheid bezat in die huislyke ſpelen, welke ons in ſtaat ſtellen, om de lustlooze tydvakken des leevens op te vullen.

Zyne Leevensbeſchryvers weiden ook breed uit over zyne kunde en vaardigheid in alle krygsoefeningen. In ſteek- en tournooyſpelen was niemand zyn meester. Noit begaf hy 'er zich in, zonder dat hy de overwinning behaalde. En 't was niet alleen in ſpiegelgevegten; dat zyne dapperheid uitmuntte. Een *Italiaansch Zwaardſchermer*, moedig op de overwinningen door hem in alle landen van *Europa* behaald, ontving de beſcherming des Hertogs van *Mantua*, en verſpreidde ſchrik in alle de landſchappen van 's Hertogs heerſchappyen. Drie perſoonen waren door het zwaard deezes Kampvegters gevallen: en de Hertog, berouw hebbende van de ſchielyk verleende vergunning, zo boodt CRICHTON zyn dienst aan, voor vyftien honderd pistoolen. De Hertog wilde het leeven van een zo uitmuntend Man niet dan noode in de waagſchaal ſtellen tegen dat van eenen Moordenaar, en een algemeen vyand des Menschdoms; doch ſteunende op het gunſtig berigt hem gegeeven van CRICHTON's bekwaamheid, liet hy zich overhaalen om het hem toeteſtaan. De tyd en plaats werden bepaald, en het geheele Hof beſloot het gevegt te aanſchouwen. De Kampvegter tradt toe met handigheid en geweld: CRICHTON verdeedigde zich met eene bedaarde onverſchrokkenheid. Op zyn beurt werd hy aanvaller. De *Italiaan*, door zyne eigene woede vervoerd, was buiten ſtaat, de aanvallen, met zo veel kragts als behendigheids te werk geſteld, af te weeren. Hy kreeg drie ſteeken door 't lyf, en gaf den geest. CRICHTON niet min edelmoedig dan dapper, weigerde den prys, op de overwinning geſteld, te ontvangen. Als een rechtſchaape Ridder lag hy dien neder aan de voeten der Weduwen, wier Mannen deeze Zwaardſchermer geveld hadt.

De Hertog van *Mantua*, getroffen door de verſcheidenheid der vermogens, en verkreegene bekwaamheden van CRICHTON, ſtelde hem aan tot Opziender over zyn Zoon VINCENTIO GONZAGA, een jong Vorst van oploopenden aart en loſſe ze-

 den.

den. Het Hof keurde deeze keuze by uitstek goed, en CRICHTON stelde, om zyne dankbaarheid uit te drukken, of nog te meer hunne hoogagting te verwerven, een Blyspel op te hunner vermaakinge. Dit stukje heeft den lof weggedraagen, dat het een der geestigste beschimpingen van het Menschdom was; hy zelve speelde de hoofdrol. Met eene onnavolgbaare eigenaartigheid, en de grootste bedreevenheid, vertoonde hy den Godgeleerden, den Wysgeer, den Geneesheer, en den Krygsman. Maar, toen hy blyde was over zyne bevordering, en lachte over de dwaasheden en ongerymdheden des Menschdoms, sneedt een onverwagt en wreed geval hem den draad zyns leevens af. De hoofdrol in een Blyspel gespeeld hebbende, werdt hy het beklaaglyk onderwerp eens droeven Treurspels.

Op een' nagt, in de Carnevals vermaaklykheden, langs de straat wandelende, speelende op een Guitar, vielen hen zes gemaskerde Persoonen aan. In deezen dringenden nood, nam hy toevlugt tot zyn' moed en kunde, en stelde ze met eenen gelukkigen uitslag, te werk. Hy verjoeg zyne bespringers, en ontwapende hunnen aanvoerder, die, zyn masker afligtende, uitriep: *Ik ben de Prins uw Kweekeling!* De edelmoedige CRICHTON, hem herkennende, spaarde niet alleen deszelfs leeven; maar nam zyn Zwaard, en boodt het den Prins aan: deeze, onaandoenlyk voor zulk eene edelmoedige handelwyze, vatte het, en dreef 't zelve zynen Leermeester door 't hart.

Wat den Prins tot zulk een wreed gedrag aanzette, is niet zeker; men gist na de oorzaak. Eenigen denken, dat het minnenyd was, ontstaande uit het denkbeeld, dat CRICHTON, by zekere Dame, door den Prins bemind, in blaakender gunste stondt, dan hy. Andere zeggen, dat het alleen geschiedde om eene proef te neemen van zyne dapperheid, en schryven het toe aan dronkenschap. Dan welke ook de rede moge geweest zyn, zeker gaat het, dat CRICHTON dus ongelukkig aan zyn einde kwam, slegts twee en dertig jaaren bereikt hebbende.

Een dood zo schandelyk, zo ontydig, vermeerderde de droefheid, welke het verlies van een zo waardig Man zou verwekt hebben. Het Hof van *Mantua* gaf bevel tot eene algemeene rouwe over hem. In veelvuldige Lykdichten werd zyn dood betreurd, en door ontelbaare Grafschriften zyn naam vereeuwigd. JOHNSON, om 'er slegts één op te geeven, heeft in zyne Byschriften op de *Schotsche Helden* 't volgende:

JACOBUS CRITONIUS CLUNIUS

Musarum pariter ac Martis Alumnus, omnibus in studiis, etiam Italis admirabilis, Mantuæ a Ducis Mantua-

tuani, filio, nocturnis insidiis occisus est, Anno Christi 1581.

Et genuis & censum dat Scotia, Galliæ pectus
Excolit: Admirans Itala terra virum
Ambit, & esse suum vellet; gens æmula vitam
Abstulit; an satis hoc dicat ut illa suum?
Mantua habet cineres, scelus execrata nefandum;
At tumuli tanto gaudet honore tamen.

De Afbeeldingen van deezen Geleerden, die, naar 't getuigenis van BAYLE, een der grootste Wonderen van Vernuft was, welke de Wereld oit beschouwde, en, volgens FELIX ASTOLFUS, zulk een verbaazend geheugen bezat, dat hy meer Boeken van buiten kende, dan iemand van dien ouderdom geleezen hadt, vondt men allerwegen; hy werd verbeeld op een Paard zittende, met een Zwaard in de eene, en een Boek in de andere hand. — Zelfs, op zulk een afstand van tyd als wy leeven, kunnen wy ons niet wederhouden van droefheid over zyn ongelukkig lot, en te denken over de onbestendigheid des Menschlyken Geluks.

Deeze Opgave van de Leevensgevallen diens zonderlingen Mans verschaft ons aanleiding om iets te zeggen over het Vraagstuk, of het pryslyker en wenschlyker is, dat iemand te hoog of te laag van zich zelven gevoele? — Elk zal gereed erkennen, dat het best is, een regtmaatig oordeel over zich zelven te vellen; doch, dewyl wy, door de feilbaarheid onzer Natuure, zo gereed aan den eenen of anderen kant overslaan, zal het niet geheel ònnut zyn te onderzoeken, tot welken kant wy het veiligst overhellen.

Het algemeen vooroordeel des Menschdoms schynt hem te begunstigen, die te laag gevoelend is van zich zelven: zodanig iemand wordt aangemerkt als een zedig Man, niet geschikt om den vrede der Zamenleevinge te verstooren, door eerzugt, of het staan na zulk een agting, als strekt om den luister van anderen te verdooven; hy is niemands Mededinger, en kan dus elks Vriend weezen.

Het denkbeeld, 't welk iemand van zich zelven opvat, moet onderscheiden worden, om over dit stuk regtmaatig te oordeelen, ten opzigte van Persoonen of Zaaken. Hoog van ons zelven te denken, in vergelyking met anderen, en, op ons eigen gezag, dien voorrang aan te neemen, welke niemand ons wil toestaan, moet altoos haatlyk en aanstootlyk weezen; maar onze vermogens te hoog te schatten, naar evenredigheid van de zaaken, en onszelven bekwaam te keuren tot groote onderneemingen, terwyl wy anderen in 't bezit hunner bekwaamheden laaten, kan hun dermaate niet verbitteren. Men

moet bekennen, dat de Eigenliefde ons veelligt zal aanzetten om al te haastig ten onzen voordeele te vonnisfen. Maar wie wordt benadeeld door den misflag? Zet dit hoog gevoelen ons aan, om meer te onderneemen dan wy kunnen volvoeren, de moeite komt voor onze rekening en ook de fchande. Maar wie gunftig van zich zelven durft denken, zal niet altoos mis hebben. En de goede uitwerkzels van zyn vertrouwen zullen dan, door groote onderneemingen en groote daaden, blyken. Voert hy zyn oogmerk niet ten vollen uit, hy zal het ten minften zo verre voortzetten, dat de taak voor anderen, die hem volgen, gemaklyker worde; en zelfs zo het hem mislukte zal hy met lof vallen.

Van de tegenovergeftelde dwaaling, koelzinnig wantrouwen, kan niets goeds voortkomen: het is, om zo te fpreeken, een Vorst die de Zielsvermogens voor alfoos onvrugtbaar maakt. Wie op geen goeden uitflag hoopt, zal zyne poogingen niet infpannen; en die niets beftaat zal niets uitvoeren.

Ieder een behoort, by zich zelven, een gunftig gevoelen te koesteren van de vermogens der menschlyke natuure; die misfchien, in elk Mensch, grooter zyn dan zy zich vertoonen, en, door eene vlytige aanwending, een hooger trap kunnen bereiken, dan de bezitter zich durft belooven. Nauwlyks is 'er een Mensch, of hy heeft zich in ftaat bevonden, door noodzaaklykheid gedwongen zynde, dingen te doen, welke hy, by een bedaarde overweeging, onmogelyk zou gekeurd hebben. En eenige weinigen hebben zich, gelyk de verwonderlyke CRICHTON, doen uitmunten door vorderingen, die ten bewyze ftrekken, dat 'er weinig zaaken 's Menfchen hoope te boven ftreeven.

MENSCHLIEVENDHEID EN GOEDERTIERENHEID, DE CIERAADEN DER MENSCHLYKE NATUURE.

(Uit het Engelsch.)

Menfchen van opvliegende, ongeftuime, geweldige en woedende Driften, ftrekken tot fchandvlekken des Menschdoms. Zy brengen hunnen ledigen tyd in kwaad doen door, en fcheppen alleen vermaak in de elenden van anderen; terwyl de zagtaartige en gematigde Man voor zich zelven gelukkig is, en zich bevlytigt om anderen gelukkig te maaken. Eene weigering van hem, als hy buiten ftaet is, om een gedaan verzoek te vergunnen, is voldoender, door de verpligtende wyze, waar op hy zulks te kennen geeft, dan het ontvangen van eene gunfte uit de hand des eerstgemelden. Hy komt naast aan oorfpronglyke Regtheid,

heid, en gelykt zynen Maaker, in blyken van goedheid en genade. Hy kan niet haaten; dewyl hy alle Menschen als zichzelven bemint. Hy kan niet vreezen; om dat hy geen kwaad gedaan heeft. Berouw vindt geen' ingang in zyn boezem; naardemaal hy geen smert in het hart van anderen verwekt.

Toen PERICLES, een *Atheensch Edelman*, op 't sterven lag, stonden de voornaamste *Atheniensers* rondsom zyn sterfbedde, wegsmeltende in traanen, elkander de begaafdheden, waar in PERICLES uitblonk, vermeldende: zy roemden zyne welspreekenheid, zyne uitsteekende bedryven, zyne veelvuldige overwinningen, en, de groote voordeelen den Vaderlande toegebragt; zy veronderstelden, dat hy reeds buiten kennis en niet in staat was hunne lofspraaken te hooren; dan hier in vonden zy zich bedroogen; de dood hadt nog geen einde gemaakt aan zyn leever. PERICLES hoorde hun geheele onderhoud, hy viel hun in de rede, zeggende: Ik staa versteld, dat gy deeze „ verrigtingen roemt, waar in het Krygsgeluk het grootste deel „ heeft, en welke my met andere Veldheeren gemeen zyn; terwyl „ gy stilzwygend voorby gaat, eene daad veel grooter en treffelyker dan alle de gemelde, naamlyk, dat niemand myner Medeburgeren immer, mynenthalve, in rouwgewaad verscheenen is!

RICHARD de I, schoon geweldig in den oorlog, en hoogstgesteld op krygsroem, was nogthans, te gelyk openhartig, edelmoedig, en opregt. Hy wist eenen vyand vergiffenis te schenken, en luisterde, in de bedaarder oogenblikken, naar de stem der Rede, en de inspraken der Menschlykheid.

VIDOMAR, Burggraaf van *Limoges*, een der Leenmannen van RICHARD, eenen schat gevonden hebbende, zondt een gedeelte daar van dien Vorst ten geschenke. RICHARD eischte, als Grondheer, den geheelen schat, en belegerde, met een gedeelte zyner krygsmagt, den Burggraaf, in het Kasteel van *Chalus*. Op eenen morgen, bezig met het bezigtigen der Werken, trof BERTRAND DE GOURDON, een der Boogschutteren, hem met een pyl. Kort daar op werd het Kasteel vermeesterd, en GOURDON gevangen genomen. —— De wonde was in 't eerst van weinig belangs; doch, door de onkunde des Wondheelders, sloeg 'er het koudvuur toe; en de Vorst bespeurde, dat zyn einde naderde. Hy deedt GOURDON tot zich naderen, en vroeg hem wat hy gedaan hadt, 't geen GOURDON aanzette, om het op zyn leeven toeteleggen? De gevangene antwoordde bedaard: „ Vraagt gy wat gy my gedaan hebt? Gy doodde met „ eigen handen myn Vader en myne twee Broeders, en gy zoudt „ my hebben opgehangen. Ik ben thans in uwe magt, en gy moogt „ uwe wraake aan my koelen, door my de pynlykste straffe te doen „ ondergaan. Ik zal ze alle met genoegen lyden: dewyl ik mag denken, door myn hand, de wereld verlost te hebben van zulk een „ last". —— RICHARD, getroffen door de redelykheid van dit antwoord, en vernederd door het vooruitzigt des naderenden doods, beval GOURDON op vrye voeten te stellen, en gaf hem eene groote somme gelds ten geschenke.

WAAR-

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in April 1775.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29.10½	29.11	30. 0½	38	43	40	Z W	N W	N	Buijig.
2	30. 1½	30. 1½	— 1½	39	47	44	—	Z W	Z W	Held. W.
3	— 1¼	— 1	— 1	46	50	45	—	—	—	— —
4	— 0	29.11½	29.11 1½	46	48	45	—	—	—	Betr. Reg.
5	— 0½	30. 1½	30. 2	44	49	43	N W	N	N	Helder W.
6	— 2	— 2	—	44	50	45	N	N O	N O	— —
7	— 2½	— 2½	— 2¾	44	48	45	N O	—	—	Betr. Held.
8	— 2¾	— 2¾	— 2½	43	47	42	N t O	N t O	N	— Regen.
9	— 2	— 2	— 2	43	44	42	N	—	N t O	— Held.
10	—	— 1	— 0½	43	45	43	—	N W	N	—Regen.
11	— 0	— 0	—	45	48	43	N W	—	N W	— Held.
12	— 1½	— 2	— 2	42	44	40	N	—	—	Buijig.
13	— 2	— 2½	— 3	39	42	40	W t N	N O	N O	—
14	— 3¼	— 2	— 0	34	47	44	Z t O	Z t O	Z t O	Helder.
15	29. 9½	29. 7½	29. 8	40	55	44	—	Z W	N W	— Reg.
16	— 7½	— 5½	— 6	44	45	44	Z W	—	—	Betr. R.
17	— 5½	— 6	— 5¼	45	48	46	—	N W	Z W	Buijig.
18	— 5¼	— 5½	— 5	44	47	43	W t N	—	N W	—
19	— 5	— 6½	— 8	43	48	43	—	—	N	— Hage
20	— 10½	30. 0	30. 1	42	50	46	N	N	—	Helder.
21	30. 1	—	29.11	42	49	43	Z O	N O	O	— Betr.
22	29. 9½	29. 8½	— 8	44	54	48	Z t O	Z t O	Z t O	Regen W.
23	— 8	— 9½	— 11½	49	54	47	Z	W	W	— Held.
24	30. 0½	30. 1½	30. 2	48	56	51	Z t W	W t N	W t N	Helder.
25	— 2	— 2½	— 2½	51	59	50	—	—	—	—
26	— 2¼	— 2	— 2	53	62	54	—	Z	N O	—
27	— 2	— 1½	— 1	54	63	56	N O	O	O	—
28	— 1	— 1	—	58	72	61	Z	N W	N W	—
29	— 0¾	— 0½	— 0½	60	73	62	N	N t O	N t O	— Weerl.
30	— 0¼	— 0¼	—	60	70	61	N O	N O	N O	Helder.

Hoogste Barometer d. 30. 3¼ }
Laagste Barometer d. 29. 5 } middelb. d. 29. 10⅞

Hoogste Thermometer gr. 73. }
Laagste Thermometer gr. 34. } middelb. gr. 53½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

EENIGE AANMERKINGEN OVER DE OVEREENKOMST TUSSCHEN DE STAAT- EN ZEDEKUNDE.

EERSTE VERTOOG.

Niets valt gemakkelyker, dan veel te zeggen, en weinig te bewyzen. Zonder grond een ander te willen overtuigen van de waarheid van ons voorstel, is zo veel, als of wy een gebouw wilden stigten, zonder eerst een goed fundament gelegd te hebben. De vrugt, die wy van ons voorstel verwagten, zal altoos afhangen van de hoedanigheid der bewysredenen, welken wy, tot staaving onzer gevoelens, opgeeven. Elk die gewoon is zelf te denken, en ongewoon aan de wijsbegeerte der hovelingen, zal niet ligt aan eenig menschlyk vernuft eenen trap van onfeilbaarheid toekennen; maar altoos onderzoeken, in hoe ver deeze of die, voor waarheid opgegeeven Stelling, zig aan zijn verstand, als zodanig, opdoe; en of hy reden vinde, om dezelve, als waaragtig, te omhelzen.

Waarlyk, de gezonde reden is eene al te edele gaaf van onzen grooten Schepper, dan dat wy dezelve niet zouden aanleggen en gebruiken, om het waare van het valsche te onderscheiden; en daar door in staat gesteld te worden, om, in de betragting onzer pligten, den regten weg te bewandelen. En, het zy wy het oog slaan op die pligten, welken ons als menschen, het zy op die, welken ons, als burgers, zyn opgelegd, (pligten, hoewel zeer verschillend, naar maate der verschillende betrekking, egter op dezelfde gronden van zedelykheid gebouwd,) het is eenen *Staatsman*, niet meerder dan eenen *vergeeten* burger, geoorloofd, zig, op eenigerhande wyze, van het midden der paden des regts, te verwyderen; of zig te ontslaan van de verpligting der deugdsbetragting. Maar mogelyk zal men zeggen —— Hoe is dit doenlyk? daar de tegenstrydigheid der pligten dikwyls de gelegenheid beneemt, om ze allen, te gelyk, waarteneemen. Hoe zal een Staatsman, die het daarop moet gezet hebben, om zynen Vorst te behaagen, om zig, door den uiterlyken zwier, en de pragt

der hofhouding, by In- en Uitheemschen aangenaam en geagt te doen zyn, om den Staat, welken hy dient, ryk, en gevreesd te maaken, zig gedraagen, daar hy, om dit uittewerken, veele dingen doen moet, wel overeenkomstig met eene goede Staatkunde, maar egter strydig met de regulen der strengste Zedekunde; en waar voor zig derhalven een nauwgezet navolger van Jesus Christus wagten moet. Zal zulk een Staatsman dan zyn eigen welvaart en agting, de belangens van zynen Vorst, den bloei van den Staat opofferen, aan de betragting van eenige zedekundige pligten? Hier komen wy tot het punt van verschil; en het lust my thands te onderzoeken, of de gronden, door den Baron DE BIELFELD opgegeeven (*), om te betoogen, dat de gezonde Staatkunde dikwyls dingen voorschryft, die door de strenge Godgeleerde Zedekunde verboden worden, vast genoeg zyn, om die stelling, voor eene waarheid, te erkennen: dan of men zeggen moet, dat het dien Staatsman, gelyk anderen, ontbreekt, aan opgeklaarde denkbeelden van den Godsdienst en de Zedekunde, in haar verband met eene goede en gezonde Staatkunde. Waarlyk het is geen woordenvittery, maar der moeite, daar aan besteed, overwaardig, zig eenigen arbeid te getroosten, ten einde juiste begrippen over dit Stuk te vormen; en, zonder zig door vooroordeelen te laaten misleiden, de eenvoudige waarheid op te speuren.

Het is zeker, dat veele dwaalingen haaren oorsprong verschuldigd zyn, of, aan het kwaalyk opgeeven der beginselen, waar uit men redeneert; of aan het verkeerd gevolg trekken uit dezelven. Wil men derhalven deeze dwaalingen regt, als dwaalingen, leeren kennen, men moet opklimmen tot de beginsels, waaraan zy hun bestaan te danken hebben. Neemt men dit niet in agt, men zal ras bespeuren, dat men zyn geest te vergeefs met wederleggen afslooft, zonder eenige vrugt te trekken van zynen arbeid. Een voorbeeld zal ons dit, met betrekking tot de zaak waar over wy redeneeren, klaar maaken. Iemand, die van gevoelen is, dat eene goede Staatkunde andere regulen, omtrent de pligten, opgeeft, als de Zedekunde, zal dus redeneeren. —— Het is ontegenzeggelyk, dat de eerste regul der Staatkunde gebiedt eene maatschappy of een geméénebest, tot dien stand van luister, groot heid, en magt, te brengen, waar voor zulk een Land of Volk vat-

(*) *Instit. Politiq.* Tom. I. p. 90. van de Leidsche Uitgave in 8vo. van den Jaare 1767.

vatbaar is. —— Maar die een einde beoogt, en regt beoogt, moet ook de middelen, daar toe geschikt, aanwenden. —— Dan welke middelen zyn hier de geschiktste? Zekerlyk; dat men zig in staat stelle, om zig tegens allen, die ons, van ons aangebooren, of verkregen, regt berooven willen, met geweld te kunnen verzetten. Dat men de Maatschappy gevreesd maake, by derzelver nabuuren. Ter bereiking van deeze einden is het wederom noodig, dat men, van de, daar toe geschikte, middelen, gebruik maake: te weeten, dat men den Staat doe overvloeien van geld; en dat men door het verzamelen van schatten, en het uitbreiden van den Koophandel, zig meester maake van de zekerste middelen, om eene grootsche vertooning te maaken in de waereld der Volken. Dan uiterlyke pragt, kostbaarheden, en in het gemeen de *luxe* vermeerderen niet weinig de inkomsten van den Staat. Daar door is 'er vertier; en men is bevryd van eene dorheid, en schraalheid, die de gewoone gevolgen zyn van nederigheid, eenvoudigheid, en spaarzaamheid, welken, schoon deugden in het afgetrokken, egter de agting voor zulk eenen Staat by de Nabuuren, zo al niet geheel en al wegneemen, ten minsten zeer gering doen zyn. De hofhouding moet grootsch weezen. Aan alle soorten van vermaaklykheden, geoorloofde, en ongeoorloofde, moet men plaats geeven. Hier door lokt men vreemdelingen; door deeze verteering komt het geld onder de burgers, en de Staat kan niet anders dan bloeien.

Dus redeneert een Staatkundige; en hy beschouwt de redeneeringen van een Christen-Wysgeer, als rechtstreeks aanloopende, tegen zyne gevoelens. Hoe, denkt hy, strooken die met de reguls der Staatkunde? De zedekunde van Christus gebiedt de nederigheid; verbiedt alle soort van vermaaken, die aanleiding geeven, tot wellust, hoogmoed, en ydelheid. Te jaagen naar rykdom en schatten is, als nadeelig ter verkryging van het wezenlyk geluk, verbooden. Hy, die naar de regels dier Zedekunde leeven wil, geeft zig over aan een ingetoogenheid, en wordt meer of min een menschenhaater. Hy verzaakt alle waereldsche begeerlykheden, en zorgt niet voor den dag van morgen. —— Maar hoe kan, door zulk een gedrag, het welzyn van de Maatschappy bevorderd worden? Breidt men den Koophandel niet verder uit, dan volstrekt noodig is, om zig van de noodwendigheden des leevens te voorzien; hoe bepaald is dezelve, en hoe weinig zal zulk een handel de inkomsten vermeerderen? Sluit men alle die winkels, welken alleen, of grootendeels, vervuld zyn met zodanige koopwaaren, als tot aanzetting van de pragt noodig

zyn ; verbiedt men alle de vermaaken, die aanleiding geeven tot wellust, en dartelheid ; ras zal men veelen van zyne inwoonders van hun bestaan of vermaak berooven, en hen noodzaaken, elders hun geluk te zoeken. Hier uit moet noodzaaklyk een verval, en ontvolking gebooren worden; welke allernadeeligst, ja verderfelyk, voor de burgerlyke Maatschappy is. Hy besluit dan. — De voorschriften eener gezonde Staatkunde stryden somtyds met de strenge bevelen der Zedekunde!

Maar gy, die dus redeneert ; hebt gy waarlyk gelyk — dan is de zedekunde een harsenschim ; dan kan een waar Christen geen goed Staatsman, en een regtgeaart Staatsman geen nauwgezet Christen zyn. Maar is het met u gelegen, als met dien Exter by *Gellert*, welke aan den Vos bewyzen wilde, dat hy vyf beenen had; dan is het noodig, dat men u uwe dwaling onder het oog brenge, en de feilen uwer redeneering ontdekke.

Het is in dit Vertoog ons oogmerk niet, in onderscheiden Stukken aantetoonen, welke zaaken alzins strydig schynen, met eene goede Staatkunde; en in tegendeel met de Zedekunde overeenkomen; en te onderzoeken, of veele van deeze verschilpunten niet dikwyls afhangen van de verschillende denkbeelden, omtrent verscheidene zaaken: dan zouden deeze weinige aanmerkingen te ver uitloopen, niet alleen; maar ook zoude daar door weinig bygebragt worden, ten betooge van de Stelling, dat de goede Staatkunde nimmer aanloopt tegens de Zedekunde. Want of schoon men dit, omtrent veele schyntegenstrydigheden, betoogde; men zoude noch daarna dit of dat Stuk kunnen inbrengen, om die stelling omver te werpen; en dus zoude men zyne taak niet volbragt hebben, voor en alleer men alle mogelyke gevallen onderzogt, en alle bedenkelyke tegenstrydigheid wederlegd had. Het zal ons, voor het tegenswoordige, genoeg zyn, eenige eenvoudige, en klaare beginsels optegeeven, om aantetoonen, dat het, uit den aart der zaake, onmogelyk is, dat de gezonde Staatkunde voorschriften zoude opleveren, strydig met die der strengste Zedekunde; dit gedaan zynde, zullen wy met meerder vrugt eenige byzonderheden, hier toe betrekkelyk, kunnen onderzoeken.

De Staatkunde heeft tot haar doelwit, het burgerlyk geluk — en niet slegts, in het afgetrokken, den luister, den rykdom, de gevreesdheid van eenen Staat. — De welstand der burgerlyke Maatschappy, naar haaren aart en omstandigheden, is het einde van eene gezonde Staatkunde. — Dezelve

zelve is gevolglyk een onderdeel van de Zedekunde in het algemeen. —— De Staatkunde kan en moet derhalven het geluk der burgeren niet bevorderen, en teffens het geluk van dezelfde perfoonen, als menfchen befchouwd, benadeelen. —— Immers is de bevordering van zyn geluk, het eenig zedelyk oogmerk, waar toe de mensch zig, in de burgerlyke Maatfchappy, begeeft; maar byaldien zyn geluk, als mensch, verftoord, geftremd, of geheel omvergeworpen werd, wanneer hy, als burger, gelukkig wilde worden; dan miste hy zyn doelwit, en hy deed beter, met zig, hoe eer hoe liever, van de burgerlyke banden te ontflaan, en in den ftaat der natuur wedertekeeren. Het is dan ongerymd, te ftellen, dat een gelukkig burger te worden, niet beftaan kan, of laat my fterker fpreeken, fomtyds ftrydig is, met een gelukkig mensch te zyn. —— De Staatkunde moet des, zal zy den naam van *gezond* verdienen, den burger gelukkig maaken, zonder hem als mensch te benadeelen. Doch het waar geluk, van wat aart, en in welke betrekking het ook zy, wordt niet verkregen, dan langs den weg van deugd. Burgerlyke deugden te bevorderen, is dan de weg om burgerlyk geluk daar te ftellen; burgerlyke deugden te bevorderen, is dan het einde der Staatkunde, of, om nauwkeuriger te fpreeken, is het middel, waar door de gezonde Staatkunde het welzyn der Maatfchappyen voortbrengt. Maar, indien dit zo is, dan kan die zelfde Staatkunde niets beveelen het welk ftrydig is met de voorfchriften der Zedekunde, en der gezonde Reden: want, fchoon niet alle burgerlyke deugd, ook, zedelyk befchouwd, zodanig zy; egter kan geen zedelyke ondeugd eene burgerlyke deugd zyn; wanneer men de zaak nauwkeurig uitpluist. Immers, alle zedelyke ondeugden maaken den mensch meer of min ongelukkig. —— Maar, als burger befchouwd, moet hem de Staatkunde geen middelen aan de hand geeven, of bevelen voorfchryven, welken hem, als mensch, ongelukkig zouden doen zyn; en egter zoude zy dit doen, by aldien hy, als burger, naar iets jaagen moest, het geen hy, als mensch, noodzaaklyk te vermyden had. In dat geval zoude de Staatkunde zyn ongeluk ten gevolg hebben, het welk ongerymd en met den aart der zaake ftrydig is.

Men kan derhalven veilig uit deeze beginfelen befluiten, dat alle voorfchriften der Staatkunde, ftrydig met de bevelen der Zedekunde, voorbrengfels zyn, niet van eene waare, maar van eene valfche Staatkunde. Dan hier hapert het: —— men noemt dikwyls alles Staatkunde, het welk in fchyn dient tot bevordering van het burgerlyk welzyn. —— Maar,

zo doende, handelt men verkeerd. —— Rome agtte het overeenkomstig de regulen eener goede Staatkunde, de paalen van haar gebied, tot in het oneindige, als 't ware, uittebreiden: maar is deeze zelfde handelwyze niet onder de oorzaaken geweest, die haar haare vryheid en ondergang gekost hebben? Het was gevolglyk een voorschrift van eene valsche Staatkunde. 't Is waar, dat veele Staatsmannen, in oude en laater tyd, dit onderscheid niet in agt genomen hebben; —— dan 't is teffens waar, dat het aanwenden van middelen, door eene valsche Staatkunde voorgeschreeven, natuurlyker wyze alle die onheilen berokkend hebben, welken ons de geschiedenissen der burgerlyke Maatschappyen opleveren. Van hier zo veele omwentelingen, oorlogen, zo burgerlyke als openbaare, vyandschappen, oneenigheden, welke allen, aan een wysgeerig oog, voorkomen, haaren oorsprong aan het daar stellen van de bevelen eener valsche Staatkunde verschuldigd te zyn. Het is, by voorbeeld, een trek van Staatkunde, de verbonden, overeenkomsten, en verdragen tusschen Volken en Volken, zo interigten, dat men die, zulks noodig oordeelende, verbreeken kunne; zonder daarom, voor het oog der gantsche waereld, als verbondbreekers te boek te staan. En een Staatsman, welke hier op het meest gesleepen is, deelt dikwyls op het diepste in de gunst van zynen Vorst; zulk een wordt vaak beschouwd, als een nuttig werktuig, voor het welzyn der Maatschappy; en egter is deeze zelfde loosheid, niet zelden, voor zulk eenen Staat, van nadeelige gevolgen. Het is waar, dat een Vorst, dat een Staatsman, dikwyls de redenen van zyne handelingen voor zyne onderdaanen verzwygen kan, en moet. Het is waar, dat een gemeen burger, uit gebrek aan doorzigt, en genoegzaame kundigheden, sommige bevelen, niet beschouwt, als dienstig voor het algemeen welweezen, schoon zy het in der daad zyn. —— Doch het is te gelyk waar, dat een Vorst, een Staatsman, in dit geval gelyk staat, aan eenen Vader, met betrekking tot zyne kinderen. Voorzigtigheid tog is nimmer geveinsdheid; en eene geoorloofde loosheid nooit bedriegery: maar teffens kan het geen door de Zedekunde, te regt, geveinsdheid of bedriegery genoemd wordt, nimmer door de gezonde Staatkunde, met den naam van voorzigtigheid, en geoorloofde loosheid, bestempeld worden.

Wy hebben nu, met één woord, de Staatkunde beschouwd, in haare betrekking tot elk byzonder lid der burgerlyke Maatschappy; — en wy hebben, schoon met weinige woorden, egter, zo wy vertrouwen, genoegzaam betoogd, dat derzelver

voor-

voorschriften niet mogen, en uit hunnen aart niet kunnen, stryden, met die der Zedekunde. Nu moeten wy dezelven nog beschouwen, in betrekking tot de burgerlyke Maatschappy in het algemeen, en, gelyk men zegt, als eene *persona moralis* beschouwd. —— Gelyk het gelegen is met het regt der Volken, (grootendeels naamlyk; want een gedeelte rust alleen op onderlinge overeenkomsten;) te weeten, dat het is, het regt der natuur, op Volken toegepast; zo is het ook met de Staatkunde. —— Deeze is in den grond niet anders, dan een gedeelte der algemeene Zedekunde, op de geheele burgerlyke Maatschappy toegepast. De Staatkunde beoogt het Volks geluk; is yverig bezig, om dat te bevorderen, en alle onheilen afteweeren, door de beste en betamelyke middelen. Maar het geluk wordt bevorderd, langs den weg der deugd; by gevolg moet de Staatkunde het Volks geluk bevorderen, door de bevordering en vermeerdering der volksdeugden. Dapperheid, naarstigheid, arbeidsaamheid, eene behoorlyke spaarzaamheid, —— agting by zyne nabuuren, Godsdienstigheid, goede trouw enz. zyn dienstig, om het Volks geluk daar te stellen, of te vermeerderen. De Staatkunde moet derhalven in dat Volk, over het algemeen, die deugden aankweeken, en de beletselen verhinderen. Doet zy dit, dan kan men verzekerd zyn, dat die poogingen eenen gewenschten uitslag zullen erlangen. —— Maar vermetelheid, lafhartigheid, wulpsheid, overdaadigheid, trotsheid, dartelheid, verwaarloozing der pligten, door het regt der Natuur, of der Volken voorgeschreeven, kunnen nooit Volksdeugden zyn, en nimmer het algemeene welweezen, natuurlyker wyze, daar stellen of bevorderen. Alles wat gevolglyk, het zy middelyk, het zy onmiddelyk, aanleiding zoude geeven tot het aankweeken of voortbrengen van Volks ondeugden, moet, door eene goede Staatkunde, vermyd, en tegengegaan worden: zelfs dan, wanneer 'er eenige schyn was, dat zulk eene toegeevenheid van nut en voordeel zoude zyn. *Lycurgus* dagt zeker, zelfs Staatkundig, niet bondig, wanneer hy het Overspel toestond, om de bevolking te bevorderen: en *Montesquieu* bedroog zig, wanneer hy de Egtscheidingen wilde toestaan, om die voortekomen. Het is niet al goud wat 'er blinkt.

Wanneer men dit alles nauwkeurig overweegt; en als men de Staatkunde niet buiten haare paalen zig doet uitstrekken, zal men, met geen grond, kunnen staande houden, dat immer haare voorschriften kunnen stryden, met die der Zedekunde. Dan 't geen men door eenvoudige en klaare beginselen

len niet kan te weeg brengen, zoekt men te veroorzaaken, door het aanvoeren van eenige byzonderheden, welken men dienstig oordeelt voor het burgerlyk geluk, en welke men integendeel oordeelt, door de Zedekunde verbooden te zyn.

Doch om dit wel te beredeneeren, moet men vooraf bepaalen, wanneer een Volk gezegd kan worden gelukkig te zyn; en dan nader onderzoeken, in hoe verre die dingen, welken men oordeelt dienstig te weezen, tot nut der Maatschappy, en tegens de bevelen der Zedekunde te stryden, waarlyk zodanig zyn, als men opgeeft, dat ze zyn. Dit gedaan hebbende, zal het ons niet moeilyk vallen, te betoogen, dat de voorschriften der goede Staatkunde nauwkeurig overeenstemmen, met de strengste regulen der gezonde Zedekunde. Dan dit laaten wy over tot eene nadere gelegenheid.

U . . . . .
den 19 *April* 1775. A.

GEVAL VAN EENE VROUW DIE EEN' GALSPUWING DOOR HAARE LONGEN HAD. Door wylen Dr. TOMAS SIMSON, *Med. Professor op de Hooge School te St. Andrew*, medegedeeld aan Dr. MONRO.

(*Medical Commentaries Vol. I.*)

EEn verzweering in de Long, Lever of Middenrift, is altyd zeer gevaarlyk. In welk gevaar moet dan niet zyn, iemand in wien deeze drie genoemde deelen op een en denzelfden tyd, tevens door 't genoemde ongemak aangedaan zyn? 't Volgende geval levert evenwel een voorbeeld op van eene lyderes, die, dus gesteld zynde, volkomen herstelde. In 't begin van Juny 1756, vroeg *Margaret Falconer*, een Vrouw 30 Jaaren oud, my om raad. Ze was zes Jaaren geleeden, terwyl ze zwaar werk deed, aangetast van een sterke pyn in haar regter zyde, omtrent op 't midden van de valsche ribben. Dit was met een zwaare hoest verzeld, waarvan ze zelden sedert dien tyd vry geweest is. Niet lang voor dat ik geraadpleegd werd, was ze, verscheide mylen te paard tegen den wind op rydende, door een zeer zwaar aanval van hoesten aangetast, en gaf, al hoestende, eenige stukken van een dik samengeronne geele stoffe op, gelykende naar een dooyer van

een

een hard gekookt Ey. Hierop, was haar pyn en kortademigheid voor eenigen tyd merkelyk verligt. Weinige dagen voor dat men om my gezonden had, had ze wederom, op een sterke beweeging, een gelyke stoffe als de gemelde, door hoesten opgegeeven. Als ik haar 't eerst bezocht, ontlastte ze geduurig uit den mond een groote hoeveelheid zuivere gal. Ze spoog het met zo weinig hoest op, en zo gemakkelyk, dat ik eenigzins in twyfel was, of het uit de Longen of uit de Maag voortkwam; ik helde byzonder tot het laatste gevoelen over, om dat ze eenige neiging tot braaken gevoelde. Om dit te bepaalen, gaf ik haar een gifte van 't zout van Glauber in; dog daar was geen blyk van gal in de afgangen, hierdoor veroorzaakt, schoon ze 't zelve op deuzelfden tyd by mondvollen, met een hooge geele kleur, en een sterk bitteren smaak vergezeld, ontlastte. Deeze ontlasting was zo sterk, dat ze maar weinig tyd by nacht slaapen konde. Ik raadde haar, om een band ter plaatze daar de Lever gelegen is, aan te leggen, zo, dat ze het verdraagen konde, en daarby dagelyks een menigte van *Hartfell-Bronwater* te drinken. Ze hield hier mede drie weeken aan, zonder eenige hulp, ontlastende ieder dag wel drie ponden gal. In deeze omstandigheden, gaf ik haar de Koortsbast. Dit bragt binnen agt dagen zo veel te weeg, dat ze niet boven de agt oncen gal in vier-en-twintig uuren opgaf. De stof, welke ze opgaf, bleef evenwel nog dik, bitter, met schuim bezet, en van een hoog geele kleur. Op deeze vermindering van ontlasting, liet ik haar zout water drinken; 't welk, na drie dagen, stoelgangen van een gal-stinkende waterachtige stof verwekte. Deeze ontlasting hield eenige dagen aan, schoon ze niet meer van 't water dronk. Als 't ophield, was ze byna geheel vry van 't galspuwen en de hoest. Ze sliep hierop 's nagts wel, en kreeg allengskens haar voorige kracht wederom. 't Gemelde geval overweegende, komt 't my waarschynlyk voor, dat, in deeze Vrouw, de lever, middenrift en longen samengegroeid, en tot eene verzweering overgegaan waren. De Koortsbast diende waarschynlyk, om de opening tusschen de lever en longen te vernauwen, waar de grootste verzweering schynt plaats gehad te hebben. Hier van daan, kon de werking van 't Zeewater, een weg voor de gal in de ingewanden baanen, door de gemeene buis, die verstopt was geweest.

OPSTOPPING VAN WATER, VEROORZAAKT DOOR ETTER, DRUKKENDE OP DEN HALS VAN DE BLAAS. Door Dr. MANGET, *Geneesheer te Geneve.*

(*Medical Commentaries. Vol. I.*)

EEn Man werd door een ontsteeking in den Buik, tusschen 't Buikvlies en de Spieren van den Onderbuik aangetast. Na eenigen tyd eindigde dezelve in eene verzweering. De etter zakte nederwaards naar den hals van de blaas, en drukte dezelve dus, dat 'er een sterke opstopping van 't water door veroorzaakt werdt. 't Was niet mogelyk, een *Catheter* in de blaas te brengen. Ik werd geraadpleegd ten opzichte van de ophouding van 't water: en zonder de oorzaak van deeze opstopping te weeten, ried ik, dat men door een steek in den endeldarm, een opening in de blaas zoude maaken. Zo schielyk als dit verricht was, kwam 'er uit de *anus* een groote verzameling van etter te voorschyn, waarop alle de ongemakken ophielden, en de lyder is sedert volkomen hersteld.

NIEUWE MANIER, OM DE MAGNETISCHE KRAGT DER LIGHAAMEN TE ONDERZOEKEN, DOOR PROEVEN BEVESTIGD.

§. 1.

DAt de Zeilsteen of Magneet niet alleen op het yzer werkt, wanneer het voorkomt onder de gedaante van een Metaal, maar zig ook tot veele andere Lighaamen uitstrekt, in welken men het Yzer in den eersten opslag niet bespeurt, is eene waarheid, die reeds voor veele jaaren uit verscheide proeven is opgemaakt. ——— De gedenkschriften der Academien van Paris, Berlin en Bononien, behelzen veele keurige waarneemingen, die dit Stuk buiten twyfel stellen. Men vindze byeen verzameld door den Heer MUSSCHENBROEK, in zyne *Introd. ad Philosoph. Nat. p.* 323, 324, die het bekende getal der Lighaamen, welken voor de werking van den Zeilsteen vatbaar zyn, uit eigene ondervinding grootlyks vermeerderd heeft.

§. 2.

Men bediene zig, wanneer men dit Stuk onderzoekt, van eene zeer beweeglyke Magneet-naald, welke zyn natuurlyken stand, op de aannadering van een Lighaam, dat eenig yzer

bevat, ſtraks verlaat, en naar hetzelve word toegetrokken. Het yzer zelve word van de overige deelen afgeſcheiden, wanneer het Lighaam tot Poeder gebragt, en een Magnetisch Staavje of Mesje door dit poeder heen, bewogen word. Want de yzeragtige klompjes zullen zig, voor anderen, aan dit Magnetisch Staavje hegten, en alſo den overigen hoop verlaaten.

§. 3.

Dog gelyk geen Lighaam, 't zy groot of klein, door den Magneet word aangetrokken, dan in zo verre de Magnetiſche kragt in hetzelve wort voortgebragt, of opgewekt; (waar toe verſcheide proeven kunnen dienen, welken men kan vinden in myne *Tentamina de Materia Magnetica*, voor omtrent tien jaaren uitgegeeven;) zo begrypt een ieder ligtelyk, dat, wanneer deeze opgewekte kragt zeer gering is, minder, by voorbeeld, dan de kragt, waar mede zy aan de overige klompjes van het Lighaam tot poeder geſtooten, aankleeven, dat zeg ik, in zodanig een geval, de zo even opgegeevene manier, om *alle*, de waarlyk yzer houdende, of, ten minſten, voor de werking van den zeilſteen vatbaare deeltjes van een Lighaam te ontdekken, niet toereikende is.

§. 4.

Ik ben derhalven reeds voor eenige jaaren op een ander middel bedagt geweest, om dit onderzoek tot eene grooter volmaaktheid te brengen. Het Middel is zeer eenvoudig, dog van een uitgeſtrekt gebruik in dit deel der Natuurkunde. Een ieder, die van eene goede Magnetiſche Staav voorzien is, kan hetzelve aanſtonds beproeven; gelyk ik zulks meermaalen aan ſommige Perſoonen, met een gewenschten uitſlag getoond hebbe.

§. 5.

„ Neemt eene Kom of Glas met zuiver water gevuld, en
„ ſtrooit iets van het voorwerp, dat men zal onderzoeken,
„ op deszelvs oppervlakte, zo dat het daarop dryve: brengt
„ dan een goeden Zeilſteen, 't zy Natuurlyken, of door konst
„ gemaakten, zeer naby het dryvend deeltje; en gy zult veel
„ duidelyker en menigvuldiger, dan op eenige andere wyze,
„ ondervinden, dat hetzelve niet alleen aangetrokken, maar
„ ook in een kleinen zeilſteen, waarin de verſchillende Po-
„ len zeer klaar onderſcheiden zyn, veranderd word".

Ik liet een weinig roode asſche van turf op de oppervlakte van het water vallen, waar mede eene kom van omtrent ſes duim Middellyn gevuld was. Een gedeelte ſtortte naar beneden;

den ; en een klein klompje bleev op de oppervlakte leggen. Ik naderde hetzelve met den Noord Pool van eene wel aangestroken Staav. Straks wierd dit klompje aangetrokken, en het volgde den Magneet, langs de oppervlakte van het water bewogen, overal; en wel volgens die rigting, dat het met dezelvde zyde standvastig tegens den Noordpool van den Magneet toegekeerd was. Hier uit maakte ik op, dat deeze zyde de kragt van een Zuidpool bekomen hadde; waar in ik ten vollen bevestigd wierd, wanneer de Zuidpool van den Staav, tegens het klompje assche gehouden, hetzelve schielyk deed rond draien. De Zuidpool, namelyk, van het klompje assche wierd te rug gestooten, en de Noordpool aangetrokken, niet anders dan, wanneer een Magnetisch Naaldje, op het water dryvende, beurtelings, door de verschillende polen van een Magneet, genaderd word.

Edog om voortekomen, dat men niets door neêrzakking in het water verlieze, is het dienstig, dat men eerst een rond schyfje papier of hol glaasje op het water legge; en daar op iets van het voorwerp, dat men onderzoeken wil, plaatze.

§. 6.

Ondertusschen moet men dit Stuk zo niet opvatten, als of 'er altyd twee verschillende polen in het dryvend en aangetrokken Lighaam kunnen onderscheiden worden. Ik houde het wel daar voor, dat 'er altyd twee verschillende polen in der daad plaatze hebben, volgens het geene door my in de aangehaalde *Tentamina Philosophica* op *pag.* 57, 104, 105. beweezen is: dog wanneer de Polen zeer zwak zyn, wordenze eerder door dien van den Magneet, welke 'er tegens gekeerd word, veranderd; dan datze het dryvend Lighaam, op de aannadering van den vyandelyken pool van den Magneet, zouden doen rond draien. In dit geval derhalven, word het dryvend Lighaam alleen aangetrokken. Dat egter deeze aantrekking eene Zeilsteenkragtige aantrekking is, kan men terstond gewaar worden; door eene houten Staav of iets anders, digt by het dryvend klompje te brengen.

§. 7.

Het zoude overtollig zyn, hier eene optelling te maaken van alle Lighaamen, die, door beroemde Mannen, bevonden zyn op den Magneet te werken: men kan zyne nieuwsgierigheid in dit Stuk voldaan vinden, by den Heer VAN MUSSCHENBROEK, wiens Schriften in ieders handen zyn. Ik zal alleen daar omtrent opmerken; dat, wanneer die Lighaamen volgens onze manier onderzogt worden, welke ik in het vervolg de

Wa-

Waterproev zal noemen, dezelven veel fraaier, en meer overtuigende bewyzen van de Magnetische kragt opleveren; dewyl men ziet, dat het Lighaam in zyne kleinste deeltjes niet alleen aangetrokken, maar zelfs zeer dikwils in zo veele kleine Magneetjes kan veranderd worden.

Ook laat dit kort bestek my niet toe, verslag te geeven van alles, dat my de waterproev geleerd heeft. Ik zal my alleen tot eenige Lighaamen bepaalen, die, of door anderen niet genoeg onderzogt zyn, of waar voor de gewoone manier, om de Magnetische kragt te ontdekken, te kort schiet; en dit laatste zal voornamentlyk het uitgestrekte nut, en de voortreffelykheid van de waterproev, in 't oog doen loopen.

§. 8.

Onder de eerste voorwerpen van myn onderzoek, is geweest, de door konst gezuiverde Aarde, die men in het gemeen *Terra Elementaris* noemt, en meent zamengesteld te zyn uit *Eenslagtige* deeltjes. Myn geëerde Ambtgenoot de Heer 's GRAUWEN, Hoogleeraar in de *Genees-* en *Scheikunde*, had de goedheid, my de behulpzaame hand te bieden, door het bereiden van verscheide Staaltjes dezer aarden, uit verschillende zoorten van Lighaamen. Deezen, ter proev gebragt zynde, wierden bevonden, geheel van den Magneet aangetrokken te worden, voor zo verre zy uit Plantgewassen bereid waren.

Ik konde geen klompje, hoe gering, van de overige afzonderen, het geen niet by de waterproev aangetrokken, en in verscheide gevallen in een klein Magneetje veranderd wierd.

De Scheikundigen willen, dat men, om die zoort van Aarde wel te zuiveren, van de yzerhoudende deeltjes, een magnetisch Staavje of mesje aan hetzelve moet aanbieden; dog, men herhaale de proev, en legge het overige gedeelte, dat op deeze wyze niet word aangetrokken, op het water; en men zal bevinden, dat ook dit gedeelte, omtrent den Magneet, gansch niet onverschillig zy.

§. 9.

Intusschen leert de ondervinding, dat niet alle soorten van *Terræ Elementares*, uit Plantgewassen geboren, met eveneveel snelheid zig naar den Magneet begeeven. Van de Aarden, die, door de geoefende Scheikundige hand van myn Ambtgenoot bereid waren, was 'er geene, die zo sterk op den Magneet werkte, als de Aarde uit den *bast van Peru*; geene derhalven, die (al het overige gelyk gesteld zynde) zo veel yzerhoudende deeltjes bevat; indien het waar is, gelyk ik tot hier toe onderstelle, dat 'er niets behalven het Yzer op den Magneet

wer-

werke.* —— Zoude men hier door ook iets kunnen leeren, omtrent de werking van dit gezegend middel op 's menschen Lighaam?

§. 10.

Aarden, uit Zouten gemaakt, worden niet alle, gelyk de evengemelden uit Plantgewasfen, aangetrokken. Ik heb twee zoorten onderzogt; namentlyk de *Aarde van Aluin* en van het *Engelsch Zout*. De eerfte wierd inderdaad wel aangetrokken, dog de kragt van den Zeilfteen was niet in ftaat, om ieder klompje met polen te voorzien. De laatfte daarentegen, fchynt door den Magneet geheel niet aangedaan te worden.

§. 11.

By het nafpooren deezer proeven, heb ik opgemerkt, dat de Magnetifche kragt, die zig in eenige zoort van door konst gezuiverde aarde opdoet, door het vuur zeer kan vermeerderd worden. Hetzelvde word waargenomen by de verfchillende trappen van hardigheid, die de Klay, door de werking van het vuur, aanneemt, wanneerze van eene weeke ftoffe allengskens overgaat tot een harden tichelfteen. —— De klay zelve word zeer weinig by de fynfte waterproev aangetrokken. —— Eenigen tyd in het vuur gelegen hebbende, zo datze haare kleur begint te verliezen, word de kragt zeer zigtbaar; ze is fterker in een rooden, en eindelyk het allerfterkst in een donker bruinen tichelfteen. Ieder brokje van den tichelfteen verandert by de waterproev in een klein Zeilfteentje; het welke zo veel te vaardiger is, als het fterker vuur heeft doorgeftaan. Evenwel heeft hier een *Maximum* plaats: want als de Klay niet verre van dien ftaat is, waarin ze in glas zoude overgaan, vermindert de Magnetifche kragt, en eindelyk, in glas veranderd zynde, houd dezelve geheel op. Indien men de behoorlyke gedaante geeft aan een ftuk tichelfteen, waarin de Magnetifche kragt niet verre af is van dit *Maximum*, kan men dit Stuk, door hetzelve, met een fterken Magneet flegts aanteraaken, in een waaren Magneet veranderen, waar van de polen even onderfcheiden en ftandgastig zyn, als in een natuurlyken of door konst vervaardigden Zeilfteen. Eene byzonderheid, welke van niemant, zo veel ik weet, is aangemerkt.

§. 12.

Veele proeven heb ik gedaan omtrent de Metaalen, zo wel, wanneerze onder de gedaante van Ertzen, als die van fmeedbare Lighaamen voorkomen, of eindelyk door het vuur in *Kalken* (*cineres*) veranderd zyn. Het zal voor myn tegenwoordig

dig kort bestek genoeg zyn, het een of ander hier van alleenlyk by te brengen.

De Yzer- en Staal-Ertzen werken zeer zelden, of ten minsten zeer weinig, op de beweeglyke Magneet-naald. *Paucissimæ sunt Ferri mineræ*, zegt de kundige Heer CRAMER, in zyn *Ars docim. Part. I. pag.* 262, *quas magnes trahit, antequam ustulatæ fuerint, imo ne excepto quidem Hæmatite, Ferri licet ditissimo.* Dog deze Ertzen, (alleen de *Flos Ferri* uitgezonderd) zo veel 'er door my onderzogt zyn, tot stof of kleine brokjes gestooten, en volgens de waterproev, zonder eenige voorbereiding, ter toets gebragt, worden geheel aangetrokken. Gy kunt 'er niets, hoe gering, van afzonderen, dat niet zeer vaardig aan den Magneet gehoorzaamt. —— En dit zoude alleen genoeg zyn, om de voortreffelykheid van de *Waterproev*, boven de gewoone toets, aan de Magneet-naald te doen zien.

§. 13.

Het Lood, tot een fyn poeder gekalcineerd, leverde mede een onverwagt verschynzel op. Iets van deeze Stof, by de waterproev onderzogt, wierd zeer duidelyk aangetrokken. Ik heb de proev genomen met Loodkalken, door verschillende zeer bekwaame handen bereid, en altoos dezelvde uitkomst gehad. Men zoude kunnen vermoeden, dat 'er zig eenig yzer onder de bereiding had gemengd; dog ook dit vermoeden is tot nog toe by my zeer zwak; om dat het Tin, op dezelvde wyze in Kalk veranderd, door den Magneet geheel niet word aangedaan. De Scheikundigen worden uitgenodigd, om deeze proev te hervatten; dewyl dezelve, indienze doorgaat, mogelyk eenig nieuw licht aan de vermenging der Metaalen zal kunnen byzetten. Ondertusschen is de waterproev niet volstrekt nodig, om te ontdekken, dat 'er zig eenige yzerhoudende deeltjes in de Loodkalk ophouden. De zeer vermaarde Heer CAMPER, met wien ik onlangs het genoegen gehad hebbe, deeze en eenige andere proeven alhier te herhaalen, bewoog éëne myner sterkste Magnetische Staaven, eenige maalen, door een doosje met loodkalk gevuld, en 'er hegtten zig in der daad eenige deeltjes, onder de gedaante van een fynen baard, aan de hoeken vast. Dog de waterproev deed zien, dat alles onverschillig wierd aangetrokken.

§. 14.

Edele gesteenten, als de *Smaragd*, de *Hyacinth*, en eenige andere, op een bol glaasje geleid, worden geheel aangetrokken. —— Onder de gemeene Steenen is 'er geene, die zo veel opmerking verdient als de *Molen-steen.* De meeste Schry-

vers

vers houden denzelven voor een verteerde Quartz. Niemant, zo veel my bekend is, spreekt een woord van deszelfs betrekking tot den Magneet. Dog deeze Steen, volgens de gewoone manier, en de waterproev wel onderzogt zynde, is my veel eer als eene zoort van Yzer-ertz voorgekomen. Kleine brokjes, van den *Molensteen* afgeneepen, worden van een sterken Magneet, of zelvs een sterk Magnetisch mesje, aangetrokken. De Proev zal nooit mislukken, zo uwe Magneet niet te zwak zy. Dog als gy de waterproev in het werk stelt, word ieder brokje, op de aannadering van den Staav, zeer schielyk in een klein magneetje veranderd, waar van de Polen zeer duidelyk onderscheiden zyn. Keert men den anderen pool van de Staav naar het dryvend Klompje, straks zal het zig omkeeren, niet anders als of het een yzeren naaldje ware. ——— De *Tuf-* of *Cement-steen* levert zoortgelyke verschynselen op.

§. 15.

Indien men alle deeze proeven met haare noodwendige gevolgen nagaat, zal een ieder ligtelyk kunnen opmaaken, dat de Dampkring, die de fyne deeltjes van bykans alle Lighaamen in zig bevat, met deeze Zeilsteen-kragtig werkende Stoffe belaaden is. Wil men 'er zig volkomen van overtuigen, men onderzoeke met de Waterproev het Stof, dat van tyd tot tyd op de oppervlakte der Lighaamen, op onze Zolders en in onze vertrekken, nedervalt; en men zal ondervinden, dat hetzelve genoegzaam geheel van den Magneet word aangetrokken.

Zie daar dan, onderzoeklievende Leezer, een korte Schetze van eenige proeven, die volgens eene nieuwe manier genomen zyn, en een ruim veld voor den Natuur-onderzoeker openen. —— Ondertusschen wil ik deeze proeven niet bygebragt hebben, om te bewyzen, dat 'er iets, behalven het yzer, word aangetrokken; dewyl ik nieuwe proeven voor handen heb, welken overtuigend doen zien, dat 'er zeer weinig yzer vereischt word om een grooten klomp, die niet Magnetisch is, met deeze kragt te bezielen. By eene andere gelegenheid zal 'er verslag van gedaan worden. Ik zal hier alleen nog maar byvoegen, dat ik tot deeze proeven, gebruikt hebbe Magnetische Staaven, ter lengte van 8 en dikte van ¼ duim; houdende zommige twee, andere drie ponden Yzer gewigt. Dog veele Proeven kunnen met Staaven van mindere kragt verrigt worden.

Groningen
den 16 *Mai* 1775.

A. BRUGMANS.

BEDENKINGEN OVER DE VREES, WELKE VEELE MENSCHEN VOOR ONWEDERS HEBBEN.

HEt Onweder heeft, by alle de vreezelyke Verschynzelen der Natuur, zo veel Majesteit, dat het wel der moeite waardig zy, deszelfs werkingen na te gaan. —— Dan eene onmaatige Vrees houd veelen te rugge, van dit Verschynzel met een aandagtig oog te beschouwen; en 't komt my niet ondienstig voor, onze Landsgenooten hier tegen eenigzins te wapenen. —— Men vind gemeenlyk onder ons drie zoorten van Menschen, welken zig op eene verschillende wyze, ten opzigte van het Onweder, gedraagen. —— Die van de eerste zoort, welker aantal zeer groot is, zyn ten uiterste beangst; en hunne Vrees voor 't Onweder slaat genoegzaam tot buitenspoorigheid over. —— Eene tweede zoort vertoont zig niet in het minste ontzet by een Onweder; en hun spotzieke Geest houd in het midden van dit geducht Verschynzel niet op. —— En eindelyk beschouwt eene derde zoort het Onweder, als een Natuurlyk Verschynzel, dat onderzoekens waardig is. Dezulken verwonderen zig over de Wysheid des Scheppers, en gedraagen zig als Redelyke Wezens: ter welker navolginge wy de eerste zoort, met verfoeijinge van den spotzieken Geest der tweede, gaarne zouden aanmoedigen, door hun de volgende bedenkingen tegen die onmaatige Vrees onder 't oog te brengen.

Om alle noodlooze uitweidingen te vermyden, zal ik voor tegenwoordig niet treeden in eenige Natuurkundige Onderzoekingen, nopens het Onweder (*a*); maar alleenlyk vooraf aanmerken, dat ik in deezen bepaaldlyk spreeke, met betrekking tot ons Vaderland; dewyl myne redeneering, in zommige op-

(*a*) Door Onweder, (Donder en Blixem) verstaat men de uitwerkzels van die Zwavelachtige en andere Dampen, welken zig in den Verhitten Dampkring oppakken, met eene Electrike Stoffe vermengen, los branden en een Electrisch Vuur uitschieten, onder 't geweld van een min of meer zwaaren Slag, welken men Donder noemt. —— Men vindt tog tegenwoordig, tusschen den Blixem en de Electriciteit, nagenoeg eene volkomene gelykheid; en de beroemde FRANKLIN heeft de eer der Uitvindinge, van den Blixem langs yzere Staaven af te leiden, en dus Huizen enz. voor de vernielende uitwerkingen van dit Verschynzel te bevryden. Zie wegens de Nat. Hist. des Blixems, de *Vaderl. Letteroef. VII D.* 2 *St. p.* 658. v. BERKHEY, *Nat. Hist. v. Holland, I D. p.* 357. en wegens FRANKLINS Proeve, *N. Vaderl. Letteroef. III D.* 2 *St. p.* 20 &c.

opzigten, met betrekking tot andere Landen, zo volstrekt niet zou doorgaan.

Myne eerste aanmerking tegen de onmaatige Vrees voor 't Onweder is, dat ze geheel en al onnut ja nadeelig genoemd mag worden. 'Er is tog geen middel altoos, om een Onweder voor te komen; en dus maakt men zig beangst voor iets, waar in de Vrees niet helpen kan. De Blixem treft zo wel het grootste Paleis, en de sterkste en diepste Kelders, als het open veld of eene Boerenwoning. Daar by is zodanig eene Vrees, behalve, dat zy het verkwikkende van den Zomer tegenstaat, schadelyk voor ons Lichaamsgestel. En deeze Vrees zou eindelyk daarenboven droevige gevolgen kunnen hebben; by voorbeeld, door deeze Vrees ben ik reeds geheel verslagen, en genomen, het Onweer sloeg in myn Huis, verteerde een gedeelte myner Goederen, ik zou door deeze Vrees buiten staat zyn, om de nodige hulp te verschaffen, of den verderen voortgang van Brand enz. te stuiten.

De Vrees voor 't Onweer ontstaat wyders uit eene beangstheid voor den Dood; eene beangstheid, die ons allen eigen is. —— Doch daar is, met betrekking tot ons Gewest, byna geene waarschynlykheid, dat *Ik* door het Onweder zal omkomen; en deze kans heeft een ieder voor zig zelven. De Christen Wysgeer merkt aan (*b*); „ dat 'er, volgens de Sterflysten, onder zevenmaal honderd en vyftig duizend dooden, „ die binnen dertig Jaar te Londen gestorven zyn, enkel twee „ door den Blixem zyn gedood geworden". Schoon ik voor de waarheid van dit Verhaal niet zou durven instaan, is egter de kans van 't gevaar, al ware het twee in ieder Jaar, zeer gering, in zulk ene volkryke Stad als Londen. —— Men schat gemeenlyk Amsterdam op tweemaal honderd en vyftig duizend Menschen; stel dat 'er Jaar door Jaar tien Onweersbuijen over deeze Stad trekken, en dat 'er ieder Jaar twee Menschen door den Blixem gedood worden, het welk niet te denken is; dan heb *Ik* eene kans van één tegen honderd en vyf-en-twintig duizend ———; eene Vergelyking van byna *Niets* tegen *Iets*; des het te dugten gevaar zeer gering zy.

Dan dit is 't niet alleen; de Vrees voor 't Onweder is, als men de zaak wel inziet, ten derde geheel dwaas. —— Heeft God het niet in zyne Macht, om ons in één enkel oogenblik op te roepen? —— Hoe zyn wy dan zo dwaas, dat wy voor een Blixemstraal bevreesd zyn; daar hy duizend andere middelen kan gebruiken, om ons ter neder te vellen? —— Welk eene

(*b*) *Tweede Deel. Augustus*, p. 169.

eene dwaasheid is 't voor God niet te vreezen; maar wel voor een, gelyk ik aangetoond heb, onwaarschynlyk middel.

Voeg hier by, dat zulk eene Vrees voor 't Onweder in geenen deele aan een Christen betaamt. Een Christen behoort altoos gereed te zyn, om de Roepstem van zynen God op te volgen, en niet te vreezen voor dergelyke Natuurlyke Verschynzelen. —— Leeft hy zo, gelyk het betaamt, wat kan het hem dan schaaden, of hy door een Onweder (zulks eens gesteld zynde,) dan door een anderen dood zyne Loopbaan voleind. —— Leeft hy, schoon den naam van een Christen draagende, als een ongebonden Mensch, dan is zyne Vrees voor het Onweder eene slaafsche Vrees, welke niet alleen geen Christen, maar zelfs geen Redelyk Wezen past. Dit is eene Vrees, gelyk aan die van 't ruwste Zee-Volk, dat nooit, dan in Onweder, aan God denkt; en dus door eene dwaaze en zondige Vrees gedreeven word.

Men neême eindelyk ten vyfden hier nog in aanmerking, hoe onbezonnen zulke vreesachtige Menschen zomtyds, wanneer zy een Onweder zien naderen, hoopen, en zelfs bidden, dat het zelve voorby mag trekken; zonder eens acht te geeven op het Nut, dat ons een Onweder kan aanbrengen. —— Door een Onweder toch worden alle die ongezonde, zwavelachtige en andere Dampen, welken wy inademen, enigermaate uit de Lucht weggenomen. Dezelve word daar door gezuiverd, van zulke Dampen, die, in de Lucht blyvende, veelligt doodlyke Ziekten op de Aarde zouden te wege brengen. Uit dien hoofde is de Lucht, na een Onweder, zuiverder, aangenaamer en gezonder; ook verleent zy als dan aan de Aarde eene zekere frischheid, die de groei der Gewassen bevordert.

Ik weet wel, men zal my tegenwerpen, dat het Onweder, het welk ik als een zegen beschreeven heb, zomtyds deerlyke Verwoestingen aanrecht; en den Mensch dus niet zonder rede vreesachtig maakt. —— Ik antwoord hier op kortlyk; dat de meeste Onweders in ons Land geene aanmerkelyke onheilen aanregten; en dat de onheilen, die zy nu of dan mogen aanbrengen, in geen vergelyking komen by het Nut, dat zy ons verschaffen.

Men eerbiedige dan Gods Hand ook in het Onweder, maar verbanne alle onmaatige Vrees voor 't zelve. Laat ons derhalve nimmer, wanneer wy eene Donderbuy zien vormen, God bidden, dat dezelve, gevormd zynde, voorby mag trekken; en ook aan de andere zyde God nooit bidden, dat hy de Donderbuy haare werking laate oeffenen. Het goede of kwaade gevolg van dezelve is ons te onbekend, om desaangaande iets

te smeeken. Dat wy ons gedraagen als Christenen, en ons in alles met gelatenheid aanbeveelen, aan de Voorzienigheid van dien God, welke ons waar geluk bestendig op het oog heeft. Laaten wy altoos onwankelbaar op hem vertrouwen; en ons, buiten het Onweder, zo oprecht Godvruchtig poogen te gedraagen, dat wy in het Onweder niet vreezen; verwachtende, dat ons, in Gods Genade, geen Blixemstraal van 't leven zal berooven, dan om ons, uit dit tydlyke, in de volzalige Eeuwigheid over te brengen.

E.

BESPIEGELING VAN ZOMERMAAND.

Oog en Hart zyn nog aangedaan door, en vervuld met, de streelende aangenaamheden der pas verstreeken *Bloeimaand*. Zy heeft ons getoefd op de geurigste en schoonstgekleurde pronkcieraaden, welke haar zo bevallig tooiden. Bleeven wy alleen aan het tegenwoordige en behaagelyke hangen, zonder het gezigt op afgelegener tydperken te vestigen, of om het nutte en noodzaaklyke te denken, eene altoosduurende Lente zou een verkieslyk saisoen weezen. Dan het leevendig en onbezoedeld groen der evengebladerde Boomen; het veelkleurig veldtapyt des Bloemhofs; de lachende Bloezems des Boomgaards kan ons niet voeden: iet weezenlykers wordt 'er vereischt, met rede gewenscht, met ernst gebeden. De Dankbaarheid voor de verjongde Natuur gaat gepaard met Hoope op een verderen wasdom, en vertrouwen op de zorgdraagende hand der rykgoede Voorzienigheid! De Zon klimt langs hoe hooger, en bereikt, ô *Zomermaand!* het hoogste toppunt van haare loopbaane in 't Noorden. Haare rechtstandiger straalen beschynen onzen grond, steeken op onze hoofden, en brengen eene Hitte mede, die tot diep in den Grond doordringt, en de Lugt met eene koesterende zoelheid vervult, geschikt om de Gewassen te stooven, te doen rypen. Enkele dagen moge de Hitte, door aanhoudende helderheid, tot eene ongemeete maate opgesteegen, verveelen. De onverstandigen en klaagzieken alleen zullen deswegen morren: de kloekzinnigen, de erkentlyken, danken den Schepper voor den heilzaamen invloed van het groote Licht des Daags: 't welk nu nauwlyks den zigtbaaren loop aan onzen Gezigteinder volbragt, en een flauw schynzel, in het Westen, agter gelaaten heeft, of het ryst weder, met nieuwen glans, in 't morgenbaa-

baarend Oosten. —— Wy hebben bykans geen nagt, en deeze is geheel geweeken van de Bewoonders der Noordpoolslanden; die thans, voor den langduurigen Winternagt, bestendig Dag hebben, en, als tot vergoeding der geledene schade, steeds de Zon boven den Gezigteinder beschouwen, die door haar aanhoudend schynzel, de daar anderzins altoos bevroozen grond ontsluit en vrugtbaar maakt. —— In dien dag zetten de moedige *Groenlands*- en *Straatdavidsvaarders* hunne aangevangene Visschery voort. De veelwaagende Reeders zien, eer deeze Maand haaren kring sluit, reeds den eenen en anderen gelukkigen Visscher te gemoete, en haaken na tyding van den hachlyken kans. Mogt een ryke vangst, die ons Land zo veel schats opbrengt, zo veel monden aan de kost helpt, hun en allen, die 's Lands welvaard minnen, verblyden! —— En zouden wy u geen gelukkige reize, en overvloedige vangst toewenschen, die, in Zomermaand, de netten schiet, om den malschen en gezonden Haring, by duizenden, uit de diepte op te haalen: ja, andere groote Zegen der Zee, die ons Land ten deele valt, wees overvloedig, vergast lekkere tongen met uwe eerstelingen, en laaten hongerige buiken door uwe groote menigte verzadigd worden! —— Deel in dat geluk, ô Visschers, die van onze Stranden af en aanvaart, om onze tafels met smaaklyke vischgeregten te voorzien, of in de binnen-wateren den Rivier-visch belaagt, om ons overvloed van waterlekkernyen te verschaffen!

Het zwervend oog onzer Bespiegelinge bepaalt zich op nader by gelegene voorwerpen, en beschouwt den Landman, wiens uitzigten en bezigheden elke Maand veranderen; terwyl hy, in het natuurlykst aller beroepen, den loop der tyden volgt. Hy ziet, met een dankbaar genoegen, zynen dus vergeslaagden arbeid. Laaten wy hem vergezellen, en het hart ophaalen in het bekoorelyk gezigt der wyduitgestrekte Bouwlanden, met eene groote verscheidenheid van de nutste gewassen, voor Mensch en Vee, bezet. Hoe rypen Boonen, Haver, Gerst, Rogge en Tarwe nevens andere Graanen, op hunne halmen, zo verschillend in kleur en gedaante; hoe wonder is elke soort van de andere onderscheiden, en volmaakt in de zyne! De milde Hemel geeve gepasten regen en zonneschyn! Geen brandkoorn of honigdauw, geen hagelbui of stormwind verydele, ô Landman! uwe hoop; geen verslindende Veldmuis, of alles kaalscheerende Springhaan, verteere uwen oogst, door uwe vlytige hand van onkruid steeds gezuiverd, en zo veel beloovende. Wy, die om dagelyks brood bidden, bidden voor

en met u, om de afwending dier onheilen, en de vervulling uwer wenschen.

ô Akkerbouw! uw opluiken, in ons Vaderland, vervult onzen geest met blydschap; daar agtbaare Mannen, die uwe waarde kennen, en u als den bestendigsten schat eens Lands aanmerken, het zich eene eere rekenen, u voort te zetten, aan te moedigen, en geene kosten, tot het neemen van nieuwe Proeven ontzien, en loflyke Maatschappyen daar aan de hand leenen. Mogten deeze onderneemingen met heil bekroond, en zo veele nog dorre streeken van ons Land, ten meesten nutte, aangewend worden! Zo zullen ook de uitgeveende Plassen, in Droogmaakeryen veranderd, ryke inkomsten schenken; en dezelfde grond, waar men eertyds Brandstoffe baggerde, zal ons Voedzel en Dekzel verschaffen: en, indien ons Turf ontstaan mogte, zullen de nieuw aangelegde Beplantingen, op plaatzen, waar voorheen niets dan schraale Duinhelm groeide, ons brandstoffe opleveren. Met welk een genoegen doorkruistten wy het lommer van dit Houtgewas; en stonden verwonderd over de nieuwe Tooneelen ons oog aangeboden. Hoe zal de Naakomelingschap het tegenwoordige Geslacht hier voor danken!

Onder deeze Bespiegelingen trekt een Land, met weltierende Osfen, onze aandagt, hoe graazen zy in de overvloedige weide! Hoe ryk zyn de Velden, niet tegenstaande de lang aanhoudende sterfte, met Runderen beslaagen! Welk een stof van dank-erkentenisse! Ginds komt Melkerbuur met Vrouw, Meid en Knegt aantreeden: de Melkbeesten gaan hen te gemoete met styfgespannen uijers, en verwelkomen, met een vrolyk geloei, den Boer, die hun ten tweedenmaale, op deezen dag, zal ontlasten van een allergezondst en heilzaamst vogt, 't geen, door de natuur alleen bereid, den Mensch ter aangenaame spyze, en tot verkwikkenden drank verstrekt. Dan 't meerendeel zal, door eene gansch eenvoudige en zuivere kunstbewerking, tot een vaster lichaam gebragt, in malschen Boter, en smaaklyke Kaas hervormd worden. Wiens kiesche smaak vindt geen voldoening in den vetten Room, de versche Porteling, en vasten Wrongel? Wie lust het niet, op een warmen Zomerdag, een frisschen dronk te doen van eerst geperste Karnmelk, en nauw afgescheide Hui! Een beete Broods, met deeze natuurlyke dischgeregten, verkwikt den Mensch, die niet te verre verbasterd is, om smaak te vinden in de gaven der Natuure. Dat *Nederland* deeze zuivelvrugten, in ruimen overvloed, dagelyks blyve inzamelen! Dat de Ingezeetenen daar door gevoed,

voed, en de graage Buitenlanders daar op onthaald worden! Dat de Landman welvaare, en de Koopman zyne eerlyke voordeelen geniete!

Het Schaap, rondsom 't welke de wolyke Lammeren nog onlangs huppelden, heeft de moederlyke zorge volbragt, zy zyn 'er afgenomen, reeds in staat om zelve het korte gras te scheeren. Het ryke overschot der Melk levert thans lekkere Schaapen-kaas, waar op *Texel* roemt; en de kostlyke vagt, nu tot volkomene lengte gegroeid, is het hygend Dier afgenomen. Wy hebben de Zomermaand bereikt, en, men volge de les van VONDEL, in zyn Byschrift:

Bedaagde Zomermaand, men laat geen Schaap verlegen:
Indien het gaat vermast, zo neem het op uw schoot:
Maar scheert gy 't om de wol, zo scheer het niet te bloot
En wasch het wit als sneeuw; dat u de Hemel zegen!
Dryf vroeg en spa, de kudde in 't veld, en in het hok,
Zy loont u met haar melk en spier en ruige lok.

De bloeiende schoonheden der Meimaand zyn verslensd, geen geurige Hyacinth, geen gloeiende Tulp, geen welriekende Narcis, en andere dergelyke Bolgewassen, vercieren den Bloemhof. Een ander Jaargetyde heeft andere schoonheden, die, door de verandering, behaagen: de Plant- en Zaaigewassen vervullen de opengevalle plaats, en trekken het keurig oog, door eene ontelbaare verscheidenheid, van meest al eenigzins duurzaamer Natuurcieraaden.

'k Tel Anjer, Klok, Damastbloem, Eglentieren
En Simbel en Adoon,
Ook Ridderspoor, Trosbloemen, schoon van zwieren,
En goude Keizerskroon;
Hier zweeft een geur van Tym en Akoleien
En Leli, hoog van roem;
Die toont den staat der reine hemelreien
Met Maan en Starrebloem.
Voorts gis ik ook, dat ze, in den staat der Roozen,
Der Juff'ren wangen hier
Van nyd en spyt verbleeken doen en bloozen
Hoe zagt en fier en dier.
Myn geest verdwaalt, terwyl de planten lonken:
Zeg me ieders naam omtrent
Zo roem ik u 't getal der flonkervonken
Aan 's hemels blauwe tent.

Het zwervend heir der nyvere Honigbyen vliegt dagelyks, met

met groote hoopen, uit, om niet alleen de tegenwoordige behoefte te vervullen; maar ook voorraad tot den Winter op te doen; elke schoone dag geeft schatting aan dit arbeidzaam Volk. Ik zie de Kunstvaardigheid, welke in dit geslacht heerscht, en staa versteld over de Wysheid van den Maaker, die dezelve daar in gelegd heeft!

De geheele Natuur is thans in volle kragt, alles schynt bezield en vol leeven: gelyk de Byen op de Bloemen en Planten aazen, om 'er Honing en Wasch van te vervaardigen, en dezelve ongeschonden laaten, zo zyn 'er Legers van Insecten, thans in menigte uit de schuilhoeken te voorschyn gekroopen en gevloogen, die vernieling aanregten. Jammerlyk doorknaagd Lindeblad, hoe zyt gy van uw schoon beroofd! Ooftboomen, wat zyn uwe kortelings zo fraai uitgespreide bladeren inéénge-schronkeld! Gy herbergt en voedt uwen Vyand! —— Maar „ alle dingen zyn tot gebruik geschaapen; alle de Werken „ des HEEREN zyn goed, en het noodige verleent hy als het „ tyd is, en men mag niet zeggen, dit is boozer dan dat: „ want alle dingen zullen, op haaren tyd, goed gerekend „ worden; in GODS bevel verheugen zy zich, en zyn op „ Aarde gereed tot zyne diensten, en wanneer de tyd gekomen is, overtreeden zy het woord niet!"

Een menigte van Vogelen strykt in de Moestuinen neder, waar de Peulvrugten hun aanlokken. Misgunt hun geen gering gedeelte van uw overvloedig Gewas, ô Mensch! hoe ryk is uw grond gezegend, aan welk eene verscheidenheid van smaaklyke en gezonde spyzen geeft dezelfde Aarde voedzel! Behalven het noodige, geniet gy reeds het verkwiklyke: de geurige Aardbei is gereed; de bloozende Kers lacht u toe; de tedere Bramboos eischt geplukt te worden. Gelukkigen, die, met een oplettend oog en een dankbaar hart, deeze gaven der Natuure aanschouwt en ontvangt!

Hoe stil is het in de meeste Steden van ons Vaderland, waar de altoos drukke Koopzorg de Ingezeetenen niet binnen de muuren sluit, en zy slegts enkele dagen de schoonheden der Natuure mogen beschouwen. De Voornaamsten, de Aanzienlyksten des Lands, hebben het Stad-, met het Buitenleeven verwisseld, de ryke Koopman koopt dagen, en, is 't hem mogelyk, weeken uit: en waarlyk, om my hier met den dichterlyken Landman uit te drukken.

Dat meesten tyds de Steên heel graag na buiten willen
Is vreemd noch wonderlyk;
Zy schudden 't heet gewoel waar van haar leden trillen,
Eens af langs veld en dyk,

Daar

Daar hieten Beurs noch Veer, het klok geslag te tellen
By Markt of Gracht geruis.
Daar blyft geen blind geschil 't alweegend Regt ooit kwellen
In Raadzaal noch Stadhuis.
Geen eeuwig Straatgeschreeuw, noch staâg geklop van maaken
En breeken, letten daar.
Het kwinkeleerend ruim heeft louter leed verzaaken,
Voor lust en aandagt, klaar.

Zo plagt oud Rome mêe te veldwaard om te kyken
Na rust voor 't Staatsverstand.
O, de aardsche zaligheid schuilt in de groene wyken
Van 't wel gelukkig Land!
Dat vlecht van nieuw gebloemd, den bruiloftskrans der Lente,
En houdt den Zomer groen,
Ja geeft ons, met den Herfst, een Jaarelyksche rente
Tot troost in 't Sneeuwsaisoen.
Hoe biedt de Wereld ons haar schoonste zaaken buiten,
Ten trots der rykste Stad,
Geen vest, hoe ruim, kan oit de schoonheên binnen sluiten
Die 't breede groen bevat.
Hier hebt gy bosch by bosch, der Duitschen oude Tempels;
Daar beemden bly en frisch;
Gins weelig graangewas, den zegen aller drempels,
En elders vlied en lisch.
'k Zie weide, blauwgebergte, vlak dal, bemoschte bronnen,
En zee, die zedig barnt,
Bescheenen altemaal van vriendelyke zonnen,
En zegenend gestarnt.
Gods werken zyn zo goed, zo schoon, zo uitgeleezen,
Die 't Land den oogen biedt,
Dat hy wel dubbelblind en harsfenloos moet weezen,
Die geenen Schepper ziet.

Voorwaar, 't zoet Landvermaak, en lieve Buitenleeven,
Herbaaren ziel en hart,
En hebben menigmaal den boezem rust gegeeven
Van ed'le zorg benard.

O zalig Landvermaak! ô Veldvreugd zoet en aardig,
ô Allerweelderst Stoel!
U kroont verdiende lof. Gy zyt der glorie waardig.
Het dwarlend Steegewoel
Kan by u slegts een krans bereiken of berennen
Daar 't waanen 't weeten scherpt en kiezen gaat voor 't kennen.

Het Land en Buitenleeven, wel aangelegd, en door geene

overdaadige Weelde, welke alles verbastert, en ook helaas! van de Stad tot het Land is doorgedrongen, is vol van werkzaamheid, en verschaft de beste uitspanningen. Vader VONDEL schetst ze af, in altoos gedenkwaardige regelen, die hy, zo het gerugt wil, onder de beste telde, welke oit uit zyne penne vloeiden, en waar mede wy deeze Bespiegeling van Zomermaand zullen eindigen. Een Man, van Staatzorgen ontheeven, op zyn Landgoed beschryvende, luiden zyn bevallige toonen:

Hy plant, hy poot of hy verzet,
Belaagt de Vog'len met zyn net
Of, overleenende met yver,
Trekt spartelvisschen uit den vyver,
Met zyn geboogen hangelroe:
Of is hy zulke spelen moe
Hy spant zyn paarden in voor 't daagen,
En gaat met honden 't knyn belaagen.
Of rydt by klaaren zonneschyn
Door wegen die gestrengeld zyn,
Als voormaals der Kretenzen doolhof;
Hier bloeit een afgeminde koolhof,
Daar lucht een beemd en klaverwey
Omcingeld met een' boomenrey.
Men melkt der koeien uiers wakker;
Hier zwoegt en ploegt men op den akker,
En ginder hoopt men op 't gewas,
Daar zaalt men boekweit, ginder vlas,
Hier groeit en bloeit het weelig koren
Omheint met steekelige doren,
Daar spoeit een speeljagt over 't meer
Hier rookt een dorrep, ginder veer
Wil in 't verschiet een slot verflauwen,
En hooger op 't gebergte blauwen.
Ver dwaalt hy van dit leeven af,
Dien de onrust nagaat tot in 't graf,
En tot den avond van den morgen
Geknaagd, geplaagd wordt van de zorgen.

AANMERKINGEN OVER HET INZAMELEN VAN HOOI.

(*Uit het Engelsch.*)

ZEker Edelman te *Dunçaster* J. W. heeft onlangs een wyze van Hooi inzamelen voorgesteld, volgens welke hy ver-

verklaart niet alleen een derde van den Tyd en Arbeid, daar aan doorgaans besteed, uit te winnen; maar ook beter Hooi te hebben, dan volgens de gewoone wyze, hy gaat dus te werk.

Ik maai myn Gras en laat het in 't zwat leggen, tot de dauw den volgenden morgen 'er af is; dan keer ik het om, spreid het uit, en laat het in de Zon leggen tot den agtermiddag: wanneer ik het op rooken laat zetten, en 'er my niet verder mede bemoei, tot dat ik het laat in den Hooischuur ryden. Indien het weer goed is, kan het veilig ingereeden worden, naa dat het drie dagen op rooken gestaan heeft. Dit wint veel tyds en arbeids uit; en het Hooi zelfs is beter, dewyl ik het voor eene uitgemaakte zaak hou, dat het, hoe meer saps en natuurlyke vogtigheids wy daar in kunnen bewaaren, zonder bederf te veroorzaaken, des te voedzaamer is. Het al te dikwyls keeren en uitspreiden van het Hooi, in den Zonneschyn, haalt 'er te veel uit: één dag daar in te leggen zal zo veel van de wateragtige deelen wegneemen, dat het overblyvende alleen genoegzaam is, om de noodige broeijing te veroorzaaken, wanneer het op hoopen gezet is: terwyl de kleinheid der hoopen voorkomt, dat de broeijing tot bederf overslaat. Naa 't verloop van vier-en-twintig uuren, zal de broeijing allengskens afneemen, en het vervoeren van het Hooi na den Hooiberg, en vervolgens in de Schuur, stremt dezelve dermaate, dat ze naderhand geene schadelyke uitwerkzels voortbrenge. Het Vee is meer op dit Hooi gesteld dan op 't geen, volgens de gewoone wyze, gewonnen wordt, en heeft 'er minder van noodig. Myne aanmerkingen steunen op eene zesjaarige ondervinding.

Op deeze handelwyze heeft de Heer J. WIMPEY, de volgende overweegingswaardige bedenkingen gemaakt.

Onder de nutste Schriften heeft men, buiten twyfel, te tellen, die strekken om het welweezen en voordeel der Maatschappye te bevorderen. Ik stel vast, dat de Heer J. W. met dit inzigt zyne wyze van Hooi te verzamelen, door den druk heeft bekend gemaakt. Het algemeen welweezen te bevorderen, zyn oogmerk zynde, zal hy het niet ten kwaade duiden, dat ik, met dit zelfde loflyke inzigt, eenige aanmerkingen mededeel. Ik heb, in vroegeren tyde, my zeer met den Hooibouw bemoeid, en door lange ervaarenis, niet zonder groote kosten, daar in eenige bedreevenheid gekreegen.

De Voorschriften van den Heer J. W. zyn te kort, om waarlyk nut te weezen. In de daad, het is geene gemaklyke taak algemeene regels neder te zetten, die met vrugt, op byzonder voorkomende gevallen, kunnen worden toegepast: gevallen, doorgaans

gaans zo zeer veranderende als de gelegenheden, die dezelven veroorzaaken. Elk, die eenige bedreevenheid in dit stuk heeft, weet, dat 'er veel oplettenheids en oordeels noodig is, om een Werk, zo onwis, gelukkig te volvoeren. Ieder tak des Akker- en Landbouws vordert oordeel, opmerking en onvermoeiden arbeid. Dezelve, in 't geheel genomen, is eene zeer uitgestrekte weetenschap; van het allergrootste belang, en, hoe moeilyk ook, der menschen nasspeuring overwaardig.

Maar om tot het maaken van Hooi weder te keeren. De grond waar op het groeit, de zwaarte en soort van 't gewas, de groei van 't zelve, het Weer, de grootte van den Hooiberg, zyn alle byzonderheden, die in aanmerking moeten genomen worden, en invloed hebben op de handelwyze der Hooibouwers. Indien het Gras groeit op een droog hoog land, slegts middelmaatig vrugtbaar, en niet gemaaid wordt voor het bykans ryp is, heeft het weinig moeite in, Hooi te maaken. De wyze, door den Heer J. W. voorgeschreeven, is dan volkomen voldoende. Maar, indien het groeit op een vrugtbaaren grond, zwaarder zwat oplevert, en gemaaid wordt, zo ras het den vollen groei heeft, 't welk de regte tyd is, dewyl het gewas dan ongetwyfeld best is, vordert het drie maalen meer moeite. Wederom, indien het Land wateragtig, en het Gras lang is, gelyk meesten tyds op goede Landen, zal 'er nog meer tyds en arbeids, naar evenredigheid, vereischt worden. —— Wanneer het Weer helder en droog is, wanneer Zonneschyn en Wind te baate komen, zal men in drie dagen meer uitvoeren, dan in veertien met een benevelde, vogtige lugt, of regenagtig Weer.

Verder indien de Hooiberg groot is, zal het Hooi, niet droog genoeg zynde, buiten twyfel, in brand broeijen. Indien dezelve klein, en de hoeveelheid van Hooi te klein is, om eene maate van hitte te verkrygen, genoegzaam om de overvloedige vogtigheid te doen uitdampen, zal het duf en ongezond worden. In welke beide gevallen moeite en kosten verlooren is. Op zekeren tyd, zette ik een taamelyk grooten Hooiberg op. Het Weer was, drie dagen te vooren, zeer heet en droog geweest, zo dat het Hooi volmaakt droog en goed scheen; doch de binnenkant van het volsappige afgemaaide Gras was vogtig. Binnen weinig dagen werd het zeer heet, rook sterk, en gaf alle reden om voor brand te dugten. Het was een groote vierkante Hooiberg, om denzelven te bewaaren, liet ik 'er een gat in steeken van boven tot beneden, volle zes voeten wyd. Dan desniettegenstaande sloeg dezelve, op *St. Bartholomeus*, juist twee Maanden naa de inzameling, aan den eenen hoek

in

in brand, en werd in 't geheel zo beschadigd, dat het overgebleevene geen bewaarens waardig was.

Het Hooi te zolderen is een flegte gewoonte. Niets kan dezelve aanpryzen of verontschuldigen, dan alleen dat de hoeveelheid te gering is, om 'er een Hooiberg van te maaken. Ik denk ook dat het weinig plaats heeft, dan op kleine Boerderyen, waar de Hooibergen zo klein zouden vallen, dat men bykans niets dan buitenkanten zou hebben, die van alle de voedende deelen beroofd worden. Doch waar deeze gewoonte stand grypt, heeft men byzonder zorge te draagen, dat al het wateragtige vervloogen zy: want, als het overblyft, zal het Hooi duf worden, en in stede van een fyne welriekende geur te hebben, altoos eigen aan goed Hooi en een onderscheidend kenmerk daar van, zal het stinken, en onaangenaam weezen, zo voor den Meester als voor het Vee.

Wat de Wysgeerige Bespiegelingen over het maaken van Hooi betreft, het komt my voor dat zy, die daar over geschreeven hebben, het stuk weinig verstonden. De Zon of de Wind, of beide teffens, zyn noodig om het wateragtige weg te neemen, en Hooi kan, eer dit volbragt is, nimmer goed weezen; doch daar aan een behoorlyken tyd, dat is, zo lang als het wateragtige is uitgehaald, bloot gesteld te blyven, zal de voedzaame deelen van het Gras weinig of niets verminderen. Deeze bestaan in olieagtige en zuikeragtige vogten, wel vast gehegt in de vaten der Planten, die door de hitte verdikt en kleeviger gemaakt worden. Deeze verdikte vogten zullen, in welgewonnen Hooi, in een grooten Hooiberg bewaard, ten minsten twee jaaren goed blyven, en zich ontdekken by het doorsnyden door het olieagtige, 't welk aan het mes of de vingers hangen blyft; en den goeden reuk.

Het is een algemeen aangenomen, doch een verkeerd opgevat, denkbeeld, dat Hooi, aan den zonneschyn bloot gesteld, de kragt verlieze. Het is de beurtlingsche opeenvolging van zonneschyn en regen, hette en vogtigheid, die de Planten van kragt berooft; hette alleen doet de voedende deelen vaster worden, en zy hebben, eer zy uitgedampt kunnen worden, een doordringend en dikwyls herhaalde bevogtiging van nooden. De Zon neemt de dunne wateragtige deeltjes weg, en dit te bezorgen is de kunst van Hooi maaken.

Indien de Heer J. W. my wil begunstigen, met zyne bedenkingen op myne aanmerkingen, hy zal my verpligten.

ZAMENSPRAAK TUSSCHEN GALILEUS, MALHERBE EN FONTENELLE.

(Uit het Fransch van M. l'Abbe DE BAVILLE.)

Un instant de folie aimable
Vaut mieux qu'un bon raisonnement.

Card. de BERNIS.

GALILEUS.

ZYt gy dan, gelyk anderen, onder de Schimmen nedergedaald? Uwe *Zanggodinnen*, uw *Apollo*, hebben u, derhalven, voor den pyl des doods niet kunnen beschutten: indien gy, door het Water uit die heerlyke Bron te drinken, waar uit gy zo dikwyls, tot dronkenschap toe, uwen dorst leschte, het geheim gevonden hadt om uwe dagen te verlangen, zou ik de Dichtkunst en de Dichters hoogagten; maar naardemaal gy hebt moeten sterven, en geen Mensch bevryd is van dien tol der Natuure te betaalen, ben ik liever een goed Natuurkundige dan een groot Dichter geweest. Ik weet zelfs niet of ik op aarde zou willen wederkeeren om een Dichter te worden, wanneer het *Pluto* behaagde my derwaards te rug te zenden, en my een vrygeleidbrief na de andere Wereld te geeven.

MALHERBE.

Men heeft my dan niet bedroogen, als men op aarde vertelde, dat gy uwe harsfens verlooren had: ik heb het niet willen gelooven; ik heb gewagt om 'er zelve over te oordeelen; en ik zie thans dat ik niet misleid ben. Maar... indien de Hoefbron, waar van gy met zo veel verugtings spreekt, onze dagen geen oogenblik kan rekken, schynt het my toe, dat het water, 't welk men u te drinken gaf in de gevangenis der Inquisitie, u het verlooren gezonde verstand niet heeft kunnen schenken.

GALILEUS.

Welke schoone dichterlyke gedagten! Gy hadt ze in verzen moeten brengen: want nu steekt 'er niet veel in. Waarom spreekt gy, om my een verheevener denkbeeld van de Dichtkunst te geeven in ondicht? De bekoorlykheden, natuurlyk eigen aan welluidende en zoetvloeiende verzen, zouden my hebben kunnen betoveren; misschien dat....

MAL-

MALHERBE.

Een lasteraar van eene zo verheevene bekwaamheid is niet waardig, de taal der Goden te hooren. Doch zeg my, bid ik u, van waar ontſtaat by u die afkeer? Waarom veragt gy de Dichters dermaate? Zyt gy hoogmoedig laatdunkend genoeg om u zelven aan te merken als een perſoon van meer aangelegenheids, dan HOMERUS, VIRGILIUS, SAPHO, ANACREON, PINDARUS, HORATIUS, en zo veele anderen, die het my ligt zou vallen hier op te noemen? Gy zoudt wel zeer gelukkig weezen als gy hun mogt evenaaren, en, met eenen gelyken tred, tot de onſterflykheid, welke zy bereikt hebben, naderen. Ik geloof in de daad, dat gy nog met uw harsſenen in den hemel zyt, en de wagters van *Jupiter* zoekt te agterhaalen.

GALILEUS.

Zotte klap! niets betekenende woorden! Ik zie, in deeze trekken, het beeld der Dichteren; altoos jaloers, altoos nydig over het geluk van anderen. Helaas! hoe zoudt gy niet jaloers weezen over den roem door liefhebberen der Weetenſchappen behaald, daar gy elkanders roem niet kunt verdraagen, in zo verre dat gy op elkander de ſteekendſte hekeldichten maakt.

MALHERBE.

Dat ſlegte Dichters de een den ander benyden, dat zy ſteeken, ſchelden, ſchenden, wat betekent zulks? Doet dit het geſchil af? Hebt gy daarom regt tot het verſmaaden van de Dichtkunst en van de Dichteren in 't algemeen? Voor een' Wiskundigen trekt gy al zeer vreemde gevolgen, gy maakt hier een allerjammerlykſte vergelyking.

GALILEUS.

Om u te bewyzen, dat ik geenzins zo groot ongelyk heb, als gy u verbeeldt, zal ik eens kortlyk overweegen hoe gy Dichters uw leeven ſlyt. Welke is uwe oefening? Welke zyn de voorwerpen, die uwe aandagt trekken en bepaalen? — Gezeeten op een' ingebeelden *Pegaſus*, gelooft gy ſteeds om te zwerven in de bosſchen van den *Pindus* en den *Helicon*, waar gy nog ingebeelder *Zanggodinnen* ſtreelt: uwe verhitte verbeelding, of liever de booze geest, waar van gy bezeten zyt, ſchept een Nymph, wier misſelyke gedaante uwe harsſens op hol helpt: gy waant ſteeds by haar te weezen, terwyl zy verre van u vlugt; gy brengt dagen en nagten zugtende en ſchreiende door, en dit alles zonder iets in 't geringſte te verliezen van de vrolykheid u natuurlyk eigen.

Hier

Hier is een Bloem, die u weeken lang ophoudt; daar een Ruiker voor *Themire*; nu moet *Egle*, die u niet kent, op het eerbiedigst met pligtpleeging genaderd worden, dan hebt gy den Hond van *Melinde* met een Grafschrift te vereeren; op eenen anderen tyd het Vogeltje van *Sylvia* te vergoden; kortom daar is geen Aap, geen Hond, geen Kat, of dezelve bezit pryzenswaardige hoedanigheden, en heeft een Dichter om die uit te trompetten. Gelukkig, indien de vrugt van zyn arbeid en waaken anderen niet deedt in slaap vallen! Welk eene heerlyke bezigheid voor een Mensch, die na de Onsterflykheid dingt! Zie daar, ondertusschen, die van bykans alle Dichters! Terwyl gy dus beuzelende en op aarde kruipende oud wordt, u zelven en anderen ten last zyt, verheffen wy ons, als stoutmoedige Arenden, met een snelle vlugt, tot boven de wolken: in de Hemelen toegelaaten, treeden wy in het Paleis der Goden; die gy te vergeefsch hier beneden aanroept; wy schryven hun Wetten voor, wy kennen hunne geheimen, wy helderen alle hunne wandelwegen op, niets ontglipt onze oogen.

Die *Venus*, zo hoog geroemd, in uwe schriften, dwingen wy ons te gehoorzaamen; wy maaken haar Hofstoet uit; terwyl gy te vergeefsch jammerhartige Verzen zit te rymen, aan het Toilet van zekere Zwerfster, aan welke gy haaren naam geeft.

Dien *Apollo*, die u allen, het hoofd doet draaijen, en die gy niet kunt aanroepen, zonder buiten u zelven te zyn, zien wy, en verkeeren met hem; aan zynen loop verbonden, volgen wy hem allerwegen; hy kan geen stap doen, of wy zyn 'er terstond van verwittigd. Ik zou geen einde vinden, wanneer ik alle de Goden en Godinnen, door ons in de Hemelen bezogt, wilde opnoemen. —— Durft gy, naa dit alles, my den voorrang betwisten?

MALHERBE.

Ja. Gy bepleit uwe zaak heel schoon, en op eene overwinnende wyze, als 'er niemand was om u tegen te spreeken; doch het is 'er verre af dat ik het gewonnen geef; ik hoop in staat te weezen om u veel van uwe vermeende voorregten te ontneemen.

Gy maakt, zegt gy, den Hofstoet van *Venus* uit, gy volgt haar met het oog, wanneer zy de Zon een bezoek gaat geeven; gy kent, gy voorziet zelfs, alle haare beweegingen: ik staa dit, voor een oogenblik, toe; doch is het waar, dat gy haar alles laat doen wat gy wilt? Beschouwt gy van naby die veel vermogende aantreklykheden, die betoverende bekoorlykhe-

heden, welke haar tot de Koningin en de schoonste van alle de Godinnen maaken? Ziet gy dien tovergordel, zo dierbaar voor 't Heelal, als alle de Starrekundige ontdekkingen zamengenomen? Ontdekt gy aan haare zyden, de Bevalligheden, de Lachjes, de Aartigheden, speelende en tuimelende op een groen veldtapyt? Is dit uw *Venus*, kent gy haar aan deeze afbeelding? —— Die *Venus*, van welke gy zo hemelhoog spreekt, is een klein elendig Starretje, waaraan ruwe en onkundige Landwerkers dien naam gegeeven hebben, en dat als een dwaallichtje rondsom de Zon wentelt. Daarenboven kunt gy Starrekundigen uwe *Venus* niet zien, als het u behaagt, de hemel moet u gunstig weezen; zonder dit, goedendag uw *Venus*; wy, in tegendeel, kunnen de onze alle uuren van den dag en in alle jaargetyden zien. Laat het regenen, hagelen en sneeuwen, wy worden in haare nabyheid toegelaaten: want het behaagt haar, op aarde neder te daalen, om zich aan de Stervelingen te vertoonen; wy zien haar, wy spreeken met haar; zy verwaardigt zich om ons te beantwoorden door eenige gunstbetooningen, die onzen arbeid en moeite ruim en ryklyk vergoeden. Zy heeft haaren gordel aan den Godlyken HOMERUS geleend, op dat hy te beter de godlyke aantreklykheden van denzelven, in zyne gedichten, zou kunnen verheffen. Wat hebt gy op dit alles in te brengen?

De Zon, van welke gy met zo veel ophefs gesprooken hebt, durft gy die met onverdraaiden gezigte aanschouwen? Kunt gy dezelve zien als gy wilt? Gy kunt 'er het oog niet op houden, en alleen door welgewapende verrekykers, of in het diepst van een hol, dat Hemellicht zien; en nog is het noodig, dat het zich vertoone en naar uwe wenschen schikke, met door de wolken, die 'er u van kunnen berooven, heen te breeken. —— Wy, daarentegen, wy vinden onzen *Apollo* altoos gereed, wanneer wy hem aanroepen; voor ons staat zyn Hof steeds open: in plaats van de elendige Dwaalstarren, die gy rondsom de Zon in wiskundige wandelkringen ziet loopen, vervoegen wy ons by de *Zanggodinnen*, die *Apollo* vergezellen, en zyn gevolg uitmaaken; wy hooren deeze, op een gouden lier, de alleraangenaamste en verrukkendste toonen slaan, terwyl de andere door het zoet geluid en de overeenstemming haarer zangen, de lieflykst zingende Vogels, en de Nagtegaalen de eere betwisten.

Wat snorkt gy, naa dit alles, van de schoonheid der Hemelsche Lichaamen, die u nagt noch dag rust gunnen. Is het niet veel beter te verkeeren met eene bevallige Nymph, die ons bemint. . . . dan zyn leeven door te brengen met een pas-

pasſer en een verrekyker in de hand, om waarneemingen te doen, die in 't einde geene nuttigheid altoos te wege brengen? Nu eens heeft uw oude *Saturnus* zyn Ring verlooren: men moet dof en droomerig worden als men in uwe boeken kykt; door b † y † x, den dag, het uur, het minuut zelfs zoeken, op welken hy die zal wedervinden. Zeg my, hebt gy u niet braaf gekweeten, zyt gy niet veel gevorderd, als gy een Ring, waar van gy geen gebruik altoos kunt maaken, weder ziet verſchynen?

Dan eens lust het uwe leelyke *Venus* zich aan te ſtellen, als of zy over de Zon zal gaan, dit doet u verre zeetochten onderneemen, ſtormwinden, hitte en koude, en den dood zelve, braveeren. Waarom? Dikwyls om niets ter wereld. Want zy is in een kwaade luim, en kiest tot haare reis een donkere en betrokke lugt: zy gaat over de Zon heen, gy ziet haar niet, en vindt u genoodzaakt, haar goeden nagt te wenſchen, en in uwe ſcheepen weder te keeren, hard brood te eeten, en water te drinken.

Op eenen anderen tyd verbergt zich de ongeſtadige Maan agter de Zon, men moet 'er nauw op letten, om te weeten, wanneer het haar behaagen zal weder te keeren. En wat zyt gy, naa alles onderzogt en waargenomen te hebben, gevorderd? Een Landman, een Handwerker, elk een weet 'er omtrent zo veel van als gy. Hy ziet de Maan taanen, en is des getroost. Als dezelve weder te voorſchyn komt, kan hy, zo goed als de beste Starrekundige, zeggen, dat 'er eene Maansverduistering geweest is, en hy is zo ver gevorderd als gy.

Zo ſtaat de zaak met ons niet geſchaapen. Heeft *Venus* haaren gordel verlooren, wy hebben dien welhaast wedergevonden. Het maakzel daar van zit ons in 't hoofd: wy kunnen haar zelfs een ſchoonder dan de verlooreue wedergeeven: wy bieden zelven haar dien aan: een lieve glimlach is het loon, 't welk *Venus* ons voor onzen arbeid ſchenkt: want het is allen niet gegeeven, in de gunſten te deelen, die zy alleen naa eenen langen reeks van overwinningen ſchenkt.

Wil *Diana* in de bosſchen om doolen, wy volgen haar, met een ſnellen loop; wy komen op de verzamelplaats, zo ras als zy: een heldere en vloeibaare beek ontvangt haar: vreezen wy haare ſchaamagtigheid te ontroeren, en het lot van den ongelukkigen *Acteon* te ondergaan, het kleed van een Nymph ontſlaat ons van de verlegenheid: wy naderen, en dezelfde bron ontvangt ons: wy beſchouwen, op ons gemak, die inneemende bekoorlykheden, welke een ſterveling niet kan aanzien, zonder, wegens zyne ligtvaardigheid, geſtraft te worden.

Zeg

Zeg nu nog, dat de Dichters agter de Starrekundigen en de Wiskundigen komen: en ik zal u terſtond tot uwe berekeningen en boeken verzenden.

GALILEUS.

Ik zou bykans in bekooringe geraaken, om alles, wat gy my gezegd hebt, te gelooven, indien ik niet verzekerd ware, dat gy Dichters u altoos verbloemd uitdrukte, en wit in zwart veranderde. Gy misvormt alles, en, naa een voorwerp duizendmaal omgekeerd en allerlei gedaanten gegeeven te hebben, gelooft gy het te doorgronden: gy blyft aan de oppervlakte hangen, en 't einde van alles is, dat u het hoofd omloopt.

MALHERBE.

Ik wenschte wel te weeten, wiens harsſens op de hol zyn, de uwe of de myne. Ik zal de eerſte Schim, die ons voorkomt, tot Regter neemen.

Daar ginder zie ik de Schim van FONTENELLE, hy is nu drie dagen hier geweest. Hy, die dooden en leevenden zo heerlyk deedt ſpreeken, en daarenboven Dichter en Wiskunſtenaar teffens geweest is, kan ons geſchil wel beſlisſen. Wy zullen hem tot ſcheidsman neemen. Heeft hy, in zekere omſtandigheden, de eene party wat meer dan de andere begunſtigd, het was om dat hy, in eene verlichte Eeuwe, zich moest ſchikken naar den heerſchenden ſmaak der fyne vernuften, doch hier heeft hy niets meer te vreezen; zyn oordeel kunnen wy niet verdenken. Hy ſchynt myn oogmerk te begrypen; want hy nadert ons met ſneller ſchreeden.

Let op zyn gang, beſchouw zyne lustige, geestige en ſpeelende houding: zoudt gy niet gelooven, de Zon te zien opgaan, om aan de Natuur haare ſchoonheid en luister, door den nagt verlooren, weder te geeven. Spreek op: heeft hy het voorkomen eens harsſenloozen?

GALILEUS.

FONTENELLE was veel meer een Wiskundige en Natuurkenner dan een Dichter, en, in die hoedanigheid, heeft hy zyne harsſens niet kunnen verliezen.

MALHERBE.

Toont gy de uwe niet verlooren te hebben, met my te zeggen, dat FONTENELLE zyn roem meer aan de Wiskunst dan aan de Dichtkunde verſchuldigd is? Maar laaten wy ophouden; hy is by ons.

„ Nieuwe Bewoonder van deeze gelukkige Gewesten! het „ ſtaat aan u over ons te oordeelen: wees gy Scheidsman in

„ het verschil tusschen ons beiden. Ik zal u den staat der „ zaaken ontvouwen"!

FONTENELLE.

Het is onnoodig.... Ik weet uw geschil. Verschoolen agter deeze Myrthen en Oranjeboomen, heb ik, met verdriet, uwe wederzydsche verwyten aangehoord. Waarom twist gy? Hebt gy elk uwe byzondere verdiensten niet? Waarom zoekt gy elkander veragtlyk te maaken? Van alle tyden her, heeft men de Starrekunde en de Dichtkunst aangemerkt, als twee even agtenswaardige Zusters; maar de Dichtkunst heeft altoos een voordeel boven de Starrekunde gehad; dus behaagde het den Goden. Een goed Dichter, en een bekwaam Wiskunstenaar, heeft ieder zyn roem en verdiensten onafhanglyk van elkander. Geen geschil derhalven meer over dit stuk.

Laat, ô GALILEUS, dat grynige en zwartgallige humeur vaaren, als gy van de *Zanggodinnen* en van *Apollo* spreekt, die gy noit dan slegts van verre gezien hebt, ontneem *Venus* haare kroon niet, noch treedt met voeten de bloemen, die dezelve vercieren. Uw schitterende Star, waar op gy zo zeer gesteld zyt, die gy met zo veel genoegen rondsom de Zon ziet draaijen, vindt die schoon; doch erken, dat *Venus* veel beminnelyker is, als zy aan u vertoond wordt, slaapende op een bed van Myrthen en Roozen, met de Liefde op haaren schoot, en de twee Duiven aan haare zyde.

Volg *Diana* met ons in de bosschen, voeg u by het gevolg haarer Nymphen, en gaa vervolgens, als het u behaagt, zien, wanneer het volle Maan is. Gy zult geen grooter Man weezen, door een vyand te zyn van iemand, die met u in dien heerlyken tytel deelt. —— Kom, voeg u tusschen ons beiden, en drink uit den stroom der vergetelheid, om alles te vergeeten wat gy gezegd hebt tegen eene bekwaamheid, die altoos de geschiktste zal weezen, om iemand onsterflyk te maaken.

DE DWAASHEID DER GEMAAKTHEID, IN EENIGE TREFFENDE CHARACTERS, NAAR 'T LEEVEN, GESCHETST.

(Uit het Engelsch.)

Indien iemand my vroeg, welke, van alle de hoedanigheden, die te zamen een beminnelyk Character uitmaaken, op zichzelven genomen by my de meeste agting en liefde zou verwekken, zou ik, zonder marren, antwoorden, de Eenvoudigheid. En ik denk

in

in deeze myne keuze niet grillig of byzonder te weezen: want ik heb waargenomen de algemeene aantreklykheid deezer Gemoedsgesteltenisse, die haare werking zelve oefent op lieden 'er geheel van versteeken.

Hoe komt het dan by, dat eene verregaande begeerte om gezien en geagt te worden, altoos met de eene of andere Gemaaktheid omhangen, te voorschyn treedt? Dat een ieder, naar maate zyn trek en zugt sterker is, op eene wyze te werke gaat, allergeschiktst om de vervulling daar van te dwarsboomen, is zeker een verschynzel in de *Zedelyke* wereld het onderzoek der Wysgeeren niet onwaardig.

Men erkent zo algemeen de Gemaaktheid voor iets haatlyks, dat dezelve onder die gebreken gerekend wordt, welke de gemeenzaamste Vrienden het niet ligt waagen elkander onder 't ooge te brengen; en geen wonder: want uwen Vriend te zeggen, dat hy zich de Gemaaktheid eigen gemaakt hebbe, is het zelfde als hem voluit te verwyten, dat hy lastig en onaangenaam geworden is. —— Ik verzoek, deswegen, als een algemeen Vriend en Welwenscher des Menschdoms, verlof, om, zonder iemand in 't byzonder te verstooren, alle de zodanigen, wier harten bekennen, dat ydele eere hun tot eenige Gemaaktheid heeft aangezet, in 't oor te fluisteren, dat de Gemaaktheid nimmer tot een middel om te behaagen diende, of kon dienen.

Duizendmaal heb ik gewenscht FLIRTILLA te vertellen, dat de poogingen, welke zy by aanhoudenheid doet, om steeds in beweeging te zyn, altoos te schateren van lachen, by my voor geene leevendigheid van de Jeugd doorgaat. Ik zie te duidelyk, het kost haar veel moeite, en het geeft my eene smertlyke aandoening dit te bemerken; zo dat het haar veel gemaks zou geeven en my veel moeilykheids bespaaren, indien ik op haar kon verwerven, dat zy, in myne tegenwoordigheid, by haare natuurlyke logheid en dofheid bleef; deeze zou haar beter voegen en my veel aangenaamer weezen.

GLORIOSA geeft zich, als 'er van milddaadigheid en edelmoedige goedheid gesprooken wordt, alle moeite ter wereld, om my, met de grootste welspreekenheid, te beduiden, dat het gemelde geval gering voorkomt aan haare groote ziel —— dat zy de helft haarer goederen, aan een waardig Vriend, voor eene beuzelagtige gift zou aanmerken —— dat zy zelve liever de hevigste pynen en smerten wilde uitstaan, dan te zien, dat een haarer Natuurgenooten, schoon een Vreemdeling, dezelve leedt —— dat zy meer gewelds op zichzelve moet doen om zich te weerhouden van die verregaande goeddaadigheden, dan de vasthoudendste gierigaart, om dezelve te volbrengen. —— Ik moet haar doen weeten, dat alle deeze luidrugtige verklaaringen by my alleen hebben uitgewerkt, dat ik eene twyfeling openbaar, welke ik anders by my zou gehouden hebben, of zy wel eens eene gemeene maate van Menschliefde en Goeddaadig-

heid bezit; en zy niet behoore tot dat groote getal, 't welk zyné weldaadigheid uitspreekt, en alleen met woorden en met de tonge lief heeft.

HUMANUS, in tegendeel, behoeft zo beschaamd niet te weezen, over de tederheid en goedheid van zyn hart —— die waarlyk het eenig aanvallig deel zyns characters uitmaakt, en hy door alle zyne gemaakte ruwheid en ongevoeligheid niet kan verbergen. —— Hou u gerust HUMANUS, gy kunt noit den naam verkrygen, na welken gy dingt, van een hartvogtig en onbeweeglyk Man; wy allen kennen u voor goedaartig en medelydend; en het is uit hoofde van deeze hoedanigheden alleen, dat wy alle de verveelende airs van beestlyke ongevoeligheid, welke gy u zelven geeft, verdraagen.

De arme jonge VANUS, opgemerkt hebbende, dat het klein aantal Lieden van eenig fatzoen en middelen, die met hem verkeering willen houden, speelders en ligtmissen zyn, denkt dat 'er voor hem niets meer noodig is, om als een jong Heer van fatsoen en middelen voor den dag te komen, dan dat men hem voor een speelder en een ligtmis aanzie. Om dit einde te bereiken, begaat hy eenige ondeugden, en roemt op tienmaal meer schandelyke stukken dan hy immer pleegde. Hy zal u eenige uuren bezig houden met pochen op schandelyke speelschulden, die hy noit maakte, en op ligtmisseryen waar aan hy nimmer eenig deel hadt. Maar niemand gelooft hem. Elk weet dat VANUS eerlyk en kuisch genoeg zou weezen, als hy dagt dat zulks iemand van fatsoen en middelen voegde, en, niet tegenstaande de vermeende geestigheid, waar mede hy voorgeeft, zynen al te inschiklyken Vader te veragten, en den dood diens ouden Mans wenscht, is 'er een sterk vermoeden, dat hy niet geheel al de natuurlyke toegenegenheid heeft uitgetrokken, en dat hy waarlyk zich ten opzigte van dien Grysaad niet kwalyk aanstelt, uitgenomen hier in, dat hy te veel van 's Vaders geld verteert. —— Hoor naar myn raad, ó VANUS, en neem de proef of de Wereld u niet ruim zo goed zal ontvangen, met eenige weinige goede hoedanigheden, die gy waarlyk bezit, als met alle de slegte, welke gy dus, gemaakt, aanneemt. Indien gy bevindt dat het niet gelukt, gy kunt veel gemaklyker tot den weg der Ondeugd wederkeeren; dan oit op dien der Deugd den voet zetten, als gy zulks langer uitstelt, en immer verstands genoeg hebbe om te bemerken, tot welk een veragtlyk schepzel uwe ydelzinnigheid u gemaakt heeft.

De trotsche houding van een ryk geworden Handwerksman, die voor Heer begint te speelen, is geen vastgaander kenmerk zyner laage geboorte, en voorgaande geringe omstandigheden, dan de alleszins gemaakte Nederigheid van SUBERBIA, ten blyke strekt van haar verbaazenden hoogmoed. Terwyl zy in elk zeggen zich verlaagt, en haare Medgezellinnen, zo verre boven haar verheft, dat zy zich nauwlyks waardig keurt met haar te verkeeren, doet zy haare trotsche Nederigheid, op eene veel aanstootlyker wyze gewaar worden,

den, dan of zy openlyk voor hooghartig uitkwam. Haar oogmerk is de voordeelen, welke zy boven andere bezit, of waant te bezitten, in het sterkste daglicht te zetten, en dan aangezien te worden, als zich zelve overtreffende, en bekleed met zulk eene Nederigheid, die elks agting en verwondering moet wegdraagen. ——— Arme en bedrooge SUPERBIA! Gy zult, in beide deeze oogmerken, missen. Uwe gemaakte Nedrigheid doet u veragtlyk en belachlyk worden; uwe weezenlyke Hoogmoed, door het kleed uwer Nedrigheid doorsteekende, wapent de Eigenliefde van elk tegen u, en maakt elk geneegen en gereed, om die hoedanigheden, waar op gy u het meest laat voorstaan, te versmaaden.

Gelyk de Leugenaars dikwyls het zo verre laaten aankomen, op de beleefdheid van het gezelschap, die het rechtstreeks wederspreeken van verhaalde gebeurtenissen verbiedt, dat zy de tastbaarste onwaarheden vertellen, zo maaken de even beschreevene Persoonen zich, op dien zelfden grond, diets, dat elk, met wien zy verkeeren, opgeligt en bedot wordt door hunne Gemaaktheid. Een weinig meer begrips van anderer schranderheid en doorzigt zou, zo den Gemaakten als den Listigen, zeer veel onrusts bespaaren. List, in de daad, slaagt zomtyds in het bedriegen van een byzonder perzoon, omtrent wien men zich daar van bedient; maar iemand, die de Listigheid zich byzonder eigen en hebbelyk gemaakt heeft, loopt welhaast al de Wereld in 't ooge. ——— Eene gemaakte houding, eene gemaakte taal, in de verkeering, bemerkt ieder, en elk is gereed om ze belachlyk te keuren. Een der gemaaktste Vrouwen, die ik immer zag, betuigde my eens, op een' allerbeklaaglykften toon „ Gy weet het, „ Myn Heer, iemand mogt liever dood, dan gemaakt in zyn doen, „ weezen". In deezer voege, veroordeelen allen dat geen, waarom zy verwagten geagt te worden; en hoopen, tegen alle rede en waarschynlykheid aan, de wereld te bedriegen, door die zelfde kunstenaaryen, welke zy zo gemaklyk in anderen ontdekken, en zo gereed zyn, met een uitjouwend gelach, te bespotten.

PROGRAMMA

VAN DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPY DER WEETENSCHAPPEN, TE HAARLEM.

Voor het Jaar 1775.

DE Hollandsche Maatschappy der Weetenschappen, alhier, heeft in haare Vergaderinge, op den 22 Mey van dit jaar gehouden, beoordeeld de ANTWOORDEN, ingekomen op de Vraage: *Welken zyn de Ziekten onder de Menschen, die uit de natuurlyke gesteldheid van ons Vaderland voortvloeijen? Hoe kan men zich tegen dezel-*

ven behoeden, en door welke middelen kunnen zy geneezen worden? en den prys van de *Goude Medaille* toegeweezen aan den Schryver van het Antwoord onder de Zinspreuke. —— *Prodesse tenemur omnibus, at nostris potius; Jehovah creavit nos, non ut solum nobis, nostrisque propinquis, ast aliis etiam, quam possumus, emolumento simus,* — geschreeven in *Folio*; —— en is by de openinge van het Billet bevonden, dat daarvan de Schryver is IMAN JACOB VAN DEN BOSCH, *Med. Doctor in 's Hage, Lid van de Keizerlyke Academie der Natuur-Onderzoekers, van het Keurvorstl. Institut te Göttingen, en van de Keur-Mentz. Academie der fraaije Weetenschappen.*

II. Onder de Schriften, dewelken beantwoord hebben de Vraag: (*Welke Boomen, Graanen, Wortels, Peulvruchten of Planten, ons nog by aankweeking onbekend, zou men met vrucht in ons Land kunnen invoeren? En welken van dezelven en van de geenen, die wy bezitten, kunnen, naar de gesteldheid der Lucht en Gronden, met het meeste voordeel, tot voedsel van Menschen en Dieren, in onze Gewesten geteeld worden?*) is geoordeeld, dat wel sommigen zeer goede zaaken behelsden, die waarlyk aanmerking verdienen; dan dat by derzelver Schryveren niet genoeg in het oog gehouden is, dat de Maatschappy bedoelde Gewassen, die *tot voedsel* van Menschen en Dieren kunnen verstrekken, weshalven de Maatschappy dezelve ten tweedenmaale opgeeft, om dezelve te beantwoorden voor primo January 1777, met verzoek om *daarop* te letten.

III. Op de Vraage: *Welke Boomen, Heesters en Planten zyn 'er, behalven den Helm* (Arundo arenaria), *en den Sleedoorn* (Prunus Silvestris), *dewelken op de Zandduinen, ter weeringe der Zandverstuivingen, kunnen geplant worden? Kan men ook eenige andere Planten aan onze Zeestranden met voordeel gebruiken? Zyn daar mede hier te Lande al eenige Proeven gedaan? En welke is de uitkomst daar van geweest?* zyn wel Antwoorden ingekomen, die aandacht verdienen, en onder dezelven één *zonder Billet*, ondertekend met den eigenen naam des Schryvers, naamlyk van den Heer DAUBENTON, *Maire & Lieutenant General de Police a Mombard en Bourgogne*, en derhalven alleen uit liefde voor het algemeen, en niet om na den Prys te dingen, geschreeven; waarom de Maatschappy alleen het zelve kan en zal, wegens zyne waarde, by de eerstkomende gelegenheid door den druk gemeen maaken. —— Maar van de Antwoorden zelven heeft men gedagt, dat zy niet volkomen aan de Vraage voldoen; weshalven dezelve Vraag op nieuw opgegeeven word om te beantwoorden voor het begin van 1777.

IV. De Vraag: *Welken zyn de beste Middelen, om de waare en zuivere Leer van het Euangelie onder de Bewooners der Colonien van den Staat meer te bevestigen, en in die Landstreeken voort te planten?* op verzoek van zeker Gezelschap, Beminnaaren van den Christlyken Godsdienst, door deeze Maatschappy opgegeeven, heeft de Maatschappy geoordeeld, dat best beantwoord is door den Schry-

ver, onder de Zinſpreuke, *Magnarum rerum tarda ſunt molimina*; dewelke by de openinge van het Billet bevonden is te zyn PETRUS HOFSTEDE, *Profesſor en Predikant te Rotterdam*, waarom ook denzelven de prys van eene *Gouden Medaille* is toegeweezen. Dan, de Heeren Opgeevers der Vraage hebben, volgens gemaakt Verdrag, goedgevonden het *Accesſit toe te wyzen* in de eerſte plaatſe *aan* den Schryver van het Antwoord onder de Zinſpreuke; *Tot Heil van het Menschdom*; —— als mede één, aan die tot Zinſpreuke gebruikt heeft: *Alle Heidenen zullen hem dienen*; welker Verhandelingen dan ook zullen gedrukt worden, en zal eene *Zilvere Medaille* aan die Schryveren worden gegeeven, indien gemelde Heeren, vóór primo July van dit Jaar, zich gelieven bekend te maaken aan de Maatſchappy, en vryheid tot het openen van hun Billet te geeven.

Belangende de VRAAGEN, zo word 1. om te beantwoorden voor het begin van 1778, voorgeſteld: *Welke is de nuttigheid der Zielkunde* (Pſychologie) *in de opvoeding en beſtieringe van den mensch, en met opzicht tot het geluk der Maatſchappyen? En welke zou de beste manier zyn, om die ſchoone weetenſchap te volmaaken, en haaren voortgang te bevorderen?*

2. En uit het byzondere Fonds, gevestigd (volgens bekendmaakinge in het *Programma* 1773.) door éénen der *Heeren Directeuren*, word, als eene *tweede* Vraag, om te beantwoorden voor het begin van het jaar 1777, opgegeeven: *Welke is de waare reden van het verminderen onzer Zee-Visſcheryen kort voor onzen Wal? En waar van daan komt het, dat de Visch van tyd tot tyd hoe langs hoe verder in Zee loopt?*

De VRAAGEN, dewelken de Maatſchappy noch voorgeſteld heeft by voorgaande bekendmaakingen, en tot welker beantwoordinge zy verder uitnoodigt, zyn:

A. *Daar het door de ondervindinge bekend is, dat 'er uit de Natuurlyke Geſteldheid, en andere omſtandigheden der Rivieren van ons Vaderland, voornaamlyk van den Neder-Rhyn of Lek, zekere gebreken noodzaaklyk voortvloeijen, waar door aan den eenen kant derzelver Kanaalen, tusſchen dezelfde of ſoortgelyke Dyken beſlooten, te eeniger tyd onbekwaam zouden kunnen worden, om, behoudens de veiligheid der aanpaalende Landen, dezelfde hoeveelheid Waters aftebrengen; en aan den anderen kant de Dyken, in buitengewoone gevallen, zoo van Ys-dammen, als anderſints, in gevaar gebragt worden van te bezwyken*; —— zoo word gevraagd: —— *Kunnen die gebreken zelven, of ook derzelver gevolgen, door andere middelen, dan door Afleidingen, voorgekoomen worden? zo ja, welken zyn dan die middelen?* —— *maar, indien één of meer Afleidingen de eenigſte middelen zyn mogten, waardoor*

zoo-

zoodanig oogmerk op eene duurzaame wyze bereikt kan worden; zyn dezelven, naar de gelegenheid der Landen, moogelyk? zo ja, waar, en op welke wyze moeten zy dan gemaakt worden, en kunnen zy veilig ondernoomen worden, zonder de vaarbaarheid der Rivieren te benadeelen? —— Men onderstelt by deeze Vraage het sluiten der Bywegen langs den Boven-Rhyn, als het eerste en natuurlykste middel, om niet alleen de Vaarbaarheid der Rivieren, bovenwaarts, te behouden; maar ook tevens eene geregelde verdeeling tusschen de Takken te weege te brengen; des men by het beantwoorden niet noodig hebbe in aanmerking te neemen die buitengewoone hoeveelheid van Water, dewelke men, sedert eenige jaaren, door het openleggen der Bywegen, op den Neder-Rhyn, en Ysfel, ondervonden heeft.

Deeze Vraag in 1773 niet voldoende beantwoord zynde, is toen weder voorgesteld, om daar op te antwoorden *voor* het begin van 1776.

B. Ook is in het jaar 1773., mede om te beantwoorden vóór den 1. January 1776, gevraagd: *Welken zyn de beste Middelen, om voor de Dyken, aan de Zuider-Zee geleegen, op de minst kostbaare wyze*, Voorland *aan te winnen, of, daar reeds Voorland* is, *het zelve te bewaaren?*

C. In het voorige jaar 1774, gaf de Maatschappy op, om te beantwoorden voor het begin van 1777:

Welke Boomen en Planten, door ondervinding onfeilbaar bevonden ter geneezinge van Ziekten, heeft de goede Voorzienigheid aan onze Zeven Vereenigde Gewesten en Geassocieerde Landschappen geschonken?

D. En *ten laatsten* de Vraag, om te beantwoorden voor het begin van 1776: —— *Kan men, behalven de Koffy, Suiker, Cacao en Katoen, in de West-Indische Volkplantingen van den Staat, ook eenige andere Planten, Boomen ofte Gewasſen, met voordeel aanleggen, welke geschikt zyn tot Leevensmiddelen, ofte van gebruik kunnen weezen in Manufacturen en Fabriquen van dit Land? De Proeven, eenige jaaren geleeden, met den* Indigo, *hebben in zoo verre niet beantwoord, terwyl men deszelfs Culture ondervonden heeft, voor de gezondheid der Neegers nadeelig te zyn; maar zyn 'er dan niet wel anderen? zo ja: welken?*

Het zal der Maatschappye aangenaam zyn, wanneer de Schryvers hunne Antwoorden, zoo veel mogelyk is, bekorten, door alles daar van af te laaten, 't geen niet volstrekt tot de hoofdzaake, die zy vraagt, behoort.

Alle de Antwoorden op de Vraagen moeten niet met den eigenen naam der Schryveren, nogte met meldinge van hunne Woonplaatse, maar met eene Zinspreuke, getekend, en met een verzegeld Billet, het welke dezelfde Zinspreuk tot opschrift heeft, waarin des Schryvers naam en adres gemeld zyn, aan C. C. H. VAN DER AA, Secretaris dee-

deezer Maatschappye, zeer leesbaar geschreeven, in het *Nederduitsch*, *Fransch* ofte *Latyn*, FRANCO gezonden worden.

De Prys, gesteld op ieder van de bovengenoemde Vraagen, voor den geenen, die haars oordeels dezelve best beantwoordt, is eene *Goude Medaille*, op den gewoonen Stempel der Maatschappye geslaagen, met den naam van den Schryver, en het Jaartal op den rand.

Doch zal het den geenen, dewelke den *Prys* behaalen zal, ofte een *Accesit* zal bekoomen, niet vry staan, zyne Verhandeling, dewelke zoodanig bekroond is, het zy in het geheel ofte ten deele, het zy apart, ofte by eenig ander Werk, te doen drukken, zonder de toestemming van deeze Maatschappye daar toe verkreegen te hebben.

Op den 22 Mey zyn by de Holl. Maatsch. der Weetenschappen te Haarlem aangesteld

tot DIRECTEUREN, de Hoog Ed. Heer Jonkhr. JACOB PHILIP BARON VAN BOETSELAAR, *Heer van Nieuveen, beschreeven in de orde der Ridderschap en Edelen, en wegens dezelven Sessie hebbende, in het Collegie van de Ed. Mog. Heeren Gecomm. Raaden van de Staaten van Holl. en Westv., Curator van 's Lands Hooge Schoole, enz. enz. enz.*

De Wel Ed. Gestr. Heer Mr. ALEXANDER HIERONYMUS ROYER, *Secretaris van hun Ed. Gr. Mog. de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, enz. enz.*

tot LEDEN, de Heeren

JOHAN FREDERIK WILLEM JERUSALEM, *Vice-President van 't Consist. Abt van Riddagshausen*, &c. &c.

JOH. THEOD. ROSSYN, *A. L. M. Phil. Doct. Philos. & Mathes. Prof. te Harderwyk.*

ANTH. PORTAL, *Leeraar der Geneeskunde aan de Hooge Schoole te Montpellier, Lid van het Koningl. Genootsch. der Weetensch. en Voorleezer der Ontleedkunde.*

LOUIS, Secretaire de l'Acad. de Chirurgie, &c. &c. à Paris.

IMAN JACOB VAN DEN BOSCH, *Med. Doct. in 's Hage, Lid van verscheide Genootschappen.*

A. YPEY, *Phil. & Med. Doct. & Botanices Lector te Franeker.*

JACOBUS ROCQUETTE, *Med. Doct. en Lector in de Vroedkunde te Haarlem.*

JOH. FRED. MIEG, *Ambassade-Prediker van de Republiek, te Weenen.*

C. HOFFMAN JANSZ. *Med. Doct. en Lector in de Vroedkunde te Alkmaar.*

JOHANNES LUBLINK DE JONGE, *Directeur der Maatsch. tot redding van Drenkelingen te Amsterdam.*

JOHANNES MONNIKHOFF, *Chirurgyn te Amsterdam.*

WAAR-

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in May 1775.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 0½	30. 2	30. 3	59	60	57	N W	W	N W	Held. W.
2	— 4	— 4	— 4	56	62	58	——	O	——	Dauw H.
3	— 3½	— 2½	— 2	59	70	61	Z	——	N O	Helder.
4	— 1	29.11½	29.10½	61	72	63	N O	N O	——	——
5	29. 9½	— 9	— 8½	61	70	63	Z W	W	Z W	-- R.Weerl.
6	——	— 11½	30. 1	57	58	53	N W	N	N	Betr. W. H.
7	30. 2	30. 2	——	56	63	57	W	W	W	Helder.
8	— 0	— 0	29.11½	57	60	55	Z W	N W	N W	Reg. Buij.
9	— 0½	——	— 11	58	63	59	W t N	W t Z	Z W	Helder W.
10	29.10½	——	30. 0	56	56	53	N W	N W	N W	—— —— W.
11	30. 0½	— 1½	— 1	51	55	49	N N W	N N W	N N W	Buijig Hag.
12	— 1	— 0½	— 0½	49	55	50	W t N	W	N O	—— ——
13	——	— 1½	— 1½	47	56	50	N O	N O	——	Helder.
14	— 2½	— 2½	— 2½	50	54	51	N t O	N t O	Z W	——
15	— 1	— 1	— 0½	54	59	52	W t N	N W	N t W	Betr. R. H.
16	29.11½	29.10	29. 8	56	61	55	Z W	Z W	Z W	H. Regen.
17	— 7½	— 7½	— 8½	50	54	46	N W	N W	N	Buijig.
18	— 10	— 10¼	— 11	47	50	44	——	——	——	——
19	——	— 10	— 9	44	49	44	——	——	——	—— Hagel.
20	——	30. 0	30. 0½	44	54	48	N	N t O	N t O	—— Held.
21	30. 1½	— 2	— 2	48	55	47	——	N	N	Held. W.
22	— 2½	— 3	— 3	51	56	52	——	N O	N O	Betr.
23	— 2	— 1	— 0½	52	60	54	——	N W	N W	—— Held,
24	— 0	29.11	29.10	58	67	58	O	O	N O	Helder W.
25	29. 9	— 9	— 9	62	65	54	Z t O	Z t O	N W	—— Betr.
26	— 10	30. 0	30. 1	51	54	50	N W	N W	N	Wind H.
27	30. 1	— 2	— 2½	51	55	50	N	N	——	Buijig.
28	— 3½	— 4	— 4	51	57	51	——	——	——	Betr. Held.
29	— 4½	— 4½	——	52	63	54	——	——	——	Helder.
30	— 4	— 4	— 3½	55	66	58	N t W	N t W	N t W	Betr. Held.
31	— 3	— 3	— 2½	56	65	55	N W	N W	N W	Helder.

Hoogste Barometer d. 30. 4½ }
Laagste Barometer d. 29. 7½ } middelb. d. 30. 0
Hoogste Thermometer gr. 72. }
Laagste Thermometer gr. 44. } middelb. gr. 58

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

EENIGE AANMERKINGEN OVER DE OVEREENKOMST TUSSCHEN DE STAAT- EN ZEDEKUNDE.

TWEEDE VERTOOG.

IN ons voorig Vertoog (*) hebben wy aangetoond, dat de goede Staat- en Zedekunde, uit haaren aart, met elkander overeenkomen, en geen strydige bevelen geeven. —— Thans zullen wy het Stuk opvatten, daar wy het toen lieten; om, tot eene Proeve, eene dier byzonderheden te onderzoeken, welken men tegens ons Betoog zoude kunnen inbrengen. Maar eer wy dit aanvangen, dienen wy een weinig te redeneeren over de gesteldheid van een Volk, waar in het weezen moet, zal het gezegd worden gelukkig te zyn.

Hier van behoort men opgehelderde begrippen te hebben, zal men over ons Stuk door kunnen denken: want zo ras men het geluk des Volks stelt in dingen, waar in het niet gelegen is, kan het niet anders zyn, of men moet zig teffens de Staatkunde vertegenwoordigen, als Wetten geevende, volstrekt strydig tegens die, welken de Zedekunde beveelt.

Dan het is niet zeer gemakkelyk, over het Volks geluk regt te redeneeren. Elke Natie tog heeft haare byzondere eigenschappen, en betrekkingen, welken, dikwyls afhangen van derzelven Nabuuren, gelegenheid, innerlyke gesteldheid, en Regeeringsvorm. Ook is het ons oogmerk niet, hier breed uit te weiden over iets, waar over men geheele boeken zoude kunnen schryven. —— Wy moeten ons hier, over dit onderwerp, alleen in zo verre uitlaaten, als noodig is tot ons doelwit: en dit zal het beknoptste kunnen geschieden, door eenige algemeene Aanmerkingen voor te stellen, welken het noodig licht over dit stuk zullen verspreiden.

Een Volk is dan gelukkig; (1.) wanneer het voorzien is van de noodwendigheden des leevens; en alles, wat tot een geoorloofd vermaak aanleiding geeft. Wanneer de Handwerken op zodanig een voet geregeld zyn, dat elk, die werken wil, in stilheid en vrede, met zyn huisgezin, zyn brood kan ee-

(*) Zie boven bl. 225—232.

eeten (*). Wanneer elk gerust bezit, het geen hy verkregen heeft, en niet te vreezen heeft, dat het hem op eene listige of geweldige wyze zal ontvreemd worden. Dit nu is te verkrygen, al bezit zulk een Volk juist geen onmeetbaare schatten; al is het, dat juist zulke vermaaken, welken aanleiding geeven tot ongeregeldheden, by het zelve niet gevonden worden; al is het, dat de pragt, en de overdaad, by dat Volk geen plaats hebbe.

Een Volk is dan gelukkig, (2.) wanneer het in veiligheid is tegens de aanvallen zyner Nabuuren, of in staat is, om zig, in geval van nood, met nadruk te verdedigen. Maar hier toe is het juist niet noodig, dat het gevreesd zy by zyne Nabuuren; dat het een magtig Leger op de been hebbe; en daar door, of zyne Landsgenooten tot een gedwongen Krygsdienst noodzaake, of onder zwaare lasten doe zugten.—— Gevreesd te zyn by zyne Nabuuren, is wel eene soort van eer, maar niet altoos dienstig tot het geluk van een Volk. Nydige of vreesagtige Nabuuren spannen dan dikwyls samen, om die gevreesdheid te verminderen, of geheel weg te neemen; daar door wordt zulk een gevreesd Volk dan in verderfelyke Oorlogen ingewikkeld; welken, zo zy al deszelfs geheelen ondergang niet berokkenen, egter zulk een Volk ontzetten van die stilte, en rust, waar van het de aangenaame Vrugten zoude gesmaakt hebben, was het niet gevreesd geweest. *Lodewyk* de XIV heeft zig zekerlyk gevreesd gemaakt by zyne Na-

(*) Ik moet, by deeze gelegenheid, eene aanmerking maaken, die de oplettendheid myner Landsgenooten byzonder verdient.—— Te weeten: ——— In eenige Steden van ons Vaderland is het, met de belooningen van sommige Handwerkslieden zo gesteld; dat zulk een Ambagtsman, die een groot huisgezin te onderhouden heeft, hoe naarstig hy werkt, egter niet bestaan kan; ten zy hy door liefdegiften ondersteund werde. Dit was voor eenige Jaaren geheel anders; en is thans ten uitersten nadeelig.—— De naarstigheid wordt verhinderd, en de luiheid niet zelden gevoed, wanneer een Ambagtsman een gedeelte zyner Inkomsten uit de armenkasse trekt. Elk, die werken wil, moet in een welgeregeld Gemeenebest, een ordentelyk bestaan hebben, of hy is in verzoeking, van dus te denken: „ of schoon ik, uit al myn vermogen arbeide, ik moet egter op de „ lyst der bedeelden staan; zal ik my dan zo afstobben? Laat ik dan „ liever wat meer myn gemak neemen, en wat meer gebruik maaken „ van de liefdaadigheid van anderen".—— Dit Stuk verdiende eene nauwkeuriger overweeging; —— dan ik heb het hier alleen willen aanroeren, om Staatkundigen gelegenheid tot denken te geeven.

Nabuuren; dan teffens is het waar, dat hy, even daar door, zyn Volk menigwerf van weezenlyke voordeelen beroofd, en meer zyn eigen eer, dan het geluk zyner Onderdaanen, bevorderd heeft. Magtige Legers op de been te hebben verwekt niet zelden argwaan, en het aanhoudend gebukt gaan onder zwaare lasten maakt den Onderdaan en onbekwaam en onwillig tot het opbrengen van buitengewonen. Koningin *Elizabeth* betuigde eens, liever het geld te zien in de beurs van haare Ingezetenen, dan in haare eigen Schatkist. Hier door wordt eene gewilligheid veroorzaakt, tot het opbrengen van lasten, waar van men, in eene andere wyze van beſtuur, zelden voorbeelden aantreft. 't Is waar, 'er is ſomtyds een Leger noodig ter beveiliging, en om, by gelegenheid van een onverwagten inval, niet geheel buiten ſtaat te zyn van den vyand het hoofd te bieden; maar, altoos, in een ſtaat van te kunnen aanvallen, te zyn is niet zelden gevaarlyk, en ſteeds zeer drukkende voor de Onderdaanen. De aankweeking van de liefde tot het Vaderland behoort zekerlyk onder de middelen, tot bewaaring der veiligheid. Het ziet 'er met een volk ſlegt uit; wanneer het, met den Ezel van *Ezopus*, onverſchillig is, wien het diene; en zodanig egter kan het zyn, al is het gevreesd by zyne Nabuuren; en al heeft het magtige Legers op de been. Dit is derhalven geen noodzaaklyk vereischte van het weezenlyk geluk eenes Volks. De dapperheid is insgelyks een geſchikt middel, om zig te bewaaren voor geweld van buiten; daar elk Burger een Soldaat, ja elke Vrouw eene *Kenau Hasſelaar* is, is een Volk, in dat opzigt, gelukkig, al is deszelfs geregelde Krygsmagt niet aanzienelyk, of deszelfs Schatkist met geen goud vervuld. Zulk eene dapperheid veroorzaakt daarenboven geen benyders, en maakt, vooral als die met deugd gepaard gaat, een Volk meer geagt dan gevreesd, meer bemind dan gehaat.

Men ſchildere ons des een Volk nimmer gelukkig af, alleen daarom, om dat deszelfs Koning eene gedugte Krygsmagt heeft; om dat hy dapper en oorlogzugtig is; zig ontzaglyk by zyne Nabuuren gemaakt heeft, en elk oogenblik, om zo te ſpreeken, gereed ſtaat, om het zynen belediger duur betaald te zetten. De inwendige veiligheid gaat niet altoos met zulk eene geſteldheid gepaard.—— En dit zo zynde, hoe verkeerd redeneert men dan, wanneer men zig verbeeldt, dat het eene Les der gezonde Staatkunde is, zig in het algemeen gevreesd te maaken by zyne Nabuuren; al is het dat men daar toe zulke middelen moet gebruiken, welken met de voorſchriften der Zedekunde niet overeenkomen.

Een Volk daarenboven (3.) is dan gelukkig, wanneer het veele Volksdeugden oeffent! —— Kuisheid bevordert de gezondheid der Ingezetenen, en verhindert veele twisten en burgerlyke oneenigheden. —— Maatigheid, en eene betamelyke ſpaarzaamheid, beletten den wellust, en die tederheid, (het woord *tederheid* in een kwaaden zin genomen,) die de gehardheid in gevaaren, en de onverſchrokkenheid in tegenſpoeden, verhindert. — Goede trouw en opregtheid boezemt voordeelige vooroordeelen in aan de Nabuuren; en wordt, zo al niet altoos naar waarde geëerd, egter dikwyls beloond, door gelyke gedraagingen van de andere zyde. —— Naarſtigheid en werkzaamheid zyn, behalven dat zy de deur ſluiten voor veele ondeugden, eer geſchikt, om een Volk te doen bloeien; de handwerken voordeelig te doen gaan; en die dorheid, en magerheid onder de mindere Gemeente voor te komen, die de gewoone gevolgen zyn van een lui en werkeloos leven; en voor een Volk dikwyls, of door ſlaaverny, of door een geheelen ondergang, gevolgd worden.

Zie daar de vereischten, welken men in een Volksſtaat behoort te vinden, zal het Volk waarlyk gezegd worden gelukkig te zyn. En zie daar dan teffens de vereischten, welken de Staatkunde moet aankweeken en bevorderen. 't Is zo, het ſtrydt niet met het geluk van een Volk, ryk te zyn; overvloed van alles te hebben; eene gevulde Schatkist te bezitten; magtige Legers op de been te hebben; dit kan ook, wel beſchouwd, en beſtierd, een grooter geluk aan een Volk toebrengen. Maar dit alleen wilde ik opgemerkt hebben, dat het niet noodzaaklyk vereischt wordt, om een Volk gelukkig te maaken; en dat het derhalven zo niet onder de bedoelde eindens der Staatkunde kan of moet geteld worden, dat zy dit doelwit moet bereiken, of aan het geluk van een Volk wanhoopen. — In zulk een geval toch zou de Staatkunde zekerlyk alle mogelyke middelen tot verkryging van eer, rykdom, en magt voorſchryven; zonder daar op te letten, of die middelen door de Zedekunde werden goedgekeurd. En indien deeze eindens niet anders, dan door middelen, volgens de Zedekunde onbehoorlyk konden verkreegen worden, zou de Staatkunde dezelven egter vorderen: vermits die niet anders, dan het geluk van een Volk kan bedoelen, en de daar toe geſchikte middelen, als nuttig, en noodig, voorſchryven; en dus als geoorloofd vooronderſtellen. Maar elk ziet, dat dan iets te gelyk Staatkundig geoorloofd, en Zedekundig ongeoorloofd zoude zyn. Laat ons de zaak door een voorbeeld ophelderen!

Stel

Stel u een Volk voor, dat noch magtig, noch ryk is; wiens Ingezetenen bepaalde, schoon voor hunne maatige verteeringen genoegzaame, Inkomsten hebben; wiens bezittingen meest bestaan in vrugtbaare Landeryen, en rentengeevende Kudden, die afhangen van zorg en arbeid. Stel u dat Land voor, als een Land, waar in vrede en rust haare wooning gevestigd, en waar in maatigheid met spaarzaamheid, arbeidzaamheid en naarstigheid, haaren zetel hebben. Stel u dat Volk te gelyk voor, als niet gevreesd by deszelfs Nabuuren; geen magtige Legers op de been hebbende; en geen uitgebreide geldsommen bezittende. Verbeeld u dan eens, dat 'er aan het hoofd van dit Volk een Staatkundig, en teffens Oorlogzugtig Vorst komt, wien de eer, van gevreesd te zyn, zeer begeerlyk is; — die het insgelyks, voor het geluk van zyne Onderdaanen noodig rekent, by anderen gevreesd te zyn, en ontzien te worden. Wat zal 'er het gevolg van weezen? Zulk een Vorst grypt elke gelegenheid aan, om eene aangedaane belediging te wreeken op eene wyze, die uitschittert (*eclateert*); hy noodzaakt des zyne Onderdaanen hem in den kryg te volgen. Hier door wordt de Landbouw verhinderd, de bevolking vertraagd, en de Onderdaanen moeten veele lasten opbrengen, om zyne Legers te onderhouden, en zyne Voorraadhuizen van Mond- en Krygsbehoeften te voorzien. De eertyds genoegzaame Inkomsten zyn nu bekrompen; en de stilte en vrede, die 'er voorheen het leven zo aangenaam maakte, verhuizen. Deezen maaken wel plaats voor een grooter ontzag, by de omgelegen Volken; maar niet voor een grooter vergenoegen, of een weezenlyker geluk. 't Strekt waarlyk niet altoos tot bevordering van het geluk van een Volk, om zo te spreeken, in de Waereld der Volken een hoogen toon te slaan; zo min, als het voor een byzonder Mensch het genoegen vermeerdert, wanneer hy ophoudt, een vergeeten Burger te zyn, en zig in eene hooge, doch netelige waardigheid, gezet ziet. Een Volk wordt niet altoos gelukkiger, wanneer de Vorst de paalen van zyn gebied uitbreidt, en, schoon voorspoedig, egter aanhoudend oorloogt. Zo het my niet ontschiet, meen ik wel eens deeze opmerking geleezen te hebben, dat ons Vaderland nimmer dien trap van voorspoed en geluk zou bereikt hebben, waar toe het gesteegen is, byaldien men deszelfs paalen verder had uitgebreid.

Het blykt dus klaar genoeg, dat het geluk van een Volk, niet altoos daar in bestaat, waar in men zig somtyds verbeeldt dat het gelegen is. — De eer, de grootheid van den Vorst, of van de Staatsdienaars, wordt dikwyls vermengd met het ge-

geluk der Onderdaanen; en als het eerste verkreegen wordt, denkt men somtyds ook het laatste te bereiken. —— Strekte de Succesfie - Oorlog, die Vrankryk, in het begin deezer eeuwe, ten koste van het goed en bloed zyner Onderdaanen, voerde, niet veel meer, om de grootsheid en gedugtheid der Fransche Kroone te bevorderen, dan om het weezenlyk geluk der Fransche Natie, over het algemeen, te vermeerderen? —— De Zee-Oorlogen, tusschen Engeland en onzen Staat, waren zekerlyk, door Engeland, meer uit grootsheid aangevangen, om het regt der Vlagge te hebben, dan om Engeland daadlyk gelukkiger te doen zyn. —— De eer van de Kroon is, in één woord, dikwerf de Springveer van verderfelyke Oorlogen, zonder dat 'er op gelet worde, of het nadeel, het welk, uit het voeren van zulk een Oorlog, voor het algemeen voortvloeit, minder zy, dan het nadeel, door het beledigen van de eer der Kroone veroorzaakt. Inmiddels zal men egter nooit kunnen betoogen, dat de goede Staatkunde een Oorlog aanraadt, door welken, waarschynlyk, de eer der Kroone zal worden gehandhaafd; doch door welken teffens den Onderdaanen een meerder nadeel zal toegebragt worden, dan door het geduldig draagen van zulk eene belediging. Deed zy dit, dan zoude zekerlyk iets Staatkundig geoorloofd, en Zedekundig ongeoorloofd zyn; daar het door de Zedekunde verboden wordt, het weezenlyk geluk aan het zogenaamde punt van eer op te offeren.

Deeze beginzels gelegd hebbende, gaan wy nu over tot de beschouwing van eene dier byzonderheden, welken men aandringt, ten bewyze, dat de Zedekunde verbiedt het geen door de Staatkunde aangepreezen wordt. Men zegt, b: v:, om de eigen woorden van den Baron DE BIELFELD te gebruiken, —— de Kerk beveelt ons, als eene eerste deugd, de uitdeeling van onze Aalmoessen aan alle soorten van Armen; de Staatkunde leert ons, dat de kleinste buitenspoorigheid in milddaadigheid schadelyk is voor den Staat; nademaal niets geschikter zy, om de bedelaaryen, het leegloopen, aan te moedigen, en de naarstigheid te beletten: want 'er zyn eigenlyk in de Waereld geen Armen, dan zieken, zwakken en gebrekkigen; en voor der zulker onderhoud zorgt de Staat. —— Volgens BIELFELD handelt derhalven een Christen strydig met een Staatkundigen, in het uitdeelen van aalmoessen; deeze geeft dezelven alleen aan zieken, zwakken en onmagtigen; de andere aan allen. Hy dan die Staatkundig wél geeft, geeft niet wél, als een Christen; en die, als een Christen, op eene regte wyze weldaadigheid oeffent, handelt, in sommige gevallen,

kwaa-

kwaalyk, als men 't Staatkundig beschouwt. De Staatkunde verbiedt gevolglyk, het geen de Godsdienst inscherpt. Zie hier eene tegenstrydigheid, tusschen de Staat- en de Zedekunde!

Om dit Stuk behoorlyk na te gaan, moeten wy regt bepaalen, wat de H. S. bedoelt, wanneer zy ons beveelt, aan allen wel te doen; door *allen* verstaat zy niet, allen, op alle tyden; dit zyn twee onderscheidene denkbeelden. Men doet aan allen wel, wanneer men, niet alleen aan zulken, die onze hulpe, onze liefde, waardig zyn, wel doet; maar 'er behoort ook toe, dat men 't aan zulken doe, die het onwaardig zyn; mits dat het regtmaatig geschiede; namelyk, wanneer zy in zulke omstandigheden geplaatst zyn, schoon door hunne eigen schuld; dat zy, buiten onze hulp, ongelukkig zouden zyn. — Een, die met drinken en speelen zyne vermogens verteerd heeft, legt van gebrek op sterven; — men moet hem, of door aalmoessen ondersteunen, of den geest zien uitblaazen. — Het laatste verbiedt de Christelyke Liefde; maar wordt het door de goede Staatkunde gebooden? Geenzints. — De Staatkunde toch raadt niet aan, de Ingezetenen te verminderen, of te bederven; dan, door zulk een in zynen ongelukkigen staat te laaten liggen, wordt hy geheel bedorven; hy sterft, en door zyn dood vermindert het getal der Ingezetenen. *De Zedekunde* gebiedt in dit geval de liefde zo te oeffenen, dat zulk een, uit zyn tegenwoordig ongeluk, niet alleen gered, maar ook voor het toekomende, indien het mogelyk zy, verbeterd werde. — Dit gebiedt ook de goede Staatkunde; want kan de weldaadigheid hem tot eenen goeden Burger maaken, dan wordt zy immers, op het sterkste, door de Staatkunde aanbevolen. — Maar verder. — Aan allen wel te doen, maar meest aan de huisgenoten des geloofs, betekent, aan allerleie gezindheden wel te doen; — niet alleen aan Christenen, maar zelfs aan Heidenen, enz. aan alle Menschen. — Immers de liefde tot onzen Evenmensch strekt zig niet alleen uit tot zulken, die het zelfde met ons gelooven, maar ook tot hen, die van ons verschillen, en egter in denzelfden kring van weezens met ons geplaatst zyn. — Aan allen wel te doen kan daarenboven niet betekenen, aan allen, zonder eenige bepaaling, zonder eenig onderscheid, wel te doen; of de H. S. strydt met zig zelf. Immers is ook door de Christelyke Zedekunde dit bevel gegeeven, dat hy die niet werkt, dat is die werken kan, maar niet wil, niet zal eeten. Indien nu de H. S. gebood, aan dezulken, die uit luiheid niet werken willen, egter milddaadigheid te oeffenen, dan zou zy gebieden, spys te verzorgen ook aan zulken, die niet werken willen, dat zig

zelve tegenſpreekt, en valsch is. Eindelyk; —— het ſtrydt met de liefde tot onzen Evenmensch, moedwillige Armen te onderſteunen; daar wy, door zulk eene weldaadigheid, hun zedelyk Karakter bederven; en hen eene hebbelyke ongeſchiktheid doen verkrygen, of dezelve verder aankweeken, om nuttige leden der Maatſchappye te zyn. De luiheid onzer Natuurgenooten te bevorderen, is, hun nadeel te berokkenen; dan dit verbiedt de Christelyke Zedekunde; derhalven —— Hoe ſterk ſpreekt hier omtrent HERVEY (*), niet als een Staatkundige, maar als een ſtreng Godgeleerde; wanneer hy zegt. „ Maar wat de laatstgemelde aangaat, (namelyk de gemene „ Bedelaars) ik beken vry uit, dat ik het voor myn pligt aan„ zie, zulke ballasten der aarde af te wyzen. —— Voor dus„ danige zou het tugthuis een ruim zoo heilzaame voorraad „ zyn, dan eenige onderſtand van onze tafel; en opſluiting „ tot den arbeid eene nuttelyker liefde, dan de mildaadigheid „ van onze beurs". —— En Hy beſluit dus. —— „ Geef, „ uit dankbaarheid aan Christus, uit mededoogen met de be„ hoeftigen; en zyt voor eeuwig gezegend. Maar geef aan „ geene onverbeterlyke Landloopers, om hunne godloosheid „ te onderhouden, en luije ongevoeligheid te mesten; op dat „ u niet ten geenen dage gevraagd worde, *wie heeft zulks* „ *van uwe handen geëischt?* Op dat wy niet, door ongebon„ dene Schepzels te handhaven, in die overgegevene luiheid, „ welke de Voedſter is van alle ondeugd, deelgenoten wor„ den van hunne ſchuld, en handdadig aan hunnen onder„ gang". Hoe ſtrooken niet de gevoelens van den Godgeleerden en godvrugtigen HERVEY, met die van den Staatkundigen BIELFELD? Had de laatſte deeze aantekening van den eerſten geleezen, hy had nimmer zo geſchreeven, als hy nu gedaan heeft; of hy zoude het, zulks geſchreeven hebbende, met diepe ſchaamte uitgewischt hebben. Hoe noodzaaklyk is het dan voor een goed Staatkundigen, teffens een regtſchapen Godgeleerde te zyn!

Maar, dus gaat de Baron voort; gelyk het met de uitdeeling der aalmoesſen gelegen is, zo is het ook geſteld met de luxe, of de weelde. —— Wat men preêken mag, het is niet te min waar, dat die *luxe*, (ik bedien my, ik weet niet waarom, liever van dit onduitsch woord, dan van het woord *weelde*, het welk my niet volkomen voldoet,) hoe zeer uitgekreeten, de eerſte bron is van den overvloed van den Staat. Hy wil derhalven zeggen, de luxe wordt door de zedekunde ver-

(*) *Theron* en *Aspaſio*, IV D. bl. 406.

verbooden, en door de Staatkunde aanbevolen; dus is hier wederom eene tegenſtrydigheid.

Veel is 'er over de luxe, over derzelver voor- of nadeeligheid voor den Staat, geſchreeven; en men heeft 'er niet zelden verward over gedagt, of zig des aangaande onnaauwkeurig uitgedrukt. Doch dat de luxe, die door de goede Staatkunde wordt aanbevolen, door de zedekunde niet verbooden wordt, kunnen wy met korte woorden betoogen; terwyl wy verder onze leezers aanraaden, de aanmerkingen van Mr. DE CAMPAGNE over dit Stuk te leezen (*). Wanneer de luxe aanleiding geeft, tot dartelheid, verwyfdheid, ongebondenheid, hoogmoed, verheffing boven zyn ſtaat in de waereld, het maaken van ſchulden en diergelyken, maakt zy ſlegte burgers, en dan wordt zy, door de goede Staatkunde, zo wel als door de Zedekunde verbooden. Geen Volk tog kan gelukkig zyn, het welk beſtaat uit vadzige, wispeltuurige, losbandige, verkwistende leden. —— Zulke Volks-ondeugden beletten de rust van binnen, en de veiligheid van buiten. Zy maaken de burgers, als menſchen beſchouwd, ongelukkig; en als burgers, tot verſtoorders van hun eigen welzyn: — en de goede Staatkunde kan zulk eene luxe niet genoeg beletten. Integendeel die luxe, welke aanleiding geeft tot deftigheid, overvloed, beſchaafdheid, vergenoegdheid, een behoorlyk onderſcheid tusſchen lieden van verſchillenden ſtaat en rang in de maatſchappy, is voordeelig, en wordt, door de Zedekunde, zo wel als door de Staatkunde, aangepreezen. —— Rykdom immers is niet onbeſtaanbaar met waare Godzaligheid: — maar, ryk te zyn, en van zyne ſchatten gebruik te maaken, kan geen plaats hebben, ten zy men meerder geniete, dan men volſtrekt noodig heeft tot levensonderhoud. ——— Blyft men daaromtrent binnen de behoorlyke paalen; gebruikt men zyne goederen, op zodanig eene wyze, dat men daar door niet zedelyk bedorven worde, dan handelt men niet ſtrydig met de bevelen der Zedekunde. —— Een ryke zou integendeel een verkeerd gebruik maaken van zynen rykdom, byaldien hy zyn leven wilde inrigten, gelyk een ambagtsman. —— Hy zoude, in zulk een geval, of zyne overſchietende penningen moeten opſtapelen, om nog ryker te worden, of dezelven aan nuttelooze aalmoesſen beſteeden. Deed hy het eerſte, zo bragt hy zig in gevaar, van een gierigaart te worden; en deed hy het laatſte, hy zoude dan liefdaa-

(*) *Principes d'un bon Gouvernement*, Tom. II, p. 508. & ſuivans.

daadig moeten zyn, op eene wyze, welke door de Zedekunde wordt afgekeurd. Hy kan daarentegen in den grootsten overvloed, nederig, maatig, bescheiden, en liefderyk zyn. Hy kan, door veel te gebruiken, armen aan de kost helpen; en zelfs kan de spaarzaamheid plaats hebben by hem, die jaarlyks schatten uitgeeft. De goede Staatkunde komt hier wederom met de Zedekunde nauwkeurig overeen.

Deeze zyn de byzonderheden, ontrent welken wy thans wilden aantoonen, hoe 't niet overeenkomstig met de waarheid is, te stellen, dat de Zedekunde iets verbiedt, hetgeen door de Staatkunde wordt aangepreezen. 'Er is zeker een grooter aantal van gevallen, waar in men, in den eersten opslag, een schynstrydigheid ontdekt; en nopens welken wy het zelfde zouden kunnen bewyzen; dan wy oordeelen hier mede onze taak voor deeze reize te hebben afgedaan; schoon wy egter niet onwillig zyn, om, zulks begeerd wordende, hier over, by eene andere gelegenheid, nog het een en 't ander onder het oog van onze Landsgenooten te brengen.

U. . . . . A.

WAARNEEMING OVER EENE WONDE TER PLAATZE DER LENDENEN, AAN DE RECHTER ZYDE DOORGAANDE TOT IN DE NIER; VEROORZAAKT DOOR EEN STEEK MET DE BAJONET. Door M. BOURIENNE, *Chirurgien Major des Armées du Roi*, &c. op Korsica.

(*Journal de Médecine &c. Tom. XLII.*)

EEn Korporaal van 't Regiment van *Quercy* werd in 't Soldaaten Gasthuis te *Bastia*, den 18 July 1772, gebragt. Hy was door een van zyne Kameraaden gewond met een Bajonet, in de Lendenen aan de rechterzyde. De toevallen gaven te kennen, dat de Nier van dezelfde zyde gekwetst was; de gekwetste gevoelde een sterke pyn ter plaats van de Wond, waarby kwamen neigingen tot braaken, een algemeene spanning in den geheelen omtrek van den onderbuik, de optrekking van den Bal aan die zyde. Daar ontstond geene bloedstorting noch zwelling in de Wond, dezelve werd eenvoudig verbonden; men deed den gekwetsten viermaalen op malkander binnen weinig tyds aderlaaten: men zocht door een geschikten leefregel, verzachtende Dranken, Lavementen, warme Stoovingen op den buik, de eerste toevallen te overwinnen; den volgenden morgen had de Zieke aandrangt wa-

te-

teren, dog hy deed te vergeefs alle poogingen om zyn blaas te ontlasten, alle aangewende behendigheid was vruchteloos. Men hield met dezelfde middelen, zo even genoemd, aan. De gekwetste loosde over dag twee kommetjes hoog rood bloed, 't welk bevestigde dat de Nier gewond was, en wel vry diep. Na dat de blaas van 't bevatte bloed ontlast was, nam 't water weder zyn gewoon' loop. 's Nachts tusschen den tweeden en derden dag ontstond 'er in de Wond een aanmerkelyke bloeding, welk door 't aanleggen van plukzel, door een zachte drukking ondersteund, gestuit werd. Men herhaalde wederom de aderlaating. Den derden dag gevoelde de Lyder aandrang tot wateren: niet tegenstaande alle poogingen welke hy aanwendde, kon hy geen enkel drup water kwyt raaken. Dewyl de blaas zeer gespannen was, en de pynen daar ter plaats heftig, nam ik myn toevlucht tot de sonde. Maar de spanning en gevoeligheid van de *Urethra* beletteden de ingang van de sonde binnen de blaas. Met veel voorzichtigheid en geduld, kwam ik eindelyk zo verre, dat ik de sonde in de blaas bragt, ik konde evenwel den lyder geen water aftappen: in 't te rug trekken van de sonde, kwam 'er een stuk geronnen bloed ter lengte van drie duimen te voorschyn: na de ontlasting hiervan, maakte de Lyder met gemak zyn water; de pynen, die hy gevoeld hadde, verdweenen. Men hield met 't gebruik van dezelfde middelen aan, waarby ik alleen een zuuren drank voegde. Den zesden dag ontstonden de pynen weder op nieuw: de pols was hard, de buik was in den omtrek van den Navel en de Blaas gespannen; de Lyder gevoelde een algemeene ongemakkelykheid, en werd door benauwdheden gekweld; de hitte was sterk, en de huid droog. Deeze toevallen deeden my de aderlaating herhaalen, welke een algemeene verligting aanbragten, en ten deele de toevallen verdreef: de uitwendige wond stond wel, dog de Lyder gevoelde een sterke pyn in de zelfstandigheid van de Nier. De Lyder ging voort met 't gebruik van den verzachtenden drank, en de overige genoemde middelen. De sterke pyn in de Nier verminderde, maar 'er volgde een heftige pyn op aan den hals van de blaas. De Lyder konde niet wateren, en was zeer ongemakkelyk. Ik kon met de sonde, waarvan ik my bediende, niet in de blaas komen: ik vond niet goed, geweld te gebruiken, uit vreeze dat ik nog meerder prikkeling zoude te weeg brengen, en daar door de toevallen verzwaaren. Eindelyk ontlastte de Lyder, na veele pooging en pyniging, drie aanmerkelyke stukken samengeronnen bloed: waar op de toevallen verminderd zyn, en 't water werd weder met gemak

mak langs den gewoonen weg ontlast. Men hieldt met 't gebruik van de lavementen en de ftoovingen aan. De Lyder bevond zich op den twaalfden dag vry wel, en gevoelde alleen een draagelyke pyn, ter plaatze van de maag. De lyder is eerst met de vergunning van een dooijer van een ey in de *bouillon* begonnen van zyne nauw bepaalde eetregel af te wyken, en gewendde zich allengskens aan vaster fpyzen. De pynen hielden geheel op, en de wonde was gecicatrifeerd; de gekwetfte won aan in krachten, en heeft 't Hospitaal verlaaten, volkomen geneezen zynde, den vier en twintigften dag na zyne aankomst. De lyder die 't onderwerp van deeze Waarneeming uitmaakt, heeft zwaare pynen, benauwdheden, en een belette waterloozing doorgeftaan, &c. 't Samengeronnen bloed in de blaas, een vreemd lichaam uitmaakende, verhinderde 't water van zich te ontlasten, zelfs niet met behulp van een fonde: de poogingen van de natuur hebben langzamerhand 't ftuk geronnen bloed in de *urethra* gedreeven, om daar uit naar buiten ontlast te worden. Ik zoude den gewonden van veele pynen kunnen bevryd hebben, gebruik maakende van een eenvoudig middel, waaraan ik niet gedacht hebbe, dan na zyne geneezing; te weeten, een infpuiting van warm water in de blaas, waarvan ik my met gevolg bediend hebbe, in een kwetfing, gelyk aan deeze, waarvan ik nu 't verhaal gedaan hebbe. Verfcheide Auteuren, handelende van de wonden der Nier, raaden, dergelyke wonden aan de zorg van de natuur over te laaten; zy voegen 'er byna niets meer by. HEISTER en LAMOTTE handelen 'er over, de een volgens den ander. Men kan niet ontkennen, dat indien de wonden van dergelyke werktuigen van ontfteekingen en inwendige verzweeringen gevolgd worden, dat men nauwlyks deeze toevallen door plaatzelyke middelen kan tegengaan; maar men moet alsdan de algemeene middelen gebruiken, en de behandeling veranderen naar de omftandigheden. De jonge Heelmeesters moeten derhalven geen al te veel vertrouwen ftellen, in dergelyke gevallen, op de redding van de natuur, anders zullen ze dikwyls den gekwetften, aan hun zorg toebetrouwd, zien fterven.

BESCHRYVING VAN EEN OPTOCHT DER VIOLETKLEURIGE KREEFTEN OP DE CARIBDISCHE EILANDEN.

(Overgenomen uit GOLDSMITH's *History of the Earth and animated Nature*).

DE Violetkleurige Kreeften op de *Caribdifche Eilanden* leeven niet alleen in eene foort van geregelde maatfchappy, op 't gebergte, waar zy zich onthouden, maar trekken eenmaal 's jaars geregeld naa den zeekant, by millioenen tesfens. Dewyl zy zeer fterk vermenigvuldigen, verkiezen zy de maanden April of May om hunnen optocht te beginnen: en komen dan by duizenden te voorfchyn uit de ftammen van holle boomen, uit de fpleeten der rotzen, en uit de holen, welke zy voor zich onder de oppervlakte der aarde gegraaven hebben. Op dien tyd is de geheele grond bedekt met deeze reizende menigte; men kan nauwlyks den voet nederzetten zonder 'er op te trappen. De zee is de plaats hunner beooging; en zy trekken lynrecht derwaards. Geen landmeeter zou hun een korter weg kunnen aanwyzen en afbaakenen; zy gaan, welke hinderpaalen 'er ook tusfchen beide mogen komen, noch te regter noch te flinker zyde van den lynrechten weg af; zelf, indien zy een huis aantreffen, zullen zy 'er over heen tragten te klimmen, om dien onafgebrooken te agtervolgen. Doch, fchoon dit de algemeene regel van hunnen optocht is, vinden zy zich, by zommige gelegenheden, genoodzaakt, dien naar de landsgefteltenisfe te fchikken; wordt hun weg door rivieren afgefneeden, dan ziet men ze langs den loop des ftrooms wenden en keeren.

Van het gebergte af wordt de Optocht voortgezet met de geregeldheid van een Leger, onder het geleide van een ervaaren Veldoverften: doorgaans zyn ze in drie groote hoopen verdeeld; de eerfte beftaat uit de fterkfte en ftoutmoedigfte Mannetjes, die vooruit trekken, om den weg te baanen, en de grootfte gevaaren onder de oogen te zien. Menigmaal vinden deeze zich genoodzaakt, uit gebrek aan regen, halte te houden, en de gefchiktfte legerplaats op te zoeken, tot dat het weêr verandere. — Het middelfte gedeelte beftaat uit wyfjes, die noit het gebergte verlaaten, of het moet reeds eenigen tyd geregend hebben: wanneer zy geregeld aftrekken, en zo digt inéén, datze den grond meest bedekken, ter uitgeftrektheid zomtyds van drie mylen in de langte, en vyftig fchreeden in de breedte. Drie of vier dagen laater volgt de

Ag-

Agterhoede, een verwarde hoop van Mannetjes en Wyfjes, doch zo ſterk en talryk niet als de voorgaande. De nagt is de tyd, wanneer zy den meesten weg afleggen; doch, indien het by dag regent, laaten zy deeze gunſtige gelegenheid niet vrugtloos voorby glippen, en zy zetten hunnen weg traaglyk en eenpaarig voort. Wanneer de Zon ſchynt en de grond heet wordt, houden zy ſtil, en wagten tot de koude van den avond. Als zy verſchrikt worden, trekken zy, in groote verwarring te rugge, hunne ſchaaren overeinde houdende; ook tragten zy hunne vyanden te verſchrikken, door de ſchaaren tegen elkander te ſlaan, als ware het om, die hun verſtooren, te dreigen. Maar, hoewel zy dus zich gevreesd poogen te maaken by de Menſchen, hebben zy veel meer voor elkander te vreezen: want zy zyn gewoon, wanneer 'er een verminkt wordt, dat hy den hoop niet volgen kan, dien terſtond aan te vallen, af te maaken, op te eeten, en dan de reis weder voort te zetten.

Wanneer zy, naa een afmattenden tocht, en het ontworſtelen van duizend gevaaren, want zy beſteeden zomwylen drie maanden, eer zy het ſtrand bereiken, ter bedoelde plaatze gekomen zyn, maaken zy zich gereed om kuit te ſchieten. De kuitkorrels zyn nog in hun lichaam, en zitten niet uitwendig onder den ſtaart, gelyk dit gemeenlyk onder de Kreeften plaats geeft. Zy wagten het behulp des Zeewaters af in dit werk der verlosſinge. Dus hebben de Wyfjes Kreeften den Zeeoever niet bereikt, of zy gaan naa den kant der zee, en laaten de golven twee of drie keeren over haare lichaamen heen ſtorten. Dit ſchynt alleen eene voorbereiding om de kuit tot rypheid te brengen: want, zonder verder uitſtel, keeren zy te rugge, om een verblyf op het Land te zoeken. Ondertusſchen wordt de kuit grooter, en komt buiten het lichaam, onder den ſtaart. Deeze kuitklomp is van dikte als een Hoender-ey, en gelykt zeer naar Haaringkuit. In deezen zwangeren ſtaat bezoeken zy nog ééns, voor 't laatst, het ſtrand, en de kuit afwerpende in het water, laaten zy dezelve aan 't geval over. — Ten deezen tyde zyn 'er geheele ſchoolen van hongerige visſchen omtrent het ſtrand, wagtende op dien jaarlykſchen voorraad: de zee ſchynt 'er op eenen grooter afſtand zwart van, en by gisſing, worden wel twee derde deelen van deeze Kreeftkuit door de Visſchen verſlonden. De Kuitkorrels, die deeze verſcheurende tanden ontkomen, worden onder het zand uitgebroed, en kort daar op ziet men millioenen van deeze kleine Kreeften het ſtrand verlaaten, en traaglyk na het gebergte trekken.

De

De ouden zyn nog traager in het wederkeeren ; zy zyn zo zwak en rank geworden, dat zy nauwlyks kunnen voortkruipen, en hun vleesch verandert dan van kleur. De meesten vinden zich genoodzaakt in de vlakke gedeelten van het land te blyven, tot dat zy herfteld zyn ; holen in de aarde maakende, welke zy aan den ingang met bladeren en ruigte dekken, om de lugt te weeren. Daar leggen zy de oude fchaalen af, die zy als geheel agterlaaten, de plaats aan den buik, waar zy fpleeten, onzigtbaar zynde. Op dien tyd zyn ze geheel naakt, en bykans zonder beweeging, zes dagen lang: wanneer zy zeer vet en fmaaklyk om te eeten worden. Zy hebben dan onder hun maag, vier breede witte fteentjes, die allengskens afneemen, naar gelange de fchaal harder wordt, en deeze zyn niet te vinden, als die tot volkomenheid gegroeid is. Als dan trekken zy te rugge, en leggen dien weg meesten tyds in zes weeken af.

ONDERZOEK, WEGENS DE GEOORLOOFDHEIT, OF ONGEOORLOOFDHEIT VAN HET GEBRUIK MAKEN DER SCHEPZELEN, BUITEN ONS BESTAANDE.

TE onderzoeken of het ons menfchen geoorloofd zy, zo ja, in hoe verre, gebruik te maken van de dingen, die in de Natuur voorkomen, van de Schepzelen buiten ons beftaande, welken tevens tot Nooddruft en Verkwikking dienen, is voorzeker een ftuk van veel gewigt, en elks aandagt dubbel waardig. —— De onagtzaamheit hier omtrent, of een verkeerd begrip des aangaande, brengt zeer veele misbruiken en verwarringen onder het Menschdom te weeg. Van hier eene reeks van buitenfpoorigheden, niet alleen by de zodanigen, die verkeerd handelen uit eene opzetlyke en voorbedagte kwaadwilligheit; maar zelfs ook by zulke Menfchen, die, als zy de Natuur der dingen nader inzagen, mogelyk minder buitenfpoorigheden zouden begaan, en veel redelyker handelen, dan zy nu doen; nademaal het by hen uit onkunde, of by gebrek van een genoegzaam onderzoek fchynt voort te fpruiten.

Dat de Zedeleeraars, die de Menfchen, betreffende dit onderwerp, onderwyzen, kwaalyk flagen omtrent de eerstgenoemden, verklaart zich zelven; maar hoe komt het by, dat hunne Leer zo weinig invloeds heeft onder de menfchen van de laatfte zoort? Van waar blyft 'er, niet tegenftaande hunne onderrigtingen, zulk een misbruik der Schepzelen in de Maat-

fchap-

ſchappy heerſchen? Zou men niet mogen denken, dat eene voorname oorzaak hier van is, de verſchillende leerwyze der Zedemeesters? Dezen tog zyn 't in dit ſtuk op verre na niet eens. Het ſchynt onder hen nog onbeſlist, wat geoorloofd zy, en wat niet; wat men onder het misbruik der dingen te tellen hebbe, of wat men vry, en zonder zyn geweten te bezwaren, gebruiken moge. —— Zulke oneenigheden kunnen niet wel anders, dan eene groote verwarring in de gemoederen van het gemeen veroorzaken. Zy moeten dezelven magtig ſlingeren, en in het onzeker doen dobberen; niet wetende, wat te verkiezen, wat te verwerpen. Men moet zekerlyk, zo men met opmerking al het geſchapene gade ſlaat, en deszelfs oogmerken in overweging neemt, wel dra volkomen overtuigd worden, dat alles, wat wy in de Natuur beſchouwen, een zeker bedoeld einde moet hebben; en dat dierhalven alles tot een zeker gebruik moet geſchapen zyn. Byaldien men nu, tusſchen het gebruik en misbruik van dezelven, geen behoorlyk onderſcheid wist te maken, dan zou een Wysgeer zelfs kunnen dwalen; hoe veel te meer dierhalven het Gemeen? En als deze Geleerde Mannen daar omtrent verſchillend denken, in welk eene onzekerheid moet dan het Gemeen niet leven; niet wetende, of zy wel iets buiten het noodzakelyke mogen gebruiken, dan of zy een vry gebruik van alle Schepzelen, die hun voorkomen, nemen mogen.

'Er is al van ouds, over dit gewigtig ſtuk in de Zedekunde, een groot verſchil geweest; en de Wysgeeren hebben van onheuchelyke tyden hier over magtig getwist. —— Men dagt zeer verſchillend over 't geen, waar in 's Menſchen wezenlyk Geluk gelegen zy; en uit dien hoofde dagt men ook geenzins op dezelfde wyze, over het gebruik maken der dingen. Zy die des Menſchen geluk ſtelden in de *Ongevoeligheid*, en zy die waanden dat het gelegen ware in het *Vermaak*, of het zelve in de *Deugd* plaatſten, konden niet anders dan verſchillend denken, omtrent de geoorloofdheit of ongeoorloofdheit van het gebruik der dingen.

De Wysgeerte, bekend onder den naam van de *Stoiſche*, voortgeſprooten uit de *Cyniſche*, die haren oorſprong aan *Antisthenes*, een Leerling van den vermaarden *Socrates*, verſchuldigd is, ontzei den Mensch het gebruik van het grootſte gedeelte der Schepzelen; en vorderde eene zeer geſtrenge, of ingetoogene levenswys. —— Deze *Antisthenes* was by uitſtek beroemd, en heeft een groot aantal van Navolgers gehad: dog onder die allen, welken naderhand den naam van Stoiſche Wysgeeren gedragen hebben, heeft niemand deze ſtrenge ont-

onthouding tot zulk eene buitenfpoorige hoogte gebragt, als *Diogenes.* —— *Antisthenes* had de gewoonte van te zeggen; dat *zyne Wysgeerte geschikt was om voor zich zelven te kunnen leven*; en inderdaad, fchoon zyne wyze van denken, in verfcheiden opzigten, al te ftreng zy geweest, zal hy zulks mogelyk egter, met eenig regt, beweerd hebben. —— Dan zyn Leerling *Diogenes* ging de palen van zynen Onderwyzer zo ver te buiten, dat hy noch voor zich zelven, noch op eenige wyze voor de Maatfchappy gefchikt ware. Zo is veelal het beftaan der Leerlingen; zy wanen wyzer te zyn dan hunne Leermeesters; en dit doet hen dikwils tot ongerymdheden vervallen, welken hunne Voorgangers wyslyk vermyd hadden. Dit bragt *Diogenes* tot eene buitenfpoorige dwepery. —— Hy verfmaadde en veragtte alles, wat hem in de Wereld voorkwam; hy bejegende de Menfchen op eene onbefchofte wyze; en ontzei zich zelven volftrekt alle gebruik der dingen, zelfs in vele opzigten van het noodwendige; in zo ver dat hy van eene Ton zyne Woning maakte, en 'er zyn verblyf in hield. Ja men verhaalt van Hem, dat hy, een Jongen met de hand water ziende fcheppen, om te drinken, een ouden vuilen nap, welke hem langen tyd tot dat einde gediend had, weg wierp, zeggende: de Jonge leert my, dat ik zulk een huisraad niet noodig heb, daar de Natuur my met beter befchonken heeft. —— Men vond, buiten dezen *Diogenes*, niet te onregt den *Hondschen* bygenaamd, vele andere Wysgeeren, die noch aan zich zelven, noch aan de Maatfchappy veel nuts aanbragten; die en zich zelven, en niemand eenig regt vergunden, om van de voorkomende dingen gebruik te maken, zelfs geen matig gebruik der noodzakelykfte dingen voor dit leven. Velen hunner bragten de verfmading van alles tot eene merkelyke hoogte; maar wy treffen elders noch vroegere, noch latere voorbeelden, onder de Cynifche of Stoifche Wysgeeren aan, die de uitzinnigheit van *Diogenes* in dit geval geëvenaard, veel minder overtroffen hebben; weshalven het overtollig zyn zou, voorbeelden van mindere aangelegenheit te berde te brengen.

Eene andere Secte heeft weder aanleiding gegeven, tot tegenoverftaande buitenfpoorigheden. *Epicurus* was 'er het hoofd, en de Aanlegger van, en zyne Navolgers zyn bekend onder den naam van *Epicuristen.* —— Deze Man was in de daad een groot Wysgeer; dit getuigt een aantal van zeer verftandige grondregels, waar op zyne Wysgeerte rustte; dog welken, niet wel begrepen, mogelyk onfchuldig, eene wyde deur hebben geopend aan vele baldadigheden. Want om Hem,

en zyne Leer, betrekkelyk de Zedekunde, regt te doen, moet Hy wel degelyk onderfcheiden worden, van een groot aantal zyner zogenaamde Navolgers, welken, of zyne Leer in het geheel niet verftonden; of, tot wellusten geneigd, dezelve misbruikten, tot een dekmantel, om 'er hunne vleefchelyke wellusten en ongebondenheden mede te bedekken.

Dat *Epicurus* een der grootfte Wysgeeren geweest zy, durven hem zelfs zyne hevigfte Tegenpartyders niet betwisten. Hy was ook geenzins van zo ontugtig eene levenswys, als velen zyner Navolgers; hoe zeer men hem deswegens befchuldigd hebbe. Uitermaten was hy gefteld op de eenvouwigheit; begeerende, dat men het licht der Rede, als den fakkel der Waarheit, in het overwegen der zaken alleen zou volgen; deze was de voornaamfte grond, op welken hy zyn wysgeerig ftelzel bouwde. ——— In het getuigenis der Zinnen ftelde hy de volmaaktfte zekerheit; en deze alleen kunnen ons, volgens zyn gedagten, de waarheit ontdekken; fchoon de bevinding in tegendeel ten duidelykfte leerde, dat zy ons in menigvuldige zaken geweldig misleiden kunnen.

Dan het was zyne Zedekunde, welke den voornamen grond gelegd heeft, tot een aantal van fchadelyke Leerftellingen, die velen zyner Navolgeren voorgeftaan hebben. —— Zyne Zedekunde kwam hier op neder; *dat het hoogfte goed, het eenig en waar geluk van den Mensch, beftond in Vermaak*, en dierhalven, by tegenftelling, *het hoogfte kwaad, het grootfte ongeluk in verdriet en kwelling*. —— Hy meende, dat de Natuur zelve ons van de waarheit dezer ftellinge overtuigt, om dat de Mensch eene gefchiktheit tot vermaak heeft, welke hem daar toe als verordend. Wy allen, zegt hy, jagen naar dat geen, 't welk ons vermaak en genoegen aanbrengt, en fchuwen al zulks, dat ons verdriet en kwelling kan baren. —— Hier toe neigen wy van de geboorte af aan. —— Het middel om de kwelling te weren en te keer te gaan, ftelde hy daar in gelegen te zyn, *om altoos het gemoed by de vermaken te bepalen, en van de kwellingen af te wenden*. —— Een *wys Man* was by hem *altyd gelukkig*, en *die ongelukkig wierd, hield op een wys Man te wezen*. —— Dit was de grond, op welken *Epicurus* zyne Zedeleer voornamelyk vestigde; en dezelve heeft, zo men ze wel befchouwt, zulk een ongevallig aanzien juist niet, als 'er sommigen aan toefchryven; en men heeft 'er zo wel gevonden, die dezelve verdedigden, en van allen blaam tragtten te zuiveren, als 'er geweest zyn, die haar in den grond voor ten uiterften verderfelyk aanzagen. —— *Gesnerus*, de eer van *Epicurus* ftaande houdende, beweert, dat het *Vermaak*, waar in

in deze Wysgeer het *hoogste geluk van den Mensch* stelt, niets anders is, *dan de grootste kalmte, de hoogste bedaardheit des Gemoeds, gepaard gaande met eene volmaakte gezondheit des lichaams. Epicurus*, bedoelde dus geenzins die *grove wellustige vermaken des Vleesches*; maar *die fyndere dit edele vermaken der Ziele*, welken *meer onstoffelyk zyn*, en *geschikt voor wezens, die naar bestendige goederen uitzien.* — Dan anderen, waar onder *Horatius*, *Plutarchus*, en de meeste Kerkvaders, geven 'er ons een gansch verschillend denkbeeld van. — De groote Vraag is altoos, in wat zin *Epicurus* het Woord *Vermaak* gebezigd, en waarin hy 't eigentlyk gesteld hebbe? Ook kan men, ter verdedíginge van de gunstiger gevoelens omtrent *Epicurus*, gevoegelyk aanmerken, dat 's Mans stelling, op ver na, aan allen geen voet gegeven heeft tot Losbandigheit; want men heeft tweeërleie *Epicuristen*, gestrenge en losbandige, gevonden. De eersten schynen, mag men denken, de ware mening van hunnen Meester verstaan te hebben; waar tegen dan de tweden zyn Leerstelzel verkeerdlyk uitleiden; of uit onkunde, om dat zy de Leer niet wel begrepen; of, uit opzettelyke boosheit, nademaal hunne harten verdorven waren; waar door zy deze Leer misbruikten, om 'er hunne schandelyke snoodheden mede te bedekken. Op dezen grond, zou men veilig mogen besluiten, dat *Epicurus* met zyne Zedeleer niets kwaads geleerd, noch in het minste bedoeld hebbe, om de Verdorvenheden, de Ondeugden, de Vleeschelyke wellustigheden, en alle snoode Zonden voort te planten; maar dat hy een wezentlyk *geluk* op het oog had; en dat het *vermaak*, het geen dat *geluk* moest uitmaken, *in het gemoed gelegen ware*, en alleen voortsproot uit de *oefening*, uit de *stipte betragting der Deugd.* — Dan ontugtige en ongebonde Menschen waren altoos in staat, om aan de beste Leerstellingen een verkeerden drai te geven, ten einde dezelven tot hunne schandelyke oogmerken te doen dienen; dat ondertusschen buiten de schuld is van hem, die een goed Leerstelzel, met een prysselyk oogmerk, om de Deugd voort te planten, heeft uitgedagt. — Wat 'er ook van de zaak zy, de Zedekunde van *Epicurus* heeft by velen, en ontwyfelbaar wel de meesten, de allerslegtste, de allernadeeligste gevolgen gehad; en dezelve diende, gewisselyk meest by toeval, door eene verkeerde uitlegging, om eene wyde deur open te zetten tot velerleie ongebondenheden. Ver de grootste hoop der Leerlingen van *Epicurus* tog, schoon wel voor 't uitwendige zedig en ingetogen, gaf zich over aan de uiterste Losbandigheit, aan de grootste en verfoeijelykste Wellusten. — Hier

door werd dit vermaarde Leerſtuk, hoewel 't onſchuldig in bewoordingen mogte zyn, zeer misdadig in de gevolgen: en 't wierd, ſchoon mogelyk met de beste oogmerken uitgedagt, van de meeste met de allerlaagſte inzigten uitgelegd.

De verſchillen tusſchen de *Stoiſche* en *Epicuriſche* Wysgeeren waren inmiddels magtig groot. De eerſten ontzeiden de menſchen zelfs het noodig gebruik der dingen; en de laatſten, ten minſten voor 't grootſte deel, ſtonden het gebruik daar van tot de hoogſte Wellustigheit toe. De eerſten ſtelden het hoogſte geluk in de *ongevoeligheit*, en de laatſten meenden het te vinden in de *fynſte aandoenelykheit.* —— Terwyl de eerſten in eene *ſombere naargeestigheit* leefden, predikten de laatſten alleen *het Vermaak.*

Deze verſchillende denkbeelden der Wysgeeren, omtrent 's Menſchen levensgedrag, en de wyze op welke men van de dingen der Wereld gebruik hebbe te maken, moeten ontwyfelbaar ook zeer onderſcheiden uitwerkzels, op de gemoederen van het Gemeen, gehad hebben. —— Beide de Navolgers, zo wel van de eene als van de andere Secte, vervielen tot uiterſten, en ſtortten, om de eene klip te vermyden, onmiddelyk weder op eene andere. —— Zo verkeerd is de Mensch veeltyds geneigd te handelen; de middelmaat behaagt ſlegts aan zeer weinigen; de meesten ſlaan tot uiterſten over; en die tot buitenſpoorigheden vervallen, hebben al veelmalen den grootſten aanhang. —— Altyd heeft het ſchadelyke gevolgen, wanneer beroemde Mannen, omtrent gewigtige ſtukken, verſchillen; elk hunner maakt zynen aanhang; en onder dezen ſchuilt een groot aantal van Menſchen, welken veeltyds de regte mening hunner Leermeesters niet begrypen; waar door zy dan niet zelden tot de grootſte ongerymdheden vervallen. Het Leerſtuk van Epicurus was gewis in vele opzigten duister, en moest noodwendig, als 't niet verſtaan werd in den regten zin, dien 'er de beste Uitleggers aan geven, zeer ſchadelyke uitwerkzels hebben. De woorden *Vermaak* en *Wellust* konden niet anders dan velen op aardſche Vermaken en Vleeſchelyke Wellusten doen denken; nademaal eene groote menigte gene genoegzame bevatting heeft van de Vermaken der Ziele, en de Wellusten, waar mede het gemoed vervuld kan worden; die, om my van eene Oosterſche, en tevens Bybelſche, ſpreekwyze te bedienen, *de Ziel dronken maken.* De minſten hebben eenig bezef van die fyne aandoeningen van den Geest; hunne aandagt bepaalt zich alleen by grove, by ſtoffelyke Vermaken; en dit doet hen tot de uitſporigſte Losbandigheden overſlaan. Dusdanig een gedrag zal vermoede-

de-

delyk veroorzaakt hebben, dat de Leer van *Epicurus*, door de meesten, als zeer schadelyk en verleidend is gewraakt geworden.

Dan de Leer der *Stoïsche* Filozofen had nog veel schadelyker gevolgen. —— De veragting aller dingen deed hen zich zelven vergeten; en bragt hen zo ver, dat zy de Zelfmoord voor eene schitterende deugd, en doorlugtige heldendaad hielden. Zy zagen alles, en dus ook het leven en den dood, met veragting aan. Hier over had een wys Man, volgens hun gevoelen, eene willekeurige beschikking; en 't stond hem zo vry het leven te verlaaten, als 't hem vry stond van een Gastmaal op te staan, of uit het Spel te scheiden.

Deze Vryheit, om uit het leven te vertrekken, waardeerden zy ten hoogste; en hunne Leer, die geen waren Heldenmoed vorderde, noch eischte, dat men het leven voor 't Vaderland, voor Haardstee en Altaren opofferde, bragt mede, dat men gene Zielsmerte over zich moest laten heerschen; even zo min ziekten, kwellingen, ouderdom, armoede, ongemakken en tegenheden van de Fortuin; in alle zulke omstandigheden moest men toevlugt tot de Zelfmoord nemen, en dit was by hen Heldenmoed. Zelfs wilden zy, dat een wys Man zomtyds het leven moest verlaten, in het midden van voorspoed en welvaren; ten einde voor te komen, om niet door tegenspoed agterhaald te worden. — Wie moet niet bekennen, dat deze Leer, hoe sterk derzelver Navolgers de onthouding der dingen aanpryzen, en eene ingetogen Levenwys afvorderen, nadeliger in hare gevolgen is, dan die van *Epicurus*? Deze pestige Leer loopt regelregt aan tegen alle gronden van den Godsdienst; en tegen de indrukzels, die de Wyze Maker in de gemoederen van alle zyne Schepzelen wel diep ingegraveerd heeft. Dit is zo baarblykelyk, dat men zelfs met de verlichtende stralen van den Kristelyken Godsdienst niet eens behoeft omschenen te zyn, om zulks te bemerken. Heidensche Wysgeeren hebben dit reeds erkend. Volgens *Cicero* merkte *Pythagoras* de Zelfmoord aan, als een der lafhartigste daden van den Mensch: „ Zonder bevel „ van den Veldoversten, dat is van God, mag men, (volgens „ zyn gevoelen,) niet van den post zynes levens aftrekken". En *Virgilius* laat hen, die zich van het leven beroofd hebben, rusteloos in de onderaardsche gewesten omzwerven, om daar door den knagenden worm, die hunne Ziel eeuwig kwelt, af te beelden.

Zie daar, hoe twee tegen elkander overstaande Leerstelzels, ter wederzyde nadelige gevolgen met zich slepen; de Aan-

hangers, de perken te buiten gaande, vervallen dus niet slegts tot ongerymdheden, maar zelfs tot de uiterste godloosheden, en missen het regte doeleinde, dat redelyke Wezens zich hebben voor te stellen. —— Zulk eene verbastering ontstaat 'er uit de verschillende gedagten van vermaarde Mannen. Zy boezemen den mensch verkeerde gevoelens in; zy geven aanleiding tot vele buitensporigheden; en zyn veelal de eerste dryfveren tot een misdadig gedrag.

Dusdanig een beklagelyk onheil hebben deze oneenigheden in vroegere dagen na zich gesleept; en de gevolgen hier van houden, naar uitwyzen veler voorbeelden, helaas! in onzen leeftyd nog niet op; dewyl men omtrent dit allerwigtigst stuk, het *Gebruik maken van de Wereld*, of om het met andere woorden te noemen, *van de Geschapen Wezens buiten ons*, nog magtig veel van elkanderen verschilt. —— Dog hier van in een *volgend Stukje* nader.

AANMERKINGEN, OVER DEN TEGENWOORDIGEN STAAT VAN BOSTON, MASSACHUSETS-BAAY, EN ANDERE VOLKPLANTINGEN, GEMAAKT OP EENE REIZE, DOOR DE MIDDELSTE ENGELSCHE VASTIGHEDEN IN NOORD-AMERICA. Door den Eerwaardigen ANDREW BURNABY A. M., *Vicaris van Greenwich*.

„ DE volgende Aanmerkingen zyn de erkende vrugten van de „ onpartydigste naspeuringen, door den Eerwaardigen Schryver gemaakt, terwyl hy zich, in *Noord America* ophieldt; hy „ verkeerde, gelyk men dit van eenen Reiziger mag verwagten, „ onverschillig, met lieden van allerleien Stand en Aanhang, en tragte, met vry veel op de vooroordeelen af te schryven, en de verschillende begrippen te vergelyken, zich een rechtmaatig denkbeeld van „ den staat der zaaken diens Lands te vormen. De Eerwaardige BURNABY bezogt *Virginia*, *Philadelphia*, *New-Jersey*, *New-York*, „ *Rhode-Eiland*, *Piscataqua*, en *New-Engeland*. Ten opzigte „ van de ongelukkige verschillen, thans zweevende, tusschen *Groot-Brittanje* en *America*, is hy van denkbeeld, dat, indien ieder „ *Engelschman* en *Americaan* zich voor eenige oogenblikken in „ elkanders plaats stelde, 'er schielyk eene wyze van verzoening zou „ stand grypen. Als dan, zegt hy, zal elk *Americaan* de redelykheid erkennen van de Oppermagt der *Engelsche Wetgeeving*, „ en elk *Engelschman* misschien de hardheid van geschat te worden, „ zonder Toestemming, of iemand in den Raad te hebben, die den „ Persoon der geschatten vertoont. Niets, dunkt hem, is onlochenbaarder, dan de Oppermogenheid van het *Britsche Parlement*,

„ ook

„ ook over de wydafgelegenfte Landen des Ryks : want, fchoon „ de Koning, uit het oog der Wet befchouwd, aangemerkt worde, „ als de oorfpronglyke Eigenaar van alle Landen in het Koningryk; „ fchoon alle Landen, by ontftentenisfe van Erfgenaamen, aan „ den Koning vervallen, en alle nieuw ontdekte Landen, in zy„ nen naam, aanvaard worden, kan hy nogthans, in geen dier „ beide gevallen, de Landen ontheffen van het Regtsgebied der wet„ geevende magt des Koningryks. Naa deeze korte opgave van des „ Eerw. BURNABY's denkbeeld, over het beflisfen der thans zo zeer „ bekende volksgefchillen, gaan wy voort, om zyne Aanmerkingen „ over den Tegenwoordigen Staat van *Boston*, *Masfachufets-Baay*, „ en andere *Engelfche Volkplantingen*, in *Noord America*, onzen „ Leezeren mede te deelen". (*)

BOSTON, de Hoofdftad van *Masfachufets-Baay*, in *Nieuw Engeland*, is een der grootfte en bloeiendfte Steden in *Noord America*. Dezelve ligt op een Schier-eiland, aan het vaste Land gehegt, door eene landengte, van een halve myl in de langte; aan het einde is een ruime en fchoone haven, voor de zee befchermd door eene menigte kleine Eilanden. De langte is bykans twee *Engelfche Mylen*, en de breedte een halve myl; men rekent 'er drie duizend Huizen in, en begroot het getal der Inwoonderen op achttien of twintig duizend. By het inzeilen der Haven ftaat een zeer goede Vuurbaak; en op een eiland, omtrent één uur van de Stad, ligt een fterk Kasteel, met bykans honderd en vyftig ftukken gefchuts voorzien. Rondsom zyn verfcheide goede fterkten, één in 't byzonder zeer fterk, gebouwd door Mr. SHIRLY ! 'Er zyn ook twee Batteryen in de Stad, elk met zestien of twintig ftukken kanon; doch zy komen my voor, geen van beiden den naam van fterk te mogen draagen. De Gebouwen in *Boston* zyn over 't algemeen goed, de wegen ruim, lugtig, en wel beftraat. Het Land rondsom is zeer vermaaklyk; en van een heuvel, digt by de Stad gelegen, waar men een wagthuis heeft opgerigt, om de nabuurfchap, in gevalle van eenig onraad, te waarfchuwen, is een der fchoonfte gezigten, met de rykfte verfcheidenheden, die ik immer aanfchouwde.

De voornaamfte Openbaare Gebouwen zyn de Kerken, dertien of veertien Vergaderplaatzen, het Paleis van den Gouverneur, de Beurs, een Linnenreedery, een Tugthuis, een Werkhuis; eene algemeene Koornfchuur; een zeer fchoone Kaai, ten minften eene halve myl lang, aangelegd op kosten van verfcheide Heeren, om te beter de Schepen te kunnen laaden en losfen. De meesten deezer Gebouwen zien 'er wel uit; de Kerk, *the King's Capel* geheeten, is by uitftek fraay

(*) Men vergelyke hier mede : Het Beknopt Berigt van de Gelegenheid, Uitgeftrektheid, Lugtftreek, Bevolking, Koophandel, en Handwerken van *Nieuw Engeland*, en eene korte befchryving van *Boston*, te vinden in de *Hedendaagfche Vaderlandfche Letter-oefeningen*, III. Deel. II. Stuk, bladz. 348. enz.

fraay en naar de *Corinthische orde* gebouwd. Daar is ook een heerlyke Concertzaal, door byzondere Persoonen aangelegd, in den *Ionischen Smaak.* —— Ik hadt reden om te denken, dat de Lugt te *Boston* ongezond was: dewyl 'er, geduurende myn verblyf aldaar, alle avonden veele Persoonen begraaven werden.

Het Landschap *Massachuset's-Baay*, het gebied van *Plymouth* insluitende, is gelegen tusschen den 41sten en 43sten graad Noorder Breedte, en 72 graaden Lengte ten Westen. De Lugtsgesteldheid, de Grond, de Natuurlyke voortbrengzels, en de gemaakte verbeteringen, zyn bykans even als die van *Rhode-Eiland.* Het is verdeeld in Graafschappen en Steden; en ieder Stad, waar veertig vrye eigenaars woonen, heeft het regt om een Lid ter Vergaderinge af te vaardigen. Het tegenwoordige getal der *Representanten* bedraagt tusschen de honderd dertig en veertig, van welken 'er vier uit *Boston* gezonden worden.

Het getal der Menschen, in dit Landschap, word begroot op tweemaal honderd duizend, van welken 'er veertig duizend in staat zyn, om de wapenen te draagen. De Ingezetenen dryven grooten handel, bykans op dezelfde wyze als die van *Rhode-Eiland*; doch zy bezitten eenige artykels van aangelegenheid voor de uitvoering, die de *Rhode-Eilanders* slegts in eene geringe maate hebben; Gezouten Visch naamlyk en Schepen. Van de laatstgemelden bouwen zy 's Jaarlyks een groot getal, en zenden die, met Visch beladen, na *GrootBrittanje* om te verkoopen. Uit *Boston*, *Salem*, *Marble-Head*, en verscheide havens deezes Lands, zenden zy, alle jaaren, zeer veel tonnen Zoutenvisch. Buiten dit zyn hunne Manufacturen niet uitgestrekt; de verzending van Sterke Dranken, Traan, en Yzer, is niet groot. Zy hebben een fabryk van Beverhoeden, en, eenige jaaren geleden, vingen zy een Linnenreedery aan, met oogmerk om de *Iersche Linnenweevers*, die zich hier te nederzetten, aan te moedigen: doch, met het uitbarsten van den oorlog, werd het arbeidsloon zo veel verhoogd, dat het onmogelyk was dit voort te zetten. Gelyk de andere Volkplantingen, poogden zy desgelyks Wollenstoffen te vervaardigen, maar vonden zich buiten staat, om ze tot eene aanmerklyke maate van volkomenheid op te voeren. En, in de daad, dit is een stuk, waar in ik denk dat zy niet gereedlyk zullen slaagen: naardemaal de *Americaansche Wol* niet alleen hard, maar ook, in vergelyking met de *Engelsche*, zeer kort is. Naa al het onderzoek door my, op dit stuk, gedaan, heb ik niet konnen ontdekken, dat iemand oit *Americaansche Wol* gezien hadt, langer dan zeven duimen; terwyl ze, in de landen van *Lincoln* en *Leicester*, doorgaans twee en twintig duimen lang zy.

In de Zuidlyke Volkplantingen, ten minsten in die deelen, waar in ik gereisd heb, is het grasgewas zeer schaars; en of het

hier

hier aan, of aan de zeer groote hitte moet worden toegeschreeven, dat de Wol zo kort en hairig valt, weet ik niet. In de Noordlyker Volkplantingen is een grooter overvloed van Grasgewas; doch de landen zyn, eenige maanden lang, met sneeuw bedekt; en, zonder eene groote maate van oplettendheid, om de Schaapen in kooijen te bezorgen, tegen de ongenade der Lugt, en de tand van het Roofgedierte te beveiligen, 't welk groote en nauwlyks vergoedbaare kosten maakt, zou het zeer bezwaarlyk weezen, dezelve op eene aanmerklyke wyze te vermenigvuldigen. De *Americaanen* schynen des bewust, en weeten, niettegenstaande een zeer streng verbod, het te beschikken, dat zy 's jaarlyks, uit *Engeland*, een vry groot getal Rammen krygen, om hunne Schaapenfokkery voort te zetten. Wat de Landen omstreeks de *Alleghenny* en op de oevers van de *Ohio* belangt, van dezelve weet ik, by ondervinding, niet; men zegt, dat ze ryk van Gras zyn; doch de Lugtsgesteltenis, geloof ik, is 'er niet min streng; en ik denk, uit de vergelyking van verscheide berigten, dat de onmaatigheid van hitte en koude niet zeer verminderd is, door het bebouwen. De Lugt wordt drooger en gezonder, naar gelange 'er meer houts neergeveld, de grond meer gezuiverd en gebavend wordt; doch de koude is niet minder scherp, en het blyft 'er even sterk sneeuwen. Ik denk, derhalven, over 't geheel, dat *America*, schoon men 'er met byzondere voorzorge te gebruiken, en de allersterkste poogingen der naarstigheid aan te wenden, een kleinen voorraad van redelyk goede Wolle zal kunnen winnen, men nogthans noit in staat zal weezen, die in zo groot eene menigte, en van zo goede hoedanigheid, te verkrygen, als de Inwoonders, ten hunnen gebruike, behoeven.

De Regeering van *Massachuset's Baay* berust in de handen van den Gouverneur of Luitenant Gouverneur, door den Koning aangesteld; een Raad van acht en twintig Persoonen, 's Jaarlyks door de Algemeene Vergadering, met de goedkeuring van den Gouverneur, gekoozen: en een Huis van Representanten, welks leden, alle jaaren, door de vrye eigenaars bestemd worden. De Gouverneur maakt beschikking op alle de Krygszaaken en Krygsampten; ook benoemt hy, met toestemming van den Raad, alle de Burgerlyke bedieningen; uitgenomen die de Inkomsten betreffen. Hy roept de Vergadering zamen, stelt den tyd der zamenkomst vast, en heeft, in alle opzigten, een zeer uitgebreid gezag. Zyne wedde, met de buitenkansjes mede te rekenen, beloopt dertien honderd Ponden Sterling 's jaarlyks. De Gouverneur en de Raad, met elkander, hebben de beproeving der Uiterste Willen, de magt om Boedelbezorgers aan te stellen, en Egtscheidingen te maaken.

'Er zyn verscheide Gerigtshoven. Alle geschillen, beneden de twintig Schellingen, worden onderzogt door een Vrederegter, van wiens vonnis men zich kan beroepen tot het laager Gerigtshof, het Landsgerigte geheeten, en van dit laatste op een hooger Landschaps Ge-

rigtshof, 't welk ook volkomene magt heeft, om lyfstrafbaaren te hooren en te vonnisſen; dit wordt gehouden door een Opperregter, en eenige toegevoegde Regters. Indien in dit Gerigtshof het vonnis niet voldoende is, mag het geding hervat worden voor andere Gezwoorenen; en zelfs ſtaat den weg tot een tweede verhooring open, op 't verzoek van de Algemeene Vergadering; de uiterſte toevlugt is tot zyner Majeſteits Raad; doch deeze heeft alleen plaats, in gevallen, die de waarde van drie honderd Ponden Sterling beloopen; en de beroeping moet binnen veertien dagen naa het geſtreeken vonnis geſchieden.

De vastgeſtelde Godsdienst is hier, even als in alle de andere Landſchappen van *Nieuw Engeland*, die der *Congregationalisten* of der *Vergaderinghouderen*: een Godsdienst, in eenige ſtukken van weinig belang, verſchillende van die der *Presbyteriaanen*. Behalven deezen is 'er, nogthans, een groot aantal lieden van verſchillende Gezindheden, en ook van die de *Engelſche Kerk* aankleeven: deeze laatstgemelden ſchynen van dag tot dag veld te winnen en toe te neemen. Onlangs heeft men te *Cambridge*, in 't gezigt van 't Collegie, eene Kerk opgerigt, welke de *Congregationalisten* zeer ontrust heeft, die dezelve aanmerken als den zwaarſten ſlag, die met mogelykheid hun kan worden toegebragt. Het Gebouw is heerlyk, en de Kerkdienaar een beminnelyk jong Heer van uitſteekende bekwaamheden, groote geleerdheid, zuivere zeden en een inneemend character.

De Kunſten en Weetenſchappen ſchynen hier grooter vorderingen gemaakt te hebben dan in eenig ander gedeelte van *America*. Meer dan honderd jaaren geleeden, is het *Harvard-Collegie* opgerigt, en, ſchoon het plan het volkomenſte niet moge weezen, heeft het egter zeer gewenschte vrugten voortgebragt. De Kunſten zyn, buiten tegenſpraak, veel verder gevorderd in *Masſachuſets Bay*, dan in *Penſylvania* of *New-York*. De openbaare Gebouwen zyn 'er veel fraaijer; men heeft daar in 't algemeen meer op met de Muzyk, het Schilderen, en het beoefenen der Beſchaafde Letteren.

Het character der Inwoonderen van dit Landſchap is zeer veel verbeterd, in vergelyking met dat van vroegere dagen: maar het *Puritanismus*, en een geest van vervolging, is egter niet gansch en al uitgedoofd. De Adel van beide de Sexen is gastvry en goedaartig; daar is een air van beleefdheid in hun gedrag; doch eenigzins gedrongen door pligtpleegingen en gezetheid. Zelfs de Vrouwen, ſchoon eene gemeenzaamheid van ommegang het byzonder kenmerk van haar uitmaake, hebben hier een ſtyver en agterhoudender voorkomen, dan in de andere Volkplantingen. Zy zyn welgemaakt, bevallig, ſchoon van kleur; doch hebben, 't welk zelfs tot een ſpreekwoord geworden is, zeer ſlegte tanden. Dit laatſte vindt men byzonder by de Vrouwen van laagen rang: en deeze zyn by uitſtek nieuwsgierig en vraagziek. Een Heer van *Philadelphia*, die, door *Nieuw-Engeland* reizende, verſcheide onbeſchoftheden, uit deeze zon-

zonderlinge vraagzugt herkomstig, hadt moeten verdraagen, bedagt op 't laatst een niet min zonderling middel om 'er van ontslagen te worden. Hy hadt opgemerkt, dat hy, in een herberg komende, elk uit den huize gewoon was hem een vraag of twee te doen, zyn persoon betreffende, en dat hy, vóór elk voldoening geschonken en gelegenheid gegeeven te hebben, om de opgedaane kundschappen met elkander te vergelyken, met geene mogelykheid eenige verversching kon krygen. Als hy, derhalven in een herberg tradt, vroeg hy na den Waard, de Waardin, de Zoons, de Dogters, de Knegts en de Meiden, en, die alle dus byéén vergaderd hebbende, ving hy aan, in deezer voege te spreeken: „ Goede lieden, ik ben B **** F **** „ van *Philadelphia*, van bedryf een ——— en een Vryer; „ ik heb eenige Bloedverwanten te *Boston*, die ik gaa bezoeken; „ myn verblyf zal 'er niet lang weezen; ik zal vervolgens wederkeeren om myne zaaken te doen, als een braaf Man behoort. Dit is „ alles wat ik van my zelven weet, en alles wat ik u kan vertellen. „ Ik verzoek u, daarom, dat gy mededogen met my en myn Paard „ gelieft te hebben, en het noodige te geeven".

Byzondere omstandigheden en zeden brengen zonderlinge Gebruiken voort; doch, doorgaans zullen de zodanige, die, oppervlakkig beschouwd, de uitwerkzels schynen van enkele onbeschaafdheid, by nader onderzoek, blyken uit eenvoudigheid en onnozelheid voort te komen. Een vreemd slag van Vryery, zomtyds gebruiklyk onder lieden van den laagsten rang in dit Landschap, en *Tarrying* geheeten, [wy mogen het uit hoofde van gelykheid met een gebruik op zommige plaatzen in ons *Vaderland*, *Kweesten* overzetten (*)] heeft my aanleiding gegeeven tot deeze aanmerking. Wanneer een Jongman zin gekreegen heeft in een Jongedogter, en haar wenscht te trouwen, stelt hy de zaak voor aan de Ouderen (zonder wier toestemming, in deeze Volkplanting, geen Huwelyk kan voltrokken worden;) indien zy 'er niets tegen hebben, vergunnen zy hem met haar éénen nagt te kweesten, om dus de vryery voort te zetten. Op den gewoonen tyd gaan de Oude lieden te bedde, laatende de Jonge lieden by elkander; die, zo lang opgebleeven zynde als hun goeddunkt, ook zamen te bedde gaan; doch zonder hunne onderkleederen uit te trekken. Indien de Jongman en de Jongedogter zamenstemmen, is alles goed, de huwelyksgeboden worden afgekondigd, en zy trouwen kort daar op. Indien niet, zy gaan van elkander, en zien, als 't mogelyk is, elkander noit weder, of, de versmaadde Schoone, 't geen egter zelden gebeurt, moet zwanger weezen; en dan is de Vryer verpligt, haar te trouwen, op straffe van den ban.

Het Landschap *Massachuset's Baay* heeft, myns bedunkens, reeds eenige jaaren geleden, eer agter- dan voorwaards gegaan. De Inge-ze-

(*) Men zie, over dit zonderling gebruik, van EFFEN's *Misantrope* III. D. bl. 171. en J. L. F. V. BERKHEY's *Natuurlyke Historie van Holland*, III. Deel, IIIde Stuk, bl. 932.

zetenen hebben verscheide takken van den Koophandel verlooren; die zy waarschynlyk niet weder zullen krygen. Zy bezorgden voorheen niet alleen *Connecticut*, maar ook andere deelen van het Vaste Land, met Koopwaaren, en ontvingen Geld in plaats; doch, zints de invoering der Wisfels, zyn zy, voor een groot gedeelte, van deezen handel beroofd. Hun vertier van Schepen is ook zeer veel afgenomen; 't welk daar aan te wyten is, dat zy dezelve zo goed niet maaken als eertyds. Ook slaagen hunne Visscheryen min gelukkig dan in vroegere dagen. Zy hebben, daarenboven, staande den tegenwoordigen Oorlog, een groot aantal Landschaps-Soldaaten moeten in soldy houden, en zwaare lasten, gelegd op goederen en persoonen, opbrengen. Eenige Kooplieden in *Boston* hebben, gelyk geloofwaardige Lieden my verzekerden, by de vier honderd Ponden Sterlings 's Jaarlyks betaald. De Schattingen worden gedaan, door byzondere Amptenaaren, die alle jaaren, met de Toezienders, van de vrye Eigenaars gekoozen worden, om op dit stuk, in elk Stadsgerigte, te letten.

In deeze Volkplanting gaat minder Papier voor geld, dan in eenige andere van *Noord-America*. Het gangbaar geld alhier is Goud en Zilver; en *Boston* is, voor zo verre my bekend is, de eenigste plaats, waar eene Munt gevonden wordt.

Ik vernam dat hier te Lande eene gansch onstaatkundige Wet in kragt was; welke ieder Scheepsvoogd verbiedt, Vreemdelingen in de Volkplantingen te brengen, zonder teffens verzekering te geeven en borg te staan, dat zy daar aan niet ten laste zullen komen. Nogthans is, niettegenstaande dit alles, *Massachusets Baay* een ryk, wel bevolkt, en noest bearbeid Land.

Voor ik myn berigt daar van eindige, moet ik nog eene zeldzaame geschiedenis mededeelen, my door menschen van onwraakbaare geloofwaardigheid verhaald; dewyl dezelve strekt om het character en de zeden der Inwoonderen nader te doen kennen.

Eenige jaaren geleden, hadt een Captein van een der Oorlog-Schepen zyner Majesteit, na *Boston* bestemd, last om, van tyd tot tyd, te kruissen, ten einde de Koopvaardyschepen te beschermen, en den Vyand afbreuk te doen. Het viel ongelukkig voor op Zondag, dat hy van het kruissen te rug keerde; zyne Vrouw te *Boston* gelaaten hebbende, haastte zy zich, zo ras zy het aankomen van haaren Man verstaan hadt, na den waterkant om hem te verwelkomen. De Captein aan land stappende, omhelsde haar met tederheid. Dit gaf aan de rondsom staande menigte groote ergernis, en werd aangemerkt als eene verregaande onzedigheid, en eene schreeuwende ontheiliging van den Sabbath. Den volgenden dag werd hy voor de Overheid gedaagd, die naa het doen van veele strenge bestraffingen en het voorstellen van eene menigte ernstige raadgeevingen, last gaven dat hy in 't openbaar zou gegeesseld worden. De Captein wederhieldt, zo veel hy kon, zyne verontwaardiging en gevoeligheid;

heid; en vermids die ſtraffe, door dien ze dikwils voorvalt, met geene groote ſchande gepaard gaat, verkeerde hy vervolgens in de aanzienlykſte gezelſchappen, werdt 'er als voorheen ontvangen, en zy waren voor 't oog de beste Vrienden. Eindelyk was de tyd zyner beſtemminge verſtreeken, en hy gereed weder na 't Vaderland te zeilen. Hy ging, overzulks, met een ſchynbaar leedweezen, afſcheid neemen van zyne waardige Vrienden; en verzogt, op dat zy, vóór hunne volkomene ſcheiding, eenen vrolyken dag met den anderen mogten doorbrengen, de voornaamſte Overheidsperſoonen, en eenige aanzienlyke Lieden by hem aan boord, om het middagmaal te houden, en dit op den dag tot zyn vertrek geſchikt. Zy namen zyne uitnoodiging aan, en niets kon vrolyker weezen dan deeze gulle maaltyd. Naa denzelven kwam het tydſtip, waar op zy moesten ſcheiden. Het anker was geligt, de zeilen waren los gemaakt, en alles was op het zein van vertrekken in gereedheid. De Captein, naa hartlyk afſcheid van zyne waarde Vrienden genomen te hebben, vergezelde hun op het dek, waar de Bootsman met het Scheepsvolk gereed ſtond, om hun te ontvangen. Hier bedankte hy hun, op nieuw voor alle ontvange beleefdheden, die hy betuigde altoos te zullen gedenken, en wenschte in ſtaat te weezen beter te vergelden: alleen was 'er nog één ſtuk tusſchen hun te vereffenen; 't geen hy, daar het in zyne magt ſtondt, niet kon nalaaten af te doen. Hy herinnerde hun het gebeurde, en beval de Matroofen hun te binden, bragt hun één voor één by den Bootsman, die hun de hembden uittoog, en elk negen en dertig ſlagen gaf met een touw van negen ſtrengen. Hier op werden zy, onder een luid geſchreeuw van het Scheepsvolk, in hunne booten gedreeven, en de Captein, terſtond vertrekkende, zeilde na *Engeland*.

Naa zo groot een gedeelte van het Vaste Land in *Noord-America* doorreisd te hebben, moet ik myne Leezers, nog eenige oogenblikken gedulds verzoeken, terwyl ik, als op den top eener hoogte geplaatst, het geheel met éénen oogſlag over zie. Een denkbeeld zo vreemd als harsſenſchimmig, heeft de Menſchen over 't algemeen ingenomen, dat de Heerſchappy Westwaards gaat; en een ieder ziet, met eene ongeduldige verwagting, vooruit op dat tydſtip, waar in *America* aan de rest der Wereld de Wet zal zetten. Maar, indien immer een denkbeeld ongegrond en bedrieglyk was, durf ik voorzeggen dat dit zo zyn zal.

America is geſchikt om gelukkig te weezen, niet om te heerſchen; in eene uitgeſtrektheid van twaalf honderd mylen, zag ik geen één voorwerp, dat liefddaadige onderſtand behoefde of ſmeekte; doch ik beſpeurde onafweerbaare oorzaaken van zwakheid, die te wege zullen brengen, dat *Noord-America* géen magtigen ſtaat worde.

Onze Volkplantingen kunnen in Zuider en Noorder onderſcheiden worden, van elkander afgezonderd door de *Susquehannah*, en die ingebeelde lyn, welke *Maryland* van *Penſylvanie* ſcheidt.

De Zuider Volkplantingen zyn in zich zelven zo zwak, dat zy

noit

noit tot eenen aanmerklyken trap van ſterkte kunnen opklimmen. —— De Lugtſtreeke heeft op hun eenen zeer ſterken invloed, maakt hun vadzig, werkloos, en zonder moed om iets te onderneemen: deeze hoedanigheden ſtraalen door in elken trek van hun character.

Hunne wyze om den bouw hunner Plantadien door Slaaven voort te zetten, is eene andere onoverkomelyke oorzaak van zwakheid. Het getal der *Negeren* in de Zuider Volkplantingen is, over 't geheel, bykans gelyk indien niet grooter, dan dat der Blanken, en zy teelen ſterker voort. Hunne toeſtand is erbarmlyk, zy moeten zeer ſterk werken, zy krygen ſlegt en ſchaars voedzel, zy worden wreed en onderdrukkend behandeld; en kunnen niet wel anders dan een voorwerp van vreeze zyn voor de Heeren, die hun op zo dwinglansch eene wyze bejegenen.

De *Indiaanen* op de grenzen dreigen de Volkplantingen nog ſterker met onderwerping. De Zuider *Indiaanen* zyn talryk, en worden beter geregeerd dan eertyds. De ondervinding heeft hun wysheid geleerd. Noit voeren zy Oorlog tegen de Volkplantingen, zonder ſchrik en verwoesting met zich te brengen; somtyds geheele Landſtreeken afloopende.

De Noorder Volkplantingen hebben met nog weezenlyker nadeelen te worſtelen. Zy maaken een mengzel uit van verſchillende Volken, verſchillende Zeden, verſchillende Godsdienſten, en verſchillende Spraaken. Zy zyn nayverig omtrent elkander, een nayver aangeſtookt door inzigten van belang, magt en heerschzugt. De Godsdienst-yver blaakt ook heimlyk in de harten van de onderſcheide Aanhangen daar woonagtig, en dit ſmeulend vuur zou ſchielyk in eene vlam van algemeene vervolging uitbarſten, indien zy door geene oppermagtige wetten bedwongen wierden. De vreedzaame *Quakers* zelve dingen na de heerſchappye, en ſtrekken tot een allerkragtigst bewys, dat de Driften der Menſchen veel ſterker zyn, dan eenige beginzels van Godsdienst.

De Volkplantingen zyn, derhalven, afzonderlyk beſchouwd, inwendig zwak; doch men zal misſchien veronderſtellen, dat zy, door eene veréëniging, ſterk en vreeslyk zullen worden; maar zulk eene veréëniging ſchynt te eenemaal onmogelyk. Eene veréëniging gegrond op heerſchappy of magt is zedelyk zodanig: want, al ware het dat *Engeland* 'er zich niet mede bemoeide, verſtaan de Volkplantingen zelve de kunst, om de balans in evenwigt te houden, zo wel, dat zy, zo het my voorkomt, geene ledig ſtaande Toekykers zouden weezen, indien één der Volkplantingen het ondername het juk van overheerſchinge op den hals van eene andere te werpen. In de daad, het komt my zeer twyfelagtig voor, of, eens veronderſteld zynde, dat alle de Volkplantingen onder één hoofd veréënigd waren, het mogelyk zou weezen, een zo wyduitgeſtrekt Ryk in goede orde te houden en te regeeren; de zwaarigheden van het houden der gemeenſchap tusſchen de deelen, en alle andere hinderpaalen, in behoorlyke overweeging genomen zynde.

Ee-

Eene vrywillige verbintenis en zamenstemming, ten minsten eene standhoudende, is even bezwaarlyk te veronderstellen; want vuur en water zyn niet strydiger dan de onderscheide Volkplantingen van *Noord-America*. Niets kan haalen by den nayver, welken zy ten opzigte van elkander koesteren. De Inwoonders van *Pennsylvania & New York* vinden een altoos duurende bron van verbittering in hunnen nayver, wegens den handel op de *Jerseys*. *Massachusets-Baay* en *Rhode-Eiland*, hebben niet minder belang by den handel op *Connecticut*. De *West Indien* zyn een algemeen voorwerp van nayver onder allen. Zelfs de Grensscheidingen van elke Volkplanting leveren steeds stoffe van twist op.

Met één woord, zo groot is het onderscheid in character, in zeden, in Godsdienst, in belang, tusschen de verscheide Volkplantingen, dat, myns agtens, indien ik niet geheel onkundig ben van de gesteltenis der menschlyke natuure, tusschen de Volkplantingen, als zy aan zich zelve werden overgelaaten, 'er schielyk een burgerlyke Oorlog zou weezen, van het eene einde des vasten lands tot het andere: terwyl de *Indiaanen* en *Negers* met ongeduld wagten op eene gunstige gelegenheid om ze allen uit te rooijen.

Naa dit alles, eens ondersteld zynde, 't geen ik vast geloof dat noit stand zal grypen, dat 'er eene duurzaame Vereeniging tusschen de Volkplantingen plaats hadt, zou deeze egter niet kragtig kunnen weezen, om de gedagte uitwerking hervoort te brengen; want zo groot is de uitgestrektheid van de kust, bewoond door de *Americaansche Volkplantingen*, dat dezelve noit verdeedigd kan worden, dan door een zeer sterke Zeemagt. *America* moet eerst de heerschappye ter Zee voeren, eer zy onafhanglyk of zelve meestresse kan weezen. Veronderstel de Volkplantingen zo volkryk als 't u behaagt, veronderstel dat zy in staat zyn steeds honderd duizend man in de wapenen te houden, (eene zeer buitenspoorige veronderstelling in de daad,) nogthans zouden zes Oorlogsschepen, met gemak, in staat weezen om het geheele Land van het eene tot het andere einde, te verwoesten, zonder dat de Inwoonders het konden weeren. Het Land is dermaate doorsneeden met rivieren van zulk een wydte, dat het onmogelyk is bruggen daar over te slaan, zo dat alle gemeenschap wordt afgesneeden. Een Leger, in zulk een' toestand, kan niets van belang uitvoeren; alle onderneemingen moeten mislukken.

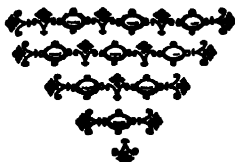
Voorts hangt een groot gedeelte des rykdoms en der magt van *America* af, van de Visscheryen en den Koophandel op de *West-Indien*: zonder deeze kan *America* niet bestaan; doch dezelve staan geheel ter genade van die magt, welke de heerschappy ter Zee heeft. Ik besluit, overzulks, dat *Engeland*, zo lang het de oppermagt behoudt in dat opzigt, het ook de oppermagt over *America* zal bewaaren; maar zo ras het de eerste mist, zal ook de laatste verlooren gaan; want wanneer *Frankryk*, *Holland*, of eenige andere Mogenheid, de heerschappy ter Zee heeft, zal *America*, durf ik voorspellen, daar aan worden toegevoegd.

NADER BERIGT

VAN DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPY DER WEETENSCHAPPEN TE HAARLEM.

NAdien de Schryvers van de Antwoorden: op de Vraage van de *voortplantinge van het Christendom in de Colonien van den Staat*, den welken in haare Vergaderinge van den 22 May laatstleeden eene Zilveren Medaille, ten bewyze van het *accesſit*, is aangeboden, in geval dezelven tot het openen van hun Billet verlof wilden geeven, het zelve aan haar veroorloofd hebben, zyn hunne Billetten geopend, en is bevonden dat de Schryver van het Antwoord onder de Zinſpreuke: *tot Heil van het Menschdom*, is CORNELIS VAN VOLLENHOVEN JANSZ., *Koopman te Rotterdam*; —— en die onder de Zinſpreuke: *Alle Heidenen zullen hem Dienen.* —— JACOB VAN NUYS KLINKENBERGH, *A. L. M. Phil. Doct. Predikant te Overſchie, nu te Oudewater*, aan dewelken derhalven de beloofde Zilveren Medaille zal gegeeven worden.

Haarlem, den 9 Juny 1775.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE ZELFLIEFDE WYSGEERIG BESCHOUWD, ALS DE OORSPRONG DER AANDOENINGEN, EN EEN NOODWENDIG BEGINZEL ONZER ZELFSBEHOUDENISSE, IN ELKEN LEEVENSSTAND.

(*Uit het Engelsch.*)

Self love and Reason to one End aspire;
Pain their Aversion, Pleasure their Desire:
But greedy That it 's Object would devour;
This taste the Honey, and not wound the Flower:
Pleasure, or wrong, or rightly onderstood,
Our greatest Evil, or our greatest Good.

POPE.

Niettegenstaande alle de ongemakken, onder welke al de Wereld erkent dat het Menschdom zugt, gevoelen wy iets in ons, 't welk onze hoop opwekt, en de Ziel tot werkzaamheid aanzet. Menschen van den alleronbedagtzaamsten aart, Menschen in den minst beschaafdsten staat, hebben, over 't algemeen, en zeer dikwyls een zeer leevendig bezef van hunne weezenlyke behoeften: allen verlangen zy onophoudelyk na iets, zy weeten niet wat, 't welk ten eenigen tyde het ledige hunner Zielen mag opvullen, en hun gelukkig maaken.

Welk een' naam zullen wy aan deeze Zielsgesteltenis geeven? Noem het *Rustloosheid*, *Bekommernis*, *Vatbaarheid van Ziel*, of voeg 'er eenigen anderen naam aan toe. Ik hou my verzekerd het is *Zelfliefde*; dat is, een Beginzel van *Zelfbehoudenis* oorspronglyk onzer Natuure ingeplant, en 't geen zich zelven ontdekt in de geduurige poogingen, tot het algemeen voorwerp, ons Welweezen, en een bestendig verlangen, om, op de eene of de andere wyze, onzen staat te verbeteren.

Het is misschien niet genoeg, dit een beginzel van *Zelfbehoudenis* te noemen, het is iets meer: het begrypt eene zekere grootheid van Ziel, welke niet berust in enkel te bestaan; maar streeft na eene uitgestrekter kring van aandoening en werkzaamheid. Met één woord, het mag een inwendig beginzel van werkzaamheid heeten, 't welk de geheele menschlyke

Natuur in beweeging helpt, en, volgens de onderſcheidene rigtingen, welke het ontvangt van de vrye bepaalingen van onzen Wil, het werktuig wordt van *Goed* en *Kwaad*, en van 't geen wy, met regt, *Deugd* en *Ondeugd* mogen noemen. ——— Van *Deugd*, wanneer het gerigt wordt tot de verkryging van al het goed, 't welk in zulke omſtandigheden kan verkreegen worden —— en *Ondeugd*, wanneer het afgewend wordt van de najaaging van dat grooter goed tot het tragten na geringer genietingen, die de grootere dwarsboomen.

Dit is het regt wysgeerig denkbeeld van *Zelfliefde*. In de gemeen aangenomene betekeniſse, duidt dit woord alleen zulke aandoeningen en geſchiktheden aan, als uitloopen op de voldoening van verwoestende driften: doch in deezer voege wordt een woord van eene zeer uitgebreide betekenis al te nauw bepaald, en ſchiet dus verre te kort, by 't geen 'er weezenlyk in ligt opgeſlooten. In deezen laatſten zin is het een *Kwaad*, 't welk de Mensch zich zelven jammerlyk berokkend heeft: in den zin, waar in wy het opneemen, is het een beginzel van *goed* en *geluk*, gevolglyk een zegen en eene gave van GOD.

De *Zelfliefde*, dus wysgeerig aangemerkt, is voor de Menschlyke Natuur, 't zelfde als eene friſſe koelte voor den Zeeman, die ons door het leeven heen voert; en zonder welks behulp, de Mensch, in een' ſtaat van werkloosheid onnut voor zich zelven en voor anderen, zou hebben moeten kwynen. Zy is de bron en oorſprong van alle die Aandoeningen en Driften, welke, met eene oneindige verſcheidenheid werkende, het groot tooneel des Menschlyken leevens, vol woeling, vol bedryven maaken.

Welk een denkbeeld zullen wy vormen van een Mensch, zonder Aandoeningen, zonder Driften, zonder Genegenheden? Hoe zullen wy hem als dan onderſcheiden van een geſchilderd, of een gehouwen beeld? Deeze driften, 't is waar, voeren eene ſoort van kryg in de Ziel, en houden het gemoed ſtaag in beweeging.

Doch alle ding beſtaat door een' geſtaâgen ſtryd
Der Elementen; en, ô Sterveling, gy zyt
Een kleine Wereld: want uw driften zyn van 't leeven
Meê de Elementen, door uw' God daar in gedreeven.

POPE.

In de daad wat kan ſtrydiger zyn dan Lugt, Aarde, Vuur en Water? En nogthans welk eene overeenſtemming, welk een

een ſchoonheid ontſtaat 'er uit derzelver algemeene mengeling?

Nog treffender zal deeze overeenkomst in 't oog loopen, als wy de werking der *Zelfliefde* op de Ziel vergelyken met die kragt, welke het Planeetgeſtel in beweeging brengt. Door deeze worden alle die ſchoone verſchynzels aan het uitſpanzel veroorzaakt, welke elk aandagtig beſchouwer der Natuure met verrukkende verwondering vervullen, als de beurtwisſelingen van Dag en Nagt, de omwentelingen der Jaargetyden, als mede de zomtyds verſchriklyke verſchynzels, Donder, Blixem en dergelyken.

Gelykvormig aan deeze zyn de uitwerkzels en vertooningen, door de *Zelfliefde* in 't Menschlyk ſtelzel voortgebragt; nu beſtaande in eene bedaarde agtereenvolging van Werkzaamheid en Rust; dan uitbarſtende in een gloed van Goedertierenheid en Heldhaftige gevoelens, of woedende in een ſtorm van heftiger Hartstogten.

Doch van waar heeft dit kragtig werkend beginzel den oorſprong? —— Het ontſtaat baarblyklyk, uit onze Aandoenlykheid en Gevoeligheid: want hoe kunnen wy dit vermogen bezitten, of de ondervinding der indrukzels van Pyn en Vermaak ééns gevoelen, zuiver voor 't eene ſchrikken, en na het andere haaken? —— Zeker, om dat wy natuurlyk beminnen, 't geen aangenaam is voor de zinnelyke gewaarwording, en eenen afkeer hebben van het ſmertlyke, worden wy met regt gezegd, *onszelven te beminnen*; wy zyn de voorwerpen, die deeze indrukzels ontvangen, en onzent halve doet de Natuur zo veel om de eene te verzekeren en te verbeteren, en de andere af te weeren of te verzagten.

Merkt op den voortgang van de werkingen der Natuure, in een eerstgebooren Kind. —— Zwak, naakt en weerloos, by de eerſte intreede in de wereld, gevoelt het de drukking van de buitenlugt, en geeft blyk van zyn lyden, door kermend geſchreeuw. —— Doch dewyl *Pyn* ons lot niet is, volgens het oogmerk des Scheppers, ſchynt de pynlyke aandoening, in dit geval, alleen geſchikt om den weg te baanen, tot eene volgende aandoening van *Vermaak*. In de daad, zo ras de teder bezorgende hand der Ouderen, door geſchikte middelen, de koude, (welke het Kind ſmerte veroorzaakt,) kan afweeren, verandert het Tooneel te eenemaal. Het bloed hier door een' rasſer loop gekreegen hebbende, wordt 'er eene nieuwe en tot dien tyd toe onbekende warmte, door het geheele kleine geſtel verſpreid, en op een ſtaat van onthustheid en ſmerte, volgt terſtond een ſtaat van wel te vredenheid en genoegen. Elk volgend oogenblik ſtrekt duidelyk, om die

genoeglyke aandoening, is het mogelyk, te doen volduuren, en het wederkeeren van de Pyn te vermyden of voor te komen.

Dit is blykbaar de aandoening van *Zelfliefde*. Doch wat gaf bestaan aan dit verborgen vermogen der Ziele, of wekte het op? Wat anders dan de gewaarwording van Pyn, zo lastig, en van Vermaak, zo verkwikkend voor den Zuigeling?

In deezer voege, is *Zelfliefde* blykbaar het uitwerkzel, of, zo gy 't liever dien naam wilt geeven, de onafscheidelyke Gezellinne onzer Aandoenlykheid? Deeze is desgelyks het noodig beginzel onzer *Zelfsbehoudenisse*, niet alleen in de dagen onzer Kindsheid; maar ook in onze ryper jaaren.

Byaldien de Kinders dit inwendig beginzel niet hadden, 't welk hun ter werkzaamheid bepaalde, konden zy met geene mogelykheid bestaan, en moesten onvermydelyk omkomen. Wat zou hun bestuuren, in de keuze van het noodzaaklyk en heilzaam voedzel? Wat hun afschrikken van het gebruiken der schadelyke en nadeelige dingen? Zy hebben nog het gebruik der Rede niet; zy zyn onbekwaam om den zamenhang der oorzaaken met derzelver natuurlyke uitwerkzelen na te gaan: eenig *Instinct*, derhalven, moest hun geschonken worden in plaats van de Rede, om dit gebrek te vergoeden; en dit Instinct is de *Zelfliefde*.

Op dit beginzel, en met dit inzigt, heeft de Maaker der Natuure gunstryk aan het gebruik van zodanige dingen, als noodig of dienstig zyn tot 's Kinds onderhoud, eene zekere aangenaame gewaarwording gehegt, 't welk natuurlyk 't zelve daar toe uitlokt, en eene onaangenaame aan dingen, die schadelyk of nadeelig kunnen weezen, als een behoedmiddel ter voorkominge van schadelyke uitwerkzelen. —— De zagte Moeder-melk, die hunne lipjes bevogtigt, is zo zoet van smaak als heilzaam ter voedinge; terwyl sterke of scherpe dranken, die het gestel benadeelen, in evenredigheid wansmaaklyk in de monden der kinderen zyn. In deezer voege, heeft de Schepper voorzien tegen de gevaaren, die onze Kindsheid dreigen, door de eenvoudigste en gemaklykste middelen, die tevens de kragtigste zyn: de onmiddelyke werking naamlyk der *Zelfliefde*.

De tedere zorg en ondervinding der Ouderen, zal men misschien zeggen, is genoegzaam in staat om alle deeze oogmerken te beantwoorden, zonder te stellen, dat 'er de Voorzienigheid, op eene zo onderscheide wyze, tusschen beiden treedt. Neen: al de kunde en tederheid der Ouderen, zou tot dat gewenschte einde niets vermogen, indien het Voedzel, 't welk

zy het Kind aanbieden, niet veel kragtdaadiger werd aangepreezen, door een daar by gepaard gaande aandoening van *Vermaak*, door de Natuur zelve gehegt aan het gebruik der spyzen. Zonder deeze aanlokking, welke de Voorzienigheid het Kind verleent, zou het hardnekkig alle hunne tederste bezorgdheden versmaaden, en zelfs van het noodzaaklykste voedzel den walg steeken.

En gelyk dit de noodzaaklykheid der *Zelfliefde* toont, tot 's Kinds behoudenisse, behelst het ook een duidelyk bewys van de oneindig wyze en goede Voorzienigheid. In de daad, wat kan verbaazender en verwonderlyker zyn, dan deeze nauwkeurige evenredigheid der middelen tot hunne einden, zo zigtbaar ten toon gespreid in de dierlyke huishouding? —— Maar dit brengt my eene byzondere tegenwerping der *Epicuristen*, tegen de Voorzienigheid, te binnen. „ 'Er zyn", luidt hunne taal, „ eenige soorten van vergif zoet en aange„ naam voor het gehemelte; terwyl andere dingen, grootlyks „ strekkende, tot ondersteuning of herstelling der Gezond„ heid, onsmaaklyk en walglyk zyn".

Uit deeze en andere schynbaare afwykingen, en ongeregeldheden in de gesteltenis en werkingen der Natuure, hadt LUCRETIUS de Godloosheid van te beweeren, dat de Godheid geen deel kon hebben in de oorspronglyke Schepping, of tegenwoordige bestuuring der Wereld; dit heilloos gevoelen begrypende in deeze regelen:

Nequaquam nobis Divinitus esse paratam
Naturam rerum, quæ tanta est prædita culpa.

LUCRET. L. 5.

Ter volkomene oplossing deezer zwaarigheden, of liever knibbelaaryen der Vyanden van de Voorzienigheid, wyzen wy onzen Leezer tot het uitsteekend *Betoog van Gods bestaan* van FENELON; tot DERHAMS *Natuurkundige Godgeleerdheid*, en den Cardinaal POLIGNAC's *Anti Lucretius*; tot RAY's *Gods wysheid in de geopenbaarde Werken der Scheppinge*, en de *Beschouwingen van de Werken der Natuure*, ten Vervolge van 't laatstgemelde Werk dienende: voeg 'er by, *het Schouwtooneel der Natuur* van den Abt PLUCHE. Deeze eenvoudige bespiegelingen van de Voortbrengzelen der Natuure behelzen een grootsch bewys van GODS Almagt en Wysheid, misschien overtuigender en voldoender voor 't gemoed, dan alle de bewyzen der diepstdenkendste Wysbegeerte.

Maar, om de bovengemelde tegenwerping der *Epicuristen*, niet

niet geheel onbeantwoord te laaten, merk ik aan, dat de vergiften, alleen door *Kunst*, zoet en zwelgbaar gemaakt worden; want het is aanmerkelyk dat de zoetigheid, welke zommige soorten van Vergif natuurlyk hebben, eer verveelend en lastig, dan aangenaam en uitlokkend is: en dat zulke dingen, indien ze niet schielyk doorgezwolgen worden, terstond het gehemelte zullen stooten en walgen. — Het Ongedierte zelfs, na greetig een weinig Rottekruids, in brood of onder gebak vermengd, ingeslokt te hebben, zal, wanneer het kort daar op een dergelyk bereidzel vindt, zorgvuldig het goede voedzel van het vergiftige onderscheiden, en het laatste vermyden.

Waar op kan het Instinct, 't welk deeze keurige onderscheiding leert, gegrond zyn, dan op den onaangenaamen smaak of de reuk van het vergif zelve? Want 'er is geene afkeer of geneigdheid in de Natuur, zonder onmiddelyke oorzaak, en geene andere genoegzaame oorzaak doet zich op voor de gemelde afkeerigheid, dan die wy hebben opgegeeven.

't Is waar, de Zintuigen eens Kinds zyn niet eigenlyk geschikt of bekwaam tot deeze keurige onderscheidingen, in alle dingen. Men ziet zelfs dikwyls, dat de Kinders na schadelyke en nadeelige dingen grypen; en de jongen onder het Vee, niet verordend om ten eenigen tyde een Redelyk Vermogen te bezitten, hebben, nogthans van den beginne, *een volmaakt Instinct*, het Menschdom niet gegeeven.

Doch hoe? Welk bewys kan de Wysbegeerte hier uit ontleenen, dat in 't minste de aanbiddelyke Leer van eene Alwyze en Algoede Voorzienigheid beledigt? Of zelfs de waarheid van 't beginzel straks te neder gesteld: te weeten, dat de Schepper aan het gebruik van goed en heilzaam voedzel, eene zekere aangenaame aandoening gehegt heeft, om, op gezette tyden, onze begeerte en lust daar toe op te wekken en te vernieuwen.

Hebben de Kinders dezelfde geregelde begeerte, tot 't geen schadelyk of zelf onverschillig is in zyne natuur, als zy tot goed en heilzaam voedzel betoonen? Neen: het laatste is, derhalven, een duidelyk Instinct der Natuure, 't welk, indien het niet door ziekte of zwakheid gedwarsboomd wordt, altoos eenpaarig werkt op 't menschlyk gestel, en gevolglyk ons gegeeven is tot ons behoud; en de afwykingen van deezen grooten regel, ontstaande uit eenen ongeregelden en onnatuurlyken lust, of verkeerdheid van verbeelding, zyn maar eenige der uitwerkzelen onzer natuurlyke onvolmaaktheid en zwakheid, voor welke de goede Voorzienigheid egter ons in eene groote maate beschut heeft; aan den eenen kant door de onder-

dervinding en de tedere oplettenheid onzer Ouderen, en, aan den anderen kant, door de bezwaarlykheid, om, in onze kindsheid, by zulke befchadigende voorwerpen te komen.

Maar, met dit alles, welk eene verwaandheid in den Mensch, welk eene blindheid in den Wysgeer, zich te verbeelden, dat de Schepper het werk zyner handen niet zou fchikken, naar zyn welgevallen, en zyne giften doormengen met eenige noodige geneesmiddelen van onzen hoogmoed?

Hoe? zegt de bezwaarlyk voldoenbaare Wysgeer, waarom eenige vergiftige of fchadelyke Kruiden, onder de voed- en heilzaame? —— Waar toe eenige verfcheurende en vernielende Dieren in de Natuur? Zyn dit kentekens eener goede Voorzienigheid?

Dat deeze ftoutfpreekende Bediller op zyne beurt hoore? Is het, wat ook de beweegreden des Scheppers moge geweest zyn, tot het invoeren van deeze opmerklyke verfcheidenheid in de voortbrengzelen der Natuure, niet tevens waar, dat hy ons voorzien heeft met gefchikte middelen, om de rampen en ongelukken, die, uit deeze oorzaaken, kunnen voorkomen, tegen te gaan? ——— Hebben niet zelfs deeze eigenfte oorzaaken, hoe fchrikbaarend een vertoon zy ook mogen opleveren, haare trappen van voeglykheid en nutheid in het algemeene Zamenftel?

Iemand moet zeer dom of onopmerkzaam weezen, als hy dit niet begrypt. Uit de boosfte vergiften, worden verfcheide kragtige geneesmiddelen bereid; den Kruid- en ftookkundigen te overbekend. — Aan den anderen kant, houden de onderfcheide foorten van wilde en verfcheurende Dieren elkander in vreeze, en op eenen behoorlyken afftand van den Mensch; hunne woestheid dient om zyn moed en fchranderheid te oefenen, en verfchaft eenigen ftoffe tot uitfpanning en vermaak; hy kan, ik ftem het toe, niet roemen op de fterkte eens Leeuws; doch hy heeft handen, en de bekwaamheid, om die handen te voorzien met wapenen, en werktuigen te vervaardigen, veel verfchriklyker dan de verfcheurende klauw, of het zo gevreesde gebrul van dien Koning des wouds.

Deeze meerderheid van magt en bekwaamheid, in het Menschlyk geflacht, was, mogen wy met alle rede onderftellen, oorfpronglyk gefchikt te onzer verdeediginge tegen de woestheid en verfcheurendheid van veele wilde Dieren; en het is de ondeugd der Menfchen alleen, die deeze werktuigen des doods gefcherpt heeft, om het hart zyner Medemenfchen te doorftooten. Wanneer wy dit alles overweegen, moeten wy dan niet bekennen, dat de Aarde, zo als wy die zien, eene

woonplaats is „ goed genoeg”, gelyk DERHAM het uitdrukt, „ voor die dwinglandſche Meesters ? ”

Wat het oogmerk betreft, ’t welk de Schepper moge gehad hebben, in dus het tooneel der Natuure te vermengen, indien ik het dus moge uitdrukken; deswegen laat de verheevene en welſpreekende FENELON, zich in deezer voege hooren. „ Het „ Heelal is een groot en verwonderlyk ſtuk des Godlyken „ Werkmeesters, waar in licht en ſchaduw, op zulk eene „ wyze geſchikt zyn, dat ze op eenmaal het dubbel uitwerk- „ zel te wege brengen, ’t welk de Schepper beoogde. Naam- „ lyk om het, door de ſchoonheid, de verſcheidenheid, en de „ grootheid van het Werkſtuk, voor ’t zyne te doen kennen, „ en nogthans het eenige merkteken te laaten behouden van „ afhanglykheid en ſchepping uit niets, door eenige ſchyn- „ baare gebreken of duistere vlekken, op het gelaat van dit „ verbaazend Werkſtuk ”.

In de daad, dus is het met de zaak gelegen. Aan den eenen kant treft de grootheid, de ſchoonheid, en verſcheidenheid des Heelals, het oog van elken aanſchouwer met verwondering; terwyl, aan den anderen kant, de ongeregeldheden of afwykingen, welke wy meenen te ontdekken in zekere deelen van ’t geheel (inzonderheid de zodanige, die eenigermaate op ons geluk invloed ſchynen te hebben,) ons ſteeds de afhanglykheid onzes oorſprongs aanwyzen, en het voorgaand niet beſtaan van alles wat ons omringt.

Dus verre hebben wy getragt, het eerſte gedeelte der tegenwerpinge op te losſen. Wat het tweede gedeelte betreft, dat ’er dingen zyn, die, ſchoon grootlyks ſtrekkende tot het onderſchraagen, of het bewaaren onzer Gezondheid, nogthans wanſmaaklyk en walchlyk zyn, (als braak- en buikzuiverende middelen,) hier omtrent ſtaat aan te merken, dat deeze dingen alleen toevallig en niet rechtſtreeks, ter bewaaringe of herſtelling van de Gezondheid dienen, in zo verre zy helpen, om de inwendige oorzaaken van ziekten en wanorde te weeren: te weeten, de overvloedige en ſchadelyke vogten, welke zomtyds de maag overweldigen, en de leevenswerkzaamheden belemmeren; doch rechtſtreeks en onmiddelyk beſchouwd, zyn ze zeker ſchadelyk en verwoestend, evenredig aan de onaangenaamheid, welke zy veroorzaaken. Zy ontroeren de maag op eene onthutzende wyze, en zouden ſchadelyk weezen, indien ze niet tefſens uitgeworpen wierden, met de ſchadelyke vogten der maage zelve, door de beweegingen en ontſteltenisſen, welke zy daar in veroorzaaken.

Uit deeze algemeene evenredigheid welke wy vinden, tusſchen

ſchen de natuur der dingen, en de hoedanigheid der aandoeningen, welke zy eigenaartig in ons verwekken, moeten wy beſluiten, dat een Alwyze en Goedertieren Voorzienigheid, oorſpronglyk alles beſchikt heeft, en nog volhardt met het gade ſlaan der huishoudinge van het Dierlyk ſtelzel in 't algemeen.

Maar, om tot de *Zelfliefde* weder te keeren, en de noodzaaklykheid van derzelver invloed, in het werk onzer Behoudenisſe, men zal zeggen, dat, in onze ryper jaaren, wanneer onze *Rede* verſterkt en verbeterd is, 'er geen noodzaaklykheid zich meer opdoet, voor de werking of invloed der *Zelfliefde*, ter bovengemelde oorzaake. Schynt dit den Mensch niet al te zeer naar het domme Vee te doen zweemen? En is de *Rede*, in dat tydperk des Leevens, niet bekwaam tot de vervulling van alle de oogmerken des Menschlyken Leevens?

Neen — Het geleide en 't beſtuur der *Rede* is, in de daad, volſtrekt noodzaaklyk op dit tydperk: dewyl wy dan het oog op duizend verſchillende voorwerpen moeten vestigen; wy moeten de noodwendigheden en geryflykheden des leevens bezorgen; ons tegen ontelbaare onheilen, welke ons met verderf ſchynen te dreigen, wapenen; wy moeten, derhalven, voorzien zyn met *Oordeel* en *Rede*, om onze denkbeelden te vergelyken, de onderſcheide verbintenisſen en overeenkomſten te zien, en hunne opzigtelyke trappen van ſtrekking tot het voortbrengen van goed en kwaad: dit alles is, egter, ongenoegzaam tot vervulling der oogmerken des Menschlyken leevens, zonder het bygevoegde gewigt en de werking van een aandringend vermogen, bekwaam om het gemoed te bepaalen tot het groot voorwerp onzer Behoudenisſe en onzes Geluks.

De *Rede*, zuiver op zich zelve genomen, is niets meer dan de Bevatting en Beſpiegeling der waarheid, in derzelver verſcheide verbintenisſen en gevolgen. Deswegen heeft een uitmuntend Schryver, het licht der Rede niet onaartig vergeleeken by het licht der Zonne, 't welk alle voorwerpen verlicht; doch aan geen voorwerp beweeging geeft; wel helderheid met zich brengt; doch geen kragt heeft. Indien de Mensch, (vervolgt deeze Schryver,) niets dan de Rede hadt, die tot hem ſprak, zou hy haare beſlisſingen aanmerken als droomen, of de weinig betekenende raadgevingen en beduidingen van een Pedant. Het is de Aandoening of het gevoel van 't goede, 't welk alleen onze oplettenheid en aandagt trekt, en dat van kwaad, 't welk onzen wederzin en haat verwekt (*).

In

(*) ABBADIE, *l'Art de Connoitre ſoi-même.*

In de daad gevoelden wy ons niet aangedreeven door eenig aandryvend beginzel gelyk *Zelfliefde*, onze *Rede* zou zich verwilderd hebben in haare eigene overleggingen, het zou voor ons onverschillig geweest zyn op welke voorwerpen wy onze gedagten vestigden; en de ziel zou misschien zich bepaalen op alles, behalven 't geen ons meest betreft.

De *Zelfliefde* alleen bedwingt al deeze verwilderingen en bepaalt de Ziel tot het gewigtig voorwerp, ons *Geluk*. Dit beginzel, derhalven, gevoegd by dat der *Rede*, geeft ons, op eenmaal, het denkbeeld van een werkzaam Weezen, vol van aandoeningen, genegenheden en begeerten, nogthans redelyk, vooruitziende, vry, en bekwaam om het geweld der Driften te wenden tot de edelste oogmerken der wysheid, door hun tot de party der Deugd over te haalen: met één woord, het volkomen denkbeeld van een Mensch: want, om met den grooten Dichter *Pope* te spreeken,

De Liefde tot zich zelf, de bronwel onzer tochten,
En fiere driften, daar ons hart door wordt bevogten,
Stelt onze Ziel te werk: maar onze rede, door
Haar vergelykingen, en peinzingen, waar voor
De valschheid steeds verdwynt, kan alle ding regeeren.
De Mensch zou werkloos zyn, indien hy moest ontbeeren
Het eerste deezer twee beginzelen, en indien
Hy 't andre derven moest, wat zou 'er dan geschien?
Hy zou het uiteind van zyn daaden noit beschouwen;
Hy waar gelyk een tak van eenen boom gehouwen,
Die op een' nieuwen stam geënt wordt, en gezet
Om zyns gelyken voort te brengen, naar de wet
Van Vrouw Natuur, en weer in 't einde te verdwynen:
De Mensch waar als een vuur, dat we in de lugt zien schynen,
Dat in een duistren nagt', gelyk een ligte pluim,
Nu ginds, dan herwaards vliegt, door 't ongemeeten ruim,
Gansch zonder vasten loop', en dat zich zelf doet sterven,
Door andre dingen door zyn werking te verderven.

Uit dit alles volgt baarblyklyk, dat de *Zelfliefde* zo noodzaaklyk is tot onze Behoudenisse als de *Rede* zelve. Wat zeg ik? Deeze twee vermogens maaken de zelfstandigheid uit van 's Menschen natuur: en wy kunnen, Menschen blyvende, geen deezer twee uitmonsteren.

Ten deezen opzigte staat ons nog één stuk op te merken: naamlyk hoe en waar in onze Aandoening, of wyze van Gevoelen, verschilt van die der hoogere Weezens? De onze is van eene vermengde soort, deels ontstaande uit Zintuiglyke ge-

gewaarwording, deels uit de Rede: want wy hebben ongetwyfeld eene soort van Aandoening, eigenlyk Gevoel (*Sentiment*) genoemd, onafhanglyk van de indrukzelen door uitwendige voorwerpen op onze zinnen gemaakt; inzonderheid dat Gevoel van *Zelfliefde*, bestaande in de bewustheid van onze waardigheid of de agting onzer eigene waarde: dikwyls een bron van het bitterste, schoon heimlyk, zelfverwyt, wanneer wy denken ons schuldig, zelf met gedagten schuldig gemaakt te hebben aan iets der waardigheid onzer Natuure niet voegende; en, daar en tegen van de streelendste zelfgoedkeuring, als wy bevinden overeenkomstig met de waardigheid onzer Natuure gedagt en gehandeld te hebben.

Dit laatste hebben wy gemeen met de hoogere en geestlyke Weezens; doch deeze zyn ontslaagen van, en verheeven boven, die beweegingen van *Zelfliefde*, welke uit de werking der Zintuigen voortkomen, en de indrukzelen daar op gemaakt door stoflyke voorwerpen. Dus zyn Gierigheid, Wellust en dergelyke zintuiglyke aandoeningen, die zo groot een gedeelte van de Menschelyke Driften uitmaaken, geheel onbekend by de hoogere Weezens; hunne Aandoeningen zyn, derhalven, 't geen wy eigenlyk zuiver Gevoel heeten; de onze, deels Gevoel, deels Gewaarwording.

WAARNEEMING AANGAANDE DE OPERATIE VAN EEN (Empyema) ETTERBORST. Door Mr. LA PEYRE, *Chirurgyn Major van 't Schip* la Natalia.

(*Journal de Médecine &c. Tom. XLIII.*)

De Operatie van een (*Empyema*) Etterborst is onder alle Heelmeesters bekend; alle Schryvers, die Verhandelingen over de Heelkunde geschreven hebben, beschryven en raadden ze aan; ondertusschen word dezelve zelden in 't werk gesteld: men moet de oorzaak daarvan toeschryven aan gebrek van tekenen welke duidelyk de gevallen aantoonen in welke de bewerking een goeden uitslag hebben zal. Ze is dikwyls vruchteloos te werk gesteld; en dewyl men zich niet volkomen kan verzekerd houden dat 't niet eveneens met die bewerking, welke men zich voorstelt, zal afloopen, wil men 'er zich niet aan waagen. Ik kan my niet weêrhouden van deeze vrees, als berispelyk en kwaalyk geplaatst, aan te merken. —— 't Is berispelyk hierin, dat, daar de Operatie van de Etter-

terborst op zich zelve noch gevaarlyk, noch zeer pynlyk is, de Heelmeester geen gevaar loopt in de onzekerheid van den uitslag, dan om zyn gezach te waagen by den Lyder, en by Persoonen die hem geneegen zyn: een dergelyk gevaar behoorde nooit in de balans te koomen, met de mogelykheid van een Mensch in 't leven te behouden, al was 't ook in een geval daar men zich bloot stelt van gelasterd te zullen worden. —— De vrees van de bewerking van de Etterborst vruchteloos te doen, schynt my toe kwaalyk gegrond te zyn; om dat, schoon de toevallen, die het te kennen geeven, niet zo duidelyk zyn, als men wel zoude kunnen wenschen, ze evenwel zo duister en onzeker niet zyn als men gemeenlyk gelooft: en om dat de goede gevolgen van deeze Operatie meenigvuldiger zyn, dan wel de meesten van de Kunst denken. Ze zouden 't zonder twyfel nog meer zyn, indien de bewerking meenigvuldiger geoefend werd, indien men niet wagtte tot het uiterste om ze te doen; en indien men 'er niet de proef van nam als een laatste uitvlucht, en een hulpmiddel waarop men zeer weinig staat maakt, wanneer men geen ander middel meer weet. —— Men kan over de te kennen geevende tekenen van de Etterborst, de oordeelkundige Aanmerkingen, over den tegenwoordigen staat der Heelkunde van Mr. SAMUEL SHARP, raadpleegen. Men zal daar vinden dat die Auteur bekent, dat hy, de Operatie van de Etterborst altyd als onnut hebbende aangemerkt, naderhand bevonden hadt dat 'er gevallen waren waar in dezelve 't leven van den Lyder konde behouden, en dat men in 't beöefenen derzelve tekenen konde vinden waarop men staat kan maaken. —— M. FOUBERT in eene Waarneeming over een Gezwel in de Long, in 't eerste Deel der *Mémoires de l'Acad. Royal. de Chir.*, geeft genoeg te kennen dat hy van gedachten is, na 't onderzoek van verscheide lyken, dat men aan hen de Operatie van de Etterborst voor de dood had kunnen in 't werk stellen; dat dezelve ze misschien van de dood zoude bevryd hebben; hy zelf zoude ze in 't werk gesteld hebben in 't byzonder geval welk hy verhaalt, indien 't gevoelen van zyne Medebroeders, ondersteund door den slechten staat van den Lyder, hem 'er niet van had terug gehouden. —— Ik geloof dan te mogen besluiten dat de Operatie van de Etterborst, zynde noch gevaarlyk, noch pynlyk, de toevallen, die dezelve te kennen geeven, schoon niet hebbende al de noodige klaarheid, evenwel niet onvoldoende zynde, 't gevaar eindelyk dat ze verzelt, geen zynde, en 't goed gevolg 'er van ten minsten mogelyk zynde in een geval, waarin men geen ander toevlucht heeft: ge-

geloove ik, zeg ik nog eens, dat de voorzichtigheid, de menschelykheid, de plicht van de Meesters in de Kunst, vorderen dat men, meer dan men doet, de proef van deeze bewerking neemt: in 't byzonder in die gevallen daar de bespiegeling dezelve aan de beöefening, in dit opzicht al te vreesachtig, aanraadt. Daar schiet my nog over, om myne stellingen door een voorbeeld van een gelukkig gevolg van deeze bewerking te bevestigen. —— Een Zoon van M. SAYET, Heelmeester te *Boynes*, oud één jaar en agt maanden, werd, den 12den Juny laatstleden, aangetast van een volkomen Zydewee. Omstandigheden, die niet doen tot myn verhaal, verhinderden aanstonds gebruik te maaken van de noodige hulpmiddelen. De Ziekte nam schielyk en sterk toe. De Lyder werd op den 3den dag adergelaaten; de Koorts en de overige toevallen verminderden een weinig, dog hielden niet op. Ze wierden eindelyk merkelyk minder tegen den 10den dag, en werden gevolgd door tekenen, die eene inwendige verëttering, uitstorting van etter, in de linker holligheid van de borst te kennen gaven. 't Kind, 't welk niet dan met moeite de armen van zyne Moeder losliet, helde altyd naar de linker zyde over. Indien men poogde 't zelve recht op te houden, kreeg het een stuip en een sardonischen lach in de helft van 't gezicht van dezelfde zyde. De Leefregel was zeer streng tot dien tyd toe, en de Lyder had niet gebruikt dan water geduurende de twaalf eerste dagen: men onderhield 't vervolgens door 't zelve te doen neemen garste-water met melk. Daar was geene verwydering aan de borst te ontdekken, noch ook geen zucht aan de huid. 't Geen voorafgegaan was, een sleepende Koorts met verdubbeling tegen den avond, de ademhaaling, de geneigdheid van 't Kind om zich naar de linker zyde over te plaatzen, de stuipen welke het ondergong by verandering van plaatsing, waren de eenige tekenen, die de noodzaakelykheid van de bewerking te kennen gaven. Een zekerder teken zoekende, gelastte ik een pap, uit verzachtende Kruiden samengesteld, op de borst te leggen. Myn oogmerk was, om, door de huid in 't algemeen zachter en weeker te maaken, te bewerken dat de etter zich plaatste naar 't deel dat 't minst weërstand bood. Zo als ik het voorzien hadde, gebeurde het. De pap werd op de 26sten dag van de Ziekte aangelegd, men hield 'er verscheide dagen agtereen mede aan; op den 4den dag dat de pap aangelegd was, vertoonde 'er zich tusschen de vyfde en zesde rib, op een afstand van zes linies van 't voorste gedeelte van 't borstbeen, een tegennatuurlyke zwelling: ze vermeerderde

derde ter grootte van een Patrys-ey. De huid, welke 't bedekte, was van zyne natuurlyke kleur niet veranderd, nog zuchtig geworden: men gevoelde aldaar, als men 'er de hand op hield, een vry ſterke klopping. Ik deed de Operatie op de aangeduide plaats, den vyf-en-dertigſten dag van de Ziekte; daar kwam uit de opening een aanmerkelyke hoeveelheid etter van een kwaaden aart; 't was een roodachtig dun vocht: de etter veranderde verſcheide reizen van hoedanigheid, eerst zonder reuk zynde, werd ze daarna ondraaglyk ſtinkende. Maar eindelyk verkreeg ik witte etter, van eene gepaste gebondenheid, en zo als dezelve behoort te wezen. Ik deed, geduurende de behandeling, welgepaste en zuivermaakende inſpuitingen. De aanhegting naar beneden de borst was zo aanmerkelyk, dat 'er niets doordrong van 't ingeſpuite vocht naar beneden, alles klom op naar boven, en kwam zelfs voor een gedeelte weer door de luchtpyp, na dat het door de longe was opgenomen geweest: 't zelve veroorzaakte 't Lydertje zeer heftige aanvallen van hoesten. Dog alle deeze moeijelyke toevallen zyn eindelyk verdweenen: de verſtopte deelen zyn verëtterd, en de etter, een vrye uitgang vindende, heeft geen kwaade toevallen veroorzaakt. De aangetaste deelen herſtelden zich eindelyk weder, en de Lyder genas gelukkig. —— 't Geval, welk ik verhaald hebbe, vermeerdert door een nieuw voorbeeld 't getal der geneezingen bewerkt door de Operatie van de Etterborst. Ik geloof verder recht te hebben van 'er uit te mogen beſluiten dat deeze bewerking kan gelukken; zelf na een volkomen Zyde-wee: 't welk anders in 't algemeen niet toegeſtaan wordt. Verder dat het niet redelyk zoude zyn zich altyd te bepaalen deeze bewerking te doen op de plaats (gemeenlyk genaamd) van *uitkiezing*; dat men door 't ſondeeren, om zo te ſpreeken, van de natuur, en door dezelve de weg gemakkelyker te maaken, zo als in dit geval geſchied is, van zelf zal ontdekken de plaats daar de Operatie moet in 't werk geſteld worden.

ONDERZOEK, WEGENS DE GEOORLOOFDHEIT, OF ONGEOORLOOFDHEIT VAN HET GEBRUIK MAKEN DER SCHEPZELEN, BUITEN ONS BESTAANDE.

(*Vervolg van bladz.* 290.)

Vond men eertyds, gelyk we onlangs zagen, een groot verſchil tusſchen de Stoiſche en Epicuriſche Wysgeeren,

ren, over het *gebruik maken van de Wereld*, of, om het met andere woorden te noemen, *van de Schepzelen*, *die buiten ons bestaan*, dat verschil heeft nog heden, onder onze Zedemeesters, geen einde genomen. Men vind in onze dagen, zo wel als van ouds, eene groote verscheidenheit van gedagten over dit onderwerp. Een groot gedeelte onzer Zedemeesters is het Stoische gevoelen toegedaan, hoe zeer zy zich ook anders wegens den naam schamen zouden. Schoon zy niet tot die alleruiterlte buitensporigheden van *Diogenes* vervallen, zo willen zy, nogtans, dat men zich onthoude, zelfs van een matig gebruik der dingen; hun eisch is, dat men, met een oog van veragting, op al het aardsche zal nederzien; en alleenlyk oogen op het onvergankelyke. Zy ontzeggen den mensch alle zoorten van vermaak, van uitspanning, en van byzondere liefhebberyen, als hinderlyk, om hem bestendig gelukkig te maken. Volgens de zodanigen moet men, om tot de Hemelsche Gelukzaligheit geschikt te zyn, zich dermate van het aardsche losmaken, dat men alles wat de Wereld oplevert, als walchelyk en veragtelyk beschouwe. Dezulken kunnen geen het geringste verband vinden, tusschen het Aardsche en het Hemelsche; schoon die beiden nochtans door dezelve Almagt, door denzelven wyzen Stigter voortgebragt zyn. Benevens dezen ontmoet men ook aan den anderen kant zulke Wysgeeren, die tot de stelling van *Epicurus* overhellen. Zy merken den Mensch aan als een Wezen, dat uit de natuur tot de vermaken verordend is, en stellen, even als die Wysgeer, de hoogste Gelukzaligheit in het vermaak. —— Dan deze Wysgeeren zyn weder, even als de oude Navolgers van *Epicurus*, in twee soorten te verdelen; in zulken, die 's Menschen geluk stellen in 't *vermaak*, of in de *wellusten* die *het gemoed vervullen*, en in zulken die *de Wellusten des Vleeschs najagen*. —— De eerste soort maakt een merkelyk onderscheid tusschen de *vermaken*; zy verdelen ze in *wezenlyke* en *valsche*. De eersten agten zy der bejaginge van redelyke wezens waardig, als geschikt om 's Menschen geluk te bevorderen, terwyl zy de tweden der bejaginge van Schepzelen, tot verhevener zaken verordend, ten eenemaal onwaardig oordelen; nadien zy niet slegts oogenblikkelyk vergaan, maar veelal gevolgd worden van tydelyke ongevallen; of met één woord den Mensch aanvankelyk in dit leven, en gewis voor altoos na het zelve ongelukkig maken. ——

Dus heerscht 'er nog heden een merkelyk verschil onder zodanige Zedemeesters, wier gevoelens een sterken indruk maken op de gemoederen van het Gemeen; dat daar door, zo

't

't al niet aangezet worde, om de infpraak, of de verdorven neigingen van hun zondig Vleesch op te volgen, en aan hunne kokende driften eene volle ruimte te geven; ten minften geweldig gefchokt word; zo dat velen niet weten wat zy, als waar of valsch, zullen omhelzen. — Het is ligt te bevroeden, welke nadelige gevolgen hier uit ontftaan kunnen; gevolgen, voorwaar, verderfelyk voor de Maatfchappy, gevaarlyk voor den waren Kristelyken Godsdienst, en rampzalig voor een ieder, die zich, door de lusten van zyn bedorven Vleesch, laat henen flepen. — Dit zo zynde, is het voor ieder mensch van het uiterfte aanbelang, ernftig te overwegen, welke zyde hy in dit verfchil verkiezen, en hoe hy zich gedragen zal omtrent de dingen dezer Wereld. — Zie hier myne gedagten deswegens, die ik ter beproevinge openlyk mededele.

Men vraagt dan, of de Mensch gebruik mag maken van het gefchapene; zo ja, in hoe verre; dan of men alles, wat ons bejegent, met een oog van veragting moet verfmaden, en aanzien, als zo vele millioenen verlokkende Sirenen, die den Mensch tot een gewis verderf leiden, en zyn eeuwig ongeluk berokkenen? Om dit onderwerp eenigermate gefchikt te behandelen, is 't, myns oordeels, vooral noodig, dat men nimmer de fchakel van het *Gefchapen Al* uit het oog verlieze. — Ten anderen, dat men nauwkeurig agt geve, op de eindens en oogmerken, welken in de Schepping bedoeld worden, waar van men velen uit de gevolgen kan leren kennen. — En eindelyk ten derden, dat men zich zorgvuldig wagte, het Opperwezen te verdenken, als of het Schepzelen gevormd had, opzettelyk gefchikt; om den Mensch te verleiden, en onvermydelyk in het verderf te flepen. — Als men zich hier omtrent niet buiten het gebaande fpoor verwydert, zal men het befluit wel haast kunnen opmaken; en zien, welk gevoelens men te verkiezen, of te verwerpen hebbe.

De Alwyze Stigter der Natuure heeft, in alle deszelfs Werken, de juiste de volmaaktfte orde in agt genomen, welke een Mensch niet in wanorde brengen kan, zonder zich aan misdadigheit fchuldig te maken. En zyne misdadigheit klimt duidelyk hooger, naar gerade hy deze algemene orde meerder ftoort, of de wanorde door zyn gedrag vergroot; nadien hy zich des te fterker verzet, tegens de oogmerken van den grooten Schepper, en de wyze eindens, door Hem bedoeld, te meerder poogt te dwarsboomen. — Dat 'er waarlyk zulk eene orde in het Gefchapen Al plaats heeft, moet elk, die maar een oogenblik, met eene verftandige redenkaveling, een opmerkzaam gebruik van zyn gezigt wil maken, wel dra ontwaar wor-

worden; en hy moet tevens bekennen, dat alle de misdaden der menfchen ftrekken, om die goede Orde te ftoren, en eene wanorde te wege te brengen.

'Er ontdekt zich in alles eene welgeregelde orde; en deze orde is zo veel als de *Algemene Natuur-Wet*; alle bedryf, daar mede ftrydig, is eene overtreding van deze Wet; en by gevolge eene groote misdaad tegens het Opperwezen, welke die Algemene Wet aan alle menfchen voorgefchreven heeft. —— Om nu te weten of onze daden prysfelyk, of veel eer te laken zyn; om te weten of wy misdaden begaan, of loffelyke bedryven uitvoeren; heeft men zyn gedrag aan deze Algemene Wet te toetfen. Zo dra wy eene tegenftrydigheit vinden tusfchen onze handelwyze, en tusfchen het geen die Wet van ons vordert, mogen wy ons verzekerd houden, dat ons gedrag verkeerd is, dat onze bedryven misdadig zyn: nadien 't onbetwistbaar is, dat wy dan niet te werk gaan, naar den wil van onzen Maker, welke begeert, dat wy ftipt aan zyne Wet, aan zyn hoog bevel zullen gehoorzamen. —— Zie daar den regten toetfteen, die ons toont, of onze bedryven goed dan kwaad zyn, en tevens of wy, door onze handeling, der Maatfchappye nadelig dan voordelig zyn; want nimmer handelen wy ftrydig met die algemene Grondwet, of onze handelwys loopt ook regelregt aan tegens het belang der Maatfchappy. —— Dan zy, welken den Mensch het gebruik der dingen ontzeggen, handelen lynregt ftrydig met de algemene belangens der Maatfchappy; zo nu hunne denkbeelden hier mede ftryden, dan kunnen zy onmogelyk ftrooken met de algemene Natuur-Wet; en komen ze daar niet mede overeen, dan zyn ze ook ftrydig tegens den Wil van onzen Maker, en gevolgelyk ten uiterften laakbaar. —— Het zal niet noodig zyn, nader aan te toonen, dat zulks plaats heeft in 't Stoifche Leerftelzel; wy hebben dit alvoorens genoegzaam aangeduid; dan daar wy te kennen gaven, dat 'er onder onze hedendaagfche Zedemeesters zulken gevonden worden, wier denkbeelden veel overeenkomst met dat Stelzel hebben, zo zal 't niet oneigen zyn, dat wy de fchadelykheit van derzulker denkwyze wat bepaalder ontvouwen.

Men beweert dat de Mensch verpligt zy, zich van alles te onthouden, buiten 't geen hem in den ftrengften zin noodig is. Niets vergunt men hem tot verkwikking, niets tot vermaak, niets tot gemak; alles merkt men aan als verleidend, als gevaarlyk, en hem aftrekkende van die pligten, welken hy als een redelyk Schepzel gehouden is te betragten. Dog dit gevoelen, hoe fchoon het fchynen moge, zal, by nader

overweging, blyken, zeer ſchadelyk te zyn, en gevolgen te hebben, die regtſtreeks tegens de oogmerken der Schepping aanloopen. Wanneer wy de zaken in dien ſtaat beſchouwen, zo als zy thans zyn, dan zou zulk eene ſtrenge levenswys, zulk eene onthouding, de nadeligſte gevolgen voor de algemene Maatſchappy hebben. —— Men verbeelde zich een Gemenebest, in 't welke alle de leden niets meer begeren, dan 't geen zy in den allerſtriktſten zin noodig hebben; hoe jammerlyk wil het 'er met zulk een Volk uitzien? Hoe zal ieder lid dat hoogst noodzakelyke voor zich zelven krygen, zonder door anderen geholpen te worden? Hoe vele behoeftige Leden worden 'er niet gevonden in ieder Maatſchappy, die, buiten den onderſtand van anderen, door gebrek vergaan zouden? Men zegge niet de Armoede zou in zulk een Gemenebest gene plaats kunnen hebben; ieder was even ryk, ieder even arm, elk nam niet meer dan hy volſtrekt noodig hadde. —— Maar dit zeggende bedenkt men niet, dat alle de Leden van zulk eene Maatſchappy op hun eigen grond zouden verſmelten, en alle te gelyk van gebrek vergaan; gemerkt niemand zich op iets anders zou toeleggen, dan op 't geen voor zich zelven alleen noodwendig was. —— Niemand zou een hand uitſteken voor een ander; alle handen zouden ſlap en werkeloos hangen. Eene vuige ledigheit overheerschte wel dra de Leden van zulk eene Maatſchappy. Kunſten en Wetenſchappen namen een einde; en eene domme onwetendheit, bekleedde eerlang derzelver plaats. —— Hoe vele ſchoone zaken bleven 'er niet voor altoos agterwege; en hoe vele gingen 'er niet verloren, die verzonken in den kolk van vergetenheit. —— Niemand betoonde eenigen lust, tot wat verhevens; de Geest van uitvinding wierd voor altoos uitgebluscht. Wat Mensch zou iets ondernemen, zo het niet lynregt op zyne noodwendige nooddruft aan liep? Ras verveelde men zich zelven; op alle plaatzen ſtond men zich in den weg; nademaal de bezigheden, welken 's Menſchen leven een merkelyken graad van genoegen byzetten, ten eenemaal zouden moeten ophouden. Elk Mensch wierd zich zelven een last; en een verdrietig misnoegen overmeesterde zyne gehele Ziel; want alle de genoegelykheden des levens zouden in eene akelige naargeestigheit veranderen. De Steden wierden ſpelonken van Afgrysſelykheit, en de Dorpen verkeerden in vervallen ſchuilplaatzen van krytende Nagt-Uilen; de bekorelyke Velden zouden woest worden, en verwandelen in huilende Wildernisſen. —— Dan hier word my de ſtof te ryk; en 't zou verdrietig worden, alle de nadelen op te tellen, die eene Maatſchappy te wagten had;

zo

zo alle derzelver Leden bestonden, uit dusdanige gestrenge Zedemeesters, die de onthouding der dingen tot zulk eene laakbare hoogte willen uitgestrekt hebben. —— Laat 'er ons, echter nog eene enkele aanmerking byvoegen, die inzonderheit elk Lid der Maatschappy betreft.

De Mensch, regt beschouwd, heeft in de daad meer behoeftens dan zulke Wysgeeren wanen. Onder alle Schepzelen is hy juist die geen, welke het langst de hulp, den onderstand, en de allezinsche ondersteuning zyner Medeschepzelen noodig heeft. Een Monarch, een Prins, is hier gelyk met een Slaaf; de eerste kan zich, even zo min als de laatste, van alle behoeftens, welken hem ontbreken, voorzien. Zy zyn beiden even magteloos, even onvermogend. De wyze Voorzienigheit heeft het zo verordend, dat een groot deel zyner Schepzelen geen onderstand meer behoeft, zo dra zy in het Leven verschynen. —— Het meeste Gevogelte, benevens het Gedierte des Velds en der Wouden, heeft slegts een korten tyd voor hun magteloos kroost te zorgen. Maar de Mensch alleen heeft, onder alle die millioenen van Schepzelen, eenige jaren lang, de hulp en ondersteuning van anderen noodig. Hy kan dezelve volstrekt niet ontberen, en zou zeker wegens zyne allezinsche onmagt vergaan. —— Hoe veel word 'er niet vereischt, om hem tot dien staat te brengen, dat hy voor zyn eigen onderhoud zorgen kan? 'Er verloopen eenige jaren eer hy zo ver gebragt is. —— Dan hier houden 's Menschen behoeftens nog niet op. —— Aan hoe vele toevallen, ongemakken, ziektens en wederwaardigheden is men niet onderhevig. Duizenden van ongemakken komen ons vaak bestryden, en brengen ons buiten staat, om ons zelven te helpen, of te redden. Hoe veel word 'er dikwils vereischt, om een Mensch van eene enkele Krankheit te herstellen; en hoe ligt, helaas! hoe ligt worden wy door kwalen aangegrepen, waar tegens wy ons niet bevryden, en waar in wy ons niet helpen kunnen, nadien wy den meesten tyd de vermogens daar toe derven. —— Hoe zou het in dusdanige omstandigheden, met den zwakken Sterveling afloopen? Duizenden en duizenden zouden sneven, alleen, om dat zy misten, 't geen zy ter hunner behoudenisse hoogst noodig hadden, 't geen zy niet ontberen konden.

Weinig moeite zou het inhebben, hier over breder uit te weiden; dog om niet tot langdraadigheid te vervallen, wil ik liever hier van afstappen, en tot het twede Stuk, dat ik my ter betooging had voorgesteld, overgaan, om naamlyk te toonen, dat dusdanig eene onthouding der dingen niet minder

aanloopt, tegens de wyze *eindens* en *oogmerken* van den Grooten Schepper, dan het misbruik zelve, waar toe velen vervallen.

Dat de Algoedheit ons geplaatst heeft op eene Planeet, welke zo juist geschikt is, om den Mensch van alles volop te verzorgen, kan zekerlyk niet zonder de gewigtigste reden geschied zyn. Hier van worden wy op de levendigste wyze overtuigd, wanneer wy te rug treden tot onze eerste Voorouders, in den vroegsten ogtentstond van 's Werelds Schepping. De Almagtige Bouwheer van Hemel en Aarde gebruikt, om dat ontzaggelyk gevaarte, 't Heelal, te vormen, den omtrek van zes volle dagen. Zyn magt was niet te gering, om, even gelyk hy de stoffe, door een enkel bevel, uit het Niet tot bestaan riep, even gelyk Hy zeide, daar zy Licht en daar was Licht, alles in één ogenblik in orde te schikken, en alle de onderscheiden Schepzelen gelyktydig te doen voortkomen. Maar de Groote Schepper gebruikt zes dagen, om de Planeet, voor ons Menschen ter woning geschikt, in orde te brengen, en van alles in overvloed te voorzien. Hoe het zich op de andere toegedragen hebbe, is voor ons een volmaakt geheim. —— Toen nu alles in orde geschikt was, en de liefderyke Stigter van 't Heelal een Hof geplant had. Zie daar, toen deed Hy den Mensch uit het stof te voorschyn komen, en plaatste hem, in het midden van den overvloed. —— Hy, in eenen onschuldigen, en tevens gelukkigen staat geschapen, vond deze Wereld tot zyn onthaal toebereid. Verrukkend was het Aardryk in zyne oorspronkelyke schoonheit, fraai en beminnelyk kwam het uit de handen des Oneindigen Stigters. —— Dit overklimmend Schoon nu kon niet nalaten, de Zielstreelendste gewaarwordingen hervoort te brengen; en buiten kyf was het overeenkomstig met Gods welbehagen, dat de Mensch, in dusdanig eene verscheidenheit van tallooze vermakelyke Voorwerpen, welken de Algoedheit daar gesteld had, dagelyks zyne vermaken, geduurig zyne verlustigingen zou zoeken; inzonderheit daar Hy hem dezen Hof, in welken de Mensch den vollen overvloed rondsom zich verspreid zag, tot een zonderling aangenaam verblyf had toegeschikt. —— Wat doet ook zyn Maker? Verbied Hy hem de handen ergens aan te slaan, om hem, zo als men van TANTALUS verhaalt, in het midden des overvloeds, door gebrek van genot, geweldig te pynigen? —— Neen, gewisselyk neen; de Alwyze Goedheid had hem, met dat gewigtig oogmerk, in dien staat gesteld, om hem nergens gebrek aan te laten lyden. —— Eén enkel verbod, niet meer dan één enkel verbod gaf Hy hem.

hem. Het eenige, dat hem verboden wierd, was het eten van éénen éénigen boom; dien moest hy, op de ſtrenge bedreiging des doods, niet aanraken. Voorts ſtond de Hof voor hem open; hy mogt van alles plukken, van alles eten, naar zyn welgevallen. ——— Wat was 'er nu voor dezen eerſten aller menſchen te doen? Moest hy zyne ogen van de Werken der Schepping afwenden, en de milde aanbieding van zynen Maker van de hand wyzen? —— Dus doende zou hy ſchuldig geworden zyn, vóór dat hy de vrugt van den verboden Boom had aangeraakt; hy was dan ſchuldig aan Ondankbaarheid, eene zeer hatelyke ondeugd. —— Het behoort tog ook onder de Ondankbaarheid, eene weldaad van de hand te wyzen, en vooral met verſmading af te wyzen, die van een Weldoener geſchonken word. Dikwils treft zo eene daad ſterker, dan wanneer eene ontvangen weldaad in 't vervolg ſchynt vergeten te worden. —— Hoe euvel moest het dierhalven de Godheid niet opgenomen hebben, daar zy zo veel toeſtel voor den Mensch gemaakt had, indien deze tot de laagheid was vervallen, om ze te weigeren uit de handen van zynen Grooten, en tevens zorgdragenden Schepper, uit de handen van zynen Liefderyken Vader, te ontvangen. —— Een uitmuntend bewys voorwaar, dat de Algoedheid zyne milde gaven ſchenkt, met oogmerk, dat wy menſchen 'er gebruik van zullen maken. 't Is waar, door onze begane overtredingen, ſchynen wy een groot deel van deszelfs gunſten verbeurd te hebben; wy ſchynen de weldaden, welke ons worden aangeboden, onwaardig te zyn. — Dan de Oneindig wyze Schepper, die tegelyk oneindig is in Liefde, wil, niettegenſtaande de ſnoodheden zyner Schepzelen, dezelven egter niet ten eenemaal vergeten; zyne Liefde en Barmhartigheid blyven aanhoudend over hen; en het is niet, dan by hooggaande overtredingen, by tergende ongeregtigheden, dat Hy zyne gunſten intrekt, en den verdwaalden Sterveling kastyd; om hem, langs dien weg, weder op het afgedwaalde ſpoor te regt te brengen. Daar benevens beſtaan deze kastydende ſtraffen, doorgaans, in eene onthouding van die goederen, welken voor een groot deel de zoetigheden dezes levens uitmaken; en dit verleent ons een nieuw bewys. —— Even zo gemaklyk, als men, uit de liefderyk bedeling zulker goederen van onzen Algoeden Formeerder, kan afleiden, dat dezelven aan zyne Schepzelen ontwyfelbaar met oogmerk geſchonken worden, om 'er gebruik van te maken. —— Ik zeg meer, dat zy geſchonken worden, met oogmerk, om hun het leven aangenaam te maken; met geen minder regt mag men zulks beſluiten, uit de opgemelde Straffen,

die ons overkomen, wanneer wy, door hooggaande wanbedryven, 's Hemels gunften ten eenemaal verbeurd hebben. Intusfchen nogtans gaat Gods Goedheit zo verre, dat Hy den Mensch niet aanftonds op éénmaal van alles berooft: hy ontneemt hem die ruime rykelykheid flegts, en zend eene fchaarsheid, eene magerheid in derzelver plaatze. Zulke overtuigende bewyzen moeten ons verzekeren, dat de eindens en oogmerken van God, in zyne Schepzelen van alles zo ruim en rykelyk te voorzien, niet kunnen vorderen, dat zy deze gefchenken hebben te verfmaden; dusdanig eene handelwys moet Gode gewislyk ten hoogfte mishagen; Hy moet integendeel bedoelen, dat wy 'er op eene betamelyke wyze gebruik van zullen maken. En als wy ons leven, door derzelver genot, van vele onaangenaamheden bevryden, en het zelve waarlyk gelukkiger maken, moet zulks hem aangenaam, en welgevallig zyn. Wy kunnen tog niet begrypen, dat God een oogmerk zoude hebben, om zyne Schepzelen ongelukkig te maken. —— Neen, zyne Goedertierenheden zyn te oneindig; God kan niet anders, dan 't geluk zyner Schepzelen bedoelen; en dat bevordert Hy ook waarlyk op alle mogelyke wyzen. Worden wy ongelukkig, het is onze eigen fchuld; wy hebben het ons zelven te wyten. Als wy God in zyne Eer beledigen, en ongeregtigheden tegens Hem plegen, *in plaats* van Hem te eeren, te dienen en te vrezen, noodzaken wy Hem, om zo te fpreken, ter ftraffe. —— Dus maakt ons eigen wangedrag ons ongelukkig, niettegenftaande onze oneindige Weldoener altoos geneigd blyft, om zyne Schepzelen gelukkig te maken.

Men kweekt daarenboven een allerhatelykst gevoelen, als men het Opper-Wezen verdenkt, dat het Schepzelen gevormd zou hebben, die opzettelyk gefchikt zyn tot 's Menfchen verleiding, om hem onvermydelyk tot het kwaad te flepen; het het welk het derde is, dat wy ons voorgefteld hadden in aanmerking te nemen. —— Zeg eens, welke denkbeelden zou men zich van een aardsch Vorst, van een Monarch maken, die zynen Onderdanen opzettelyk ftruikelblokken in den weg wierp? Struikelblokken, waar tegen zy zich onvermydelyk ftooten, en waardoor zy zich tegens zyne Majefteit vergrypen moesten. Zulke eene manier van regering zou veel eer pasfen aan een Tiran, die eigendunkelyk, die willekeurig regeert, dan aan een liefderyk Vorst, die het heil zyner Onderdanen allerwege op het oog heeft. —— Hoe veel te minder dierhalven past het ons, dusdanige denkbeelden te vormen van den Oppervorst van 't Heelal; wiens Wetten allen

op

op de hoogfte billykheit rusten, en wiens Werken gevormd zyn naar een plan, door de oneindige Wysheit uitgedagt! —— Dan ik dugte, dat men my te gemoet zal voeren: van waar komt het dan, dat vele Menfchen, door de fchoonfchynende Voorwerpen, die zy in de Wereld ontmoeten, zo menigmalen misleid, verlokt, en tot wanbedryven verleid worden. Indien 'er zulke zaken niet in het Zamenftel van het Gefchapen Al plaats hebben, waarom heeft men dan zo zorgvuldig op zyne hoede te zyn, om zich te wagten voor de verleidende aanlokzels van zommige Voorwerpen? Men behoeft immers voor geen kwaad te vrezen, als het niet wezenlyk, maar flegts in de dweperige verbeelding der Menfchen beftaat? —— 't Is zo, deze tegenwerping fchynt in den eerften opflag van klem en gewigt te zyn: dog als men dezelve nauwkeuriger befchouwt, heeft zy gene de minfte kragt.

Men kan geenzins tegenfpreken, dat de dingen van den tyd, door velen, niet alleen kunnen, maar ook daadlyk verkeerd gebruikt worden; dit bevestigt de ondervinding. Dog het misbruik eener zaak bewyst niet, dat de zaak zelve kwaad, of alleen gefchikt is, om den Mensch tot kwaad op te leiden. De aart der meeste dingen, en mogelyk van allen, is dusdanig, dat zy tot een goed en kwaad einde kunnen dienen; dewyl de Mensch met eene vryheit begaafd is, om 'er gebruik van te maken, zo als hy best ter bereikinge van zyne inzigten dienftig oordeelt. Het kwaad ligt dierhalven niet in de zaak zelve; maar is alleen te zoeken in het misbruik, dat 'er redelyke wezens van maken. Op deze wyze kunnen de allerheilzaamfte dingen, gansch verkeerdelyk aangelegd, onfchuldig ftrekken, om iemand ten kwade te verleiden; wanneer men dezelven tegens het oogmerk, waar toe zy eigenlyk gefchikt zyn, doet dienen. In de vorming aller dingen heeft de Opperbeftierder van 't Heelal zich een plan voorgefteld, dat het best beantwoordde aan zyne alwyze eindens; dit plan heeft Hy ook in de uitvoering ftadelyk gevolgd. Dan, zo dra het zedelyk kwaad 's Menfchen grondflag verdorven had, kon 't niet anders zyn, of de dingen der Wereld kregen; gelyk ik zo even heb opgemerkt, een twederlei gebruik, een goed en een kwaad. Dit zou geen plaats gehad hebben, indien de Mensch in zyne oorfpronkelyke regtheid volhard had; nadien hy 'er dan geen ander, dan een regt en goed, gebruik van had kunnen maken. 'Er ligt dierhalven in de natuur der dingen niets kwaads; maar wy hebben het in onzen eigen boezem. Uit ons eigen bedorven hart komen de kwade be-

beginzels voort, welken te wege brengen, dat wy de dingen, waarvan wy gebruik maken, doen dienen, om aan onze verdorven driften, en verkeerde hartstogten te voldoen. ——— Op deze wyze misbruiken wy veelmaals de allerbeste, de voor ons allerheilzaamste, Zaken. Om uit duizenden één enkel voorbeeld op te halen. Wie zal ontkennen, dat de Wyn een der heerlykste en nuttigste Schepzelen is, welken wy van de Vaderlyke hand onzes Scheppers ontvangen hebben. —— Tot welke heilzame eindens strekt de Wyn niet? Hy bezit voortreffelyke Geneeskundige Vermogens; versterkt de vervallen kragten; ondersteunt den waggelenden Ouderdom; heeft eene verkwikkende en vervrolykende uitwerking; wekt de flauwe, de verstompte geesten op, en bezit duizend andere voortreffelykheden meêr, te veel, om ze allen, op dit blad op te tellen. Maar hoe schandelyk word dit heerlyk Schepzel, helaas, door velen al te vaak misbruikt! en met welk een gevolg? Het hervormt dan Redelyke Wezens tot dieren van den allerlaagsten stand; in Wezens, zo ver beneden hunnen eigen kring verlaagd, dat het min vernuftigste Dier hen in vernuft nog ver overtreft. —— Met dit alles nogtans zal niemand de voortreffelykheit van den Wyn kunnen lochenen. Hoe zeer dezelve ook anders dên Mensch moge verlokken en verleiden; of hoe zeer de Mensch zelve verleid word, door zyne ziedende driften, om een Schepzel, zo voortreffelyk als de Wyn is, te misbruiken, zou men egter met geen regt van den Wyn kunnen zeggen, dat dezelve den Mensch geschonken is, om hem te verleiden, te verzoeken, en in den strik te doen vallen. Wie tog zou zulk eene uitzinnige stelling durven staande houden? En even zo is 't gelegen met alle de overige Schepzelen, die men gaarn plaatzen zou onder den rang van zulken, welken alleen geschikt zyn, om den Mensch te verleiden.

Verre zy het dierhalve van ons, immermeer te denken, dat 'er wezens van zulk eene natuur in de gansche geschapenheit gevonden worden, welken door den Schepper alleen geschikt zouden zyn, om zyne Redemagtige Schepzelen door dezelven te laten verleiden; voorwerpen, welken natuurlyk kwaad zyn, en dienen om verkeerde einden te bereiken.

Zie daar, dus meen ik eenigermate voldaan te hebben aan den drieledigen eisch, welks overweging ik my voorgesteld had. Hoedanig een besluit hebben wy nu uit dit alles te trekken? Strydt het tegen de algemene schakelen die wy in de *Natuur* aantreffen, dat men de geschenken van onzen Algoeden

den Maker van de hand wyze: — Loopt dit regelregt aan, tegen de verstandige *eindens* en *oogmerken*, welken het Opper-Wezen zich in de *Schepping der dingen* heeft voorgesteld: — en bestaan 'er eindelyk, in den wyden Omkring van het *Geschapen Al*, geen Schepzelen, die opzettelyk geschikt zyn, om den Mensch te verlokken, of hem onvermydelyk ten verderve te slepen; dan valt het besluit ligt op te maken. Als dit zo is, moet het den Mensch ook zekerlyk geoorloofd zyn, de dingen dezer Wereld te gebruiken.

Hier zou het nu voorts de plaats wezen, om aan te wyzen, in hoe verre het den Mensch geoorlofd zy, gebruik te maken van de Schepzelen, die buiten hem bestaan. Dan dewyl dit eene zeer ruime stof is, zal ik zulks in eene afzonderlyke Verhandeling voordragen.

C. V. D. G.

BESPIEGELING VAN HOOIMAAND.

GEzegende *Hooimaand*, die met uwe Gezuster de *Zomermaand* hand aan hand gaat, wy begroeten u, in onze Bespiegelingen, met de zo vloeiende als kunstige Dichtregelen van den natuur- en kunstryken POOT, en roepen uit:

——————— Wat zyn de Winterdagen
Die gryze rokken draagen,
Nu verre uit onze lugt,
In 's wereldt diepsten nagt verschooven en gevlugt!
Daar sneeuw en hagel lag voor deez', en sleden glipten
Of schaatsen heene slipten,
Gudts heden 't rookend zweet
Des landbouws op den grond, wel dorstig, droog, en heet.
Zo doet d'alwyze Godt, nu d'able Lente bloeien,
En dan de Zomer gloeien.
Hy kroont den Herfst met wyn,
En zendt daar naa den vorst by klaaren maaneschyn.
Maar geen saizoen, of 't laat, schoon 't strenger valle of zagter,
Den aardbol regens agter.
———————
Doch laat ons hier, als best, den ryken Zomer roemen,
Die wint van Lentebloemen
Zo wyd met graan en ooft
Als iemand beter doet, die geeft dan die belooft.
In hem is 't Jaar, van kindsch, naar 's Hemels eeuwige orden
Een Jongeling geworden.
Met hem verkrygt de Mensch
Het Tydelyk geluk genoegzaam naar zyn wensch.

 In

In de jongst verſtreeke Maand heeft de kragt der hooggeſteegene Zonne, de warmte haarer ſtraalen, de vloeibaare deelen in ons lichaam, in ſterker beweeginge gebragt, derzelver omloop verhaast, en de dierlyke geesten vermeerderd; de heilzaame invloed eener koesterende Lugt bragt gezondheid en ſterkte mede. Ons Werelddeel, nu 't langst door de Zonne beſcheenen, wordt meer en meer verhit, en die ſteeds toeneemende hitte doet ons na rust haaken. Noopt de werkzaamheid, door de verſterkte kragten aangezet, en de veelvuldigheid der vernieuwde voorwerpen uitgelokt, ons voorheen aan om dezelve allerwegen op te zoeken, thans meer tot rust geneegen en tot beſpiegeling geſchikt, zetten wy ons met vermaak daar toe neder.

De onbenevelde voorwerpen, van eenen langen Dag beſtraald, en, maar voor een korte wyle, met het kleed des donkeren nagts overtoogen, bieden zich in de grootſte volkomenheid aan. De Ziel ſmaakt een zuiver en onſchuldig genoegen. In 't digt belommerd Bosch, een Tempel van ongekorven hout, de ſteekende Zonneſtraalen ontweeken, of op het friſſe van een verkoelend windje, aan den kant eens vlietenden beeks, onthaald, wordt de Geest tot ſtil gepeins vervoerd. Welke aangenaame en opbeurende overdenkingen houden dien bezig, als dezelve recht geſteld is! Met hoe ſnelle vaart vliegen de oogenblikken, daar aan beſteed, heenen! Hoe veel nuts kunnen zy den bedagtzaamen baaren! Op welk een prys moet de Deugd, die uuren van Afzondering, zo geſchikt om na het begeerlykſte te tragten en zich met alle beſtendige wysheid te vermengen, niet ſchatten! Tot deeze roept ons de *Hooimaand*. Geniet dit voorregt, ô welgezetene in den Lande! Op uwe Lustplaatzen, het gewoel in de beſlommeringen der Wereld, voor eenigen tyd ontweeken. Uwe omſtandigheden bieden u dit wenschlyk, maar helaas! dikmaals verwaarloosd genot, in ruimen overvloed aan. Smaakt dit heil, ô Deugdsgezinden! naar de maate uwer omſtandigheden.

't Zy verre, zeer verre, ondertusſchen, dat deeze Maand alleen der Beſpiegelinge zou gewyd weezen. De Mensch is tot arbeid geſchaapen; en elke Maand, elke Dag brengt zyn werk mede.

Van de groene overſchaduwde zoode, aan den kant eens ruiſchenden vliets, opgeſtaan, waar de ſtilte my tot overpeinzing bragt, treed ik eenige ſchreeden voort; een uitgeſtrekt Landgezigt doet zich op aan myn oog. Alles is vol leeven, vol beweeginge: men maakt zich de hette ten nutte. Afgerigtte Maaijers ſtaan als in ſlag-orde geſchaard, en doen het

Gras,

Gras, nu de volkomene langte en rypheid gekreegen hebbende, voor hunne voeten nedervallen. Hoe geregeld, hoe vaardig gaat alles toe; een zwaare arbeid schynt ligt. Op een naastgelegen stuk lands is de Huisman met Vrouw en Kinderen yverig in de weer om den schoonen dag tot het keeren van 't reeds gemaaide gras niet te laaten verlooren gaan; het wordt op rooken gezet; nayver doet de handen reppen: zy zien hun buurman reeds bezig om het Hooi op den wagen te laaden, en na huis te ryden. Welk een Landvreugd! Hoe lief een geur verspreidt zich rondsom! Zo doet de waakzaame voorzorg voorraad tegen den schraalen naakenden Winter op. Dat geene traagheid in het keeren, geen onverduldigheid om die Winterkost des Velds binnen te brengen, u berouw doe krygen; dat geene gierigheid, om Arbeidsloonen uit te winnen, u bedriege! De veelvuldige ongelukken, door 't broeiend Hooi veroorzaakt, strekken u tot baaken van waarschouwing. — Het Graan des Bouwmans, nu ryp wordende, neemt eene geele kleur aan. Te regt mogt vader VONDEL zingen:

De Hooimaand voegt het geel en goudgeel, ligt van plooien,
 Haar hand een herk, waar mee zy 't hooi vast ommewerpt:
 't Welk droogt, terwyl de Zon haar straalen wet en scherpt.
De seisen geist door 't gras: de huismans naarstig hooien,
 En 's Weimans Valk om hoog den Reiger grypt en byt.
 Een ieder vlamt op winst: om winst is al de stryd.

Hoe druk is de Veenman bezig, om voor den barren Winter te waaken. Hier baggert men, daar wordt het gebaggerde uitgespreid, ginds getreeden, en gestooken; verder opgedroogd: en de verzamelde gereede voorraad afgescheept, om tot zo zindelyke als nutte brandstoffe te dienen.

Wat zie ik daar? wie poogt de Zomermaagd
  Zo nederig te ontmoeten?
 Komt Buisman ook die fiere schoonheid groeten,
ô Ja, wy kennen hem aan 't offer dat hy draagt.

Daar schenkt hy haar den Haring, vers gevangen,
  ô Edel Zee konfyt!
 Elk juicht u toe en watertand om stryd.
Gy doet het ziekbed lust, en de artzen rust erlangen.

Dus komt de Zee de schoone ook hulde biên,
  Met de allereelste Visschen,
 Die Prinselyke en Kóninglyke disschen,
Hoe kiesch op lekkerny, met nabanket voorziên.

Van

Van allerlei voorraaad is het thans volop: de Tafel met gezonde Moeskruiden en Veldvrugten voorzien. De bekoorlyke bloezem der Fruiten behaagt het oog, de ſmaak der Vrugt ſtreelt het gehemelte, het Sap verſlaat den dorst, en het verhitte bloed vindt, in dat Vogt, eene zagte verkoeling. Tot dit genot worden wy genoodigd. De *Hooimaand* roept elk toe, met de woorden van de bevallige Digtereſſe KOOLAART:

Wat oog en oor *thans* miſſen moet
Wordt ryklyk aan den ſmaak vergoed;
't Is Zomer, Zomer, vol van zegen.
De *ryke* boomgaard, als verlegen
Om van het fruit te zyn ontlast,
Roept vrolyk komt, ei komt, te gast,
Hier zullen roode en zwarte kerſſen
U met haar lieflyk ſap ververſchen;
Hier blinken perzik, peer en pruim:
Hier vindt men abrikoozen, ruim
Zo ſchoon, als de oude Zangers droomen
Van 't gouden ooft op Hespers boomen.

Terwyl wy op die lekkernyen vergast worden, zien wy den Tuinier bezig met het inzamelen van veelerlei Zaaden, en het bezorgen van Veldgewaſſen, die ons, in den Herfst en Winter, zullen voeden. Welk eene verſcheidenheid van bezigheden geeft zyn hoofd en handen werk; en die verſcheidenheid veraangenaamt hetzelve.

De ſpaade avond valt. Ik hoor het onophoudelyk getiktak der Maijeren, die hunne omliggende Seisſen te regt brengen, om, den volgenden dag, den Hooibouw voort te zetten. De Landjeugd komt by één. De arbeid des daags heeft haar zo niet afgemat, of zy is nog lustig genoeg om een vrolyk ſpel aan te vangen. Zy zingen helder uit de borst. Die kunstlooze zang behaagt my. Ik deel in hun vermaak, doorgaans zo onſchuldig als verlustigende, en althans op verre na zo niet vervreemd van de natuur, als dat der Stedelingen, veel al duur gekogt, van wanlust en knaaging gevolgd. Ik zal deezen avond ſlyten met die Landvreugd by te woonen.

Maar als ons alle dingen
Op 't liefelykſte omringen.
En 't blydſte weezen bien, zyn jammer en verdriet
Niet zelden digter by dan iemand gist of ziet.

Het zingen en ſpeelen houdt op; elk keert t'huiswaards; ver-

verslaagenheid is op het even gansch vrolyk gelaat te leezen. Wat stoort deeze vreugde zo schielyk? —— Ik wend my na 't Westen, en zie een vervaarlyke zwarte Wolk, op 't onverwagtst opzetten, het Weerlicht schitteren; ik hoor van verre de Donderslagen rommelen; de Blixem dreigt, de Donderslagen vermenigvuldigen, en verzwaaren teffens; het gansche Lugtruim is ontsteld. — De Winden, daar het korts zo stil was, dwarlen onder één; die onder de Bui is krygt de overhand en voert dezelve met magt aan. Zy hangt boven ons hoofd, de zwaare Regendruppen geeven de nabyheid te kennen. Welk een eislyke Blixemstraal! —— Alles dreunt en davert van den slag! —— Gelukkig zo dezelve niet treffe. Durf ik het half verblindde oog opslaan? —— Alles is ongeraakt gebleeven. —— Mogt dit de zwaarste geweest zyn! Een digte Regenvlaag volgt: deeze neemt af, het Blixemvuur verflauwt, de Donderslagen komen veel langer naa 't zelve: de van een gescheurde zwarte Wolken ontlasten zich voorts in een milden Regen. —— Het Onweer is over, en wy zyn, door GODS goedheid, voor schriklyke uitwerkzelen bewaard gebleven!

Heeft deezen dag een verzwaarde Dampkring de long gedrukt, de ademhaling moeilyk gemaakt, voor Mensch en Vee, het ontzaglyk Onweer laat een' veelvuldige Regen agter. Ik gevoel denzelven op dit oogenblik; de verhitte Dampkring is verkoeld, gezuiverd, afgewasschen. Een aangenaame Wind doorwaait alles met een verkwikkenden adem. Ik begeef my ter ruste, met de blyde hoop en welgegronde verwagting, om, op morgen, alles rondsom my verfrist te zien. De door droogte gespleete grond zal gelaafd weezen; de Planten, en Kruiden, die het hoofd lieten hangen, zullen 't zelve vrolyk opbeuren; de Beesten, niet meer na den adem hygende, in de Weide vrolyk tieren.

GESCHIEDENIS VAN EUDOXIA FOEDEROWNA, EERSTE EGTGENOOTE VAN CZAAR PETER DEN GROOTEN, KEIZER VAN RUSLAND.

Een weinig bekend stuk der Hedendaagsche Geschiedenisse.

(Uit de Werken van den Ridder D'EON.)

DE schielyke opeenvolgende lotsverwisselingen, door de Vorsten van *Rusland*, op eene zo aanmerkelyke wyze, ondervonden, zou-

zouden iemand bykans doen denken, dat de Voorzienigheid dit Ryk hadt uitgekoozen om de ydelheid van menschlyke grootheid op het zigtbaarste en voorbeeldelykste te toonen.

Niets levert hier van een treffender blyk op dan de Geschiedenis van EUDOXIA FOEDEROWNA, Eerste Egtgenoote van Czaar PETER DEN GROOTEN. De onsterflyke roem diens Helds behoorde, in geenen deele, de Beschryvers zyns leevens te rugge gehouden te hebben van ons een verhaal te geeven, van de Vrouwe, die hy eerst tot Throongenoote verhief. 't Is waar dit verhaal kan niet geleezen worden zonder traanen, zonder eene opkomende verontwaardiging wegens de wreedheid, waar aan die anderzins doorlugtige Vorst, zich, ten haaren opzigte, schuldig maakte. Doch wie is 'er onder de *Russen* zelve, de nayverigsten omtrent den roem diens Keizers niet uitgezonderd, die hem niet schuldig kent aan overtreedingen, welke hem als Mensch vernederen, hoe weinig zy hem ook als Held mogen treffen.

De weinige gedenkschriften, ons tot nog ter hand gekomen wegens deeze ongelukkige Vrouwe, van welke de Geschiedschryvers van Czaar PETER, met voordagt, zo weinig spreeken, waren niet geschreeven met die opregtheid en onpartydigheid, op welke zy door haare ongelukken regt hadt; of ten minsten met dat medelyden, 't geen de onvoeglykheden, haar aangedaan, vorderde; noch met die billykheid, welke de waardigheid des Throons niet te kort doet, terwyl zy de verkeerdheden van den Persoon, die denzelven bekleedt, voor oogen stelt.

Het is bekend dat Czaar PETER DE I, gelyk zyne Voorzaaten, den Throon niet beklom, dan naa eene menigte van zonderlinge ryksveranderingen. Weinig tyds eer hy tot de daadlyke bezitting daar van kwam, tradt hy, naar de gewoonte der Keizeren, in den Egt.

Vooraf werd door geheel *Rusland* bekend gemaakt, dat Czaar PETER besllooten hadt zyn Throon en Bed te deelen met de schoonste en waardigste Vrouwe in het Land zyner heerschappye. Eenige honderden van Juffrouwen, die by edelheid van afkomst de bekoorlykheden van jeugd en schoonheid voegden, vertoonden zich, den 19 Juny des Jaars 1689, aan 't Hof te *Moskow*. De prys der Overwinnaresse was eene Kroon: en al het wapentuig der Liefde doelde op den jongen Monarch.

EUDOXIA FOEDEROWNA, de Dogter van FOEDOR ABRAHAMWITZ LAPUCHIN, een Edelman uit het Groothertogdom *Novogorod*, scheen min bekommerd dan alle de overige; en bepaalde de wisselende keuze des Vorsten.

Deeze Jongvrouw was, in den Jaar 1670, te *Moskow* gebooren; en het valt bezwaarlyk te beslissen of de schoonheid haars Persoons, of haare Zielsvermogens den voorrang verdienden. Wanneer zy de tyding kreeg van de keuze op haar gevallen, ontving zy dezelve met die zedige blydschap eigen aan welgestelde en edele Zielen, die

eene

eene foort van verdeelde voldoening fmaaken by zulke gelegenheden, ontftaande deels uit het genoegen der verworvene Voorkeuze, en deels uit gevoelens van Dankbaarheid jegens den weldoender.

Haar Huwelyk werd met groote pragt en ftaatlykheid gevierd, en in twee jaaren hadt zy het genoegen van den Keizer twee Erfgenaamen zyner Kroone te fchenken. De vroegtydige dood van ALEXANDER, den Oudften, onthief hem van de dreigende onheilen, welke de ongenade, waar in zyne Moeder verviel, hem waarfchynlyk zouden berokkend hebben: ten minften, indien wy des mogen oordeelen uit het lot van den tweeden Zoon ALEXIS, die lang genoeg leefde om een flachtoffer te worden van nayver en heerschzugt.

Deeze twee Zoons waren de eenige Kinderen, die de Czaar by haar verwekte: deeze, eenige jaaren jonger dan zyne Gemalinne, zogt een ander voorwerp, en offerde haar op aan de bekoorlykheden van ANNE MOENSEN, de Dogter van een Burger die in de Voorfteden van *Moskow* woonde, een *Duitfcher* STABODE geheeten.

De minnaaryen van Vorften kunnen niet gemaklyk verholen blyven; en Czaar PETERS drift tot zyne nieuwe Meesteresfe verraadde zich, welhaast door haare geweldigheid. De Keizerin, die het meeste belang by dit ftuk hadt, was geenzins de laatfte in het te ontdekken. Haare minnenyd was zo heftig, dat zy die gemaatigdheid en inagtneeming van 't welvoeglyke, welk haar de voorzigtigheid, in zo netelig een toeftand, moest geleerd hebben, t'eenemaal uit het oog verloor. In ftede van haare gevoeligheid te ontveinzen, en door een teder gedrag het hart haars Egtgenoots en Vorsts weder te winnen, nam zy haar toevlugt tot fmaadlyke verwyten, trotfche bejegening en kwaadfpreeken: 't welk, gelyk doorgaans, alleen diende om eene kwynende liefde den laatften fnik te doen geeven.

De Moeder van den Czaar, die de Gefchiedenis niet te hoog kan roemen, ftelde, zo ras zy kennis kreeg, van het verfchil tusfchen het vorstlyk paar, alles te werk om 't zelve te verzoenen. Zy vertoonde haare Schoondogter dat de liefde van den Czaar eer in zyn geftel dan in zyne kieschheid moest gezogt worden, dat hy welhaast zich zou ontflaan van eene drift alleen door vuurigheid van de jeugd verwekt, en dat 'er geen twyfel op viel of zy zou door een minzaam gedrag en verpligtende infchiklykheid hem weder tot zynen pligt brengen.

EUDOXIA kon geen' fmaak vinden in deezen voorzigtigen raad. Zy ftelde ongetwyfeld vast, dat PETER, daar zy met hem in de Opperrykswaardigheid deelde, om geen zo geweldig middel als de Egtfcheiding zou denken. Dan, wat haar ook moge bewoogen hebben, zy verwierp den raad van haare Schoonmoeder; de gemaatigdheid, met welke dezelve gegeeven was, aanmerkende als een uitwerkzel van perfoonlyke vyandfchap. En in een byzonder onderhoud met den Keizer vierde zy bot aan al de woede van ontftooken minnenyd, verweet hem zyne ontrouwe met de fcherpfte en bitterfte

WOOR-

woorden, en besloot met te verklaaren, dat zy niet langer zyne Bedgenoote wilde weezen.

Hadt zy, van den aanvang haars Huwelyks af, het 'er op toegelegd om het streng en driftig character van den Czaar te leeren kennen en vieren, de zaak zou, zonder tot een geweldig uiterste te komen, afgeloopen weezen. Want het gaat vast, dat hy de buitenspoorigheid haars gedrags in dit onderhoud verschoonde en zelf verdeedigde; het toeschryvende aan de sterkte haarer genegenheid: en wy mogen zeggen, dat hy, hoe haatlyk hem ook het denkbeeld van banden en verpligtingen mogt weezen, in dit geval, tot geene uitersten zou gekomen zyn, hadt de slegt beraade EUDOXIA zyne Gunstelingen niet aangezet om haaren val te bewerken ter voorkoming van hunnen eigen.

Om kort te gaan, EUDOXIA, onderrigt zynde, dat LEFORD, de groote Gunsteling van PETER, haar geschil met den Keizer zogt op te hitzen, door hem in zyne vermaaken als Koppelaar ten dienst te staan, overlaadde zy hem, in stede van dit door de vingeren te zien, met smaadredenen, die hy zich egter geliet niet te verstaan. Over deeze veinzery verwoed, als welke allen vooruitzigt van hervorming scheen weg te neemen, dagt zy beter te zullen slaagen door dien Gunsteling te vernederen, en toonde hem dat hy alles te vreezen hadt van haare wraake. Dit joeg hem zulk eene vreeze aan dat hy terstond het besluit nam om zich van de eerste gelegenheid te bedienen om haar en den Czaar beiden te bederven.

Om dit gevaarlyk ontwerp te doen gelukken, verdubbelde hy zyne naarstigheid en wakkerheid in het opvolgen van 's Keizers drift, en hem te versterken in de misdaad van Huwelyks ontrouwe. PETER was te sterker aan hem verknogt naar gelange hy in dien Gunsteling een yveriger voorstander vondt van zyne ongeregeldheden, en zag dat deeze gereed zou zyn om in alle geweldige maatregels te treeden, welke hy mogt ter hand neemen om zich te ontslaan van een zo lastige Egtgenoote.

Te vergeefsch werden de Geestlyken te deezer gelegenheid geraadpleegd; te vergeefsch belastte men hun het Huwelyk voor van geener waarde te verklaaren. Standvastig in hun pligt, betuigden zy den Gunsteling, dat het alleen een daad van Oppergezag was, door welke de Czaar zich kon ontslaan van het juk waar over hy klaagde, en dat deeze ten minsten den schyn van eenstemmigheid met de wetten moest hebben.

EUDOXIA zag de storm uit alle hoeken opsteeken, en gereed om over haar hoofd los te barsten. Zy merkte zich zelve als onherstelbaar verlooren aan, wanneer het vertrek van den Czaar, die *Asoph* ging belegeren, haar een weinig uitstels scheen te verleenen, welke in onlusten van deezen aart doorgaans voordeelig is. Maar helaas! dit was het oogenblik waar op de vyand wagtte.

PETER, op wien, door den dood zyns Broeders, de geheele Kei-

zer-

zerlyke waardigheid niet alleen in naam, maar in de daad, was afgedaald, werd door LEFORD aangezet om een Bode af te vaardigen aan LEO NARESKIN, zyn Oom, met last om EUDOXIA in een Klooster op te fluiten; en ten einde dit zyn welbehaagen, zonder uitftel, mogt volvoerd worden, verklaarde hy beflooten te hebben nooit het Leger te zullen verlaaten of in *Moskow* weder te keeren, eer deeze zyn last volvoerd ware.

In deezer voege werd EUDOXIA van den Throon gefleept, en liet zich, zonder by die zeldzaame handelwyze eenig ongenoegen te laaten blyken, na het Klooster *Saltusky*, omtrent dertig mylen van *Muskow*, voeren; waar zy, naa de Keizerlyke Kroon voor den Nonnenfluier verwisfeld te hebben, zich genoodzaakt vondt in de Orde van *St. Bafilius* te treeden. Hier mogt zy op de wisfelvalligheid en ongeftaadigheid des lots denken: 't welk, naa eerst gebruik gemaakt te hebben van haare bevalligheden om haar ten Throon te heffen, zich nu van haaren minnenyd bediende om haar in een Klooster te begraaven.

PETER vondt zich niet ontflaagen van een Egtgenoote, die hem in 't neemen zyner vermaaken dwarsboomde, of hy gaf zich over tot het volkomen genot van zyne fchoone STABODIENNE. Ten deezen tyde was de Keizer zo fmoorlyk op haar verliefd, dat hy, indien zy van die gelegenheid zich hadt willen bedienen, haar ongetwyfeld zou getrouwd hebben. Maar wy kunnen geen reden geeven van haaren onverzetlyken afkeer van de Keizerlyke Kroon. ANNE MOENSEN beantwoordde met zo veel koelheids des Monarchs vuurige aanzoeken om haar te trouwen, dat zyn nayver ontftak. Hy begon te denken dat de gunfte welke zy hem betoonde, eer beweezen werd aan den Vorst dan aan den Minnaar, en dat zy zyne gunstbetooningen ontving zonder liefde tot zyn perfoon.

Wie kennis heeft aan 't menschlyk hart, weet, dat onbeantwoordde tederheid niet lang ftand houdt. PETER, dus in 't onzekere blyvende ten opzigte van de denkbeelden zyner Meesteresfe te hemwaards, gaf duidelyke blyken dat zyne liefde verflauwde, en begon haar fchielyk met onverfchilligheid te behandelen. Zyne bezoeken verminderden van tyd tot tyd, eindelyk hielden ze geheel op. Zy vondt zich egter in geene verlegenheid. Zy hadt gelds genoeg verzameld om het fortuin te maaken van den Heer KAYZERLINGEN, die, fchoon hy de waardigheid van Afgezant des *Pruisfifchen Hofs* by den Keizer bekleedde, het geene fchande rekende, de Meesteresfe te trouwen van eenen magtigen Monarch aan wiens Hof hy zich onthieldt.

LEFORD geftorven zynde, volgde ALEXANDER MENZIKOFF, die, fchoon de Zoon eens Pasteibakkers, tot de hoogfte Staatsbedieningen was opgeklommen, hem op als Gunfteling des Czaars. MENZIKOFF, zyns Heeren zwak kennende, oordeelde het van zyn belang, eene Meesteresfe uit te vinden, die 't zwervend oog des

Keizers bepaalde. Hy koos ten dien einde eene Gevangene, die hy als Slaavin bezat, en wier vermaardheid het waardig maakt een kort verflag van haare afkomst te geeven.

Deeze gevangene van CATHARINA ALEXIEWINA, gebooren te *Rugben*, eene Stad in *Sclavonie*, digt by het Meir van *Worstberi*, en de Dogter van een' Boer, Leenman van den Colonel ROSEN. Haaren Vader en Moeder verlooren hebbende toen zy flegts den Ouderdom van vyf jaaren bereikt hadt, werd zy in huis genomen by den Geestlyken van de Parochie, die de zorge haarer opvoedinge op zich nam. Maar dewyl zyne middelen niet toelieten haar langen tyd te houden, nam de Heer GLACK van Marienburg haar onder zyne befcherming. Hy wilde haar getrouwd hebben, doch gaf haar over op het ernftig aanzoek van een Serjant der Bezetting, dien zy trouwde op den eigen dag dat de Generaal BAUER de Stad ftormenderhand innam. Dewyl haar even getrouwde Man by die overweldiging fneuvelde, werd zy, op éénen dag, Vrouw, Weduw, en Kryggevangene. BAUER nam haar in zyn dienst; doch MENZIKOFF, haar met een belangneemender oog aanziende, maakte dat ze de zyne werd. In deezen toeftand bevond zy zich, toen de Czaar kennis aan haar kreeg; die meer ingenomen door de bekwaamheden van haare Ziel, dan de fchoonheid haars Lichaams, haar binnen kort tot zyne Meesteres nam.

Haar voorkomen was van dien aart, dat het eensflags inneemt en behaagt. Haare houding was natuurlyk en bevallig, haar vernuft leevendig en fcherp: met één woord zy bezat alle hoedanigheden noodig om een hart als dat van PETER te verbinden, die ook tot het laatfte zyns leevens, op het onfcheenbaarst, aan haar verknogt bleef.

Zodanig was CATHARINA, die, zonder in ftaat te zyn om te leezen of te fchryven, niet alleen de Egtgenoote werd des grootften Keizers waar op *Rusland* oit kan roemen; maar ook, na den dood haars Mans, Opperheerfcheresfe bleef van het voornaamfte Keizeryk in *Europa*; terwyl EUDOXIA, wier geboorte en bekwaamheden haare verheffing tot den Throon geenzins zonderling maakten, van haar wettig recht beroofd, en zonder eenige regtspleeging afgezet, kwynde onder den vernederenden Nonnenfluier en de verdrietlykfte bezigheden des Klooster-leevens. Gelukkig, nogthans, waren haare rampen hier mede op 't hoogst geweest! Doch de vermeesterende invloed, welken CATHARINA van dag tot dag op den Keizer verkreeg, werd voor haar een bron van elende, welke niet dan door den dood kon gestopt worden.

De begunftigde Meesteresfe, geen hinderpaal, die haar op den weg na den Throon dwarsboomde, willende laaten ftaan, deedt afftand van de *Lutherfche Geloofsbelydenisfe*, en omhelsde die der *Griekfche Kerke*; zynde dit de eenige omftandigheid welke haar Huwelyk met den Czaar tegenhieldt. In den jaare 1707, was zy heimlyk aan hem getrouwd; doch, in den jaare 1713 werdt het Huwelyk openlyk

lyk met groote plegtigheid gevierd; en geschiedde dit voornaamlyk ten wille van twee Dogters, die zy by den Czaar hadt. De oudste was getrouwd aan den Hertog van HOLSTEIN, en de andere was de geweezene Keizerin ELIZABETH.

De heerschzugt van CATHARINA wies aan met haare nieuwe waardigheid, en, bevindende dat zy het hart van Czaar PETER niet min eigendunkelyk beheerschte dan hy zyne staaten, oordeelde zy het noodloos aan haare begeerten eenigzins perk of paal te zetten. Dit deedt haar een ontwerp smeeden om ALEXIS PETROWITS, Zoon van de ongelukkige EUDOXIA, van de Throon-opvolging uit te sluiten. In het voorgaande jaar hadt zyn Vader hem uitgetrouwd; aan CHARLOTTE SOPHIA van *Wolfenbuttel*, Schoondogter van CAREL den VI, *Duitsch Keizer*, schoon dit Huwelyk strydig bleek te zyn met de gewoone regelmaat der Vorstlyke Huwelyken in *Rusland*: CATHARINA hadt ten oogmerke haar eigen Kinderen den *Russischen* Throon te doen beklimmen.

Vast beslooten hebbende deezen ongelukkigen Vorst te verderven, zogt zy, zamenspannende met den Gunsteling MENZIKOFF, na alle mogelyke middelen om hem by den Keizer gehaat te maaken. Steeds bragt men Czaar PETER onder 't oog, dat de zeden en de geaartheid van PETROWITS geenzins geschikt waren om den roem zyns Ryks staande te houden; dat hy heimlyk alle de groote bedryven, die zynen Vader tot een wonder in 't oog van al de Wereld gemaakt hadden, veroordeelde; dat hy de oude barbaarsche Staatkunde, welker afschaffing een zo roemryk tydperk in des Czaars regeering uitmaakte, begunstigde. Dit alles drong men geduurig aan by den Vorst, dien men in 't einde verwittigde, dat, indien zyn Zoon ooit den Throon beklom; deeze aan *Zweeden* alle de vermeesteringen zyns Vaders zou afstaan, het Patriarchaale stelzel herstellen, en aan de Geestlykheid die voorregten wedergeeven, waarvan zy een zo slegt gebruik gemaakt hadt; de inkomsten aan de Kloosters op den ouden voet brengen, het draagen der lange kleederen op nieuw invoeren, en, met één woord alle oude *Russische gebruiken*, welker vernietiging zynen Vader zo veel moeite gekost hadt, weder in zwang brengen.

Vertoogen van dien aart maakten eenen diepen indruk by den Czaar. Zyne eerzugt was ten zeersten gestreeld door den gelukkigen uitslag der groote veranderingen en omwentelingen door hem te wege gebragt: van derzelver in standblyving beloofde hy zich eenen onsterflyken roem; de minste schaduw van die af te schaffen was hem onverdraaglyk. Vertoogen van dien aart waren meer dan genoeg, om zynen afkeer op te wekken tegen een Prins, wiens vadzigheid, bygeloovigheid, en ongunstig voorkomen, hem altoos onaangenaam geweest waren.

ALEXIS, men moet het erkennen, hadt verscheide gebreken; waar van zyne vyanden zich tegen hem konden bedienen. Daarenboven was hy verstooken geworden van de weinige volksgunst,

 die

die hy ten eenigen tyde mogt bezeten hebben, door den dood zyner Vrouwe, dien men in 't algemeen toefchreef aan haar hartzeer over zyne ongeregeldheden, en zyn voortvaaren in 't zelfde gedrag; zich geheel verflaavende aan eene *Finlandfche jonge Dogter* EUPHROSYNE geheeten.

Czaar PETER, door dit alles overgehaald, kwam tot het befluit om zyn Zoon in een Klooster te fluiten, en by eede te verpligten om afftand te doen van het regt tot de Throons-opvolging, het zelve afftaande aan zyns Vaders Kinderen uit het tweede bedde. Deeze maatregels deelde hy mede aan de zodanigen van den Raad, en de Geestlykheid, als hy wist dat gereedst van zyne hand vloogen, en by welken hy geen tegenftand verwagtte. De verstzienften zagen, in dit ftuk, welk een overmeesterenden invloed de Keizerin en de Gunfteling op den Keizer hadt, en kenden maar al te wel hun vermogen om zich tegen hun te verzetten. Van Czaar PETERS geaartheid waren zy desgelyks ten vollen bewust. Zy wisten dat het wederftreeven zyner oogmerken met leevensgevaar vergezeld ging. Zyn Wil was eene Wet geworden, en hoe zeer de *Rusfen*, in het hart, deeze eigendunklyke ftappen mogten veroordeelen, de Vorst fprak alleen om toegejuicht te worden, en hy ftelde zyne gevoelens voor om ze te doen goedkeuren.

PETER maakte zelve zyn befluit aan zyn Zoon bekend, die te deezer gelegenheid meer fmerts dan verbaasdheids betoonde. Zes maanden werden hem toegeftaan om te verkiezen in welk een Klooster hy de rest zyner dagen wilde flyten.

Dus deerlyk was de toeftand van EUDOXIA's Zoon, tot wiens redding zy niets kon toebrengen; het eenige dat haar overfchoot was zyn ongeluk beweenen; doch zy ontving eenigen troost, als zy hoorde dat de Czaar gereed ftondt om na *Deenemarken* te gaan, om met die Kroon eene landing op *Schoonen* te beraamen. MENZIKOFF werd tot Ryksbeftuurder, ftaande des Czaars afweezigheid, aangefteld, en zyn voorneemen was ALEXIS te plaatzen in een Klooster, op wiens Overften hy zich kon verlaaten.

EUDOXIA, haare rampen, en zelfs het belang, 't welk zy natuurlyk moest ftellen in het lot haars Zoons, alles fcheen tot deezen tyd toe ten Hove vergeeten. In haare celle opgeflooten, haare uuren flytende met de troosteresfen der eenzaamheid, gebeden en traanen, dagt men dat zy alle denkbeelden van wereldlyke betrekking verlooren hadt. Maar 't zy de omftandigheid van haaren Zoon haar kwynende geesten opgewekt hebbe, 't zy dit een ftaatkundige ftreek van CATHARINA en MENZIKOFF ware, om te beter in hun oogmerk te flaagen, de Czaar was nauwlyks te *Koppenhagen* gekomen of hy ontving kundfchap, dat EUDOXIA, in haar Klooster, eene heimlyke briefwisfeling hieldt met ALEXIS, haaren Broeder ABRAHAM LAPUCHIN, en zelfs met de Prinses MARIA, Zuster des Keizers. Men voegde 'er nevens, dat de laatstgemelde, aan EUDOXIA, een wereldlyk

lyk gewaad hadt toegeschikt om aan te trekken, als zy het geestelyke aflei; dat de Aardsbisschop van *Rostow* toen reeds toestondt, openbaare gebeden voor haar in zyn Bisdom te doen, als of zy nog de wettige en erkende Egtgenoote des Czaars ware. Men beweerde, eindelyk, dat EUDOXIA in eenen minnenhandel was ingewikkeld met zekeren GLEBOW, een Krygsbevelhebber in de nabuurschap van *Rostow;* en dat, indien zyne Majesteit niet bedagt was op een middel tegen dit aanwassend kwaad, de gevolgen daar van zo heilloos als onvermydelyk zouden weezen.

PETER, uit den aart agterdogtig en wantrouwend, was grootlyks ontsteld over die tyding. Niet geneegen om eene onderneeming, tot welker volvoeren hy zich aan een vreemd Hof had begeeven, te laaten steeken, en nogthans vreezende, dat de Prins en die hem aanhingen, gedunrende zyn afweezen, eenige wanhoopige maatregels mogten neemen, koos hy de party om te veinzen. Niet twyfelende of hy zou ALEXIS winnen, indien hy, in stede van bedreigingen, blyk van vertrouwen gaf, schreef hy hem een' brief vol tedere betuigingen, en noodigde hem te *Koppenhagen*, op dat hy deel mogt hebben aan den roem der gedane onderneeming, en der lofiauwrieren, die naa den gelukkigen uitslag te plukken stonden.

De merktekenen van schynbaare genegenheid bedroogen ALEXIS in geenen deele, dewyl zyne Vertrouwelingen hem duidelyk onder 't oog bragten, welk een strik hem gespannen werd in dien Brief. Naa verscheide heimlyke onderhandelingen besloot men list met list betaald te zetten. Hy beantwoordde den Brief in zeer onderdaanige en beleefde uitdrukkingen, en beloofde, zonder uitstel, aan de bevelen daar in gegeeven te zullen gehoorzaamen. Om kort te gaan, hy vertrok, doch hadt de grenzen van *Courland* niet bereikt of hy sloeg ter slinker hand af, en nam den weg na *Weenen;* strydig met den raad zyner Vrienden, die alles hadden aangewend om hem te beweegen dat hy in *Frankryk* de wyk zou neemen.

Wy zullen ons niet inlaaten tot een breedvoerig verslag van de middelen door Czaar PETER aangewend om zynen Zoon te rug te brengen, noch van de kunstenaryen door TOLSTOY, den Geheimraad, en ROMANZOW, Oversten der Lyfwagten, te werk gesteld, om den natuurlyken Erfgenaam van de Heerschappy aller *Russen* over te haalen, om zich op hun woord te betrouwen, en het Kasteel van *St. Elmo* te *Napels* te verlaaten: dit Kasteel hadt de Keizer hem ten vryplaats geschonken; doch hy werd 'er behandeld als een Staatsgevangen. ——— Het is genoeg te vermelden, dat deeze twee Afgevaardigden, naa dat Czaar PETER zyne laatste reizen door *Duitschland*, *Holland* en *Frankryk* ten einde gebragt hadt, in het wegvoeren van dien Prins slaagden; die, nogthans, met hun niet zou gegaan weezen, was hy daar toe niet aangezet geworden door eene volstrekte belofte van vergiffenis, begreepen in eenen Brief dien zy hem van zynen Vader bragten.

Het antwoord, 't geen deeze ligtgeloovige Prins zynen Vader schreef, eer hy wederkeerde, deedt den Czaar geweldig aan: en hy zou van het beraamde Ontwerp afgezien hebben, indien MENZIKOFF, naauwlettende op zyns Heeren beweegingen, hem niet bewoogen hadt om 't zelve door te zetten.

Toen de Prins ALEXIS te *Moskow* kwam, werd het hem vergund, zich voor zyns Vaders voeten neder te werpen, en men verhaalde kort daar op, dat de Czaar, overéénkomftig met de belofte in zynen naam gedaan, zyns Zoons vergiffenis bekragtigd hadt. Doch hoe groot was de verwondering en verbaasdheid des Volks, toen het den volgenden morgen het Kasteel omringd zag van den Lyfwagt, en de geheele bezetting in de wapenen.

Een afgezonden Bevelhebber, vergezeld van vier laagere Officieren, vervoegde zich by ALEXIS, eischte zyn zwaard, en bragt hem in 't paleis als een Staatsgevangen, omringd door een hoop Granadiers, met bloote bajonetten. De Vorst verwagtte hem in de groote zaal des kasteels, vergezeld van zyne Staatsdienaaren, Bojaarden, en de Leden van den Raad.

Wanneer de Zoon voor deeze Regtbank verscheen, erkende hy zyn misdryf, en verzogt alleen lyfsgenade. Zonder eenig antwoord te geeven, bragt zyn Vader en Regter hem in zyn spreekkamer, en ondervroeg hem eenigen tyd. Van daar met hem in de Raadsvergadering wederkeerende, beloofde hy hem zyne dagen niet te zullen verkorten, indien hy openlyk afstand wilde doen van zyne eischen op den Throon van *Moskow*. Geen tyd of plaats van beraad over zynde, tekende hy eene verklaaring van afstand, reeds in gereedheid gebragt.

Om dit bedryf zo sterk als mogelyk te maaken, deedt de daar tegenwoordig zynde Adel, een eed van trouwe aan PETER en den Zoon van CATHARINA, als den thans vermoedlyken Erfgenaam der Kroone. Deeze eerwaardige Vergadering vervoegde zich daar op in de Hoofdkerk, waar de Aardsbisschoppen, de Bisschoppen, en de Archimandriten, den zelfden eed aflagen.

Deeze offerande, ALEXIS afgeëischt en afgedrongen, voldeed, hoe groot ze ook mogt weezen, zynen Vyanden niet. Als een gevangen werd hy, onder een sterke wagt te rug geleid, en eerlang na *Petersburg* gevoerd. Hier vormde de Czaar een regtbank, bestaande uit de Ryksgrooten en de voornaamste persoonen des Lands, die, éénstemmig met den raad eerst van de Geestlykheid ontvangen, hem schuldig keurde aan hoofdmisdaaden; doch aan den Oppervorst de magt lieten, om hun vonnis te bekragtigen of te vernietigen.

PETER beval dat zynen Zoon het gestreeken vonnis zou worden voorgeleezen; en daags daar aan werd de ongelukkige Prins door schriklyke stuiptrekkingen aangegreepen, die welhaast een einde aan zyn leeven maakten.

Onder anderen door ALEXIS beschuldigd, was de Aardsbisschop van

Ros-

Rostow, dien hy met de verleiding van EUDOXIA betigtte. Wat ook de waarheid dier betigtinge moge weezen, deeze snoode Bedrieger beleedt, dat hy, met oogmerk om eenig geld te krygen van den ryken en eenvoudigen ABRAHAM LAPUCHIN, Broeder der Keizerinne, haar zogt te doen gelooven, dat hy dagelyks gezigten hadt, in welken het den Almagtigen behaagde, hem by herhaaling te verklaaren, dat EUDOXIA welhaast weder op den Throon, en in de gunste haars Egtgenoots herfteld zou weezen; dat zy vervolgens hem twee manlyke spruiten zou baaren, en dat de Persoon, die nu haare plaats bekleedde, met schande en smaad daar van zou verdreeven worden. —— De Czaar, beval de Geestlykheid deezen Kerklyken af te zetten; en als zy, van hunnen kant, inbragten, daar toe de magt niet te hebben, gaf hy hun geen ander antwoord, dan „ dat hy, de magt „ bezittende om Bisschoppen aan te stellen, ook de magt bezat, om „ hun af te zetten". Dit was genoeg; zy maakten geene verdere zwaarigheden en de Kerkvoogd, beroofd van 't ampt, door hem ontheiligd, werd te *Moskow* geradbraakt, benevens den Ridder KIKIN, die de Boezemvriend van ALEXIS, en hem in zyne ontkoming behulpzaam geweest was.

De Vorstin EUDOXIA werd door pyniging onderzogt, en zy zag de schriklyke toebereidzels tot den Knoet niet, of zy beleedt, om dien te ontgaan, alle misdryven, welke men haar wilde ten laste leggen. Zy erkende de liefdehandelingen, die haar werden voorgehouden, en waar van zy, zeer waarschynlyk, tot dat verschriklyk oogenblik toe, geen het minste denkbeeld gehad hadt. Ja, 't geen nog byzonderder is, zy volhardde in de laatste verklaaring, en bevestigde het, wanneer zy te gelyk verhoord werd met GLEBOW, den voorgewenden Verleider.

GLEBOW daar en tegen, onverschrokkener van aart, en meer op het verdeedigen der waarheid gesteld, verduurde verscheide keeren de pynigingen van den Knoet, zonder het minste teken van schrik. Hy beweerde dat EUDOXIA volstrekt onschuldig was, niettegenstaande de schuldbekentenissen haar afgeperst, door de vreeze voor straffe. Te vergeefsch stondt hy, den tyd van zes weeken, de ongehoordste pynigingen uit, en werd op een paal gestooken. In deezen schriklyken stand kwam de Czaar zelve, die EUDOXIA noode spaarde, by hem; den deerlyk gemartelden biddende de waarheid te spreeken. Hy opende den bykans stervenden mond, alleen om hem in 't aangezigt te spuwen, zeggende: „ Gaa heen, Dwingeland, en laat my in vrede „ sterven!"

ABRAHAM LAPUCHIN was eerst veroordeeld om leevende geradbraakt, en vervolgens om onthoofd te worden. Maar ten zelfden oogenblikke als hy het hoofd nederlag op het blok, reeds bezoedeld met het bloed der voorgaande slagtoffers, veranderde de Czaar op nieuw zyne straffe, en beval dat men hem in 't leeven zou laaten; doch de Tong afsnyden, twintig slagen met den Knoet geeven, en na *Siberie* bannen.

De Czaar, niet verzadigd door het aandoen dier schriklyke strafoefeningen, vergaderde de Aardsbisschoppen, de Bisschoppen, en verscheide andere aanzienlyke Kerkvoogden; hun gelastende met alle nauwkeurigheid te werk te gaan, in het onderzoeken van EUDOXIA, en over haar een vonnis te stryken, als bestaanbaar was met de striktheid der Godlyke Wetten, en de strengheid der Kerklyke Tugt. Deeze Geestlyke Regters verklaarden, eer zy dit stuk ter hand namen, dat hun oogmerk als Leeraars van het Heilig Euangelie niet was, het Bloed eener Zondaaresse te zoeken, doch de Zondaaresse tot Bekeering te brengen; en dat de Almagtige hun geen ander zwaard dan dat zyns heiligen Woords in handen hadt gegeeven.

De vreedzaame Geest, die nu dit ontzaglyk Lichaam scheen te bezielen, misschien beschaamd van wegen het bloedgierig besluit, tegen den Zoon genomen, behieldt de ongelukkige Moeder by 't leeven. Zy werd egter veroordeeld eene Kerklyke Tugtiging te ondergaan, welke haar, in den vollen raad der Geestlyken, door twee Kerklyken werd opgelegd. Vervolgens werd zy in een ander Klooster gestooken, gelegen aan het Meir *Ladoga*.

De Biegtvaders, de Huisgenooten, en allen, die men als Vertrouwelingen van EUDOXIA kende, werden of gehangen door den gewoonen Beul, of in ballingschap gezonden; naa dat hun de neuzen gespleeten, of de tippen der tongen afgesneeden waren.

Het Klooster, waar in zy nu werd opgeslooten, vondt zy eene gevangenis, zo vol verschriklykheden, dat de dood veel verkieslyker was dan zulk een leeven. Nauwlettend werd zy bewaakt in een donkere kamer; haar eenigst voedzel bestond in moeskruiden, brood en water. Nog was zy niet tot het diepste haars rampspoeds gedaald. Naa zes maanden in deezen jammerlyken staat gesleeten hebben, leerde zy dat ze nog meer ondergaan moest.

De onsterflyke Czaar PETER ondervondt, dat hy het gemeene lot der sterflykheid ondergaan moest. Hy werd door een Koorts aangetast, naa het houden van het belachlyk Feest van zyn Conclave, 't welk hy 's Jaarlyks vierde, en stierf den achtsten February des Jaars 1725.

Voor zyn sterven niet bepaald hebbende, wien hy tot Ryks-opvolger benoemde, liet hy dat punt onbeslist. Maar MENZIKOFF, geheel ten dienste der Keizerinne bereid, besloot haar op den Throon te handhaaven. Hy maakte zich meester van de geldmiddelen, vergaderde den Adel, en verwierf van denzelven, dat zy CATHARINA voor Keizerin erkenden; hun overreedende dat Czaar PETER haar tot dien post geschikt hadt. Dit nogthans was volstrekt het tegendeel van 't geen men hadt kunnen opmaaken uit de afgebrooken woorden van den Czaar, en de gebreklyke poogingen om te schryven, door hem te werk gesteld.

De opperste magt berustte thans in de handen van EUDOXIA's doodvyandinne, die, gelyk dit natuurlyk is voor 't menschlyk hart, deeze

Vorstin te meer moest haaten, dewyl 'er sterke redenen waren, om welke zy haar wederkeerig haatte.

Welhaast ondervondt de ongelukkige gevangene hier van de deerlyke uitwerkzels. De Graaf van TOLSTOY hadt bevel, om haar over te brengen na *Schlusselburg*, en alle mogelykheid van eenige onderneeming af te snyden: een bevel, door hem met de grootst mogelyke gestrengheid uitgevoerd.

EUDOXIA werd gevoerd in een allerschriklykste gevangenis; en, op dat zy de eislykheden van haare nieuwe woonstede te treffender mogt gevoelen, werden alle de Vrouwen en Dienstboden, die zy tot nog als lotgenooten haarer elende gehad hadt, weggezonden. Een oude zwakke Dwerginne, eer lastig dan ten dienste bekwaam, was haar eenige oppasster. In deezer voege was de Weduwe van een magtig Keizer, in de Landen haar eigene heerschappye, genoodzaakt, zelve de geringste dingen te doen. Ja, op dat zy van den Godsdienst geen troost mogt ontvangen, weigerde men haar de Bondtekenen.

'Er valt geen twyfel aan, of TOLSTOY volgde, in al deeze Barbaarsheden, nauwkeurig de voorschriften van CATHARINA, die niet te vrede met de plaats haarer Mededingster, geduurende het leeven van PETER bekleed, haaren Zoon van de Kroon, en misschien van 't leeven beroofd te hebben, haar vernuft scherpte om de gevangene te plaagen.

Ten einde zy geene Briefwisseling met iemand buiten mogt houden, werden telkens, als de wagten veranderd werden, de Soldaaten uitgekleed, en onderzogt om te zien, of iemand stout genoeg geweest was om een Brief aan, of van, haar mede te neemen. Op dit bedryf stondt de straf van terstond opgehangen te worden.

Eindelyk sloeg de Hemel een medelydend oog, op den bejammerenswaardigen staat van de rampspoedige EUDOXIA, en maakte een einde aan haar lyden, door den dood van CATHARINA, in den Jaare 1727, omtrent twee jaaren naa het sterven van den Czaar.

Eenige Persoonen ziende, dat het einde der Keizerinne naderde, en dugtende dat MENSIKOFF, haar Gunsteling, eene haarer twee Dogteren, (want haar Zoon was overleden,) op den Throon zou willen plaatzen, stelden alles te werke om hem te beweegen, ter begunstiging van den Zoon van ALEXIS. De hoop waar mede hy zich streelde, om zyne Dogter aan den nieuwen Keizer uit te huwelyken, hadt by hem zo veel gewigts, dat hy, zelfs voor den dood van CATHARINA, deeze zaak te *Weenen* begon te bewerken, door tusschenspraak van den Graaf RABUTIN, volmagt hebbende Staatsdienaar des Keizers van *Duitschland* te *Petersburg*.

Naa den dood van CATHARINA, stelde de invloed, dien MENZIKOFF hadt by het Leger, en by het Volk in 't algemeen, hem in staat om nog eens over de Kroon aller *Russen* te beschikken; en dit weder onder het godvrugtig voorwendzel, dat hy enkel handel-

delde, overeenkomstig met den wil der overledene Keizerinne.

PETER DE II, Kleinzoon van EUDOXIA, een Prins van omtrent twaalf jaaren, werd Czaar, onder de Voogdyschap van MENZIKOFF; die ten zelfden tyde tot Algemeenen Vicaris des Ryks, en Generalissimus des Legers verklaard werd. De Regeeringsraad stelde geen oogenblik uit, om het besluit, van de Dogter des eersten Staatsdienaars aan den jongen Vorst uit te huwelyken, te bekragtigen.

In deezer voege veranderde MENZIKOFF, de onverzoenlyke Vyand van EUDOXIA, die deeze Vorstin en haar Geslacht met de grootste wreedheid vervolgd hadt, op éénmaal van beginzels, en werd, den wraaklust aan de Staatzugt opofferende, het werktuig haarer verlossinge. MENZIKOFF zelve bragt haar in de tegenwoordigheid en gemeenschap van dien Throon, van welken hy haar, staande de twee voorgaande Regeeringen, hadt uitgeslooten.

Naa het uitroepen des nieuwen Keizers, vaardigde deeze Beschikker van de Kroon twee Edellieden, waar van de een hem na in den bloede bestondt, tot EUDOXIA af. Zy verhaalden het verbaazend nieuws van de verheffing haars Kleinzoons, en besllooten dit berigt met het verzoeken haarer toestemming tot het Huwelyk van den Jongen Keizer, met de Dogter van Prins MENZIKOFF.

EUDOXIA, wier kloekmoedigheid haar staande hadt doen blyven, onder de aanvallen van schrik en wanhoop, bezweek nu bykans door den invloed van verbaasdheid en blydschap. Zy gaf haare toestemming; doch kon dezelve alleen te verstaan geeven, door een vloed van traanen; en in die verrukking, waar in eene menigte van strydige driften eene soort van ongevoeligheid veroorzaakt, werd de Vorstin uit dien naaren Kerker in Vertrekken gebragt, tot haare ontvangst gereed gemaakt door den Bevelhebber van 't Kasteel.

Eenigzins van haare verbaasdheid tot zich zelve gekomen zynde, konde zy niet langer twyfelen aan de weezenlykheid van dat geluk, 't geen zy eenigen tyd, als eene begogeling, hadt aangezien. Zy vondt zich alleszins bejegend, als de Moeder des Keizers. Van alle kanten werden haar de fynste linnens aangebragt, met andere kleederen naar evenredigheid, en zy ontving tien duizend kroonen, om aan voorkomende noodwendigheden te besteeden. Ten zelfden tyde, werdt alles tot haare Hofhouding gereed gemaakt. In 't kort, de Vorstin, die uit de duisternis van een Klooster na de verschriklykheden eener gevangenisse gegaan was, vond zich aan 't hoofd van een talryk Hofgezin, op haaren wenk gereed. Het werd aan haare keuze gelaaten, of zy te *Petersburg* of te *Moskow* haar verblyf wilde houden. Zy verkoos de laatstgemelde plaats, waar zy, de aankomst des Keizers afwagtende, haar verblyf nam in het Convent *des Filles nobles*.

Hier ontving zy de bezoeken van zeer veelen uit den Adel, die hun Hof by haar kwamen maaken, en betuigingen deeden van hunne hoogagting. Zy nam deeze pligtpleegingen met te grooter genoegen aan; dewyl zy bleeken, niet zo zeer de uitwerkzels te weezen van

toe-

toevallige omstandigheden, als wel betuigingen van eene genegenheid lang door vreeze te onder gehouden.

Hoe verrukkend en streelend deeze tekens van openbaare hoogagting mogten weezen, was het haar een veel tederder vermaak, als zy de eerste keer, in haaren Kleinzoon, haaren Vorst omhelsde. Deeze ontmoeting leverde een tooneel op, 't welk alle die 'er tegenwoordig waren, de traanen uit de oogen perste. Want haare Kleindogter NATHALIA, Zuster des Keizers, werd ten zelfden tyde tot haar ingeleid.

EUDOXIA bezwymde in de omhelzingen deezer Naastbestaanden, en het duurde eene geruime wyle eer zy bekwam. Meer dan één uur hieldt zy haar oogen styf gevestigd, zonder één woord te kunnen spreeken. Dit is het doorgaande uitwerkzel van bovenmaatig sterk geroerde hartstogten.

Welhaast hadt zy het vermaak van tegenwoordig te zyn, by de Krooning haars Kleinzoons, en bekleedde de eerste plaats onder de Keizerlyke Familie. Zy vergezelde desgelyks de Huwelyks-plegtigheid.

In deezer voege hersteld in alle de regten, tot welke haar Huwelyk haar wettigde, kreeg zy een Jaargeld van 60,000 Roubels. In de openbaare gebeden volgde zy terstond op den Keizer. De Jaarlyksche Feesten van haaren Naam- en Geboorte-dagen werden ten Hove en op alle openbaare plaatzen gevierd; met één woord, niets, aan haaren hoogen Rang voegende, werd overgeslaagen.

Zy leefde zelfs lang genoeg om te zien dat MENZIKOFF, oorspronglyk haar Erfvyand, van zynen hoogen stand in de diepste laagte van ongenade verviel. Doch bezat te veel grootheid van Ziel, om dit voorval met eenig genoegen te beschouwen.

Zonder iets toe te brengen aan de ongelukken haarer Vyanden, sleet zy het overige haarer dagen in rust en kalmte; doch, zo 't scheen, geschikt om geen onverbitterd vermaak en genoegen te genieten, hadt zy haaren Kleinzoon nauwlyks achttien maanden op den Throon gezien; wanneer een vroegtydige dood de Prinses NATHALIA van haare zyde rukte, en, eenige weeken laater, haar beroofde van Keizer PETER DEN II, die, in den Jaare 1730, aan de Kinderziekte stierf.

Haar lot veranderde niet door deeze ongelukkige gebeurtenissen; doch haar vermaak daalde ten graave, met die twee Naastbestaanden.

De Keizerin ANNA, die vervolgens den Throon bekleedde, bejegende haar met groote genegenheid; doch zy verviel, in den Jaare 1737, in eene kwynende ziekte, en betaalde de tol der Natuure.

WAAR-

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in Juny 1775.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

	Barometer.			Therm.			Winds Streek.			Weder.
D.	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*mo.*	*mi.*	*av.*	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*Gesteldh.*
1	30. 2½	30. 2½	30. 2	56	57	55	N	N	N	Betr.
2	—	—	— 2½	56	66	57	O	N O	N O	Helder.
3	—	— 2	— 1	56	70	62	N O	—	O	—
4	— 1½	— 1½	— 1½	58	74	63	O	O	—	—
5	—	—	— 1	63	70	64	—	N O	N O	—
6	— 0½	29.11½	29.11	62	71	66	N O	—	—	— W.
7	29.10¼	—10	—10	69	78	70	Z O	W	—	— Reg.
8	—10	—10½	30. 0	68	73	67	Z W	O	N	Regen. H.
9	30. 0	30. 0	29.11	68	75	70	O	—	N O	Held. W.
10	29.10½	29.10½	—10½	71	72	64	Z O	Z O	N W	— Reg.
11	—	—10	— 9½	64	66	61	N O	—	N t W	— —
12	—	—11½	30. 0	63	71	64	Z W	W	N W	W. Held.
13	30. 0	30. 0	—	64	71	65	N W	N W	—	— —
14	—	29.11	29.11½	63	73	64	N	—	—	Betr. Held.
15	—	30. 0	30. 0	61	69	62	N W	—	—	— —
16	—	29.11½	29.11	62	71	62	N	N t O	N	Held. W.
17	29.10	— 9	— 8½	65	70	64	N W	N W	Z W	— —
18	— 8½	—	—10	62	69	68	—	—	N O	— —
19	—11	—11½	30. 0	66	70	64	N O	N	N	— Reg.
20	30. 0	—	29.11	64	70	63	N	W	W	— W.
21	—	30. 0½	30. 0½	64	66	65	—	N W	Z W	—
22	—	29.11½	29. 0½	66	69	65	W	W	—	--Reg. Don.
23	29.10½	— 9½	— 8	65	67	64	Z W	Z W	—	Wind Reg.
24	— 7½	— 8	— 7	61	61	59	W	W	W	Buijig.
25	— 7	— 9	—10½	59	63	61	W t N	W t N	W	Helder.
26	—11	—10½	—	62	68	62	Z W	N W	N W	— W.
27	— 9	— 7½	— 6½	61	60	61	N O	O	O t Z	— Reg.
28	— 6¼	— 7	— 8	59	65	60	Z W	W	N W	Reg. Held.
29	— 8½	— 9	— 9	1	68	64	—	—	Z W	Buijig.
30	—	—	—10	63	68	60	—	—	N W	Helder W.

Hoogste Barometer d. 30. 2½ }
Laagste Barometer d. 29. 6¼ } middelb. d. 29. 10⅜
Hoogste Thermometer gr. 78. }
Laagste Thermometer gr. 55. } middelb. gr. 71½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE AANSTELLING, EN HET GEZAG DER APOSTELEN.

Door den Eerwaardigen JOHN JORTIN *Aartsdiaken van Londen, Rector van St. Dunstan, en Vicaris van Kensington.*

En als het dag was geworden riep [CHRISTUS] *zyne Discipelen tot zich, en verkoos 'er twaalf uit hun, die hy ook Apostels noemde.*

LUKAS. VI. 13.

Den Heeren Schryveren der Hed. Vad. Letteroefeningen.

„ OP het doorleezen van het Eerste Deel der *Noodige* „ *Ophelderingen* van MOSHEIMS *Kerklyke Geschiedenis-* „ *sen*, schoot my by de XIX *Opheldering*, handelende *over 't* „ *Wetgeevend gezag der Apostelen*, te binnen, eene Verhan- „ deling, tot dat *Onderwerp* betrekkelyk, in de Schriften van „ den Eerwaardigen JORTIN geleezen te hebben. Ik zogt die „ op, herlas dezelve, en vond my opgewekt, eene Vertaa- „ ling daar van te vervaardigen, en deeze UL. te laaten toe- „ komen; niet twyfelende of ze zou eene plaats in het *Men-* „ *gelwerk* van uw Tydschrift verdienen, en veelen uwer „ Leezeren niet ongevallig weezen, enz.

* * * * *

Wanneer onze Zaligmaaker het werk zyner Bedieninge aanvaardde, koos hy, tot zyne Metgezellen en Leerlingen, Menschen, die, over 't algemeen gesprooken, eerlyk, maatig, en onopspraaklyk van gedrag waren, Mannen, die, indien zy niet in vroomheid uitblonken, egter verre waren van voor snood bekend te staan.

Hy verscheen, 't is waar, in de Wereld om Zondaars tot Bekeeringe te roepen, en hy floot geene opregt berouw hebbende Zondaars uit van de genaderyke voordeelen zyns Euan-

gelies; ook weigerde hy geenzins met hun te eeten en te drinken, om dusdanige persoonen te bestuuren, te onderrigten, en in het goede te versterken. Nogthans zou het neemen van voorheen bekende Snoodaarts, schoon opregt bekeerd, tot zyne Dienaars, zyne Afgevaardigden, zyne Medestanders, een niet ongegrond vooroordeel tegen hem, in de gemoederen des Volks, verwekt, en dit geen geringe hinderpaal voor de verbreiding zyner Leere veroorzaakt hebben. Dan, onder alle de smaad- en lasterredenen, door de *Pharifeen* en *Schriftgeleerden* hem toegebeeten, om zyn Gedrag en Leere te verguizen, vinden wy niet, dat zy hem beschuldigen van snoode en ondeugende Apostelen onder zich te hebben.

Hy verkoos desgelyks Mannen, die, gelyk zy schadeloos en wel geschikt van gedrag waren, gemeene bekwaamheden, geen aanzien in de Wereld hadden; wereldwysheid, welspreekenheid, rykdom, noch invloed by de Grooten, bezaten. Voor deeze zyne handelwyze kunnen twee redenen gegeeven worden. *Voor eerst*, op dat GODS Magt te luisterryker mogt doorblinken, in het grondvesten van eenen heiligen en zuiveren Godsdienst, door zo geringe, en ten uiterlyken aanziene, zo geheel ongeschikte, werktuigen, tot de volvoering van een zo gewigtig stuk. Deeze rede wordt door Apostel PAULUS meermaalen bygebragt en aangedrongen. —— *Ten anderen*, om te vermyden eenige regtmaatige rede van aanstoot te geeven aan de Burgerlyke Overheid, en al de Wereld openlyk te toonen, dat hy door geen tydlyke belangen gedreeven wierd, en geene baatzugtige oogmerken zogt te bereiken, door den bystand van Menschen, die weinig in getal, en buiten staat waren, om voor zyne zaak te pleiten, of voor hem te vegten.

De Heilige PAULUS, naderhand tot de Bediening des Apostelschaps geroepen, schynt, boven de rest der Apostelen, het voordeel eener ruimer en geleerder Opvoeding genooten te hebben; doch wy vinden dat hy met eenige lichaams zwakheden bezogt was, en een gebrek in de uitspraak hadt, welk hy *een Doorn in 't vleesch* noemt, en dagt dat hem tot nadeel zou strekken, in het waarneemen zyns Ampts: weshalven hy den HEERE badt daar van ontheeven te mogen worden. Maar hem werd geopenbaard, dat de Genade van CHRISTUS, en de Geestlyke gaven hem geschonken, genoegzaam zouden zyn om deeze gebreken en onvolmaaktheden te vergoeden, dat hy een voorspoedig Prediker van het Euangelie zou weezen, en dat de Magt van GOD in zyne zwakheid zou openbaar worden.

Onze Zaligmaaker koos dan eerst Twaalf Leerlingen, die hy den naam van *Apostelen* gaf; en vervolgens zeventig *Disci-*

cipelen. Het werk zo van de Twaalven als van de Zeventigen bestondt in het Euangelie te prediken, den weg voor hem te bereiden, en hunne Zending door Tekenen en Wonderen te staaven.

Schoon de aanstelling der *Zeventig Discipelen*, als Leeraars, naa die der *Twaalf Apostelen* geschiedde, nam egter hun last een einde by het Leeven van CHRISTUS, en eer het Apostelschap de volkomenheid gekreegen hadt.

Wy mogen hier aanmerken dat onze Heer, in de aanstelling zo der *Twaalf Apostelen* als der *Zeventig Discipelen*, een gebruik volgde, waar aan het *Joodsche Volk* van oude tyden her gewoon was: want GOD hadt hun in Twaalf Stammen onderscheiden, die elk hun Hoofd en Aanvoerder hadden, en Zeventig Oudsten gegeeven (*), om hun te bestuuren. Hier op zinspeelende, zegt CHRISTUS tot zyne Apostelen; *Gy zult zitten op Twaalf Throonen, oordeelende de Twaalf Stammen Israëls.*

De *Joodsche Synagogen* hadden, zo men wil, de gewoonte, om eenige hunner voornaamste Leden uit te zenden, tot het inzamelen der gaven en tienden, die zy *Apostels* of *Zendelingen* noemden (†). En, dewyl deeze *Apostels*, uit naam van de Synagoge, handelden, waren zy met het gezag daar van bekleed. Te deezer oorzaake zegt CHRISTUS, zynen *Apostelen* last geevende: *Hy die u ontvangt of verwerpt, ontvangt of verwerpt my.*

Maar de naam van *Apostel* was niet strikt en volstrekt bepaald tot de Twaalf Discipelen, aan welken onze Heer die benaaming gaf: dewyl wy leezen dat TITUS, ANDRONICUS, EPAPHRODITUS, en anderen, ook zomwylen dien Tytel voeren; en in volgende tyden heeft ieder Christen Kerk, elke Stad of Volk, zodanige Persoonen, die eerst onder hun het *Euangelie* gepredikt hadden, met dien naam bestempeld.

Nogthans is 'er een groot onderscheid, tusschen deeze Apostels en de Twaalven. De Twaalven, door CHRISTUS eerst met dien naam en last vereerd, waren byzonder aangesteld, om getuigenis te draagen van alles, wat zy hunnen Heer hadden zien verrigten of hooren leeraaren. Weshalven wy, schoon 'er iemand kon gevonden worden, zo verlicht als een der Apostelen, en zo bekwaam om de Menschen te onderwyzen, hem deeze benaaming niet kunnen geeven, dan in eenen zeer

(*) *Num.* XI. 16.

(†) Men zie hier over de IX *Opheldering*, *van* MOSHEIMS *Kerklyke-Geschiedenissen*, I Deel bladz. 49.

zeer oneigenlyken zin, of hy moest ook het voorregt gehad hebben van JESUS te zien, van met hem te verkeeren, van door hem aangesteld te weezen. Dit was het geval van den Heiligen PAULUS, den dertienden Apostel, die zyn' eisch op het Apostelschap doet steunen op deeze voorregten: *Ben ik geen Apostel?* vraagt hy, en heb ik JESUS CHRISTUS *onzen Heer niet gezien?*

De Apostels waren, derhalven, onmiddelyk gekoozen en gezonden door JESUS CHRISTUS. Hier om werd, als het noodig was eenen anderen, in de plaats van JUDAS, aan te stellen, de verkiezing aan GODE gelaaten, en het lot geworpen (*). Doch wanneer andere Leeraars en Diakens gekoozen wierden, geschiedde zulks, by meerderheid van stemmen.

Eene andere byzonderheid tot het character der Apostelen behoorende, is, dat zy Afgezanten van CHRISTUS en Afgezanten van GOD waren; in den naam van CHRISTUS, en op Godlyk gezag, handelende: iets, 't geen tot andere Dienaars van het Euangelie overgebragt zynde, in een veel laager en bepaalder zin moet opgevat worden.

Daarenboven ontvingen de Apostels, naa de Zending van den Heiligen Geest, door Godlyke Inlichting, de Leerstellingen, welke zy moesten prediken, en waren, gevolglyk, onfeilbaar in hunne uitspraaken.

Men moet zich, egter, niet verbeelden, dat zy, zelfs naa de gaven des Heiligen Geests ontvangen te hebben, een volkomene kennis van alles bezaten? Schoon CHRISTUS zynen Apostelen geboden hadt, de geheele Wereld het *Euangelie* te verkondigen, hadt PETRUS egter een hemelsch gezigt noodig om hem te onderrigten, dat hy tot CORNELIUS en andere *Heidenen*, of *Heidensche Aankomelingen*, moest gaan om den Christlyken Godsdienst te prediken. De Apostels raadpleegden, naa de verlichting des Heiligen Geests gekreegen te hebben, te zamen met de Broederen te *Jerusalem*: of de Bekeerden uit de *Heidenen* gehouden waren de Plegtigheden der *Mosaische Wet* waar te neemen dan niet. Hunne verlichting ging trapswyze toe; en de een hunner kon, in geestlyke zaaken, meer kundigheids dan een ander bezitten. *De Geest*, dit

(*) Deeze rede geldt niet, indien MATTHIAS, niet by 't lot; maar by meerderheid van stemmen, tot Apostel gekooren werd, gelyk de geleerde MOSHEIM beweert, in de boven aangetoogene *Noodige Opbelderingen*, het I Deel. bladz. 54. Ook is deeze stelling van MOSHEIM, geleerdelyk en zeer bescheiden, wederlegd, in eene Verhandeling van R. A. N. onlangs geplaatst in ons *Mengelwerk*, bl. 181—192.

dit is de belofte van CHRISTUS, *zal u in alle waarheid leiden*, 't wil zeggen, u de kundigheden verschaffen, welke volstrekt noodzaaklyk zyn, om het Apostelschap waar te neemen. Men behoeft niet te veronderstellen, dat dit onderwys in de waarheid hun oogenbliklyk verleend wierd; maar agtereenvolgend en allengskens, hier van draagt de uitkomst en de Geschiedenis van de *Handelingen der Apostelen* getuigenis.

Men hebbe zich desgelyks niet diets te maaken, dat de Heilige Geest hun alle kundigheden gaf, zonder hunne eigene medewerking, en die te verkrygen en te bewaaren, door de Schriften te onderzoeken, en alle de middelen te bezigen, die zy natuurlyk in hunne magt hadden.

Wyders moeten wy niet denken, dat de Heilige Geest hun onfeilbaar maakte, en zonder misslagen in hun byzonder en persoonlyk gedrag. De Heilige PETRUS verviel tot eene zeer laakenswaardige veinsery, toen hy zich van de *Heidensche Bekeerden* afscheidde, om zich te schikken naar de vooroordeelen der *Joodsche Christenen*; Apostel PAULUS bestrafte hem deswegen. In de Openbaaringe komt ons JOANNES voor als gereed om den Engel, die hen deeze Gezigten vertoonde, te aanbidden; en de Engel verboodt hem zulks. Maar deeze en dergelyke misslagen en dwaalingen verzwakken hunne Leer niet in 't minste. Hunne Leer werd, door den Heiligen Geest, met Tekenen, Wonderen, en wonderdaadige Gaven bekragtigd.

Het is voor ons misschien onmogelyk nauwkeurig te bepaalen, in hoe verre de Schryvers van het Nieuwe Verbond, door Inblaazing, geschreeven hebben; doch zulk eene nauwkeurigheid is geheel niet noodig, om de waarheid des *Christendoms* op goeden grond te vestigen; deeze houdt stand, welk eene maate van Inblaazing wy stellen, en schoon wy dezelve niet verder uitstrekken, dan tot de Voorspellende gedeelten van het Nieuwe Verbond. Zy die dit denkbeeld zeer hoog opvoeren, wikkelen zich in veelvuldige onuitkomelyke zwaarigheden; zy die het te laag brengen, zullen hun begrip niet gemaklyk overeenbrengen, met de uitdruklyke beloften door CHRISTUS zynen Apostelen gedaan. De allerwaarschynlykste veronderstelling schynt deeze, dat de Schryvers der Euangelien en Brieven, zo verre onder 't geleide van den Heiligen Geest stonden, dat zy beveiligd waren voor eenige misslagen in de weezenlyke en hoofdzaaklyke Leerstellingen der Christenheid.

Een ander voorregt der Apostelen was het gebruik der *Sleutelen van het Koningryk der Hemelen.* Deeze magt werd eerst door CHRISTUS aan PETRUS beloofd; hy verstaat daar

door eene magt om het Koningryk der Hemelen, of de Kerk van CHRISTUS, te openen voor zulke *Jooden* en *Heidenen*, als geschikt waren om daar in toegelaaten te worden. *Ik zeg u, gy zyt* PETRUS, *en op deeze Petra* of *Rots*, *zal ik myne Kerk bouwen*. Hier is eene zinspeeling op zyn Naam. „ Uw naam „ is PETRUS, deeze betekent een Rots of een Steen, en op „ deezen Steen zal ik myne Gemeente bouwen, en ik zal u „ de Sleutels van het Koningryk der Hemelen geeven ".

Overeenkomstig met deeze Belofte, lag PETRUS de grondslag der Kerke onder de *Jooden*, op den Pinxterdag, en bekeerde drie duizend Hoorders; hy lag den grondslag der Kerke onder de *Heidenen*, door CORNELIUS, de Vrienden en 't Gezin diens Hoofdmans, te bekeeren. In deezen zin waren de *Sleutels van het Koningryk der Hemelen* hem toevertrouwd, hy opende 't zelve door eerst de *Jooden* en *Heidenen* daar in te brengen.

Dit voorregt der Sleutelen van het Koningryk der Hemelen, schoon niet byzonder eigen aan PETRUS, maar gemeen aan alle de andere Apostelen, strekt, daar het eerst aan hem, door zynen Meester, werd geschonken, om zyn Character te verheffen, en dient egter niet, om de magt der andere Apostelen te verkleinen, op welken ook, als op een Rots en vasten grondslag, de *Christlyke Kerk*, gebouwd was, gelyk de H. PAULUS ons verzekert. Welk een Ampt PETRUS ook in de Kerk waarnam, de andere Apostels, inzonderheid JACOBUS en JOANNES bekleedden 't zelfde, en bekeerden die uit de Besnydenisse zo wel als hy, en de Heilige PAULUS was, op eene uitsteekende wyze, de Apostel der *Heidenen*, en opende het Koningryk der Hemelen, voor veel meer *Heidenen* dan PETRUS immer deedt. Hy hadt ten minsten zo groot een deel in deeze Godlyke gifte als de anderen.

De Spreekwyze, *van de Sleutelen te ontvangen*, was by de *Jooden* bekend: want de Propheet JESAIA aan ELIAKIM beloovende, dat hy Opziender zou zyn van 't Koninglyk Paleis, zegt *dat de Sleutel van* DAVIDS *Huis hem zou overgeleverd worden*. Daarenboven wil men dat de *Jooden*, wanneer zy iemand voor een *Wetgeleerden* verklaarden, gewoon waren hem een' *Sleutel* in handen te geeven van de kas, waar in de Heilige Boeken werden opgesloten, te gelyk met Schryftafelen; om door die tekens aan te duiden, dat ze hem magt gaven, om de Schriftuur en de Godlyke Wet te leeraaren, en voor den Volke uit te leggen. Onze Zaligmaaker bedient zich van die eigenste spreekwyze, ten aanziene van zich zelven; in het Boek der *Openbaaringe*, betuigende: *Ik heb de Sleutels des Doods*

Doods en des Grafs. Ik ben het die den Sleutel DAVIDS *heb: die opent, en niemand sluit, en die sluit en niemand opent.*

De Apostels verkreegen desgelyks de Magt, om te *binden* en te *ontbinden*. Gelyk de magt der Sleutelen de Persoonen betrof, die geschikt of ongeschikt waren, om in de Kerke toegelaaten te worden; zo raakte de magt, om te *binden* en te *ontbinden*, meer regtstreeks de zaaken dan de Persoonen, en de Persoonen alleen by gevolgtrekking. De spreekwyze van *binden* en *loslaaten* was by de *Jooden* in gebruik: dezelve betekende het weigeren en verbieden, of het verklaaren dat eenige daad geoorlofd dan ongeoorlofd was. Dit wyst uit, dat JESUS CHRISTUS de Apostels onder hem aanstelde, als eene soort van Wetgeevers in de Kerke, of liever als Verklaarders van zynen wil, en Uitleggers van den zin zyner Wetten. In deezer voege, verbooden zy het besnyden van de Bekeerden uit de *Heidenen*, of het eeten van Spyzen den Afgoden geofferd. In tegendeel stonden zy PAULUS toe de gelofte eens *Nazareners* te doen, zich met eenige andere Broederen in den Tempel te reinigen, om dus het geeven van ergernis en noodloozen aanstoot aan de Geloovigen uit de *Jooden* te vermyden.

Ook hadden de Apostels de Magt, om iemands *Zonden te vergeeven* of te *houden*. Door deeze Magt booden zy vergiffenis, en bevrediging den bekeerden *Jooden* aan; schoon zy hunne handen met het bloed van JESUS CHRISTUS bezoedeld hadden. —— Wanneer zy *iemands Zonden hielden*, bezaten zy ook de magt om hem den *Satan over te geeven*, *tot beterschap des vleeschs*, ziekten en kwaalen hun toe te zenden, niet als eene wreekende straffe; maar als eene kastyding om hem tot beterschap te brengen. Deeze daaden van gestrengheid schynen zy zeldzaam te werk gesteld te hebben; en zy deeden dit zonder eenigen misslag of buitenspoorigheid; dewyl de Heilige Geest, by die gelegenheden, kennis gaf van de hartsgesteltenis der geenen, over welken zy dit oordeel uitspraken. Maar, in deeze laatere eeuwen, is alle vonnis voor of tegen iemand, door de Kerk en de Kerkdienaars uitgesprooken, voorwaardelyk, dewyl de Menschen geen Kenners der harten zyn. —— In de dagen der Apostelen was iemand aan den *Satan over te geeven*, niet alleen hem Kerklyke Boetedoening op te leggen; maar hem aan de magt van een boozen Geest over te leveren, ten einde deeze hem met Lichaams-ongemakken bezogt. Naa den dood der Apostelen, hadt deeze laatstgemelde magt opgehouden.

Het blykt, uit zommige plaatzen des Nieuwe Verbonds,

waar in onze Zaligmaaker voorkomt, de Zonden aan Zieken vergeevende, en hun beveelende *heen te gaan en niet meer te zondigen*, dat de Godlyke Voorzienigheid, zomwylen, de Overtreeders met ziekten bezogt. Dit was een algemeen aangenomen denkbeeld onder de *Jooden*: en de ALLERHOOGSTE hadt hun, in de Wet en de Propheeten, bedreigd kwaalen onder hun te zullen zenden tot straffen, wegens hunne overtreedingen. Het is desgelyks, uit een der Brieven van Apostel PAULUS, openbaar, dat de *Corinthische Christenen*, zich aan eenige ongeregeldheden schuldig gemaakt hebbende, door den HEERE gekastyd wierden met ongemakken, dat veelen ziek en zwak, en veelen, door eenen vroegtydigen dood, weggerukt waren.

Verder moeten wy het als een voorregt der Apostelen aanmerken, dat zy niet alleen buitengewoone gaven van den Geest bezaten; maar ook eenige deezer gaven aan anderen, door de oplegging der handen, konden mededeelen. Hier in overtroffen zy de oude Propheeten. Dit voorregt was den Apostelen zo byzonder eigen, dat PHILIPPUS, schoon een *Diaken* en een *Euangelist*, 't zelve niet hadt, en het noodig was om PETRUS en JOANNES te zenden, ten einde zy dezelve den gedoopten *Samaritaanen*, door opligging der handen, zouden mededeelen.

Hier staat nogthans aan te merken, dat de Apostels de magt niet hadden, om hunne wonderdaadige gaven te besteeden, naar hun eigen zin en goeddunken; maar door eene byzondere aandryving van den Geest; anderzins zou PAULUS zynen beminden TIMOTHEUS, die eene zieklyke gesteltenis hadt, ongetwyfeld geneezen hebben. Maar, in stede hier van, schryft hy hem, in zynen eersten Brieve, een Geneesmiddel voor, 't welk zeer algemeen en op verre na niet onfeilbaar is.

In de Apostelen stak desgelyks byzonder uit, de wonderbaare kragt hunner Predikinge, aangeduid door de Vuurige Tongen, op hun, ten eersten Pinxterdage, nedergedaald. Deeze overmeesterende kragt moest, voornaamlyk, toegeschreeven worden, aan den bystand van den Heiligen Geest, die de bekwaamheden, en de gesteltenissen, der Hoorderen kennende, de Apostels bewoog zulke bewyzen en beweegredenen te gebruiken, als den meesten indruk zouden maaken op hunne gemoederen: en hun tevens in staat stelden, om de Verkondiging des Woords vergezeld te doen gaan, met de gepaste Wonderen en Tekenen.

Een ander Apostolisch voorregt is begreepen in het bevel, *Gaat heenen, onderwyst alle Volken*. Hun last was niet bepaald

paald tot zekere plaats; doch zy hadden regt om overal te prediken, waar zich eene voegzaame gelegenheid opdeedt, werwaards de Heilige Geest hun heenen zondt, of de Voorzigtigheid hun deedt trekken. —— Met oogmerk, om het *Euangelie* te spoediger en wyder te verbreiden, ging deeze na dit, geene na dat Landschap. PETRUS viel het ten deele meest onder de *Jooden*, en PAULUS meest onder de *Heidenen*; te prediken. Dus schynt het Apostelschap onbestaanbaar geweest te zyn, met het bepaalde opzigt over ééne enkele byzondere Kerk of Landschap, en daar boven verheeven.

Het laatste byzondere kenmerk der Apostelen, waar door zy onderscheiden zyn van alle andere Bedienaaren des Euangeliums, is dat zy eigenlyk, en bepaald, gesprooken, geene Opvolgers hadden, geene die in alle de Vermogens en Voorregten deelden. Hun Ampt nam met hun eenen aanvang, en eindigde met hun.

De buitengewoone Gaven van den Heiligen Geest schynen grootendeels opgehouden te hebben kort naa den dood der Apostelen: ten minsten kunnen wy ze niet verder ontdekken met eenige zekerheid en voldoening. En de Kerk, dus gegrond en vastgesteld zynde door Mannen Godlyk gezonden en wonderdaadig onderschraagd, en door hunne Medearbeideren, stondt naderhand onder het bestuur en den dienst van *Herders* en *Leeraars* van Menschlyke aanstelling, en heeft dit, van dien tyd af, tot deezen stand gehouden.

Maar de *Herderlyke Bediening* en het *Leeraarampt* daalt van Godlyke Instelling af, en is van eene volstrekte en altoosduurende noodzaaklykheid, gelyk Rede en Openbaaring beide leeren. Het is onmogelyk dat de Godsdienst stand houde, en dat Godsdienstige Gemeenschappen blyven volduuren, zonder dat 'er eenigen zyn die leeraaren, en anderen die onderweezen worden, en dus is de onderscheiding tusschen *Geestlyken* en *Leeken*, wat de zaak zelve aanbelangt, of de naam plaats gehad heeft dan niet, zo oud als de *Christenheid* zelve, en moet duuren zo lang de *Christenheid* duurt.

Uit het geen ik dus verre gehandeld heb, zal ik nu voorts eenige algemeene Leeringen afleiden, strekkende om den *Christenen* te toonen, wat zy verpligt zyn te doen tot het onderschraagen en bevorderen van den Godsdienst.

Voor eerst: behooren zy dankbaar te weezen, dat de *Christenheid* de vastgestelde Godsdienst des Lands is, en zy geduurig gelegenheid hebben om GOD in 't openbaar en in hunne huizen te dienen. Doch deeze hunne dankbaarheid kunnen zy niet beter betoonen, dan door een geregeld en nauw-

gezet gebruik te maaken van dit allerdierbaarſte voorregt. De Liefde zelve, die alle dingen hoopt, kan de beste hoope niet voeden van Menſchen, die geheellyk dit aangelegen deel van den Godsdienst verwaarloozen. Drie verontſchuldigingen kunnen alleen gelden, Ziekte, Liefdewerken, en noodwendige Bedryven. Maar, in de daad, eene koele onverſchilligheid en verſmaading van allen Godsdienst, een boos ongeloovig hart, is de grond waar uit de ſchandelyke verſmaading van de openbaare Byeenkomſten der *Christenen* ontſtaat; dit doet hun den tyd in het eeren van GOD, het geeven van een goed voorbeeld, doorgebragt, voor verlooren rekenen. Het ſtaat te dugten dat de tyd ook verlooren zou weezen, dien men beſteedde om Menſchen van dien ſtempel te vermaanen dat ze zich, als redelyke Schepzels en Dienstknegten van CHRISTUS, zullen gedraagen.

Ten tweeden: hebben alle Menſchen een onvervreemdbaar regt om voor zich zelven, in zaaken van den Godsdienst, te oordeelen. Het *Euangelie* is een Zamenſtel van Godsdienst, gegrond op genoegzaame baarblyklykheid, eene beroeping op het Verſtand en de Rede des Menschdoms. In veele Landen, waar men belydenisſe van het *Christendom* doet, is het Volk beroofd van dit natuurlyk voorregt; eene blinde onderwerping, en een ingewikkeld geloof aan de Kerk, wordt van hun afgevorderd. Maar, dank hebbe de Godlyke Voorzienigheid! dat wy niet onder dien drukkenden last gebukt gaan. De Heilige Schrift wordt ons in handen gegeeven als onze heilige en onfeilbaare Geloofs- en Leevens-Regel. Wy mogen onderzoeken en oordeelen of de Leerſtellingen en Pligten ons door onze Leeraaren, of andere Perſoonen, voorgeſteld, met de gezonde Rede en GODS Woord overeenkomen. Valſche Leeraars zyn 'er altoos geweest, en zullen 'er altoos gevonden worden; en elk *Christen* moet tegen hun op zyne hoede weezen.

Doch vergunt my hier nevens te voegen, dat de Leden deeze vryheid van oordeelen met bedaardheid en beſcheidenheid behooren te werk te ſtellen, boven al in dit Land. Weshalven 's Apostels vermaan hier geldt. *Broeders, gy zyt tot Vryheid geroepen; alleenlyk gebruik uwe vryheid niet tot eene oorzaake voor het vleesch.*

Want onder ons worden de Geestlyken doorgaans tot den Heiligen Dienst bereid, door eene geleerde Opvoeding, en hebben gelegenheid om zich toe te leggen op Letteroefeningen tot hunne Bediening noodig; en wy mogen, zonder het minst van de waarheid af te wyken, beweeren, dat onder geen

Volk

Volk beter Redenvoeringen over Godsdienstige Waarheden en Zedekundige Onderwerpen, of verstandiger verklaaringen der Schriftuure het licht zien, dan onze Voorouders, zints den tyd der Hervorminge, hebben uitgegeeven. Op het Euangelie zyn onze Leerredenen doorgaans gegrond en naar die voorbeelden geschikt. Zo dat de Gemeente weinig rede hebbe om te vreezen, dat eenige stellingen strydig met het wezenlyke des *Christendoms* openlyk zullen gepredikt worden: en, zo men iets van dien aart onderstondt, het zou schielyk stoffe tot klaagen geeven. Het Gemeen, derhalven, inzonderheid zy, die geene geleérdheid bezitten, behoort met eene voegzaame zedigheid te veronderstellen, dat hunne Leeraars doorgaans kundiger zyn dan zy, en hun dus nimmer, zonder de blykbaarste redenen, hekelen en veragten.

Ten derden: is het ook de pligt des Volks zich te vrede te houden met hunne eigene openlyk aangestelde Leeraaren, en hen aan te kleeven. Deeze pligt wordt versmaad door Persoonen, die het misschien wel meenen; doch tevens van zulk een verstand- en gemoeds-gesteltenis zyn, dat redenen weinig op hun kunnen uitwerken. Zy moeten aan zich zelven overgelaaten worden. Tyd en ondervinding zullen hun mogelyk geneezen, of de ligtveranderlykheid en de zugt tot verscheidenheid en nieuwigheid hun wederbrengen tot hunne verlaatene Kerken.

Ten vierden: Alhoewel de openbaare bediening van GODS Woord en der Plegtigheden, door onze Kerken, met regt bepaald is tot de Leeraaren, behooren egter de Christgeloovigen te weeten en te bedenken, dat zy, in een zekeren zin, alle Dienaars van het *Euangelie* zyn, en Rentmeesters van de gaven, door GOD hun geschonken tot onderlinge opbouwinge. Elk, wiens jaaren, wiens Godsdienstkennis, wiens bekwaamheden, wiens rang, wiens natuurlyke en burgerlyke regten, wiens magt en invloed hem boven eenige anderen verheft, die een Gezin, Kinderen, Dienstbooden, en Afhangelingen heeft, moet, zo veel in hem is, tragten, hen goede *Christenen* te maaken, zo wel als nuttige Leden der Maatschappye; ook behooren zy zelve gewillig en dankbaar goeden raad en onderwys, hun van anderen gegeeven, te ontvangen. Deeze Leer van Broederlyke vermaaning, van de onderlinge onderwyzing en den geestelyken bystand, welke by de *Christenen* behoort plaats te vinden, wordt ons, op veele plaatzen des Nieuwen Verbonds, duidelyk voorgehouden.

Eindelyk: is het de pligt van alle *Christenen* hunne uiterste

ſte poogingen aan te wenden, om *Christelyke Liefde* aan te moedigen en te bevorderen, en byzonder de zodanigen die ter bevorderinge van Godsvrugt ſtrekken. Als het bezorgen van het opvoeden der Kinderen, van het onderhouden der Armen, van het te werk ſtellen der Ledigen, van het onderwyzen der Onkundigen, van het te regt brengen der Afgeweekenen, en van het bekeeren der geenen die in de duisternisſe en ſchaduwe des doods zitten.

WAARNEEMING AANGAANDE DE TOEVALLEN DOOR DE DAMP VAN KOOLEN VERÖORZAAKT, MET DE GENEESWYZE DIE MEN GEVOLGD HEEFT. Door Mr. BANAU, M. D.

(*Journal de Médecine Tom. XLIII.*)

M. de Abt *Briquet de Lavaux*, Priester, werd den 28 Nov. 1774, 's avonds tusſchen 6 à 7 uuren, in zyn Kamer, ſchoon dezelve ruim genoeg was, geſtikt gevonden door de beſmette lucht van koolen. Ik was met M. *Rouyer*, Heelmeester, naast aan het vertrek, waar deeze droevige gebeurtenis voorviel. Op 't hooren van een flaauwe ſtem als van een ſtervend Mensch, vervoegde ik my naar de Kamer van M. den Abt *Briquet*: hebbende tot myne hulp geroepen eene Dame die daar tegenwoordig was, M. *Rouyer* en twee Handhelpers. Wy vonden deezen Geestelyken, zittende in een badwater, te vooren warm gemaakt, in de vrye lucht, door Koolen, met het hoofd vooroverhangende, zonder ademhaaling; de pols kon niet meer gevonden worden, de leden waren ſtyf, en alle de beweegingen in 't werktuig hadden opgehouden even als in een dood lighaam; in een woord, 'er was geen de minſte teken van leven. Wy ſleepten hem in verhaasting, naakt, in de naast by zynde Kamer; men zette de Venſters open, zo dat 'er een ſterke tocht van een yskouden Wind, die toen te Parys heftig bevonden werd, ſchielyk indrong. Ik beſprengde hem, naakt uitgeſtrekt leggende op den Vloer, met een menigte water dat aan 't bevriezen toe was. Men nam waar het knarſen met de tanden, en een wit ſchuim rondom de lippen. 't Was ons onmogelyk in de Luchtpyp lucht in te blaazen. Eindelyk opende hy de oogen met verſchrikkelyke draaijingen; en uitte voor 't eerst weder deeze woorden: ik ſterf. Wy merktten op dat hy op dat tydſtip, geduurende een groot oogenblik, met een gaapenden mond, als

als 't ware met veel graagte, de yskoude lucht inademde, 't welk een zeker teken van herleeven was. Ik poogde hem te doen nederzwelgen, eenig vocht, zynde water met azyn; dog dit was vruchteloos, tot dat de longen weder volkomen hunne voorige werking deeden; schoon hy greetig 't gemelde vocht aannam met een onbegrypelyke begeerte om 'er van te drinken, of aan te ruiken: 't welk bewyst dat dit zuur een groot tegengift is tegen de verschrikkelyke toevallen door die giftige dampen veroorzaakt. Hy verzekerde ons dat hy zich nergens van herinnerde; dat 't hem toescheen een nieuw leven weder te beginnen; dat hy geen gevoel gehad had om te roepen of hulp te zoeken; hebbende geene gevoelbaare uitwerking van deezen verschrikkelyken damp in 't begin kunnen gewaar worden. Hy bekende dat de reuk van de azyn hem in 't gemelde tydstip ten uitersten aangenaam geweest was, dat hy niets gevoeld hadde van de geweldige schokkingen die hy ondergaan hadt door 't overbrengen van de eene Kamer in de andere, als ook niet van de buitengewoone koude, dan op 't oogenblik van zyne herleving, schoon hy uit een bad gehaald werd dat ten naasten by de natuurlyke warmte van 't menschelyk Lighaam hadt. Een bedwelming van 't hoofd bleef hem langer dan een half uur lastig, zelfs by een goed vuur; de ruime lucht, 't koud water, de uitwaasseming van gebrande zuiker, zachte vryvingen met azyn aan het voorhoofd, en de slaap van 't hoofd, zyn de eenige Middelen geweest, welke hem weder in minder dan een uur tot zyn voorige gezondheid hersteld hebben. Hy heeft den zelfden avond met my, met een groot genoegen, en een sterken eetenslust, gegeeten. Hy geniet nu tegenwoordig, terwyl ik dit schryve, een volkomene gezondheid. Hy is van een sterk gestel, omtrent 36 jaaren oud. Al 't geen onder myne oogen voorgevallen is, en 't uitneemend gevolg van deeze zo eenvoudige Geneeswyze, is zeer geschikt om de Waarneemingen te bevestigen, welke de kundige M. *Portal* ter neder gesteld heeft in de Historie, die hy ons medegedeeld heeft over de toevallen, veroorzaakt door de vergiftige dampen, in 't Journal van M. den Abt *Rosier*, voor de maand October van dit Jaar.

BESPIEGELING VAN OOGSTMAAND.

HOe snel, hoe onverbeeldlyk snel, is de Zomer omgevloogen! Eer wy het denken, heeft de schielyk vlietende stroom

ſtroom des Tyds ons heen gevoerd, tot een ander Hoofdvierendeel des Jaars! Immers gy, ô Oogstmaand, moogt, met vollen regt, het Einde des Zomers, en 't Begin des Herfsts heeten. De Zon beſchynt ons reeds met ſchuinſcher ſtraalen; de langte der Dagen neemt zigtbaar af. Doch de Natuur ſchynt eene laatſte pooging te doen, om ons de aangenaamheden des Zomers te langer te doen ſmaaken. Het Boomgewas ſchiet nieuwe looten, het groen verjongt. Eene werking, die u den eernaam van de Tweede Meimaand bezorgde. De Lindenhaagen, te deerlyk geknaagd en ontcierd, door heirlegers van vernielende Rupſen, krygen nieuw blad. Eenige Ooftboomen, treurende over de neepen eener vroege Voorjaars koude, en wier leeven twyfelagtig was, geeven blyk van groei; zy botten uit, en 't is even of zy de geledene ſchade willen herhaalen. Hoe onmogelyk dit zyn moge, de zekerheid huns leevens verblydt den eigenaar, hy herroept het half geſtreeken vonnis der uitrooijinge; de byl was reeds, om zo te ſpreeken, aan den wortel gelegd; maar zal niet opgeheeven worden te hunner verdelginge: andere zyn bezweeken, en moeten, als onnuttelyk de aarde beſlaande, uitgehouwen worden. Zo beſlisſend, ô Oogstmaand, is uw gezag in den Boomgaard, die thans ryk belaaden hangt met ontelbaare ſoorten van rype Peeren, en zwellende Appelen. Onnutheid ſteekt nu op 't leelykst af, daar alles gereed en werklyk bezig is, om nut te doen.

Wy treeden uw Ryksgebied in, vrugtgeevende Maand! De Dichtkunst maalt uw ſchoon, en beſchouwt u als Rentmeesteresſe. Zy heft aan:

Zie hoe de zuiv're Dankbaarheid,
Die liefde en eerbied voedt in de aderen,
Met geurige offerſpyze, in Zomerlugt bereid,
De Rentmeestresſe poogt te naderen,
Die door haar komst in vreugde ontvonkt
Haar op het minnelykst van verre reeds belonkt.

Ei zie, hoe fier Zy is gezeten
In haren armſtoel, met fluweel
Bekleed, en zagt geſteund door kostb're vloertapeeten,
Door 't kunſtig naaldewerk, zo eel
Met Ooft bemaald, dat ieders oogen
Verlieven op het ſchoon van 't heerlyk kunstvermogen.

Hoe

Hoe blinkt haar purp'ren zy gewaad,
Dat eenen glans van geele ſtraalen
Te rugge kaatst. Haar bruin en donkerrood gelaad,
Waar in men op het ſchoonst ziet praalen
Den glans der vroomheid, toont, hoe goed
Zy al wat adem haalt, van 's Zomers inkomst vôedt.

Hoe zedig zyn haar bruine haaren
Gehuld, waar door de grysheid zweeſt
Die 't deſtige gelaad dier Schoone, met heur jaaren,
Een ſtaatelyken luister geeft,
En haare magt, wel waardig te eeren
Van groot en kleen, geſtaâg in agting doet vermeeren.

Elk ſtort met nedrig eerbewys
Zyn allerbeste boomgewasſen
Van App'len, Peer en Noot, en wat de kieschheid prys',
Als vrugten, die myn Schoone pasſen,
En haare tafel zyn gewyd
In ryken overvloed op 't keurlyk voettapyt.

ô Rykſte en mildſte der getyden!
Die al 't geſchapendom verpligt,
En uwe komst alom, met blydſchappe, in doet wyden;
Ja zo veel goeds bewyst, gy zwigt
In mildheid nooit uw Buurvorſtinnen,
Hoe zeer elk een het goed dier ſchoonheên moog' beminnen!

Krenkt de uitgeſtelde hoop het harte; maar is de begeerte die komt als een boom des Leevens: de Bouwman, die het zaad den ſchoot der aarde aanbeval, en voorts het opkomend Gewas zorgvuldig gade ſloeg, heeft, maand by maand, in hoope geleefd, en u, ô Oogstmaand! verwagt. Wat al zorgs heeft zyn hoopend hart geklemd; voor hoe veele onheilen en te leurſtellingen hadt hy te dugten. De begeerte zyner Ziele is gekomen. Hy ziet, om hier ANTONIDES te volgen, hy ziet de Velden bekleed

—— —— —— met een tabbert geel van goud,
En hoort beſcheidelyk de gouden ploojen kraaken,
Terwyl de wind den halm verkoelde voor het blaaken
Der ſteile Zomerzon, en d'opgezwollen aer
Vast ſtreelde, en uitkamde als een pruik van goudgeel hair,
Gelyk een voedſter, door een heimelyk beweegen,
Haar lieven voesterling, in haaren ſchoot gelegen,
De malſche wangen ſtreelt, het minnend hart verkwikt,
En met de goude naald de blonde lokken ſchikt.

Al-

Alles kondigt hem de rypheid zyner Veldgewasſen aan.—— Zal hy nu den tyd verzuimen? Neen; de eerſte ſchoone dag is geſchikt, om een allergewigtigst werk aan te vangen: alles heeft hy gereed gemaakt, om het met ernst voort te zetten. Laaten wy hem volgen, daar hy veldwaards gaat: daar zullen wy de Koornoogst, met ſlaap nog ſammelen gediend, in drukke beweeging en woelen zien. Verrukkend gezigt! Het veld ſchynt in een golvende Zee veranderd. Milde geſchenken der Voorzienigheid, die ons de gezette tyden des Oogsts bewaart. —— Hier ſlaat de Zeis, ſcherp van ſneede, in het goudgeel koorn, het ſtrykt neder op de Vooren, en wordt in busſels gebonden; welk eene ſpoedige verwisſeling van tooneel! Ginder ſtaat het gemaaide reeds op hoopen getast: de wakkere paarden weeren zich, om de volgelaaden wagen na huis te trekken, en op den dorsch te brengen: en dus dien onbetaalbaaren ſchat, het Vet der klai, met goud belaan, te bergen. Welk eene drukte! elk werkt om ſtryd, en met vreugde; de velden weergalmen van 't vrolyk gejuich der verblyde Landlieden, die Brood voor den Eeter, en Zaad voor den Zaaijer inzamelen. De hitte der Hondsdagen moge hun ſteeken, zy zyn 'er tegen gehard; lust en gewoonte maakt den arbeid ligter, en de winst verzoet alles. Hoe ſmaaklyk is die teug Biers, den ouden Vaderlandſchen drank! Bezweet drinkt hy 't zelve zonder ſchroom, dewyl hy geen tyd heeft om te bekoelen. Hoe lekker ſmaakt die beete Broods, tusſchen het werken genomen, om geen tyd te verzuimen! Kan men zonder aandoening die graagte beſchouwen? Met den vallenden avond, ſtaakt hy den arbeid vergenoegd over den wel beſteeden dag. De gewekte honger wordt onthaald, op, en verzadigd met, eenvoudige, maar gezonde en verſterkende, ſpyze: het geheele Gezin zet zich neder, niemand eet het brood der luiheid. Aandoenelyk vertoon voor een gevoelig en wel geplaatst hart! Die nutte leden der Maatſchappy bezorgen ons Brood, en krygen zelve hun deel, het loon van naarſtigheid en moeite. Wat zeg ik, moeite! het is die Arbeid, welke hunne Lichaamen gezond en ſterk, hunne Maaltyden ſmaaklyk, hunne Nagtrust ongeſtoord en verkwikkend maakt, en hun Hart met ſchuldelooze vergenoegingen vervult. ——— Elk ſtaat verzadigd op: de Jeugd vermaakt zich; de kloeke Huisvader ziet rondsomme, en ſlaat de lugt gade, reeds voor den aanſtaanden dag op eene wettige wyze bezorgd. Dankbaar voor 't genootene, en vertrouwende op de gunſte der Voorzienigheid, begeeft hy zich, met alle de zynen, ter ruste, om den volgenden dag niet min naarſtig te beſteeden.

In

In dus eenen arbeid flyt de Landman de Oogstmaand, elk hunner Oogst de Zaaden, van verſchillende nutheid en dienst in 't Menschlyk leeven, tot voordeel naar 's Lands eigenſchap en aart gezaaid. Mogten de loflyke poogingen van Vaderlandlievende Ingezetenen, die den Landbouw op zyne rechte waarde ſchatten, en tragten te bevorderen, gezegend weezen! Mogten zy zegepraalen over de ingekankerde vooroordeelen ten opzigte van zommige gronden! Mogten de gelukkige gevolgen van kleine beginzels, ter verbeteringe in nabuurige Landen, den yver en volgzugt opwekken! dan zouden „ de „ Wildernisſen zich verheugen en bloeien als een Rooze"; onze Landeryen in waardye klimmen; de noodige geldmiddelen tot 's Lands onderhoud gemaklyker opgebragt kunnen worden; de Boeren meer Knegts en Meiden werk geeven, het platte Land bevolken, en de welvaard der Steden vermeerderen! —— Maar deeze bedenkingen leiden my ongevoelig van de Beſpiegeling der Oogstmaand af.

De Hovenier trekt myn oog, daar hy het ſchoone en heldere weer te baate neemt, om de Zaaden in te zamelen van veele Veldgewasſen, welker dagelyks vertier hem met zyn Huisgezin reeds den ganſchen Zomer gevoed heeft. Nog is hy bezig met het noodige te planten, te verzetten, Herfst-en Winter-voorraad te bezorgen. Overvloed van Moeskruiden brengt hy ter Markt, en vergast den Stedeling.

Op het Land genieten de Aanzienlyken en Vermogenden het volduurend vermaak des Buitenleevens, zo vol verwisſelingen in zich zelven, en van rondsomme. Het voordeel des Land- en Akkermans, die zy onder hun oog zien oogſten, moet hun aan 't gevoelig hart raaken; wie dit in den boezem omdraagt, deelt in de gulle veldvreugd, en roept met POOT uit:

Hoe genoeglyk rolt' het leeven
Des gerusten Landmans heen,
Die zyn zalig lot hoe kleên
Om geen Konings kroon zou geeven.

———

Weelige akkers, groene boomen
Malſche weiden, dartel vee,
Nieuwe boter, zoete meê
Klaare bronnen, koele ſtroomen,
Frisſche lugten, overvloed
Maakt het buitenleeven zoet.

Voor dag en dauw is de Visſcher in de weer: om met het loo-

looze aas, al hengelende, het onnozel Vischje te verschalken: of met uitgezette netten te belaagen. De geduldige Hengelaar haalt den spartelenden Baars op; verblyd over zyne vangst: min geagte Visschen versmaadt hy niet, en moet 'er zich dikwyls mede vergenoegen. Hoe vol zitten de maazen der Baarsnetten, daar gevaand! Welk een schoonen trek doen zy ginder met den Zegen; opgevuld met allerlei soort van Visschen, die, ondereen spartelende, het gelyke lot der gevangenisse ondergaan moeten. Zy zyn de vryheid kwyt, en het leeven zal hun draa benomen worden. Niet min gelukkig gaat de Visschery met de schakels, die, by elken zet, met opgejaagden en uit den wal gestooten Visch, doorzaaid schynen. —— De Strandbewoonders haalen uit de diepte den besten Zeevisch van dit Jaargetyde. Het woelt aan de Vischmarkt van verzadigenden en verkwikkenden voorraad. Het schynt zo wel Oogstmaand te water als op 't land te weezen. Dat Dankbaarheid onze harten opvoere, tot den onuitputtelyken Oorsprong van allen zegen: dat een waardig gebruik van zo veele gunstbewyzen, ons zo mild en onverdiend geschonken, ten blyke onzer erkentenisse strekke!

VERHANDELING, STREKKENDE OM TE TOONEN, HOE VERRE 'S MENSCHEN VRYHEID GAA, IN HET GEBRUIK MAKEN VAN DE DINGEN, DIE ONS IN DE NATUUR VOORKOMEN.

NAar uitwyzen van ons voorig *Onderzoek, wegens de geoorlofdheit, of ongeoorlofdheit, van het gebruik maken der Schepzelen, buiten ons bestaande* (*), is het zeker, dat de Mensch vryheit heeft, om de voorkomende zaken te gebruiken. Hier mede is het eerste gedeelte der Vrage, *of de Mensch gebruik mag maken van het geschapene, en zo Ja, in hoe verre?* beantwoord. In gevolge nu hier van hebben wy voorts het twede Lid, *in hoe verre?* nog te overwegen. Hier toe heb ik de tegenwoordige Verhandeling geschikt; en deze taak is vooral niet minder gewigtig dan de voorgaande; te meer daar 't onderwerp aan veler tegenspraak onderhevig zy. —— Hebben wy, gelyk gezien is, het gevoelen derzulken te wraken, die den Mensch bykans eene volmaakte onthouding van alles afvorderen, wy moeten ook aan de andere zyde zorgvuldig toezien, om tot geen tegengesteld uiterste, of tot losban-

(*) Zie boven, bl. 283—290, en 314—325.

bandigheit, over te slaan. —— Ik moet, in deze myne Verhandeling, 's Menschen Vryheit niet buiten de gezette palen uitbreiden. Door het betamelyke te overschreden, zou ik voet geven tot een misbruik, tot een gedrag, aan wezens, van die natuur als wy menschen zyn, niet slegts ongeoorlofd; maar ten uitersten schandelyk, en ons geslagt onterende. By mangel van oplettendheit hier omtrent vieren velen den losfen teugel aan hunne verdorven, aan hunne ziedende driften; en dezulken veroorlooven vaak, vrylyk aan anderen, 't geen zy zelven wanen onstraffelyk, naar hun welgevallen, te mogen bedryven. Het onderwerp eischt dierhalve eene omzigtige behandeling; en myne Leezers zullen hun geduld eenige oogenblikken gelieven te oefenen, indien ze my de gunst willen bewyzen, van myne gedagten te overwegen.

Nademaal de Mensch een Wezen is, begaafd met Rede, Verstand, Wil en Oordeel, zo heeft hy zich, in alle zyne handelingen en bedryven, een zeker doel voor te stellen. Ook zullen we, wanneer wy het gedrag der menschen oplettend nagaan, bevinden, dat zy nimmer de hand aan het werk slaan, zonder een bepaald doelwit op het oog te hebben. Dan 't is zekerlyk niet onverschillig wat wy bedoelen: het groote, het voornaamste doeleinde, dat wy ons, in alle onze bedryven, hebben voor te stellen, is, buiten tegenspraak, de *Eer van onzen grooten Maker te verbreiden, en ons eigen Geluk te bevorderen.* Deze twee dingen zyn, om zo te spreken, maar één *Doelwit*; aangezien *wy ons Geluk niet kunnen uitwerken*, als wy *de verbreiding van Gods Eer* verwaarloozen; noch *Gods Eer verbreiden*, met voorby zien *van ons eigen Geluk*. Het een vervalt zonder het ander, en als het een betragt word, kan het ander niet agterblyven. Wyders heeft men de verwaarloozing van ons eigen geluk voor niets minder, dan voor eene wreedheit tegens ons zelven, en gevolglyk voor eene zeer groote misdaad aan te zien; terwyl men in tegendeel, het verstandig bevorderen van ons geluk, en het aangenaam en genoegelyk maken van ons tydlyk leven, voor een noodwendigen pligt moet houden.

Men verwondere zich geenzins, dat ik hier, onder 's Menschen pligten, als één der voornaamsten telle, dat hy gehouden is zyn leven alle aangenaamheit toe te brengen, en alles aan te wenden, om een vermakelyk, om een genoegelyk leven te leiden. De verpligting hier toe vloeit voort, uit de allereerste grondbeginzels der Zedekunde; ze is gegrond in de Rede zelve; ze word door de Openbaring op de kragtigste wyze gesterkt; en 't is egter ver van daar, dat alle Menschen

waarlyk, door hunne aangewende pogingen, hun geluk bevorderen, hun leven genoegelyk en aangenaam maken, schoon 't hun opzet zyn moge, om dit te bewerken. Velen wanen zich een aangenaam, een vermakelyk leven te bezorgen, of den kring van hun aardsch geluk uit te breiden; terwyl zy indedaad niet anders te werk gaan, dan of zy met opzet alle mogelyke middelen aanwendden, om zich zelven in de rampzaligheit neêr te storten, om hun leven verdrietig, lastig en allertreurendst te maken. De minsten weten dat doel regt te treffen, en men gaat zeer algemeen zo te werk, dat 'er onmogelyk zulke gewenschte gevolgen uit voortvloeien kunnen. — Wyders moet men wel in agt nemen, dat men zich, schoon hier in dit Leven geen geluk bestendig *zy*, nogthans een tydelyk geluk deelagtig kan maken, dat onmiddelyk verknogt is aan het bestendige; dat ontwyfelbaar van een onveranderlyk, van een bestendig geluk vervangen word. — Als mede, dat het gewaand geluk daar en tegen niet alleen zeer haast voorby gaat; maar nog daarenboven tot een gewis en onvermydbaar gevolg heeft, dat het in de rampzaligheit eindigt. — Zo is 't gelegen met het geluk, dat de Menschen zoeken in de valsche vermaken.

Men moet bygevolge, om zyn tydelyk geluk bevorderlyk te zyn, zich zo vele genoegelykheden, zo vele gemakken des levens verzorgen, als men, zonder de palen der billykheit, en regtmatigheit te overschryden, doen kan. En hier uit volgt van zelve, dat men het geschapene indiervoege heeft te gebruiken, dat het gene inbreuk make op den staat van ons Geluk; op dat die staat, schoon zelve wel niet bestendig, nogtans eindige in dien van eene bestendige Gelukzaligheit. — 'Er is een nauw verband tusschen ons tydelyk Geluk, en het gebruik maken der geschapen Wezens, buiten ons bestaande; en 'er is ook een verband, tusschen ons tydelyk en eeuwig geluk. — Daar benevens staat het vast, dat wy onder de verpligting liggen, om ons alle betamelyke genoegelykheden te verzorgen, om ons leven zo aangenaam te maken, als wy met mogelykheit kunnen; aangezien ons tydelyk geluk, uit die bronnen moetende voortvloejen, ten allernauwste verknogt is aan de Eer van onzen grooten Maker. Uit dien hoofde ligt de Mensch, wel ingezien, onder gene duurder verpligting, dan die, om alle zyne vermogens en kragten in te spannen, op dat hy waarlyk genoegelyk leve. Het zal 'er nu maar op aankomen, welk een gedrag men over het algemeen te houden hebbe, en hoedanig een gebruik men van de voorkomende dingen maken moete, om dat gewigtig oogmerk te bereiken.

Wy

Wy mogen het in 't algemeen als een zonderling, en voornaam gedeelte van ons aardsch geluk aanmerken, dat wy ons geplaatst vinden op eene Planeet, die zo juist beantwoord aan onze natuur, dat wy 'er gefchikt ons verblyf op houden kunnen. Zy is, noch door onlydelyke hitte, noch door ondragelyke koude, voor ons niet onbewoonbaar; gelyk zulks van eenige andere Planeten, wegens hare byzondere plaatzing, fchynt te blyken; hoewel die mogelyk voor een ander zoort van Schepzelen weêr zeer gefchikt zyn. — Ons geluk op die Planeet word daar benevens nog merkelyk uitgebreid, door den milden overvloed, met welken dezelve zo ruim en rykelyk voorzien is. Men vind 'er van alles volop. Men leeft 'er genoegelyk in Maatfchappyen. Men bied elkanderen de behulpzame hand. Men verzaad elkanderen met goederen die de genoegtens van dit leven vergrooten. Men heeft een onderlinge verkering, die wy Menfchen, als gezellige Schepzelen, niet misfen kunnen zonder ongelukkig te worden; en in die verkering nemen wy eenige goederen tot ons, om dezelven tot een noodwendig gebruik te doen dienen, of 'er ons mede te verkwikken. Langs dezen weg breiden wy Stervelingen den kring van ons aardsch geluk uit. — Dog laat ons, buiten dit algemene, wat byzonderer nagaan, hoedanig een gebruik wy van de Wereld mogen en moeten maken.

Het eerfte gebruik dat wy, om ons leven aangenaam te flyten, van de voorkomende dingen te maken hebben, is, *door eene dankbare befchouwing van het Gefchapen Al, behoorlyke opmerking te nemen op de uitgebreide Werken Gods in de Schepping,* — Hier in kan de Ziel zich op eene onverbeeldelyke wyze verlustigen; hier in vind zy eene onleegbre bron, om hare verlustigingen geftadig levendig te houden. — *Hoe groot zyn uwe Werken ô Heere! Gy hebt ze alle met Wysheit gemaakt, de Aarde is van uwe Goedertierenheden vervuld.* — Met regt fpreekt de Godlyke Dichter aldus van de Werken des Heeren in de Natuur. — Overal, werwaards wy het gezigt wenden, ontdekt men de Grootheit des Scheppers uit zyne gewrogten. De Aardkloot levert zulk een aantal van wonderen op, dat de Ziel zich als in verwondering verlieze. Hier verleenen ons de Bergen, gevaartens van eene ontzaggelyke grootte, een treffend bewys van de Oneindigheid des Makers. — Hier toont ons de onnagaaubare verfcheidenheit van Schepzelen, dat de Stichter van 't Heelal eene onpaalbre diepte van Wysheit en Kennisfe moet bezitten. — Hier ontdekt men, hoe de Almagt het vermogen bezit, om de ftoffe allerleie gedaante te doen aannemen. — Hier vind men onder

de

de Aarde de duurzaamſte ſtoffen vergaderd, en in ſchatkameren opgeſloten. —— Hier ſpruit uit het Aardryk het groeibare, en uit dezelfde ſtof vormt de Groote Formeerder de Gedierten des Velds. —— Nog eens; *Hoe groot zyn uwe Werken ô Heere!* Hoe meer men de onderſcheiden rangen der Geſchapen Wezens nagaat, des te meer ontdekt men wonderen, die ons tot enkele verbaasdheit wegvoeren; en men word ze in de allerkleinſten, welken niet zonder behulp der Vergrootglazen na te ſpeuren zyn, niet minder gewaar dan in de alleruitgebreidſten, in die gevaartens van eene ontzaggelykſte, van eene bykans onmeetbare grootte.

Welk eene ſchoonheit, welk eene orde, welk eene alles overtreffende Wysheit beſpeurt men in alles, wat zich in de Waereld voor ons opdoet! —— Welk eene verſcheidenheit is 'er van geſchapen Wezens, die geſchikt zyn om ons ten dienst te ſtaan, te onderhouden, of te verkwikken. Hoe vele onnaſpeurelyke Wegen van Goedheit, van Menschlievendheit onzes Genadigen Scheppers openen zich niet geſtadig van alle kanten, wanneer wy 'er behoorlyk agt op willen ſlaan. —— Hoe zonderling aangenaam is het te beſchouwen, de byzondere Zorge en Goedertierenheit, welke God draagt voor de Kinderen der Menſchen. Hy heeft ons gevormd, tot een edeler rang van Wezens, met veel voortreffelyker gaven, met veel edeler bekwaamheden beſchonken, dan alle zyne overige Schepzelen, welken wy rondsom ons ontdekken. —— Hy heeft ons daarenboven zeer vatbaar gemaakt voor verſchillende aandoeningen, voor onderſcheiden zoorten van vreugde, van aangename gewaarwordingen, voor zinnelyke, zedelyke en verſtandige vermaken. —— Het Aardryk is wonder wel geſchikt, om veelvuldige Zaken op te leveren, die allen verordend zyn, om, op byzondere manieren, aan 's Menſchen geneugtens te voldoen. —— Zy is vol van zulke dingen, die tot nut en vermaak gedyen; en de weldaden, die wy dagelyks langs dezen weg van God ontvangen, zyn zo menigvuldig, dat wy ze onmögelyk allen kunnen optellen.

Wy zien dus dat alles, wat ons voorkomt, tot twee voorname einden dient, om de Grootheit, den Luister, van den oneindigen Schepper te verbreiden, en tevens om de genoeglykheden van 's Menſchen leven uit te zetten. —— Eene Allesbeſtierende Voorzienigheit zorgt voor alle dingen, en op eene zonderlinge wyze voor den Mensch. —— O onnagaanbare Goedheit! De Aarde, die allerwege kenmerken draagt van de Grootheit hares Makers is vrugtbaar in 't opleveren

van de doorslaandste bewyzen; die ons verzekeren, dat onze Genaderyke Schepper gestadig voor ons wil zorgen. —— Zy toont ons, dat Hy ons niet vergeten wil; dat Hy het werk zyner Almogende Vingeren niet wil laten varen, dat Hy, als de getrouwste, de liefderykste Vader voor ons zorgt; voor ons, die wel, als ontaarte Kinders, zyne gunst verbeurd hadden, maar die Hy nogtans met de grootste tederhartigheit blyft gadeslaan en beminnen; om hen overvloedig alles te verzorgen wat zy noodig hebben. — Voor wien tog is het, dat de vrugtryke Akkers mild met Koorn, met Graan, met allerlei Vrugten overladen worden, die op zynen tyd opschieten, rypen en ingezameld worden? Heeft niet de Algoede Voorzienigheit zulks zo geschikt, byzonder tot voedzel en eene aangename verkwikking voor den Mensch? Voor wien doet het Aardryk uit zynen milden schoot de heilzame Kruiden, de vrugtryke Boomen, de veelverwige Bloemen, alle van eene zonderlinge nuttigheit en uitgelezen schoonheit, voortspruiten? — Voor wien zyn de binnenste deelen des Aardryks met verborgen schatten vervuld? — Voor wien worden de Beemden met malsche Klavers, en groene Grasscheuten overdekt, doormengd met liefelyk gebloemte, waarin het Vee welig grazen mag, dat dagelyks uit zyne gespannen Uijers het Land vervult met melk, met room, met boter en kaas? — Voor wien brengt de Aarde de digte Bosschen, de hooggekruinde Boomen, geschikte plaatzen voor den schaterenden Wildzang der Vogelen voort? — Is 't niet by uitstek voor den Mensch, om hem hier door duizend geriefelykheden en aangenaamheden voor dit leven te verzorgen? —— Voor wien is 't Gedierte, 't geen in zo vele onderscheide fraije gedaanten, met wonderbare vermogens en neigingen bedeeld, op het Aardryk wandelt? — Voor wien is het verordend? Is 't niet grootlyks geschikt, om, op onderscheiden wyzen, aan onze behoeftens, aan onze genoeglykheden ten dienste te staan? — Voor wien zyn de Vogelen des hemels, die gestadig door de lugt zweven? — Voor wien zyn de Visschen der zee, die in grondelooze diepten woonen? Zyn ze niet bovenal geschikt, om den Mensch te onderhouden, te verkwikken, en hem het leven in deze benedengewesten aangenaam te maken, op dat het Aardryk hem een vermakelyk verblyf moge zyn, en de kring van zyn geluk meêr en meêr uitgezet worden? —— Hoe overwaardig is dit alles onze aandagtige bespiegelingen! Hier kunnen wy verbazende wonderen ontdekken; en het is onze schuld, onze eigen onopmerkzaamheit, zo wy ze niet ontdekken. —— Alle deze Welda-

den nu welken wy Menschen dagelyks, door de Voorzorg, die de Algoedheit tot onderhoud en gerief van dit tegenwoordig Leven draagt, ontvangen, behoorden onze Zielen gestadig op te wekken, tot erkentenis, jegens Hem, uit wiens milde en alzegenende hand alle deze ryke gunsten komen. — En waarlyk dit zouden zy doen; men zou 'er zich dadelyk toe opgewekt bevinden, indien men maar by eenige voorwerpen een oogenblik aandagtig vertoeven, en nagaan wilde, de eindens en oogmerken, waar toe de groote Bouwmeester van 't Heelal dezelven verordend heeft. —— Dusdanig eene bespiegeling houd de Ziel als opgetogen en doordringt dezelve met eene opregte erkentenis; by elke schrede, die ze vordert van de beschouwing der groote en menigvuldige Werken in de Natuur. —— Dit doet haar in haar binnenste uitroepen: ,, *Hoe dierbaar zyn uwe goedertierenheden ô God, en hoe on-* ,, *naspeurelyk zyn uwe wegen!*"

Op dit eerste gebruik, 't geen men betamelyk van de Schepzelen maken kan, het in overweging nemen, het bespiegelen van dezelven, (een der edelste gebruiken, aan redelyke Wezens, gelyk wy Menschen zyn, overwaardig,) zal ik nu een twede laten volgen; bestaande in eene Vryheit, om, van die bespiegelingen, tot een dadelyk gebruik maken, over te gaan; om eenige dier Schepzelen tot ons te nemen, zo tot noodwendig onderhoud, als tot verkwikking van ons tydelyke leven. —— Dog hier van vervolgens nader.

AANMERKINGEN OVER DEN BRANDSPIEGEL VAN ARCHIMEDES.

(*Ontleend uit een Werk van den Heer* L. DUTENS, *over dit Onderwerp.*)

HEt vrugtbaar en vindingryk vernuft van ARCHIMEDES straalt niet alleen op eene schitterende wyze door, in de Schriften ons van hem overgebleeven; maar ook in de berigten, welke Schryvers, die weinig tyds naa hem geleefd hebben, ons nalieten van zyne ontdekkingen in het Wiskundige en Werktuigkundige. Eenige der uitvindingen deezes grooten Mans scheenen zelfs zo verre verheeven boven de kragt des menschelyken vernufts, dat beroemde Wysgeeren het veel gemaklyker vonden die in twyfel te trekken, dan na te gaan, hoe zy in 't werk gesteld konden worden. Veelen hunner zyn

zo verre gekomen, dat ze beweerden de onmogelykheid daarvan te kunnen bewyzen.

Van deezen aart is het geen de oude Geschiedboekers ons berigten van de Brandspiegels, door ARCHIMEDES gebruikt om de Vloot der *Romeinen* in brand te steeken. KEPLER, NAUDE, FONTENELLE, en DESCARTES hebben deeze gebeurtenis op de lyst der fabeltjes aangeschreeven. Schoon DIODORUS DE SICILIER, LUCIANUS, DION, ZONARES, GALIENUS, EUSTATHIUS, ANTHEMIUS, TZETZES en veele anderen, hier van gewag gemaakt hebben. Hier hebben wy een doorsteekend voorbeeld van 't gebrek in de Redenkunst, eene Onvolmaakte Optelling geheeten: men overweegt niet genoegzaam alle wyzen op welke eene zaak zyn kan, en besluit voorbaarig dat ze niet is, om dat ze niet op eene zekere wyze is, schoon zy op eene andere konne weezen. DESCARTES en KEPLER gaven voor, dat men, om Brandspiegels te hebben, wier brandpunt de Vloot der *Romeinen* kon bereiken, men zich noodwendig van *bolle* of *bolle spiegels* moest bedienen, van zodanig eene grootte, dat de uitvoering volstrekt ondoenlyk werd. Doch zy overwoogen niet, dat ARCHIMEDES op eene andere wyze kon te werk gaan; en gebruik maaken van verscheide *vlakke Spiegels*, veréénigd en gewend tot een zelfden brandpunt, welks afstand by gevolge niet bepaald was.

De oude Schryvers, die van dit geval spreeken, toonen ons dat ARCHIMEDES met de daad op deeze laatstgemelde wyze handelde, en zyn Brandspiegel toestelde. DIODORUS DE SICILIER, DION CASSIUS, en verscheide andere Schryvers, die geschreeven kunnen hebben, naar luid der opgave van gedenkschriften door Tydgenooten van ARCHIMEDES opgesteld, vergenoegen zich met de verbranding van de Vloot der *Romeinen*, door de kunstryke vinding van deezen grooten Man te verhaalen, zonder in een breedspaakiger verslag te treeden: TZETZES, die in de twaalfde Eeuwe leefde, vermeldt de gebeurtenis niet alleen, maar verklaart ons de zamenstelling van den Spiegel. Hy zegt duidelyk, „dat, wanneer de Schepen van „ MARCELLUS een pylscheut verre waren, ARCHIMEDES den „ Spiegel, door hem vervaardigd, liet brengen: dezelve be„ stondt uit kleine vierkante spiegeltjes, door hem op eenen even„ redigen afstand geplaatst, en die hy, door middel van buigzaa„ me leedtjes, allerwegen heen kon beweegen; dat hy op deeze „ Spiegeltjes de Zonnestraalen ontvangende, en vervolgens na „ de Schepen der *Romeinen* wendende, de geheele Vloot in „ brand stak, schoon dezelve een pylscheut verre van hem af „ was."

 Het

Het zal den Weetgierigen niet onaangenaam weezen de beschryving te leezen, welke ANTHEMIUS van *Tralles* in *Lydie*, ons geeft van eenen Spiegel, door hem, in naavolging des Spiegels van ARCHIMEDES, gemaakt. ANTHEMIUS, die ten tyde van JUSTINIANUS leefde, hadt met eenen zeer gelukkigen uitslag zich op de Wis-Beeldhouw- en Bouwkunde toegelegd. Het Griekſche Handſchrift, waar in die kundige Man ſpreekt van zynen Brandſpiegel, wordt in de Boekery des Konings van *Frankryk* gevonden; en de Heer DUTENS geeft ons eene getrouwe vertaaling van het gedeelte, 't welk deezen Brandſpiegel betreft. —— ANTHEMIUS ſtelt zich dit Vraagſtuk voor. „ Hoe men, op eene gegeeve plaats, een pyl„ ſcheut verre, brand zou kunnen veroorzaaken, door mid„ del der Zonneſtraalen?" Hy neemt als een vast beginzel aan, „ dat dusdanig een brand niet veroorzaakt kan wor„ den, dan door de wederkaatzing der Zonneſtraalen, in eene „ geboogene rigting tegen de Zon over geſteld." Men voegt 'er nevens, „ dat de geëischte afſtand zeer groot zynde, het, „ in den eerſten opſlage, onmogelyk zou ſchynen, dat de „ Zonneſtraalen brand te wege bragten; doch, dat onder„ tusſchen niemand ARCHIMEDES de eere kon betwisten, „ van de Vloot der *Romeinen*, door te rugkaatzing der Zon„ neſtraalen, in brand geſtooken te hebben." Vermids men dit eenſtemmig erkent, oordeelt hy het redelyk te gelooven, „ dat de beantwoording van dit voorſtel mogelyk is op het „ beginzel door hem bygebragt." —— Voorts gaat hy het Vraagſtuk nauwkeuriger na, en ſtelt eerst eenige noodige ſtukken, ten rechten verſtande van 't zelve, vast. Te weeten: „ Met een vlakken Spiegel een ſtand te vinden, welke de „ Zonneſtraalen op een gegeeven punt te ruggekaatst; hy doet „ zien dat de hoek der wederkaatzing gelyk is aan den raak„ hoek: en, naa getoond te hebben, dat in dien ſtand van „ een gegeeven punt, met betrekking tot de Zon, de ſtraalen „ door een vlakken Spiegel te rug kunnen gekaatst worden, „ beweert hy, dat de vereischte in brandſteeking is te wege „ te brengen, door de verzameling dier Zonneſtraalen, gerigt „ tot een zelfde brandpunt: dewyl als dan door de vereenig„ de en zamengebragte hitte der verſcheide Zonneſtraalen, „ brand zal ontſtaan: en desgelyks, dat, wanneer een li„ chaam door het vuur verhit is, het zyne hitte aan de Lugt „ rondsomme mededeelt, en dat, overzulks, alle de ſtraalen „ der Zonne verzameld zynde, tot een zelfde punt weder„ keerig moeten medewerken tot het vergrooten van de kragt „ der hitte. —— Waar uit men, dus vervolgt hy, nood-

zaak-

„ zaaklyk, besluiten moet, dat men met verscheide vlakke
„ Spiegels, na een gegeeven brandpunt en op een' afstand
„ van een pylscheut, eene zo groote menigte Zonnestraalen
„ kan terug kaatzen, dat derzelver veréëniging, op één zelf-
„ de punt, brand verwekke."

Wat de wyze van het neemen deezer proeve aanbelangt, hier over laat de oude Wiskunstenaar zich dus hooren. „Men
„ kan deeze proeve doen wanneer men verscheide Menschen
„ Spiegels doet houden in de bovengemelde rigting."
Doch, om de moeilykheid van zulk eene handelwyze te ontwyken, is hy bedagt geweest op het volgende gemaklyker middel. „Men neeme een Raam en hegte daar aan vier-en-
„ twintig vlakke Spiegels, die zich in de voorbeschreevene
„ rigtingen kunnen beweegen. Men schikke dit Werktuig
„ in den Zonneschyn zettende, naa den middelsten Spiegel
„ vastgemaakt te hebben, de andere Spiegels rondsomme in
„ diervoege, dat de Zonnestraalen, van die onderscheide Spie-
„ gels afkomende, terug gekaatst worden in 't zelfde brand-
„ punt als dat van den Hoofdspiegel; en dus zal de weder-
„ kaatzing van alle de Zonnestraalen des Spiegels, op dezelfde
„ wyze geschikt, in één punt zamenkomen, en noodwendig
„ brand veroorzaaken op den vereischten afstand." —— Hy voegt 'er nevens, „ deeze Proeve zal des te beter slaagen, als
„ men een grooter aantal van Spiegels neemt, zo dat men
„ ten zelfden tyde meer straalen verzamelt, en dus, naar wel-
„ gevallen, grooter of kleinder uitwerkzels te wege brengt."
—— Eindelyk besluit ANTHEMIUS zyne Verhandeling met aan te merken, „ dat alle Schryvers, die over de Brandspiegels
„ van den Grooten ARCHIMEDES geschreeven hebben, van
„ verscheide Spiegels gewaagen, en niet van één Spiegel
„ spreeken."

Eene zo duidelyke verklaaring van de zamenstelling der Brandspiegels van ARCHIMEDES kan ons niet in twyfel laaten hangen over eene gebeurtenis zo lang en heftig betwist. En wy konnen ons, met den Heer DUTENS, niet genoeg verwonderen dat veelen, in twee jongst verloopen Eeuwen, (welke men voor de verlichtste mag aanzien, ons door de Geschiedkunde beschreeven) zich zo zeer beyverd hebben om eene waarheid, zo gestadig door de Geschiedboekers overgeleverd, voor een verdichtzel uit te kryten (*).

De

(*) [De beroemde KIRCHERUS en zyn kweekeling SCHOTTUS hebben reeds Proeven, met vlakke Spiegels, genomen om de waarheid des

De Heer DUTENS (*) voegt, by dit berigt, over de Brandspiegels van ARCHIMEDES, deeze gewigtige aanmerking, betreffende de geringe agtgeeving der tegenwoordige Eeuwe op de vorderingen door de Ouden gemaakt. Men geeft dikwyls verscheide zaaken, den Ouden reeds bekend of over welke zy reeds een aanmerkelyk licht verspreid hadden, voor nieuwe Ontdekkingen uit. Dikmaals weigert men in hun kundigheden te erkennen, die de Geschiedenis hun toeschryft: om dat wy dezelve niet klaar genoeg in hunne Werken vervuld vinden. Ondertusschen valt het gemaklyk te toonen, dat de groote waarheden der Stelzelen, zints twee Eeuwen met zo veel toejuichings aangenomen, reeds bekend waren by en geleerd werden door PYTHAGORAS, PLATO, ARISTOTELES, ARCHIMEDES, EUCLIDES, PLUTARCHUS, en anderen. En wy mogen vrylyk vast stellen; dat zy die zelfde waarheden wisten te betoogen, schoon de redenkavelingen, op welke hunne betoogen, voor een gedeelte, gegrond waren, onze dagen niet bereikt hebben. Want, indien wy, in de Schriften, die de Schipbreuke des tyds ontkomen zyn, eene menigte van bewyzen aantreffen, van hun diep denken over de juistheid hunner redeneerkunste om hunne gemaakte ontdekkingen voor te draa-

des gevals van ARCHIMEDES te bevestigen. Men vindt dit in KIRCHER, *Ars magna Lucis & Umbræ*, Lib. X. Part. III. Cap. 1. Distinct. 3. De Nederduitsche Leezer gaa, ten deezen opzigte, te raade, met de *Aanmerkingen over het gevoelen van* KIRCHERUS *wegens het verbranden der Vloot van* MARCELLUS *door* ARCHIMEDES, opgegeeven door JAMES PARSONS, vertaald in de Uitgezogte Verhandelingen by HOUTTUIN, I Deel, bl. 439. ——— De Heer DE BUFFON heeft, eer hy wist dat dit door KIRCHERUS gedaan ware, het Voorstel opgelost, en de eerste uitvinding der Brandspiegels, uit losse platte Spiegels zamengesteld, merkelyk verbeterd, en tot grooter volmaaktheid gebragt; en, gelyk de Abt NOLLET schryft, „ 'er onlangs een doen zamenstellen, wiens uitwerkzels alle de Liefhebbers, die 'er ooggetuigen van waren, op eene aangenaame wyze verrast hebben. Die Spiegel steekt, op een' afstand van tweehonderd voeten, Hout in brand, doet het Tin smelten op een' afstand van honderd vyftig voeten, 't Lood van honderd en veertig, en de Uitvinder maakt staat om hem zo verre te brengen, dat hy het zelfde doen zal op een nog grooter afstand." NOLLET *Natuurkundige Lessen*, IV Deel, II Stuk, bl. 492.]

(*) [Deeze Heer heeft te Parys, in den Jaare 1766, in twee Stukjes in 8vo. een Werkje uitgegeeven onder den Tytel; *Recherches sur l'origine des decouvertes attribues aux Modernes.*]

draagen, is het zeer rechtmaatig te gelooven, dat zy die zelfde bekwaamheid, die zelfde kragt van redeneering gebruikt hebben, om andere waarheden, welke wy maar even aangestipt vinden in hunne overgebleevene werken, te staaven. Deeze gissing is zo veel te natuurlyker, daar wy, onder de tytels ons nog bewaard der verloorene werken, 'er verscheide aantreffen, die handelen over dezelfde onderwerpen, in hunne andere Schriften enkel aangeroerd: eigenaartig mogen wy verwagten, dat wy daar in de betoogingen zouden vinden welke ons nu van die waarheden ontbreeken. Zy oordeelden het buiten twyfel onnoodig dezelve te herhaalen, naa 'er van gesprooken te hebben in verscheide andere boeken, tot welke zy ons dikwyls heenen wyzen, en waar van DIOGENES LAERTIUS, SUIDAS, en andere Oude Schryvers, ons de tytels bewaard hebben; tytels alleen genoegzaam om ons een denkbeeld te geeven van ons groot verlies.

AANMERKINGEN OVER DE GESCHIEDENIS, EN HET RYKSBESTUUR VAN CHINA.

TEn allen tyde, heeft de Geschiedenis des Menschdoms stoffe opgeleverd tot veele verstandige bespiegelingen, aan de Liefhebberen der Geleerdheid en der Weetenschappen. De opkomsten en vorderingen der Volken aan te wyzen, de oorzaaken der omwentelingen in hunne Geschiedenissen te bepaalen, is een wyd veld, waar in het doordringend oordeel mag gaan weiden. En de zodanigen, die in staat geweest zyn om dit naar eisch te doen, hebben geene geringe maate van letterroem verworven.

Onder de grondregels, door de Wysgeeren omhelsd, en door de ondervinding bekragtigd, is, ten deezen opzigte, de volgende een der gegrondste. „ Dat elk Volk tot zekeren trap van rypheid komt, „ en dien bereikt hebbende, natuurlyk weder vervalt". Om dit te bewyzen hebben zy de Geschiedenissen, en de Jaarboeken van meest alle Volken bygebragt; en men heeft, by de proeve, bevonden, dat de Volken zo min als de Menschen, op Onsterflykheid kunnen roemen. Ook heeft men het Staatkundig Lichaam, by het Menschlyke, meermaals vergeleeken, en alleszins overeenkomstig gevonden.

De Geschiedenis van *China* is, onder de Verschynzelen, in de Zedelyke Wereld, een der opmerkenswaardigste.—— In tegenstelling van den algemeenen Regel, boven vermeld, is *China* tot nog in dezelfde gesteltenisse gebleeven, en heeft, strydig met de Geschiedenis van alle andere Volken, geen verval in haare grootheid ondervonden: het Staatsbestuur is nog het zelfde; en, te midden van den

val

val der Volken rondsomme, is dit Volk alleen vast en onbeweegelyk gebleeven. Zelfs de overmeesteringen en invallen der Barbaaren, onheilen, die, in alle andere Gewesten, de beginzels van verval en verwoesting geweest zyn, bragten hier dit nadeel niet toe: en de *Tartaaren*, in stede van de zeden huns ruwen en onbeschaafden Lands daar in te voeren, vonden zich schielyk door de overwonnenen ingenomen; en omhelsden alle de Zeden van een beschaafd Volk.

'Er zyn weinig algemeene regels, die geene uitzonderinge gehengen. De oorzaaken, die zeker uitwerkzel by 't eene Volk te wege brengen, worden dikwyls, door geheel strydige uitwerkingen, by andere Volken, gevolgd. En de Wysgeer zal grof mistasten, die zich verbeeldt, dat de bespiegeling, welke doorgaat by eenig byzonder Volk, ook even zeer zal gelden by alle andere. De Volken hebben, even als de Menschen, hunne byzondere Characters; en wy kunnen ook van hunne daaden geene reden geeven, op dezelfde beginzels.

Zo zonderling een stuk als dit der Geschiedenisse van *China*, wekt natuurlyk onze aandagt, en vordert eene groote maate van doorzigt, om 'er de oplossing van te geeven. Ik weet egter niet, dat iemand dit bepaald ondernomen hebbe. De Menschen schynen te vrede met te weeten dat iets zo is, zonder zich te bemoeien, om 'er de oorzaaken van op te speuren.

De byzonderheid van het geval trok eerst myne opmerking, en ik stelde eenige weinige aanmerkingen op 't papier, welke my te binnen schooten, by het leezen der Geschiedenissen van *China*. Ik neem thans de vryheid om ze aan 't licht te geeven, zonder my nogthans te verbeelden, dat ze het verschynzel geheel en al ophelderen. Kragtigst werd ik daar toe aangenoopt door het denkbeeld, dat myne Aanmerkingen zouden kunnen dienen, om eenig doorkneed verstand op te wekken, tot het schenken eener oplossing van de zwaarigheid, tot welker opruiming myne vermogens te kort schieten.

De eerste rede, die ik zal aanvoeren, is de groote Uitgestrektheid des Lands. In al de Landen van geringe uitgebreidheid, wordt elke verbetering schielyk van het middelpunt, tot den buitensten omtrek verspreid. De voortgang is spoedig, en de omloop ras volbragt. In tegendeel wordt daar toe, in wydstrekkende Gewesten, veel tyds vereischt. De voortgang is ook, in dit geval traager, zynde deeze altoos geëvenredigd aan de uitgebreidheid. Daarenboven kunnen de groote Landen niet zo wel bevolkt worden als de kleindere; en de spoed van eenige uitvinding is altoos naar gelange van 't getal der Inwoonderen. Dewyl, derhalven, zeer uitgestrekte Landen, de vorderingen zo schielyk niet kunnen omloopen als in kleindere, moet dit natuurlyk strekken om het bestaan van zekere Volken langduuriger te doen worden; want het is blykbaar, dat in welk Land ook die voortgang schielyk geschiedt, elke Weetenschap, elke Kunst, rasser tot haare volmaaktheid moet komen, dan waar die omloop

veel

weel langzaamer en laater, zich door alle en tot de uiterste deelen verspreidt. En ik neem het voor eene grondwaarheid aan, dat, wanneer de Volken eenmaal dit toppunt van volmaaktheid beklommen hebben, de loop der zaaken eenen tegenovergestelden koers moet neemen.

Indien deeze bedenkingen juist zyn, verbeeld ik my, dat ze zeer zullen kunnen dienen, tot ons tegenwoordig onderwerp. —— De *Chineezen* zyn een der wyduitgestrektste Volken op den Aardbodem. Hun Land is desgelyks, in eenige der afgelegenste Gewesten, schaars bevolkt. De oorzaak, derhalven, die den omloop der verbeteringen van het middelpunt tot den omtrek belet, moet ook dienen om den duur des Volks te verlangen; want de eene vordering ontstaat eerst als eene andere algemeen wordt.

Een tweede rede, welke wy mogen bybrengen, is de Taal der *Chineezen*. Wy hebben reeds opgemerkt, dat alles, wat strekt om den voortgang der verbeteringen in een Land te belemmeren, desgelyks zal medewerken, om het bestaan van dat Volk te duurzaamer te maaken. Dat de Taal het eenig middel is, door 't welke de Menschen hunne gedagten kunnen mededeelen, en, by gevolge, ook door 't welk de verbeteringen kunnen voortgezet worden, zal niemand lochenen. Wat dan deeze mededeeling belet vrylyk plaats te grypen, moet het zelfde uitwerkzel hebben. — De *Chineesche* Taal is, wat derzelver eigenschappen betreft, te bekend om hier een breed verslag van te geeven. Genoeg is het aan te merken, dat het getal der Characters, en de verbaazende veelheid van Woorden, die vrye mededeeling verhindert, welke vereischt wordt tot het voortzetten der verbeteringen. Men merke hier nevens aan, dat de Taal der Geleerden in *China* geheel verschilt van die des Gemeens. Te deezer oorzaake kunnen de ontdekkingen, welke zy doen, alleen in hunnen kring rondloopen, en, overzulks, blyft het Gemeene Volk steeds in dezelfde gesteltenis; ook blykt het bygeloovig verslaafd te zyn aan de oude gewoonten, ja geheel onverschillig voor alle vorderingen in Kunsten, en voor alles wat ter verfraaijing van 't leeven kan dienen.

Een derde rede, welke, myns bedunkens, geldt, is de beperktheid van den buitenlandschen Koophandel der *Chineezen*. —— De opgang der Volken wordt verdeeld in vier onderscheide Staaten. Die van Jaagen en Visschen, van Veehoedery, van Landbouw, en van Koophandel; die van Koophandel is de hoogste trap, tot welken de Volken opklimmen; het *non plus ultra*, of de uiterste grenspaal der Menschlyke vordering. De gevolgen daar van zyn, het maaken van vermeesteringen, en daar uit voortspruitende verwoesting. Volken, verzwakt door de Weelde, welke de Koophandel invoert, worden ligt de prooy van elk moedig Volk. De Geschiedenis van elk Land dient ter staavinge deezer aanmerkinge. De *Carthagers*, door den Koophandel verrykt, en door de Weelde verwyfd, wierden de

de flagtoffers van de dappere *Romeinen*. Die, op hunne beurt, handeldryvende ryk geworden, voor de dapperheid der *Noordsche Barbaaren*, moesten bukken. 't Is door den Koophandel, dat de Wellustigheden van andere Volken, by eenig byzonder Volk, worden ingevoerd. Deeze verzwakt de Menschen: alle denkbeelden van Vaderliefde verdooven, en zy bezwyken onder den magtigen arm van een moediger geslacht. Voeg hier nevens, dat, in zulk een staat, elk Mensch, zich door Eigenbaat laat beheerschen, en 't zelve aanmerkt als afgescheiden en onafhanglyk van 't algemeene Welweezen. Dit wordt, gevolglyk, een voorwerp van weinig aangelegenheid, en geheellyk verwaarloosd, wanneer het strydt met de belangen van een byzonderder aart. De band der Maatschappye is daar verbroken, en niemand merkt het aan als zyn pligt, zyn Land te beschermen, als hy zelve maar veilig kan weezen. Wanneer dit de zwakke band wordt, door welke de Menschen aan één verbonden zyn, is het geen wonder dat een woest, doch dapper Volk, de overhand verkrygt. Lieden, wier eenige verbintenis vreeze is, en wier Eigenbaat hun alleen verbonden houdt, moeten het voor hun opgeeven. De ondervinding geeft overvloedig getuigenis van deeze waarheden. De Volken zyn niet geschikt om altoos te bestaan; en hunne zugt tot Roem heeft het pad des Ondergangs gebaand.

Wanneer de Koophandel, meerdeels, binnen 's Lands gedreeven wordt; wanneer de Wellustigheden van vreemde Landen onbekend zyn, mogen wy, op goeden grond, verwagten, dat de Staatsgesteltenis sterker en van langer duur zal weezen. De Koophandel van *China* strekt alleen, om de gewerkte stoffen van het eene deel des Lands tot het andere te brengen. Dezelve voert geene vreemde gewoonten, geene vreemde Zeden in; maar strekt enkel om de onderscheide deelen des Ryks te vaster aanéén te hegten. Wy mogen hier by voegen, dat de kleine Inlandsche Koophandel, welken de *Chineezen* dryven, de Inboorlingen te rugge houdt van in vreemde Landen te reizen, en, by hunne wederkomst, de verfraaijingen der bezogte Landen mede te brengen. Elk Land is, voor een gedeelte, zyne bevorderingen aan andere Gewesten verschuldigd. Deeze onderlinge verstandhouding der Volken scherpt, even als de verkeering der Menschen, elkander op; waar deeze geene plaats vindt, moeten de vorderingen in een Land min snelle vordering tot Volmaaktheid doen, en, by gevolge, de duurzaamheid van zulk een Volk zeer verlangen.

De vierde Rede hebbe men, myns agtens, te zoeken in het bedwang, waar onder de Schoone Sexe in *China* gehouden wordt. De Geschiedenis des Menschdoms levert blyk en bewys genoeg op, dat 'er geen kragtiger werkend middel is, om het Menschdom te verzagten en te beschaaven, dan de vrye en onbedwongene Ommegang met de Schoone Sexe. Deeze schynt van den Hemel geschikt om de Zeden te verbeteren, de woestheid te leenigen, en een zagtaartig

be-

believen in te voeren. Paaren wy hier mede het verlangen, en de begeerte der Mannen, om in haare oogen uit te munten, in de daad een onvermydelyk sterke aansporing tot het verfraaijen der Zeden, en het voortzetten der Kunsten, het zal duidelyk blyken, dat een vrye ommegang met de Schoonen de kragtigste uitwerking heeft, om de vordering tot Volmaaktheid in eenig Land voort te zetten.

Waar, derhalven, deeze Ommegang bedwongen, en het verkeeren met de Sexe bezwaarlyk gemaakt wordt, moeten de Kunsten en Weetenschappen veel laater tot volmaaktheid komen. De voortgang eens Volks is daar door te traager, en de duurzaamheid langer. Desgelyks is de zagtheid en tederheid, welke deeze Ommegang altoos medebrengt, een hinderpaal in het betoonen van heldenmoed en dapperheid. Verwyfdheid volgt welhaast, en deeze, gepaard met andere oorzaaken, stelt een Volk ten gemaklyk vangbaaren prooy, voor een stouter en min verwyfd Volk.

Deeze waarneemingen, ten opzigte van de Schoone Sexe, worden bevestigd door de Geschiedenisfen aller Landen. De Volken zyn, in hunne eerste Kindsheid, weinig aangedaan, door de zagtere beweegenisfen van 't menschlyk hart. De Mannen laaten zich alleen bestuuren door de geweldiger Driften. Hun staat en omstandigheden geeven aanleiding tot een grooter betoon van de laatstgemelde, terwyl de eerstgenoemde bykans geheel en al slaapen. Weinig oplettenheids wordt 'er, overzulks, op de Vrouwlyke Sexe geslagen. Men merkt de Vrouwen veel eer aan als Schepzels, alleen geschikt ter voldoening van dierlyken wellust, dan als Voorwerpen van eenen verstandigen ommegang. Doch, naar gelange de Menschen vorderen in de beschaafdheid der Zamenleevinge, wordt de waardye der Vrouwen doorgaans algemeener gekend. Zy beginnen aangezien te worden als de deelgenooten onzer vermaaken, en verzagters onzer jammeren. Zy worden van meer invloeds, en veroorzaaken eene groote omwenteling in de Zeden en de geaartheid des Volks.

De volgende en vyfde Rede, die ik zal vermelden, is, in de daad, een gevolg van de voorgaande: te weeten, het groot getal van Pligtspleegingen, welke een ieder gehouden is waar te neemen, in den gemeenen leevensloop. Reeds hebben wy aangemerkt, dat 'er geen kragtdaadiger verzagtster is van 't Menschlyk hart, geen vermogender beschaafdster der Zeden, dan eene vrye Verkeering met de Schoone Sexe; en wy hebben 't gevolg gezien van een bedwang, ten dien opzigte. Een ander uitwerkzel daar van, bestaat in het schenden van eene vryheid en inschiklykheid der Zeden, welke men van den ommegang met Mannen te vergeefsch verwagt. De wederwerking tusschen de tegenovergestelde Characters der beide Sexen geeft daar aan fraaiheid en beschaafdheid. Waar deeze zeer bedwongen toegaat, zyn de Zeden min zagt en heusch: zy blyven in die woestheid, het kennelyk onderscheidend teken van ruwe Volken. In de verkeering met de schoone Sexe, worden de beste en edelste driften gaande ge-

maakt. Liefde en Minnary zyn driften die de Ziel openen, uitbreiden en edelaartigheid koesteren. De Verkeering met Mannen heeft die uitwerkingen niet; deeze zet ons aan tot de sterkste betooningen van geweldige Hartstogten, en laat maar weinig plaats over voor fyner aandoeningen. Het gemoed verhardt dan natuurlyk, en wanneer de betooning van Gemeenschaplyke aandoeningen ongemeen is, of weinig gekweekt wordt, veraarten zy schielyk, of worden te eenemaal uitgedoofd. Waar men de Verkeering met Vrouwen niet toestaat, is die der Mannen vol Pligtspleegingen, en niet verleevendigd door die geestige slagen van Vernuft, of verzagt door de streelende aanvalligheden.

Niets is 'er, 't welk een grooter uitwerking heeft op het beschaaven der Zeden, op de aankweeking van elke Kunst en Weetenschap, dan eene vrye en openhartige Verkeering onder de Mannen. Deeze wekt het vernuft, scherpt het oordeel, en heeft, geholpen door de zugt om uit te munten, de vermogendste uitwerking op de voortzetting van elk deel der menschlyke kennis. Wordt deeze gedwarsboomd, welk een hinderpaal voor de bevordering der Geleerdheid! Welk een bedwang op de vryheid der Verkeering! Deeze tallooze Pligtpleegingen kunnen deels ontstaan uit de reeds aangeweezen oorzaaken, deels uit den aart des Staatsbestuurs, meest gegrond op de onbepaalde magt van Vaderlyke agtbaarheid en gezag! Als deeze in volle uitgestrektheid geoefend, en dezelfde betrekking uitgestrekt wordt tot den Vorst, moet het hoofdroerzel der daaden Vrees, en geenzins Genegenheid weezen. Hoe zeer zulks aanloopt tegen den groei en aanwas van alle Verbeteringen, ziet elk zonder dat het eene verdere aanwyzing behoeft.

Deeze dunken my de voornaamste beginzels te zyn, van den langen duur des *Chineeschen Ryksgebieds.* By dezelve mogen wy, egter, nog voegen, der *Chineesen* Godsdienst, die de stiptste waarneeming en agtgeeving, op het uiterlyke en plegtige, voorschryft; en de kragt der Gewoonte, die dubbel sterk wordt, naa 't verloop van zo veele Eeuwen.

Met dit alles, zyn de Staaten niet geschikt om voor altoos te bestaan, en die, welke den schoonsten kans scheenen te hebben op Onsterflykheid, zyn ten laatsten in de algemeene Schipbreuk des tyds omgekomen. Ook moeten wy derzelver Grootheid niet afmeeten, naar de langte hunner duuring: want, even als de Menschen, moeten zy beoordeeld worden, naar den behaalden roem, niet naar de langduurigheid van derzelver bestaan. Volmaaktheid was niet geschikt voor den Mensch, en de uitgestrektste poogingen der menschlyke vorderingen dienen alleen om den voortgang der Staaten tot het verderf te verhaasten. De eindpaalen hunner vorderingen zyn veelvuldig en onderscheiden: want dat zelfde Weezen, 't welk *der Zee het Zand tot eene paale gesteld*, en gezegd heeft, *tot hier toe zult gy gaan en niet verder*, schynt eene dergelyke eindpaal gezet te hebben, aan alle Menschlyke Vordering.

VER-

VERTOOG OVER DEN LOF, EN DE ZUGT TOT ROEM.

(*Uit het Fransch van den Heer* THOMAS.)

DE Lof, zo zeer verlangd en zo tot kwistens toe uitgestort, is geene onverschillige zaak, en kan nimmer een onverschillig stuk worden. Dezelve is of nuttig of schadelyk, en beurtelings allerveragtlykst. In den gemeenzaamen ommegang, mag de Lof aangezien worden als een leugenhandel, door eene onderlinge overeenkomst, en de behoefte van te behaagen, ingevoerd; doch dan schaadt dezelve de Menschen; dewyl zy daar door ontslaagen worden van Deugden te bezitten, die zy anderzins misschien zouden, of ten minsten moesten, gehad hebben. Indien de Lof een werktuig wordt, 't welk de Eigenbaat gebruikt, om voordeel te behaalen, is dezelve te versmaaden. Indien dezelve de vleitaal is van een' kruipenden Slaaf, die een' Aanzienlyken bedriegt, heeft men daar voor te vreezen. Maar zomtyds is de Lof de hulde, door de verwonderende hoogagting aan de Deugd beweezen, of eene erkentenis aan het Verstand toegebragt; en uit dit oogpunt beschouwd, mogen wy den Lof onder de grootste en dierbaarste goederen des Menschdoms tellen; van wegen het gezag, daar dezelve eene natuurlyke hoogagting inboezemt voor elk, die denzelven verdient en verwerft; van wegen de regtmaatigheid, dewyl de Lof de stem der Volken is die men niet kan misleiden, en der Eeuwen, die men niet kan omkoopen; van wegen de onafhanglykheid, het hoogst gezag is zo min in staat, om dien te verwerven als weg te neemen; van wegen de uitgestrektheid, de Lof vervult alle plaatzen; van wegen de duurzaamheid, want waare lof verduurt de omwentelingen der Eeuwen. Men mag vrylyk zeggen, dat door den Lof het Verstand zich uitbreidt, de Ziel zich verheft, en de gansche Mensch zyne kragten inspant en verdubbelt. Van hier uitmuntende Werken; verheevene Gedagten; Staatsbespiegelingen der Wetgeeveren; doorwrogte Schriften der Geleerden; van hier het bloed voor 't Vaderland gestort, en de Welspreekenheid der Redenaaren, de vryheid des Volks verdeedigende.

Men hebbe zich, overzulks, niet te verwonderen, dat vuurige en werkzaame Zielen altoos een heeten tocht na roem gevoelden. Bekend is het zeggen van PHILIPPUS tegen een woesten Hoveling, die raadde de *Atheners* te verdelgen. *Wie zal ons dan pryzen?* Die zelfde *Atheners* waren de Meesters en Dwingelanden van den Werelddwingenden ALEXANDER; voor hun streedt hy, voor hun stootte hy Koningen van hunne Throonen af, en plaatste 'er anderen op. Hy leverde Veldslagen, opdat de Dichters, de Zangers, van *Athene* hem *Groot* zouden noemen. *ô Atheners!* sprak hy, *hoe veel kost het my van u geagt te worden!*

Deeze gevoeligheid voor Lof is een Prikkel voor deezen, een Teugel voor geenen. *Denk*, betuigde zeker Wysgeer eenen Vorst, *dat elke dag uws leevens eene bladzyde van uwe Geschiedenis uitmaakt.* Dusdanig een zeggen behoorde alle morgens het eerste woord te weezen, 't welk men den Vorsten, by hun ontwaaken, liet hooren. De zugt tot Roem zou rondsom hun waaken om de zwakheden en ondeugden af te weeren: want de Gevoeligheid is uit eigen aart fier, kiesch, en streng voor zichzelven. By elk denkbeeld, by elken raadslag, by elke daad agt zy zich van getuigen omringd. Het Heelal is haar Zedemeester en de Naakoomelingschap haar Regter.

Waar uit onstaat deeze Gevoeligheid? —— Uit de Natuur van den Mensch zelve. Eerzugtig en zwak, mengzels van onvolmaaktheid en grootheid zynde, kan de agting van anderen alleen die, welke wy voor ons zelven poogen te hebben, regtvaardigen. Deeze stelt eenen prys op onzen Arbeid, deeze doet onze Deugden groeien, deeze bemoedigt ons onder onze veelvuldige zwakheden. Zy houdt daarenboven onze rustlooze werkzaamheid, die beweeging noodig heeft, en zich na buiten zoekt te verspreiden, gaande. De zugt tot Roem dryft ons aan, en weert het sammelen. Wy ontworstelen de zelfsverveeling; wy vliegen den tyt voorby, en leeven waar wy niet zyn. De Laster grimt in 'een' hoek; doch de Roem klinkt de Wereld over, en betaalt de schatting des Menschdoms aan Verstand en Deugd verschuldigd.

Heftig heeft men tegen den Roem uitgevaaren: dit is zeer natuurlyk; het valt veel gemaklyker van den Roem kwaad te spreeken, dan denzelven te verdienen. Tacitus was veel opregter, hy erkent, dat de Roem de sterkste drift eens Wyzen en waarschynlyk de zyne was. Men vindt menschen die voorgeeven den Roem te verägten, en op dat niemand 'er aan twyfele, herhaalen zy zulks; en hierom verdienen zy te minder geloofs. Elk is 'er heimlyk op gesteld, de een komt 'er voor uit, een ander verbergt het. Deeze zoekt eer in beuzelingen, geene in verheevener zaaken. Corneille stelde zyn roem in *Cinna* te maaken, en een Hoveling van zynen tyd in bevallig op een Bal te verschynen.

Wenscht gy te weeten wat de Gevoeligheid voor Roem vermag? Neemt dezelve weg. Alles verandert: de eene Mensch zet den ander niet aan; hy is alleen in 't midden der menigte. Het voorledene betekent niets. Het tegenwoordige krimpt in. Het toekomende verdwynt. Het voorbysnellend oogenblik is voor eeuwig verlooren; zonder van eenige nuttigheid te weezen voor het volgende.

De Geschiedenissen, de gedenkboeken der Ryken, der Kunsten en der Weetenschappen doorloopende, zie ik eenige Mannen op aanmerklyke hoogten verheeven, anderen in de laagte geplaatst, het Gros des Menschdoms, van verre, met langzaame schreeden, volgende. 't Is de Roem die de eerstgemelden bestuurt, en zy besturen het Heelal.

In

In het Werktuigkundige geeft men de voorkeuze aan zulke werktuigen als met de minste moeite de grootste uitwerking voortbrengen. In het Staatkundige behoort men even zo te handelen; dusdanig nu is deeze Drift. *Sparta* hadt drie honderd Mannen noodig die stierven, zy offerden zich op. *Sparta* deedt eenige Letters graveeren op de Rotzen met hun bloed geverfd. Ziet daar hunne belooning. *Rome* heeft misschien, door twee of drie honderd Eiken-kroonen te schenken, de Wereld vermeesterd. Maar deeze verheevene begogelingen vallen niet in alle Zielen, noch grypen in alle Eeuwen stand.

De Gevoeligheid voor Roem veronderstelt het bedwang der gemeene Driften. Of zy heeft geen plaats, of zy beheerscht de geheele Ziel. Verwagt dezelve niet by een Volk aan belang verslaafd; de Roem is de gangbaare munt der Staaten; doch kan alles opweegen of is van geene waardye. —— Verwagt die zugt by geen wellustig Volk, zulk een Volk is geheel aan het Zintuiglyke gehegt; het weet van geene opoffering; en kan geen dag verliezen om 'er Eeuwen by te winnen. —— Verbeeld u niet de aandoenelykheid voor Roem te zullen aantreffen onder een arm Volk: hier mede beoog ik geenszins zulk een Volk, 't welk, by de natuur en de gelykheid blyvende, zyne begeerte bepaalt, van weinig leeft, en deugd boven rykdom stelt; maar een Volk, 't geen, van groote rykdommen omringd, dezelve niet deelagtig is, waar men vertooningen van weelde en tooneelen van jammer ziet, en de uiterste armoede uit grooten rykdom voortkomt. Dus een Volk, bezig en vernederd door zyne dagelyksche behoeften, kan geen denkbeeld hebben van iet edelers, 't welk daar aan ontbreekt. —— Schaars zult gy de trek tot Roem ontdekken by een Volk, overgegeeven aan 't geen men de bekoorlykheden der Zamenleeving noemt. Onder zulk een Volk schaadt de meenigte van smaaken aan die Drift. Het valt 'er te gemaklyk eene oogenbliklyke voldoening te vinden, om die te zoeken en te verkrygen langs een moeilyker weg. Daarenboven de Menschen zo van naby beschouwende, stelt men minder prys op hunne goedkeuring. In 't algemeen heeft de aandoenlykheid voor Roem iets diepdenkends in zich, 't welk bovenal in de eenzaamheid wordt aangekweekt: daar in smeedt de Ziel groote ontwerpen, wordt getroffen door de snelvlugtigheid des leevens, en zoekt een zo kortstondig bestaan tot het toekomende uit te strekken. Op dien afstand van de Menschen verkrygt de hoogagting een eerwaardig voorkomen, vertoont zich de naakomelingschap, en de zugt tot Roem doet de verbeelding gloeien. Van verre moet de Roem gezien worden zal dezelve ons bekooren; daar in gelykende naar de Goden onzer Voorouderen, welke zy zorgvuldig in digt belommerde wouden op duistere plaatzen stelden. Hoe minder men ze zag, hoe meer hulde zy ontvingen.

Dikwyls is 'er gevraagd, of Pligt alleen alles, wat de Roem doet, niet

niet kan te wege brengen? Deeze vraag ſtrekt tot eere van die dezelve voordraagen; doch het antwoord valt ligt. Geſteld zynde dat alle Staatsbeſtuuren regtmaatig, en alle Menſchen groot waren: dan zou misſchien de zugt tot Roem nutloos weezen. ——— Ik ben verre van het Menschdom te willen lasteren. Ongetwyfeld zyn 'er Zielen geweest, die, goed doende, aan hunnen Pligt, en aan hunnen Pligt alleen, gehoorzaamden, en wier groote daaden in de vergetelnisſe begraaven zyn. De *Atheners* hadden een Altaar *voor den Onbekenden God* opgerigt; men zou een Standbeeld kunnen opregten, met dit opſchrift: *voor Braave en Onbekende Mannen.* By hun leeven niet gerekend, naa hunnen dood vergeeten, waren zy, hoe minder glans van vermaardheid zy zogten, des te grooter. ——— Doch laaten wy ons niet bedriegen. Klein, zeer klein is het getal der Menſchen, die op zichzelven ſtaan kunnen, en met een onbezweeken wisſen tred wandelen onder het oog der Rede, die hun beſtuurt, en van God, die hun gade ſlaat. De meeste Menſchen zyn zwak van natuure, zwak door den ſtryd tusſchen 't geen 't Verſtand zegt en waartoe de geaartheid hun dryft, nog zwakker door de verleidende voorbeelden, die hun omringen, door het voordeel 't welk de omſtandigheden zomtyds aan laagheid en misdryf hegten; in deezen toeſtand hebben zy geen moeds genoeg om altoos braaf, of altoos ſnood te zyn; zy kiezen beurtlings het goede en het kwaade, zonder zich vast tot een van beiden te kunnen bepaalen: door zelfsbeſchuldiging worden zy hunne verpligting tot Deugd gewaar, en het heimlyk zelfsverwyt hunner zwakheid onderrigt hun van het verwaarloosd vermogen. In zulk een ſtaat hebben de Menſchen een ſteunzel noodig. De begeerte tot Agting zich by Pligt voegende, ketent hun, om zo te ſpreeken, aan de Deugd. Misſchien zouden zy het kunnen verdraagen in eenzaamheid ſchaamrood te worden; doch zy vreezen zich te ſchaamen in 't oog hunner Land- en Tydgenooten. — Voor Mannen, die een kloekmoediger en geen zo ligt vervoerbaar hart bezitten, is de Roem eene Vergoeding, zo dezelve niet ten ſteun verſtrekke. Wy beſchuldigen de *Atheners*, dat zy door het *Oſtracismus* groote Mannen banden: doch het *Oſtracismus* heeft overal plaats. Een ſchriklyk gedrogt doorzweeft de Aarde om 't geen eerlyk is te bevlekken, en 't geen groot is te verdrukken. Het heeft de roede van TARQUIN in de hand, en vernedert, in 't voorby gaan, alles wat zich verheft. Zo ras de verdienſte zich vertoont, wordt de nyd gebooren, en de vervolging ſteekt het hoofd op; doch ten zelfden oogenblikke ſchept de Natuur den Roem, en wil dat deeze ten tegenwigt der rampen diene.

Het ſchynt, in de daad, dat Verſtand en Deugd, dikmaals verdrukt, wyd en ver deeze Wereld ontvlieden, en in eene ingebeelde Wereld gaan, als in een eene vryplaats, waar zy geregtvaardigd worden. Daar is SOCRATES gewrooken, GALILEUS vry geſprooken, BACON

een

een groot Man. Daar schroomt CICERO niet meer voor het zwaard der Moordenaaren, noch DEMOSTHENES voor 't vergif. Daar prykt VIRGILIUS boven AUGUSTUS, en CORNEILLE vindt zich by CONDÉ gesteld. Goud en ydele eere vindt men 'er niet om de rangen te onderscheiden en de plaatzen te bestemmen. Een ieder bekleed den rang, dien zyn Verstand en Deugd vordert. De onderdrukten richten zich op, en herkrygen de misgunde of ontnoome waardigheid. Die, by hun leeven, kwaalyk gehandeld waren, vinden 'ten minsten den Roem als zy in het graf gaan 't welk hunne beenderen dekt. De nyd verdwynt, de onsterflykheid begint.

DE DUBBELE PRYS.

(*Eene Vertelling uit een Grieksch Handschrift.*)

THessalie maakt de *Elyseesche Velden* van *Griekenland* uit. De Natuur heeft daar, met onbekrompe hand, haare schatten uitgestrooid. Zagte Rust en stil Vermaak hebben, in dat Gewest, den zetel gevestigd. JUPITER vermaakt zich op de hoogte van den *Olympus*; MINERVA in de Rotzen van *Attica*; DIANA in het digtst der Bosschadien van *Elis*; MARS in de wyduitgestrekte vlakten van *Thracie*; VENUS in de lachende dreeven van *Cythere*, en CUPIDO in de aangenaame valeien van *Tempe*. In deeze gelukkige Landstreeke hoort men nauwlyks eenig ander geluid dan den Zang der gevederde bende, en den ruispyp der Herderen. De Rivier *Peneus*, die *Thessalie* bewatert, zag aan haare boorden geene andere dan gelukkige Gelieven.

'T Was in dit bekoorlyk Land dat THERSANDER en DORIS elken dag, by 't aanbreeken des dageraads, by elkander kwamen om hunne geloften te vernieuwen voor het Altaar aan de Liefde toegeheiligd. Gansch *Thessalie* had geen volmaakter Paar dan deeze Gelieven. Men mag zeggen dat de Natuur, in hun te vormen, de oogmerken der Liefde voorkwam; men mag desgelyks zeggen dat de Liefde in hun te te vereenigen eene blinde gehoorzaamheid aan de bevelen der Natuure beweezen heeft.

DORIS was nog geen volle vyftien jaaren oud. By de treffende en inneemende bevalligheden der eerst ontluikende Jeugd, hadt zy de verrukkende bekoorlykheden eener volkomene Schoonheid. Het wit der lelien en het rood der roozen kon haare kleur niet evenaaren. De Star van *Venus* schynt in den donkeren nagt met minder luister dan de oogen van *Doris* op den vollen dag flonkerden. Haare lonken doortintelden de Ziel; en haare zoete lachjes vervoerden dezelve geheel en al. De Bevalligheden vertoonden zich in haare gestalte. De schoonste Maagden van *Thessalie* vermydden haar, en deeden

wat in haar vermogen was om te beletten, dat haare Minnaars die Aardsſchoonheid niet te zien kreegen.

Het was bezwaarlyk haar te zien, en getrouw te blyven aan een ander. Maar *Doris* verlangde geene getrouwheid in iemand dan in THERSANDER. Hy was de eenige dien zy zogt te behaagen. Hy was het eenig voorwerp haarer begeerten. Liet DORIS haar oog vallen op het kristal der fonteinen, zy deedt het alleen om te ontdekken, of haare bekoorlykheden nog in ſtaat waren om THERSANDER aan haar te verbinden. Vergaderde DORIS bloempjes op de oevers van den *Peneus*, het was om THERSANDER op te cieren, of zich zelven beminnelyker te maaken in zyne oogen.

Hy beantwoordde haare Liefde met Wederliefde. Het zien van hem veroorzaakte duizend ongetrouwheden in het hart der Maagden; doch het zyne werd noit vermeesterd door eene vreemde Liefde. In het afweezen van DORIS verlangde hy niets dan by haar te zyn: en by haar zynde begeerde hy niets meer. Beiden ſchuwden zy de woeligſte plaatzen; op de eenzaame vonden zy het ſtreelendst vergenoegen. „ Te vergeefsch, zeide THERSANDER tegen DORIS, te „ vergeefsch is het dat de bevallige ISMENE, en de blonde ZIRPHE, „ dikwyls eenen anderen weg kiezen, en ons, als by toeval, ontmoeten, haare bekoorlykheden kunnen my niet treffen; en, indien ik 'er het oog op ſlaa, het is alleen om my te voller te verzekeren hoe veel zy te kort ſchieten by de uwe: in de daad, „ ik zou myne oogen ſluiten, wanneer zy iets hadden 't geen tegen de uwe kon opweegen."

Een eenig ſtuk verſtoorde het geluk deezer twee Gelieven. Zy konden door den band des Huwelyks niet vereenigd worden, voor dat zekere plegtigheid, door het gebruik en de wet des Lands geheiligd, voltrokken was. Om het derde jaar zag men dezelve verrigten en die tyd naderde. Dezelve beſtondt daar in, dat men met Mirth en Bloemkransſen de ſchoonſte *Theſſaliſche Maagd* en den welgemaaktſten *Theſſaliſchen Jongman* bekroonde; en dat gekroonde Paar aan elkander verbondt; eene vereeniging, welke niet altoos voorgegaan of gevolgd werd van de vereeniging der harten. De Liefde beklaagde zich dikwyls over deeze Gewoonte, en de Gewoonte ſtelde dikwyls de oogmerken der Liefde te leur.

THERSANDER en DORIS waren voor deeze gevolgen grootlyks bedugt. THERSANDER durfde zich niet vleien dat hy den prys zou behaalen; maar twyfelde niet, of DORIS zou dien verkrygen. DORIS verbeeldde zich THERSANDER reeds bekroond te zien met eene haarer Medevryſteren. En dus vreesden zy beiden voor eene ſchielyke ſcheiding. Hunne harten koesterden dezelfde overleggingen voor dat hunne lippen die uitbragten. DORIS brak eerst het ſtilzwygen af, zeggende, „ waarde THERSANDER, de dag genaakt op welken „ de *Theſſaliſche jeugd*, in de Tempels van VENUS en APOLLO, moet „ verſchynen. Eerlang ſtaan de Pryzen uitgedeeld te worden op

„ wel-

„ welken de ydele Grootsheid zo zeer gesteld is; doch die de Lief-
„ de moet versmaaden. Uwe overwinning valt niet aan te twyfe-
„ len; maar veel aan de myne: men kan eene myner Medevrysters
„ boven my stellen, en dan zult gy verpligt wezen haar boven my
„ te kiezen. Dit laatste ongeluk is het eenige waar voor ik vrees.
„ Laat ons moeds genoeg hebben om het voor te komen. Het be-
„ tekent by my weinig of gansch *Griekenland* my aanziet als van
„ schoonheid ontbloot, indien ik maar beminnelyk ben in het oog
„ van THERSANDER. Ik zal het hart van de minneyverige DIRCE
„ verheugen met het gerugt te laaten uitgaan dat eene schielyke on-
„ gesteldheid my dermaate misvormd heeft, dat ik genoodzaakt ben
„ my schuil te houden."

„ Ach, riep THERSANDER uit, om aan zulk eene Offerande te
„ denken, moet iemand bekwaam zyn om ze te doen, moet iemand
„ de Ziel van DORIS en haare Liefde hebben. Ik mogt zulks ver-
„ langen; maar zou het niet hebben durven voorstellen. —— Het
„ zy zo — Geen wangunstig voorval zal vervolgens in staat zyn
„ ons van een te scheiden. Ik zal desgelyks eenig ongemak voor-
„ wenden ten einde ik mede niet na den Prys dinge: welk een
„ Prys zou my kunnen bekooren, naa dat DORIS my die verzekering
„ van haar hart heeft gegeeven?"

Deeze wederzydsche afspraak stelde den ontroerden geest der twee Gelieven gerust. Zy waren alleen bedagt op het uitvoeren van hun gesmeedde ontwerp. Den volgenden dag ging het gerugt, dat DORIS gevaar liep van haar Gezigt te zullen verliezen. Geen nieuws kon aangenaamer in de ooren klinken van veele *Thessalische Schoonheden*. Zy, die voorheen niet om den Prys durfden denken, kreegen 'er toen gedagten van, en beloofden zich denzelven te zullen wegdraagen. —— THERSANDER maakte jagt op een wild zwyn, doodde 't zelve; maar gaf voor zwaar gewond te weezen. Binnen weinig dagen liet hy vermelden dat de toegebragte wonde hem voor altoos van het gebruik zyns arms beroofd hadt, en dus ook verstooken van na den Prys te kunnen dingen. Hier op vermeerderde het aantal, en groeide de hoop der Mededingeren. Geen hunner vermoedde iets van de list; en 't was hun belang, zo zy het vermoed hadden, dit tegen te spreeken. Nogthans was 'er één zeer getroffen over dit voorval, niet als een vriend van THERSANDER, maar als zyn Mededinger. Hy beminde DORIS, die hem noit met een lonkje begunstigd hadt: maar die strengheid verminderde zyne hoope niet, noch ook het goed gevoelen dat hy van zichzelven koesterde. Hy maakte vasten staat op den Prys, en twyfelde niet of DORIS zou dien ook behaalen, en dan moest zy onvermydelyk de zyne worden. In deezer voege redekavelde EURILAS, dit was de naam van deezen *Thessalischen Jongman*. Met het brandendst ongeduld wagtte hy op den dag die zyne zegenpraal zou beschynen: en hoorende dat DORIS genoodzaakt was van het dingen na den Prys af te zien, ging zyn

hartzeer zyne liefde verre te boven. Hy beminde DORIS om dat zy de schoonste Maagd van *Thessalie* was; en zyne liefde steunde alleen op haare schoonheid. De wond van THERSANDER, die hy voor weezenlyk hieldt, gaf hem nieuwe kwelling. Het was een parel minder aan zyne kroon; eene volzekere overwinning, van welke het geval hem beroofde. Eigenliefde was het eenig beginzel van de begeerten en de moeilykheden van EURILAS.

Hy begon te vermoeden, dat DORIS en THERSANDER elkander verstonden, en de gemelde kwaalen voorwendden. „Zy vreezen, sprak „hy, gescheiden te zullen worden, en niemand dan ik kan hun deeze vreeze inboezemen." Hy wilde zich uit deeze twyfeling redden, en dit ongelyk hem aangedaan voorkomen.

Daar woonde toen in *Thessalie* een oud Man, een afstammeling van ESCULAPIUS, en Erfgenaam zyner kundigheden. De droeve en veelvuldige ongemakken der menschlyke Natuure scheenen voor hem te vlugten. De hoop herleefde waar hy kwam, en vondt zich niet bedroogen. EURILAS oordeelde hem eerst te moeten raadpleegen; dit waren zyne overleggingen. „ Indien THERSANDER en DORIS zich „ aan dien ouden Man overgeeven is hunne geneezing gewis; in„ dien zy, daarentegen, zyne hulp niet behoeven, moeten zy vreezen „ voor zyne ontdekking." Hy kwam in het verblyf van EURIMACHUS, dus was die Geneesheer geheeten, en sprak met hem over THERSANDER en DORIS. Het was de eerste keer niet dat EURIMACHUS deeze naamen hoorde; maar geen van beiden hadt oit de toevlugt tot zyne kunst genoomen. De Natuur hadt hun by de bevalligheden ook de gezondheid geschonken. EURIMACHUS stondt ontroerd op het verhaal van EURILAS. „ Ik weet, sprak hy, alles „ wat men gezegd heeft tot lof van dat jonge Paar: hun ongeluk „ smert my ten hoogsten; ik hoop dat myne kunst hun zal hel„ pen." Dit was juist 't geen EURILAS hem wilde verzoeken. Hy behoefde geene moeite te doen om den ouden Man mede te krygen. Zy gingen zamen na het huis van DORIS.

THERSANDER bevondt zich op dien tyd by DORIS. Zy waren niet genoegzaam op hunne hoede, schoon DORIS een doek om 't hoofd en THERSANDER zyn arm bewonden hadt. Toen zy intraden sloeg DORIS haare oogen na beneden: maar dit maakte dezelve niet min bekoorlyk. De Zon, door geene Wolken ons gezigt onttrokken, kan ons haare straalen niet onthouden. Zy verwarmt ons in spyt van zichzelven. „ Neen riep EURILAS uit, zulke schoone oogen kun„ nen voor DORIS niet ten onbruike weezen; zy hebben te veel „ vermogen op de onze. Zy maaken dat myn hart maar al te zeer „ hun leevenden en aangenaamen invloed gevoelt." — „ Gy spreekt „ hier over; antwoordde EURIMACHUS, als een Minnaar, en deeze „ wyze van zien heeft haare verdiensten. Ik denk 'er over gelyk gy. „ — Neen, bekoorlyke DORIS, gy derft uw gezigt niet. Alle de „ Jongelingen van *Thessalie* zullen het zelfde getuigen als ik, de af„ stammeling en opvolger van ESCULAPIUS." Dee-

Deeze woorden deeden DORIS en THERSANDER beeven. Zy konden niet nalaaten te denken of deeze eerwaardige bezoeker was EURIMACHUS, zy bemerkten dat een langer ontveinzen vrugtloos werk zou weezen. En hoe tog konden zy EURIMACHUS bedriegen. Weezenlyke ongemakken weeken voor hem, hoe zouden dan gemaakte voor hem bestaan kunnen? Nog iets anders wekte den yver van den Arts. Hy was een der Regteren, wiens onderzoek THERSANDER zogt te ontgaan. Hy geloofde zelf dat APOLLO hier door verongelykt werd. „ Jongman, dus fprak hy THERSANDER aan, leer een „ ander gebruik maaken van de gunstbewyzen, welken de Natuur „ en de Goden u betoond hebben; weet dat die te verbergen 't zelfde is, als ze te veragten, gy betoont u ondankbaar aan de fchenkers. „ Uwe zedigheid is niet van misdryf vry te fpreeken. — Ga, dus „ vervolgde hy, het jonge Paar aanfpreekende, ga en betwist anderen den Prys, of liever ga den Prys haalen, die u wagt. Waarom u zelven een zekere zegepraal ontzegd? Wanneer ziet men „ dat een Arend van de Zon afvliegt, of de Duiven van de Wagen van *Venus*?"

Eene aanfpraak zo bemoedigend voor THERSANDER, zou men ligt denken dat de tegenovergeftelde uitwerking hadt op EURILAS; maar zyne verwaandheid bezielde hem met nieuwen moed. Hy merkte EURIMACHUS aan, als een beter kenner van de zwakheden en ongemakken dan van de bevalligheden des lichaams; en dit denkbeeld gaf hem moeds genoeg om zynen Mededinger aan te maanen dat hy den raad des ouden Mans zou volgen.

Het was noodig dat de twee Gelieven tot een befluit kwamen. Beiden beloofden zy den raad des Geneesheers te zullen volgen: dit gefchiedde, nogthans, met tegenzin en diep gehaalde zugten; alle hunne bekommernis en vrees werd op nieuw gaande. Ten zelfde tyde verdween de hoop der *Thesfalifche Jeugd*. In deezer voege belyden, op het zien van den Phenix, alle de andere Vogels hunne minderheid, zy omringen denzelven, en de zodanigen, die zich verhovaardigden op den luister hunner pluimadie, verliezen al hun hoogmoed in 't befchouwen dier meerdere fchoonheden in een ander.

EURILAS was de eenige, die niets verlooren hadt van zyne verwaandheid. Hy wenschte den dag der krooning te kunnen verhaasten. Die dag brak eindelyk aan. DORIS ftortte een traanenvloed als zy de liefdensverklaaringen van THERSANDER hoorde; en THERSANDER was nauwlyks zyns zelfs. Zy werden vaneen gefcheiden, op het uur, wanneer zy in den Tempel moesten verfchynen. Welk een oogenblik! Welk eene beproeving! Zy moesten egter gehoorzaamen. Eene ontelbaar groote menigte bezette reeds de toegangen tot beide de Tempels, inzonderheid dien des Tempels van *Venus*. De fchoonfte *Thesfalifche Maagden* vervoegden zig reeds derwaards, aangezet door het verlangen na een niet min aangenaamen dan heerlyken Prys.

De

De ſchoone ISMENE verſcheen eerst. Haar opſlag van 't oog hadt de zagtheid des dageraads; de trekken haars gelaats waren eer bevallig dan regelmaatig. Zy mogt voor eene Bevalligheid doorgaan; doch kon geen VENUS genoemd worden.

Op haar volgde de blonde ZIRPHE; haare gedaante en kleeding was als die van een Nimph. Haar oog ſchitterde van een brandend vuur; dat niet verwarmt maar verteert. ZIRPHE bezat de kunst om begeerten op te wekken, maar zelden om de Liefde gaande te maaken. Iemand mogt liever tragten haar te overwinnen, dan haar te belaagen.

DIRCE zogt te vergeefsch den voorrang boven de twee gemelden. Haar zwak is dat ze van allen wil bemind zyn. Men kan niet zeggen, dat het haar aan ſchoonheid hapert; en men kan teffens niet verklaaren, dat zy ſchoon is. Haar beveelende houding benadeelt haare bekoorlykheden; deeze dryft de bevreesde Zusterſchap der Bevalligheden op de vlugt. DIRCE is noit in haar gezelſchap. Men zou haar aanzien voor eene trotſe JUNO, die niet komt om na den Appel te dingen, maar dien, als haar van regtswege toekomende, te eiſchen.

Een groot getal andere *Theſſaliſche Maagden* drong door om zich te vertoonen. Haare vereenigde bekoorlykheden, meest alle, egter, verſchillende, vertoonden de keurige en lachende verſcheidenheid van een bloemperk.

DORIS verſcheen, eindelyk. Alle oogen, alle harten vloogen haar te gemoet. Allen waren zy ontroerd. Men twyfelde, of ze VENUS zelve niet was, die toetradt om in haaren Tempel voor te zitten. De ſchoonſte, onder haare Mededingſters, bloosden, en werden beurtling bleek op het gezigt van DORIS: het ongeduld was uit haare oogen te leezen; die zy nu op deeze overwinnende ſchoonheid, dan op de Regters, ſloegen, geſteld om over elks verdienſten te oordeelen. De geheele Regtbank ſtaroogde, met verwondering, op ééne die zo veel aanvalligheden in haar perſoon vereenigd hadt, en zo ſchielyk eene ontroering in alle de overige verwekte.

Middelerwyl nam de plegtigheid een aanvang. Deeze beſtondt in een nauwkeurig onderzoek, van de bekoorlykheden der geenen, die na den Prys dingen. Daar kon niemand de toevlugt neemen tot de bedriegeryen der Kunst. Om Schoon te weezen, moest iemand het over 't geheel zyn. Een allerbevalligst Aangezigt op een gebrekkig Lichaam; een fraije Geſtalte zonder de andere vereischten, of eene enkele volmaaktheid, niet gepaard met de overige, gaf geen regt tot den Prys. Deeze kwam alleen toe aan de zodanigen, die door de natuur in allen deele begunſtigd waren. Meer dan ééns, nogthans, leedt deeze voorwaarde verzagting; en zomtyds kon men 'er zich niet aan houden. Dit kon tegenwoordig, meer dan oit, geſchieden. In het heiligdom des Tempels werd het onderzoek gedaan. Elke Schoonheid verſcheen daar ongekleed, ieder wanſtal kon gezien worden, en niets het oog der geenen, die zaten om te oordeelen, verblinden. In dit binnenst des heiligdoms, was een ſtandbeeld van VENUS, gemaakt door den beroemden PHIDIAS; hy hadt 'er

al-

alle volmaaktheid aan gegeeven, alles, wat de kunst, door de schoonste voorbeelden der Natuure geholpen, vermogt, daar aan bygezet. De uitgeleezendste schoonheden van *Griekenland* dienden hem tot voorbeelden; doch men geloofde toen dat hy geen ander, dan dat van DORIS, gehad hadt.

„ Ontvang deeze Kroon, sprak de Opperpriesteres, tot haar, te „ midden van de toejuichingen der andere Regteren, heersch over „ alle uwe Mededingsters. Zy hebben geen rede om over dit gestreeken oordeel te klaagen. Zy mogen u den voorrang in schoonheid „ wel afstaan, zonder de eere, van zelve schoon te weezen, te missen"! — En wie zou het kunnen gelooven, haare sterkste mededingsters juichten over haare zegepraal? Zy bezat eene voortreflykheid, die den nyd deedt zwygen.

Maar DORIS hadt nog het vol genot haarer overwinning niet. Eene nieuwe vrees knelde haare Ziele. Zy durfde zich niet belooven, dat THERSANDER desgelyks den Prys zou wegdraagen; en ook daar aan niet twyfelen. Gebedelde gunst mogt 'er hem van berooven; zyne Regters mogten zich vergisſen, en hoe groot zou dan haar ongeluk in deeze voorkeuze weezen! Men oordeelde haar lot benydenswaardig; en zy vreesde, dat zy het lot haarer Mededingsteren zou moeten benyden.

Middelerwyl werd zy gekleed met een loshangend ligt gewaad; gelyk VENUS droeg, toen zy eerst het verwonderd oog van APOLLO trof. Maar VENUS vertoonde zich zonder hoofdsluier, en daar mede moest DORIS bedekt worden voor 't oog van hem, die door eene overwinning, gelyk aan de haare, haar Egtgenoot stondt te worden: en hy moest haar naderen in de wapenrusting hem geschonken. Deeze gebruiken hadden stand gegreepen, zints de instelling der Pryzen. Derzelver oogmerk was, tot naa het Huwelyk, eene wel ontrustende, maar nutte onzekerheid in de Overwinnaars gaande te houden. Dikwyls vertraagde dit de vreugd; dikwyls voorkwam het wederstand.

Het Altaar, voor 't welke het overwinnend Paar moest vereenigd worden, stondt op 't midden van den weg, tusschen beide de Tempels. Een allerlieflykst muzyk strekte ten teken van derwaards te gaan. DORIS werd wederom door vreeze aangegreepen. Men leidde haar voort in zegepraalende staatsy: doch haare schreeden waggelden. Zy geleek eer een offerande, geschikt om den toorn van DIANA te bevredigen, dan eene gunsteling van VENUS. — De Overwinnaar naderde van zyn kant, geleid door de Priesters van APOLLO. Eene ontelbaare menigte Aanschouwers was geheel aandagt, om de voltrekking dier plegtigheid te zien. Men zong de Liederen ter eere van APOLLO en VENUS; en vertoonde eene Schildery van elk dier Godheden. „ Het is gelyk THERSANDER, zeide DORIS, de beeldtenis van APOLLO „ beschouwende, het is gelyk THERSANDER. Mogt hy gekroond „ weezen"! Maar te vergeefsch poogde zy door den sluier heen te zien, te vergeefsch de weezenstrekken van den Jongman, aan welken zy stondt verbonden te worden, te beschouwen; de helm was zo laag ne-

nedergeslagen, dat dezelve het aangezigt bedekte. Zy bemerkte, egter, in de oogen van den jongen THESSALIER, dezelfde nieuwsgierigheid als in haare eigene doorstraalde: maar het ontdekken was voor beiden onmogelyk.

Hier op gelastte de Opperpriesterin van VENUS, en de Aartspriester van APOLLO, het jonge Paar, om voor het Altaar te verschynen. Men vroeg niet of zy genegen waren te trouwen; de gewoonte maakte dit tot een onherroepelyke wet. De Aardspriester vereenigde hunne handen; de Priesteres strengelde hun vast met een bloemkrans; het Volk wenschte hun geluk; waar van zy zelve nog geen streelend denkbeeld konden vormen. Wat in hun gemoed omging is onbeschryflyk.

De hand van DORIS beefde in die van den jongen THESSALIER, en het scheen haar toe dat hy in dezelfde onzekerheid hing en trilde. „ Helaas! sprak zy by zich zelven; welk een toestand kan met den „ mynen vergeleeken worden? Misschien ben ik vereenigd met THERSANDER; misschien met EURILAS, of iemand anders. Dit oogenblik „ beslist voor altoos myn geluk of ongeluk. Ik weet niet wat my „ wagt; en durf niet te veel schielykheids vertoonen, noch te veel „ weerzins laaten blyken ".

DORIS hing nog in twyfel, en was niet langer vry. Zy hadt reeds een Egtgenoot, zonder te weeten wie, en zonder by hem bekend te weezen. Dan deeze verborgenheid zou nu wel haast ontdekt worden. DORIS wagtte met schrik en beangstheid dit oogenblik af. Het geluk haars leevens hing 'er aan; want zy hadt beslooten, de scheiding van THERSANDER niet te zullen overleeven.

Zy moesten zich nog naar eene andere gewoonte schikken. De Bruidegom moest den hoofdsluier van de Bruid, en zy vervolgens zyn helm afneemen, en dit van beiden stilzwygend verrigt worden. De Jongman neemt den sluier weg, en borst, tegen zyn dank, uit in zeker geroep, en viel aan de voeten van DORIS neder; doch DORIS wist niet wat zy deedt, zy hadt niet kunnen bemerken of het de stem van THERSANDER, of van een zyner Mededingeren, was. De geheele houding, alles strekte tot blyk van Liefde; maar hoe veelen, behalven THERSANDER, scheenen haar te beminnen? Zy twyfelde, zy beefde, onder 't losmaaken van den helm, zy vreesde te zien, en haare handen konden nauwlyks het werk verrigten. Zy volvoert het egter, en ligt den helm af. — Zy ziet haar gelukkig lot. Niet in staat om de beweegingen van haar hart te wederstaan, viel zy neder; doch vallende wierp zy zich in de armen van haaren Egtgenoot. — Het was THERSANDER.

Op dit vertoon hieven alle de Aanschouwers een vreugdegeroep aan. Elk juichte de keus der Regteren toe, welke zo zeer aan de wenschen der twee Gelieven voldeedt. Zelf de Medediugers van THERSANDER morden niet; zo zeer scheen dit Paar voor elkander geschikt: THERSANDER en DORIS hadden altoos uit hunne Huwelyksvereeniging allerlei zegen verhoopt, en ondervinding stelde hunne hoope niet te leur.

PRO.

PROGRAMMA
VAN DE MAETSCHAPPY DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE TE LEYDEN.

De Maetschappy der Nederlandsche Letterkunde te Leyden heeft, in hare Jaerlijksche Vergadering, gehouden den 11den van Hooimaend 1775, besloten, een gouden Penning, ter waerde van honderd en vijftig guldens, aen te bieden aen den Schryver, wiens Verhandeling de beste, en aen het oogmerk voldoende, zal gekeurd worden, over de volgende Dichtkundige Vraeg:

Welke zijn de algemeene oogmerken, die een Dichter moet bedoelen? welke zijn derhalven de eigenaertige onderwerpen voor de Dichtkunst? en welke zijn derzelver algemeene regelen?

Het oogmerk dezer Vraeg is enen algemeenen grond te vinden tot het vaststellen van de algemeene vereischten van een goed Dichtstuk, zoo ten aenzien der verkiezing van een onderwerp, als van deszelfs behandeling. Men veronderstelt in de Vraeg, dat deze grond moet gezocht worden, in zekere algemeene oogmerken, welke de Dichter zich in alle Dichtstukken ter bereikinge moet voorstellen. Men vordert op deze veronderstelling, dat die oogmerken aengewezen worden; en dat vervolgens uit die oogmerken worde afgeleid, welke soorten van onderwerpen het zijn, die eigenaertiglijk geschikt zijn, om Dichtkundig behandeld te worden; en welke die algemeene vereischten zijn, welke in alle goede Dichtstukken moeten gevonden worden. Het oogmerk der voorgestelde Vraeg bepaelt zich derhalven tot het algemeene der Dichtkunst, maer vordert gene Verhandeling over de byzondere regelen van byzondere soorten van Dichtstukken.

De Maetschappy, die de Wetten, volgens welke zy naer dezen Prijs zal laten schryven, voor het Tweede Deel harer Werken, onder 't oog van het algemeen gebragt heeft, oordeelt het genoeg te zijn, de gene, welken het gelusten zal naer denzelven te dingen, te wyzen naer de byzondere Artikelen dier Wetten, en hier by alleen te berichten, dat de Verhandelingen over dit Onderwerp, in de Nederduitsche of Latijnsche Tale, duidelijk geschreven, met een Zinspreuk geteekend, en in een verzegelden omslag, moeten gezonden worden aen den tegenwoordigen Secretaris der Maetschappye, ADRIANUS VAN ASSENDELFT; of den Briefschryver, PIETER VREEDE Junior; beiden woonende te Leyden, voor den eersten van Slagtmaend 1776, met een bygevoegd gezegeld Briefje, in 't welk de Naem, Waerdigheid en Woonplaets des Schryvers is uitgedrukt, en op 't welk de Zinspreuk, met welke de Verhandeling geteekend is, geschreven staet, naer gewoonte, by andere Maetschappyen gebruikelijk.

De antwoorden op de Vraeg des voorgaenden Jaers, zijnde:

In hoe verre kan men uit de overblijfsels van het Mœsogotthisch en Angelsaxisch, tot opheldering der oudheid van het Nederduitsch, aentoonen, dat de grond onzer Tale in de bovengemelde te vinden is?

verwacht de Maetschappy voor den eersten van Slagtmaend van dit Jaer 1775.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in July 1775.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29.10½	29.11	29.10½	64	67	61	N W	N W	N W	Held. W.
2	——	—10	—10	61	65	63	——	——	Z O	—— ——
3	— 8½	— 8	— 8	62	64	63	Z	——	N W	Reg. Buij.
4	—10	—11½	30. 0	61	63	62	N W	——	——	Held. W.
5	30. 0	30. 0½	——	63	73	66	Z W	W	W	Betr. Held.
6	29.10	29. 8	29. 7½	67	73	66	Z O	Z O	Z W	Reg. Dond.
7	— 7	— 7	— 7¼	63	67	63	Z W	Z W	W t Z	— Wind.
8	— 8	— 9½	—10	63	65	63	W	W	W	Held. Wind.
9	— 9½	——	——	64	66	66	Z W	Z W	Z W	Reg. Buij.
10	—10½	—10¼	—10½	66	73	65	W t Z	——	——	—— ——
11	——	—11	——	64	71	64	——	W t Z	——	Held. W.
12	——	—10½	——	65	71	64	Z W	Z W	W	Buijig.
13	——	——	——	63	69	65	——	W	Z W	Reg. Held.
14	—10¼	——	——	63	69	64	——	Z W	——	—— ——
15	— 8½	— 8½	— 9	64	62	61	——	N W	N W	—— Buij.
16	— 9½	—10	—10½	60	63	61	W t N	W t N	W t N	——
17	—11	30. 0	30. 0½	61	66	61	——	N W	N W	——
18	30. 1	— 1½	— 1½	61	67	63	N W	——	——	Betr. Held.
19	— 1¾	— 2	——	65	72	65	Z W	Z W	W	Helder W.
20	— 1½	— 1	— 0½	66	75	69	——	——	Z W	—— ——
21	— 0	29.11½	29.11	65	77	70	Z O	Z	Z	—— ——
22	29.10¾	—10½	—10	69	77	72	Z	Z t W	Z t O	—— ——
23	—10	—10	— 9½	72	77	71	Z W	Z O	N	Dond. Reg.
24	— 9½	— 9½	—10	72	78	70	N O	——	Z W	—— ——
25	—10½	—11	—11½	70	73	69	Z W	W	W	Helder W.
26	—11	—10½	—10½	68	73	70	Z O	Z	Z	Dond. Reg.
27	— 9½	— 9½	—10	69	75	68	Z W	W t Z	W t N	Reg. Held.
28	—10	——	— 8	69	77	70	O	O	Z O	Dond. Reg.
29	— 9	——	—10	68	75	64	Z W	Z W	Z W	—— ——
30	— 8½	— 8½	—10½	61	65	63	Z	——	N W	Reg. Buij.
31	—11	—11½	—1½	63	69	65	N W	N W	——	Held. W.

Hoogste Barometer d. 30. 2.
Laagste Barometer d. 29. 7. } middelb. d. 29. 10½

Hoogste Thermometer gr. 78.
Laagste Thermometer gr. 60. } middelb. gr. 69

Te *Weenen* was de Hette, de laatste veertien dagen in de maand Juny, zeer ongemeen; de Thermometer van *Reaumur* stondt doorgaans op 24 en 26 graden; zynde gelyk aan 86 en 90½ graden, volgens *Fahrenheit*.

Den 25 July, had men te *Köppenhagen* insgelyks een buitengewoone Hette; zynde 25 graden volgens *Reaumur*, gelyk aan 88¼ graden volgens *Fahrenheit*; 't welk zedert den Jaare 1769 niet gebeurd is.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GEDACHTEN

BY HET AANSCHOUWEN EENER PLECHTIGE LYKSTAATSIE.

AAndoenelyke vertoning! Ginds zie ik, in 't verfchiet, onder 't grov geluit der dommelende klokken, eene ftatelyke Lykftaatfie herwaards naderen. —— Mogelyk brengt hier een teder Echtenoot zyne dierbare wederhelft, of een Kinderlievend Vader den fteun en hoop zyns ouderdoms, of een lievhebbende Zoon een zyner hoog-gefchatte Ouders, tot de langdurige verblyvplaats der doden. —— Droeve gebeurtenis! Trouwe Voorzegfter onzer ftervelykheid! — Geduchte plechtigheid voor den Waereldgezinden Sterveling! —— Welk eene menigte van Toezieners vloeit hier van alle kanten te zamen, die zich in dit naare Schouwfpel fchynen te vermaken; een wonder zoort van nieuwsgierigheid doet haar, als met tekenen van blydfchap, den treurigen ftoet te gemoet fnellen; de krom gebukte Ouderdom, en wufte Jeugd, mengt zich met een luidruchtig geraas onder een. — Maar wie weent hier? Wie doet my dit teken der menfchelykheid noch horen? — Een arm Man, wiens zilveren hairlok my zyne hoog geklommen Jaren te kennen geeft; — het wenend oog ziet thans zynen Weldoener ten grave leiden; — zyn goede Bezorger, die zoo lang in zyne waare en onfchuldige nooddruft voorzien had, is verfcheien; —— de vriendelyke handen, die zoo dikwyls voor hem in ruime mededeelzaamheid ontfloten waren, liggen nu, helaas, geheel verkleumd, geheel roerloos; — het afgeleevd gezicht ftort tranen over hem, die zoo dikwerv zyne ongelukkige armoede betreurde. —— Maar laat ik toezien. — 't Vooruitgedragen Wapenfchild kondigt my van verre reeds aan, de gewezen grootheid van den geftorvenen, en 't gemompel der menigte bevestigt myne gedachten. —— 't Was een aanzienlyk Staatsperzoon, een getrouw Voorftander der Gerechtigheid, een Befchermer der onderdrukten, een deugdzaam Christen, een onbaatzugtig Menfchenvriend. — Verheven Tytels! Zy verheugen my onder al dit aandoenelyke. —— Draag nu vry dit ftov ten grave;

het beste deel geniet reeds den voorſmaak der zalige Hemelvreugde. — 't Is een onſtervlyk Weezen. — Men nadert, — hoe ſtatig, deftig, en langzaam is de tred der dragenden; 't ſchynt als of zy met weêrzin dien Vriend van 't Menschdom gravwaards leiden; ſchoon door geen verwandſchap aan hem verbonden, is echter eene diepe droevgeestigheid, uit hun ſtilzwygend en eerbiedig gelaat, te lezen. — Mogelyk maakt het akelige rouwgewaad droevige indrukzels op hunne Ziel; mogelyk denken zy, onder deze vergankelyke dragt, op hunne eigen broosheid, op de kortheid des levens; of mooglyk betreuren zy het ongeluk der ganſche Maatſchappye, in den dood van dezen Burgervader. — Edele Gedachten; mogten zy maar dieper indrukken maken, mogten zy maar niet met het afleggen van het rouwkleed verdwynen! — Maar tot welken trap van aandoenelykheid klimt deze treurige gebeurtenis? — Wie ſmelt hier weg in tranen? Wien doet de droevheid hier by elken ſtap wankelen? — Wie treurt tot zulken hogen trap over dit edel Lyk? 't Is een Vaderlievend Zoon. — Harttreffende vertoning! — 't Is een Zoon, die in de vaag zyner jaren beroovd is, van den allerbesten Vader! — Beklagenswaardig Jongeling! Hoe verſpreid zich uit iedere traan een ſtraal van uwe welgevormde Deugd, het heerlykst geſchenk U, door dien goeden Vader, in deze ondermaanſche gewesten nagelaten. — Hoe traag vergezelt hy voor het laatst dien braven, dien besten, maar, helaas! thans doden Vriend. Myne Ziel bezit te veel Menschlievenheid, om niet over uw verlies, over 't algemeen verlies, te wenen. — Eene lange reeks van Vrienden en bekenden volgen en ſluiten dezen ſtatelyken ſtoet. — Met aandacht beſchouw ik hun gelaat; 't geeft alles tekens eener inwendige droevheid; 't welmenend hartzeer, over den dood des verſtorvenen, ſtaat op 't betrokken gelaat geſchilderd; geen trek van vreugd vertoont zich in het neergeſlagen aangezicht; — geen woelend geraas der dartele Jeugd ſchynt in hun gehoor enige aandoening te verwekken; 't ſchynt zich alleen bezig te houden met het zwaar gebrom der doffe doodklok. — 't Gezicht, niet afgetrokken door de woelende menigte, ſtaart zonder ophouden naar het aardſche ſtov, of begluurt van ver de zwarte doodbaar; terwyl de aandacht misſchien aanmerkingen zal maken, of op de menſchelyke nietigheid, of op de Deugd van hem, dien zy naar de ſtille woningen der doden vergezellen. — Maar hier verheft zich het geraas der toegelopen ſchaare; — 't dringt met geweld ter Kerkdeur in; — nu wil het toegelaten zyn in dat huis des Allerhoogſten; 't welk zoo dikwerv,

werv, maar te vergeevs; met wyde deuren voor hun ontsloten word, om 't zalig woord des levenden Gods te horen. Dan, dwaze Sterveling, hoe onverschillig treed gy; als men 'er u den weg, om wel te sterven, leren wil, dien Godgewyden Tempel voorby! —— Onbegrypelyke dwaasheid! —— Wat bruischt gy nu met zulk eene drivt in deeze heilige woning, alleen om uw Medeschepzel in 't akelige grav te zien nederdalen; om aanschouwers te zyn van eene treurige plechtigheid! —— Ach! mogt het open grav U noch leren! —— Mocht noch een straal der Goddelyke Genade uw Ziel verlichten, op het aanschouwen der zwarte aarde! —— Mocht hier het grynzend Doodshoofd met zyn' wyd opgesparkten mond U beter Lessen geven, dan de dartele Wereldling met zyne welbespraakte tong! —— Maar, helaas! gy blyft aan 't uiterlyke dezer gebeurtenisse hangen; —— 't schynt zelvs, als of gy met vreugde dien Menschenvriend zaagt wegzinken: —— 't gelaat des droeven Zoons lenigt uw stenen hart niet; —— in één woord, niets werkt op uwe werkelooze Ziel. —— Daar schupt men reeds het mulle zand op 't achtbaar Lyk, wel ras het voedzel der vraatzieke wormen; terwyl het wapenschild, dat nietige toonbeeld der menschelyke grootheid, aan den steilen wand geklonken word, en in die statelyke houding met den tyd zyne vernietiging verwagt. —— Men scheid schoorvoetend, en als met tegenzin, van 't Grav; de zerk, door Godvruchtige tranen besproeid, word den achtbaren Staatsman ter verhemelte gegeven. —— Rust vreedzaam, edel Lyk; —— verwagt in uwe sombere verblyfplaats, de luisterryke komst van uwen magtigen Herschepper. —— Na den ommeloop van een voor ons verborgen getal van jaren, zult Gy uit deze uwe ruste gewekt worden, om deel te nemen in de zalige Onstervelykheid; om een bewooner te worden der vreugderyker Hemel-gewesten. —— ô Troostelyke waarheid. Wie word niet in diepe verwondering opgetogen, als hy zyne verbeelding omtrent u den ruimen teugel viert! —— Wie verheft zich dan niet boven al het nietige, boven al het ondermaansche, —— ten minsten, —— wie laat dan niet alle bespiegelingen, alle gedachten, omtrent aardsche dingen, varen.

D.

VERHAAL VAN EENE (*Paracentesis*) DOORSTEEKING GEDAAN IN DE BORST, TER GENEEZING VAN EENE (*Emphysema*) OPZWELLING VAN LUCHT. Door Mr. GEORGE KELLIE, *Heelmeester te Leith.*

(*Medical Commentaries.*)

EEn Man 57 jaaren oud, welke eenige jaaren gezukkeld had aan een hoest, vergezeld met eene moeijelyke ademhaaling, werd op den 1ſten April 1769, 's morgens ſchielyk ontwaakt, door een zwaaren aanval van hoesten, een ſterke pyn in de zyde, en een zeer moeijelyke ademhaaling. De pyn had zich op een plaats, tusſchen de 7de en 8ſte ribbe vast gezet. Dezelve werd zeer door het hoesten, 't welk op den zelfden tyd toenam, vermeerderd. Men zond aanſtonds om een Heelmeester in de buurt, die hem deed aderlaaten, en een borstdrank gaf. Dewyl de pyn hier door niet verligt werdt, herhaalde men nog vóór den middag 't aderlaaten, en leide een ſpaanſche vliegpleister op de plaats, daar de pyn zich vast gezet had. 's Avonds werd ik verzocht den Lyder te bezoeken, wanneer ik hem door de bovengemelde toevallen aangetast vondt. Zyn pols ſloeg tusſchen de 70 en 80 ſlagen in een minuut, en 't bloed dat 't laatst van hem genomen was, was met geen korst bezet. Ik ſchreef hem voor, een ontbinding van de Arabiſche Gom, en een buikontlastend lavement, om dat hy eenige dagen hardlyvig was geweest. — Op den tweeden dag bleef hy 't zelfde, geene verligting krygende door 't aderlaaten, ſpaanſche vlieg en 't lavement. — Zyn pols was zacht en niet ſchielyker dan natuurlyk. 's Nagts ontdekte hy by toeval, dat 't *ſcrotum* zeer gezwollen was, dog zonder pyn. Den volgenden morgen, na een nauwkeurige onderzoeking, bevondt men, dat de geheele regter zyde bezet was met een *emphyſemateuſe* zwelling, die op 't drukken weg week, dog 'er bleef geene indrukking na. Wanneer men 't drukte, ontdekte men telkens een kraakend geluid. Wanneer ik hem op den vierden dag zag, was de zwelling over zyn geheel lighaam verſpreid; 't ſtrekte zich ook uit tot zyne armen, handen en nek, zo hoog als de hoek van de onderkaak. Ik liet zyn geheel lighaam vryven met flenelle doeken en Kamfer-olie; dewyl hy nog hardlyvig was, liet ik hem geeven een *bolus* van Jalap en *Calomel.* — De *bolus* werkte wel op den vyfden dag, dog de zwelling hield evenwel aan, en was vergezeld met een zeer benauwde ademhaaling. 't *Scrotum*

rum scheen my toe niet zo gezwollen te zyn, dog de zwelling van de *penis* zelfs was zeer toegenomen. De gedagten van Dr. MONRO, wanneer ik hem dit geval voorstelde, waren dat men de zyde nauwkeurig moest onderzoeken, met een oogmerk om te ontdekken, waar de lucht in 't celagtig vlies indrong. Indien de plaats kon ontdekt worden, stelde hy voor, dat daar een insnyding door de huid heen moeste gemaakt worden; en indien dit geene verligting aanbragt, of de lucht niet ontlastte, dat 'er dan een doorbooring in de borst, door middel van een Troicar, moest geschieden. —— Zyn zyde werd op den 6den nauwkeurig onderzocht; dog 't was onmolyk te ontdekken, door welke opening de lucht in 't celvlies indrong. De pyn, waar over hy klaagde, was laager neer, en verder agterwaards gezakt dan in 't eerste begin. Dewyl de moeijelykheid van de ademhaaling evenwel zeer was toegenomen, stelde Dr. MONRO voor, dat men een insnyding moest doen ter plaatse daar hy eerst de pyn gevoeld had. Dit werd vervolgens uitgevoerd in 't midden van de borst, tusschen de 7de en 8ste ribbe. Zyne ademhaaling, egter, was hier door niet in 't minst verligt; ook had 'er geene ontlasting van lucht plaats gehad, dan alleen door te vryven naar de opening toe. Men deed daarom de doorbooring in de borst schuins, tusschen de ribben. By 't weghaalen van den doorboorder, kwam de lucht met zulk een geweld door 't pypje dringen, dat 'er tot drie a vier reizen een brandende kaars door uitgebluscht werdt. Onmiddelyk daar op, schoon even te vooren in de benauwdste omstandigheden, werd hy gemakkelyk, en byna geheel vry van eenige drukking op de borst. Zyn Pols, die vóór de bewerking boven de 100 slagen in een minuut deedt, viel schielyk tot negentig. Men bragtte een Kurk in 't pypje, welke in de opening gelaaten werd, en met een band om 't Lighaam vast gebonden. In een sterk aanval van hoesten, evenwel, waar van hy in den nacht overvallen werdt, wierd 't 'er uitgedreven; dog 't zelve werdt den volgenden morgen weder ingebragt. —— Dewyl de moeijelykheid in 't ademhaalen tegenwoordig van weinig belang was, nam men 't pypje na de eerste doorbooring op 't einde van den 7den dag 'er uit. Op deezen tyd deed men verscheide insnydingen in 't celvlies, op verscheiden plaatzen van 't lighaam; door deeze openingen drong de lucht met een geplof uit, wanneer men de lucht 'er naar toe drukte, maar anderzins niet. —— Van den 8sten tot den 14den bleef zyne ademhaaling, en de zwelling, trapswyze verminderen. Hy werd evenwel zeer gekweld door zyn hoest, byzonder als hy agter over lag; 't welk hem noodzaakte voor

eenige nachten in een stoel te slaapen. De aanhoudende hoest veroorzaakte den 15den zulk een pyn in zyn zyde, dat het 't aderlaaten noodzaakelyk maakte. Zyn bloed was met een zwaare korst bezet; den volgenden dag was de pyn in zyne zyde zeer verminderd. Hy gebruikte vervolgens een trekzel van Senebladeren met Tamarinden, om hem te purgeeren, 't welk wel werkte. —— Den 17den was hy veel gemakkelyker; dog hy durfde in 't bed, geduurende den nacht, niet leggen. Hy wandelde door het huis; en klaagde, by tyden, over een pyn in zyn zyde, ter plaatze waar de Operatie geschied was. Hy verbeeldde zich, dat 'er zomtyds een opryzing van de huid plaats had; dog dit konde ik niet ontdekken, schoon ik myn hand 'er een aanmerkelyken tyd op hield, en deed hem alle de verscheide beweegingen doen, welke hy meende, dat de zwelling veroorzaakten. Den volgenden nacht waagde hy het om na bed te gaan, en sliep voor eenige uuren zeer gerust. Van dien tyd bleef de herstelling aanhouden, en, den 30sten, was hy, zyne zwakheid uitgezonderd, vry van alle klachten. Zyn hoest was zelf gemakkelyker, dan voor dat hy op den eersten April 'er van aangetast was geweest; hy at en sliep zo wel als hy in eenigen tyd, in 30 jaaren te vooren, gedaan had. —— Van deezen tyd tot 't begin van Maart 1770, genoot hy een goede gezondheid. Maar hy werd toen door hoest, pyn in de borst, moeijelyke ademhaaling gekweld, waar by schielyk een uitteerende Koorts kwam. Niet tegenstaande alle aangewende hulpmiddelen, namen deeze toevallen, byzonder de uitteerende Koorts, dagelyks toe; en hy stierf den 16 April. —— My werdt vergund zyn lighaam na den dood te onderzoeken. By 't openen van de Borst, vond ik de Longen in een zeer bedorven toestand, met eenige knobbels aan de uitwendige oppervlakte van de rechter lobbe. Een groot gedeelte van dezelve was zeer vast gehegt aan 't *Pleura*, 't welk de ribben bekleedt; byzonder op de plaats, waar te vooren de opening in de holte van de borst gemaakt was. Een insnyding doende in de rechter lobbe, ontdekte ik een etterzak, bevattende ten naasten by vier oncen etter; welke zeer stonk. Alle de overige Ingewanden scheenen in een gezonden staat te zyn.

NATUURLYKE HISTORIE DER WESPEN.

(Ontleend uit SWAMMERDAM, LA PLUCHE, GOLDSMITH en andere Dierbefchryvers.)

„ NAardemaal deezen Zomer de *Wespen*, in ons Vaderland, zo wel als elders, in zeer groote menigte zich „ vertoond hebben en nog vertoonen, zal het volgende Berigt over dit in huishouding en leevenswyze zo zeldzaam „ Infect, getrokken uit de befchryvingen der beste Waarneemeren, geen onvoeglyke plaats in ons *Mengelwerk* bekleeden, en geen ongevallig onderhoud verfchaffen, aan de „ zodanigen onzer Leezeren, die fmaak vinden in het overweegen van de verfchynzelen in de Dierlyke Wereld".

De *Wesp*, weet men, is een gevleugeld Infect met een' Angel: langer naar evenredigheid haarer grootte dan de Bye, met geele ringen om het lichaam; zy behoeft in vlugheid en werkzaamheid voor geen der vliegende Infecten te wyken. Aan elke zyde van den bek, heeft dit Diertje een lange tand, met punten als een zaag, waar mede het alles kan afzaagen. De Wespen leeven, gelyk de Byen, in eene Maatfchappy, en zomtyds vindt men 'er tien of twaalf duizend in een enkel nest.

Van alle Infecten zyn de *Wespen* de ftoutfte, verfcheurendfte en gevaarlykfte, wanneer zy getergd en boos gemaakt worden. Zy onthouden zich gaarne in vleeschhuizen, waar zy in Osfen-of Kalfslever het fmaaklykst onthaal vinden; deeze min vezelagtig dan ander vleesch zynde, kunnen zy 'er gemaklykst ftukken affnyden, en die na hun nest voeren, en de Vleeschhouwers geeven een ftuk van dit Afval, gaarne aan haar ten beste: te meer, dewyl zy de fchadelyke wormleggende Vliegen verdryven: want met deeze voeren zy oorlog, en ongelukkig de Vlieg, die zich verftout omtrent haar te komen. De Spin fchroomt op haare aannadering.

Elke Byekorf beftaat uit Wyfjes of Koninginnen, Hommels of Mannetjes, en Werkbyen die van geenerlei geflacht zyn (*). In de Wespennesten is het omtrent op dezelfde wyze gefteld; twee foorten dienen tot voortplanting van het geflacht, een derde om 't zelve te voeden, te befchermen, en te

(*) Dit is het algemeen aangenomen gevoelen; doch in een volgend Stukje van ons *Mengelwerk*, zullen eenige bedenkingen, daar tegen, opgegeeven worden, in een Brief aan den Schryver van het *Gentl. Mag.*

te onderhouden. Onder de *Byen* is 'er zeldzaam meer dan eene Koningin in de Korf, by de *Wespen* zyn 'er boven de twee of drie honderd.

Zo ras de Zomer het Heirleger der Insecten aanvoert, en kragten verleent, zyn de *Wespen* in grooten getale yverig bezig om voorraad in haar nest te sleepen, als het reeds gemaakt is, of met een nest te vervaardigen, indien de voorgaande wooning te klein bevonden wordt, om de sterk toeneemende Maatschappy te bevatten. Een Wespen-nest is een der aartigste voorwerpen, 't welk ons de Natuurlyke Historie oplevert, en bykans zo kunstig van zamenstel, als de overzeldzaame arbeid der Honigbyen.

De *Wespen* zoeken doorgaans eene holligheid op, door eenig ander Dier, een Veldmuis, Rat of Mol gemaakt, om in dezelve haar nest te vestigen. Zomtyds bouwen zy 't zelve op eene vlakte, waar zy genoegzaame zekerheid hebben van de droogte des gronds; door meesten tyds op eene schuinte, om het water of den regen, die haar zou benadeelen, te ontwyken. Wanneer zy eene voeglyke plaats gekoozen hebben, werken zy met eene verwonderenswaardige nyverheid. Haar eerste werk bestaat in 't vergrooten en verwyden van haar hol, door de aarde weg te neemen, en op eenigen afstand te vervoeren.

Zy zyn wonder bekwaam en geschikt tot den arbeid, voorzien zynde met eenen langen snuit, en aan elke zyde van den mond met een zaagje, die ter regter en ter slinker tegen elkander speelen: en zes welgespierde pooten. Zy snyden de aarde met haare zaagjes in kleine brokjes, en draagen ze uit met haare pooten. Dit is het werk van eenige dagen; en eindelyk is het buitenste haarer woonstede vervaardigd, maakende eene holte van omtrent anderhalf voet in de hoogte, en in de breedte. — Terwyl eenige hier mede bezig zyn, gaan andere in de velden op roof uit, om bouwstoffen te verzamelen. Om het instorten der aarde, en dus de vernieling van hun werk voor te komen, maaken zy eene soort van gewelf met haar lym, waar aan zy het begin van haar gebouw vast hegten; van boven na beneden werkende, als of zy een klok ophingen, die zy in 't einde van onderen digt maaken.

De stoffen, van welke zy hun nest vervaardigen, zyn kleine stukjes Hout en Lym. Het Hout verzamelen zy van de schuttingen en latwerken, en elders waar zy 't vinden, dat genoeg vergaan is, om door haar afgeknaagd te kunnen worden. Deeze stukjes zaagen en verdeelen zy in eene menigte van kleine vezeltjes, welke zy by kleine boschjes tusschen haare pooten

nee-

nécmen, laatende daar op eenige druppels van een lymerig en kleeverig vogt vallen, 't welk zy in haar lichaam hebben; door behulp hier van kneeden zy dit tot eene soort van deeg, dat haar vervolgens in het bouwen te stade komt. Wanneer zy met een dus gekneed bolletje t'huis komen, voegen zy 't zelve aan de wanden van het nest, trappen het met de pooten, breiden het uit met haar tromp, altoos agterwaards gaande als zy werken. Deeze bewerking drie of vier keeren herhaald hebbende, is het mengzel eindelyk dermaate uitgebreid, dat het een klein blad van een grauwe kleur worde, veel dunner dan papier en van een vry sterk maakzel. Dit verrigt zynde vliegt dezelfde *Wesp* weder veldwaards, om soortgelyke bouwstoffe op te zoeken, herhaalende dit verscheide keeren, laag op laag plaatzende, en elk deel versterkende, naar vereisch van 't geheele gebouw. Andere *Werkwespen* komen spoedig dien zelfden arbeid volvoeren, liggende meer laagen op de voorgaande, tot zy ten laatsten, naa veel werkens, het dekzel in gereedheid gebragt hebben, 't welk het instorten der aarde moet verhoeden.

Als dit dekzel dus voltooid is, maaken zy eenen ingang tot haare wooning, geschikt om de warmte der Zonne in te laaten, of om 'er uit te ontsnappen, in gevalle zy gestoord worden: zy hebben nog eene andere opening, en gebruiken bestendig de eene om uit, de ander om in, te gaan; doch elk derzelven is zo eng, dat 'er slegts ééne *Wesp* te gelyk door kan. Het buitenste bekleedzel gemaakt hebbende, dat peerswyze van gedaante is, beginnen zy met het vervaardigen van haare celletjes, zamengesteld uit dezelfde papieragtige stoffe, tot het bekleedzel gebezigd. De koeken der *Wespen* verschillen van die der *Honigbyen* in maakzel, zo wel als in rigting. De koek der *Honigbyen* hangt rechtstandig op en neer, die der *Wespen* is horizontaal, en de mond van ieder celletje gaat benedenwaards open. De wooning bestaat uit verscheide verdiepingen, onderschraagd door ettelyke pylaaren, die stevigheid aan het geheele gebouw byzetten; terwyl de bovenste verdieping plat gedakt is, en zo effen als een marmersteenen vloer. De *Wespen* kunnen onverhinderd en vrylyk wandelen op deeze verdiepingen, om tusschen de pylaaren al het noodige te verrigten. De pylaaren zyn zeer hard en vast, boven en beneden breeder dan in het midden, niet ongelyk aan de kolommen van een gebouw. Alle de celletjes van het nest zyn alleen geschikt om Jongen in te ontvangen, met wasch noch honig vervuld.

Elke cel is, gelyk die der Honigbyen, zeskantig; doch men

 vindt

vindt 'er van twee soorten: de grootste geschikt tot het huisvesten van het Broed der *Mannetjes* en *Wyfjes-Wespen*, de kleinste tot dat der *Werkwespen*. Wanneer de Wyfjes door de Mannetjes bevrugt zyn, leggen zy haare eitjes, één in ieder celletje, en sluiten 't zelve met eene lymerige stoffe, om het uitvallen voor te komen. Uit dit eitje komt het Insect voort in den staat van een Worm, voor dit Wormpje zyn de Oude zeer bezorgd, het van tyd tot tyd voedende, tot dat het groot worde, en het geheele celletje vervulle. Doch tusschen de huishouding der *Honigbyen* en *Wespen* is dit verschil, dat, onder de eerstgemelden de *Werkbyen* de ouderlyke zorge op zich neemen; terwyl onder de *Wespen* de *Wyfjes* alleen de Jongen voeden, en het aangroeiend geslacht opkweeken. Tot dit einde wagten de Wyfjes, met groot geduld, de aankomst der *Werkwespen* af, die den voorraad aansleepen, van deezen ontlastten zy dezelve, en verdeelen dien in kleine stukjes. Waar op zy, met groote bedaardheid van celletje tot celletje gaat, en elk jong met haar' mond voedt. Wanneer de Wormpjes eene zekere grootte gekreegen hebben, eeten zy niet meer; van dien tyd af, beginnen zy eene zeer fyne zyde te spinnen, welker eerste einde zy aan den ingang van haar huisje vast lymen, dan den kop herwaards en derwaards beweegende, maaken zy dien draad in verscheide punten vast, en met dit veelvuldige keeren te herhaalen, maaken zy van deezen draad een lapje stoffe dat haar kamertje sluit. Dus afgezonderd leggen zy haar vel af; de Worm verdwynt, en daar blyft een witte Nymph over, die allengskens haare pooten en vleugels ontzwagteld, en ongevoelig de kleur en gedaante krygt van eene volmaakte *Wesp*.

De *Wesp* dus volwassen, en tot roof toegerust, wordt een stout, lastig en gevaarlyk Insect. Geene gevaaren zo groot, of zy durft ze tarten in het opspeuren van haaren prooi, en niets schynt haare verslindzugt te verzaadigen. Schoon zy zelve geen Honig kunnen maaken, is geen Dier meer op zoetigheid gesteld. Zy vervolgen de Honigbyen, dooden die met haaren angel, berooven ze van de Honig, en voeren dezelve zegepraalende in haar nest, om de Jongen op te vergasten. De *Wespen* maaken gaarne haare nesten in de nabuurschap van Byekorven, enkel om gelegenheid te hebben tot het besteelen der Korven, en lekker van dien roof te leeven. De *Byen* onderwerpen zich niet altoos geduldig aan de dwinglandy der *Wespen*, 'er wordt zomwylen eenen heftigen stryd gestreeden, waar in de *Byen*, door beleid en aantal, het gebrek aan sterkte vergoeden. —— Wanneer zy geen Honig kunnen

mag-

magtig worden, zoeken zy de beste en smaaklykste vrugten, en missen noit in de keuze. Uit de tuinen en landhoeven vliegen zy na de Stad, en bezoeken de Kruideniers winkels en de slagters huizen; waar uit zy dikwyls stukken vleesch weg haalen, half zo groot als zy zelve, en daar mede na het nest vliegen, om het Broed voedzel te verschaffen. Van plaatzen in welke de *Wespen* zich vertoonen, neemen andere vliegende Insecten de vlugt, en rondsom haar is het des even ledig als rondsom den Arend of Valk onder 't Gevogelte: zy geeven geen lyfsgena; maar verslinden alles. Op deeze wyze wordt de Zomer plonderend, en met het opvoeden der Jongen gesleeten; elken dag groeit haar getal verbaazend aan; zy zouden, waren zy zo langleevend als de *Honigbye*, schielyk het gelaad des aardryks bedekken, en de verderflykste plaag voor den Mensch worden; haare sterkte, vlugheid en onverzaadlyke greetigheid op allen voorraad maakt ze gedugt; dan gelukkig is hun leeven binnen een kort bestek beperkt, en geëvenredigd aan haare kwaadaartigheid; zy leeven slegts eenen Zomer.

Zo lang dit gunstig Jaargetyde duurt, zyn ze stout, vraatziek en alles waagend; doch met het wyken der Zonne, schynen zy van moed en werkzaamheid beroofd te worden. Naar gelange de koude toeneemt, worden zy huislyker, verlaaten zelden haar nest, vliegen niet ver af, en alleen op den middag, waar op zy schielyk door koude bevangen en verzwakt wederkeeren.

Wanneer haare rampen toeneemen, verandert alles in haar Gemeenebest, geheel andere driften schynen de Inwoonders te beheerschen, de zorg voor de Jongen houdt niet langer stand, en als de Ouders niet meer in staat zyn, om het aangroeiend geslacht te verzorgen, neemen zy het wreed besluit om het aan de noodzaaklykheid op te offeren. Even als in een belegerde Stad, waar de voorraad schaars omkomt, allen die geen dienst kunnen doen, weg gezonden worden, zo dooden de *Wespen* de Wormpjes, korts nog met de uiterste zorge opgepast, en draagen ze uit de celletjes. Wanneer de koude begint te knellen, vinden zy, in haare nesten, geene genoegzaame warmte, en dit verblyf behaagt haar niet langer, zy zoeken plaatzen op, waar eene door kunst gemaakte warmte dit gebrek vergoedt. Dan de Winter is voor haar volstrekt onverdraaglyk, en eer het nieuwe jaar begint, verdwynen en sterven zy: de *Werkwespen* eerst, de *Mannetjes* volgen wel draa, en veele van de *Wyfjes* komen om in dit algemeen noodlot. Van elk nest, nogthans, overleeven één of twee *Wyfjes*

den

den Winter, en door het *Mannetje*, in het voorgaande faifoen, bevrugt zynde, beginnen zy, met het Voorjaar, haare eitjes te leggen in een klein holletje van haar eigen maakzel. Van de gelegde eitjes komen welhaast twee Wormpjes voort, door het Wyfje behoorelyk gevoed en bezorgd; deeze volwasfen zynde, bieden het Wyfje haare hulpe; die weder twee eitjes legt: deeze, desgelyks kragten gekreegen hebbende, weeten zich te redden uit het celletje waar in zy zich opgeflooten vonden, en ftaan ook de Moeder by: vyftien dagen laater vertoonen 'er zich nog twee: in deezer voege neemt de Maatfchappy fteeds toe: dewyl het Wyfje, in elk celletje, eerst een *Mannetjes* en *Wyfjes Eitje* legt. Deeze broeden fchielyk op haar beurt, tot dat 'er, van één enkel *Wyfje*, tien duizend *Wespen* voortkomen, vóór de Maand Juny. Naa dat het Wyfje dus haar geflacht voortgezet heeft, 't welk zich hier en daar bevindt, vergaderen zy van alle kanten by één, in 't midden van den Zomer, en vervaardigen dat groot en gemaklyk verblyf, waar van wy hier boven de befchryving gaven.

Onze gemeene *Wespen* zyn, behalven de fchade, welke zy doen, te dugten van wegen haaren Angel. Deezen hebben zy met de *Byen* gemeen. Dezelve beftaat uit een kooker en twee fchichten daar in opgeflooten; de kooker, die zelve zeer fpits is, maakt de eerfte wond als de *Wesp* wil fteeken: 'er zyn twee openingen aan de punt, door een van welke het venyn wordt uitgeftort; de twee fchichten komen door de andere opening uit; zy zyn met baarden of hoeken als een Vischangel voorzien, die een weinig uitfteekende de wonde pynlyker, en tevens het uithaalen des Angels bezwaarlyker maaken. — Dan onze *Europifche Wespen*, hoe kwaadaartig ook, zyn de fchadeloosheid zelve in vergelyking met die onder heeter lugtftreeken, waar alle de Infecten niet alleen talryker, maar ook veel grooter, verflindender en vreeslyker zyn. De *Westindifche Wespen* zyn veel dikker, en tweemaalen zo lang als de gewoone *Bye*, grauw van kleur, met geele ftreepen, en hebben eenen allerfchriklykften Angel. Hy hangen haare nesten doorgaans op aan bindzels van dezelfde ftoffe, als de nesten gemaakt, vast gehegt aan boomen of huizen. Overal worden ze in grooten overvloed gevonden, peerswyze van gedaante, en zo groot als een Muts, van binnen verdeeld in drie ronde verdiepingen, vol zeskantige celletjes. Op eenige Eilanden in de *Westindien*, zyn deeze Infecten zo talryk, dat dit flag van nesten aan de boomen dikwyls, nauwlyks twee voeten van elkander, hangt, en de Inwooners zyn bevreesd ze aan te raaken: dan dit is zomtyds onvermydelyk, en

eh het ſteeken valt ondraaglyk: die het gevoeld hebben oordeelen het verſchriklyker, dan het ſteeken van een' *Sco pioen*, Het ganſche aangezigt van een, die geſtooken is, zwelt op, en de weezenstrekken worden dermaate misvormd, dat iemand zyn eigen huisgenoot niet meer kent.

ONDERZOEK NAAR DE OORZAAK VAN EENE ZELDZAAME WERKING DER ZOOGENOEMDE AZYNSTEENEN. *Door* J. LE FRANCQ VAN BERKHEY. M. D.

TOen ik voor eenigen tyd het geluk had ten huize te zyn, van myn hooggeſchatten Vriend den Heer JOAN COENRAAD BRANDT, bekend Liefhebber der Natuurlyke Historie, vertoonde zyn Ed. my eenige zoogenoemde Azynſteenen, die zyn Ed. bekomen had, met de byſchriften, *Lapides in Aceto ſe moventes*, (Steenen die zig in den Azyn beweegen,) *Braſilienſes*, en eenige diergelyken *Ceilonenſes*. Op gedaane proefneemingen met dien Heer, zagen wy terſtond, dat deeze Steenen, in den Azyn geleid zynde, na eene korte poos ſtil gelegen te hebben, ſterke tekenen van op- of uitbruiſching gaven; dat ze vervolgens uit zig zelven, als 't ware, voortſchooven, en met eene ſchielyke plaatsverandering ſcheenen voort te kruipen; 't geen ons inderdaad, aangemerkt de leevenloosheid der Steenen, ten uiterſte verwonderlyk moest voorkomen.

Dit verſchynſel deed ons denken aan de werking, die de Azyn op kalkaartige Steenen, als een *Acidum* op een *Alkali*, oefent; en voorts op de uitwerking der gesting, die, door haare kragt, de lichaamen in beweeging kan brengen. Uit dien hoofde namen wy eenige nadere proeven met Azyn op Kreeftsoogen; dog het bleek, dat de daar uit ontſtaande bekende gesting of oplosſing geene beweeging in de Kreeftsoogen veroorzaakte, en dat dezelven in den Azyn geheel verteerden; het tegengeſtelde van 't geen met de Azynſteenen gebeurde. Want deezen geraakten in beweeging; maar bleeven, zonder zigtbaare verteering of verandering van gedaante, hard en ongeſchonden. Zulks leidde ons tot eene oplettender beſchouwing van de zelfſtandigheid en de gedaante dier Steenen; of ook hier in de oorzaak van dit verſchynzel te zoeken ware. Wy bevonden dezelven van drieërleien aart, te weeten van groen-geaderden Jaspis, van een verſteend Dierlyk Weezen, en van een zandagtigen Keiſteen: voorts waren zy allen van onderen plat geſleepen, en van boven eenigzins half-

halfbolrond. Het kwam ons na deeze opmerking niet vreemd voor, dat de byzonderheid der uitwerkinge grootlyks daar in lag opgeſloten, of dat de gedaante 'er ten minſte zeer veel aan toebragt; te meer daar ons vermoeden, of de Steenen ook eenige rigting naar de Poolen namen, niet doorging; alzoo de Steenen, ſchoon de afſtooting der gestende deelen niet ongelyk ware aan die van den Aschtrekker, naar verſchillende ſtreeken heen ſchooven. Met dit alles waren wy egter niet geheel voldaan, en wy nam deswegens een beſluit, om dit ſtuk nader te onderzoeken.

Onder 't neemen van herhaalde proeven met één dier Steenen, welken de opgemelde Heer BRAND my vereerd had, zynde een Steen van de Braſiliaanſche ſoort, kwam ons tevens in bedenking; of dit ſlag van Steenen ook niet wel by andere Liefhebbers bekend mogte weezen. Met die gedagte vervoegde ik my by de Heeren VAN DER MEULEN en KRAMER, twee Liefhebbers, die, nevens den Heer BRAND, bekend ſtaan voor oordeelkundige Verzamelaars; des al het nieuws in 't ſtuk der Natuurlyke Historie, door onzen Vaderlandſchen Koophandel aangevoerd, by hen als ter toetſe kome, eer 't gemeen gemaakt worde.

By den Heer VAN DER MEULEN vond ik 'er een; zynde, tot myne verwondering, een Steen van een ſchoon geaderd rood japisaartig marmer, met glimmende kies of andere metaal aderen. Dezelve was ovaalrond, ter wederzyde plat, en zyne langſte middellyn was wel zoo groot als die van een Gulden. De Heer bezitter zeide dien Steen niet lang gekend te hebben, en voorneemens te zyn, om 'er proefneemingen mede te doen, niettegenſtaande hy 'er maar één bezate; waarop ik hem te kennen gaf, dat 'er hier te Lande meer waren, en in hoe verre ik reden had om te denken, dat men 'er wel dra nader van hooren zou. Intusſchen was eene naauwkeurige beſchouwing van den Steen genoegzaam, om ons te overtuigen, dat dezelve geen compoſitie was; en dat 'er dus, in 't opgemelde verſchynſel, eene natuurlyke eigenaartige oorzaak medewerkte.

De Heer KRAMER, dien ik vervolgens de eer had van over deezen Steen te onderhouden, zeide my, tot nog niets van deezen Steen te weeten, of gehoord te hebben: ook betuigde de Heer VAN ANKEREN, die anders alle nieuwigheden voor de Liefhebbers ieverig weet op te ſpooren, en toevallig hier by tegenwoordig was, 'er niets van te weeten; en even zo min was deeze Steen bekend by den Heer PIETER POSTHUMUS, Makelaar in Natuurlyke Zeldzaamheden. Ik kon hier uit afleiden, dat

dat deeze Steen, en dit Verschynsel, niet algemeen bekend was; des ik het vry gegrond als nieuw en vreemd konde doen voorkomen; maar in gevallen van die natuur wantrouwig van aart zynde, heb ik 'er geen ophef van willen maaken, voor dat ik ten volle van de egtheid van 't verschynsel verzekerd mogte zyn; 't welk my genoopt heeft het zelve verder te onderzoeken, en 'er de oorzaak van na te spooren.

Terwyl ik hier mede bezig was, bleef my nog al gestadig by het bovengemelde denkbeeld van de gesting, en de werking van den Azyn op kalkaartige Steenen; het welk ik ook nogmaals voorsloeg aan een Zoon van den Heer BRAND, die in dit geval niet genoemd begeert te worden. Zyn Ed. versterkte my in dit gevoelen, en gaf my niet weinig lichts, toen hy my zeide, dat de zogenoemde versteende en marmeragtige Ammonshoorns vermoedelyk mede zeer veel van die eigenschap hadden. Intusschen bespeurden wy, zoo als ik met zyn Ed. eenige proeven herhaalde, dat sommige Steenen, door het dikwils in den Azyn liggen, verzwakten, en dat ze eindelyk geheel werkeloos wierden. Dit had allen schyn van eene verzadiging of *Saturatie*, zoo als de Scheikundigen zulks noemen, het welk my in myne opgevatte meening versterkte.

Hier door dan bleef ik in dat vermoeden, en sprak vervolgens in dien smaak over dit verschynsel, met een zeker Liefhebber, die 'er mede nog geen recht begrip van had; maar, toen hy myn berigt en verdere aanmerkingen over het zelve hoorde, kwam hem het gemelde gevoelen niet onaanneemlyk voor. Het dagt hem insgelyks zeer waarschynlyk, dat men deeze Steenen had te houden voor marmeraartige Steenen of Zeekeien, die of van Dierlyke Weezens versteend, en met derzelver deelen, of met Zeezout, doortrokken waren. Dit zoo zynde heeft men te wagten, dat de in de Steenen ingeslooten kalkdeeltjes, wanneer een zuure geest, of het zuur van den Azyn dezelven omringt, aan 't gesten geraaken; als mede dat de ingeslooten vuurdeeltjes in beweeging komen, dit verschynsel te wege brengen. En hier op moeten dan de een en anderen dier deeltjes zig ontlasten, langs of onder tegens de vlakke zyde van den Steen; waar door ze denzelven als met geweld kunnen opligten, en dus eene schielyk voortschuivende plaatsverandering in den Steen verôorzaaken. —— In gevolge van die gedagten, bragt deeze Heer my, voor eenige dagen, een goed aantal blaauwe keitjes, uit de Schotsche paarlen uitgezogt; die allen, en inzonderheid die van de platte soort, ongemeen snel en kragtig werken, en, na een weinig gestens om den kring der Steentjes;

zeer

zeer ſpoedig voortſchuiven; dog welke Steentjes, zoo men my naderhand berigt heeft, overvloedig bekend zyn.

Inmiddels vond ik my, des daags daar aan, vereerd met een bezoek van den Wel Ed. Geſtrengen Heer, Schepen, *Gronovius*, zo beroemd wegens zyne bedrevenheid in de Natuurlyke Historie, als geagt om zyne dienstvaardige hulp aan alle onderzoekeren der Natuure. Ik nam de vryheid van dien Heer na de gemelde Steenen te vraagen, en hy berigtte my, dat die ſoort van Steenen, zedert eenigen tyd, in 's Hage, alwaar zyn Wel Ed. Geſtrenge thans, wegens de Stad Leyden, in de Rekenkamer gecommitteerd is, als wat nieuws en byzonders bekend waren geworden; maar dat hy dezelven, na een ryp onderzoek, hield voor marmeraartige Jaspisſteenen, en de uitwerking voor niets anders dan eene kalkaartige gesting.

Nademaal nu dit denkbeeld, volkomen, met het voorheen gemelde vermoeden overeenſtemde, zettede het my ten ſterkſte aan, om 'er nog nadere proeven op te neemen. Ik heb ten dien einde verſcheiden Steenen uit het Kabinet onzer Leidſche Univerſiteit beproefd, en bevonden, dat meest alle plat geſleepen Zeekeitjes van een marmeragtigen aart, of die met ſtoffen of deelen van Dierlyke Verſteeningen vermengd zyn, deeze eigenſchap bezitten. Byzonder heeft zulks plaats in eene ſoort van ſteentjes, die men *Lapides Nummularii* of Penningſteenen noemt; en vooral ook in harde verſteende Ammonshoorntjes, welken aan de eene zyde plat geſleepen zyn. Wyders hebben zy allen deeze byzonderheid gemeen, dat zy, na dikwils herhaalde indompelingen in den Azyn, eindelyk hunne kragt verliezen, of dit verſchynſel niet meer vertoonen.

Wanneer men dit alles behoorelyk in aanmerking neemt, verleent het ons, naar myn inzien, geen geringe opheldering van dit verſchynſel, het welk in den eerſten opſlag zoo verwonderlyk voorkomt; en wy vleien ons de oorzaak van het zelve, langs dien weg, ten minſte ten grootſten deele, ontdekt te hebben.— Men legt zulk een Steentje, met deszelfs platte zyde, op de effen oppervlakte van een wel verglaasd, of porceleinen bord, op een plat ſtuk glas of iets diergelyks, en giet 'er vervolgens Azyn op. Dit heeft ten gevolge eene gesting; waar op de werkende opbruiſchingen der Lugtbolletjes, die daar door gebooren worden, naar alle zyden trachten uit te vlieden. Ter deezer oorzaake ziet men, dat 'er, op een zekeren afſtand van den omtrek van 't Steentje, een witte kring ontſtaat, in welks midden het Steentje ligt. Ondertusſchen verzamelen zig, tusſchen de twee vlakten, naamlyk die van het Steentje, en die van het Bord of Glas enz. allengskens

kens meer uitgestende deeltjes. En deezen, geen vryen uittogt vindende, blyven tusſchen de gemelde vlakten vereenigd, tot dat zy ſterk genoeg geworden zyn om door eigen kracht te ontvlieden; wanneer zy zulks met zo veel gewelds doen, dat zy het Steentje als opligten, en 't zelve, te gelyk met hunne uitbarſting, voortſchuiven. Na deeze uitbarſting blyft het Steentje eene wyle tyds ſtil liggen, en vervolgens ontſtaat 'er weder eene diergelyke werking; 't welk beurtlings zo lang duurt, tot dat 'er eene geheele verzadiging plaats hebbe; of tot dat al het Alkalyne, dat van eene Kalkaartige of Dierlyke zelfſtandigheid is, verteerd zy; of, gelyk men anders zegt, de gesting verzadigd is.

Ziet daar onze ondervinding, nopens de thans zoo veel gerugtsmaakende Azynſteenen; mitsgaders myne gedagten over de oorzaak van derzelver werking. Ik heb het niet ondienſtig geoordeeld een zuiver verſlag van deeze naſpooringen te geeven, en myn gevoelen duidelyk open te leggen, om dus de waarheid en tevens de oorzaak van 't verſchynſel, zoo als 't aan my is voorgekomen, den Liefhebberen gulhartig onder 't oog te brengen. Veelligt kan het mededeelen hier van dienen, om misleidingen, die 'er by onkundigen uit voort zouden kunnen ſpruiten, af te wenden. En mogelyk zal het deskundigen te meer gelegenheid geeven, om, niet tegenſtaande de eenvoudige uitwerking der gesting genoeg bekend zy, een nader onderzoek te doen, op de werking der aantrekkende en afſtootende deelen; mitsgaders naauwkeuriger te bepaalen, in hoe verre de vlakke ſlyping der gemelde Steenen hier, als eene oorzaak van dit verſchynſel, medewerke. Daarenboven laat dit verſchynſel, dat, ſchoon het anderen moge bekend zyn geweest, my nog niet bekend was, en hoe eenvoudig het ook zy, als men 't dus beſchouwt, niet na de verdere opmerking der Natuurkundigen te verdienen, met opzicht tot de uitwerkſelen van beweeging en voortſchuiving; waar over wy thans niet wel breeder kunnen handelen. Genoeg zy het voor tegenwoordig het algemeen ten ſpoedigſte aan te bieden, 't geen wy, raakende de zoogenoemde Azynſteenen, door proefneeming weeten; en verder ons gevoelen, nopens de oorzaak van dit verſchynſel, het nadere onderzoek der Liefhebberen aan te beveelen.

BESPIEGELING VAN HERFSTMAAND.

De tweede Meimaand heeft ons verlaaten. Hoe zwak waren de laatste poogingen der Natuure, die, in den Zomer, door hitte afgemat en aamegtig geworden, zich scheen te zullen herstellen! Wy hebben 'er ons, hoe vlugtig en kortstondig het genot ook ware, in mogen verlustigen. De bewustheid van een vast naderend ongunstiger Jaargetyde deedt ons die laatste gaven des Zomers te raade houden, en met zuinigheid, gebruiken. Heldere dagen mogen wy nog genieten. Hoe gelukkig, dat de Jaargety-verwisselingen, schoon met snelle, egter met geregelde, schreeden voortgaan, en wy niet, met éénen stap, uit de hitte des Zomers in den guuren Herfst treeden. Welk een geweld zou zulks op onze Gestellen doen? Wiens gezondheid geen last lyden? Hoe zou het tooneel rondsom ons, van vervrolykend en opbeurend, een somber en neerslagtigmaakend vertoon aanneemen? Een gewisse ondergang dreigde als dan de geschaapene Natuur; alles verwilderde; eene akelige verwarring, zonder hoope van die ooit te regt gebragt te zien, stondt onvermydelyk te wagten.

Laat ons het oog om hoog heffen tot dien GOD, die deeze wyze en goede schikking maakte, en met den Psalmdichter betuigen: „ HEERE, de dag is uwe, ook is de nagt uwe, gy „ hebt het licht en de zonne bereid. Gy hebt alle paalen der „ Aarde gesteld, Zomer en Winter, die hebt gy geformeerd". Laat ons, met dankbaarheid, gedenken aan de beloften des ALLERHOOGSTEN, weleer NOACH gedaan, naa het weder opdroogen des Aardryks, en het doen bedaaren van den Zondvloed, die de Jaargetyden als onder een mengde. „ Voortaan, alle de dagen der Aarde zullen Zaaijinge en Oogst, „ Koude en Hitte, Zomer en Winter, Dag en Nagt niet „ ophouden".

Het alverheugend Zonnelicht verwydert zich van onze Noordlyke Gewesten; by den *Groenlander* staat de lange en bange Winternagt eenen aanvang te neemen. Welk een aandoenlyk vertoon, de Zon te zien ondergaan, en niet, dan naa verloop van eenige Maanden, haar aangenaam schynzel te mogen verwagten! Veele bewoonders dier ongunstige Wereldstreeken spoeden zich Zuidwaards, om, zo lang mogelyk, het schynzel der Zonne te genieten; en 'er zo veel vroeger weder mede bestraald te worden. Wy zien, naa dat de Zon, in de Weegschaal, dag en nagt in even gelyke deelen verdeeld heeft, dat groote Daglicht, in de andere helft zyns loopbaans, den

den weg voortzetten. De bewoonders van de andere zyde des Aardkloots ontvangen de langere dagen, zo lang gemist; het is onze beurt die te derven: wy hebben de voordeelen des Zomers genooten, en zyn bezig den voorraad, ons daar door verleend, op te leggen en te verzorgen. —— Verheugt u, Zuidlyke Volken! over deeze Jaargety-verwisfeling! Dat de Zon uwen bevroozen grond ontdooije, uwe Planten koestere, en u leevensbehoeften verzorge! Wy hebben, dit Jaar, ons deel: waar voor wy danken; terwyl onze Menschliefde voor u dien zelfden Zegen afbidt. „ Hebben wy niet allen „ één Vader, heeft niet één GOD ons gemaakt"? Ja, Natuurgenooten! hoe verre ook van ons verwyderd, de algemeene band der Menschlykheid bindt ons zamen. Wy zullen, als onze Dagen veel korter dan de Nagten worden, ons verblyden over uw heil: onze verbeelding zal in uwen zegen deelen.

Dan, wat zwerft myne Befpiegeling in Noorder-en Zuiderftreeken? —— De Herfstmaand biedt, van nader by, genoeg aantrekkelyke voorwerpen. Het blad moge het leevendig groen van 't jeugdig Voorjaar lang verlooren, en die fterkte, als in den Zomer, niet meer hebben; een doodsch geel moge 'er doorfchynen, nog zyn de wandeldreeven aangenaam, en bieden lust aan de oogen. Het Land draagt en voedt het tiërig Vee, dat ons, by aanhoudenheid, de nutfte gefchenken dagelyks oplevert, of voor den flagtbyl opgroeit, en wakker uitzettende den Veeman vermaakt. Hy meet den omtrek van den nederhangenden buik, hy ftreelt den vetten kosfem, en voelt alle deelen nauwkeurig; reeds eenen overflag maakende van de winst. Dankt den Hemel, ô Land- en Veelieden! die uwe Runderen gefpaard, en nog gezond in de weiden ziet; dat zy voor de vinnige pest behoed blyven!

—— —— thans is 't de tyd, die door gewas,
En vee, en wild, en vlugt, de wereld zegent,
En vet vergaêrt uit koud en krimpend gras
Of kruid en loof, by wylen nat beregend.

De Oogst, met hoe veel yvers in Oogstmaand ook voortgezet, is nog niet afgedaan. De Bouwman vondt nog overvloed van bezigheid. De fchoone dagen, die de Herfstmaand oplevert, doen hem de regenagtige van de Oogstmaand vergeeten en inhaalen. Wie kan zich op dit vertoon wederhouden met den *Abtswoudfchen Dichter*, te midden van de Landbezigheden zingende, uit te roepen.

Zie, hoe 't geluk, dat bly en onbelet,
Zyn kruin verheft, nog hooger dan de Starren,
Op d'aarde neêr zyn groote voeten zet
Daar nu zo lief Gods zegening blyft marren.
't Ryk naajaar ſtort een' gullen overvloed
Van ryp gewas in 's Menschdoms open wenſchen.
Hoe leeft de vreugd, wiens landheil zuider gloed
Noch noorder kou dêen kwynen of verſlenſen!
Zy trekt een' goên, een wonder ſchoonen prys
Uit boomgaard, beemd, gebergte, dal en akker;
Al de aarde is een gezegend paradys,
Haar voedſterzugt blyft wenschbaar voor ons wakker.
Dit 's winst by ſlaap ——— ———

Dat de Lente vry op ſchoone gezigten booge, ons op de mildſte geuren onthaale, en met verrukkende verwagtingen ſtreele. Dat de Zomer de vrugten zette, ſtoove, doe zwellen, en eenige tot volkomene rypheid brenge. De Herfst geeft het vol beſlag aan alles, wat Lente en Zomer onvoltooid gelaaten hadden.

——— ——— 't Ooft, nu volgroeid en heusch
Vernaamt ge, ô tyd, die eeuwig zwiert en dwerelt,
Nog nauwlyks, toen de blonde dag een reus
De blauwe nagt een dwerg was, in de wereld.
Zo deelt d'Olyf, om zyn pryswaardigheid,
Een heilig merk van den Godlieven vrede
Zo deelt, met zoet en vriendelyk beſcheid,
De vygeboom nu ſchoone vrugten mede.

Welk een wellust den welvoorzienen Boomgaard in te treeden; hoe pryken de hooge Appel- en Peerboomen, vol toelachende vrugten; die met eenen geelen, rooden, en purperverwigen glans door het groen der bladeren heen ſchitteren, en, met nedergeboogene takken, de vrugt als in den mond doen groeien.

Zie ginds ontbloot de Hovenier
Zyn zwang're boomen, volgelaaden
Met edle vrugten, door het gloeiend zonnevier
Thans gaar geſtoofd, van hun cieraaden,
En ziet zyn moeite en zorg betaald
Nu hem zyn hof zo mild op 't eelſte fruit onthaalt.

Dit is thans de onvermoeide bezigheid onzer Landsgenooten, die de ſtreeken onzes Lands bewoonen, waar het Vrugtgeboomte den rykdom der Ingezetenen uitmaakt. Zy haasten zich. — Een donkere lugt dreigt een hevige windvlaage aan

te

te voeren,en hun met schade. —— Man Vrouw en Kinderen, alles wat de handen ten voordeele reppen kan, is in de weer. By volle korven past een vrolyk en vergenoegd gelaad. Zy voeren het geplukte onder het dak. De hoop van winst doet de dankbaare Huisgezinnen vrolyk zingen, met vreugde eeten. De vrugten, die van koelen Herfstdauw glimmen, zetten hun aan om den waaren roem des milden Gods te verbreiden.

Minder woelens en leevens bespeurt men in de Boomgaarden, op Buitenplaatzen, als mede in de Tuinen der Stad- en Dorpelingen; doch het inzamelen der Vrugten bekroont den wensch der eigenaaren. Zy hebben, in de dagen en uuren van uitspanning, zich vermaakt met het bloeien, zetten, en zwellen der Boomvrugten na te gaan, en plukken den gegroeiden eigendom, met een byzonder genoegen. De bezorgde Huismoeder rekent het niet beneden zich een aandagtig oog te laaten gaan over dit bedryf, en 'er op te passen, dat geen aangestooke vrugt, agtloos onder de gaave vermengd, die aansteeke en alles bederve: zy stelt 'er eer in, om zuiver, en fris Ooft op tafel te kunnen zetten, en langduurender Keukenvoorraad te hebben. In den Winter zal zy zich over deeze bezorgdheid verheugen, en haare Egtgenoot haar deswegen danken; terwyl de Dogter, over de goedkeuring aan Moeder gegeeven, verblyd, haar de Huishoukunde in dit deel afziet.

Dit inzamelen der vrugten is een der laatste Tuinvermaaken. De rypende Druif en eenige laate Vrugten lokken nog, op eenen schoonen dag, den Stedeling na buiten. Het spadekomende Gebloemte verciert het Bloemperk. De Moestuin geeft nog volop.

De Herfst

—— —— draagt, aan zyn grove hand
Een' breeden korf, gepropt met duizend dingen,
't Vermogen braaf van lugt, en vloed, en land
Wier gaven nu malkanderen verdringen.

Hoe druk is het op Beurs en Markt. De gewoone voorraad wordt verhandeld, vertierd, verzonden. Hoort ANTONIDES daar van aanheffen.

Hier zeilt de Houtvloot aan met honderd zwaare scheepen,
Die in den schoot van 't Y de Noordsche bosschen sleepen;
Matroos, gemoedigd door zyn winst, begroet alrée
Zyn jonge Vrouw, die t'huis gesmoord in harte wee
Den Hemel smeekt, dat hy zo lang de wilde baaren
In toom hou, tot het schip komt voor de paalen maeren;

En Volkert, haare min waardeerende uit haar trouw,
Zyn fpaarpot uitfchudde in den fchoot van zyne Vrouw.
Dan wenscht zy hem het woord wêer uit den mond te kyken,
Te hooren hoe veel winst de reeders zullen ftryken.

——— ——— ——— ——— ———

D'Oostzee heeft uit de Beld en Zond, als uit twee monden,
Zich van haar fchat ontlast, en die aan 't Y gezonden,
Gelyk ze jaarlyks pleeg. ——— ——— ———

——— ——— ——— ——— ———

Het vrugtbaar Pruisfen fchenkt in volgelaaden Kaanen
Voor overvloed van geld een ryken fchat van graanen.

——— ——— ——— ——— ———

De graanvloot, die in ly daar agter blyft laveeren
Komt met de Dantziker pontkamer ons vereeren
En brengt heel Poolen en Podalia aan graan;
Bekwaam de wereld uit haare akkers te verzaan.
Met Haver, ed'le Tarwe en alle korenzaeden.

——— ——— ——— ——— ———

Maar roem niet al te trotsch op uw gewas en koren,
ô Poolen, dat zo ver met uwe grenzen fpringt,
Dien ongemeeten kreits van korenryken dwingt
Zuidbeveland alleen, de fchuur der Zeeuwfche baaren,
Myn Vaderland, braveert met fchooner Korenaaren.
De milde Ceres heeft hier laatst haar throon gebouwd
En 't veld gehuldigd met een' tabbert, geel van goud.

Alle deeze woelige tooneelen, vol fchoonheden en vrugten des zaligften Saifoens, die ons nu opgetoogen houden, ftaan binnen kort toegefchooven te worden, als dikke nevels onzen dampkring vervullen, als regenvlaagen uit zwangere wolken nederftorten, en ftormen op de vleugelen des winds aangieren. —— Dan het lust ons niet die guur- en ongeftuimigheden des Herfsts, in onze Befpiegelingen, te vervroegen. Ras, ras genoeg, zullen zy ons omringen, op ons aan vallen, en ftoffe van overdenking opleveren.

VERHANDELING, STREKKENDE OM TE TOONEN, HOE VERRE 'S MENSCHEN VRYHEID GAA, IN HET GEBRUIK MAKEN VAN DE DINGEN, DIE ONS IN DE NATUUR VOORKOMEN.

(Vervolg en Slot van bladz. 368.)

VAn de befpiegeling, in 't voorgaande overwogen, nu tot het dadelyk gebruik maken overgaande, komt het ons voor,

voor, dat de eerste pligt van den Mensch, ten opzigte van het gebruik maken der dingen, die ons in de Natuur voorkomen, hier in bestaat, dat de Mensch alle behoorelyke vlyt en naarstigheit moet aanwenden, om zich zelven een gedeelte dier Schepzelen te verzorgen; welken de Algoedheit geschikt heeft, om ten zynen nutte te dienen. Het is zyn pligt, zyne vlyt aan te wenden, om 'er zich zo genoegzaam een voorraad van te verzorgen, dat hy 'er zich, buiten de volstrekte nooddruft, ook mede verkwikken kan, en anderen die elendig, die behoeftig zyn, die aan alles gebrek lyden, daar uit kan ondersteunen. Daar is geene reden, om den Mensch de vryheit te ontnemen, van zich op dusdanig een wyze, door naarstigen en vlytigen arbeit namentlyk, meester te maken van een gedeelte dier goederen, welke de Weereld in zo ruimen overvloed oplevert. Ik heb op eene andere plaats reeds aangewezen; welke nadeelige gevolgen 'er voor het algemeen uit zouden voortvloeien, byaldien men daar omtrent geheel nalaatig ware. Het zal 'er, dierhalven, nu meer op aankomen, om na te gaan, hoe men die door naarstigheit verkregen goederen hebbe aan te leggen. Zo min als 't ons verboden kan worden, onze vlyt aan te wenden, ter verkryginge van eenige Goederen, uit dien ryken overvloed, even zo min kan het tegengesproken worden, dat wy op deze wyze een wettigen eigendom over dezelven verkrygen. Van dien is de Mensch Heer en Meester; hy beschikt 'er over naar zyn welgevallen; hy maakt 'er gebruik van met eene volkomen vryheit; en deze Vryheit gaat zo ver, dat zy door niemand betwist kan worden, ten zy de Mensch tot een volslagen misbruik overslaa; wanneer de Wetten der Overheid tusschen beiden komen, om deze Vryheit te bepalen, en het misbruik tegenstand te bieden. —— Deze verkregen goederen nu, hebben wy matiglyk te gebruiken, tot ons noodwendig onderhoud, en tevens tot verkwikking des levens. —— Wy hebben 'er ons daarenboven van te bedienen, om 'er onzen noodlydenden Evenmensch mêe te helpen, om dien te ondersteunen of te verkwikken. En dit maakt geen gering gedeelte van het aangename, van het genoegelyke van ons leven uit; want nooit kan de Ziel verrukkelyker aandoeningen en gewaarwordingen ondervinden, dan die, welke de bewustheid van wél gedaan te hebben, hem verleent.

Men kan zich verder ook nog op eene andere wyze een wettigen eigendom aan veele goederen, boven 't geen wy volstrekt van nooden hebben, bezorgen. Menschen, welken rykelyk met de goederen der Fortuin, zo als men die gewoon

is te noemen, bedeeld zyn; dat is, zulke Lieden, welken rykdommen en schatten bezitten, deze verkrygen, door het uitschieten van hun geld, een wettigen eigendom op vele goederen, welken alleen dienen, om hunne genoegelykheden uit te breiden, en hun leven hier op aarde aangenaam te maken —— De Metalen, waar uit het geld geslagen word, hebben eene zekere willekeurige waarde verkregen, waar door zy, in onzen tegenswoordigen levensstand, volstrekt noodwendig, volstrekt onontbeerlyk zyn; nademaal de Mensch zonder dezelven niet zou kunnen bestaan. Deze tog zyn de middelen, waar door wy ons van al het noodwendige verzorgen; hier door verkrygen wy alles, wat ons leven verkwikkelyk kan maken. Deze Middelen zyn zo veel als schakels, waar door alles aan elkanderen verbonden is, en alles op eene geschikte wyze geschied. Hier door word de meerdere dikwils den minderen dienstbaar; en de mindere blyft echter, over het algemeen, van den meerderen afhangen. —— Hier door is het, dat wy elkanderen de behulpzame hand bieden. —— Hier door vliegt de een den anderen te hulp. Hier door worden de grootste gevaren getart, als de nood aan den Man komt. Hier door beschermd men Land, Vryheid en Godsdienst; Haardstede en Altaren hangen 'er van af; onze allerwaardste panden worden 'er door beschermd; en, om het met één woord te besluiten, door deze middelen verschaffen wy ons zelven, ons Geslagt, en allen die ons dierbaar zyn, eene geruste veiligheid; terwyl wy anderen, die van gebrek zouden moeten vergaan, daar door in hunnen kwynenden staat opbeuren, van het noodwendige voorzien, en hun eenige verkwikking des levens bezorgen kunnen.

Maar, zal iemand veelligt vragen, is het egter niet misdadig, en dus ten hoogsten af te keuren, dat menschen, welke een overvloed van schatten bezitten, zo ruim een gebruik van de Weereldsche goederen nemen, als wy dagelyks voor onze oogen zien? —— Dog indien wy den zulken een ruimer gebruik van de Weereldsche goederen ontzeggen, hoe veel zal het Gemeen 'er niet by lyden moeten? De groote Schepper heeft ook ongetwyffeld, niet zonder de gewigtigste reden, in eene welgeregelde Maatschappy, onderscheiden rangen en staten doen plaats grypen. Schoon het gansche Menschdom, uit éénen bloede, voortgebragt zy, en de eene Mensch natuurlyk niet voortreffelyker zy dan de andere; zo zyn de hooger en lager standen, in 't Maatschappelyk leven, egter niet voor loutere harsenschimmige verbeeldingen te houden. Vorsten, Koningen, Prinsen en Grooten der Aarde, zyn wel allen in

de Natuur menſchen; dog zy bekleeden waardigheden, die hen boven het Gemeen verheffen, en deze onderſcheiding daalt af tot op het geringſte zoort. Menſchen, die dit niet willen erkennen, zyn niet geſchikt voor de Zamenleving. — Om deze reden kan ik geenzins zien, dat men het voor misdadig moet houden, wanneer de zodanigen zich een ruimer gebruik der Weereldſche goederen toeëigenen, dan anderen, die minder van de Fortuin bedeeld zyn. — Hun ſtaat vordert onderſcheiding; hunne ſchatten moeten niet onnut ledig liggen, en tot een ontzaggelyken hoop opgeſtapeld worden. Neen! Door deze middelen moeten anderen van het noodig onderhoud, dat zy buiten dit zouden derven, voorzien, en vele Armen onderſteund, geholpen, en verkwikt worden. — Dus doende zal de Maatſchappy der menſchen gevoegelyk ſtand houden, en de beste Orde plaats vinden. — Ieder ontvangt op deze wyze zyn beſcheiden deel, geſchikt om hem te vergenoegen en te verkwikken. Het genoegen beſtaat juist niet in den overvloed, maar in de wel te vredenheit met zyn deel; en dit kan in minderen zo goed plaats grypen, als in zulken van een hooger rang. Men gaat hier allen als ter Markt; zy, die veel bezitten, hoopen, buiten het noodwendige, nog duizend andere dingen; daar zy, die weinig bezitten, alleen maar hoopen, 't geen zy hoogst noodig hebben. Ondertusſchen krygt elk een genoegzamen voorraad tot 's levens onderhoud, en tevens min of meer tot verkwikking. — De Natuur is veelal met weinig te vreden; en laat zich dikwils vry ſchielyk vergenoegen. Het waar genoegen ontvlugt vaak de Paleizen der Grooten, om inwoning te nemen onder de lage daken. Wanneer men zich te veel verzaad, word de eetlust bedorven; zy die zich ſpaarzaam verkwikken, ſmaken doorgaans meerder genoegen dan dezulken, welken dagelyks in de Vermaken zwemmen. Egter vordert de ſtaat van zaken, zo als zy thans zyn, dat zy, die vele goederen bezitten, ook veel noodig hebben, en veel moeten aanwenden, om hun genoegen levendig te houden. Hier door brengen zy aan den anderen kant weder zeer veel toe, om hen, die in een lager ſtand geplaatst zyn, van het noodwendige te voorzien; ten einde hun het leven aangenaam, en zich zelven gelukkig te maken.

Hoe dwaas redeneeren dierhalven zulke Miſanthropiſche Wysgeeren, die alle menſchen, naar den mismaakten vorm van hunne eigen wangeſtalte, veranderd begeren; die wanen; dat de Weereld beter zou zyn, indien men van duizend en duizend dingen, die ons in de Natuur bejegenen, een walg had-

hadde; die willen, dat elk Mensch eene gestrenge levenswys moet aannemen, waar door hy zich van bykans alle de goederen dezer Weereld onttrekt; ten einde niet door de zelven van het pad der Deugd afgeleid, en in het onherstelbaar verderf, gesleept te worden; daar tog alle de goederen van de Weereld vergankelyk, kortstondig, en zeer verleidend zyn.

Dan, schoon men dit te wraken hebbe, word 'er egter, aan de andere zyde, geen geringe oplettendheit gevorderd, om zyn gedrag zo in te rigten, als betamelyk is. Zeer ligt slaat de Mensch, tot overdaad geneigd, over tot Losbandigheden; en hy verslaaft zich zelven, van den rykften overvloed der aardsche goederen walgende, door een onmatigen lust gedreven, aan de ongeoorlofdste misbruiken. —— Door de natuurlyke verdorvenheit aangespoord, geeft hy zich over aan de dartelste Wellustigheden; en begeert niets anders, dan de zondige en verdorven lusten van het Vleesch te verzadigen; welken niet te verzadigen zyn, nademaal de eene lust den anderen ogenbliklyk voortteelt. — Hier moet men gevolglyk wel toe zien, op dat men, om de eene klip te vermyden, niet op de andere nederstorte; en dit is te meerder noodig, daar den Mensch niets bezwarelyker, niets moeijelyker schyne te vallen, dan zich op het regte spoor te houden. Velen tog raken aan 't dwalen, en houden een koers, die onvermydelyk ten verderve leid; het welk te meer geschied, om dat de gevarelykste klippen zo na aan den versten koers liggen, dat men 'er veelal op verzeile, voor men 'er een genoegzaam bezef van heeft.

Met 's Menschen handel omtrent de Schepzelen, buiten hen bestaande, is 't gemeenlyk zo gelegen, dat hy, als by verrassing, of by gebrek van eene genoegzame onderscheiding, tot buitenspoorigheden vervalt. 'Er is, tusschen het regt gebruik en het misbruik eener zake, dikwils zo gering een afstand, dat men zeer oplettend zyn moet, wil men denzelven niet, met ver de meesten, ongemerkt over 't hoofd zien, en, het een voor het ander nemende, wanen een goed gebruik te maken van iets; terwyl men den eersten stap doet, om het te misbruiken. —— De Losbandigheit grenst zo na aan het geoorloofd Vermaak, dat men dikwils tot het eerste vervalt; terwyl men meent zich nog binnen de palen van betamelykheit te houden. —— Overdaad is, met eene ruime levenswys, in de uiterste grenzen als vereenigd. Mildadigheit en Verkwisting loopen in zekere einden als te zamen in één. Yverige Arbeidzaamheit grenst in haar uiterste aan de Schraapzugt. Tusschen de Spaarzaamheit, in hare buitenste Grenspalen, en

en de gierigheit is bezwarelyk eenig merkbaar verschil te ontdekken. De betamelyke Vrolykheit en Verlustigingen zyn, met de Wellusten en de ongebonden Dartelheit, de een in hare hoogste graden, en de laatsten in haren laagsten trap, als zamen vermaagschapt. De geoorloofde Uitspanning loopt, met de Verwaarloozing van zynen tyd, dikwils van de eene tot de andere ongevoelig over. —— Ik zou hier meer kunnen byvoegen; dog om niet te breed uit te weiden, zal ik het 'er by laten; vertrouwende dat myne Lezers genoeg in staat zyn, om, eene Deugd en de tegen overgestelde Ondeugd met elkanderen vergelykende, derzelver Grenzen te ontdekken, en te bepalen, hoe gering ook de afstand tusschen beiden zy, als ze in hare uiterste grenzen beschouwd worden.

Hoe ligt ondertusschen de Mensch deze eindpalen overschryde, en van het betragten der Deugd tot die Ondeugd, welke 'er regelregt tegen aanloopt, vervalle; hoe vaak zy, die Goederen bezitten, en in het midden van de Weereld moeten leven, die in rang en hoogheit verheven zyn, op deze doodelyke klippen schipbreuk lyden, leert ons de dagelyksche bevinding overvloedig genoeg. Het valt hun bezwarelyk den gulden middelweg te houden; duizend gelegenheden doen zich by hen op, die Luiden van eenen minderen rang niet genaken; des moeten zy te nauwkeuriger op zich zelven agt geven. — Maar aan den anderen kant, hebben zy ook weer duizend gelegenheden, om te kunnen wél doen, om nuttig te zyn aan de Maatschappy, om eene menigte huisgezinnen te spyzigen, om den nooddruftigen te ondersteunen, en de Deugd van Weldadigheit op allerleie wyzen, omtrent hunnen Evenmensch, uit te oefenen. —— Zy bezitten vele goederen, tot welker bestiering en onderhouding, zy de hulp van minderen noodig hebben. Hunne huizen, hun Stoet, hunne Heerlykheden, Buitenplaatzen, Landeryen of Tuinen verschaffen een dagelykschen arbeit aan vele menschen, die, door hunne vlyt en naarstigheit, talryke gezinnen voeden en onderhouden kunnen. — Dus worden de Grooten, de Aanzienelyken der Aarde, de vermogende en ryke Lieden, de eerste en geschiktste Dienaars der gansche Maatschappy; de Onderhouders der Natie, de Vermogendste steunen des Volks, en, met één woord, de eerste en voornaamste kragt van een Ryk of Landschap. Dat deze een ruimer gebruik van de goederen der Weereld maken, is ten hoogsten noodzakelyk en nuttig voor het algemeen. Dog erkent men, dat het Luiden van den allerlaagsten stand onteert, als zy tot laagheden vervallen, die hen beneden het Menschdom vernederen; hoe veel te meer

zal

zal zulk een gedrag niet te laken zyn in de Edelen, in de voornaamste, in de vermogenste Lieden. Wanneer zy tot Brasseryen, Wynzuiperyen, en tot onbetamelyke slempmalen overslaan; zy mogen de edelste Wynen inzwelgen, en de kostelykste spyzen opdisschen; ze zyn Brassers en Wynzuipers; ze zyn ter veragting by God en al het Volk. —— Wanneer zy een onrein, een ergerlyk, een onbetamelyk leven leiden; schoon zy het, onder den naam van Galantery, met de Aanzienelykften der Sexe plegen; wanneer zy hunne vermogens en goederen dermate misbruiken, dat al wat redelyk is zich daar over schamen moet, en zulks den rang, waar in zy geplaatst zyn, onteerd, dan worden zy, in de zamenleving, de veragtelykste, de verderfelykste Schepzels.

Dit schandelyk misbruik van de dingen der Weereld is ten sterkste te wraken; hier tegen behoort een ieder op zyne hoede te zyn; ten einde hy, in welken stand ook geplaatst, de Weereld gebruike, maar niet misbruike. Wanneer men het gestel der menschen oplettend gade slaat, ontdekt men wel dra, dat ieder een zeer gevoelig, zeer vatbaar is, voor onderscheiden aandoeningen, zo wel voor vermakelyke als onaangename; deze aandoeningen werken op eene verschillende wyze, naar mate dat iemand met verschillende neigingen, of hoedanigheden, begaafd zy. Door behulp onzer Zintuigen, worden wy zeer vele en onderscheiden Vermaken deelagtig; het gezigt, het gehoor, de smaak en 't gevoel, die allen verzorgen ons een groot aantal van aangename gewaarwordingen; en vele vermakelyke aandoeningen vloeijen ons allerwege toe, uit de verbazende Verscheidenheid der dingen, met welke de Wyze Schepper de Weereld verrykt heeft. —— Al wie dit in opmerking neemt, moet in waarheid overtuigd worden, dat hy gevormd is, om de Schepzelen in 't milde ryk der Natuur voorkomende, te gebruiken. —— Met dezen te beschouwen, zich in dezelven allerwege te verlustigen, maakt hy een allertreffelykst, een allergeschikst gebruik der dingen; en langs dien trap klimt hy voegzaamst op tot den Oorsprong, dien de eer van alles toekomt. —— Hoe vele Schepzelen, in eenen lageren rang beneden ons geplaatst, zyn slegts vatbaar voor vleeschelyke en ruwe Vermaken, die blootelyk in de voldoening hunner lusten bestaan? —— Maar wy Menschen zyn van verhevener Natuur, onze Aandoeningen zyn edeler, veel fyner, veel voortreffelyker. Die der eersten bestaan in ruwe, in stoffelyke bewegingen; maar de onzen klimmen hoger, onze onstoffelyke Ziel smaakt; wy hebben onstoffelyke gewaarwordingen. —— Egter zyn wy niet zonder dierlyke

be-

bewegingen; ver van daar! Wy hebben een dierlyk gestel, en by gevolge ook zulke Aandoeningen, die met stoffelyke voorwerpen voldaan worden. —— Hier door kunnen wy een dubbel gebruik der dingen maken; wy kunnen dezelven doen dienen, om ons stoffelyk deel te voeden, te onderhouden en te verkwikken; en tevens om onzen Geest te verlustigen.

Dit laatste hebben wy boven alle andere Schepzelen hier op Aarde vooruit; genen hunner zyn vatbaar voor die Verhevenheit. De Mensch alleen, met een redelyken Geest begaafd, kan zich op eene Geestelyke, op eene Hemelsche wyze vermaken, en in de Schepping verlustigen. — Hy alleen kan zich eerbiedig verwonderen, over de groote Werken Gods, de verbazende Gewrogten in de Natuur, de bestiering en onderhouding aller dingen; en die dit doet zal altoos wederhouden worden van een schandelyk misbruik; die zal in tegendeel, Gods Eer en zyn Geluk beoogende, steeds het edelste gebruik van 't geschapene maken.

Dat de Mensch dan altyd in ernstige overweging neme, hoe hy, als een Redelyk Wezen, gehouden zy, zich betamelyk te gedragen in alle zyne handelingen, omtrent het gebruiken dier dingen, welken hem, in de Weereld, voorkomen; dat hy altoos gedenke, hoe 't een zyner voornaamste pligten zy, 'er een dadelyk gebruik van te maken; aangezien de einden en oogmerken des Scheppers zulk een gedrag, op de nadrukkelykste wyze, van hem afvorderen. —— Dan de Mensch zy tevens, terwyl hy werkelyk gebruik maakt van de dingen deezer Weereld, ten zorgvuldigste op zyne hoede, om niet tot een schandelyk misbruik der buiten hem bestaande Wezens over te slaan. —— Dat wy ons nimmer door onze driften, welken van zo een edel gebruik voor den Mensch zyn, slaafagtig laten wegslepen, tot alle ongebondenheden en ongeoorloofde wanbedryven. Laat ons dezelven integendeel altoos onder ons bedwang houden. Men zie dan toe, dat men zich niet overgeve aan losbandigheden, aan een onbetamelyk gedrag, in Ontugtigheden, Brasseryen, Wynzuiperyen, Verkwistingen en Slemperyen, of eenigerleie ongebonden levenswyze. Dat wy in tegendeel leeren, matig, regtvaardig en Gödzalig te leven in de tegenwoordige, om dus eene gegronde hoop te hebben, op eene bestendige Gelukzaligheid, in de toekomende Weereld.

C. V. D. G.

BYZONDERHEID, RAAKENDE DEN HEER DE MONTESQUIEU.

„IK heb mynen Landgenooten meenen dienst te doen, met door „het volgend geval een voorbeeld van Edelmoedigheid, van Onder-en van Kinderliefde te geeven, dat te opmerkzaamer is; dewyl „men op deszelfs egtheid kan staat maaken. Het is voor weinig tyd in „eenige Fransche Nieuwspapieren, door den Heer MIGNARD geplaatst, „die het van een ouden Vriend van den beroemden MONTESQUIEU „had, die zelf een ooggetuige van het geval geweest was".

De jonge Robbert stondt te Marseille op het strand te wagten, dat iemand zig van zyn Schuitje bedienen wilde. Een onbekend Persoon stapt in het zelve; maar maakte zig gereed om daar oogenblikkelyk weder uit te gaan; zeggende tegen Robbert, die tot nog hadt op den kant gestaan, dat hy in een ander Schuitje gaan wilde; dewyl de Geleider van dit zig niet vertoonde. —— Dit bootje is het myne, Myn Heer, zeide Robbert, gelieft het u, buiten de haven geroeid te worden? —— Neen myn Vriend; het is nog maar een uur voor den avond, ik wilde slegts wat heen en weder vaaren, om den frisschen en schoonen avondstond te beter te genieten; maar gy schynt my het voorkomen niet te hebben van iemand, die voor den staat, waar in ik u thans zie, gebooren is. —— Uwe gissing is gegrond, Myn Heer, en ik ben in de daad niet het geen ik schyn; het is niet dan om te meer geld te winnen, dat ik dit beroep des Zondags en op Feesttyden waarneeme. —— Foei! gierig te zyn in uwen ouderdom; dat ontsiert uwe Jeugd, en het belang, dat uw gelukkig voorkomen met den eersten opslag voor u doet neemen. —— Helaas, Myn Heer, indien gy wist waarom ik zo sterk verlang geld te winnen, indien gy my beter kende, zoud gy by myne smart niet die voegen, van in my zulk een laagen inborst te onderstellen. —— Misschien heb ik u ongelyk gedaan, myn Vriend, maar dan hebt gy u kwalyk uitgedrukt. Laat ons afvaaren, dan kunt gy my uw geval verhaalen.... Wel nu, myn lieve Vriend, zeg my nu, waar in uwe ongelukken bestaan; gy hebt my genoeg ingenoomen, om belang in dezelve te stellen. —— Ik heb my slegts over één ongeluk te beklaagen, Myn Heer. Myn Vader is in de boeijen, zonder dat het my nog mogelyk is hem te verlossen. Hy was een Makelaar in deze stad; uit zyne bezuinigde penningen, en die van myne Moeder, die handel in modes dreef, eene portie in de lading van een Schip genoomen hebbende, dat naar Smyrna bestemd was, heeft hy zelf op de verkoop zyner goederen willen passen, en die geenen uitkiezen, welke hy in ruiling meende t'huis te brengen. Het Schip is onderwege door een Zeeroover genoomen, en naar Tetuan opgebragt: alwaar myn ongelukkige Vader, met het overig Scheepsvolk, tot Slaaf gemaakt is. Daar moeten drie duizend guldens voor zyn losgeld zyn, maar gelyk hy zig uitgeput hadt, om zyne onderneeming te gewigtiger

ger te maaken, zyn wy nog ver af van die som by één te hebben. Myne Moeder en myne Zusters werken ondertusschen nagt en dag; ik doe dit insgelyks by mynen Meester, in het beroep van Juwelier, dat ik omheld heb; en ik zoek, gelyk gy ziet, op de Zondagen en Feestdagen ook nog iets te winnen. Wy bezuinigen zelfs de allernoodigste behoeften; één klein kamertje maakt het verblyf uit van ons ongelukkig huisgezin. Ik dagt eerst dat het my mogelyk zoude zyn, de plaats van mynen Vader te gaan bekleeden, en hem te verlossen door zyne ketenen te draagen; ik was zelfs gereed dit Ontwerp te gaan uitvoeren, toen myne Moeder, ik weet niet hoe hier van verwittigd, my verzeekerde dat het even onuitvoerlyk als harssenschimmig was, en alle Scheeps-Kapiteinen, die na de Barbarysche Kust stevenden, deedt verbieden my aan hun boord te neemen. — Krygt gy nog zomtyds tyding van uwen Vader; weet gy wie zyn Patroon is te Tetuan, en hoe hy daar behandeld wordt? —— Zyn Patroon, Myn Heer, is Opziener van des Konings Tuinen; men behandelt hem met Menschlievenheid, en het werk, dat hy te verrigten heeft, is niet boven zyne kragten; maar wy zyn niet by hem om hem te vertroosten, om hem te verligten; hy is ver van ons, ver van eene geliefde Vrouw, en van drie Kinderen, die hy altoos met tederheid beminde. —— En welk een naam heeft uw Vader te Tetuan. —— Geen anderen, Myn Heer, dan hy hier te Marseille voerde; zyn naam is Robbert. —— Ha, Ha? Robbert, by den Opziener der Tuinen. — Uw ongeluk treft my; maar in gevolge uwe gevoelens, die zulks verdienen, durf ik u een gunstiger lot voorspellen, en ik wensch het u van harte toe.

Toen de avond gevallen was, kreeg Robbert bevel om aan te leggen. De Vreemdeling sprong uit de schuit; en zonder hem den tyd te geeven van stil te leggen, of zyn touw vast te maaken, gaf hy Robbert zyn beurs, en maakte zig met zulk eene spoed weg, dat het dezen onmogelyk was, zelfs zyne erkentenis te betuigen. In deze beurs waren zeven dubbelde Louizen aan Goud, en vyftien guldens aan Zilver. Deze verbaazende edelmoedigheid boezemde onzen Jongman het hoogst denkbeeld, aangaande de gevoeligheid van den onbekenden, in; maar het was te vergeefsch, dat hy wenschte hem te ontmoeten, hem dank te zeggen. Zes weeken na die gebeurtenis ziet dit deugdzaam huisgezin, dat onvermoeid bleef voortwerken om de geheele som vol te maaken, op zekeren middag, terwyl zy bezig waren een eenvoudig middagmaal, uit brood en drooge amandelen bestaande, te gebruiken, den ouden Robbert aankoomen, zeer netjes gekleed, die hen in hunne droefheid en elende verrast. — Ag, myne dierbare Vrouw! Ag, myne lieve Kinderen, hoe hebt gy my zo schielyk, en op zulk eene ryke wyze kunnen verlossen! Ziet eens hoe of gy my hebt uitgerust, en dan die vyftig Louizen, die men my geteld heeft, toen ik naar boord ging, alwaar myne vragt en verteering in voorraad betaald was? Hoe zal ik, zal ik zo veel liefde,

zo

zo veel yver, kunnen vergelden, en voornamelyk die ysfelyke bekrompenheid, waar in gy u voor my gesteld hebt? De verbaasdheid van de Moeder beneemt haar eerst het vermogen om te antwoorden; zy kan slegts haar Man omhelzen, en in traanen smelten; haare Dogters doen het zelfde. Wat den jongen Robbert betreft, hy blyft onbeweeglyk op zyn stoel zitten, en valt eindelyk van zig zelven. De traanen, die zy gestort heeft, geeven de Moeder eindelyk haare spraak weder; zy omhelst op nieuw haaren Man, ziet haaren Zoon aan, en hem zynen Vader wyzende, zegt zy: *Zie daar uwen Verlosser.* Daar moesten drie duizend guldens voor uw losgeld weezen, wy hadden maar ruim de helft van die som by één, waar van het grootst gedeelte door den arbeid en de liefde van uwen Zoon is overgewonnen. Die eerbiedwaardige Zoon zal Vrienden gevonden hebben, die, door zyne deugden getroffen, hem zullen geholpen hebben, en dewyl hy reeds in het begin van uwe slaverny stil het ontwerp maakte van uwe plaats te gaan bekleeden, is het zonder twyfel aan hem, dat wy ons geluk verschuldigd zyn; hy heeft ons ook de verrasfing van het zelve willen laaten. Zie hoe hy is aangedaan, en laat ons hem helpen? De Moeder vliegt naar hem toe, zyne Zusters insgelyks. Het is niet dan met veel moeite dat men hem van zyne bezwyming doet bekoomen. Hy slaat zyne kwynende oogen op zynen Vader neder, maar hy heeft nog de magt niet, om een woord te spreeken.

Van zynen kant eensklaps peinzend en stilzwygend, schynt de oude Man geheel verslaagen; zig vervolgens tot zyn Zoon wendende: Ongelukkige! wat hebt gy gedaan? Hoe kan ik u myne verlosfing verschuldigd zyn, zonder my zulks te beklaagen? Hoe kon zy een geheim blyven voor uwe Moeder, zonder ten koste van de deugd gekogt te zyn? In uwe jaaren, en Zoon van een ongelukkigen, van een Slaaf, krygt men op geene eerlyke wyze zulk eene som by één als gy noodig hadt. Ik beef als ik denk, dat uwe Ouderliefde u schuldig gemaakt heeft; stel my gerust, wees openhartig, en laat ons alle sterven, indien gy hebt kunnen ophouden deugdzaam te zyn. — Bedaar, myn Vader, antwoordde onze Robbert, met moeite opstaande, omhels uwen Zoon; hy is dien dierbaaren naam niet onwaardig; schoon niet gelukkig genoeg om u te hebben kunnen toonen, hoe waard die hem zy. Het is niet aan my, of aan ons, dat gy uwe vryheid verschuldigd zyt. Ik ken onzen Weldoener, myne Moeder. Die Vreemdeling, die my zyn beurs gaf, deedt my verscheide vraagen. Ik zal myn leven doorbrengen met hem te zoeken; ik zal hem vinden; hy zal de vrugt zyner weldaaden koomen genieten, en met ons de zoetste traanen storten. De Zoon verhaalt zynen Vader het voorgevallene met den onbekenden, en stelt hem dus, aangaande zyne vrees, gerust.

De oude Man Robbert vondt welhaast Vrienden en hulp. De gewenschte uitkomsten overtreffen zyne hoop, en bekroonen de meeste zy-

zyner onderneemingen. Op het eind van twee jaaren ziet hy zig ryk; zyne kinderen, bezorgd en gelukkig, smaaken met hem en zyne Vrouw een genoegen, dat niet door eenige onaangenaamheid gestoord zou geworden zyn, indien de geduurige navorschingen van den Zoon naar dien verborgen Weldoener, het voorwerp van hunne erkentenis en van hunne wenschen, hadt kunnen ontdekken. Hy ontmoet hem eindelyk op een Zondag morgen; terwyl hy alleen langs de haven wandelde. *Ag! myn Beschermengel!* Dit was al wat hy zeggen konde; terwyl hy zig aan zyne voeten wierp, voor welken hy spraakloos nederzeeg. De onbekende haast zig hem te helpen, en komt eindelyk zo ver dat hy hem weder tot zig zelven bragt; hy vraagt hem daar op schielyk naar de oorzaak van die ontroering. —— Ag, Myn Heer, kan u die onbekend zyn! Hebt gy Robbert en zyn ongelukkig huisgezin vergeeten, dat gy weder gelukkig gemaakt hebt met het zelve eenen Man en Vader te schenken? — Gy vergist u, myn Vriend, ik ken u niet, en het is u onmogelyk my te kennen; want ik ben een Vreemdeling te Marseille, en hier slegts drie dagen geweest. —— Dat alles kan waar zyn, Myn Heer; maar herinner u dat gy, zes-en-twintig Maanden geleeden, ook hier waart; uw vaaren in de haven, het deel dat gy in myn ongeluk naamt, de vraagen die gy my deedt, aangaande omstandigheden, die u eenige opheldering konden geeven, en u dus in staat stellen onzen Weldoener te worden. Kunt gy, Verlosser van mynen Vader zynde, vergeeten dat gy een geheel huisgezin behouden hebt, dat thans niets meer, dan uwe tegenwoordigheid, te verlangen heeft? Onttrek u zelven niet aan onze wenschen, neem deel in onze vreugde, kom de traanen uwer aandoeninge, met die van onze erkentenis, vermengen... Gaa met my — Zagt, myn Vriend; ik heb het u reeds gezegd, gy bedriegt u. — Neen, Myn Heer, ik kan my niet vergissen..... uw gelaat is te diep in myn hart geprent, dan dat ik u niet herkennen zoude. Kom, bid ik u... De jonge Robbert neemt hem daar op onder den arm, met een zagt geweld; terwyl het Volk van alle kanten om deze beide Persoonen by één vloeit.

De onbekende zegt daar op met eene forsse maar deftige stem: Myn Heer, dit Toneel vermoeit my, zonder u licht te geeven. Eene treffende gelykheid van wezenstrekken veroorzaakt uwen misslag; herroep uwe reden, gaa naar uw huis, en tragt die bedaardheid weder te krygen, die gy my schynt nodig te hebben. ——— Welk eene wreedheid! Weldoener van ons allen, waarom door uwen tegenstand, door uwe weigering, het geluk te verminderen, dat wy aan u verschuldigd zyn? Zal ik my vergeefsch aan uwe voeten werpen, en zult gy wreed genoeg zyn om de hulde onzer dankbaarheid te weigeren, die wy reeds zo lang gewenscht hebben uw aandoenelyk hart te moogen doen? En gy, myne Medeburgers! welken de wanorder en de verwarring, waar in gy my ziet, moeten vertederen, vereenigt u met my, om hem, de oorzaak van ons geluk, te helpen

beweegen, om met my ons, nu gelukkig, huisgezin zelve te gaan beschouwen. De onbekende houdt zig ondertusschen stil; en toen alle zyne kragten inspannende, en zynen moed herroepende, om de verleiding van de aangenaame genieting, die men hem aanbiedt, te weerstaan, ontsnapt hy de verbysterde en verwilderde oogen van den jongen Robbert, en laat de vergaderde menigte in de verwondering over eene edelmoedige heldhaftigheid, waar van men naauwlyks wedergaâ zoude vinden. Droefheid en spyt neemen, in het hart van den braaven Robbert, de plaats van hoop en ontroering; men is verpligt hem tot zynent te brengen; alwaar eindelyk, gelukkig, een vloed van traanen hem aan het gevaar van zyne aandoeningen ontrukte. De Vreemdeling, waar van hier melding gemaakt is, zou altoos onbekend gebleeven zyn, indien niet eenige Bedienden, by den dood van hunnen Meester, een bankbriefje van 3750 guldens, die van Cadix aan ROBBERT MAYN gezonden waren, gevonden, en hem van dat geld rekenschap gevraagd hadden; dog uit enkele nieuwsgierigheid; dewyl het briefje voldaan was. Die bekende Engelsche Bankier antwoordde daar op, dat hy dit geld gebruikt hadt om een Burger van Marseille, Robbert genaamd, die Slaaf te Tetuan was, te losfen, op bevel van CHARLES DE SECONDAT, Baron van MONTESQUIEU, President a Mortier, in het Parlement van Bourdeaux (*a*). Schoon deeze geleerde Man door zyne Schriften, allen even sterk vervuld van zugt tot waarheid en liefde voor het Menschdom, zig zelf eeuwigduurende gedenktekenen heeft opgerigt, heb ik egter geoordeeld dat een eenvoudig Verhaal van dit geval regt geschikt was om hem met het Menschdom, wegens zyn verlies bedrukt, nader bekend te maaken als een zagt, een teder Wysgeer. —— Ô Vertroostende Wysbegeerte, welk eene eerbied en wat ontzag drukt gy niet in alle harten, wanneer die geenen, welker verstand hunne Medemenschen kan verlichten, beter en gelukkiger maaken, de eersten zyn om het voorbeeld van deugd te geeven!

V.

(*a*) De Heer *de Montesquieu* reisde veel, en bezogt voornamelyk dikwyls zyne Zuster, Mevrouw *d'Hericourt*, die te Marseille gehuwd was.

EGTE GEDENKSCHRIFTEN VAN DEN BERUGTEN JEMELJAN PUGATSCHEW OPROERMAAKER IN RUSLAND, DIE DEN NAAM VAN PETER den III AANNAM.

„ SChoon de naam en eenige der jongste lotgevallen van PUGATSCHEW, die onlangs het Hof van *Rusland* veel moeite veroorzaakte, uit de dagelyksche Nieuwspapieren van dien tyd be-

„ kend genoeg zyn, zal het vermelden van eenige zyner vroegere „ leevens-omſtandigheden, geen onvoeglyke plaats in ons Mengelwerk bekleeden. Men heeft hem doorgaans aangemerkt als een „ woest Mensch, geheel van Letterkunde en Beſchaafdheid ontbloot; dan een echt Leevensverhaal van deezen Bedrieger, in „ *Rusland* uitgegeeven, 't welk wy in deezen zullen volgen, zal ons „ daar van andere denkbeelden inboezemen. De rol, welke deeze „ zonderlinge Man geſpeeld heeft, doet het van belang worden hem „ van nader by te kennen".

JEMELJAN PUGATSCHEW was de Zoon van ISMAILOW PUGATSCHEW, een Opperhoofd der *Coſakken*, aan de oevers van de Rivier de *Don* woonagtig, uitmuntend door zyne dapperheid en bedryven in de Oorlogen, tusſchen Czaar PETER den GROOTEN en CAREL den XII, Koning van Zweeden. Hy ſneuvelde, gelyk hy altoos gewenscht hadt, in het veld, overdekt van wonden, in den ſlag tusſchen de *Turken* en de *Rusſen*, by *Bucharest*, in 't laatſte van 't jaar 1734; laatende JEMELJAN, zyn eenigen Zoon, toen een Kind, onder de zorge van eene Moeder, die, eene nieuwe egtverbintenis aangegaan hebbende, deezen haaren Zoon, op eene onmenschlyke wyze, verwaarloosde. Een Oom van hem, in *Poolen*, nam hem onder zyne beſcherming; daar leefde hy in het Gezin van een' Edelman; waar hy zich de *Franſche*, *Italiaanſche*, *Poolſche* en *Hoogduitſche taalen* eigen maakte, en alzins blyken gaf van eenen vluggen geest. Vervolgens keerde hy, met zyn Oom, na zyn eigen Land, en zette zich neder onder de *Coſakken*, die de bosſchen van *Ukranie* bewoonen.

Deeze *Coſakken* waren oorſpronglyk *Poolſche Boeren*, die als Krygslieden in *Ukranie* gediend hadden tegen de *Tartaaren*, wier zwervende leevenswyze zy eenigzins navolgden, dikwyls, by groote hoopen, van het eene gedeelte des wyduitgeſtrekten *Rusſiſchen Ryks* na het andere verhuizende.

JEMELJAN werd, naa den dood zyns Ooms, een Opperhoofd onder dit zwervend Volk, en voerde, door zyne meerdere kunde, een ſtaatsbeſtuur in, zeer ſtrekkende tot het geluk zyner Afhangelingen, die, gelyk de meeste *Coſakken*, op de oevers van den *Don*, in eenen geduurigen Oorlog met de nabuurige *Tartaaren* leeven. Onder de Vreemdelingen, die tot den hoop behoorden, over welken JEMELJAN het opperbewind hadt, bevonden zich twee bekwaame Mannen, die, door eenen onderneemzieken geest aangedreeven, hem uit *Poolen* vergezeld hadden; de een was BOISPRE, een *Noorman*; de ander CAPELINI te *Florence* geboortig. Deezen waren hem van uitſteekenden dienst, in het onderwyzen en beſchaaven zyner gansch ruwe medegenooten.

In een hunner ſtrooperyen, hadden zy eene groote Vastigheid der *Tartaaren* verwoest, een zeer ryken buit, en eene menigte van gevangenen bekomen; onder deeze was eene Vrouwe van eene zonderlinge ſchoonheid, MARVEA geheeten. Welhaast werd JEMELJAN op haar

haar dermaate verliefd, dat hy haar trouwde volgens de gewoonte deezes Volks.

De bekoorlykheden deezer Vrouwe maakten eenen diepen indruk op het hart van PUGATSCHEWS *Italiaanschen Vriend*, die, uit hoofde van MARVEA's deugdzaamheid, geen kans ziende, haar te verleiden, vast besloot op de eene of andere wyze zynen snooden lust te boeten. Weinig tyds daar naa, deedt 'er zich een noodlottige gelegenheid op. PUGATSCHEW hadt beslooten een Troep zyner Vyanden, die hem dikwyls van een der kleine Eilanden in den *Donau* nadeel toegebragt hadden, uit te rooijen; het grootste gedeelte zyner Krygsmagt verzameld hebbende ging hy op den tocht, laatende zyn Gezin in een der plaatzen, op den oever dier riviere. NAGOWSKI, een *Poolsch Bevelhebber*, werd tot dekking van die Sterkte agter gelaaten, en CAPELLINI, onpasselykheid voorwendende, ontsloeg zich daar door van mede te gaan.

In 't digtst van een verbaazend groot bosch, digt by deeze verblyfplaats, hadt de *Italiaan* een diep hol ontdekt, bykans geheel en al met geboomte overgroeid, en deeze plaats uitgekoozen, om 'er zyn snood opzet te volvoeren. Volgens een gemaakte afspraake, verliet NAGOWSKI, de Sterkte, en, in eenige dagen niet wederkeerende, stelde men vast dat hy doorgegaan was. Op zekeren morgen, wandelde *Marvea*, alleen van eene Vrouwe vergezeld; *Capelini* geweigerd hebbende mede te gaan, onder voorwendzel, dat, zyne onpasselykheid toegenomen zynde, de rust hem noodig was. *Marvea* en haare Gezellin keerden niet weder. 'Er ontstondt eene algemeene ongerustheid. *Capelini*, wiens onpasselykheid door dit geval scheen toe te neemen, speelde zyne rol meesterlyk, en beschuldigde, in zyne geveinsde raadloosheid, den *Pool*, met het schoffeeren van de Vrouw zyns Vriends.

De zaak droeg zich dus toe: deeze twee Schurken hadden afgesprooken, dat, wanneer *Capelini* eene vermeerdering zyner onpasselykheid zou voorwenden, *Nagowski* na het bewuste hol zou gaan, en de gelegenheid waarneemen om *Marvea* te vatten: die deed zich op. —— Het zien der Vrouwe, die haar vergezelde, maakte eerst den Schurk verleegen, die door een belommerde plaats alle de beweegingen dier Vrouwen waarnam; hy besloot egter deeze gelegenheid niet te laaten voorby glippen. Het Monster zag, met een wreed genoegen, haar allengskens naderen tot de plaats, bestemd, om de schoone *Tartaarinne* te verbergen. Als zy zo verre genaderd waren, dat haar geschreeuw niet kon gehoord worden, kwam hy uit zyne hinderlaage en ging agter de boomen langzaam voort; op eenige schreeden by deeze ongelukkige Vrouwen genaderd, gaf hy, met het gevest van zyn zwaard, de verschrikte Gezellinne van *Marvea* een stoot, dat zy beweegloos en als zonder leeven voor zyne voeten nederviel; hy nam *Marvea* op, en bragt haar, zonder één woord te spreeken, in het hol, geen twintig schreeden van daar.

Zyn

Zyn eerste zorg was de ongelukkige Juffrouw, die door schrik buiten zich zelve was, te doen bekomen. Dit verrigt hebbende, ging hy na de andere Vrouwe, en bragt haar desgelyks in 't hol.

Marvea, door hartzeer overmand, weigerde het langen tyd eenig voedzel te neemen; doch haare Gezellin, die niets van dit alles begreep, en misschien laager van Ziel was, dan de Vrouw van *Pugatschew*, troostte zich in haar ongeluk, en gebruikte te haarer verfrissinge, 't geen *Nagowski* haar aanboodt.

In 't einde kwam *Capelini*, om zyn snood opzet te volvoeren, poogende door de wreedste bedreigingen haar te beweegen; doch, wanhoopende om over de deugd zyner gevangene te zegepraalen, pleegde hy geweld, en boette zynen lust.

De tyd van *Pugatschews* wederkomst naderde, en *Capelini*, die middelerwyl zyn post in de Sterkte hadt waargenomen, begon zeer bedugt te worden, dat zyn schelmstuk aan den dag zou komen. Dewyl de eene misdaad de andere voortbrengt, dreef de vrees, van ontdekt te zullen worden, dien snooden aan om den medegenoot zyner boosheid *Nagowski* neer te zabelen, en kort daarop vermoordde hy de ongelukkige Vrouwe, die *Marvea* in dit akelig verblyf vergezelde. Deeze, die getuige was van dit moorddaadig bedryf, maakt zich gereed om het zelfde lot te ondergaan, 't welk zy met vreugde zou gesmaakt hebben; maar *Capelini* wilde haar behouden, hadt voor dit bosch te verlaaten, en was op een middel bedagt, om die ongelukkige Juffrouw na *Poolen* te voeren.

Terwyl hy dien aanslag beraamde, kwam *Pugatschew* van den Krygstocht te rugge, met de overwinning bekroond; de geveinsde *Italiaan* verhaalde hem met een vertoon van de grootste ontroering en schriklyke vloeken, dat, staande den veldtocht, zyne Vrouwe met *Nagowski* was doorgegaan; en dat hy, vrugtloos, het nauwkeurigst onderzoek, en alle moeite gedaan hadt, om ze te ontdekken en te agterhaalen. *Pugatschew* borst op dit berigt in traanen uit, en de trouwlooze *Capelini* stortte 'er geen minder.

Twee dagen verliepen 'er eer CAPELINI na het hol kon gaan: werwaards hy stilletjes gevolgd werd door BOISPRE, die hem eenigen tyd verdagt gehouden hadt van eene misdaadige liefde tot MARVEA, en geen geloof sloeg aan het schoonschynend verhaal door dien *Italiaan* aan PUGATSCHEW gegeeven. Op de intrede in dit naar verblyf, ontdekten BOISPRE, en twee Mannen, die hem vergezelden, met moeite het ongelukkig slachtoffer, 't welk nog juist zo veel levenskragten hadt dat het hunnen bystand kon verzoeken. CAPELINI, over deeze ontdekking verbaasd, viel voor de voeten van BOISPRE, zyn' geweezen vriend, neder, biddende terstond den dood van zyn hand, of de vryheid, om te mogen vlugten, te ontvangen. BOISPRE beval, zonder hem met een antwoord te verwaardigen, zyne twee dienaars hem te vatten, en vaardigde onmiddelyk een hunner af na PUGATSCHEW, met de tyding dat hy MARVEA ontdekt hadt, by welke hy bleef om in haar uiterste by te staan.

 Het

Het Opperhoofd der *Cosakken* vervoegde zich, zonder uitstel, na de aangeweezene schuilhoek der wreedheid, gevolgd door eene menigte van zyne aanhangers: wanneer BOISPRE hem by de hand nam, en op CAPILINI wyzende, zeide, „ zie daar den schaaker van uwe vrouw!" PUGATSCHEW, getroffen door dit zeggen, zou terstond zyn wraak aan den *Italiaan* gekoeld hebben, doch werd hier in door BOISPRE en andere wederhouden, die hem tot zyne trouwe Egtgenoote bragten; deeze zag hem niet naderen of zy noemde hem met verrukking, en stierf in zyne armen. Dit aandoenlyk tooneel vervulde de harten van dit onbeschaafde volk met hartzeer en schrik. PUGATSCHEW, niet in staat om dien schok te verduuren, viel spraaken bezefloos op den grond neder, en werd, in dien staat na de Sterkte gebragt, waar hy eenigen tyd in de uiterste zwaargeestigheid sleet; die waarschynlyk zeer slegt afgeloopen zou zyn, hadt de sterkte zyner gesteltenisse en het oppassen zyner Aanhangeren niet medegewrogt tot zyn beterschap.

De haatlyke CAPELINI werd, door de *Cosakken*, tot eene zonderlinge straffe verweezen wegens de gruwzaame wandaaden door hem gepleegd. Men veroordeelde hem om aan het doode lichaam van den snooden NAGOWSKI vastgemaakt, en dus aan de armen opgehangen te worden, tot hy stierf. Dan PUGATSCHEW beval dat 'er een einde aan 't leeven van dien elendigen gemaakt werd door hem 't hoofd af te houwen, als hy één dag, volgens het vonnis, gehangen hadt.

Wy weeten verder niets van deezen zonderlingen Man, tot den tyd toe dat hy in *Russischen dienst* tradt, en in denzelven verscheide blyken gaf van moed en beleid.

Hy bevondt zich by het beleg van *Berlyn*, in de maand October des Jaars 1760, door de Veldheeren TOTTLEBEN, CHERNICHEW en LASCY ingenomen; hy was de eerste Man, die, aan 't hoofd van eene party Cozakken, de wallen beklom. Zyn gedrag, geduurende het beleg, prees hem by den Generaal TOTTLEBEN zo zeer aan, dat deeze menigmaal gemeenzaam met hem omging. Eene aanmerking, door deezen Generaal op PUGATSCHEW gemaakt, was, hoe vreemd het moge schynen, de eerste oorzaak, dat deeze, eenige jaaren laater, den tytel van PETER den III aangenomen hebbende, in *Orenburg* dien bekenden opstand verwekte. Men verhaalt 'er het volgende van.

Wanneer TOTTLEBEN deezen dapperen *Cosak* in zyn tent liet komen om hem te bedanken voor het blyk van onverschrokkenheid door hem gegeeven, was deeze terstond getroffen over de volkomen gelykheid tusschen deezen Persoon en den Keizer, en gaf, te dier gelegenheid, zyne verwondering aan alle de byzynde Officieren te kennen. Naa vernomen te hebben van welk eene afkomst PUGATSCHEW was, merkte de Generaal aan, dat hy, van wege de volmaakte gelykheid in weezenstrekken en gestalte, zeer wel voor 's Keizers Broeder zou kunnen gaan: en vroeg, boertende, „ Of „ zyne Moeder ooit aan het Hof van *Holstein*, (de geboorteplaats

„ van

„ van PETER den III,) geweest was." PUGATSCHEW antwoordde. „ Neen, zyne Excellentie; maar myn Vader is 'er menigmaalen ge„ weest." De snedigheid van dit antwoord deedt het gezelschap verwonderd staan over den *Cosak*.

TOTTLEBEN, zich tot den Graaf LASCY wendende, voer voort. „ Maar in ernst, ik heb noit iemand gezien, die zo volmaakt „ op onzen Vorst gelykt als deeze knaap: en, indien wy, door „ een ongelukkig toeval, ('t welk de Hemel verhoede!) oit on„ zen Vorst verlooren, gelyk de *Portugeesen* eertyds hunnen „ Koning DON SEBASTIAAN, deeze JEMELJAN zou het niet bezwaar„ lyk vinden de onkundigen te bedriegen; die gereedlyk zouden ge„ looven dat hy de eerste Persoon in 't Ryk was."

Deeze betuiging, die TOTTLEBEN verre was van aan te merken, als een voorspelling om de rol welke PUGATSCHEW, eenige jaaren laater, zou speelen, maakte een' diepen indruk op den laatstgemelden, die, vóór zyne te regtstelling verklaarde, dat dit zeggen des Generaals hem altoos in den zin gespeeld hadt, en dat, wanneer hy den dood van den ongelukkigen PETER den III vernam, de woorden van den Generaal TOTTLEBEN, gelyk hy het uitdrukte, „ hem een Godspraak toescheenen, die hem tot het Ryk en tot „ Eere riepen."

Terwyl PUGATSCHEW in *Russischen dienst* was, leefde hy in het grootste vertrouwen met zynen ouden Vriend BOISPRE, die *Ukraine* met hem verlaaten hadt, en als Ingenieur tegen de *Pruissen* diende. Korten tyd, naa de bemagtiging van *Berlyn*, verliet PUGATSCHEW, van zynen Vriend vergezeld, het leger; dewyl hy een *Russisch officier* van hoogen rang gewond hadt.

Zy toogen na *Weenen*, waar onze *Cosak* het Character van een *Venetiaansch Edelman* aannam, en zyne rol zo wel speelde, dat hy, zonder het minste agterdenken, toegelaaten werd by de voornaamste *Familien* in die Hoofdstad. De Jufferschap was inzonderheid op zyn gezelschap gesteld, en de jonge Graavinne van C—, liet zo veel genegenheid te hemwaards blyken, dat BOISPRE zynen Vriend raadde haar ten Huwelyk te vraagen.

Deeze Juffrouw stamde af van een zeer aanzienlyk geslacht, en liet zich diets maaken, dat een Huwelyk met den Graaf ZANARDI, voor wien PUGATSCHEW zich uitgaf, eene zeer voordeelige party zou weezen. Om kort te gaan, het leedt niet lang of deeze waaghals hadt bekwaamheid genoeg om den Vader dier Juffrouwe te doen gelooven, dat hy weezenlyk die Edelman ware, en het huwelyk werd daar op met veel pragts voltrokken.

't Gebeurde, dat de *Venetiaanen*, met het Keizerlyk Hof eenig verschil hadden, en een Gezant na *Weenen* zonden om die zaak in der minne by te leggen. Deeze Staatsdienaar stondt niet weinig verzet als hy hoorde dat de Graaf ZANARDI onlangs aan eene Vrouwe

van rang te *Weenen* getrouwd was; wel weetende dat de *Familie* der ZANARDI reeds voor lang was uitgestorven.

'Er ontstondt een vermoeden dat onze Graaf een Bedrieger was, en het strekte, buiten twyfel, tot zyn geluk, dat hy, op den tyd van de aankomst diens Gezants, voor eenige dagen met den ouden Graaf gegaan was na zyn Kasteel by *Neubausel*.

BOISPRE haastte zich terstond na de gemelde plaats, en gaf zyn' Vriend berigt van het gevaar 't welk hy liep. Zonder ontroerd te schynen, verhaalde de vermeende ZANARDI zyne Vrouwe en den Graaf, dat een zyner byzonderste Vrienden, in een tweegevegt, zyn party gevaarlyk gewond, en de vlugt genomen hadt in het Hotel van den *Venetiaanschen Gezant*. „ Ik moet, voegde hy 'er ne„ vens, terstond na *Weenen* vertrekken, om dien Staatsdienaar, „ voor zyne goedheid, te bedanken, en myn Vriend herwaards te „ brengen, op een plaats veel veiliger dan waar hy zich nu be„ vindt."

Dit voldeedt den niets kwaads vermoedenden Graaf en zyne Dogter; en de twee Waaghalzen gingen rechtstreeks na *Weenen*, verscheide mylen van het Graaflyk goed afgelegen. In de Hoofdstad gekomen, wist ZANARDI in 't Paleis zyns Schoonvaders te geraaken, en maakte zich meester van eene menigte Juweelen, Goud en Zilver, 't welk hy aanstonds aan eenige *Jooden* verkogt. Hier op *Weenen* terstond verlaatende, namen zy hun weg na de grenzen van *Poolen*, die zy schielyk bereikten; alle de nasspeuringen van den Graaf, die woedende geworden was over den snooden trek hem gespeeld, te leur gesteld hebbende.

Van den opstand door hem in 't *Orenburgsche* aangeregt, waar hy zich uitgaf voor PETER den III, voorwendende, door eene byzondere tusschenkomst der Voorzienigheid, gered te weezen uit de handen zyner moordenaaren, en dat het gerugt van zyn dood alleen een verdichtzel was, ten Hove verzonnen om het Volk onder het juk der tegenwoordige onregtmaatige Regeeringe te doen bukken, —— van den Aanhang daar verworven, —— van zyne verrigtingen, — van de moeite door het *Russische Hof* aangewend om dien opstand te stillen, — en het eindelyk bemagtigen deezes Bedriegers, zyn de Nieuwspapieren vol geweest, en wy zullen met het herhaalen hier van onze Leezers niet lastig vallen; alleen ten slot aanmerkende, dat hy op den 21 January des Jaars 1775, eene allerstrengste doodstraffe ondergaan heeft.

PROGRAMMA

VAN HET BATAAFSCH GENOOTSCHAP DER PROEFONDERVINDELYKE WYSBEGEERTE TE ROTTERDAM.

Het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelyke Wysbegeerte te Rotterdam heeft in deszelfs Algemeene Vergaderinge, gehouden den 14 van Augustus 1775, na dat de Præsident Directeur de Heer Marinus Schouten, *Stads Vroedmeester*, aan de Vergaderinge van alle de ingekomen stukken en voorgevallen zaaken verslag gedaan had, geoordeeld:

Dat op de Vraag: *welke zyn de middelen om op zee in storm, gematigd en stil weder, den loopstreek der stroomen zeker, of ten minsten zekerer, dan tot nog toe bekend is, te weeten?* voorgesteld in den Jare 1773, om beantwoord te worden vóór den 1. Maart 1775, geene voldoende Antwoorden zyn ingekomen, waarom die zelfde Vraag andermaal word voorgesteld om te beantwoorden voor den 1. Maart 1776.

Dat de Vraag: *welke zyn de redenen of oorzaaken, waarom 'er op de uitgaande Schepen der Nederlandsche Oostindische Maatschappye, vooral van hier tot aan de Kaap de Goede Hoop, thans meerder volk sterft dan voorheen, en meer dan, zoo als uit de berigten schynt, by andere Natien? en welke zyn, behalven de reeds bekende, de beste Behoedmiddelen om zulks te voorkomen?* voorgesteld om beantwoord te worden voor den 1. Maart 1775, door geene der ingekomen Verhandelingen zoo voldoende beantwoord is, dat men 'er den Prys aan heeft kunnen toewyzen; hoewel het Genootschap erkent, dat 'er twee onder zyn, de eene met de Zinspreuk

Interest meâ & Reipublicæ

de andere met de Zinspreuk

Betracht menschlievend 't nut van volk en vaderland,
Want dit vereischt de pligt van 't burgerlyk verband,

die betreklyk de oorzaaken en behoedmiddelen dier meerdere sterfte zeer nuttige en noodige opgaaven behelzen; doch dat de Schryvers van dezelven aan den eenen kant zich niet genoeg bepaald hebben tot het geëischte in de Vraag, hebbende te breed uitgeweid in oorzaaken, die bereids te voren hebben plaats gehad, en in behoedmiddelen, die reeds door anderen uitvoerig beschreven zyn; en aan den anderen kant niet opgegeven hebben alle de voornaame redenen,

nen, waarom de Oostindische Maatschappy thans meer dan voorheen in het geval is, om haare schepen met zulk een tot den Oost-Indischen Zeedienst onbestand volk, als waarin men de voornaame reden van die meerdere sterfte zoekt, te bemannen; noch ook alle de maatregels, welke zy, uit dien hoofde, zou kunnen neemen zoo in de werving om de schepen van beter volk te voorzien, als in de zorgvuldige waarneeming en onderhouding van alle de reeds bekende Behoedmiddelen, ten einde langs deze wegen die sterfte te voorkomen.

Waarom het Genootschap besloten heeft die Vraag ten tweedenmaale voor te stellen om beäntwoord te worden voor den 1. Maart 1776.

Verder herinnert het Genootschap, dat het voor den gemelden 1. Maart 1776, inwagt de Antwoorden op de Vraag in 1774 voorgesteld: *welke Middelen zyn 'er om voortekomen, dat de Roeden der Windmolens niet zoo dikwyls, als gewoonlyk geschiedt, by den As breken, en om te weeg brengen, dat dezelfde Molens met korter Roeden, dezelfde breedte van zeilen, en dezelfde kragt van wind, even sterk werken, en by eene onvoorziene verheffing van wind hare snelheid uit zich zelven maatigen?*

Verders zal het Genootschap, om het één of de twee jaaren, naar goedvinden, een Prys uitdeelen aan hem, die volgens deszelfs oordeel, geduurende dien tyd, de nuttigste *Ontdekking* of *Uitvinding* in eenigen Tak der Proef-ondervindelyke Wysbegeerte gedaan zal hebben, mits dezelve van belang zy, en de Auteur dezelve aan het Genootschap, om ze door het zelve gemeen te maaken, medegedeeld hebbe.

Ingevalle hy, die zoodanige *Ontdekking* of *Uitvinding* zal gedaan en aan het Genootschap medegedeeld hebben, wegens gebrek aan geld of tyd, buiten staat ware, om de Proeven, die ter bevestiginge van dezelve vereischt worden, in 't werk te stellen, zal het Genootschap, zulks goedvindende, zelfs de noodwendigheden daar toe vervaardigen en de onkosten 'er van op zig neemen: voor zoo verre naamlyk deszelfs Fondsen in dezen toereikende zyn zullen.

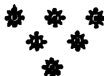
De *Vraagen* zullen ook mogen beantwoord worden door de Leden, die over dezelven niet geraadpleegd zyn, dog de Prys zal alleen toegewezen worden aan het best voldoend Antwoord van den genen, welke geen Lid van het Genootschap is.

De *Antwoorden* op de *Vraagen* en de medegedeelde *Ontdekkingen* moeten niet met den eigen naam der Schryveren, maar met eene *Zinspreuk* geteekend, en met een verzegeld Billet, 't welk dezelfde Zinspreuk tot Opschrift heeft, en waar in der Schryveren naam en Adres gemeld zyn, zeer leesbaar, in 't *Nederduitsch*, *Fransch*, *Engelsch*, *Hoogduitsch* of *Latyn* geschreven, verzegeld en *franco*, voor den bepaalden tyd, gezonden worden aan den *Di-*

rec-

recteur en *Eersten Secretaris* van het Genootschap den Heere L. BICKER, *Medicinæ Doctor*, *Lid van de Hollandsche Maatschappye der Wetenschappen te Haarlem*, *van de Keizerlyke Academie der Natuur-Onderzoekeren*, *Lid-Correspondent van het Genootschap ter aanmoedièinge der Konsten*, *Manufacturen en Commercie te Londen*, *en Lid van het Zeeuwsch Genootschap te Vlissingen.*

De Auteurs zullen de *Verhandelingen*, op welken zy een Prys behaald hebben, niet mogen laaten drukken, dan met goedvinden van het Genootschap, en 'er geen gebruik van maaken, voor dat het Genootschap dezelven zal hebben uitgegeeven, welk laatste mede zal plaats hebben omtrent alle andere *Verhandelingen*, *Ontdekkingen*, *Proeven* en *Waarnemingen*, die men het zelve heeft ter hand gesteld, en welken het zelve, van wien zy ook aangeboden worden, altoos met genoegen zal aanneemen, om, wanneer zy goedgekeurd zyn, onder deszelfs *Verhandelingen* uit te geeven, mits zy met de eigene naamen der Schryveren onderteekend zyn, zullende het Genootschap geen ontfangene Schriften te rug geeven, en aan zig de vryheid behouden, om dezelven geheel, of ten deele, of in 't geheel niet, te doen drukken.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in Augustus 1775.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

	Barometer.			Therm.			Winds Streek.			Weder.
D.	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*mo.*	*mi.*	*av.*	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*Gesteldh.*
1	29.11	29.10	29. 9½	68	75	67	Z W	Z	Z O	Reg. W.
2	— 9½	— 9½	— 9	69	76	70	——	——	Z	—— Wolk.
3	— 9¼	——	— 9½	70	76	71	——	Z W	Z W	Dond.Reg.
4	——	——	—10	70	76	71	Z t W	——	W	H. W. W.
5	—10½	—10½	—10½	71	76	70	N W	N	N O	Dond.Reg.
6	——	—10¼	—10¼	70	66	65	N O	N W	N W	Regen.
7	—10	—10	—10	65	63	65	N W	——	——	Buijig.
8	——	——	——	64	63	63	——	——	——	——
9	— 9½	— 8½	— 8	66	70	67	——	——	Z W	——
10	— 7½	— 9	—10	66	67	65	Z	——	N O	——
11	—11	—10¼	——	67	71	65	W	Z W	Z	——
12	—10	—10	——	69	73	68	——	W	W	Held. W.
13	—10½	—10¾	—11	66	67	65	W t Z	W t Z	——	Buijig.
14	30. 0	30. 0	30. 0½	64	71	65	Z W	W	N W	——
15	— 0½	——	29.11	65	73	64	Z O	O	N O	——
16	29.10¼	29.10½	—11½	64	70	65	O	W	W	——
17	30. 0	30. 0	30. 0½	66	72	64	Z W	Z W	Z W	Held. Reg.
18	——	— 0¾	— 0	71	78	71	——	W t Z	——	Betr. Held.
19	29.10½	29. 8½	29. 8	71	78	73	Z	Z	Z	H. W. W.
20	— 9½	—10	— 9½	68	71	67	W t N	W t N	W t Z	—— ——
21	—10	—10½	——	66	72	67	W	Z W	Z	— Reg.
22	— 7	— 6½	— 9	66	72	66	Z	——	Z W	Reg. Wind.
23	—11½	30. 0	30. 0½	65	73	65	W t N	W t N	W t N	Helder.
24	0. 0	——	——	65	74	67	Z O	O	O	— Wolk.
25	——	29.11	29.10	66	73	66	O	——	——	—— ——
26	29. 8	— 7	— 6½	67	73	67	——	N W	N W	— W. R.
27	— 7	— 8	— 8½	68	74	67	N W	W	Z W	Helder.
28	— 8½	— 8½	——	68	74	68	Z t W	Z t W	Z t W	Buijig.
29	——	— 9	— 9½	67	71	67	Z W	W	W	——
30	——	——	——	67	70	66	——	——	——	——
31	——	— 7½	— 7½	65	69	64	Z	Z	Z	——

Hoogste Barometer d. 30. 0½ }
Laagste Barometer d. 29. 6½ } middelb. d. 29. 9½
Hoogste Thermometer gr. 78. }
Laagste Thermometer gr. 63. } middelb. gr. 70½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

ONDERZOEK NAAR DE REDEN, WAAR BY HET TOEKOMT, DAT DE DEISTEN, IN ONZE DAGEN, ONDER ONS, ZO VEEL VELDS WINNEN.

Men heeft van alle tyden her, en zelfs onder alle Godsdienstige Gezintheden, menschen gevonden, die den Godsdienst, welken zy natuurlyk moesten belyden, in tegendeel veragtten; menschen, die met allen Godsdienst den spot dreeven. Van dit kwaad vind men reeds spooren onder de oude Huishouding; ja 't schynt dat het al begonnen heeft te heerschen, zo dra de menschen zich vermenigvuldigden; en dat het hand over hand is toegenomen, naar dat de menschen verdorvener en hunne harten boozer wierden. Dan wat hier omtrent ook plaats gehad moge hebben in vroeger dagen, nooit heerschte deeze geest zo algemeen, onder eenig Volk, als heden onder de Kristen-Natien. Het Heidendom had zyne Ongodisten, dog ze maakten nimmer een grooten opgang. Onder de Jooden vond men 'er, die den waaren Godsdienst versmaadden; maar 't meerendeel derzulken ging over tot den Afgodsdienst van andere Volkeren; en de Deïstery is in die dagen, toen de Joodsche Godsdienst ten volle stand hield, nooit een heerschend gebrek der Natie geweest. De eerste belyders van 't Euangely ontdekten nu en dan wel zommigen onder hen, welke die zalige blymaar verwierpen, en dezelve, afvallig geworden zynde, voor een opstel van verderflyke Bedriegers hielden; dan derzulker getal was zeer gering. Maar in deze dagen is het onder de Kristenen dermate toegenomen; dat dit wandrogtig kwaad vermoedelyk nimmer, zo lang het Euangely verkondigd is geweest, ja waarschynlyk zo lang de Weereld gestaan heeft, zo veel invloeds gehad hebbe, als in deeze Eeuw. Nooit zag men dit kwaad voorheenen tot die hoogte stygen, daar 't nu toe geklommen is; en men heeft zekerlyk reden om 'er zig grootlyks over te verwonderen. Het licht van 't Euangely schiet thans zulke heldere straalen, en de leer van den Kristelyken Godsdienst word, op eene verstandige wyze, zo duidelyk gestaafd, dat men byna zou moeten zeggen; de menschen sluiten hunne oogen moedwillens,

om de ſtralen van dit heilzaam licht niet te ontvangen. Dit komt te zeldzamer voor, daar de verſtanden der Menſchen thans veel geſleepener zyn, en de Weetenſchappen een hooger trap van volmaaktheid bereikt hebben, dan in voorige dagen. — Men vraagt des, niet zonder reden, waar het van daan kome, dat men den Geest van Deistery, in deze verlichte Eeuw, veel meer ziet doorbreeken onder het Kristendom, dan in voorgaande tyden. De Menſchen, zegt men, zyn over het algemeen verlichter; zy hebben het juk van Bygeloovigheid, en blinde yverzugt voor een heerſchend gevoelen, dat en Reden en Openbaring beiden wraken, van den halze geſchud; en de Geest van vervolging is merkelyk gematigd; desniettegenſtaande is de Deistery en het Ongeloof zo geweldig toegenomen, als nimmer in eene Eeuw vóór de onze. Van waar komt dit? Men heeft 'er reeds verſcheiden oorzaken van te berde gebragt: het lust ons eens dezelven te onderzoeken, wel byzonder met betrekkinge tot ons Vaderland. Daar is 'er, die wanen, dat men de reden hier van by de Geestelykheid zelve vind. Men geeft voor, dat veelen, minder de Waarheid, dan den bedorven ſmaak van het Gemeen, hulde doende, zich doorgaans ſchikken naar de Gemeentens, onder welke zy geroepen zyn; dat ze, het licht van hun Geweten, geleid door de Godlyke Openbaring, niet durvende volgen, de dwaasheden hunner Gemeentens onverhinderd laten voortgaan, zonder zich daar tegen te verzetten; uit vreeze van hunnen aanhang te zullen verliezen, of gevaar te loopen, van in moeilykheden ingewikkeld te worden; of liever, ook wel in de hoop, om langs dien weg gereedlyk hun fortuin te zullen maken. —— Hier door is het, zeggen zy, dat de Gemeentens, die tot eenige uitſpoorigheden overſlaan, 't zy van Dweepery, Bygeloof, of iets anders, daar in door de Leeraars onderſteund worden; ſchoon deze, als zy redelyk wilden handelen, gelyk Luiden, die genoegzame kundigheden bezitten, om alles te kunnen onderſcheiden, anders behoorden te doen. Hier door werkt men, meenen zulke Oordeelers, de Spotters met den Godsdienst, in de hand; deze brengen de Leeraars by als gevoegelyke voorbeelden, om te toonen, hoe men, zelfs by de zulken, welke de allergodvrugtigſte willen ſchynen, met den Kristelyken Godsdienst ſpeelt; denzelven verklarende, en uitleggende, naar zyne bedorven neigingen, en de verkeerde wanſmaken van het Gemeen.

Dan, ſchoon ik gaarne bekenne, dat de Verſmaders van onzen redelyken Godsdienst, ons dit menigvuldige malen in het aangezigt werpen; en dat zulks aan min Kundigen wel

eens

eens voet kan geven, om tot zulke gevoelens te komen, is het nochtans zeker, dat het ons tevens aan geene Leeraars van Mannelyke Godsvrugt ontbreekt, die geen hairbreed aan een bedorven wansmaak zouden toegeeven, als 'er de waarheid, de eer en het wezen van onzen Godsdienst by leed. Mannen, die voor de Waarheid niets te dierbaar zouden achten; maar alles aan dezelve zouden opofferen, in afzigte zelfs van alle tydelyke welvaard. Die hunne Gemeentens, met al den yver van een opregt geweeten, tegens alles, wat zy verkeerd wanen, of verrigten, trouwhartig tegen gaan, onophoudelyk waarschouwen, en met veel ernst, en hartelyke toegenegenheid, vermanen. — Die de verkeerde, nadeelige of dweepachtige gevoelens van 't Gemeen, aan hunne zorgen toevertrouwd, geenzins koesteren; maar in tegendeel, hoe sterk de drieste driften van zommigen 'er zich tegen verzetten, echter standvastig volharden, in het licht van hun Geweeten, en de Fakkel der Waarheid, in het Euangelie geopenbaard, te volgen. Dit kan kundigen Deisten ook geenzins onbekend zyn; en veelen onder hen zouden, hoe verkeerd zy ook anders oordeelen, nog veel te edelmoedig zyn, om, uit eenige byzondere gevallen, over het algemeen te besluiten; en daar uit een gevolg te trekken tegens den Kristelyken Godsdienst; die, in weêrwil van eenige bedorven Belyders, nogtans daarom van deszelfs innerlyke waarde niets verliest, en uit dien hoofde in geenen deele te kort gedaan kan worden. —— Verstandigen onder de Bestryders der Openbaring zullen zich ook wel wagten, van ons zodanige zwakke bewyzen voor te werpen, die bykans zo dra opgelost zyn, als zy voorgesteld worden; naardemaal zy genoegzaam zich zelven oplossen.

Om deeze reden kan ik niet wel toestemmen, dat het verkeerd gedrag van zommige Leeraars, die hunne Gemeentens in derzelver wanbegrippen, 't zy uit Weereldsche inzigten, of uit eene zoort van Lafhartigheid, involgen, juist als eene der voornaamste oorzaken, die den Geest der Deïstery verwekken, aangemerkt zou moeten worden. Ik zal geenzins ontkennen, dat zulk een gedrag voet geeft, om den Geest van Deïstery voort te zetten, en de Spotters te styven; daar het den Godsdienst by eenigen in kleinachting brengt; waar door dan gevolglyk den Deïsten fraai in de hand gewerkt word. —— Ik wil ook gaarn bekennen, dat de Geestelykheid verpligt is, zich ernstig te benaarstigen, om bovenal zorg te dragen, dat ze nimmer, met eenigen grond, wegens dit gebrek beschuldigd kunne worden. — Dog met dit alles, kan men

dat nog niet hooger, dan als eene toevallige oorzaak aanmerken, welke de Deïstery geenzins onmiddelyk verwekt; maar dezelve sterkt, en haar grond schynt te geeven om zich te bevestigen.

Anderen zyn van oordeel, dat de veelvuldige verschillen, welke van tyd tot tyd onder de Geestelykheid geheerscht hebben, gehouden moeten worden voor de eerste en ware Bronnen, uit welke het Deïsmus zynen oorsprong heeft genomen. De verschillende gevoelens, welke men over verscheiden Stukken in onzen Godsdienst heeft, waarover al dikwils zeer hatelyke en allerverderfelykste twisten, van tyd tot tyd, in de Kerk gereezen zyn, waar van de Kerkelyke Geschiedenissen ons, door alle tyden heen, overvloedige bewyzen opleveren, deze wekten, zo men wil, den Geest van spotlust al over lange op; en hier uit ontstond dat verderfelyk Monster, de versmading van den Godsdienst zelven. — Maar als men wel wil redeneeren, en zyn oordeel regt gebruiken, zullen deeze verschillen en twisten al mede niet aangemerkt kunnen worden, als de eerste Bronnen, waar uit de Deïstery haren oorsprong genomen heeft. — 't Is niet wel mogelyk, dat alle menschen; schoon in den grond der zake ééns zynde, een en dezelve Leer omhelzende, hunne gedagten in alles op ééne en dezelve wyze zouden kunnen leiden. — De Waarheid moet onlochenbaar maar één zyn; en het wezen van den Godsdienst moet gevolglyk ook één zyn. Dog men kan geen Godsdienst, welke aan een Wezen van onnadenkelyke, van oneindige Volmaaktheden, bewezen word, volkomen in alle deszelfs deelen begrypen. 'Er is geen Godsdienst uit te denken, hoe klaar, hoe eenvouwig dezelve ook zyn moge, of 'er moeten, zo dra men het voorwerp, waar aan die bewezen word, oneindig begrypt, ook Verborgenheden in plaats hebben, die boven het bereik van het menschelyk verstand gaan. Ik zou my schamen eenigen Godsdienst te bewyzen aan een Wezen, 't geen ik met myn eindig verstand volkomen bevatten kan. En 't is nimmer te begrypen, dat een oneindig Wezen zich aan bepaalde Vernuften zou openbaren, zonder dat 'er in die openbaarmaking zaken voorkwamen, die verre boven de bevatting van zulke eindige en bekrompen verstanden gaan zouden. Wie tog kan van het oneindige een behoorlyk begrip vormen? Wie zal zich een volkomen denkbeeld maken van een Wezen, dat nooit begonnen heeft zyn bestaan te krygen; dat nimmer veroudert, en nooit geen einde hebben zal? Of wie zich eene magt verbeelden, die uit niets, zonder dat 'er te voren stoffe geweest is, stoffe kan voortbrengen;

en daar uit wezens formeeren, zo als het aan dezelve goed dunkt? Wie zou de magt kunnen doorgronden van een Wezen, dat een gevaarte gestigt heeft, gelyk het Heelal, 't geen wy gestadig voor onze oogen hebben; van een Wezen, dat de Bouwheer, de Stigter is, van Hemel en Aarde, en van alle de Weerelden, welke zich in dien wyden omtrek bevinden, en aldaar geregeld bewogen worden? In deze en nog duizend andere beschouwingen moeten noodwendig Verborgenheden voorkomen; vooral met betrekking tot het bestaan van zulk een Wezen, dat alle bevatting van eindige Stervelingen volstrekt te boven gaat; Verborgenheden, die wel geenzins tegen de Rede zyn, maar dezelve nochtans ver voorby streeven. — Omtrent zulke en zoortgelyke zaken kan het niet missen, of de Menschen, met eindige Vermogens bedeeld, moeten daar over verschillende begrippen vormen. Dat nu hier uit al dikwils twisten, en oneenigheden, ontstaan, is niet buiten reden, en zeer gemakkelyk te begrypen, wanneer men den aart en de natuur der Menschen in aanmerking neemt. —— Niets kan men doorgaans minder verdragen, dan dat een ander niet denkt zo als wy doen. Verschil in gedagten met inschiklykheid te beschouwen, is eene moeijelyke zaak: en 't valt zo bezwarelyk zulks te verdragen, als 'er iets ter Weereld kan bedagt worden. Zal men dan, om dat men dikwils in den Godsdienst twist over zaken, die het menschelyk begrip te boven gaan; om dat men 't over duistere Stukken, en die niet zo zeer het wezen van den Godsdienst zelven betreffen, oneens is, zal men daarom allen Godsdienst veragten en versmaden? De slimste Deist zal zulks moeten tegenspreken, en de onregtmatigheid hier van erkennen.

Om die reden kan ik derhalve ook niet overkomen, tot het gevoelen van hun, die de verschillen in onzen Godsdienst, de menigvuldige twisten, welke van tyd tot tyd onder de Geestelykheid ontstaan, en tot uitsporigheden gekomen zyn, aanmerken als de eerste Grond-oorzaken, waar uit de Deistery haren oorsprong onder ons genomen heeft. Men kan wel niet ontkennen, dat de menigvuldige hatelyke twisten, welken 'er veelal in de Kerk geheerscht hebben, en die zo vaak de allerjammerlykste gevolgen na zich sleepten, niet weinig aanleiding gegeven hebben, om de ontstane Deistery voort te planten, en Veld te doen winnen: dan het is geheel wat anders, van iets de eerste oorzaak te zyn, of iets te helpen voortzetten; het is geheel wat anders tot iets den grond te leggen, of tot iets, den grond gelegd zynde, den verderen weg te banen. Men kan gemakkelyk begrypen, dat zulke

onderlinge twisten, dusdanige hoogloopende verschillen, zeer veel toebrengen, om aan de Deïstery voedsel te verschaffen; dog dezelve kan egter, uit eenen geheel anderen Grond, haren oorsprong gekregen hebben; en voorts, verwekt zynde, door zulke hulpmiddelen voortgezet zyn.

Eene derde zoort zoekt de oorzaak in 't verkeerd gedrag van eenige Leeraren, die ten uiterste strydig handelen met de Leer, welke zy verkondigen, en de Zedekunde, die zy prediken. —— Zulk een gedrag, zeggen zy, moet Spotters met den Godsdienst onvermydelyk in den waan brengen, dat de Predikers en Verkondigers van het Euangely zelven weinig prys stellen op eene Leer, welke zy, zo 't schynt, slegts om den broode voordragen; nademaal hun gedrag regtstreeks aanloopt, tegens de regelen der Zedekunde, die zy den Leden hunner Gemeente, uit het Euangely, voorschryven. —— 't Is zeker, men kan geenzins ontkennen, dat het geene gunstige denkbeelden voor eene Leer moet inboezemen, als derzelver Verkondigers een tegengesteld gedrag houden, met hetgeen zy leeren. —— Dusdanig eene handelwys geeft gewislyk de allerwangunstigste denkbeelden van den Godsdienst. 't Is daar benevens zeker, dat 'er maar al te veel Leeraars van een ergerlyk gedrag gevonden worden; die, schoon zy zich wagten van buitenspoorigheden, waar door zy buiten hunne bediening gesteld zouden worden, nadien 'er wel degelyk op zulk een wandel der Leeraaren agt gegeven word; die, zeg ik, nogtans de Leer, welke zy verkondigen, oneer aandoen door hun gedrag. —— Noch het een noch het ander kan met eenigen grond tegengesproken worden. De bevinding leert, dat 'er dusdanige Leeraars zyn; en 't is niet minder buiten bedenking, dat zulk een gedrag reden geeft, om met verachting te spreken van de Leer, welke zy prediken. —— Dan het ontbreekt ons land evenwel ook niet aan getrouwe Herders, aan deugdzame Leeraars, die hun gedrag allerjuist inrigten, naar de strengste regelen der Euangelische Zedekunde, welke zy prediken. —— Het getal derzulken, die weinig met hunnen wandel stigten, is, in vergelyking van dat der brave en waardige Predikanten zeer gering te noemen, en 't is mogelyk veel kleiner, dan men 'er gewoonlyk van opgeeft. —— Daar by komt, dat 'er geen gedrag nauwkeuriger nagegaan word, dan dat eenes Leeraars. Zo men maar het minste waant te ontdekken, dat van de allerstrengste regelen der Deugd afwykt, maakt men 'er een grooten ophef van; en men weet de nadeeligste gerugten wyd en verre te doen verspreiden. Een Wanbedryf

van

van een Opziender der Gemeente word tog veel luider uitgetrompet, dan dat van anderen; en deszelfs gerugt verspreid zich oneindig verder, dan dat van honderd loffelyke daden. —— Het is of men in 't gemeen eene zoort van haat had tegens de Geestelyken; en 'er word ten minsten by zommigen een lust gevonden, om het gedrag der Geestelyken te berispen. —— Maar eens toegestaan zynde, het ware zo gesteld, waar van nogtans, de Hemel zy gedankt! het tegendeel plaats heeft; dat het getal der onwaardige Dienaren des Euangelies de braven en getrouwen bykans evenaarde; dan zou men daaruit nog geene wettige reden kunnen neemen, om met eenigen grond te mogen stellen, dat de Godsdienst, dien zy verkondigen, daarom veragt en afgekeurd zou moeten worden. —— Ieder oordeelkundig Deïst begrypt zelf zeer wel, dat 'er weinig kragt in de volgende sluitreden ligt. —— Onder de Verkondigers van het Euangely zyn 'er eenigen, die hunne Leer met hun leven niet bevestigen; ergo het Euangely is valsch, en de Godsdienst, daar op gebouwd, deugt niet. —— Zulk eene sluitreden klinkt zeer wanvoegelyk en belaggelyk, zelfs in de ooren van maar een zeer middelmatig verstand: en dezelve is te meer als ongerymd te veroordeelen, nadien men, schoon 'er door alle tyden wel Leeraars zyn gevonden, die waarlyk door hun gedrag ergerden; egter tevens ook altoos zulken ontmoette, die voorbeelden van Deugd en Godsvrugt waren. —— Ter dezer oorzake kan ik ook, tot nog toe, derzulker wangedrag niet houden voor eene eerste grondoorzaak der Deïstery, die in ons Vaderland, in onze dagen, zo geweldig doorgebroken en algemeen geworden is.

Maar, zal veelligt iemand zeggen, als gy deze oorzaken verwerpt, wat mag 'er dan, naar uwe gedagten, den eersten en wezenlykften grond wel toe gelegd, en wat kan ze in onze tyden, onder ons, zo gemeen gemaakt hebben? Ik kan de gepastheid dezer vrage niet wraken, en erken, dat ik my eenigermate onder de verpligting gelegd heb, om dezelve te beantwoorden; waar toe ik derhalve het volgende gedeelte myner Verhandeling, dat ik by de naaste gelegenheid hoop af te geeven, zal schikken.

AAN DE HEEREN SCHRYVERS DER VADERLANDSCHE LETTERÖEFFENINGEN.

Myn' Heeren!

IN het Negende Deel der onlangs uitgekomen, in 't Nederduitsch vertaalde, *Oude en Hedendaagsche Kerklyke Geschiedenissen van den booggeleerden* MOSHEIM, vinde ik, op de 361 en 362ste bladzyden, eene *Aantekening* van den Eerw. Dr. MACLAINE, betreffende den bekenden JEAN DE LABADIE, alwaar zyn Eerw. zig, onder anderen, dus uitdrukt: „ Het verdient zeer onze opmerking, dat bykans „ alle Sectarissen, met Geestdryvery besmet, genegen „ waren gemeenschap te houden met LABADIE. De *Brow-* „ *nisten* te *Middelburg* booden hem hunne Kerk aan, toen „ hy door het *Fransche Synode* in de Bediening van het „ Leeraar-ampt was opgeschort. De *Quakers* te *Londen*" enz. Eindelyk sluit zyn Eerw. in deezer voegen: „ Wy „ willen voor de zekerheid deezer gebeurtenissen niet instaan, „ maar zullen alleen aanmerken, dat zy verhaald worden door „ MOLLERUS, in zyn *Cimbria Litterata*, op het gezag van een „ Ongedrukt Dagverhaal, waarvan verscheide Uittreksels ge- „ geeven zyn door JOACH. FRED. FELLER, in zyn *Trimest.* „ IX *Monumentorum ineditorum*, Sect. 3. Ao. 1717. p. 498— „ 500." Dat zyn Eerw. niet ten onrechte dus twyffelächtig omtrent de geloofwaardigheid van het genoemde Ongedrukt Dagverhaal verkeert, denk ik in staat te zyn, met genoegzaame redenen, ten opzichte van de hier voren gemelde byzonderheid, te kunnen bevestigen. Ten grondslage leg ik, dat, volgens eene echte, met den druk gemeen gemaakte, *Naamlyst der Walsche Predikanten te Middelburg*, JEAN DE LABADIE in zyne Bediening opgeschort is, door het Walsche Synode gehouden te Naarden in September 1668, en afgezet door het Synode vergaderd te Dordrecht in Maart 1669.

Nu was 'er, voor eerst, toen ten tyde, hier te *Middelburg*, geene *Brownistische Kerk* meer; de toenmaalige Engelsche Gemeente, dezelfde met de tegenwoordige, was reeds drieentwintig Jaaren te voren, volgens het Besluit der Heeren Staaten van Zeeland, van den 22sten van Hooimaand des Jaars 1645, verëenigd met de *Classis van Walcheren*, en däärdoor met het gantsche Ligchaam der *openlyk vastgestelde Nederlandsche Hervormde Kerken*; die Gemeente werd toen bediend door den Eerwaardigen *Joseph Hill*, B. D. als haaren gewoonen Leeraar: een Man, die nimmer, noch by zynen Ker-

Kerkenraad, noch ook by de Clasfis, (zo als my in 't zekere bericht is,) van eenige misdraagingen verdacht of beschuldigd is geworden. Ten tweeden vindt men in de *Handelingen van den Engelschen Kerkenraad te Middelburg*, nergens iets, dat de geringste betrekking op DE LABADIE of zynen aanhang heeft, veel weiniger zulk een aanbod; dan alleenlyk vindt men op den 11den van Slachtmaand des Jaars 1668, en dus omtrent twee Maanden na de opschorting van DE LABADIE in zynen dienst, de volgende Aantekening: „Stephen, „the Son of John le Weugk and Magdalen Mawisse his „Wife, was this day baptised in our Church, in regard of „the present distractions in the French Church, whereoff „his Father is member, and his and the Witness understan„ding English, whose name is Stephen le Baiseau, the other „Witness, for Godmother is Saincte de Van." [dat is: Steven, Zoon van Jan le Weugk en Magdalena Mawisse zyne Huisvrouw, werd heden in onze Kerk gedoopt, van wegens de tegenwoordige verdeeldheden in de Fransche Kerk, van welke de Vader lidmaat is, en dewyl hy de Engelsche taal verstaat, gelyk ook de Getuige, wiens naam is Steven le Baiseau, de andere Getuige, als Meter, is Saincte de Van.] Het meeste dat men (myns oordeels) hier uit, by gissing, zou konnen opmaaken, is: dat gemelde *le Weugk*, zo al niet de gevoelens, immers den persoon van DE LABADIE toegedaan zynde, uit de vooringenomenheid tegen deszelfs toenmaaligen Amptgenoot, *Henri du Moulin*, niet besluiten kon zyn Kind in de Fransche Gemeente, tot welke hy behoorde, te laaten doopen; maar daar toe de Kerk der Engelsche Gereformeerden, welker taal hy, nevens de Doopgetuige, machtig was, verkoos. Ondertusschen blykt het, dat die Doopplechtigheid in de *Engelsche Taal*, en, meer dan waarschynlyk, door den Predikant *Hill* zelven verricht zy, die, ware 't anders geweest, zulks, naar zyne gewoonte, waarvan twee voorbeelden zyn, zekerlyk zoude aangetekend hebben.

Ziet daar, myne Heeren! de redenen, die my doen besluiten, dat het door *Mollerus* bygebracht *Ongedrukt Dagverbaal*, ten opzichte van de aangetogen byzonderheid, bezyden de waarheid gaat. Uw Wel Ed. dezelven, ter liefde der geschiedkundige waarheid, een plaats in derzelver geacht Maandwerk vergunnende, zullen verplichten,

Middelburg, den 26sten van Oogstmaand 1775.

Uw Wel Ed. Dienstw. Dienaar en Leezer,

J. D. B.

BRIEF, OVER HET GEVOELEN, DAT DE WERKBYEN NOCH VAN 'T MANLYKE NOCH VAN 'T VROUWLYKE GESLACHT ZOUDEN WEEZEN, BEHELZENDE EENIGE ZWAARIGHEDEN DAAR TEGEN INGEBRAGT, AAN DEN SCHRYVER VAN *the Gentleman's Magazine*.

MYN HEER!

Zints eenigen tyd groot vermaak en genoegen in het houden van Byën geſchept, en de voornaamſte Schryvers, over deeze Diertjes, geleezen hebbende, kan ik niet nalaaten eenige aanmerkingen te maaken op zommige ſtellingen, door deeze Schryvers beweerd, en algemeen aangenomen; doch die my toeſchynen ongegrond te weezen. Ik zal my aan u verpligt rekenen, als ik, door middel van uw nuttig Maandſchrift, gelegenheid mag hebben om myne gedagten aan de Wereld mede te deelen. Ik ſtel hier te meer belangs in: dewyl het my voorkomt, dat de behoorelyke behandeling deezer nyvere Inſecten van de waarheid of valschheid dier ſtellingen afhangt.

Een ieder, die gewoon is met Honigbyën om te gaan, weet, dat 'er, in elke Korf, oogſchynlyk drie onderſcheide ſoorten van Byën gevonden worden, door de hedendaagſche Schryvers, de *Koningin*, de *Hommels*, en de *Gemeene* of *Werkbyen* geheeten. Deeze Schryvers beweeren ook, dat de *Koningin*, het eenigſte Wyfje in de geheele Korf is, en by gevolge de Moeder van alle de overigen. Dat de *Hommels*, de Mannetjes zyn; en dat men de *Werkbyen voor van geenerlei geſlachte, voor Mannelyk noch Vrouwelyk*, te houden hebbe. Tot dit laatſte ſtuk bepaal ik my tegenwoordig en zal 'er myne zwaarigheden tegen inbrengen.

Ik kan in dit gevoelen niet berusten; eensdeels om dat ik in de Heilige Schrift leeze (en zo verre ik weet vinden wy dit door de geheele dierlyke Wereld bevestigd) „ dat GOD „ alle Dieren Mannetje en Wyfje ſchiep; zonder dat wy „ eenig het allerminſte woord gemeld vinden van eene tus„ ſchenſoort, die noch tot het Mannelyke noch tot het Vrouw„ lyke Geſlacht behoort. Ook is my geen Dier of Inſect be„ kend, of het heeſt, tot volwasſenheid gekomen, het ver„ mogen om zyns gelyken voort te brengen, en het geſlacht „ voort te zetten."

Ten anderen. Is het zeer ſtrydig met alle de verſchynzelen,

len, in het Dierenryk, zo verre zy waargenomen zyn, dat, uit de vermenging van een Mannetje en Wyfje van één byzonder soort van Schepzelen, drie onderscheide soorten van Schepzelen zouden voortkomen: eenige zeer weinige gelyk de Moeder, eenige honderden gelyk de Vader, en verscheide duizenden weezenlyk van beiden onderscheiden, die noch tot het eene noch tot het andere geslacht behooren, die leeven om te werken, en niet bedeeld zyn met de drift en het vermogen gemeen aan alle andere Dieren: te weeten, de drift en het vermogen ter Voortteelinge; en dit niet by toeval; maar ingevolge van eene bestendige en onveranderlyke werking der Natuure. Zeker dit is hoogst onwaarschynlyk.

Verder. Blyf ik den grondregel, in de Natuurlyke Wysbegeerte altoos erkend, aankleeven, dat Schepzelen van gelyken aart altoos huns gelyken voortbrengen, en door huns gelyken voortgebragt worden; doch het bovengemelde denkbeeld strydt even zeer tegen beide de stellingen in deezen grondregel begreepen: want, volgens 't zelve, teelen de Gemeene of de Werkbyen geheel niet voort, en worden geteeld door Byen hun gansch ongelyk, en naar welke zy nimmer zullen gelyken.

Deeze en andere redenen beweegen my om de gemelde stelling in twyfel te trekken, en ik hoop, dat eenige bekwaame Natuurkundigen dit stuk in overweeging zullen willen neemen, en proeven daar omtrent te werk stellen; indien deeze my niet overtuigelyk en beslissend voorkomen, zal ik u, in een volgenden Brief, myne stelling mededeelen; eene stelling, die, myns agtens, alle zwaarigheden, omtrent dit stuk, uit den weg ruimt, en reden geeft van eenige zeer zonderlinge berigten door den Heer SCHIRACH gemeen gemaakt (*). En, vermids de waarheid myn eenig doelwit is, wensch ik van harten, dat het bovengemelde Gevoelen, zo wel als myne Stelling, door de ondervinding moge bevestigd of wedersprooken worden.

(*) Men zie over deeze Berigten: *De Nieuwe Vaderl. Letteroef.* V Deel II Stuk. bl. 208. en de *Hedend. Vaderl. Letteroef.* I Deel I Stuk. bl. 120.

PROE-

PROEVEN EN WAARNEEMINGEN IN EEN HEET GEMAAKTE KAMER. *Door* CHARLES BLAGDEN, M. D. F. R. S.

Der Koninglyke Societeit voorgeleezen, den 16 Feb. 1774.

OMtrent het midden van January ontvingen verſcheide Heeren, nevens my, eene uitnoodiging van Dr. GEORGE FORDYCE, om de uitwerkzels waar te neemen van de Lugt tot een veel hooger trap van Hette gebragt, dan men eertyds voor eenig leevend Schepzel draaglyk oordeelde. Wy verheugden ons allen over de gelegenheid, om, door onze eigene ondervinding, overtuigd te worden van het wonderbaar vermogen waar mede het dierlyk Lichaam is beſchonken, om eene Hitte uit te ſtaan veel grooter dan zyne eigene geſteltenisſe: en onze nieuwsgierigheid vondt zich niet weinig opgewekt tot het nagaan der omſtandigheden, die dit aanmerkenswaardig vermogen vergezelden. 't Is bekend dat men nu onlangs verſcheide overtuigende bewyzen bygebragt, en waarneemingen gedaan heeft, om de dooling der algemeen omhelsde begrippen ten opzigte van dit ſtuk te toonen. Dr. FORDYCE hadt zelve den misſlag van Dr. BOERHAVE, en der meeste andere Schryveren, ondervonden, door, verſcheide keeren, in het doen van veelvuldige aangelegene Proeven, zeer hooge graaden van Hitte te verduuren; welke Proeven, en de wysbegeerige gevolgen daar uit afgeleid, elk beminnaar der Weetenſchappen moet wenſchen, welhaast in 't licht te zien. Ondertusſchen heb ik gelukkig de gelegenheid om het volgende korte berigt van eenige dier Proeven, en de oogmerken waar mede zy genomen zyn, der Societeit aan te bieden. De byzonderheden ben ik aan Dr. FORDYCE zelven verſchuldigd.

Dr. CULLEN heeft voor langen tyd verſcheide bewyzen bygebragt om te doen zien, dat leeven in zich zelven een vermogen hadt om Hitte voort te brengen, onafhanglyk van eenige Scheid- of Werktuigkundige middelen: want tot dien tyd toe waren het de heerſchende denkbeelden dat de Hitte der Dieren ontſtondt uit ſchuuring of gisting. ELLIS nam, in den Jaare MDCCLVIII, waar, dat een Mensch kan leeven in een heeter lugt, dan die zyns Lichaams; en dat het Lichaam in dien ſtaat zyne eigene koude bewaart. De Abbé CHAPPE D'AUTEROCHE berigt ons, dat de Rusſen hunne ſtooven gebruiken, heet gemaakt tot 60 graaden volgens de Schaal van REAUMUR, dat is, omtrent 160 graaden volgens FAHRENHEIT, zonder nogthans, agt te geeven op de Hitte hunner Lichaamen als zy daar

daar in gaan. — Met oogmerk om eene grooter maate van licht te verspreiden over deeze zeldzaame verschynzels, en de weezenlyke uitwerkzels van zulke hooge graaden van Hitte op het Menschlyk Lichaam te weeten, vervaardigde Dr. FORDYCE deezen Toestel, en deedt de volgende Proeven.

Hy maakte drie vertrekken, die agter elkander volgden: het heetste werd heet gemaakt, door pypen in den vloer in welken men kookend water goot; en het tweede kreeg zyne hette door dezelfde pypen die door de vloer in het derde liepen. De eerste kamer was bykans rond, tien of twaalf voeten over kruis, en, in de hoogte, met een koepel gedekt, waar in een klein venster was. De tweede en de derde kamer waren vierkant, en hadden beiden een vallicht. 'Er was geen schoorsteen in een van deeze kamers, noch eenige plaats waar lugt door kon, uitgenomen de reeten van de deur. In het eerste vertrek waren drie Thermometers geplaatst, een op de heetste, een tweede op de koelste plaats, en een derde op een tafel, om gebruikt te worden in het neemen der Proeven. Het maakzel van deezen laatsten was zoodanig dat men denzelven kon omdraaijen, indiervoege dat het bolletje, en omtrent twee duimen van de pyp, bloot kwamen, om denzelven dus te gevoeglyker te gebruiken tot het ontdekken van de Hitte des Lichaams en verscheide andere einden.

EERSTE PROEVE.

In het eerste vertrek stondt de hoogste Thermometer op 120 graaden, de laagste op 110 gr. In het tweede vertrek was de Hitte van 90 gr. tot 85 gr. In het derde vertrek was het maatig warm, terwyl de koude der buitenlugt beneden het Vriespunt tekende. Omtrent drie uuren naa het ontbyt, ging Dr. FORDYCE, alle zyne kleederen, in het derde vertrek, behalven zyn hembd, uitgetrokken, en houten voetzoolen met zelfkanten vastgemaakt aan zyne voeten gedaan hebbende, in het tweede vertrek, en bleef vyf minuuten in eene Hette van 90 gr. waar op hy zagtlyk begon te zweeten. Toen vervoegde hy zich in het derde vertrek, in dat gedeelte waar de Thermometer op 110 gr. stondt; omtrent een halve minuut was 'er slegts verloopen of zyn hembd was zo nat dat hy het moest uittrekken, en het water liep hem taplings by 't geheele lichaam neder. Tien minuuten in deeze Hitte van 110 gr. gestaan hebbende begaf hy zich na dat gedeelte des vertreks waar de Thermometer 120 gr. wees, en, naa een verblyf van twintig minuuten, bevondt hy, dat de Thermome-

meter, onder zyn tong en in zyn hand gehouden, juist op 100 gr. ſtondt en dat zyn Pis even hoog tekende. Zyn Pols was allengskens in ſnelheid toegenomen tot by 145 ſlagen in een minuut telde. De uitwendige omloop was zeer verſneld: de aderen vertoonden zich hoog, en eene algemeene roodheid verſpreidde zich over het lichaam, gepaard met een ſterk gevoel van Hitte; zyne ademhaaling was egter maar luttel aangedaan. Hier merkt Dr. FORDYCE aan, dat de vogtigheid van zyn opperhuid zeer waarſchynlyk voornaamlyk ontſtondt uit de verdikking des damps in de kamer op zyn lichaam. Hy beſloot deeze Proeve in de tweede kamer, door zich te baaden in water op de hitte van 100 gr. geſtookt, en liet zich, wel afgedroogd hebbende, in een draagſtoel, na huis brengen: maar de verſnelde omloop bedaarde niet dan naa het verloop van twee uuren, toen ging hy in de buitenlugt wandelen, en gevoelde de koude nauwlyks.

TWEEDE PROEVE.

In het eerſte vertrek liep de hoogſte Thermometer van 132 gr. tot 130 gr. de laagſte ſtondt op 119 gr. Dr. FORDYCE, in een nabygelegen koud vertrek zich ontkleed hebbende, ging in de Hitte van 119 gr. In een half minuut ſtroomde het water by zyn lichaam neder, derwyze dat het gedeelte van de vloer, waar hy ſtondt, ſteeds nat bleef. Hier vyftien minuuten vertoefd hebbende begaf hy zich in de Hitte van 130 gr. op dien tyd was de Hitte zyns lichaams 100 gr. en zyn Pols ſloeg 126 maalen in één minuut. Terwyl Dr. FORDYCE hier ſtondt werdt hem, volgens gegeeven last, een Florentynſche wynvles gebragt, gevuld met water tot 100 gr. heet gemaakt, en een drooge doek, waar mede hy het buitenſte van de vles geheel droog maakte; doch dezelve werd terſtond weder vogtig en het water ſtroomde by de zyden neder, dit hieldt aan tot dat de Hette van het water binnen in tot 122 gr. klom: wanneer Dr. FORDYCE uit het vertrek ging, naa vyftien minuuten in eene Hette van 130 gr. geſtaan te hebben: op 't oogenblik voor hy 't vertrek verliet, telde by 139 plosſlagen in één minuut: doch de Hette onder zyn tong, in zyn hand, en van zyn Pis klom niet hooger dan tot 100 gr.

Dr. FORDYCE merkt hier op, dat, dewyl 'er geene uitwaasſeming, maar ſteeds eene verdikking van damp op zyn lichaam plaats hadt, 'er geene koude voortgebragt wierd, dan door het Dierlyk Vermogen. Naa het neemen deezer Proeve, begaf

Dr.

Dr. FORDYCE zich in een Kamer, waar de Thermometer 43 gr. tekende, kleedde zich, en ging van daar terstond in de open lugt, zonder het minste ongemak te voelen. Dit doet Dr. FORDYCE besluiten, dat de overgang uit zeer groote Hitte in de Koude zo schadelyk niet is, als men zou verwagten: dewyl de uitwendige omloop dermaate aangezet is, dat de Koude dezelve niet ras overwint.

Dr. FORDYCE heeft zints gelegenheid gehad, in het doen van andere Proeven, om dikwyls in eene grooter Hitte te gaan, waar de lugt droog was, en 'er veel langer tyd te blyven, zonder zo veel daar door aangedaan te worden: hier van geeft hy deeze twee redenen: dat drooge lugt haare Hitte niet med
dedeelt gelyk de vogtige; en dat de uitwaasseming van het Lichaam, welke plaats heeft als de lugt droog is, de leevendige Vermogens bystaat in het voortbrengen van Koude. Men bemerkt terstond, dat deeze keurlyke Proeven, behalven het voornaam oogmerk, waar toe dezelve genomen zyn, een groot licht verspreiden over verscheide andere zeer aangelegene onderwerpen der Natuurkunde.

WAARNEEMINGEN VAN HET GEZELSCHAP.

Op den 23 January vergezelde Captein PHIPPS, Mr. BANKS, Dr. SOLANDER, en Ik, den Heer FORDYCE, naa de heetgemaakte Kamer, die hem gediend hadt tot veele zyner Proeven met de drooge lugt. Wy gingen 'er in, zonder eenige onzer kleederen af te leggen. Het was eene langwerpig vierkante Kamer, veertien voet lang, twaalf wyd en elf hoog, heet gemaakt door een ronden kachel van gegooten yzer, in 't midden geplaatst, welks rook door een lange pyp aan een der wanden uitging. Toen wy eerst in de Kamer kwamen, omtrent twee uuren 's namiddags, stondt de Kwik in een Thermometer daar opgehangen boven de 150 gr. Door verscheide Thermometers op verschillende plaatzen in het Vertrek te stellen, bevonden wy naderhand, dat de Hitte op de eene plaats een weinig sterker was dan op de andere; doch dat het geheele verschil noit boven de 20 gr. beliep. Wy bleeven 'er iets meer dan 20 minuuten: in welken tyd de Hitte omtrent 12 gr. gereezen was, en wel voornaamlyk in den eersten tyd van ons verblyf. —— Een uur laater vervoegden wy ons weder in dit Vertrek, zonder eenig weezenlyk verschil te ontdekken schoon de Hitte zeer was toegenomen. —— Ten derdenmaale, tusschen vyf en zes uuren, naa den maaltyd, anderwerf intreedende, zagen wy den kwik, in onze éénig overgebleeven Ther-

Thermometer, op 198 gr. deeze groote Hitte hadt de yvooren ringetjes onzer overige Thermometers dermaate geschroeid, dat ze uitgevallen en gebrooken waren. Wy stonden nu allen te gelyk, omtrent tien minuuten in het Vertrek; doch, bespeurende, dat de Thermometer zeer schielyk daalde, stemden wy op, dat wy vervolgens één voor één zouden binnen treeden, en 'er werd last gegeeven, om het vuur zo sterk aan te stooken als doenlyk was. — Kort hierop, ging Dr. SOLANDER alleen in de Kamer, en vondt den Thermometer op 210 gr.; doch, staande den tyd van drie minuuten, welken hy daar bleef, daalde dezelve tot 196 gr. Op een anderen tyd nam hy waar, dat het wel vyf minuuten aanhieldt, eer de Thermometer van 210 tot 196 gr. daalde. Mr. BANKS was de laatste die 'er zich in vervoegde; wanneer de Thermometer boven de 211 gr. tekende: hy vertoefde zeven minuuten, in welk tydsverloop de Kwik op 198 gr. gedaald was; doch 'er was koude lugt, staande dien tyd, ingekomen, door het in en uitgaan van een Persoon.

Die lugt tot deeze hooge Graaden verwarmd, of liever heet gemaakt, was onaangenaam; doch zeer draaglyk. Onze lastigste aandoening was de schroeijing onzer aangezigten en oyen: onze oyen hadden inzonderheid veel uit te staan; door dien zy, meer dan eenig ander gedeelte des lichaams, bloot stonden voor de hette des Kachels, door het vuur gloeiend gestookt. Onze ademhaaling was geheel niet aangedaan: dezelve werd noch ras, noch viel ons moeilyk: het gansche verschil was het gemis van die verfrissende aandoening, die de inademing van koele lugt vergezelt. Onze tyd werd dermaate ingenomen door andere Waarneemingen, dat wy onze Polsslagen niet op het Horlogie afmaten. De myne sloeg, naar de beste gissing die ik kan maaken, honderd slagen in één minuut, op het einde der eerste Proeve door ons genomen; en Dr. SOLANDERS Pols deedt, twee en negentig slagen in één minuut, zo ras wy uit het heete Vertrek gegaan waren. Mr. BANKS zweette geweldig; doch niemand anders: myn hembd was alleen vogtig, naa 't neemen der Proeven.

De zonderlingste uitwerkzels ontstonden uit ons Vermogen van onze natuurlyke gemaatigdheid te bewaaren. Thans in eenen toestand zynde, waar in onze lichaamen eene zeer verschillende betrekking hadden, tot den omringenden dampkring van die aan welke wy gewoon waren, verschafte elk oogenblik een nieuw verschynzel. Als wy op een Thermometer ademden, daalde de Kwik eenige graaden. Elke uitademing, byzonder als wy die eenigzins hevig deeden, verschafte eene

zeer

zeer aangenaame koelte in onze neusgaten, verdroogd door de heete ingeademde lugt. Op dezelfde wyze verkoelde onze nu koude adem, op eene ſtreelende wyze, onze vingers, wanneer wy daar op ademden. Op het aanraaken van myne zyde gevoelde ik eene koude, of ik een dood lichaam aanraakte; en nogthans was de weezenlyke Hitte myns Lichaams, beproefd onder myn tong, en door den Thermometer digt op myn lichaam te houden 98 gr. dat is omtrent één graad hooger, dan de gewoone geſteldheid.

Wanneer de Hitte der lugt tot de hoogſte maate, waar toe deeze toeſtel dezelve kon opvoeren, begon te komen, beletten onze Lichaamen, in de Kamer zynde, het hooger klimmen; en wanneer dezelve tot dat punt geſteegen was, deedt onze tegenwoordigheid den Thermometer daalen. Elke Proeve verſchafte ons hier van bewys. By het einde der eerſte Proeve, bleef de Thermometer ſtaan. By de tweede daalde dezelve een weinig, geduurende den korten tyd, dat wy in het vertrek bleeven. By de derde zonk de Kwik zo ſterk, dat wy het raadzaam oordeelden één voor één binnen te treeden. Mr. BANKS en Dr. SOLANDER bevonden ieder, dat hun Lichaam alleen genoegzaam was, om den Kwik ſchielyk te doen daalen, wanneer men de Kamer bykans tot de grootst mogelyke Hitte geſtookt hadt.

Deeze Proeven bewyzen, derhalven, op het duidelykst, dat ons Lichaam het vermogen heeft om de Hitte te verdryven. Of, om juist te ſpreeken, moeten wy dit een Vermogen noemen, om eene zekere maate van Hitte, met eene zekere ſchielykheid medegedeeld, te verdryven. Om, gevolglyk, de maat van Hitte te bepaalen, die wy kunnen wederſtaan, is het noodig in aanmerking te neemen, niet alleen welk een graad van Hitte aan onze Lichaamen zou medegedeeld worden, indien zy geen wederſtand biedend vermogen bezaten, door het heetgemaakte Lichaam, eer de evenmaatigheid der Hitte te wege gebragt was; maar ook hoe veel tyds die Hitte zou noodig hebben, in uit het heetgemaakte Lichaam in onze Lichaamen over te gaan. In gevolge van deeze zamengeſtelde bepaaling van ons wederſtandbiedend Vermogen, verdraagen wy zeer verſchillende graaden van Hitte in onderſcheide middelſtoffen. Dezelfde Man, die geen hinder gevoelde van de Lugt tot 211 gr. heet gemaakt, kan geen Kwik verdraagen, op 120 gr. En den geest van wyn, juist op 130 gr. dat is, Kwik heet gemaakt tot 120 gr. levert, in een gegeeven tyd, meer Hitte op voor de leevens vermogens om te vernietigen, dan Geest tot 130 gr. of Lugt tot 211 gr. geſtookt. En wy had-

hadden, in ons heet gemaakt Vertrek, waar wy de Proeven namen, een doorslaand, schoon gemeenzaam, voorbeeld hier van. Alle stukken Metaal, zelfs onze Horlogie-ketens, waren zo heet, dat wy dezelve nauwlyks voor een oogenblik konden aanraaken; terwyl de Lugt, van welke dit Metaal al zyne Hitte kreeg, alleen onaangenaam was. De traagheid, waar mede de Lugt haare Hitte mededeelt, bleek verder, op eene aanmerklyke wyze, door de Thermometers, die wy met ons in het vertrek namen; geen derzelven hadt, naa het verloop van twintig minuuten, geduurende onze eerste Proeve, de weezenlyke Hitte der Lugt op verscheide Graaden naa bekomen.

Men zal veelligt veronderstellen, dat wy, door een bedryf, zo zeer van ons gewoon doen verschillende, het vernietigen van eene groote maate Hitte, in stede van die voort te brengen, geheel van onze streek raakten. In de daad, wy bespeurden eenig ongemak: onze handen beefden zeer, en wy gevoelden eene groote maate van verzwakking. Ik had ook een geruis en duizeling in 't hoofd. Doch het was slegts een klein gedeelte onzer Lichaamen, 't welk het vermogen, om de Hitte te verdryven met zulk een geweld, als in den eersten opslag noodig schynt, te werk stelde. Onze Kleederen, geschikt om ons voor de Koude te beschutten, behoedden ons voor de Hitte op dezelfde beginzels. Aan de eene zyde waren wy omringd met een dampkring van 98 gr. de warmte onzer Lichaamen, door de kleederen bedekt, die van buiten langzaam heet werden: dewyl Wol een slegt aanbrenger van Hitte is. Overeenkomstig hier mede bevond ik, omtrent het einde onzer eerste Proeve, dat een Thermometer onder myne kleederen gestooken, doch zonder myn Lichaam te raaken, tot 110 gr. daalde. Op dit beginzel was het, dat de Dieren van den Heer TILLET, in de gewigtige Proeven *Over de graaden van Hitte, die de Menschen en Dieren kunnen verdraagen* (*), de Hitte van den Oven zo veel beter konden uitstaan; wanneer zy met de eene of andere stoffe omwonden, dan wanneer zy naakt waren. De weezenlyke Hitte, op het grootste gedeelte hunner Lichaamen vallende, was in het eerste geval veel minder dan in het laatste. Dewyl de Dieren alleen eene zekere hoeveelheid van Hitte, in een' gegeeven tyd, kunnen.

(*) Te vinden in de *Hist. de l'Acad. Roy. des Scienc.* 1764. Onze Leezers kunnen de Vertaaling hier van naslaan, in onze *N. Vad. Letteroef.* II Deel. II Stuk, bl. 507 enz.

nen vernietigen, zo schynt ook de tyd, waar in zy dit vermogen ten vollen kunnen oefenen, bepaald te zyn: dit kan als eene rede aangemerkt worden, waarom wy, voor een zekeren tyd, en veel langer dan noodig kan weezen, om de opperhuid geheel te verhitten, eene maate van Hitte kunnen uitstaan, die in 't einde ondraaglyk zou worden. Waarschynlyk zou, en het vermogen om de Hitte te verdryven, en de tyd, welken wy het kunnen te werk stellen, gelyk de meeste bekwaamheden des Lichaams, door oefening, kunnen vermeerderd en verlangd worden. 't Is gedeeltlyk op deezen grondslag, dat de Bakkersmeiden in de boven aangehaalde Proeven, van den Heer TILLET, eene zo groote Hitte konden verduuren. En in onze Proeve dagt niemand, dat hy de hoogst mogelyke Hitte, voor hem te verdraagen, uitstondt.

Het voornaamste einde, waar toe alle deeze Waarneemingen moeten dienen, is, om de nietigheid der algemeen aangenomene bespiegelende stellingen, wegens de voortbrenging van Hitte in de Dieren, aan te wyzen. Geen schuuring, geen gisting, of wat ook de Werktuig- en Scheidkundige Natuurkundigen bygebragt hebben, kan tot verklaaring strekken van een Vermogen in staat om Hitte voort te brengen en te verdryven, juist naar eisch der omstandigheden. Een Vermogen van zulk eene natuure, dat het alleen gebragt kan worden tot het beginzel des Leevens zelve, en waarschynlyk alleen geoefend wordt, in die deelen onzer Lichaamen, waar in het Leeven byzonder schynt te huisvesten. Van deeze, met welke geen aanmerklyk deel des Dierlyken Lichaams onbeschonken gelaaten is, kan de voortgebragte Warmte gereedlyk medegedeeld worden, aan elk deel der onbezielde stoffe, die tot ons gestel behoort.

Dit vermogen, om Hitte voort te brengen, schynt allen leevenden te vergezellen. Om andere welbekende Proeven hier niet op te haalen, Mr. HUNTER bevondt, dat een Carper een plas vloeibaar water rondsom zich behieldt, een geruimen tyd naa dat het overige des waters in het vat bevroozen was, door een inmengzel dat zeer schielyk deedt vriezen. Wat de Insecten betreft, Dr. MARTIN heeft waargenomen, dat zyn Thermometer, in 't midden van een zwerm Byen gestooken, tot 97 gr. rees.

Het schynt ook zeer bewyslyk dat de Planten, benevens de andere Leevensvermogens, die zy met de Dieren in 't gemeen bezitten, ook iets hebben van deeze eigenschap der ingeschaape warmte. Ik twyfel, of de schielyke smelting der Sneeuw op gras gevallen, terwyl die op de naby liggende

wandelpaden verſcheide uuren leggen blyft, op eenige andere veronderſtelling, beter kan verklaard worden. Vogtige doode ſtaaken zyn dikwyls hard bevroozen, wanneer in dezelfde tuin de tedere groene takken in 't geheel door de vorst niet aangedaan zyn. Veele kleine veldgewasſen wederſtaan alle Winters graaden van Koude, genoegzaam om de wateren te doen digt vriezen.

By dit alles zal niet oneigen weezen nog te voegen, dat wy, naa elk der genomene Proeven om hooge graaden van Hitte door te ſtaan, terſtond in de open lugt gingen, zonder eenige voorzorge te gebruiken, en hier van geen nadeel altoos hadden. De verſlapping en beeving onzer handen bedaarden ſchielyk, en wy hebben 'er, zints dien tyd, geen het minſte ongemak van gevoeld.

BESPIEGELING VAN WYNMAAND.

WAt naar Zomer geleek is voorby; wy bevinden ons midden in den Herfst overgevoerd. De Zon beſchynt ons uit een dreigend teken, zy is tot dat des Scorpioens gedaald, en ſchiet ſchuiner vallende Straalen. De zingende gevederde Bende zwygt; huppelende, zonder ons oor met zoeten zang te vergasten, van tak op tak. De droefheid, die Natuur bevangt, ſchynt hun den vrolyken gorgel te ſluiten: Vogels van een ſomberder aart laaten hun kreitzend geluid hooren, en zyn voorbooden van den naderenden Winter. Vaartwel zoetkweelende Zangſters! zoekt uwe Winterſchuilplaatzen op; om ons, als het Voorjaar aankomt, te vervrolyken! Uw afzyn doe uwe wederkomst dubbel aangenaam worden!

Hoe kragtig een invloed heeft de Weêrsverandering op onze geſtellen. De Herfstbuien hebben veel overkomsts met de Herfstkoortzen, die thans dreigen en treffen. De zwakke ouden, die den Winter in de leden omvoeren, bukken, by menigte, voor den ſlag des doods. De ſleepende kwaalen knellen de droefgeestig wordende Lyders en Lyderesſen. De meesten gevoelen, op eene onaangenaame wyze, de Saiſoenverwisſeling.

De Land- en Hofvreugd heeft, voor den Stedeling, een einde genomen. De Buitenplaatzen, waar nog korts de vreugde huisvestte en elk verwelkomde, zyn nu eenzaam, en ver-

aa-

laaten. Geene aangenaame wandeldreeven, een lust voor de oogen, lokken de Wandelaars meer. *Het Jaar*, gelyk de deftige regels van onzen *Abswoudschen Zanger* rollen,

Het Jaar, nu wyd, door d'oude wenteling
Der driftige Saisoenen, voortgeloopen,
Vermaant en roept, dat hier geen leevenskring,
Door losfen waan, op vasten duur moet hoopen.
Zulks leeraart ook 't rasstervend bladergroen
Dat ros en geel, in 't kleevend slyk gevallen,
Den oogen meer geen blydschap aan zal doen
Noch fruit en moes bemantelen en omwallen.
Zo laat ons dan, terwyl wy hier nog zyn,
De deugd uit vreugd, de vreugd uit deugd doen ryzen,
Ja laat ons zo, by 's leevens Zonneschyn,
Gods weldaân bly genieten en hem pryzen.

Bedenkt dit, ô Landsgenooten, die thans de bedaarde Landvermaaken voor de luidrugtiger Uitspanningen der Steden verwisselt; en, in plaats van den zang der Vogelen en de kunstelooze toonen der Akkerlieden, het konstig geluid der afgerigte Zangers en Zangeresfen, en Muzykanten zult hooren. Gelukkig, zo de Onschuld altoos voorzitte op die plaatzen van openbaare vrolykheid! zo uw vermaak minnend hart, daar de Natuur voor eenigen tyd de bronnen stopt, dit gebrek, door kunst, op eene geoorlofde wyze vergoedt; eene wyze die geen knaagend nadenken agterlaat, het gewis en bitter gevolg, wanneer Zedeloosheid haaren vergiftigenden adem verspreidt in uwe byeenkomsten, wanneer Zang- en Speelkunst, Zusters van eene afkomst, te schendig misbruikt worden als Dienaaresfen der Onkuisheid.

Dan myne Bespiegeling, door de menigte der Buitenverlaaters mede Stadwaards getroond, keert weder Landwaards; zy kan den Akkerman vergeeten, noch begeeven, zo lang hy nog yverig werkt, tot het verzorgen van den noodigen leevensvoorraad. Nauwlyks heeft hy de vrugten van den milden Herfst ingezameld, en een gezegenden Oogst in zyne schuuren ter markte gebragt, of hy is op eenen nieuwen bedagt, en werkt eenigzins als of 'er een genoegzaame Zomer aanstaande was: onze even aangehaalde Landdichter vergeet, van den Herfst zingende, deeze gewigtige bezigheid in geenen deele; als hy zich dus laat hooren,

Voorts bouwt de ploeg, van ossen voortgehaald
De milde klei, met lange en rechte vooren
Terwyl al laag 't bleek Boergestarnte daalt,
En 't landmans hoop hoog ryst op 't winterkooren.
't Zy dan de Zon uit d'overheldre Waag,
Ons groet of ga 't groot Scorpioen verlichten:
Het zy al fel de Hemelschutter plaag'
Met krakende en verwaide hagelschichten:
D'alvoênde Herfst staet altyd schenk gereed:
Brengt altyd baat, schoon rasser eens of loomer,
En houdt niet in: zyn rykdom wordt besteed
Het lust hem zelf te zaaijen voor den Zomer.

De Landbouwer beveelt het zaad aan den grond, en vertrouwt, deeze zorge aangewend hebbende, op de Voorzienigheid; eenen blyden Oogst te gemoete ziende. — Met regt mogten de Ouden den Landbouw aanmerken als de eerste en tevens heilzaamste bezigheid, door den Hemel den kinderen der Menschen opgelegd. Wy mogen denzelven tevens beschouwen als de Moeder en Voedster des Menschdoms, als de weezenlyke bron van onwraakbaare weelde en duurzaamen rykdom. Deeze schenkt aan den Staat de beste inkomsten, en zal het gebrek aan alle andere, wanneer zy mogten ontstaan, vervullen. Schoon de Goud- en Zilvermynen die kostbaare metalen niet meer opleverden; schoon het geld, daar van gemunt, ontbrake; schoon de Diamanten in 't hart der Aarde en de Paerlen in de diepte der Zee verborgen bleeven; schoon de Koophandel met buitenlanderen ophieldt, en alle de kunsten der weelde in vergetelnisse geraakten, zal nogthans de vrugtbaarheid der Aarde, in de meeste Staaten, den Ingezetenen het noodig leevensonderhoud opleveren, en hun bevryden voor de schriklyke vreeze van aannaderenden holbuikten en holoogigen Hongersnood. — Gezegende Landman, de oogen uwer Medestervelingen zyn op uwen arbeid geslaagen; de gebeden van geheele Volken klimmen voor u ten Hemel. Dat geene knellende en diepgaande Wintervorst; dat geene snydende Winden van een agterlyk Voorjaar; dat geene droogten of overtollige vogtigheid van eenen brandheeten, of doornatten Zomer, uwen arbeid, die zo veele tydperken moet doorstaan, verydele! Dat het zaad, door uwe hand gestrooid, wortele, groeie, en honderdvoudige vrugten voortbrenge! Dat de Zaaijer zaad, en de Eeter voorraad, vinde! Komt in den Oogst „ met gejuich weder, draa„ gende uwe schooven!"

Hoe

Hoe vol hangt gindsche Wyngaard: de Druiven hebben in den warmen Zomer eene volmaakte rypheid gekreegen. Bekoorlyke trossen van Witte en Purperverwige, met een zagten waas gedekt, behaagen het oog en noodigen den mond. — Hoe verkwikkelyk smaakt de vrugt waar van gy, ô Wynmaand, uwen naam ontleent, den gezonden! en welk een' koele verfrissing verleent de Druif den verdroogden Zieken, wiens bykans geheel smaakloos gehemelte en tong uwe zagt prikkelende aangenaamheid gewaar wordt!

Dat een Dronkaart, door den Wyn bevangen, den Wynstok roeme en een Drinklied aanheffe; dat hy door het balddaadig misbruik van een Vogt, ter vervrolyking geschaapen, den SCHEPPER onteere, zyne eige Natuur schande aandoe, zyn Huisgezin en de Naasten ongelukkig maake. Al het misbruik, al de ramp, uit Dronkenschap voortspruitende, en hoe veelvuldig is het zelve! kan niet beletten, dat uw gebruik als nuttig worde aangepreezen, en het dankbaar hart zich ten Hemel heffe.

Welk een drukke werkzaamheid woelt 'er op de wyndraagende Heuvelen aan den *Rhyn*, waar Muskadellen groeien; in het van Wyn overvloeiend *Frankryk*, en in andere Wereldstreeken, die keur en verscheidenheid van Wynen opleveren. *Daar wast*, gelyk POOT aanheft,

Daar wast en zwelt de vrolykheid aan ranken
Die met een vrugt, voor hemelsch meest geroemd,
Den fynen grond en 't kromme snoeimes danken.
Daar leest men bly den groot geworden Wyn;
Waar op zyn oogst hem heen torst na de persen.
Daar wordt hy dan vertrapt, in droeven schyn,
Die korts hier naa zoo spotten zal en schertsen.
Maar die ook wel, aan treurigheid en druk,
Door goed gebruik, een' nieuwen moed zal geeven,
Of doen den geest hoog vliegen, met geluk,
Of menig lyk, op 't steenen bed, herleeven,

Dit gezellig vogt, zo aangenaam, zo nuttig, wordt ons handeldryvend Land in grooten overvloed gezonden. Het naderen der Wynvloot deedt ANTONIDES deeze toonen slaan:

——————— Ik hoeve geen bescheid
Te vraagen, waar van daan de vloot die herwaart leit,
Na onzen Ystroom keerde, en met wat schat belaaden.
Ik ken ze aan haar getal en nieuwe pronkcieraaden.

Bordeeus en Nantes heeft die vrolyk afgelaân,
En and're Zeesteên aan den Franschen Oceaan.
Zy sleept ons Bachus in, en troost bedrukte harten
Met helder wyngaart zog, en artzeny voor smarten.
Zy overstroomt ons met een ryke Zee van Wyn;
En geeft dien Nektar smaak met Mann en Ambrozyn
Van Strandzout, opgedroogd in breede strandspelonken
Dat in de Zoutkeet hier, bestreên met vuur en vonken,
De zwarte huid met kragt wordt afgestroopt, en net,
Gelouterd, komt in 't licht op 't sierlykst geblanket,
En d'edelste Kastanje uit Bloische bergwaranden
Voor Wintersnoepery gestuurt in onze landen.

Met het zaaijen des Wintergraans, en het Inoogsten der Druiven, is de werkzaamheid van het Land meerendeels geweeken, alles bereidt zich ter Winterruste, of tot Huislyken arbeid. De Warmoesier blyft nog onleedig met keukenvoorraad te verzamelen, en onze Tafels te verzorgen. Alle groei is niet over. Dan de dreigende Nagtkoude raadt de tedere Gewasſen, aan milder en zagter lugtstreeke gewoon, te bezorgen, en onder het dak te brengen. Alle cieraad der Hoven verdwynt. Maar de Bloemist vertrouwt zyn schat van Bollen aan den grond. Die zwarte korst zal eenige maanden de puikcieraaden der Lente dekken. Mogten wy, in 's Hemels gunste, ze zien ontluiken!

De Herfst is het Jaarsaisoen, waar in de altoos werkzaame Natuur, om zo te spreeken, in 't verborgen werkt. Hoe dor en treurig het Geboomte 'er ook moge uitzien, thans worden de knoppen gevormd, die de beginzels bevatten der Bladeren, Bloezems en Vrugten, die in het aanstaande Voorjaar zullen openbersten. Deeze Botten breiden zich zelven uit, geduurende den Winter, onder de harde bekleedzelen, zo geschikt van ze tegen de koude en de ongenade des Weêrs te beschutten: die nutloos geworden afvallen en plaats ruimen aan de voortbrengzelen daar in begreepen en bewaard.

De Jagttyd is open, de onvermoeide Jaagers, die denzelven, met brandend ongeduld, te gemoete zagen, kunnen nu hunnen lust boeten. Zy schroomen geen kouden morgen, en verlaaten het warme bedde, eer de Zon ter kimme ryst. Jonge Heeren, aan eene zagte leevenswyze gewoon, durven het waagen, met sterke en geweldige NIMRODS ter jagt te trekken. Hoe duur zal misschien deeze voor hun te geweldige uitspanning, te onberaaden genomen en voortgezet, hun te staan komen. De jagtdrift ondertusschen bezielt hun, alles

is

is gereed om de fchigtige Patrys, de vreesagtige Haas; en het fchuwe Konyn na te zetten. De wakkere Jagthonden, op dit werk afgerigt, geeven, door allerlei tekenen, hunne vreugd te kennen: en fchynen niet min ongeduldig dan hunne Meesters. —— Het Wild is opgeftooten, de Honden volgen; aangefpoord door de hun bekende toonen der Jagthoorens. De vlugtige Haas ontwykt zyne vervolgers, en zoekt al omziende zich te verfchuilen in het digtfte van het kreupelhout; dit niet veilig vindende, maakt hy korte en menigvuldige fluippaden, als ware het om de Honden af te matten. Vreesagtig en flim Dier, uw loopen, uw wenden en keeren is even vergeefsch. De Honden, nog bet aangezet, volgen fnuffelende uw fpoor, en ontdekken door hunne fcherpe reuk de plaats waar gy u veilig waande. Gy zult eerlang moeten bukken voor de overmagt — afgemat aangegreepen, neemt uw vrees en leeven tevens een einde.

Snelloopende Herten, gy zyt uws leevens niet zeker in de digte wouden: hoe veel omwegen en fluippaden gy ook moogt gemaakt hebben, om uw Leger, zo veel mogelyk, te verbergen. Dikwyls hebt gy, voor allen geraas dugtende, den kop om hoog geftooken en uwe fcherpluisterende ooren herwaards en derwaards gewend, als 'er geen vervolger was. Thans is het op u gemunt: een Vorstlyke ftoet van Menfchen, Paarden en Honden, alle afgerigt om u te belaagen en te vangen, ftaat gereed, om een Jagtvermaak te neemen, 't welk den naam van *Edel* draagt, en gy met den dood bekoopen zult.

De ftormen beginnen op te fteeken: deeze, met de fteeds langer wordende nagten, maaken het op Zee zorglyk. En fchoon de Zeevaardy, door alles braveerende winzugt genoopt, min dan in vroeger eeuwen, het naakend Winterweer fchroomt, ziet egter de Zeeman, is hem zulks mogelyk, na eene veilige Winterlegplaats om, en wenscht, is 't niet in 't Vaderland, by Egtgenoote, Kinderen, en Maagfchap, althans in eene geruste haven, de kiel te ftuuren. Het oog der waakende Voorzienigheid zy op u geflaagen, en haare hoede geleide u door het ongebaande fpoor der woedende golven!

BESCHRYVING VAN DEN INGANG DES HELLESPONTS.

(Overgenomen uit RICHARD CHANDLER's *Travels in Asia Minor.*)

IN den Jaare 1764, bestemden Lord CHARLEMONT, Lord DESPENCER, Lord BESBOROUGH, en eenige andere Leden van de *Dilettanti Societeit*, de som van twee duizend Ponden St., om kundschap op te doen van de overblyfzels der Oudheid in *Klein Asie*, die nog voorhanden zyn, en verslag te geeven van alles wat eenen opmerkenden Reiziger optekenenswaardig voorkwam. Ter volvoering van dit loflyk oogmerk gingen Dr. CHANDLER, Mr. REVETT, Bouwkunstenaar, en Mr. PARS, Schilder, op den 9 Juny deszelfden jaars, te *Gravesend*, aan boord van de *Angelicana*, gevoerd door den Capitein STUART: te *Livorno* gekomen zynde, zeilden zy van daar na den *Archipel*, waar onze Reizigers zich rondsom omringd vonden van de gewesten in de oude Schryvers zo dikwyls vermeld. Dr. CHANDLER geeft ons van den ingang van den *Hellespont* dit volgende berigt.

Op Saturdag den vyf-en-twintigsten Augustus kwam de Zon helder op agter den Berg *Ida*, ontdekte de veelvuldige toppen, en blonk met schoonen wederschyn op de vlakte der Zee. Wy stevenden nu den *Hellespont* in, *Troja* aan de regter en de *Thracische Landengte* aan de slinker hand hebbende. Omtrent zes uuren in den morgenstond, bevonden wy ons tusschen *Sigeum* en het daar tegenoverleggende Voorgebergte *Mastusia*. Zy zyn van één gescheiden door eene zeer nauwe Zeeëngte. Wy zeilden daar op tusschen de twee Kasteelen door, die MAHOMETH DE IV, in den jaare 1659, opgigtte. Het Kasteel aan de *Europische zyde* ligt hoog, het ander laag; by elk is een Stad. Deeze gevaarten, de Huizen, de Minarets (*), de Cypressenboomen, de Bergen en Eilanden, de Zee, leverden een allerverrukkelykst gezigt uit. De Haanen kraaiden op 't Strand, en werden beantwoord door die wy aan boord hadden; de golven braken op den *Asiatischen Oever* met een zagt geruis, en de lugt was zeer aangenaam.

Hier

(*) *Minarets* zyn naalden, zo hoog als onze Toorens, zy dienen tot cieraad der Moskeen, en de bedestonden worden van dezelve zingende afgekondigd.

Hier zagen wy een vlak uitgestrekt land, het tooneel, zo wy dagten, der stryden in de *Iliaden* van HOMERUS, de begraafplaatzen der Helden, en de Rivier *Scamander*, met een Zandbank in den mond. Die Rivier betekende toen niet veel; doch men berigtte ons, dat dezelve, in den Winter, dikwyls zeer hoog opzwol, en de Zee, verre buiten de Voorgebergten, van kleur deedt veranderen. Het Strand der *Thracische Landengte* was steil, en de Kust hadt een dor voorkomen, maakende het tegenbeeld uit van de overleggende *Asiatische Kust*, die zagtlyk rees en het Gebergte *Ida* ten gezigteinder hadt. De wydte van den *Hellespont*, de vlakte van het water, het loopen van den stroom, deedt ons aan den *Theems* denken. XERXES sprak 'er te flegt van, als hy denzelven een zoute Rivier noemde.

Wy naderden de hooger opwaards liggende Kasteelen, door MAHOMETH DEN II opgerigt, die een zeer nauwen Straat, de twee vaste landen vaneenscheidende, bestryken. By elk derzelven is eene Stad. Op het *Asiatisch Kasteel* was, aan den Zeekant een witte vlag opgeheesten, als mede een roode met een kruis. Deeze behoorde aan de *Engelschen* en *Franschen*. Dewyl wy afgesprooken hadden hier aan land te gaan, zette de Capitein koers na het *Asiatisch Kasteel*, en deedt een sein om een vaartuig van den wal. Ons reisgereedschap werd 'er schielyk in gedaan, en wy verlieten het schip, 't welk drie schooten gaf, en heen zeilde.

Naa de *Angelicana* verlaaten te hebben, hadden wy nauwlyks tyds genoeg om het wilde en ongedaane uitzigt te beschouwen van onze Roeijers, die bloot van hals en armen en door de Zon getaand waren, of wy bereikten het land. De stroom dreef ons beneden het Kasteel; waar wy op 't strand twee *Turksche Vrouwen* zagen. Maar welke gedaanten! met een wit hemd om 't lyf geslingerd, langzaam op laarzen voortgaande. Eene menigte van *Turken*, op den Oever gekomen om het Schip te zien, scheen in ons oog eene nieuwe soort van Menschlyke weezens. Zy waren in 't algemeen ryzig en zwaar van lyfsgestalte; eenigen droegen lange, nette en eerwaardige baarden, en hadden een deftig voorkomen, waar aan de hooge tulbanden en loshangende kleederen van verscheide en de leevendigste kleuren, niet weinig toebragten.

Op 't Strand werden wy ontvangen door den *Engelschen Consul*, een vetten *Jood*, die 'er zeer wel uitzag. Hy bragt ons, naa eene verwelkoming, in gebrooken *Italiaans*, of in de *Lingua Franca*, door de Stad na zyn huis, staande in het gedeelte der Stad voor die Natie geschikt. Wy klommen eenige

ge trappen op, en kwamen in eene kamer, waar de vloer bedekt was met een carpet: aan de kanten was een breede Sopha met kusfens om op te rusten. Een verkoelend windje fpeelde door de houte venfterlatten. Dewyl de *Joodfche* wet niet toelaat op Sabbath vuur aan te fteeken, bevondt zich onze Gastheer zeer verlegen om ons te onthaalen. Nogthans kreegen wy welhaast de gewoone verfrisfingen: een ontftooken pyp tabak, een lepel vol banket; dien men ons in den mond ftak: en een kop koffy. Vervolgens bragt de Conful tot ons een Jongman, zyn Broeder, zyne Vrouw en Dogter: de laatstgemelde was gekleed in een lang wit gewaad, met een gordel om den middel, bloots voets, hadt de nagels rood geverfd en het hair glad uitgekamd over den nek hangende. Zy naderde ons, nam de regte hand van ieder een voor een, kuste dezelve, en bragt die aan haar voorhoofd.

Het viel ons eenigzins moeilyk ons naar de wyze der *Oosterlingen*, in het zitten met de beenen kruislings over elkander, te fchikken, doch dit was onvermydelyk by het houden van het middagmaal: vermids de tafel alleen beftondt uit een groot tafelblad op het carpet nedergelegd. Eene verfcheidenheid van fchotels werd ons in een fpoedige opvolging opgedischt, en op dezelfde vaardige wyze kreegen wy beekers met wyn. Wy hadden noch tafelborden, noch mesfen, noch vorken, maar gebruikten onze vingers. De geheele maaltyd en de toeftel was ouderwets; werd beflooten met zeer gezonde en fmaaklyke vrugten, vygen en meloenen. en druiventrosfen zo even van den wynftok gefneeden. De Conful at met ons, terwyl zyn Broeder, met eenen anderen *Jood*, ons oppaste. Van tafel opftaande, werd ons water tot wasfchen aangebragt. Wy kreegen ieder een kop Koffy: en onze Gastheer, die zeer afgemat was door zyne wandeling, ftrandwaards om ons af te haalen, en vervolgens door het gaan na den Gouverneur, om onze aankomst bekend te maaken, ging met zyn geheele Gezin een flaapje neemen, gelyk dit hier op den middag, in de grootfte hette, gebruiklyk is.

Des avonds gingen wy, met den Conful, de Stad bezigtigen. Zy was digt bebouwd, meest met kleine houten huizen, en de ftraaten waren nauw. Wy bezagen een Fabriek van Aardwerk, die zeer groot was: zy maaken alles naar de oude wyze, die reeds veele jaaren heeft ftand gehouden. De Stad ligt laag, en is aan verfcheide landziekten onderworpen. Daar en boven woedt de pest 'er doorgaans, alle jaaren, heftig en langen tyd. De Begraafplaatzen ftrekken zich verre buiten de Stad uit, en zyn vervuld met gebroken kolommen, ftukken

Gra-

Graniet-en Marmersteen, als Grafzerken: eenige beschreeven met hoog verheven Turksche vergulde en geschilderde Letteren. Op de *Armenische begraafplaats*, vonden wy een lang Grieksch opschrift, op een stuk wit marmer; doch 't was onleesbaar. Op een rotzige verhevenheid staat een reeks windmolens.

De Stad en het Kasteel hebben ten zuiden eene Rivier, die van het gebergte *Ida* af komt. Het beginzel is, zo men ons verhaalde, zeven mylen hooger landwaards op, deeze stroomt, met een verbaazend geweld, naa sterken regen, of wanneer de sneeuw op de bergtoppen smelt. 'Er is een zwaare muur opgerigt en een paalwerk gemaakt om den stroom af te wenden en de gebouwen voor den overloop te beschutten. Aan den mond ligt, even als in den *Scamander*, een Zandbank. De bedding was wyd, steenagtig, hier en daar hadt men groene kreupelboschjes. In de holten aan den Oever, met water gevuld, wieschen veele Vrouwen, met bebonden aangezigten, linnen, en droogden 't zelve op den grond.

Deeze Rivier stelt ons in staat, om de ligging der binnenste Kasteelen te bepaalen; een stuk van eenig aanbelang in de plaatsbeschryving van den *Hellespont*. De oude naam was, gelyk uit STRABO blykt, *Rhodius*, en zy liep in Zee tusschen *Dardanus* en *Abydos*. De marmeren overblyfzels, die wy op de begraafplaatzen rondsom de Stad vonden, waren meerendeels derwaards gebragt, uit de puinhoopen deezer Steden, en wel byzonder van de laatstgemelde, die de grootste was. De Consul toonde ons het hoofd eens Beelds van de Maagd MARIA, in de ruinen eener Kerke aldaar gevonden. Aan de *Europische zyde* tegen over den *Rhodius*, lag *Cynossema* de Begraafplaats van *Hecuba*, tot nog zeer zigtbaar, en in het Kasteel beslooten.

Wy keerden, naa het bezigtigen der Stad, weder na ons verblyf, en hielden by 't ondergaan der Zonne onzen avondmaaltyd. Kort naa het duister geworden was, werden 'er drie linnen lakens, ryklyk geborduurd, uit een pers genomen in het Vertrek waar wy ons bevonden; en aan elk onzer 'er één gegeeven; dit moest met de Sopha, en een kussen, ons tot een Nagtleger dienen. Een lamp werd ontstooken. De Consul vertrok na zyn gezin, en begaf zich, op dezelfde wyze, in het naastgelegen Vertrek ter ruste. Wy ontkleedden ons en deeden onze schoenen uit; verwagtende ons met eenen aangenaamen slaap, aan 't vaste land, te zullen verkwikken. Wy hadden geen berigt ontvangen van eene nagtplaage, zeer gemeen in deeze plaats, of wel byzonder in de huizen der *Jooden*.

den. Twee onzer konden geen oog digt doen, en wagtten met al het ongeduld van iemand, die aan 't lyf deerlyk geplaagd wordt, den aanbreekenden dageraad.

Wy hadden 's avonds afgefprooken, eenige digt by gelegene plaatzen op het vaste land, en de voornaamfte Eilanden by den mond van den *Hellefpont*, te bezoeken. Vroeg in den morgenftond verzogt de Conful eenig geld, om leeftogt en andere reisbehoeften te koopen, die in een' afgehuurden boot gefcheept werden. Hy ging met ons tusfchen acht en negen uuren fcheep. Wy hadden zes *Turkfche roeiers*, een *Janitzaar* en een *Joodfchen knegt*: de twee laatften zaten, benevens den Conful, met de beenen kruislings voor ons, op een klein carpet; zo deedt ook de Schipper van den boot agter ons, met den helmftok op zyn fchouder.

Ras voeren wy den *Hellefpont* over, en by het *Europisch ftrand* heen roeiende, zagen wy verfcheide eenzaame Ysvogels, met jonge Patryzen, in de rotfen. De Winterftroomen hadden diepe groeven gemaakt; doch zy waren droog, uitgenomen een rivier, die, zo men ons berigtte, een moolen deedt omgaan. Eene enge vlakte, of twee, vertoonde zich groen, door de katoen planten en wyngaarden; ook was 'er koorn gezaaid.

Naa den mond van een haven of baay, oudtyds *Coelos* genaamd, voorby gevaaren te weezen, landden wy, omtrent elf uuren, aan de *Thracifche Landengte*, digt by het eerfte *Europifche Kasteel*, by den ingang van den *Hellefpont*, en kwamen in het jammerhartig verblyf eens armen *Joods* in de Stad. Hier werd een mat gefpreid over een morsfige vloer, in eene Kamer aan den Zeekant, en onze medegenomene fpyze opgedischt. De hitte was te deezer plaatze op den middag zeer lastig. De Conful ging, volgens gewoonte, zyn middagflaapje neemen: wy rustten desgelyks, of vermaakten ons met een zeer fraai uitzigt. Wy zagen in het Kanaal, en de Kaap *Mastufia* aan de regte hand; tegen over ons hadden wy de *Afiatifche Stad* en *Kasteel*, als mede de beroemde vlakte van den *Scamander* doorfneeden, en de gemelde Heldengraven.

De oude naam deezer Stad, die zeer klein en flegt is, was *Eleus*. De ftraaten zyn nauw en krom. Dezelve ligt op de noordzyde van het Kasteel, in het hangen van een fteil gebergte.

Toen de hitte een weinig bedaard was, kreegen wy kundfchap, dat de Gouverneur ons verlof gaf, ons in zyn tuin te verfrisfen. Wy zonden deezen boode heen, hem drie Piasters gegeeven, en verlof verzogt hebbende wegens het afflaan der

noo-

noodiginge, dewyl wy op 't punt ftonden van te vertrekken; doch zulks werd niet aangenomen; en wy betaalden nog een Piaster, om een kleine ombeinde plaats te zien, waar in wy niets anders vonden dan twee Wynftokken, een Vygen-en een Granaatboom, en een heerlyke waterwel.

De *Turken* hadden, naa dat wy aan land waren, het voorgebergte *Mastusia* omgeroeid, en wagtten ons buiten den hoek. Onder den weg, langs de muur van het Kasteel, zagen wy een groot *Corintbisch Kapiteel;* een Altaar uitgehoold en als een mortier gebruikt om 'er Koorn in te pletten. Aan 't andere einde van de Stad is een opene begraafplaats. Hier was oudtyds het heilig deel van PROTESILAUS en zyn Tempel, tot welken misfchien de marmeren ftukken behoord hebben. Hy was een der Aanvoerderen in den *Trojaanfchen kryg*, en werd door HECTOR gedood; vervolgens als een Held geëerd, en voor den Befchermgod van *Eleus* gehouden.

Naa eenig vertoeven gingen wy in den boot, en de haven van *Tenedos* verlaaten hebbende, roeiden wy langs de kust, met het eiland aan onze regte hand. Wy gingen welhaast een kreek door, die, geduurende den wynoogst, door een klein vaartuig bevaaren wordt, naby dezelve ftaat een eenzaame Kerk met een Fontein, die uitfteekend water geeft, en op eenigen afftand doet zich een vierkanten marmeren fteen op: de fpleeten en holten der valeien waren met wyngaarden beplant. Wy roeiden een rotzigen uithoek om, en zagen eenige klippen door wilde Duiven bewoond; ook ontdekten wy eenige Patryzen, en weinig Vee; als mede een Kerk, by welke, naar men ons berigtte, een water gevonden wordt, beroemd wegens eene buikzuiverende kragt. Wy kwamen omtrent tien uuren aan land, op een fchoonen oever, naa bykans het halve eiland omgeroeid te hebben. —— Wy waren nu digt by het Gebouw, 't geen wy ons hadden voorgefteld nader te bezien. Het was een kleine overwelfde plaats, van oud metzelwerk, met een kleine in puinhoopen vervallen Kerk. Eenige weinige trappen nedergaande, komt men 'er in, met een kaars. De vloer was met water bedekt. Naby dit gebouw ftonden drie vygenboomen; ook vondt men 'er een Fontein met een opfchrift in hedendaagfche Griekfche Letteren.

Overal heeft men hier Fonteinen. Derzelver groot getal eischt de Lugt en Landftreek. De grond, gefcheurd en droog, heeft vogt noodig om den groei te bevorderen: en een onbewolkte Zon, die de lugt brand heet maakt, doet de Inwoonders groente en koelen lommer zoeken. Van hier zyn de Fonteinen, niet alleen in Steden en Dorpen; maar ook in velden en

en tuinen, op de wegen en de meest bereisde gedeelten van 't gebergte. Veele deezer Fonteinen zyn de nutte giften van menschlievende persoonen, by hun leeven geschonken, of by uiterften wille besprooken. De *Turken* merken het oprigten daar van aan als een verdienstlyk werk, en gaan zelden van een Fontein, naa gedronken of zich gewasschen te hebben, zonder den naam en de gedagtenis van den Stigter te zegenen.

De wyze om deezen noodigen voorraad van water te verkrygen, en af te leiden, by de Ouden gebruiklyk, gaat nog by hun in zwang. Men vindt doorgaans een yzeren of tinnen aker by die Fontein of Bron aan een keten hangen: of een houten vat, met een handvatzel, in een nis aan de muur geplaatst. Voor aan is de Fontein van fteen of marmer, en somtyds verguld, of met een *Turksch opschrift* in hoogverheven letteren vercierd.

De Vrouwen gaan uit haare huizen na de Fonteinen, ieder met een grooten pot met twee ooren op den rug, of over schouder. Zy vervoegen zich na eene Fontein buiten de Stad of Dorp, om Linnen te wasschen. Derwaards gaan ook de *Turken* en *Grieken*, dikwyls, om zich te verfrisfen: de laatstgemelden doen dit inzonderheid op hunne Feestdagen: wanneer men geheele Familien op 't gras, onder het geboomte, ziet zitten eeten. By de Fonteinen aan den weg geplaatst, vindt de verhitte en van dorst smagtende reiziger, koel water, de schaduw van een wyduitgestrekten boom, en een groen veldtapyt om op te rusten, en het middagmaal te houden: een vermaak zo groot dat niemand, dan die het ondervonden heeft, het kan bezeffen.

Wy besloten de hette van den middag te laaten voorbygaan eer wy onze reis vervorderden. Men spreidde voor ons een carpet onder een lommerryken boom, en het vuur werd op eenigen stand ontstooken. Wy kreegen ieder een ontstooken pyp en een kop koffy. Men vulde een ketel met water om eenige Vogels in te kooken. De *Fransche Consul*, die zich by ons vervoegd hadt, onderstondt het, om ons druiven te verzorgen. Zyn wyngaard lag op eenen grooten afstand van ons Stadwaards: doch twee onzer, door een paar gewapende *Turken* vergezeld, verkoozen met hem te gaan. Wy doorkruisten een soort van heide, begroeid met thym, saly, en laage mastikboompjes, na een plek gronds door cypresseboomen beschaduwd; waar wy eene Kerk vonden zo slegt als die wy verlaaten hadden, bestaande uit losse steenen tot muuren op één gestapeld en zonder dak. Digt by dezelve was een waterwel. Wy zagen eenige weinige boomen, gemeene

hut-

hutjes en zommige velden met Turkskoorn. De grond was door de hette uitgedroogd; dan midden in het eiland vonden wy eene groote landstreeke, als 't ware geschakeerd met dorre heuvelen, en groen van olyf boomen en wyngaarden. Ontelbaare druiventrossen hingen als gerist, en deeden ons watertanden: wy aten onbeschroomd, verzekerd dat die vrugt ons veel eer baaten zou dan schaaden; boven al wanneer wy die plukten, eer de lugt daar binnen door de Zon was uitgezet. Binnen omtrent veertien dagen, stondt de wynleezing eenen aanvang te neemen; wanneer 'er een wagt van *Turken* aangesteld wierd, om roovers en dieven af te weeren. Onder de heuvels, is 'er één die verre boven de rest uitsteekt, en op den top eene Kerk of Kapel heeft, toegewyd aan den H. ELIAS. De gedaante is kegelvormig, en kan deeze Kerk gezien worden over het vaste Land van *Asie*, als men den *Hellespont* afkomt.

Op onze wederkomst by het verlaaten gezelschap, vonden wy 't zelve verlegen over ons afweezen, en in vreeze dat ons iets kwaads mogt zyn overgekomen. Wy aten, en sliepen, in de schaduw: en kort hier op nam de *Fransche Consul* afscheid van ons. In den naamiddag zeilden wy, met eene frisse koelte, stevenende na *Eski-Stamboul*, oudtyds *Alexandria Troas* geheeten. De afstand deezer Stad van *Tenedos*, werd op veertig Stadien of vyf mylen gerekend. Eenige der overblyfzelen zyn nog te zien, op eene verhevene plaats, waar agter de onelfen toppen van het Gebergte *Ida* zich heerlyk opdoen.

MIDDEL OM VELE, ZO NIET DE MEESTE, GEZELSCHAPPEN TE VERLEVENDIGEN.

DAar zyn menschen die altoos een gereed middel by de hand hebben, om vele, zo niet de meeste, gezelschappen te verlevendigen, en 'er indiervoege in uytmunten, dat zy daar door de wellust, ja het leven dier gezelschappen zyn. Zo lang het middel, waar van dezulken zich bedienen, niet in 't werk gesteld word, zyn vele gezelschappen naar en geesteloos; zonder dit slag van menschen, zit men menigmaal als by een gezelschap van stommen, ja men zou zomtyds ligtlyk denken, dat 'er enige doden onder waren, zo niet hun aanhoudend geeuwen en gapen bewees, dat 'er ten minste nog beweging plaats hadde, en dus ook iets dat leven genaamd kan worden. Men vind wyders ook nog wel sprekende gezelschappen, in welken gesproken word over eenvoudige en ou-

oude algemene waarheden, over deugden, die weynig betragt worden, over wetenſchappen, die ſlegts deze of gene waarheden in een weynig helderer licht ſtellen, het verſtand zo wat beſchaven, de denkbeelden min of meer in eene geſchikte orde brengen, en ſtrekken om de menſchen, zo als men dat noemt, wyzer en beter te doen worden. Dan die en dergelyke ſtroeve geſprekken maken de gezelſchappen voor vele menſchen zo doodsch, dat zy 'er zich magtig in vervelen. Men vermyd daarom veelal zulke gezelſchappen, of maakt 'er alleen uyt nood gebruyk van; wanneer men, (dewyl 'er tog iets geſproken moet worden,) al mede ſpreekt, zo goed als men kan, om den verdrietlyken tyd op 't draaglykſte door te brengen. — Maar in die gezelſchappen, waar op ik het oog heb, in welken de bedoelde perſonen de hoofdrol ſpelen, en een gewenscht gebruyk van hun geſchikt middel maken, daar is eerst recht leven; 't gehele gezelſchap toont, dat men vuur en vrolykheyd bezit, en men hoort eene algemene ſpraakzaamheyd, zo dra zulk een den mond maar opent, en gebruyk maakt van zyn onfeylbaar middel om het gezelſchap te verlevendigen.

Men vraagt mogelyk, wat zyn dit dan voor menſchen, waar in beſtaat hun onderhoud, en van wat middel bedienen zy zich? Laat ik 'er eene proef van nemen, of ik hier omtrent de nodige onderrigting kan mededelen. — Het zyn menſchen, wier eerſte en voornaamſte bezigheyd beſtaat, in 't naſporen van alles wat natuurlyk en zedelyk ſchoon en goed genaamd word, 't zy in zaken of perſonen; en die alles wat daar van afwykt ten ſterkſte tegengaan; van waar ze niet ſchromen alle verkeerde bedryven, openlyk, in derzelver ſchandelykheyd af te malen. Het zyn menſchen, die eene zeer grote mate van vernuft en ſterke verbeeldingskragt bezitten; waar door ze in ſtaat zyn, om aan alle dingen zulk een voorkomen te geven, en alles in zulk een licht te plaatſen, als met het meeste genoegen en vermaak, zo van hun zelven als van hun gezelſchap, overeenkomt. — Het zyn menſchen, die zich niet zo zeer op de Oordeelkunde, als wel voornaamlyk, op de Verdichtſel- en Geſchiedkunde toeleggen; bezittende daar by, veelal, eene bekwaamheyd, om de dingen, op eene aartige, onbedwongene en doeltreffende wyze, te verhalen; waar door ze gemeenlyk de goedkeuring en toejuyching van hun gezelſchap verwerven. — Het zyn menſchen, die . . . . maar zulk eene laſtige optelling van hunne hoedanigheden, en dan eene daar op volgende ſoortgelyke beſchryving van 't middel dat zy in 't werk ſtellen, zou my in 't ſchryven, en

den

den Lezer in 't lezen, te verdrietig vallen. Liever zal ik een gebeurtenis melden, waar uyt men het een en 't ander daar toe behoorende, veel aangenamer, kan afnemen. —— Het geval, daar toe dienende, is, door DIOGENES van *Sinope* zelven, aan zynen Vriend XENIADES verhaald, en luyd, uyt een oud Handschrift overgenomen, aldus:

„ Op zekeren tyd hoorde ik een angstig geschrey aan den oever der Zee; ik ging derwaards, en ziet, eene kleyne Bark was op eene klip, naby den oever, omgeslagen. Ik werd onder de zwemmenden een persoon gewaar, welke geen kragten genoeg scheen te hebben, om den oever te bereyken. Op 't oogenblik lag myn mantel in 't zand; ik sprong in 't water, zonder op welvoegelykheyd of wanvoegelykheyd te denken; want het was hier te doen, om het leven van een menschlyk Schepsel te redden. —— Het was dan buyten twyfel een Vrouwspersoon? —— Ik kan 't niet helpen, dat het zo was; maar, 't zy gy my gelooft of niet, ik dagt op dat ogenblik, even zo weynig daar aan als om met myne hand de Maan te raken. —— Ik nam haar op myn rug, en droeg haar na den Oever. Haar in het Zand neer te leggen, en weg te gaan, zou ontaart geweest zyn; men moet het goede niet ten halve doen. Ik droeg haar dan tot eene naby gelegene grasplaats, rondom met Struyken bewassen. Gy kunt u wel verbeelden, dat ik, gedurende dit alles, gelegenheyd hadde, om te ontdekken, dat deze Vrouw eene schone Vrouw was. —— Werd gy door dit laatste niet nog te meer voor haar ingenomen? —— Het ging my toen, gelyk het U nu gaat. —— Ondertusschen stond ik nog zonder Mantel. —— De Schone, en de zorg om haar te regt te helpen, hielden myne oplettenheyd zo gaande, dat ik op my zelven geen acht kon geven, tot op het ogenblik, dat zy hare ogen opende. Ik zou wel durven wedden, dat zy niet veel heeft kunnen zien, zo snel sloot zy de ogen weder toe. De verwarring, waar mede zy dit deed, en eene kleyne uitroeping, waar mede zy het vergezelde, ontzettede my; en toen werd ik eerst gewaar, dat ik nog zonder Mantel was (*). —— Ik verhaal U de zaak met alle hare omstandigheden, zonder de geringste opsmukking. —— Rust hier in het schynsel der Zonne, en droog uwe klederen zo goed als gy kunt, zeyde ik, ik ga een ogenblik heen om mynen Mantel te halen; want ik wil en moet uwe ogen zien,

(*) Die van Corinthe hadden slegts dunne onderkleêren, en wel byzonder linnen Broekjes; des het niet betamelyk ware zich zonder Mantel te vertonen.

zien, en horen waar in ik U verder van dienst kan zyn. —— Ik liep heen. In tien Minuten had ik mynen Mantel weder. Ik kwam te rug. Ondertusfchen had zy haar Overkleed uitgewrongen, tegen de Zon uitgefpreyd, en fcheen verder een oogmerk te hebben, om zich ook, agter de Struiken, van hare overige klederen te ontdoen. Een groot Bosch verhinderde haar, my gewaar te worden, niet tegenftaande zy gedurig met angstvalligheyd rondom zag. Ik bleef ftaan, en — zag haar; —— Ik zal U verder niets zeggen, als dat ik van de honderd Jongelingen, Negen en Negentig en één, geraden zou hebben, elders anders heen te zien, of liever geheel weg te gaan; maar iemand van vyftig jaren, gelyk ik, die zedert meer dan twintig jaren van Salade, Bonen en Water leefde, kan onbefchroomd alle fchone beelden befchouwen, het zy dezelven uit de handen van eenen PHIDIAS, of die der Natuur zelve zyn voort gekomen.

„ Eyndelyk haar Opperkleed was gedroogd. Zy wond zich daar in, zettede zich in de Zon, die reeds ten ondergang neygde, en fcheen na my om te zien, waar ik bleef. — Ik kwam te voorfchyn. Zy bloosde, floeg de ogen neder, en zag, gelyk iemand die in verlegenheyd is. Ik kome weder, Schone vreemde, zeyde ik, — (hier klaarde haar gezigt een weynig op; doch haar blos nam toe) om te vernemen, waar in ik U verder dienen kan. Zy zweeg een weynig. Wilt gy my, vroeg zy eyndelyk, nog een dienst doen, met te gaan zien, wat lot eene oude Vrouw, die met my in de Bark geweest is, getroffen heeft? Het was myne Min; ik hoop dat zy gered zal zyn. — Ik vloog na den Oever. ——— Alles was gered; maar van de oude Min kon niemand eenig narigt geven. —— De fchone Dame weende, toen ik haar dit berigt bragt; zy liep zelf na den Oever; fmeekte den Schipper; dat hy hare Min zoude opzoeken; zy beloofde eene ruyme vergelding; en zou mooglyk nog geweend hebben, indien niet eene Koffer, welke niet verre van daar in het Zand lag, hare opmerking tot zich getrokken hadde; dezelve behoorde haar toe, en was met klederen en duyzend fraije dingen, die tot verfieringe eener Schone Dame behoren, vervuld. Gelukkig was alles onbefchadigd gebleven. Een ftraal van vreugde ontwolkte, in een ogenblik, haarganfche gezigt; —— Het was een zeer lieflyk gezigt, dat verzeker ik U. De Minne werd nergens gevonden, en de Zon ging onder. —— De Schone, taamlyk getroost, dat zy ten minfte hare Koffer gevonden hadde, noemde my den naam eener Vriendinne, tot welke zy begeerde dat ik haar brengen zoude. Een Schipper, met hare Koffer beladen,

den, wees ons den weg. Wy kwamen daar aan; de Schone bedankte my, en ik, — wenschte haar een goeden nagt. — Hier scheen zy my voor 't eerst, met opmerking, en eene zekere verwondering, te beschouwen. Rust wel Schone Vreemde, zeyde ik, en vertrok.

„ Nu vraag ik alle eerlyke Lieden, Grieken en Barbaren, Mannen en Vrouwen, &c. &c. Wat ergerlyk of kwaad 'er in 't geval, dat ik zo even verteld hebbe, toch te vinden is? — Op myn woord ik zie 'er niets van dien aart in. Alle omstandigheden voor af ondersteld, gelyk ze werklyk gebeurd zyn, zie ik niet, hoe ik zelf, of de verloste Schone, of beyde te samen, ons anders hadden moeten gedragen, dan wy gedaan hebben.

„ Ondertusschen, hoor wat 'er gebeurde. Den volgenden dag was het geval door heel Corinthe rugtbaar; men sprak drie dagen nergens van, dan van Diogenes, en de Schone Vrouw. Verscheyden gezelschappen, dien 't in de laatste dagen aan stof ontbroken had, verkregen hier door een nieuw leven: en hy, die 't voorval van Diogenes met de schone Vrouw recht op het tapyt bragt, was verzekerd, dat 'er geen mangel aan spraakzaamheyd zyn zou.

„ Men vertelde elkander de geschiedenis, en elk versierde 'er wat by, of vergoedde eene ontbrekende omstandigheyd, met eene van zyn eygen Vinding; men stelde het geval geheel in Versen, en, gisteren nagt, hoorde ik dezelve op de Markt zingen. — Doch dat is alles nog niet. Men oordeelde ook over het geval; men onderzogt wat Diogenes en de Schone Vrouw al, en wat zy niet, gedaan hadden; uyt welke geheyme beweeg-oorzaken, en tot welk een eynde zy het gedaan hadden; wat zy, in deze of die gegevene omstandigheden, hadden kunnen doen, of moeten doen, enz. Men sprak 'er voor en tegen van, en de stemmen kwamen eenparig daar op uyt; *Dat Diogenes in deze gansche zaak, noch als een Wys, noch als een Deugdzaam man gehandeld had.*

„ Eene oude Dame, vond het zeer slegt, dat hy zynen Mantel, zo lang daar na, eerst te rug gehaald hadde. Welk eene Onvoorzigtigheyd, om 'er geen sterker naam aan te geven! Zich zelven in zo verre te vergeeten? Hy had immers de Vrouw, eer zy bekomen was, aan den Oever neer gelegd konnen hebben, en, naa dat hy eerst zynen Mantel had omgehangen, haar verder na eene bekwamer plaats gebragt hebben.

„ Gy zyt wel zeer goedhartig, Madam, zeyde eene andere: Ziet gy dan niet, dat men iets met moedwil vergeten kan?

en, dat het, in dit geval, tot zyn oogmerk diende, niet eerder aan het nodige te denken, voor dat het te laat was?

„ By de Eleusinische Godinnen, zwoer eene derde, hy had zich niet meer voor my moeten vertonen, indien ik die Vreemde geweest ware.

„ Ik vermoede, zeyde eene die naast haar zat, dat die Dame uit een Land is, alwaar men nog in den staat der Natuur leeft.

„ Of zy zag hem voor een Sater aan — herhaalde eene grote dikke Vrouw, welke de mine had, dat zy voor geen tien Saters behoefde te vrezen.

„ Ik weet niet waar men langer na raden mag, liet zich eyndelyk eene der Dames horen. My dunkt, de zaak spreekt van zelve, indien dit zo de smaak dier Dame was; en, alle omstandigheden in aanmerkinge genomen, was het buyten twyffel eene van die Dames, by welken het juyst zo veel niet betekene, of men haar zo heel ordentlyk behandele of niet.

„ Dus oordeelden de Dames van de eerste en twede Classe te Corinthe, de Priesterinnen alleen uytgezonderd, welken in 't geheel niet oordeelden, maar na alle omstandigheden nauwkeurig onderzoek deden; en, horende dat ik zonder Mantel ware, toen de Schone Dame het eerst de ogen opsloeg, wierden zy zo rood als vuur, hielden de handen voor de ogen, en wilden verder niets horen.

„ In de Manlyke gezelschappen, werd de zaak uyt een ander oogpunt beschouwd.

„ Waarom strekte zich zyne dienstvaardigheyd alleen maar tot die Schone uyt? Waarom liet hy die eerlyke Oude Minne te grond gaan? Zy had immers, gelyk het gevolg toont, zyne hulp even zeer nodig gehad.

„ Die vrage is te gegronder, zeyde een ander, daar het te vermoeden is, dat de Schone den Oever wel, zonder zyne hulp, bereykt zoude hebben.

„ Gy zyt gestreng myne Heeren, sprak de derde; is het niet natuurlyk, zich meer by eene jonge Schone, dan by hare Oude Minne verdienstelyk te maken? Ha ha he! De Man lachte om dien goeden inval, ha ha he!

„ Te meer, voegde een vierde 'er, met een spitsvinnige mine, by, daar men juyst alle dagen geen eerlyk voorwendsel vinden kan, om met eene schone Nymphe, *in puris Naturalibus*, agter de Struyken te gaan.

„ Ik weet van goeder hand, liet zich voorts iemand, (die eerst onlangs Raadsheer was geworden) horen, dat zy, over de twee uren, alleen met elkander in de Struyken geweest zyn; en, 'er konnen getuygen aangevoerd worden, welke

zy-

zynen Mantel, aan den Oever, en de Klederen der Dame, aan een dorren tak, tegen over de Zonne gezien hebben.

„ Ik denke niet graag het ergste, sprak een Priester van Jupiter (een ernsthaftige Gryzaard van veertig jaren; terwyl hy, met eene grote deftigheyd, zyne dubbelde onderkin drukte). —— Maar — zo als de menschen thans zyn, hoor ik niet graag van grootmoedige daden spreken, wanneer eene Vrouw, byzonder eene jonge en schone Vrouw, daar by te pas komt. —— Het loopt te sterk in 't oog, dat men juyst, (gelyk vóór my reeds is aangemerkt), zich zo veel moeyte geeft, om zich by die laatste soort verdienstelyk te maken. In goeden ernst van de zaak sprekende, wilde ik wel eens weten, waarom eene schone Vrouw, voor zo verre zy eene schone Vrouw is, beminnenswaardiger geacht wordt dan hare Minne? Is de Min ook niet een menschlyk Schepzel? Hebben we omtrent haar niet dezelfde verpligtingen? Heeft niet (gelyk in 't geval, dat we thans voor ons hebben), de eene zo wel hulp nodig, als de andere? Is vroomheyd, en onstraflykheyd der Zeden, niet dat gene; 't welk de eygenlyke waarde der menschen bepaalt? En heeft een jonge en schone Vrouw, om deze toevallige eygenschappen, meerdere Aanspraak, op Vroomheyd en Deugd, dan eene oude en lelyke? Natuurlyker wyze is het tegendeel veel eer te vermoeden.

„ Een Deugdzaam Man, wanneer hy wys is, en dat moet hy wezen, of zyne Deugd loopt alle ogenblikken gevaar, zou in zulk een geval, waar in hy tusschen beyde eene keus moest doen, zich zo veel meer voor de oude Minne bepaald hebben, als zyne oogmerken zuyverer, zyn voorbeeld leerzamer, en de zorg voor zyne, en hare Deugd, minder behoefde te zyn.

„ Vergeef het my, borst 'er ten laatste iemand uyt, Vader der Goden en Menschen! —— 't Is my onmooglyk, uwen Priester langer, met zo veel trotsheyd, onzin te hooren zingen. —— Gy hebt gelyk Priester van Jupiter! 'er zyn geheel gene rede voor, waarom eene jonge schone Vrouw beminnenswaardiger zyn zoude, dan hare Minne. —— Zy is in 't geheel niet beminnenswaardig. —— De Deugd der oude Minne, ja, dat 's de zaak! Welk een dierbaar Kleynood? ô Deze had men behoren te redden! Laten voortaan de jonge Schoonheden verdrinken! Wat is 'er aan gelegen? De Deugd wint 'er by; de Verzoekingen verminderen 'er door, en welke voorbeelden zullen wy niet geven, wanneer 'er niets dan oude Minnen in de Wereld overgebleven zyn! —— Diogenes heeft, noch als een wys, noch als een deugdzaam Man gehandeld; ik geef U alles toe wat gy wilt, Priester Jupiters, — zwyg maar! — "

Dus ver het verhaal van Diogenes; eenvoudig opgegeven.

Naa dit verhaal, dunkt het my onnodig te zyn, verder iets te zeggen, ter aanmoedīginge van 't gebruyk van 't bedoelde middel, om vele zo niet de meeste gezelschappen te verlevendigen. Ik zou het middel zelve, en de personen, die 'er zich van bedienen, al eerder uitdrukkelyk genoemd hebben, indien ik niet bedugt ware geweest, dat de Afkeer, welken de meeste Lezers ongetwyfeld betuygen 'er tegen te bezitten, het voortlezen belet zou hebben. Vergeef my dit onschadelyk bedrog! — Het middel is *Laster*, en zy, die 'er zich van bedienen, zyn *Lasteraars*.

J. M.

ZEDE-REGELS.

MEn moet nimmer met zyne gaven willen pronken, noch met geweld zyn verstand doen uitblinken; want schoon iemant anders ook fraie hoedanigheden, en goede bekwaamheden, moge bezitten, zy verliezen alle haie schoonheid, zo dra men dezelven met geweld wil laten schitteren.

Een Lasteraar is de schadelykste pest in de Zamenleving. Hy bezit duizenderleie streken, en heeft onnagaanbare vonden om zynen evenmensch te benadelen. Het is niet altoos volstrekt nodig opentlyk te lasteren, om iemand zyne eer te roven; men kan zelfs, met flauwlyk en koeltjes te pryzen, zynen Naasten benadelen. De wyze, op welke men iets voordraagt, kan zeer veel nemen of geven. Van dit alles weet een kwaadspreker zich te bedienen, en hy maakt 'er ook zo dikwils gebruik van, als 'er zich gelegenheden voordoen.

Die zich in het algémeen bemind wil maken, moet een eenparig gedrag houden. Wispelturige, ongestadige menschen maken dagelyks vriend- en vyandschappen, zy kunnen onmogelyk lang, en op den duur met iemand verkeren; de verkering van anderen verveelt hun wel dra, en zy zelven worden ook ras een walg aan hun, met welken zy een gemeenzamen omgang hebben. Zulke menschen mogen zich dan beroemen vele Vrienden gehad te hebben; dog met regt mag men twyfelen, of 'er onder die allen wel één waar en opregt vriend geweest is.

Wanneer wy anderen beoordelen, en hunne gebreken afkeuren, dan behoren wy eerst ons zelven te onderzoeken, of wy niet aan die eigen misdaden schuldig zyn, welke wy in onzen Evenmensch veroordelen; want hoe ligt kunnen de onzen ook aan anderen bekend zyn?

zyn? Wat kragt zullen ook vermaningen hebben, welken voortvloeijen uit den mond van een perzoon, die aan het zelve euvel mank gaat, 't geen men in anderen berispt? Zullen wy ons door zodanig een gedrag eens ieders berisping niet op den hals laden?

Het is loutere verwaandheid, te menen, dat men altoos beter denkt dan een ander. Salomo getuigt, dat 'er van een Zot meer verwagting is, dan van zulk een Wyshoofd.

In de kindsheid gelooft men alles; en in de volwasfen jaren houden velen het voor een bewys van wellevenheid, byna niets te geloven. Dus gelooft men in zyne jeugd zo veel te veel, als men in rypere jaren veelal te weinig gelooft.

Men ziet veeltyds, dat Luiden van geen fchrander, noch doordringend verftand, als zy eenen hogen trap van aanzien beklimmen, met minagting en verontwaardiging op hunne minderen nederzien. Dikwils bekruipt hun de lust, om van Luiden, die in een lageren ftaat leven, een flaaffche vernedering te vergen, en over hen eene willekeurige heerfchappy te voeren. Men moet zich verwonderen, hoe menfchen zo verkeerd kunnen handelen, daar elk met zo een overvloed van eigenliefde bedeeld is. Is het niet oneindig aangenamer van het gemeen aangebeden, dan verwenscht te worden? En is elk mensch niet overtuigd, dat 'er tusfchen het leven en den dood maar eene ruimte van eene hand breed is?

Doorgaans oefent men het minst aan anderen, het geen men het fterkst van zynen Evenmensch vergt. — Vele menfchen kunnen niet verdragen, dat anderen hun gevoelen vrylyk voorftellen, hoewel zy dit regt in den allerftrengften zin omtrent zich zelven vorderen. Is het niet de grootfte onbillykheid, te wanen altoos meer regt te hebben dan een ander?

Men behoort met niemand in vyandfchap te leven: maar het zou een bewys van de uiterfte dwaasheid zyn, elk, die ons een vriendelyk gelaat vertoont, zyn ganfche hart te openbaren.

Men kan zich voor vele kwade, en nadelige dingen behoeden; maar geen mensch kan zich voor de kwaadfprekenheid wagten. Laat iemand zo oplettend, zo naukeurig op zyn gedrag zyn, als hy wil; laat hy zo fterk op zich zelven en alle zyne bedryven agt geven, als hem mogelyk is, hy zal nogtans niet beletten kunnen, dat kwaadfprekers hem lasteren.

Het is pryzelyk goede woorden te geven; dog zo men 't doet om iemand te bedriegen, is het een bewys van onvergeeflyke fnoodheid.

Lastig valt het met eenen Leugenaar, en een Pocher om te gaan; welke twee gebreken men al veel in één en denzelfden perzoon ontmoet. Een Leugenaar wantrouwt men in de allergeringfte Zaken, om reden dat hy zo wel in kleine, als in grote, gevallen de waarheid kan fparen. —— En een Pocher verveelt door zyn gezwets, naardemaal 'er gene menfchen gevonden worden, die niet be-

beginnen te walgen, wanneer zy iemand op den duur zyn eigen lof horen trompetten

Niets is 'er gevaarlyker, dan eene geveinsde Vriendschap. Zy verraad ons, zo dra 'er zig maar eene gelegenheid toe opdoet, en zou ons ten verderve slepen, zo dikwils als het in hare magt was.

Men vind Luiden van een middelmatig verstand en kennis, die nochtans voor grote Mannen doorgaan; in tegendeel worden 'er ook gevonden van eene uitgebreide kundigheid, en een hoog vliegend verstand, die by de wereld niet hooger dan voor middelmatige verstanden gehouden worden. Veelal komt het hier van daan, dat de een meer de kunst bezit, of wel stouter is, om zyne gaven te doen schitteren, dan een ander. —— Men kan zo wel te spaarzaam, als te mild wezen, met het vertonen zyner gaven. Ik vergelyk de eersten by goede Boeken, met slegte Titels, en de laatsten by uitgebreide en schone Titels, voor slegte Boeken geplaatst.

Het is niet nodig, om opregt te wezen, dat men zyn gansche hart uitstort, en alles openbaart, wat 'er in verborgen ligt; maar dit is nodig, als men iets openbaart, dat het dan overëenkomstig met de waarheid bevonden wordt.

De verandering is behagelyk voor den mensch, egter lyd deze regel zeer vele uitzonderingen. Alle verandering vermaakt niet. Wanneer geluk in ongeluk verwisselt, ondergaat de mensch eene lastige verandering, die hem smart, en ongenoegen baart. — Ook is het eene bittere kwelling in ons leven, met een' veranderlyk mensch veel omgang te hebben. Zulk een is zeer lastig, en geen wonder, zo hy in gestadige vyandschap leeft.

Men hoort de menschen dagelyks veel klagen, over de lastigheid, en moeilykheden van de Wereld; over de verdrietlykheden van het leven: maar zy zelven zyn 'er grootlyks de oorzaak van; om dat zy de allergeringste Zaken veeltyds ten ergsten opvatten. Een last, dien men gewillig draagt, weegt zo zwaar niet, als een, dien men tegen zyn genoegen torschen moet.

Het is by uitstek te verwonderen, dat Mannen van bekwaamheid en kunde, by luiden, onder welken zy dagelyks verkeren, in plaatzen, waar zy werkelyk wonen, veeltyds zo weinig in waarde zyn, en zo gering geagt worden; terwyl men ze bykans als Goden eerbiedigt, daar men ze in perzoon niet kent. Men mag hierom te regt een geleerd Man vergelyken by de Zon, welke niet van al te naby beschouwd wil worden. Hoe verder hare afstand is, met des te meêr begeerte reikhalst men naar derzelver verkwikkelyke Stralen.

Men behoort met alle menschen in Vriendschap te leven: dog onze byzondere Vrienden moeten een klein getal uitmaken.

Wie opregt wil handelen, moet nooit iets doen noch spreken, dat tegens de mening van zyn hart is.

Vele

Vele menschen willen niet, dat iemand zynen Naasten zal veroordelen. —— Oordeelt niet, zeggen ze, op dat gy niet geoordeeld word. Zy spreken schriftmatig en regt. Maar zelden kunnen zy van anderen spreken, zonder hen op eene onbarmhartige wyze te veroordelen.

Het verstand van hem, die, onder 't spreken, altoos naar zyne eigen woorden luistert, komt zeer verdagt voor. Zy, die dat doen, zyn doorgaans verwaande menschen, of nog geen halve geleerden.

Indien wy omtrent ons zelven zo onzydig waren, als omtrent anderen, en gelyk anderen omtrent ons zyn, wy zouden minder dwaasheden begaan, dan wy nu doen; en onze uitwendige daden zouden veel minder gevaar lopen van bespot te worden. Maar nu wy altoos het voordeligste omtrent onzen eigen perzoon denken, zo zien wy onze meeste dwaasheden met een ander oog aan, dan zy beschouwd behoorden te worden — en dus moeten wy onvermydelyk dikwils ten spot van andere menschen strekken.

Ik weet niet, of de Wereld wel zo slegt is, als men dezelve gemeenlyk afmaalt. Maar dit weet ik, dat velen dezelve slegter maken, met haar altoos van den ongunstigsten kant te beschouwen.

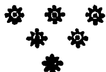
Het is onmogelyk, dat een Snapper zich niet zou voorby praten. Let maar naaukeurig op zulk een mensch, hy zal zich dikwils in een en dezelfde reden tegenspreken; ja zich zelven verwarren door zyne losse en ongeschikte denkbeelden.

Hy, die elk een vertrouwt, en zyne geheimen aan een ieder openbaart, is een dwaas. —— Maar het is een teken van een boos en ontrouw bestaan, wanneer men al de Wereld wantrouwt, en niemand durft vertrouwen. Hy is van eene kwade en verdorven gesteldheid, die waant, dat alle menschen even boos zyn.

Dat wy van de dingen, die ons in de Wereld voorkomen, een matig gebruik maken, is ontwyfelbaar geoorlofd; want waar toe zouden zy anders geschapen zyn? Maar dat men ze misbruikt, gaat buiten alle redelykheid, en onteert den mensch; om dat men, onder het redeloos Vee, maar weinige voorbeelden vind, van dezulken die de vereischte maat te buiten gaan.

Is 'er wel groter dwaasheid, dan hoogmoedig te zyn, op een fraien opschik? Laten zy 'er trotsch op wezen, die denzelven gemaakt hebben: hy die den opschik draagt heeft 'er het minste regt van trotschheid op.

C. V. D. G.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in September 1775.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 8½	29.10½	29.11½	63	72	64	W t N	W t N	W t N	Buijig.
2	— 10½	— 11	——	65	77	69	Z W	Z W	Z W	Betr. Wind.
3	— 11½	— 10½	——	66	77	64	——	N W	N W	Held. Reg.
4	30. 0½	30. 1	30. 0½	64	70	65	N W	O	N O	— Betr.
5	29.10	29.10	29.10	63	75	67	Z O	——	O	Dond Reg.
6	— 9½	— 10½	— 10½	68	75	68	Z	Z W	Z W	Held. Reg.
7	— 8¾	— 8¾	— 8¼	69	77	71	——	——	Z O	— Wolk.
8	— 7	— 6½	— 5½	70	76	71	——	Z O	Z	—— ——
9	——	— 8	— 8	65	73	66	Z W	Z W	Z W	Buijig W.
10	— 7½	— 7½	— 6	65	73	65	Z	——	Z O	Dond. Reg.
11	— 4½	— 6½	— 7	64	66	61	W t N	W t N	W t N	Wind Buij.
12	— 8	— 9	— 9	60	65	58	——	——	——	Buijig.
13	— 6	— 5	— 6	58	60	58	Z	Z W	Z	——
14	— 8	— 8	— 7½	56	64	60	Z O	N O	N O	——
15	— 7	— 6½	— 6½	56	64	60	O	——	——	——
16	— 6	— 7	— 8	56	64	60	Z O	Z O	Z O	——
17	— 8	— 8½	— 9½	57	63	60	N W	N W	N W	Held. Wol.
18	— 8½	——	— 8½	57	70	64	Z	Z W	Z W	Betr. Held.
19	— 9	— 9¼	— 9½	63	70	66	Z W	——	——	Held. Betr.
20	— 9½	— 9	— 8½	64	74	67	——	——	Z	Reg. Held.
21	— 7½	— 6¾	— 8	63	76	66	Z O	Z O	W	Held. Reg.
22	— 10	— 11	— 11½	65	71	66	W	O	N O	——
23	— 11	— 10½	— 10½	64	70	66	O	——	O	Mist Held.
24	— 10¼	— 10	— 9	64	73	66	——	——	——	Helder.
25	— 9	— 8	— 8¼	62	75	66	——	——	——	——
26	— 8	— 7½	— 7½	63	69	64	Z O	Z	Z W	Reg. Held.
27	— 7½	— 8½	— 10	63	68	63	Z W	N W	N W	Held. Reg.
28	— 9½	— 9¼	— 9½	60	67	64	Z	Z	Z	— Wolk.
29	——	— 9½	— 9	62	69	62	Z O	O	O	——
30	— 9	— 9	— 9½	6[illegible]	68	62	N O	——	——	——

Hoogste Barometer d. 30. 1
Laagste Barometer d. 29. 4½ } middelb. d. 29. 8½

Hoogste Thermometer gr. 77.
Laagste Thermometer gr. 56. } middelb. gr. 66½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

ONDERZOEK NAAR DE REDEN, WAAR BY HET TOEKOME, DAT DE DEISTEN, IN ONZE DAGEN, ONDER ONS, ZO VEEL VELDS WINNEN.

(Vervolg van Bladz. 443.)

SChryvers, die verschillende gevoelens beoordelen, en hunne eigen gedagten nopens het overwogen onderwerp zullen voordragen, ondervinden gemeenlyk, dat het ligter valle, het gebreklyke, naar hun oordeel, in eens anders gevoelen te toonen, dan het hunne met de vereischte bondigheid te berde te brengen. Even zo gaat het my in dezen. Het is my voorgekomen, dat het weinig moeite in had, te toonen, dat de oorzaken, waar uit men gemeenlyk de Deïstery afleid, en de reden, die men bybrengt, ter beantwoordinge van de vraag, waar by het toekome, dat de Deïsten in onze dagen byzonder in ons Vaderland, zo veel velds winnen, niet wel gegrond zyn; maar nu 't myne zaak is, om te doen zien, hoe men, mynes agtens, deze vraag hebbe te beantwoorden, en waar aan zulks toe te schryven zy, vind ik, dat 'er aan deze taak, welke ik op my genomen heb, meer werks vast is. Het schynt inderdaad bezwarelyk te zyn, 'er voldoende redenen van te geven; en ik verbeelde my geenzins, dat de mynen, welke ik daar omtrent zou mogen aanvoeren, van die natuur zyn zullen, dat zy niet eenige tegenspraak onderhevig zouden wezen. Dit egter kan my niet afschrikken, van dezelven op te geven; terwyl ik aan een ieder de vryheid laat, om zulke redenen te verkiezen en voor te dragen, als hem de beste voorkomen; die hy de waarschynelykste, en de bondigste oordeelt. — Mogelyk kunnen myne gedagten, al waren zy de wigtigste niet, nogtans hare nuttigheid hebben, en anderen aansporen, om den grond van dit kwaad nauwkeuriger na te gaan, en duidelyker te bepalen.

De eerste en voornaamste grond, waar uit de Deïstery my toeschynt, onder ons, haren oorsprong genomen te hebben, is de zugt onzer Natie, welke zy altoos betoont, om anderen na te volgen. — Dit is een gebrek, dat wy Hollanders altyd ge-

gehad hebben; wy apen om zo te fpreken alles na wat wy zien. Het is nooit ons hoofdkarakter geweest, andere Natien, in gebreken, te boven te gaan; maar 't is ons altoos eigen geweest, en 't is ons nog eigen, gretig na te volgen het geen wy van anderen zien doen. In Moden, Zeden en Gewoonten, fchikken wy ons meerendeels al fchielyk naar andere Natien: 't is alles goede waar wat van buiten inkomt, en wy ftryken het voor gangbare munt vuurig tot ons. Bovenal behagen ons de lugtige Franfche en ernftige Engelfche gewoonten; van dezen nemen wy bykans alles over, zo wat ons zedelyk Karakter vormt, als het geen aan onze Lichamen zwier en leven kan byzetten. — Het kan ons dierhalven niet vreemd, noch verwonderlyk voorkomen, dat eene Natie, welke zich in alle opzigten, in alle gevallen, zo fchikt naar hare Nabuuren, of naar Volkeren, die gewoonten en gebruiken hebben, welke zeer veel van de haren verfchillen, dat zulk eene Natie, zeg ik, in het overnemen, ook eene groote party ondeugden, gebreken, en bedorven zeden naar zich trekt, die ongelukkige en ten uiterfte nadelige gevolgen hebben. — Het moet des geenzins vreemd fchynen, dat wy, daar de Engelfchen, in het uitleveren van Deïsten, boven andere Volken uitfteken, en de Franfchen hen daar in gevolgd zyn, dit gebrek gretig van hun overgenomen hebben; inzonderheid, daar men 't uitgevent heeft, onder den glimpenden fchyn van eer, als een point van vernuft, of als een bewys, dat men zyn Weereld regt verftaat. —— De ondervinding heeft de waarheid dezer ftelling over 't algemeen, in zo veelvuldige gevallen, dermate ontegenzeglyk getoond, dat het niet noodig zy, dezelve in 't breede te bewyzen; en 't is voor ieder oplettenden blykbaar, dat, onder alle die gebreken, en ondeugden, welke wy van elders onder onze Natie overgebragt zien, ook de Deïstery, als eene der voornaamften, geteld moet worden. 't Is geen onkruid van onzen eigen akker; wy hebben de zaden van elders ontvangen. By de Engelfchen heeft dit kwaad al van overlang zo fterk geheerscht, als onder één eenig Volk, op den ganfchen Aardbodem; en de Franfchen hebben het zelve overgenomen, ja opgekweekt. Nergens vind men ftouter Deïsten, en nergens zyn ze onbefchroomder, om 'er opentlyk voor uit te komen. Dit kwaad is, met andere gebreken, en verdorven gewoonten, welke wy van die Volken hebben, tot ons overgekomen; en 't heeft door den tyd zo veel invloeds gekregen, dat het zeer te beklagen zy; des men 'er zich niet te ernftig tegen kunne verzetten, daar het tog als eene ten hoogfte fchadelyke pest, voor onze Natie, aangezien moet worden.

Men

Men heeft van deze Leermeesters der Ondeugd geleerd, zonder Godsdienst, dat is, zonder eenigen band te leven, zo men maar de ftraffen der Overigheid ontwyken kan; dat een Volk verpest, door een algemeen verderf der Zeden, 't welk onder onze Natie hand over hand toegenomen is. Velen houden het voor eene zonderlinge eer, in 't geheel geen Godsdienst te bezitten, en alle beginzels daar van ten eenemaal uit het hart te roojen. Zo leeft men, zo denkt men; en om welke reden? Om dat Deïstifche Engelfchen en Franfchen het ftuk in dat licht befchouwen. Waarom ook zou een Hollander, die wel weet te leven, hier in minder zyn, dan een Fransch- of Engelschman? Waarom zou hy ook, als hy iets overneemt, het origineel niet volmaakt tragten te gelyken; anders is het hem der moeite niet waardig. Onder zulk eene denkwyze is de Deïstery, zedert dat men dezelve ook hier te Lande, als een ftuk van de grootfte Wellevendheid, heeft begonnen aan te zien, by de Hollanders met allen geweld doorgebroken; en ze heeft onder onze Landzaten zeer fterk de overhand genomen.

Velen onder ons zyn van oordeel, dat zy zich, als zy de zeden en gewoonten van anderen niet navolgen, eenen graad beneden het Menschdom verlaagd bevinden. En in die laagte befchouwen zy eene groote menigte Menfchen, welke zo veel niet ophebben met de moden, en den fmaak van de eerfte Weereld; die op eene eenvoudige wyze leven, en het flaafagtig dienstbaar wezen aan de Moden, met een oog van verfmading aanzien. Even op die zelfde wyze zyn ze gewoon met den Godsdienst, en alles wat 'er eenigen zweem naar heeft, om te fpringen; met verguizinge der Openbaring, die ze voor eene uitvinding van Bedriegers houden. Zo te gevoelen, zo te fpreken heet, zeggen ze, zyne Weereld te verftaan. — Meesterlyk met den Godsdienst te kunnen fpotten is, in hunne oogen, een blyk van wellevendheid; en zy zien het aan als een bewys van meerderheid, in fchranderheid en vernuft, wanneer men die eenvoudige Luidjes, welke Godsdienftig, deugdzaam en nauwgezet leven, durft belaggen. Zo denken, zo leven, zo handelen zeer vele Engelfche en Franfche Deïsten, en een Hollandsch Copiist is nooit gewoon zyn Origineel, flegts ten halven, na te bootzen, hy zoekt het volmaakt te gelyken. Om die reden durft hy ook, trots den ftoutften buitenlandfchen Deïst, met alles wat naar Godsdienst zweemt, lugtig den fpot dryven. De Openbaring is al te ver beneden het hoogvliegend Verftand van zulke vlugge Geesten; zy leren hunne Voorgangers wat naklappen; derzulker taal is ge-

noeg, om hen de Godlykheid van den Bybel te doen ontkennen, en dien voor een Boek te houden, door snoode vonden van listige Bedriegers te zamen geflanst, waar aan slot noch zin is. — Zo voortreffelyk, zo doordringend redeneren onze Vrygeesten; zo te redeneren, en daar na te leven, draagt den weidschen naam van zyne Weereld te kennen. —— Deze schrandere denkwyze is de vrugt der navolging, die onze Natie grootlyks te danken heeft, aan hare zugt, om alles van anderen over te nemen. Zodanig eene manier van redeneren, hebben wy vernuftig van onze Nabuuren geleerd; der zulker levenswyze hebben wy ons ten voorbeelde voorgesteld; en wy zyn reeds zo ver gevorderd, dat velen, onder onze Hollanders, zich deze manier indiervoege eigen gemaakt hebben, dat dezelve hun natuurlyk schyne.

Zie daar, myns oordeels, den eersten en voornaamsten grond, waar uit de Deïstery onder ons zo geweldig is doorgebroken; de *Zugt om anderen na te volgen*; de *Zugt naar iets ongemeens, en 't geen in de Mode is*; waar mede zig, als eene tweede bronwel, vereenigt de Verbastering onzer Zeden.

De Weelde en Dartelheid zyn buiten tegenspraak heillooze Bronnen, uit welken een verder bederf van Zeden voortvloeit; dat, tot een onvermydbaar gevolg heeft, het versmaden van allen Godsdienst. De dartele Weelde is een zeer verderfelyk kwaad, zo voor de Maatschappy in 't algemeen, als voor ieder lid van dezelve in 't byzonder; daar zy in staat is, alle grondbeginzels van Godsdienst uit het harte uit te roojen. —— Wanneer een Mensch zich aan de Weelde verslaaft, heeft hy eerlang noch tyd, noch gelegenheid, om aan iets Godsdienstigs te denken. Men jaagt de Weereld, en alles wat 'er zich schoon in opdoet, vuurig na, men volgt de de lusten en begeerlykheden van het Vleesch, hoe strydig ook met het Euangely, op het welke de Kristelyke Godsdienst rust, vrylyk in; en men dryft, langzamerhand, alle de nog overig zynde denkbeelden van Godsdienst geheel uit het harte. Deze tog moeten, naar mate men zich meerder aan de Weelde en Dartelheid overgeve, verslauwen en verminderen, tot zo lange, dat ze ten laatste geheel verdwynen. — Wanneer men nu langs dien weg een volmaakten weêrzin in den Godsdienst verkregen heeft, dan begint men te wenschen, dat alle Godsdienst niets anders dan eene loutere harzenschim mogte zyn; en is men tot die hoogte geklommen, dan tragt men de Openbaring in een bespottelyk licht te doen voorkomen; want kan men dat oogmerk bereiken, weet men dezelve in veragting te brengen, dan is het met allen Godsdienst gedaan; dan

daalt

daalt de Kristelyke Godsdienst tot den allerlaagſten prys; naardemaal deze op de Openbaring gegrond is. — Men zal ligt kunnen begrypen, dat Menſchen, die zich aan de Weelde en Wellust overgeven, voor dat zy nog alle gronden van Godsdienst ten éénemaal verbannen hebben, nu en dan, ja al dikmalen, door den Godsdienst ontrust worden, in het bejagen van hunne dartele wellustige vermaken, en wulpſche buitenſporigheden. De Godsdienst, welken zy nog overig hebben, kwelt hun Geweten geweldig; eene rusteloozе wroeging prangt het zelve wel eens dermate, dat zy, in 't midden hunner wellustige vermaken, in 't midden hunner uitgelatenſte dartelheden, een doodlyk beangſten boezem hebben; zy vinden zich zelfs zomtyds ten eenemaal aan de droefgeestigheid, ja ſchier aan de wanhoop, overgegeven. — Om dan van alle deze lastigheden, van alle die verdrietige kwellingen ontſlagen te zyn, moet men zich van dat vervelend ding, 't geen zo veel onrust baart, moet men zich van allen Godsdienst ten éénemaal ontdoen.

Aldus word men, met zich aan de Weelde en Dartelheid te verſlaven, een Veragter van den Godsdienst, een Beſtryder van de Openbaring, een Deïst, of zomtyds nog iets ſlimmer. — Het zy nogtans verre, dat ik allen, die de Openbaring lochenen, dat ik alle Deïsten, en Verſmaders van den Kristelyken Godsdiënst, een losbandig leven zou toeſchryven; dat ik ze allen zou houden voor menſchen zonder eer, of eenige grondbeginzels van eerlykheid! 't Is myn oogmerk geenzins hen allen, zonder onderſcheid, af te ſchilderen, als Luiden zonder eenige Zedekunde, en van een zeer bedorven gedrag, of als zulken, die een goed burgerlyk gedrag geheel uitgeſchud hebben. — Men vind 'er ook menſchen onder, die een onergerlyk gedrag, een onbeſproken wandel leiden. — Indien ik denzulken dat regt niet deed, zou ik der Waarheid te kort doen, en de dagelykſche bevinding tegen my hebben. — Dan by velen, en zo ik dugte de meesten, geeft nogtans een dartel en wellustig leven de grootſte aanleiding tot Deïstery, en veragting van den Godsdienst. — Hier door worden de losbandigen tot het voortplanten van dit verderfelyk kwaad gebragt; terwyl de anderen, wier gedrag of Zeden zo zeer niet te berispen zyn, veelal een Geest van navolging bezitten, die hen vervoert. Lust hebbende om het geen zy van anderen zien doen, en hun als iets zonderlings voorkomt, terſtond na te apen, worden zy Copyen van zeer ſlegte Originelen, welke hun nogtans wonder ſchoon toeſchynen. — Zo heeft de Deïstery haren oorſprong onder ons, uit deze

twee Bronnen; en zo is dezelve, overeenkomstig daar mede; hier te Lande toegenomen.

Mogelyk zou men by deze twee Bronnen nog als eene derde, die ten minste van ter zyde de Defstery onder ons veroorzaakt heeft, kunnen tellen, *het geweldig tegengaan van Bygeloof en Dweepery.* Hier tegen heeft men zich in onze Eeuw ten kragtigste verzet; en dezelve schynt, wel inzonderheid om die reden, by uitnemendheid den naam van de verlichte Eeuw te dragen. Vele duisterheden van Bygeloof en Dweepery zyn thans verdreven; men ziet nu veelal met een opgeklaarder gezigt, dan in de voorgaande verloopen Eeuwen; in welke de Menschen zeer blind, zeer onkundig waren, en zich ook aan geen onbevooroordeeld onderzoek dorsten overgeven. Dit kwaad van Bygeloovigheid en Dweepery was, in vorige dagen, zo algemeen, dat der Menschen verstanden 'er ten eenemaal door beneveld waren; en naar mate dat dit kwaad grooter was, droegen die Eeuwen den naam van duisterer Eeuwen. —— Dit kwaad is in onze dagen grootlyks afgenomen; men heeft die duistere nevels zigtbaar doen verdwynen; 'er heerscht, genoegzaam onder alle Volken, minder Bygeloof en Dweepery; en men durft, bykans onder alle beschaafde Natien, vry en opentlyk, zonder gevaar van vervolgd te worden, nu belyden, wat men in zyn hart gevoelt, en wat zyn geweten zegt, dat Waarheid is. —— Hier omtrent is eene groote verandering in de Weereld ontstaan. Hoe vele bloedige Toneelen heeft het Bygeloof in vroeger dagen, niet op den Aardbodem aangerigt; hoe vele Vervolgingen, hoe vele Moorden zyn 'er niet uit Dweepery ontstaan; hoe vele brandstapels zyn 'er ter dier oorzake niet opgerigt; hoe vele Koningryken en Landen zyn daar door niet beroerd, ja in vuur en vlam gezet! De Historien getuigen ons ten overvloede, hoe jammerlyk en Kerk- en Burgerstaat al te dikwils, door Bygeloof en Dweepery, geschokt en deerlyk geteisterd zyn. —— Dit verderfelyk Kwaad heeft men in onze Eeuw, met zeer veel dapperheid, bestreden. Velen hebben 'er zich met allen geweld tegen verzet; en de ernstigste poogingen aangewend, om het Menschdom te verlichten, en het zelve de verderfelyke gevolgen, die 'er in de Weereld uit ontstonden, onder 't oog te brengen. En ze zyn inderdaad, in deze hunne loffelyke pogingen, niet ten eenemaal ongelukkig geslaagd. By vele Volken hebben zy den Geest van Dweepery niet weinig uitgedoofd; waar door zy vele vervolgingen en bloedstortingen hebben doen ophouden. De Vorsten zyn grootendeels van hunne Bygelovigheid genezen; en vele vervolgzugtige Geestelyken, welke hunne

rekening vonden, by het dom en onwetend houden van 't Gemeen, hebben, hoe ſtout ook anders, zich veelal niet durven ſtellen, tegens zo gelukkig eene hervorming. Hun Geest van vervolging word, door de Weereldſche magt, alom beteugeld; en zy zelven loopen gevaar, van in den kuil te vallen, dien zy voor anderen graven, en die ſtraf te lyden, waar mede zy, dezulken, die van hun in gevoelen verſchillen, dreigen.

Zo heeft men in onze Eeuw Mannen zien opſtaan, die zich, met een zoort van heldenmoed, in het uitrooijen van de ſchadelyke Dweepery en Bygeloovigheid, gedragen hebben. —— Maar, wat is 'er aan den anderen kant weder op gevolgd? Onder het tegengaan van 't eene Kwaad, ſloegen velen wel dra over tot een ander, niet minder gevarelyk, dan het geen men poogde uit te roeijen. —— Zo gaat het gemeenlyk, of althans niet zelden; de eene klip willende vermyden, ſtoot men op eene andere, nog gevarelyker, dan die, welke men ontworſteld is. —— Dit had in dezen plaats; naar mate men het Bygeloof heftiger beſtreed, won het Ongeloof hand over hand veld. —— Zelfs wierden zommigen der hevigſte Beſtryders van Bygeloovigheid en Dweepery, wel dra, de grootſte Deïsten, de geweldigſte beſtryders der Godlyke Openbaring. —— Men wierp een Kwaad uit, dog 'er kwam een ander in deszelfs plaats te voorſchyn. — Men vond 'er, die het toenmalige gebouw van Bygeloof en Dweepzugt geheel zogten te ſloopen; om, op de ter nedergeworpen puin, een ander gebouw van een dweepagtig Ongeloof te ſtigten, niet minder kwaad en verdervelyk dan het voorgaande. — Het is voor den Mensch altoos zeer lastig, en ten uiterſten moeijelyk, zich in het midden van den weg te houden; men ſlaat dikwerf tot het een of het ander uiterſte over. Als men zich van een kant afwend, naar welken men te veel was afgeweken, dan keert men zich doorgaans naar eenen geheel tegenovergeſtelden; en men wykt dus doende even als te voren, zo niet nog veel verder, van het in 't midden gebaande ſpoor af. — Dit is meestentyds het geval van hun, die zich opwerpen, om een heerſchend gebrek eener Natie, of van gehele Volken, tegen te gaan. Gemeenlyk yveren zy zo ſterk tegens het zelve, dat zy, door hunne groote yverzugt, tot een ander kwaad, en gewoonlyk tot zulk een, dat 'er juist tegen over ſtaat, vervallen. —— Ik zou zulks met duizend voorbeelden kunnen ſtaven, dan de bevinding in de dagelykſche gevallen is genoegzaam, om 'er elk een van te overtuigen. Op dusdanig eene wyze is het ook gegaan, met de Beſtryders van het

het Bygeloof; op de verdryving van het zelve, nam de Deïstery en het Ongeloof deszelfs plaats in; en ter dier oorzake kan men het tegengaan van het eerste kwaad houden, voor eene Bron, waar uit het laatste, ten minste van ter zyde, zynen oorsprong nam. Zo kwam de Deïstery voort uit het Bygeloof, 'er ontstond, uit dit te onder gebragt gebrek, 't geen vry algemeen over de gehele Weereld heerschte, een ander, 't geen nu, even als het eerste in vroeger dagen, vry algemeen doorbreekt. De stervende Bygelovigheid teelt, om zo te spreken, nog eer ze den laatsten doodsnik geeft, voort; en 't geen zy ter Weereld brengt is eene Vrugt, van een geheel strydigen aart van hare Moeder; zy baart het Ongeloof, hemels breed van haar verschillende.

Uit deze drie Bronnen derhalven, *de Zugt van Navolging*, die 'er onder onze Natie heerscht; *uit het bederf der Zeden, door 't insluipen van Weelde en Dartelheid*, welke onder ons op eene buitengewone wyze is toegenomen, (gelyk ik zulks elders in eene Verhandeling over de verschillende gebreken, die elkander onder onze Natie opgevolgd zyn, daar het toen te pas kwam, kortelyk aantoonde (*),) en *uit de bestryding van het Bygeloof en Dweepery*; uit deze drie Bronnen, zeg ik, heeft het Ongeloof en de Deïstery, onder onze Natie, mynes agtens, haren oorsprong genomen. Zy moeten, ten minsten, naar 't my voorkomt, aangemerkt worden, als de eerste en voornaamste Dryfveren, welke den Geest van Deïstery onder ons aangezet, en onbedenkelyk veel toegebragt hebben, om dit kwaad, al verder en verder, onder de Natie voort te planten, en het zelve veld te doen winnen. — Men zal tog niet kunnen ontkennen, dat de laatstgemelde, het bestryden van 't Bygeloof en de Dweepery, schoon tegen het oogmerk der ernstige Voorstanders van Waarheid en Deugd, ongelukkig misbruikt is, tot bevorderinge van de Deïstery, en dat de voorgenoemde Bronnen, zo zy al de eerste oorzaken niet zyn, nogtans wel gehouden mogen worden, voor de allergeschiktste middelen, om het Ongeloof te vermeerderen, vele Deïsten te maken, en eene menigte van nieuwe Bestryders der Openbaringe te verwekken. Men leide hier uit voorts ten besluite af, dat men onze Landzaten niet te ernstig kan waarschuwen, om op hunne hoede te zyn, tegen hunne zugt ter navolginge, het verslaven aan de dertele Weelde, en 't schandelyk misbruiken van 't lofiyk bestryden der Bygelovigheid en Dweepery. C. V. D. G.

(*) Zie *Hedend. Vad. Letter-Oef. III. D. bl.* 418 en 419.

VER-

VERHAAL VAN ZONDERLINGE VERSCHYNZELS, VEROORZAAKT DOOR ONGESTELDHEID VAN DE LEVER, IN TWEE GEVALLEN. Door Mr. JAMES HILL, *Heelmeester te Dumfries.*

(*Medical Commentaries.*)

I.

A—L— wierd, wanneer ze ten naasten by tien jaaren oud was, door een val van 't Paard, in haar zyde beleedigd. Hierop volgde een zwelling en hardigheid van de Lever, en de geheele omtrek van den buik, 't welk, trapswyze, geduurende elf jaaren toenam. Ze was somtyds zeer kortädemig; en gaf door hoesten een aanmerkelyke menigte bloed en etter op, gemengd met Waterblaazen, en derzelver Vliezen. Door deeze toevallen was ze zodanig verzwakt, dat ze noch staan noch zitten kon; maar genoodzaakt altyd op haare linker zyde te leggen. Niet tegenstaande de ontlasting door 't hoesten, vermeerderde de zwelling zodanig, dat ze werd als een Vrouw, die op 't einde van haare Zwangerheid is. Op 't laatst vertoonden 'er zich twee Verheevenheden by elkander een weinig laager, dan de valsche ribben. Dezelve braken den 13 Juny 1752, met verscheide kleine openingen door, en ontlastten, geduurende den nacht, een groote menigte dunne etter. Den volgenden morgen, waren drie of vier van deeze openingen in één geloopen, en maakten hier door eene opening zo groot als de palm van een hand. Uit deeze opening kwamen, by 't wegneemen van 't verband, voort drie Waterblazen (*Hydatides*), ieder ter grootte van een Ganzen-ey. De Vliezen, schoon volkomen doorschynende, waren zo sterk, dat zelfs een 'er van niet brak door 't vallen op de Vloer. Door deeze schielyke ontlasting, zoude ze in een flauwte gevallen zyn, wanneer dit niet door 't herplaatsen van 't Verband voorgekomen was. Den derden morgen, kwamen 'er nog twee Waterblaazen voor den dag; buiten deezen, werden 'er nog verscheide Vliezen ontlast, welke scheenen Waterblaazen van dezelfde grootte geweest te zyn. Agt dagen daar aan, werden 'er by ieder Verband, byzonder als ze hoestte, een menigte Waterblaasjes, van een kleiner soort, uitgedreven. Geduurende de negen Maanden, geschiedde 'er een ruime ontlasting uit deeze opening; welke in drie Maanden daar op langzaam verminderde. De hoest en 't opgeeven verminderden insgelyks, en hielden geheel op, met 't geneezen van de uitwendige opening.

ning. Ze bleef dertien jaaren hier na gezond en ſterk, alleenlyk gevoelde ze een Kortademigheid, wanneer ze ſchielyk ging, ook was ze dikker om de middel dan voorheen. —— In 't begin van February 1766, vertoonden 'er zich, op verſcheide plaatſen van haar buik, drie groote gezwellen; die niet dieper dan de Spieren ſcheenen gelegen te zyn. Dezelve waren met Koorts en zwaare pyn vergezeld. Op 't aanleggen van pappen eenigen tyd lang, brak een 'er van door, gelegen tusſchen 't verhevene van 't darmbeen en de ribben, in de linker zyde, in de darmen. Waar op 'er een groote menigte Waterblaazen, met een aanmerkelyke hoeveelheid bloed en etter, door den ſtoelgang ontlast werden. De andere braken uitwendig open; geduurende drie of vier jaaren lang, kwamen 'er, op verſchillende tyden, gezwellen voor den dag op verſcheide plaatſen van den buik, uit alle die werden Waterblaazen ontlast. Niet tegenſtaande deeze kommerlyke omſtandigheden, werdt deeze Lyderes volkomen herſteld, en is nog in leeven, genietende een goede gezondheid. Ze is zelfs in deeze laatſte vier jaaren in ſtaat geweest, om mede den arbeid van 't inöogſten, en ander boerenwerk, door te ſtaan.

II.

R—S— ging, den 30 May 1770, 's morgens omtrent vyf mylen ver naar de Markt, en kwam 's avonds wederom. Zo dra hy weder t'huis gekomen was, klaagde hy aanſtonds over 't gevoel van een ondragelyke koude over zyn geheel Lighaam, maar wel byzonder in de beenen; dog anderen, die hem onderzochten, vonden hem eerder warm. Hierby kwamen andere Koortſige toevallen, die vergezeld waren met pyn in de regter zyde van de borst en buik. Deeze pyn werd binnen weinige dagen bepaald, op een breedte van een halve Kroon, ter plaatſe daar de Lever gelegen is. Dezelve was uitermaten heftig. Hier op volgde ſchielyk een hoest, en hy gaf tien dagen lang veel ſlym op. Dit werdt gevolgd van eene ontlasting, die gemeenlyk van een geele kleur was; zomtyds evenwel was ze groenachtig, en, op andere tyden, van een bruin aanzien. Hier onder werden gevonden vliezen, gelykende na die van Aalbesſen, welke ſcheenen te barſten. Die ſtof ontlastte zich by dag en nacht; en ſomtyds wel tot de hoeveelheid van eenige Oncen, zo ſchielyk als hy 't konde uitſpuwen; op andere tyden was 'er een tusſchenpoozing van eenige uuren. Hy was ten zelfden tyde zeer hardlyvig, hebbende zelden meer dan een ſtoelgang in drie of vier dagen, zonder de hulp van Geneesmiddelen. Ik zag hem niet voor den 30ſten July, 't welk omtrent twee Maanden was,

na

na den eerften aanval van zyne Ziekte. Ik was toen niet weinig verwonderd, dat ik hem vond opgeevende, by mond vollen, vloeibaare Galle. Dewyl ik nooit een dergelyke ontlasting te vooren gezien had, zo drong de nieuwigheid van deeze Vertooning my, om 't met groote nauwkeurigheid te onderzoeken. Daar is derhalven geen reden om te denken. dat ik misleid ben geweest. Ik fchreef hem een Zout-Mixtuur voor. Dog, weinige dagen daar na, ontftond 'er een loslyvigheid, zonder eenige Geneesmiddelen. 't Geen hy door den ftoelgang ontlastte was zo wit als melk, 't welk agt of tien dagen duurde. Hy herftelde daar op in zo verre, dat hy den 15den Augustus in ftaat was, twee mylen ver van zyn huis te ryden. Dog by zyn te rugkomst werdt hy aangetast, door een zwaar aanval van hoest, welke omtrent één uur duurde; in welken tyd hy een aanmerkelyke hoeveelheid ftoffe, zo rood als fteengruis, ontlastte. Hier op herftelde hy verder van dag tot dag; ik zag hem den 29 Mey 1773, in een volkomen gezondheid. Mag men niet uit de bovengemelde, en verfcheide voorbeelden meer, die ik gezien en geleezen hebbe, met even veel recht zeggen, dat zommige Lieden, eene gefteldheid tot Waterblaazen (*Hydatides*) hebben, als dat zommige een fcrofuleufe of fchorbutike gefteldheid hebben?

UITWERKINGEN VAN DEN ZEILSTEEN OP DEN BEEF-AAL, door den Heer W. SCHILLING, *in Suriname*, WAARGENOMEN.

(*Hist. de l'Academie Royale des Sciences & Belles-Lettres, a Berlin* 1769. Vol. XXV.)

VAn den Beef-aal, hebben de Liefhebbers en Onderzoekers der Natuurlyke Historie ons, van tyd tot tyd, verfcheide berigten gezonden. De Heer J. N. S. ALLEMAND, gaf een *Kort verbaal van de Uitwerkzelen, welke een Americaanfche Visch veroorzaakt op de geenen, die hem aanraaken* (*). De Heer FRANS VAN DER LOTT voegde 'er zyne Waarneeming vervolgens nevens (†); en wy hebben, in de *Uitgezogte Verhandelingen by* HOUTTUIN (§), eene breedvoerige be-

(*) *Verhandel. van de Hollandfche Maatfchappy der Weetenfchappen te Haarlem*, II Deel bl. 372.
(†) *Ald.* VI Deel IIde Stuk bl. 84 in de Berigten.
(§) *Uitgezogte Verhandel.* by HOUTTUIN. III Deel bl. 468.

beſchryving van dien zonderlingen Visch, en de werkingen daar door veroorzaakt, in beantwoording van verſcheide vraagen deswegen voorgeſteld, door Dr. L. T. GRONOVIUS. Alle deeze berigten ſtemmen zamen, in het toeſchryven van een Electriek vermogen aan deezen Visch, 't geen met rede de verwondering gaande maakt, en de aandagt der Natuuronderzoekeren trekt. Wy wyzen onze Leezers na de aangehaalde Schryvers; terwyl wy hun thans een zeer vreemd verſchynzel, omtrent den Beef-aal waargenomen door den Heer W. SCHILLING, die dertien jaaren op *Suriname* gewoond, en gevolglyk zeer veelvuldige gelegenheden gehad heeft, om de hoedanigheden en eigenſchappen van dien Visch te onderzoeken, en na te gaan.

De Heer SCHILLING een' *Beef-aal*, in een vat met water op zyn Tafel gezet hebbende, zag deezen Visch zeer ſtil liggen; doch wanneer hy een Zeilſteen digt by de Tafel bragt, begon de Visch, met zeer groot geweld, in 't water te beweegen: dit vreemd verſchynzel bewoog den Heer SCHILLING, deeze Proeve verſcheide keeren te herhaalen; en hy bevondt, dat de beweegingen van den Visch in hevigheid toenamen, naar gelange de Zeilſteen denzelven naderde, en verminderden naar maate hy dien wegtrok; en geheel ophielden, wanneer de Zeilſteen op zekeren afſtand van hem geplaatst was. Op het wegneemen van den Zeilſteen, ſcheen de Visch vermoeid en uitgeput; doch kreeg welhaast zyne kragt weder. Vervolgens deedt de Heer SCHILLING een Zeilſteen in het vat, waar op de Visch, allengskens tot denzelven genaderd zynde, daar aan raakte, en als 't ware ſcheen opgehouden te worden, door het water, 't welk denzelven omringde. Hier ſtaat op te merken, dat het aanraaken van den Visch geen ſchok te wege bragt, op het oogenblik dat de Zeilſteen werd weggenomen, en zyne kragt daar door verzwakt was; als mede dat, op het bezien van den Zeilſteen, naa het neemen deezer Proeven, de gewapende punten van beide de poolen ruig waren, en bezet met iets dat naar metaalagtig roest zweemde, als of zy in vylzel van yzer gelegen hadden. Wy moeten hier by nog voegen, dat, terwyl de Visch aan den Zeilſteen kleefde, op het aanraaken van den Visch met een ſtuk yzer, een ſchok volgde; doch geene op het aanraaken van den Zeilſteen.

De opgemelde Proeven waren genomen op een' *Beef-aal* of *Gymnotus* van de kleinſte ſoort; doch de Heer SCHILLING, in den Jaare MDCCLXVII, een' *Beef-aal* gekreegen hebbende van één voet dik en vier voeten lang, herhaalde hy zyne Proefneemingen. Deeze Aal wederſtondt volkomen de aan-

trek-

trekking des Zeilsteens; schoon dezelve, daar door aangeraakt, buiten staat werd om den schok toe te brengen, welke zy anderzins gaf. 't Is der optekening waardig, dat het aanraaken van deezen grooten Visch geen schok veroorzaakte in 't lichaam van een Neger-Jongen; maar eene geweldige uitbarsting van eene soort van lazerye.

By deeze Proeven heeft de Heer SCHILLING, de volgende Waarneemingen gevoegd.

1. Dat, wanneer deeze Visch aangeraakt wordt met eene zekere maate van kragt, de huid opkrimpt of zich zamentrekt, en dat, van de twee punten der zamentrekking, de schok voortkomt.

2. Dat deeze zamentrekking kringswyze geschiedt.

3. Dat, wanneer men yzer gebruikt, de zamentrekking plaats heeft, en de schok voortgebragt wordt, eer men den Visch aanraakt; maar en de zamentrekking en de schok zyn, op het aanraaken, sterker.

4. Dat de Naald van een Zeekompas draait, als dezelve by deezen Visch gebragt wordt.

5. Dat, op het aanraaken van den Visch met Zegellak, de schok zwak is: dat als men denzelven aanraakt met andere lichaamen, de kragt van den schok geëvenredigd is aan derzelver hard-of zagtheid; doch niet altoos nauwkeurig: want wanneer men zeer zagte lichaamen neemt, is de schok zo sterk, als wanneer men het hardste hout gebruikt.

6. Dat by dag noch nagt, op het aanraaken, eenig licht of eenigen vonk bespeurd wordt, zelfs wanneer men een yzeren staaf bezigt.

7. Dat de schok van den Beef-aal van den een tot den ander, door aanraaking, op zulk eene heftige wyze niet overgaat, als wy dit in de schokken der Electriciteit ondervinden.

Dan, ten opzigte van de laatste waarneeming, merkt de Heer SCHILLING aan, dat hy zulks, met de volkomenste zekerheid, niet durfde bepaalen: vermids hy geene Electriseer-Machine by zich hadt.

BESPIEGELING VAN SLACHTMAAND.

TOt de verandering, die wy ondervinden, zyn wy voorbereid: en egter laat dezelve niet naa, eenen gevoeligen indruk op onzen Geest te maaken: in de daad, ze is groot, en het Tooneel rondsom ons gansch verwisseld. Een aangenaame

me Herfst heeft den overschoonen Zomer gerekt; en het stondt geschaapen, dat deeze, ten einde loopende, ons, als 't ware, eensklaps in den Winter zou zetten. Wat toch is het einde des Herfsts anders, dan de aanvang des Winters? Naar den loop der Zonne, hebben wy de Tyden en Saysoenen afgemeeten, en daar aan Naamen toegevoegd; doch de Verschynzels loopen anderzins in elkander, en vermengen zich op eene onmerkbaare wyze. De kortste dag des Herfsts, en die des Winters, zyn gelyk. En wanneer, in *Slachtmaand*, het Zonnelicht ons uit den Schutter toestraalt, gevoelen wy, by aanvang, de ongenade des Winters.

Niet ongepast mag deeze Maand den naam van den Ouderdom des Jaars draagen. Het vertoon van het gelaat des Aardryks levert ons eene welgelykende Schildery op van den Ouderdom; wanneer de eerwaardige hairen der grysheid den kruin bedekken, de natuurlyke warmte het lichaam begint te verlaaten, de eertyds snelverloopende vogten verdikken, en de voorheen zo wakkere en scherpe zintuigen stomp worden. De Koude heeft de overhand gekreegen; het Geboomte staat bladerloos; de Planten treuren; de uitwaasseming is belemmerd; een witte Rym blyft, als 't klamme zweet, aan de gewasfen hangen, en de gestremde vogten vertoonen zich wit op de oppervlakten der lichaamen. Welk een nieuw vertoon! Met den spade aanbreekenden dag, het bedde verlaatende, zie ik ten venster uit, en alle voorwerpen zyn met grysheid bekleed: zy schynen my zo onaandoenlyk als een Stokoude. De grond is hard: de groeibaarheid heeft denzelven verlaaten. De Zon breekt door, en vervrolykt eenigzins dit gedoodverfd tafereel: naa eenigen tyd geschreenen te hebben, verdwynt de Rym: alles neemt de oude, sombere, en zwarte gedaante weder aan. Alleen de altydgroene Boomen kunnen ons nog met een diep donker groen, eenig beeld van den Zomer vertoonen, zy waren voor weinig oogenblikken met andere voorwerpen gelyk: doch kaatsten, op hunne oneffene oppervlakten, de verschillend gebrooken zonnestraalen aartig af.

Dit vertoon, hoe weinig aantrekkelyks het ook in zich moge hebben, is een der besten dat ons de *Slachtmaand*, buiten, verschaft. Alles moge doodsch weezen, het is vredig, en dreigt geen ramp: schoon het dien mogelyk spelle: de zwaarmoedige althans ziet dit aan als een voorboode van Storm. — Zal ik my, door die vaste verwagting van het onzeker toekomende, berooven van een tegenwoordig genot, 't welk zich aanbiedt? — Neen. — Deeze dag, die opgeruimder hoofd en vertrouwender hart wat goeds belooft, zal ik voor een gedeelte buiten

ten

ten doorbrengen; en waarneemen wat byzonderheden dezelve aanbiedt voor myne Befpiegelingen.

Het eigen beeld der *Slachtmaand*, gelyk VONDEL 't zelve maalt, vertoont zich, zo ras ik buiten de Stad treed,

De moede Jaager keert en heeft den Haas gevangen,
En draagt hem op den rug; op zy het teer gebeent
Van Mees en Vink, en voort wat Slachtmaand hem verleent;
Nog fnof zyn Haazewind eens om, met groot verlangen.

Ik fpoed my, om, verder de Stad ontweeken, de zodanigen aan te treffen, die min gelukkig geflaagd, nog onvermoeid bezig zyn om 't Wild na te zetten en te belaagen. Hoe zweet, myn anders gemaklyke Vriend, dien ik niet dagt te ontmoeten. Hy is van den zeer vroegen morgen bezig geweest, en heeft niets opgedaan; te onvredenheid is op zyn gelaat, en dat zyner Jagtgenooten, te leezen. — Een opgeftooten Haas doet hem het geleden ongemak, en my vergeeten. Hy is weggefneld om 't Wild te volgen.

In eenzaamheid voortwandelende, onder het dorrend en meest bladerloos geboomte. Zie ik de ftrikken, om Lysters te vangen, gefpannen, en met bekoorend lokaas voorzien. Daar vliegen 'er toe! —

Onnozel Vogeltje, zit ftil, beweeg u niet.
Hoe lieflyk uw gezigt de roode besfen vleijen.
Vlugt, zo ge wys zyt, vlugt; daar fchuilt niets dan verdriet;
Laat u door 't lekker aas niet in den ftrik verleijen.
Maar ach! daar vliegt het af, 't gelooft den fchoonen fchyn.
Daar fpringt het op den draad, pikt toe, en raakt gevangen.
Lydt, hoe het meerder zoekt te ontvliên, te grooter pyn,
En blyft op 't laatst verwurgd, tot vreugd des Jaagers hangen.

Het vrolyk gezang der kwinkeleerende Vogelen heeft voor eenigen tyd reeds dit bosch verlaaten, en in 't zelve eene doodfche ftilte geheerscht; eene ftilte, alleen afgebrooken door het ruw en fchorre wangeluid van krasfende en krytende Vogels. — Maar. wat hoor ik? Is de Lente op één oogenblik weder gekeerd? Wat een lieflyk gefluit, welke fchoone flagen, komen uit gindsch geboomte? Eene menigte van Vinken, Sysjes, en Meefen zetten het woud een nieuw leeven by: zy zyn ginder neergeftreeken, en heffen een vreugdelied aan. — Ik luister. — Die wildzang bekoort my. Welkom, driemaal welkom, vrolyk zingend geflacht, blyf ons by, in dit anders treurig faifoen. Ontvlied de laagen uwer vryheid, en uw leeven

ven gelegd. Ik zie, gy zyt de listen des Vinkers ontvlooden. Op de Vinkebaan hier in 't verſchiet oogt men u na. Wy mogen u geluk wenſchen, en van uwe bevryding met SPINNIKER zingen,

Ja, Vogelaar, al weet uw list
Naar menigmaal beproefde netten
En ſtrikken naar den eisch te zetten,
Het is haar echter nu gemist.
Daar gaat het pluimgedierte ſtryken
Op zyne vlerken naar om hoog,
En laat u met een ſpytig oog
Op zyn gezwinde vlugt ſtaan kyken.
Al ſtrooit gy rykelyk uw zaad,
Al laat ge uw vleijend fluitje hooren,
Om dus 't gevogelt te bekooren,
Al neemt gy nog een' hoop te baat
Van Zangers, in de kouw geſlooten,
Al wat gy doet, het is om niet,
En 't wit, daar uw begeerte op ziet,
Uw lust naar haakt, blyft onbeſchooten.
De vrye bende volgt haar' vlugt
En roeit op onvermoeide pennen,
Om net en ſtrik geheel te ontrennen,
Al opwaards door de open' lugt.

Maar, onnozel Geſlacht, pas het gevaar ontkomen, en even uitgerust, gaat gy weder vliegen! —— De ganſche vlugt verlaat het gevaarloos geboomte; en zet den koers, na veel wenden en draaijens, op eene beplanting, van welker bedriegelyk oogmerk dezelve geene kennis heeft. Ik zie ze beevend na, en verhaast myne ſchreeden derwaards. Zy ſtryken neder. Zy eeten vol op, en dartelen van vreugde. Het uitgeſlagen net wordt toegetrokken. Zy zyn gevangen: een doodlyke neep maakt een einde aan hun leeven: de vrolyke Vinkers zyn in hun ſchik, en tellen, onder het risten, het getal der gevangenen. Welk eene verbaazende menigte wordt 'er dus verſchalkt en gedood! Hoe ſterk moet de voortteeling deezer Vogelen weezen, daar 'er 's jaarlyks nieuwe heirlegers, om zo te ſpreeken, weder te voorſchyn komen? Wondere rykheid der Natuure! Het lot van die nog onlangs vrolyk zingenden is hard: ik neem 'er deel in; en kan, aan den disch gezeten, waar dit klein Gevogelte welbereid verſchynt, hoe zeer het den ſmaak ſtreelt, niet nalaaten eene aandoening over 't zelve te gevoelen, die naar medelyden zweemt. Dan de

re-

rede overwint deeze opwelling, en doet my besluiten mede toe te tasten, en myn deel te neemen van deeze Herfst-lekkerny.

Van meer aanbelangs en duurzaamer verzadiging zal het vleesch weezen der vetgeweide Osfen en Koeien, die na de Stad gedreeven worden: onkundig dat zy ter flachtinge gaan. Welk een gewoel by de aankomst van het Vee! Hoe dikmaals ook bekeeken en betast, moet het nogmaals herhaald, de Zwaarte en het Smeer gegist, en daar op onder de liefhebbers gewed worden: Weiders, Slaagers en Koopers hebben het even druk; de bezorgde Huismoeder wagt met ongeduld de Slacht aan huis te krygen, en heeft alles in gereedheid! de Kinderen neemen vrolyk deel in het bedryf dat u', ô *Slachtmaand* ! den naam gaf. De gelykheid van Winterbehoeften schynt eene gelykheid van Staat in te voeren, althans men bespeurt eene grootere gemeenzaamheid dan anders onder lieden van onderscheiden rang. Dat de welvoorziene vleeschkuip en andere bereidzelen, aan den Slachttyd vast, smaaklyke en gezonde spyze opleveren: dat ze met dankbaarheid en maatigheid genuttigd worden! —— De Slachtvreugde toont zich uitgelaaten in de geringer buurten der Stad. De Daglooner, en Handwerksman, heeft in den Zomer overgewonnen en gespaard: en besteedt volvrolyk dat geld op de Varkenmarkt: hy brengt, van zyne kinderen vergezeld, het gekogte Beest na huis, en is by Moeder welkom. De straaten stroomen van het bloed der gekeelden; en het geknor der Zwynen, met het geloei der Osfen en Koeien, vervult de lugt. Deeze slachting, onder de Dieren des velds aangerigt, is het laatste der drukke Herfst-tooneelen.

De dus lang met Vee beslagene Weidlanden worden eenzaam en verlaaten. De groei van het Gras is over; de koude nagten en natte velden beweegen den Huisman zyn Vee ter stalle te dryven,

——————————— Om vry
En buiten nood te zyn voor bulderende onweers-vlaagen
Van 't naar en buijig Jaargety,
Dat gras noch bloem doet overblyven
Maar weiden, veld en beemd, door felle kou verstyven.

Dat het op uwe Stallen vermenigvuldige! dat de Veepest uwen dorpel niet nadere! dat de gestalde Os wel tiere! dat de Koe, en het Mestvee zamen, u gewenschte voordeelen verschaffen!

De Visscher steekt nog van strand en waagt het in de hobbelende Vischschuit, uit de diepte der Zee, water-lekkernyen te haalen: terwyl de binnenlandsche Stroomen, voor minder moeite en gevaar, dergelyk een zegen by aanhoudenheid schenken. Zo blyven wy steeds voorzien en verzorgd; en zo mogen wy ons verzaadigen met het reeds ingezamelde goede des Lands. Het noodige gaat met het verkwikkende gepaard. — Zullen wy, dit in aanmerking neemende, de schikking eener beschaafde en geregelde Maatschappy vloeken! en wenschen om een zwervend leeven, vol behoeften en ongemakken! In de daad, wy behooren dezelve, zo veel mogelyk, te verminderen: en van onder ons te verbannen de misbruiken, te kwaader uur, onder beschaafde volken ontstaan.

Hoe veel zyn uwe voordeelen en zegeningen, ô bezorgende *Slachtmaand!* — Doch terwyl ik bezig ben met dezelve te bespiegelen, en op te tekenen, wordt myne aandagt gestoord. Een heftige Herfstbui van onweer steekt op, en dreigt ons met de rampen, door den zinryken Dichter PIETER HUIZINGA BAKKER, zo gevoelig geschetst: zyne Bespiegeling zal ik in de myne vlegten: dus laat hy zich hooren.

Als 't vogtig Zuiden zich vereenigt met het Westen,
En zy ter halverbaan hun wufte windstreek vesten;
En waeien over 't land, langs binnenzee en meir,
In 't Noorder pekelvlak, verjaagen zy, zo veer
Hun adem reiken mag, de ligtbeweeg'bre stroomen:
De vloed vergeet zyn uur, en de ebbe, niet te toomen,
Draeft immer zeewaerd aan: het doolend vloedendom
Ziet, overal, verbaesd naer zyne hielen om,
En schynt, terwyl het vlugt, der kust gevaer te spellen,
Zo haast een andre wind hen weêr te rug doet snellen.
De Zuiderzee loopt leeg; de grond van 't Y ligt bloot
En klemt in 't kleevend slyk de kielen zyner vloot.
Tot dat de Westewind, omstuwd van zwangre buiën,
Een sterker bystand zoekt, en, ylings van het Zuien
Geweeken naer het Noord, zig aan het Noorden huwt,
Het ebbend water keert, en op de stranden stuwt:
Dan ryst een storm op Zee, mêt losgelaaten teuglên;
't Noordwesten, over 't zout aandruizende op zyn vleuglen,
Verwekt, van winden en van golven tegen één,
Een vreeselyken stryd op 't weeke veld der zeên.
Nu beeft de naeste kust, nu beeven alle kleien
Die, in 't gezigt van 't land, in deezen storm vervleien.
De woende pekelplas, geslingerd uit zyn baen,
Vermengt zig met de lugt, en gaept het lugtruim aen.

'τ Vervaerlyk onweêr groeit, de holle golven branden
En bruischen op dykaedje en paalwerk, duin en ſtranden;
De Zee rolt ſteigrend voort, en valt van 't ſtormgezin
Als bergen aengejaegd, 's Lands open oevers in;
En overſtort, begraeft, in de akeligſte aller nachten
De vlooten, op de reê, die naer goê winden wagten.
Dan baet noch kunst, noch vlyt, de kabel knakt als riet;
Het wigtig anker ryst en klemt nu langer niet.
Gelukkig, zo ter nood, een kiel, in 't woên der baeren,
Den laeger wal ontglipp', der branding moge ontvaeren!
Een Springvloed, in dien ſtorm, aenvliegende uit de Zee;
Neemt duinen, brokken dyks en hoek, en hoofden meê,
En ſluit de monden in der binnenlandſche meiren.

Mogt deeze akel'ge Schildery, enkel het werk van dichterlyke verbeeldingskragt, of de beſchryving van voorleden jammeren, weezen, en thans niet maar al te zeer bewaarheid worden! de aannaderende nagt doet my het ergſte vreezen: Ik gaa ter ruste, en gedenk in myn gebed aan myne Lands- en Natuurgenooten, wier woonſteede of beroep hun aan de afgemaalde dreigende onheilen bloot ſtelt.

KORT BEGRIP DER VERSCHILLEN TUSSCHEN GROOT BRITTANJE EN DE AMERICAANSCHE VOLKPLANTINGEN GEREEZEN (*).

„ VAn tyd tot tyd hebben wy den Leezeren onzes *Mengelwerks*, uit de veelvuldige, ja bykans onteelbaare
„ Schriften, het Geſchil van *Groot Brittanje en de Americaanſche Volkplantingen* betreffende, het een en ander, dat
„ ons voorkwam van eenigen dienst te konnen weezen tot opheldering van dit gewigtig Stuk, medegedeeld: het volgende
„ *Kort Begrip dier Oneenigheden*, ons, door eenen begunſtiger van onzen arbeid, onder 't oog gebragt en aangepreezen, vertrouwen wy zal, in ons Maandwerk, geene onwaardige plaats beſlaan, ten minſten leezenswaardig gekeurd worden."

Het Bygeloof en de Dwinglandy zyn, van alle natuurlyke en zedelyke rampen, die, door alle tyden heen, het Mensch-
dom

(*) *Journal des Sçavans*, Juin 1775.

dom drukten, de allerſchadelykſte geweest. Deeze twee Gedrogten, die eenige Geestdryvers, door misbruik der bewoordingen, opgepronkt hebben, met de ſchoonſchynende naamen van Godgeleerdheid en Staatkunde, moordende wapenen in de handen der boozen, en nutlooze harsſenſchimmen voor de braaven, ſchynen zamengeſpannen te hebben om den Mensch te vernederen. Overal voegden zy list en geweld zamen, om hem te berooven van zyne Regten, en tot een lydelyk Werktuig te maaken van hunne zinlykheden. De bloedgierige bedryven dier Gedrogten ſtaan in de Jaarboeken van alle volken opgetekend. Naa alle hunne woede in *Groot Brittanje* vertoond te hebben, zyn ze eindelyk verdweenen in het altoosgedenkwaardig tydperk der Omwentelinge: alles verkreeg eene goede ſchikking, wanneer men Godsdienst en Staatkunde juiste paalen wist voor te ſchryven, en daar binnen te beperken. De Wysbegeerte heeft zints aan 't misbruik van den eerstgenoemden eenen bykans doodlyken ſlag toegebragt; doch de laatſte ſchynt tegenwoordig het hoofd weder op te ſteeken, en zich door nieuwe overweldigingen te willen doen uitmunten: zy heeft de gemoederen van elkander weeten te vervreemden, verdeeldheid in den Staat gezaaid, door 't een gedeelte der Burgeren tegen het andere op te ſtooken, haare ſlagen heeft zy tegen de Volkplantingen herhaald, en thans is het tot het uiterſte gekomen. Elk verdubbelt zyne klagten. De *Americaanen* ſchreeuwen over Dwinglandy: het *Parlement* en het *Hof*, van Opſtand: de eerſte beroepen zich op de Regten, die zy van Natuure hebben, de laatſte ſtellen 'er een Gezag tegen 't welk zy willen misbruiken. Van wederzyden heeft men de wapens aangeſchooten.

Dit is de Staat der tegenwoordige tweeſpalt tusſchen *Groot Brittanje* en de *Americaanſche Volkplantingen*. —— 't Is de bron dier Burgerlyke Oneenigheden, 't zyn de Eiſchen van het Parlement, en de Regten des Volks, welke wy ons thans voorgeſteld hebben na te gaan. Dewyl het zeer langwylig en verdrietig zou vallen berigt te geeven van de zo gebrekkige als talryke Schriften over deeze onderwerpen aan het licht gebragt, hebben wy ons bepaald dit Stuk zelve te onderzoeken, en onze Leezeren daar van een zo klaar algemeen denkbeeld op te leveren als ons eenigzins mogelyk is.

Allen, die over dit onderwerp ſchreeven, hebben gemeend, in het gedrag des Parlements, te ontdekken eene laage bewilliging aan de inzigten van het Ministerie: en in dat van het Hof een aaneengeſchakeld ſtelzel van Dwinglandy en Onderdrukking: een plan in de duisternis der Kabinets ontworpen,

en,

en, zints den vrede van het Jaar MDCCLXIII, te werk gesteld, om de *Noord-Americaansche Volkplantingen* van haare Regten te berooven, en aldaar een louter Krygskundig Staatsbestuur vast te stellen. Eene menigte van Acten, naa dat tydperk, ingevoerd, strekkende om de Handwerken en den Koophandel der Volkplantingen te bepaalen, om de bediening van het Burgerlyk en Lyfstraflyke Regt te veranderen, om schattingen te heffen, om 'er eene groote menigte vreemde Soldaaten op de been te houden in tyd van vrede; deeze Acten, zeg ik, veel eer dwingelandsch dan streng te noemen, bewyzen genoegzaam de waarheid der gemelde aanmerking, en regtvaardigen volkomen alle de handelwyzen der Volkplantingen, ter bescherminge van haare Regten en Vrydommen.

Maar laaten wy, eer wy tot een treffend berigt van haare bezwaaren en van haaren vermeenden wederstand tegen de Oppermagt haarer Hoofdstad overgaan, het oog vestigen op den Staat dier Volkplantingen by den Vreede van 't Jaar MDCCLXIII, en zien welk een gezag het Parlement daar oefende, hoe onderwerpelyk de Americaanen zich daar aan betoonden, en welk eene gelukkige overeenstemming hier uit ontstondt.

De Volkplantingen hadden, tot dien tyd, 't zy uit verkleefdheid aan haar oude Vaderland, 't zy uit onmagt om het juk af te schudden, 't zy misschien ingevolge van de doorgaande gewoonte der Volken om zich tegen verdrukking niet te verzetten, dan wanneer dezelve ondraagelyk geworden is, zonder klaagen, de afhanglykheid van het Parlement uitgestaan: en zich geheel onderworpen aan alle de schikkingen, welke het dier Vergaderinge behaagde, ten opzigte van derzelver binnen-en buitenlandschen Koophandel, te maaken. Indien *Groot Brittanje* haar het regt liet om zich zelven te schatten, om het inlands bestuur volgens eigen wetten te handhaaven, mag men zeggen, dat voor 't overige de Gezagvoering een weinig naar Dwinglandy smaakte. Men stondt hen toe eenige groove Stofferederyen aan te leggen, om zich te kleeden; doch vergat ten zelfden tyde geenzins den opgang dier Handwerken te fnuiken; men doofde hun yver uit, en stuitte hunne werkzaamheid door duizend hinderpaalen: een werkman mogt geen winkel opzetten dan naa zeven leerjaaren als knegt gearbeid te hebben; een werkbaas mogt maar twee knegts tevens hebben, en geen slaaf in zyn winkel gebruiken; men bepaalde ook elk handwerk aan het vertier in het eigen landschap, en belette alle handeling van waaren tusschen de onderscheiden Landschappen. Indeezer-

voege kon de inwoonder van het eene geene ruiling aangaan van bever met een' Hoedemaaker van een ander; hy was verpligt die stoffe vyftien mylen ver te zenden, waar men, na dezelve verarbeid te hebben, ze hem weder verkogt, bezwaard met de kosten eener dubbele overvoering. —— Aan de strengste bepaaling heeft men hunne Yzermynen onderworpen; zonder smeltkroezen om het in te gieten, zonder werktuigen om het te draaijen, zonder hamers of aambeelden om het te smeeden, konden zy het alleen by lompe stukken na *Londen* zenden. Dus waren zy, schoon de natuur hunne landen ryklyk voorzien hadt van dit nuttig Metaal, verpligt uit *Engeland*; spykers, houweelen, bylen, en alle werktuigen noodig om de landen te ontginnen en te bouwen, te ontbieden, voor een' prys, dien 'er de Verkooper op stelde, nog bezwaard met lasten, vragt, bezorggeld, &c. Het stondt hun nog min vry Yzer tot Staal te maaken: het noodige daartoe werd hun onthouden. Dit verbod was zo veel te strenger, dewyl het geheel *America* opofferde aan vyf of zes Verstaald-gereedschap maakers in *Engeland*, die zelfs niet in staat waren het noodige te leveren: dewyl men 'er eene groote menigte uit *Duitschland* in bragt. Het vervoeren van onbewerkte, of bewerkte, Wolle, van de eene Volkplanting in de andere, was volstrekt verboden. Eén enkele vagt, of éénige gebraayde kousſen, stelde het Vaartuig of de Wagen, die dezelve voerde, bloot voor eene algemeene verbeurtverklaaring, en de Schipper of Wagenaar voor eene aanmerkelyke boete.

De Hoofdstad heeft den uit- en invoer, door verscheide andere middelen, gedwarsboomd. Zy eigende zich in 't eerst, zonder onderscheid, alle de voortbrengzels der Volkplantingen toe; en heeft aan dezelve vergund, graanen, meel, ryst, moeskruiden, vrugten, gezoute visch en timmerhout, rechtstreeks ten Zuiden *Kaap Finisterre* te voeren; het overige moest zy geheel hebben: het stondt de Volkplantingen niet vry, gebruik te maaken van de voordeelige gelegenheid, die *Ierland* haar aanboodt, om haare graanen, vlas en duigen te ontvangen. Men verpligtte de Scheepen, die Campechiehout na eene vreemde Markt wilden voeren, eerst het zelve in eene haven van *Groot-Brittanje* te ontscheepen, en vervolgens weder te laaden; 't welk met gevaar, kosten, en groot tydverlies gepaard ging. —— Wat den Invoer betreft; alle Koopwaaren moesten zy uit de Hoofdstad ontbieden, uitgenomen den wyn van *Medera*; van de *Azores* of *Vlaamsche Eilanden* vrugten, en het zout tot de Visscheryen noodzaaklyk: daarenboven verpligtte men de Scheepen, deeze onder-

schei-

scheide Vragten voerende, in *Engeland* aan te komen, waar zy zwaare belastingen betaalden, en onderworpen waren aan groote kosten. Deeze bepaaling vermeerderde niet alleen den prys dier noodwendige behoeften grootlyks; maar stelde ook de Scheepen bloot aan gevaaren, aan de kosten van eene reis omtrent vier honderd mylen, verlangd door een ongestuime Zee, en eene vermeerdering van Assurantie van vyf-en-twintig Percento, in Oorlogs tyd.

Wy gaan met stilzwygen voorby, andere gezagoefeningen van *Engeland*, over de Volkplantingen; het bygebragte is genoegzaam, om een denkbeeld te geeven van de magt, door de *Engelschen* gebruikt, en van de onderwerping der *Americaanen*. Het is door deeze onregtvaardige Handeldwang, door die strenge regelmaaten, door de vermenigvuldigde wederhoudingen, dat de Hoofdstad al het voordeel van den Koophandel der Volkplantingen aan zich getrokken, en zich met woeker schadeloos gesteld heeft voor de verleende bescherming; en dat eindelyk de Volkplantingen een schuld gemaakt hebben, die thans zes millioenen Sterlings beloopt: eene schuld, welke dagelyks vergroot, en *America* altoos zal beletten haare zaaken op een klaaren bodem te krygen.

Doch, ondanks alles wat men mogt aanwenden, om de vlyt en de werkzaamheid dier opkomende Maatschappyen te fnuiken, zagen zy haare rykdommen vermeerderen, en haare volkrykheid toeneemen. Eene menigte van Vreemdelingen, in *Europa*, blootgesteld aan gebrek van geldmiddelen, aan vervolgingen, zo burgerlyke als godsdienstige, verzamelde in deeze ver afgelegene gewesten, waar zy, uitgezonderd de verdrukkingen in den Koophandel, eene genoegzaame vryheid genooten; en eene volkomen zekerheid omtrent hunne eigendommen. Het Parlement van *Engeland* hadt tot nog zyne dwingelandische eischen niet bekend gemaakt. Elke Volkplanting bestuurde zich volgens haare wetten. Weetende wat zy noodig hadt, en welke middelen 'er voor handen waren, bezorgde zy dit noodige, door ligt opbrengbaare belastingen. Zy mogten veel eer als eene gifte der Burgeren, dan als een schatting der Regeering worden aangemerkt. De Wetten werden 'er met meerderheid van stemmen gemaakt; doch men moest twee derden van de stemmen hebben, om eene belasting op te leggen. Alles vertoonde het beeld eener volmaakte gelykheid; de vreed- en deugdzaame Bewoonder der Volkplantingen genoot daar, onder de schaduw der Wetten, al het geluk, 't welk deeze Wereld kan opleveren.

Men onderscheidde toen, in dit groote vast Land, vier

foorten van Staatsbeftuur, het *Koninglyke*, dat der *Eigenaaren*, het *Bevoorregte*, en *Krygskundige*, iets 't welk toevallig by kwam, of uit de lugtftreeke, uit de vooroordeelen, en de tydsomftandigheden ontftondt: Het laatstgemelde Staatsbeftuur, op 't einde des laatften Oorlogs ingevoerd, heeft ftand gegreepen in *Canada*, *Accadie*, *Georgie* en beide de *Florida's*. Deeze Landfchappen ontvingen, onmiddelyk, alle hunne werkingen van het Hof. De drie andere Staatsbeftuuren zyn ingerigt, op den voet der Regeeringe in *Groot Brittanje*: één Gouverneur, die den Koning verbeeldt, van twaalf Raadsheeren (*) vergezeld, maakt het *Hooger Huis* uit, en de Afgevaardigden des Volks het *Laager Huis*. Nogthans hadt 'er tusfchen deeze dit onderfcheid plaats, dat in de eerfte de Gouverneur en de Raad regtftreeks door het Hof benoemd wierden, dat aan zich behieldt, het afkeuren van alle gemaakte Wetten, dat in het tweede de Gouverneur uit het Huis, 't welk reeds met de Opperheerfchappy bekleed geweest was, moest benoemd, en door het Hof goedgekeurd worden: en dat eindelyk het *Bevoorregtte Staatsbeftuur*, of *Charter'Gouvernement*, alleen meester was van alle fchikkingen, zonder eenigzins van het Hof af te hangen. Dit was het geval der vier Landfchappen, die *Nieuw Engeland* uitmaakten, en zy hebben overzulks altoos den nayver van het Ministerie gaande doen worden.

De Wetten, in deeze Volksvergaderingen vastgefteld, zo burgerlyke als lyfftraflyke, werden, even als in *Engeland* uitge-

(*) Deeze Raadsheeren, eertyds door het Volk gekoozen uit de voornaamfte Burgers, om den Gouverneur met raad te dienen, en in zyne Amptsverrigtingen by te ftaan, zyn tegenwoordig Schepzels van 't Hof, de meesten zonder eigendom in de Volkplantingen, betaald door het Ministerie, en bekleed met dezelfde magt als de Kamer der Heeren van *Westminfter*. Dus kruipen de misbruiken in. De Landfchappen, die geregtigd waren om zulk een Staatsbeftuur, als zy verkoozen, vast te ftellen, hebben de zamengevoegde wetgeevende Magt huns Vaderlands ook gevolgd; en daar door de deur voor duizend misbruiken open gezet. In *Engeland* geplaagd, door de Grooten, de Geestlyken, en het Hof, kwamen zy in deeze onbebouwde ftreeken, leefden 'er lang gelukkig zonder Burgerlyke of Kerklyke dwinglandy; en door eene befchreilyke onbeftaanbaarheid, omhelsden zy op eenmaal eene Regeeringsvorm, die hunne gelykheid wegnam, en een' Godsdienst, die kort daar na hunne nieuwe fchuilplaatzen met bloed bezoedelde, en uitfpatte in wreedheden, waar van de Gefchiedenis geene voorbeelden oplevert.

gevoerd. De Vergadering der Gezwoorenen onderzogt de zaak, en een Regter fprak het vonnis uit, volgens de uitdrukkingen der Wet. De Admiraliteits Hoven, in elk Landfchap vastgefteld, namen alle zaaken tot de Scheepvaart betrekkelyk op zich. De Regters bekleedden hunne ampten onder het believen van het Hof, en ontvingen hunne wedde van de Vergadering der Volkplantinge. Alles fcheen dus gelukkig gefchikt, om onregt en bedrog te voorkomen. De wetgeevende en de uitvoerende magt liepen zamen, tot het algemeene welweezen, en dat van elk, hoofd voor hoofd, oefende het verleende gezag met zo weinig partydigheid als mogelyk was.

Tot dus lang hadt de Hoofdftad zich vernoegd, met alle de voordeelen des Handels haarer Volkplantingen te trekken; zy hadt dezelve bepaald in alles wat die kon bevoordeelen; zy benoemde de Havens, de Volken, op-en by welken zy handel moesten dryven; en, fchoon het meerendeel haarer bepaalingen dwinglandisch waren, klaagde de vreedzaame en werkzaame Bewoonder van *America* niet, of droeg dezelve met geduld. Aan zyn oude Vaderland verknogt door de heiligfte banden, vulde hy het gebrek van de hem ontnomene vryheid door vlyt en noesten arbeid aan. Het genot zyner regten en vrydommen was in zyne oogen eene genoegzaame voldoening, en hy wenschte zich geluk met het voorregt van het werktuig te mogen weezen van den voorfpoed en de grootheid zyner Medeburgeren.

Men kan niet in 't minfte twyfelen aan de genegenheid, die de Volkplantingen de Hoofdftad toedroegen; wanneer men in aanmerking neemt, met welk eenen yver zy ten algemeenen beste werkten in den Oorlog, en byzonder in het verdeedigen van *America*. Het Hof deedt een eisch, en terftond deedt men meer dan het kon hoopen. Volkwervingen (*), Geldheffingen, vrywillige Krygstochten, alles ftelden zy te werk, wat ten voordeele van den Vorst kon ftrekken; ook liet het Parlement haar groote fommen te rug geeven, onder den naam van fchadeloosftellingen.

De Volkplantingen in deezer voege, van haaren kant de kosten en de moeilykheden des Oorlogs gedraagen hebbende, hoopten zy te deelen in de voordeelen der overwinningen, en te bloeien onder de wetten, die hun dus lang beftuurden. Zy had-

(*) De Volkplantingen hebben met elkander 24,000 Man geworven, gewapend, gekleed, en op haare kosten, geduurende den Oorlog, gehouden. Zy zyn op veele aangelegene posten in de Nieuwe Wereld gebruikt.

hadden zelfs grond om te verwagten, dat *Groot-Brittanje*, naa het sluiten van den roemrykſten zo wel als voordeeligſten Vrede, ooit door dat Ryk gemaakt, een weinig zou aflaaten van de ſtrengheid ten haaren opzigte, en 't aan haar overlaaten zich te ontſlaan van een ſchuld van vyf millioenen Sterlings, of, ten minſten, een weinig meer gelykheids brengen in de ſchaal des Koophandels. Maar, in ſtede van eene betere behandeling te ontvangen, zagen zy de plaageryen haarer algemeene Moeder vermeerderen. De veranderingen, in het Ministerie voorgevallen, bragten ten Hove veranderingen in 't gedrag voort; de Staatkunde verwisſelde met de Hovelingen, en toen werd een nieuw plan van Beſtuur, ten opzigte van de Volkplantingen, gebooren.

Men wilde van haar als een regt afeiſchen; 't geen men voorheen als eene gifte gevraagd, en met geweld wegneemen, 't geen men eertyds van hunne genegenheid verzogt hadt. Men ſchatte de Volkplantingen, en maatigde zich dus eene magt aan, die zy altoos zelve geoefend hadden, naa die van de Natuur en hunne Staatsgeſteltenis verkreegen te hebben; en waar op zy een uitſluitend regt hadden, gelyk wy hier na zullen zien. Men droeg zorg voor de uitvoering dier verbeurtverklaarende Wetten, door, van de bediening des Regts, een Krygstoerusting te maaken: en onder voorwendzel van de Oppermagt der Hoofdſtad over de Volkplantingen, ſtaande te houden, lag men het 'er op toe om over dezelve naar grillig goeddunken te beſchikken.

Dit zyn de beginzels, die het Parlement en den Koning beſtuurd hebben in verſcheide Acten, die, onder verſcheide benaamingen, zints den Jaare MDCCLXIV, tot heden, zyn uitgegeeven. Derzelver optelling, en het onderzoek van wat daar in voorkomt, zou ons te verre buiten de paalen voeren, die wy ons zelven hebben voorgeſchreeven. —— Wy hebben voorheen gezien welk het Burgerlyk Beſtuur der Volkplantingen was; laaten wy nu hooren wat het Congres van *Philadelphia* (*) zegt in het Verzoekſchrift aan den Koning: dit zal

(*) Wanneer de Bill, voor de Haven van *Boston* en de Stad, de dwinglandy der Hoofdſtad ten hoogſten toppunte gevoerd hadt, benoemden verſcheide Volkplantingen, Afgevaardigden, die zich na *Philadelphia* begaven, waar men eene algemeene Vergadering hieldt. Men onderzogt eerst den hachlyken ſtaat, in welken zich de Volkplantingen bevonden, de gevaaren, die dezelve dreigden, en oordeelde het raadzaam allen in- en uitvoer, tuſſchen *Engeland* en *Ameri-*

zal ons leeren welke veranderingen de Wetgeevende en Uitvoerende Magt van *Groot Brittanje* daar gemaakt heeft.

„ Men heeft, in deeze Volkplantingen een Leger op de „ been gehouden, zedert den laatsten Vrede, zonder de toe„ stemming onzer Vergaderingen, en dat Leger, benevens „ een groote Zeemagt, heeft men gebruikt om het heffen van „ Schattingen te ondersteunen." Het voorstellen van dit eerste bezwaar is genoeg om de regtmaatigheid der klagten te gevoelen. Een groot Leger, in tyd van Vrede, is altoos voor de *Engelschen* een stuk van ongerustheid geweest; dit is de voornaamste grondslag hunner Gesteltenisse, en zy zouden ongetwyfeld hunne vryheid verliezen, zo ras zy duizenden van Lediggangers, knaagende Wormen der Maatschappye, onderhielden, en die, aan alle ondeugden overgegeeven, welhaast geen ander regt dan dat van den langsten degen zouden kennen. Maar, zal men zeggen, wat met dit Leger te doen zonder onderstand? waar toe het zelve gebruiken? —— om onderstand te heffen: dit is het antwoord van CESAR, *Met Soldaaten heeft men geld, en met geld heeft men Soldaaten.* Men weet hoe duur het *Rome* te staan kwam, in afgelegene Wingewesten Legers te onderhouden: een zelfde lot zou ten eenigen tyde *Londen* kunnen treffen.

„ Het gezag van den Opper-Commandant, en van zyne „ Brigadiers Generaal, is het opperste gemaakt in alle de Bur„ ger-Staatsbestuuren in *America.* —— De Opper-Comman„ dant van de Legermagten des Konings is, in tyd van Vrede, „ tot Gouverneur eener Volkplantinge benoemd". Deeze nieuwe Gouverneur heeft reeds blyken gegeeven van de buitengewoone magt, waar mede hy zich bekleed agt; hy heeft aan

rica te doen ophouden: en stemde teffens overéén, om geen der goederen, aan de nieuwe belastingen onderworpen, te gebruiken. Braave handel! zonder voorbeeld in de geschiedenissen; een handel die verdient gevolgd te worden van alle Volken, die zugten onder belastingen van dergelyk eenen aart. Men besloot, vervolgens, de bezwaaren aan den Koning voor te draagen, in een Nederig Smeekschrift, en herstel van zaaken te verzoeken. Het Werkje, 't welk dit Smeekschrift opgeeft, behelst ook andere besluiten van dit Congres; en drie Redenvoeringen, eene aan alle de Volkplantingen ingerigt; de tweede aan het Volk van *Engeland*, en de derde aan de Inwoonders van *Quebec.* Deeze Redenvoeringen, vol vuur en leeven, ademen alzins die liefde tot de vryheid, die gesteldheid op het bewaaren der voorregten, en bovenal dien moed, zo noodig om Vryheid en Voorregten te onderschraagen.

aan eene bekendmaaking de kragt van een wet gegeeven, in een der neteligste stukken van het lyfstraflyke Regt; hy heeft een nieuw soort van verraad bekend gemaakt.

„ De kosten der gewoone Officieren zyn zeer vermeerderd, „ nieuwe kostbaare en drukkende Bedieningen zyn verme- „ nigvuldigd". De Acten van het vierde en zesde jaar der Regeeringe van GEORGE DEN III maaken een ondoorkomelyken doolhof uit, van boeten vorderende Wetten: in welke het voornaamste oogmerk des Wetgeevers schynt te weezen strafschuldigen te vinden, om ze in boeten te kunnen beslaan. Het gezag der Commissionarissen onbepaald zynde, hebben zy eene menigte van ondergeschikte Officieren aangesteld, die de Eigenaars der Scheepen verpligt zyn te ontvangen, hoe ondeugend en ongeregeld zy ook mogen weezen. Eindelyk, om geene soort van verdrukking agter wege te laaten, heeft men de Commissie om Verbeurtverklaaringen te doen, gegeeven aan elk Zee-Officier, welke hun de magt verleent, om alles te doen wat Soldaatsche ruwheid, gepaard met onlesch baaren gouddorste, kunnen verzinnen tegen den ongelukkigen Koopman.

„ De Regters der Admiraliteit en der Vice-Admiraliteit „ zyn gemagtigd, hunne bezoldingen en schattingen te ont- „ vangen, van de goederen door hun veroordeeld. De Tol- „ lenaar en andere Verklikkers kunnen de deuren en huizen „ opbreeken, zonder last van de Overheid, gegrond op een „ wettige aanklagte". Dit is eene bepaaling in de Commissien des Konings, strydig met de Acten van het Parlement. —— Wat het voorgaande bezwaar betreft, de vastftelling van vier Vice-Admiraliteits Hoven voor 't geheele vaste Land, bekleed met een genoegzaam Regtsgebied in alle zaaken, tot de Verbeurtverklaaring behoorende, en waar, door Appel, de zaaken ter Admiraliteit gebragt, en ten uiterften gevonnisd worden; de vryheid aan den Aanklaager vergund, om den beschuldigden te beklaagen, voor welk Hof het hem gelust, van *St. Augustin* af tot *Hallifax* toe; de strafloosheid, welke hy door de Wet behoudt, in gevalle van de ongenoegzaamheid zyner aanklagte, dit alles stelt den eigendom des Onderdaans bloot, om van den Koning weggenomen, en opgeeischt te worden, naar welgevallen van den Regter des Konings; volkomen afhangende van het Hof al den tyd zyner bedieninge, en deelende in de Verbeurt-verklaarde goederen.

„ De Regters, in de gemeene Gerigtshoven, hangen van „ de uitvoerende Magt af, van welke zy hunne wedde ont- „ vangen, en hun last duurt, naar goeddunken". De onaf-

hang-

hanglykheid der Regteren is zo noodzaaklyk, tot de onpartydige bediening des Regts, en de vryheid der Onderdaanen, dat men de oogmerken van het Hof, in dezelve afhanglyk te maaken, niet kan verbloemen. Dit was een der bezwaaren onder CAREL DEN I.

„ De Raadsheeren, hunne Commisfien, naar welgevallen, „ houdende, oefenen de wetgeevende Magt". Dit ftelt blykbaar beide de deelen der Wetgeeving in handen van het Hof, en vernietigt het evenwigt der magten, zo noodig tot de Staatsgefteltenisfe.

„ De nederige en redelyke Smeekfchriften der Reprefen„ tanten des Volks zyn kragtloos, en van geene uitwerking „ geweest". Zeven jaaren fmeekens der *Americaanen* hebben niets dan een aanwas van onderdrukking te wege gebragt; elk Smeekfchrift veroorzaakte nieuwe beledigingen.

„ De Agenten der Volken zyn geplaagd, de Gouverneurs „ hebben last gekreegen, om het betaalen hunner wedden te „ beletten. De Vergaderingen zyn dikwyls, en op eene on„ befchofte wyze, geftoord. De Koophandel is met nutteloozc „ en drukkende bepaalingen bezwaard. Verfcheide Acten van „ het Parlement, in het vierde, vyfde, zesde en zevende „ jaar uwer Regeeringe, dwingen ons lasten en regten te be„ taalen, met oogmerk om eene fchatting te heffen. De magt „ der Admiraliteit en der Vice-Admiraliteit zyn verre bui„ ten de oude paalen uitgeftrekt. Onze eigendom is ons ont„ nomen, zonder onze toeftemming. Het onderzoek door „ Gezwoorenen, in verfcheide burgerlyke gevallen, is ons ont„ weldigd. Kleine misdryven zyn geftraft, door fchroomlyke „ Verbeurt-verklaaringen. Schelmagtige Aanklaagers zyn ont„ heven van eenige vergoeding te betaalen; terwyl men van „ de Eigenaars drukkende borgftellingen vorderde, eer zy „ hunne regten konden verdeedigen.

„ De twee Kamers van het Parlement hebben befllooten, „ dat de bewoonders der Volkplantingen in *Engeland* te „ regt gefteld en gevonnisd konden worden, uit kragte van „ een Statuut, in het XXXVfte jaar der Regeeringe van „ HENDRIK DEN VIII. In de laatfte Zittingen van het Parle„ ment, heeft men eene Acte vastgefteld, om de Haven van „ *Boston* in te fluiten, en den Koophandel te doen ophouden. „ —— Eene andere Acte volmagtigt den Gouverneur van „ *Masfachufets-bay*, om perfoonen, van moord befchuldigd in „ dat Landfchap, na eene andere Volkplanting, en zelf na „ *Engeland*, te zenden om daar gevonnisd te worden: met „ oogmerk om de fchuldigen, aan de volvoering der Wet, te

„ ont-

„ onttrekken. —— Eene derde, om de Charter des Landbe-
„ stuurs aldaar te veranderen. —— Eene vierde strekt de
„ grenzen van *Canada* uit, vernietigt de *Engelsche Wetten*,
„ plaatst 'er *Fransche* in stede: een volstrekt Bewind in den
„ *Roomsch Catholyken Godsdienst* vastsstellende in de gan-
„ sche uitgestrektheid van dat groot gewest, 't welk grenst
„ aan andere Protestantsche en vrye Volkplantingen. ——
„ Eene vyfde, eindelyk, beveelt geschikte verblyfplaatzen te
„ bezorgen, aan de Krygsmagten zyner Majesteit in *Ame-*
„ *rika*".

ZAMENSPRAAK TUSSCHEN ALCIBIADES EN TYMON, DEN MENSCHENHAATER.

(*Uit het Fransch van den Heer de* LA DIXMERIÉ.)

ALCIBIADES.

WElk een geluk! oude Grommer! de dood heeft dan de *Atheners* verlost van uwe bestraffingen; en het Menschdom van uwen haat!

TYMON.

De dood heeft my niets ontnomen: ik berisp hier gelyk ik op de wereld deed; en ik haat de Schimmen, gelyk ik de Menschen haatte.

ALCIBIADES.

Armhartig schepzel! de hoogmoed heeft u dan t'eenemaal vervoerd. Gy verwyt uwe Medemenschen alleen zo veele misdryven om uwe eigene gebreken te dekken. Gy gelykt naar dien kwaadspellenden Vogel, wiens tegenwoordigheid alle andere Vogels vergramt of verschrikt, en die door zyn gekreits hun gezang zoekt te verdooven.

TYMON.

Ik weet niet waar mede ik u moet vergelyken. Maar buiten twyfel hebt gy veel overeenkomsts met den Kameleon, die men wil, dat alle kleuren aanneemt der hem omringende voorwerpen. Men heeft gezien, dat gy schielyk de gebruiken, de verkeerdheden, en de ondeugden aangenomen hebt van alle Volken, die u wilden ontvangen. Gy veranderde zo schie-

ſchielyk van character als van woonſtede. Ik wil zeggen, gy hebt geen character, geene vaste woonſtede gehad.

ALCIBIADES.

Geen Land was my vreemd; elk character voegde my. Ik wist de geesten in te neemen, en de allerſtrydigſte gevoelens te vereenigen.

TYMON.

'Er ſtraalt, in dit gedrag eéne inſchiklykheid door, die zeer naar bedrog zweemt.

ALCIBIADES.

In uwe bedryven was eene zonderlingheid die nergens naar geleek.

TYMON.

Ik ben aan my zelven noit ongelyk geweest: noch heb my zelven tegengeſprooken.

ALCIBIADES.

Ik heb wel gedagt, dat ik de eenige Mensch, in *Griekenland*, was, die uwen afkeer niet ten doel ſtondt.

TYMON.

't Was 'er ver af, ik beminde u van wegen het kwaad 't geen gy uw vaderland veroorzaakte. Ik beſchouwde, met genoegen, in u de Man, die zo veele Menſchen teffens deedt omkomen.

ALCIBIADES.

Hoe zeer beklaag ik u, dat gy noit iets anders gedaan hebt dan haaten!

TYMON.

Geloof my, elke hartstocht heeft zyn vermaak: de Haat zo wel als de Liefde: en de eerstgemelde loopt geen gevaar van te verzwakken gelyk de laatstgenoemde. Alles werkt mede om dien te verſterken en te vergrooten. Men heeft ſlegts het oog op 't Menschdom te ſlaan, op de ondankbaarheid en dubbelhartigheid der Mannen, op de trouwloosheid en onſtandvastigheid der Vrouwen, op de hoogmoed der Grooten, en de kruipende laagheid der Geringen, op de zotheid van allen. Men heeft ſlegts na te gaan hoe de belangen hun verdeelen, welke zamenſpanningen zy maaken, welke kuiperyen onder hun ſtand grypen, welke ondeugden hun vermeerderen; hoe veel onkunde by de Geleerden, hoe veel dwaasheid by de

de Wyzen heerscht; hoe veel zotte ontwerpen, misdaadige onderneemingen, hoe veel opeen gestapelde en ongestrafte snoodheden.... wanneer men, zeg ik, zo veele verkeerden en verschriklykheden in overweeginge neemt, wie zou dan den oorsprong niet versmaaden? Wie zou niet wenschen om de uitrooijing van het Menschlyk Geslacht, zo weinig den naam van Mensch waardig? Wat my betreft ik zou wel gewenscht hebben, 't zelve met éénen adem, of met éénen opslag van het oog, te dooden. Iemand deedt my op zekeren dag het genoegen van zich aan een boom in mynen hof te verhangen. Deeze boom hadt my lang in den weg gestaan; doch ik deed bekend maaken, dat, indien andere Burgers daar van het zelfde gebruik geliefden te maaken, ik my wel zou wagten van denzelven om ver te laaten hakken.

ALCIBIADES.

Welk voordeel toch hebt gy getrokken van eene zo verregaande veragting van het Menschdom?

TYMON.

Het voordeel van 't zelve te veragten.

ALBICIADES.

Dit, indien het een voordeel mag heeten, beroofde u van ontelbaare andere voordeelen. De Mensch is niet gebooren om alleen te leeven. Hy heeft het steunzel zyns gelyken noodig, even als de boomen in een bosch elkander beschutten. Hoe zy nader aan elkander staan, hoe min vats de wind 'er op hebbe om ze te ontwortelen. Wat ligt my gelegen aan de misslagen der Menschen, indien alle myne deugden tot myn welweezen niet genoegzaam zyn? Ik wil my nog liever schikken naar hunne zwakheden, dan droefgeestig met myne volmaaktheden opgroeien?

TYMON.

Men zag u van deezen grondregel niet afwyken: dezelve maakte den grondslag uit van uw gedrag en van uwe buitensporigheden.

ALCIBIADES.

Ik ben noit wyzer geweest dan wanneer ik 't het minst scheen.

TYMON.

Waart gy het, wanneer men u in weelde zag uitsteeken verre boven 't geen men nog oit in 't prachtig *Athene* gezien hadt.

AL-

ALCIBIADES.

Myn eerzugt deedt, in alles, myne mededingers en medeburgers buigen. Ik wilde in alle opzigten de eerste zyn; de schoonste matres; het prachtigst rydtuig, de best gediende tafel, de heerlykste standbeelden, de beste schilderyen, het welgeschiktste huis, en de netst opgecierde tuin hebben. Ik stak even zeer uit in de spelen, op de feesten, en de stryden. Ik behaalde den prys in de Olympische Spelen, en die van dapperheid in 't vegten. Met één woord ik werd tevens gehouden voor den prachtigsten, den wellustigsten, en dappersten der *Athenienseren.*

TYMON.

Ik verschoon in u de dapperheid: om dat het altoos goed is de kloekmoedigste te zyn onder de slegten. Doch waar toe die overdaad, die weelde, welke u allerwegen volgde?

ALCIBIADES.

Deeze vergezelde my niet na *Lacedemonie.* Gevlooden na die strenge Stad, werd ik daar een voorbeeld van gestrengheid. Ik ging in strakheid de *Spartaanen* te boven. Myn tafel was de soberste, ik betoonde my de wakkerste in de lichaamsoefeningen, en de vaardigste in hachlyke kansen te waagen. Zy zouden gedagt hebben, dat ik een Inbooreling ware, indien zy niet reeds, tot hunne schade, geleerd hadden, dat ik in *Athene* gebooren ware.

TYMON.

Vorderde de zedetugt der *Spartaanen*, dat ALCIBIADES de Vrouw van zynen Huiswaard verleidde?

ALCIBIADES.

Dat was eene zwakheid: voor 't overige waren de *Spartaanen*, omtrent dat stuk, de allerkieschste niet. Zy wettigden meermaalen, door hunne openbaare inzettingen, 't geen ik my toen stil veroorlofde.

TYMON.

Ten minsten zult gy my toestaan, dat een Mensch, die zich naar alles schikt, een Mensch is wien alles onverschillig voorkomt.

ALCIBIADES.

De gevolgen, die gy trekt, zyn van denzelfden aart als uw gedrag, ik wil zeggen even buitenspoorig. Ik heb veel rechtmaatiger denkbeelden gehad van Deugd en Ondeugd dan gy. —

Wat hebt gy op Aarde uitgevoerd? Uw rol bepaalde zich om de Menschen te haaten, die gy hadt moeten vertroosten. Gy hebt sterk uitgevaaren tegen hen, die gy moest beklaagen. Gy kende noch vriendschap, noch liefde tot het Vaderland, noch een dier banden, die de Maatschappy aan één hegten. De Wetten waakten voor uwe behoudenis, en gy wilde die wetten afschaffen. Gy wraakte alles teffens, de bezigheden zo wel als de uitspanningen van den geest. Gy benydde den Mensch de voordeelen, die hem van de Dieren onderscheiden, en de zoetigheden, welke het leeven draaglyk en genoeglyk maaken. Wat wilde gy dat de Menschen, zonder deeze verzagtingen van hun lot, op Aarde doen zouden?

TYMON.

Dat zy 'er zich uit begaven.

ALCIBIADES.

Zulk een middel is uws waardig. Men zag u, egter, met alle onderwerping, de dagen, u door 't Noodlot toegeschikt, uitleeven. Het moest u veel gemakkelyker toegescheenen hebben het verblyf der Menschen te verlaaten, dan dat zy allen 't zelve begaven.

TYMON.

Ik wilde 'er blyven om de Menschen te haaten en te langer te berispen. Ik weet niet of myne bestraffingen hun oit dienst deeden: doch hunne verkeerdheden waren my van dienst. Dezelve strekten tot voedzel van myne afkeerigheid; en ik vergunde my in 't leeven te blyven, dewyl ik niet geleek naar iemand van allen onder welken ik verkeerde.

ALBICIADES.

Wilt gy weeten hoe men onder de Menschen moet leeven? Even als een Reiziger met zyne reisgenooten. Hy tragt zich de reize aangenaam te maaken, en elk moet daar aan zyn deel toebrengen: elk behoort, als de nood aan den man komt, de handen uit te steeken: door zich te veréénigen kan men een storm het hoofd bieden; en zo smaakt men ook met elkander te gevoeliger de aangenaamheden der stilte. Het menschlyk leeven kan gevoeglyk, vergeleeken worden, by een schip, 't welk meer door stormen geslingerd wordt, dan voor den wind met aangenaam weer zeilt. Men behoort het onheil niet te vermenigvuldigen door ongepast en onnoodig geschreeuw. — Wat zoudt gy zeggen van een Mensch, die onophoudelyk zich tegen de Jaarsaisoenen aankantte? Die zich digt met bont be-

bedekte, wanneer de Zon ſterk brandde: en naakt wandelde, als een ſtrenge vorst de wateren verſtyfde?

TYMON.

Ik zou zeggen dat die Mensch gelyk hadt, in noch van koude noch van hitte te willen af hangen.

ALCIBIADES.

Voor my ik zou denken, dat hy veel moeite nam om de onheilen van zyn ſtaat te vermeerderen. Het is zyn belang dezelve te verzagten. Hy moet overal een Mensch weezen, dewyl overal Menſchen gevonden worden; en alle hunne verkeerdheden moeten hun den tytel van Mensch niet ontneemen. Hy is de minst redelyke Mensch, die zich tegen geheel het Menschdom verzet.

DE VROUWLYKE ZWERFSTER, OF DE GESCHIEDENIS VAN JUFFROUW ÆMILIA COURTELEY.

(*Uit het Engelsch.*)

OP eene reize, onlangs uit de *Oost-Indien* herwaards gedaan, geraakte eene ſchoone Juffrouw, die mede voer, ongemerkt in kennis met een Heer aan boord, wiens beleefdheid en oppasſen haar ten zynen voordeele innam.

Vernomen hebbende, toen zy eerst ſcheep kwam, dat 'er iets zeer zonderlings was in haare Geſchiedenis, gaf hy haar, op een' avond, als zy zamen op het dek zaten, op een merklyken afſtand van de overige Reisgenooten, zyne ſterke begeerte te kennen, om haare lotgevallen te weeten.

Zyn verzoek ſcheen, in den beginne, haar niet weinig verlegen te maaken. Zy aarzelde, en antwoordde, met een blos van ſchaamte op de wangen, dat het verhaal, 't welk hy verlangde te hooren, haar ſmertlyk zou vallen; dewyl het haar in de noodzaaklykheid zou brengen, om verſcheide dingen te ontvouwen, die de eigenliefde gaarne wil bedekken: maar dat zy, egter, om voor zyne betoonde beleefdheden eenige voldoening te ſchenken, die moeilyke taak zou op zich neemen. Dit gezegd hebbende, hieldt zy eenige oogenblikken op, en vertelde vervolgens haare geſchiedenis, in deezer voege.

Myn Vader was de jonger Zoon uit een aanzienlyk geſlacht, door welks invloed, hy eene Bediening ten Hove verkreeg, naa zyn eigen klein vaderlyk erfgoed doorgebragt te hebben, in het najaagen dier vermaaklykheden, die de bezigheid der Heeren van de groote Wereld uitmaaken.

De inkomſten zyns Ampts, ſchoon niet gering, konden maar even ſtrekken, om den ſtaat, dien hy voerde, op te houden: zo dat hy, wel verre van iets voor zyn Gezin op te leggen, niets meer kon doen

dan het dagelyks noodwendige bezorgen. Dan, terwyl hy dus steeds met hoogmoed en armoede worstelde, hadden zy, die hem het naast bestonden, geen besef van deezen gevaarlyken toestand.

„ Myne Moeder, eene Vrouw, die hy uit genegenheid getrouwd hadt, was dermaate betoverd door den glans der grootheid, die rondsom haar schitterde, dat zy zich buiten staat bevondt, om voor zich zelven voor uit te zien, veel min voor my; gelukkig haar eenigst Kind.

Terwyl haar leeven een kring van ydele vermaaken en grootsheid uitmaakte, werd ik onderweezen in alle de veel vertoonende begaafdheden der Jufferschap van den hoogsten rang, en geleerd met veragting neder te zien op alle kunsten van weezenlyke nutheid; zo dat, wanneer wy, op het overlyden van myn Vader, uit deezen droom van geluk en voorspoed ontwaakten, ik my even onbekwaam bevondt om my te redden, als op het oogenblik toen ik eerst ter wereld kwam; het verkoopen van alle onze kostbaarheden kon nauwlyks toereiken tot betaaling der schulden.

Te zeer was myne Moeder aan dit leeven in aanzienlyken stand gewoon, om deezen schok te kunnen verdraagen; zy bezweek 'er schielyk voor, en liet my zonder Vrienden alleen in de Wereld: de hooghartigheid, waar mede wy onzen staat voerden, hadt allen, van minderen rang, op zulk een afstand van ons gehouden, dat zy nu om onzen val lachten; daar onze voorgaande Kennisfen toonden, dat zy niet ons maar onzen rang bemind hadden. Voor kommer en gebrek vond ik my beveiligd, door de braafheid van een Man, wien myn Vader, in vroeger dagen, eene kleine bediening, die te zyner begeeving stondt, geschonken hadt; en van dit geringe beginzel, door vlytig oppasfen en eerlykheid, tot een aanzienlyker ampt verheeven, en onafhanglyk geworden was.

Deeze waardige Man hadt nauwlyks den dood myns Vader vernomen, of hy kwam myne Moeder en my zyne hulpe aanbieden; dewyl hy reeds lang voorzien hadt, in welk een diepte van elende wy als dan noodwendig moesten vervallen.

Maar zo groot was de ydele hoogmoed, en de begogeling haars harten, dat zy de aanbiedingen deezes Mans smaadlyk verwierp, als een hoon haar aangedaan; dewyl hy eertyds haar Bediende geweest was. Haar gedrag hadt zo veel invloeds op my, dat, (ik schaam het my te bekennen), wanneer hy, naa den dood myner Moeder, my die zelfde aanbieding deedt, het my tegen de borst was, met hem aan dezelfde tafel te eeten; schoon ik niet wist waar ergens elders eeten te krygen.

Doch zyne deugd overwon deeze snoode ondankbaarheid. Hy geliet zich deeze bysterheid van hoogmoed aan te zien voor een uitwerkzel der droefheid, en beantwoordde myne onbeschoftheid met tedere troostredenen, tot hy allengskens myne oogen opende, en tot kennis van my zelve bragt.

Maar hy kon my niet meer dan een kortstondig onderhoud schenken.

ken. Hy hadt een Huisgezin te bezorgen; en, schoon hy in staat geweest was my alles te geeven, zou ik geen geluk genooten hebben in een toestand, waar elk voorwerp my een Leevensstaat te binnen bragt, op welke myn hart gesteld was. Deeze gemoedsgesteltenis zette my aan, om, zonder 't minst in twyfel te hangen, een voorslag aan te neemen, my welhaast gedaan door mynen Weldoener, die in 't binnenste van myn hart zag.

Een Koopman, met wien hy verkeerde, hadt een' brief van een Medehandelaar uit *Indie* ontvangen, met verzoek, dat hy voor hem eene Vrouwe zou zoeken; die deeze en geene vereischten hadt, en haar hem ter Egtgenoote toezenden.

Schoon het blykbaar was, dat het aanneemen van zulk eenen voorslag, niets anders dan het uitwerkzel van de hooploosste armoede kon weezen, wist myn Vriend, wiens partydigheid, mywaards, aan my alle hoedanigheden, in den Brief geëischt, toeschreef, dit zo kunstig te bedekken, en de voordeelen, aan het omhelzen van den voorslag vast, zo bevallig af te schilderen, dat ik dien aannam, zonder in een verder onderzoek te treeden. Het scheen my in de mogelykheid te stellen om dien rang, welken ik verlooren had, weder te verkrygen; en dit, hoe onwaarschynlyk ook, woog zwaarder dan alle tegenwerpingen.

Zyne vriendschap liet het hier by niet berusten. Hy verzorgde my ryklyk van alle cieraaden, noodzaaklyk om de gaven der Natuure op 't voordeeligst te vertoonen, en op het eerst voorkomen te behaagen. In deezer voege begiftigd en aangepreezen, werd ik gezonden aan myn onbekenden Kooper, in omstandigheden, weezenlyk weinig verschillende van eenig Stukgoed.

Ik zal u niet ophouden met de beschryving eener reize, op welke niets buitengemeens voorviel, noch met het verhaal myner eigene overleggingen, geduurende dien tyd: deeze gaan alle uitdrukking te boven. Op den dag toen wy ter plaatze onzer bestemminge kwamen, op de plaats, waar ik alle weezenlyk genoegen des leevens in de waagschaal zette tegen ydele eerzugt en hoogmoed, kleedde ik my aan op zodanig eene wyze, als ik best geschikt oordeelde om den Heer, wien ik was toegeschikt, te bekooren. Ik wagtte elk oogenblik, dat hy zou komen om my te zien. Maar helaas! ik moest nog meer verdrietlykheden ondergaan, dan ik my had voorgesteld. Naa eenigen tyd, op het onverduldigst, en met onbeschryflyk verlangen, gewagt te hebben, ontving de Kaptein van het Schip, eindelyk, een Brief van myn Koopman; hem berigtende, dat hy, zints den tyd dat hy om eene Vrouw geschreeven hadt, ten dien opzigte van gedagten veranderd was; doch dat hy een' zyner Vrienden, wel geneegen om die Juffrouw van hem over te neemen, haar hadt afgestaan op dezelfde voorwaarden, en derhalven verzogt, dat ik aan den Brenger mogt geleverd worden.

De Kaptein, schoon op verre naa de teerhartigste Man niet, kon deezen Brief niet, zonder ten mynen opzigte zeer aangedaan te zyn,

leezen. Hy kwam in de Kajuit, waar ik met angst zat te wagten; en gaf my, naa eenige betuigingen, gefchikt om my tot het uitftaan van den fchok te bereiden, den Brief over.

Ik zal het niet onderftaan u te vermelden wat in myn hart, op het ontvangen van dien hoon, omging. Genoeg is het te zeggen, dat ik, naa eenigen tyd aan woede, verontwaardiging en fmerte bot gevierd te hebben, eindelyk van den nood eene deugd maakte, en my onderwierp aan een onvermydelyk lot. Eenigzins vond ik my bemoedigd door de heuschheid van den Kaptein, die, zo ras hy zag dat ik in ftaat was om na hem te hooren, my geluk wenschte met de ruiling, die, gelyk hy my van goederhand, en by eige ondervinding, kon verzekeren, in alle opzigten ten mynen voordeele was.

Ik ging met mynen nieuwen Eigenaar aan land, deeze hadt gelukkig zin in de party, en ik trouwde met hem weinig dagen naa myne aankomst. De vernedering, die ik, in den beginne, in myn eigen oogen onderging, werd fchielyk vergeeten, door het ftaatlyk vieren van ons Huwelyk. En zelf die omftandigheid, dat ik verfmaad was door den Heer, die my eerst hadt ontbooden, werd als geen fchande befchouwd onder het Volk, waar by ik verkeerde. Meer dergelyke voorbeelden maakten dit niet zeldzaam of befpotlyk in hunne oogen: en ik leerde voor de eerfte reis, dat het belachlyk licht, waar in men veele zaaken befchouwt, enkel van de gewoonte afhangt.

Deeze praal en ftaatfie, tot het voeren van welke de rykdom van myn' Egtgenoot hem in ftaat ftelde, zonder eenigzins van onvoorzigtigheid te kunnen befchuldigd worden, eindigde niet met den Bruiloft. Dewyl hy de leevenswyze, waar in ik opgevoed was, wist, ftelde hy 'er zyne eere in, dat ik in onze huishouding en vermaaken een fmaak vertoonde, daar nimmer gezien; tot nog was het maaken van eene groote verteering het eenige geweest, 't welk de Aanzienlykften van de geringften onderfcheidde. Zodanig eene leevenswyze ftrookte derwyze met mynen wensch, dat de rampfpoeden, die my den weg daar toe gebaand hadden, my een fchaduw of een droom fcheenen.

Maar helaas! Ik ontwaakte maar al te fchielyk tot een ongelukkig nadenken. Gy hebt misfchien gehoord, van het droevig lot eeniger onzer Landsgenooten, die, in den laatften Oorlog met de Inboorelingen, zich tot Gyzelaars gegeeven hebbende, in een zo elendige gevangenis geworpen werden, dat de meesten hunner daar in omkwamen. ——— Ik zal kort heen ftappen over eene omftandigheid, die my nog doet beeven; en alleen zeggen, dat myn Egtgenoot onder 't getal dier ongelukkigen behoorde, die te dier gelegenheid omkwamen. ——— Een vloed van traanen belette haar te fpreeken. Zy bedekte haar aangezigt, en eenigen tyd der droefheid bot gevierd hebbende, hervatte zy haare gefchiedenis.

Ik begryp dat deeze erkentenis, welke myn hart bewyst aan eenen Man, dien het opregt beminde, uit de omftandigheden onzer Egtverbintenisfe, enkel gemaaktheid kan fchynen; doch het gaat te ver de opregtheid te verdenken, waar veinzery geen oogmerk kan hebben.

ben. Zyne deugden vorderden myne hoogagting; deeze veranderdé welhaast in eene genegenheid niet min teder; en doorgaans ruim zo bestendig, en gezet, als die eerst op neiging gegrond is. De tedere zorg van myn Man hadt my, in tyds, doen verhuizen van de plaats die het Tooneel der verwoesting was; doch de tyding kreeg ik schielyk, en deeze was welhaast van de deerlykste gevolgen vergezeld. Ik verviel, op een oogenblik, van het toppunt des menschlyken geluks, in den diepsten jammerpoel der ellende.

Een groot gedeelte van myns Mans goederen was teffens met hem in de handen onzer wilde Vyanden gevallen; en het overschot hadden verscheide persoonen, op verschillende plaatzen, in 't bezit, die hun voordeel konden doen met deeze ongelegenheid, en ze my onthouden. ——— Ik verwonder my nog, hoe ik zulk een' schok heb kunnen uitharden. Doch, in der waarheid, onze Sexe wordt bedorven door te veel toegeevens. Onze sterkte is onbekend, zelf aan ons eigen hart, zo wy ze niet op de proeve gezet hebben.

Ik zag, met één opslag van het oog, alle de zwaarigheden, waar in ik my gedompeld vond, en ik moest 'er moedig doorworstelen of onder bezwyken; en dit alleen. Allen van wien ik, in geruster dagen, hulpe zou verwagt, en misschien ontvangen hebben, waren geheel bezig met zich zelven te redden. Smerte, hoe zal ik 't anders uitdrukken, het woord is te zwak, moest voor de noodzaaklykheid plaats ruimen. De tydsomstandigheid eischte een kloek besluit; ik nam het.

Gevaarlyk, eislyk gevaarlyk als het was de reize te onderstaan, in een Land, rondsom vervuld met zulke Vyanden, nam ik egter het besluit, om den eigen dag, naa dat ik de tyding van den dood myns Egtgenoots ontvangen hadt, rechtstreeks te gaan na een onzer afgelegenste vastigheden, bewoond door een Persoon, aan wiens braafheid ik zeer twyfelde, en die goederen van groote waardye van ons onder zyn bestuur hadt; hoopende daar te komen, eer hy tyd zou hebben om ze voor my te verdonkeren, indien hy zodanig iets mogt bedoelen. Dewyl ik my geen lyfwagt sterk genoeg kon beschikken, om my te beschermen, indien ik openbaar reisde, ging ik uit alleen vergezeld van een Inboorling des Lands, die den weg zeer wel kende, en aan myn Man door veele weldaaden verpligt was; ik gaf my aan 's Hemels hoede over.

De moeilykheden van het reizen, in zulk een gewest, kunnen alleen begreepen worden van die ze ondervinden. Naa twintig dagen of liever nagten, van onuitspreeklyke vermoeienis en vreeze, (de laatste stelde my misschien in staat, om de eerste uit te harden, door dien zy myne aandagt steeds op zelfsbehoudenis gevestigd hieldt,) kreeg ik de beoogde plaats in 't gezigt. Een plaats die ik egter niet bereikte, zonder nog veel meer te lyden, dan ik tot nu toe ondergaan hadt; verrast wordende door eene party van den Vyand, die het Land doorzwierf om buit te zoeken.

Elk nieuw ongeluk scheen zwaarder dan het voorgaande; en de onheilen scheenen met het vermeerderen te vergrooten. Nu oordeel-

de ik my geheel verlooren. In de daad, de verbeelding kan zich geen schroomlyker staat voorstellen, dan waar in ik weezenlyk vervallen was; eene gevangene onder de Wilden, die geen ander gebruik van hunne magt weeten te maaken, dan om de ongelukkigen, in hunne handen vervallen, voorwerpen te doen worden van alle elenden, die menschlyke woestheid kan verzinnen.

Ik zag alle de schriklykheden van mynen staat, en wagtte myn lot af, door schrik verbysterd. Maar de rechttydige trouwe van myn Knegt gaf, op 't eigen oogenblik, dat de snooden my de kleederen van 't lyf rukten, om hunne beestagtige lusten te voldoen, een andere draay aan hunne driften: dit bewaarde my, voor dat tydstip, en deedt myne ongelukken eenen anderen keer neemen. Hy onderrigtte hun, dat ik de Vrouw was eens Gouverneurs van eene onzer Vastigheden, die ongetwyfeld, voor myne vryheid, zo zy my ongeschonden lieten, een groot losgeld zou geeven. De naam, dien hy noemde, zette groot gewigt by aan zyn zeggen. Deeze Gouverneur was, wegens zyne goede hoedanigheden, geagt by hun, die de overige zyner Landsgenooten verfoeijen. Zy lieten terstond af van alle geweldenaary, en bragten my, myne kleederen wedergegeeven hebbende, met al de beleefdheid, die in hun was, tot hunnen Bevelhebber.

Maar helaas! dezelfde beweegredenen hadden op hem het zelfde gewigt niet; in myn voorkomen was ongelukkig iets dat hem behaagde. Hy tragtte my tot beantwoording van zyne liefde te beweegen, door blyken van tederheid en hoogagting; en, om te beter zyne oogmerken te bereiken, bragt hy my in een Kasteel, waar hy oppermagtig het gebied voerde, gelegen in een afgeleegen hoek deezer wyduitgestrekte Landstreek.

Hoe lang deeze gemaatigdheid zou geduurd hebben, kan ik niet zeggen. Het behaagde den Hemel my eene zwaare ziekte te laaten overkomen, in den nagt, naa dat ik, door zo veel vermoeienis en leeds afgemat, in het Kasteel gekomen was. De Oorlog riep hem te velde, eer ik volkomen hersteld was: hy verliet my met blykbaare hoogagting, gelastende, dat het geen ik beval gehoorzaamd zou worden, als of hy 't zelve gezegd hadt; alleen moesten zy oppassen dat ik niet wegging.

Hoe ongelukkig myn toestand toen ook mogt weezen, ik was zo ongelukkig niet als ik gevreesd had: dit deedt my hoope scheppen op eene verdere verlossing, schoon ik niet wist van waar dezelve te verwagten. Met deeze eerste aanflikkeringen van hoope, kwam myne gezondheid weder, en ik kreeg kragts en moeds genoeg, om een aandagtig oog te laaten gaan, op de voorwerpen die my omringden.

Het Kasteel was gelegen op den top eens bergs, die het Land overzag, zo wyd het oog kon reiken. Geen vlyt, konst of kosten was gespaard, om het tegen uiterlyk geweld sterk, en teffens bekwaam te maaken tot vervulling van de behoeften der Bewoonderen. In 't midden ontsprong eene fontein, welker overvloeiend water een allerschoonste beek vormde. De vyvers waren met visch vervuld, de velden met vee voorzien, en rondsom verscheide soorten van huisvogels

in hokken geplaatst; het kasteel was van een zeer wyden omtrek, en zo wel tot tegenweer geschikt, dat het Volk, daar in liggende, aan eenen zeer magtigen vyand het hoofd zou hebben kunnen bieden.

De nieuwheid van zulk een tooneel hieldt myne nieuwsgierigheid eenigen tyd gaande; doch deeze was niet voldaan of de eenzelvigheid begon my te verveelen. Hoe ongelukkig die toestand my natuurlyk in den aanvang voorkwam, was dezelve egter de grondslag van het eenig waar geluk dat ik oit kende. Door mangel aan afleidingen van buiten, moest ik op myzelven denken. Ik onderzogt myn voorgaand gedrag. Ik ging myne ongelukken na tot in derzelver waaren oorsprong; en ik besloot het geluk te zoeken door eenen geheel anderen weg in te slaan dan die my tot ongeluk gebragt hadt.

Vermids geene verzoeking dit besluit bestreed, vond ik de volbrenging daar van gemaklyker dan ik gedagt hadt. Het vooruitzigt veraangenaamde allengskens; elke pooging werd met eenen nieuwen zegen bekroond; tot ik in 't einde in staat was den Hemel met een opregt hart te danken voor de ongelukken, die my den weg baanden tot deeze gelukkige verandering.

Eenige maanden had ik doorgebragt in dien staat, zo wel met myn lot te vrede, dat ik het niet wenschte veranderd te zien: alleen vreesde ik voor de wederkomst des Bevelhebbers, en hadt vast besloolen noit zyne aanzoeken in te willigen.

Eindelyk brak de verschriklyke dag aan. Hy keerde weder, met de overwinning bekroond, met ryken buit belaaden, dien hy aan myne voeten bragt met de vuurigste liefdebetuigingen. —— Om myn lot door verhaasting niet te verslimmeren, bedankte ik hem voor de betoonde eere, en beloofde den volgenden dag een antwoord te zullen geeven, 't geen ik hoopte, dat zyne goedkeuring zou wegdraagen.

Myne aandoeningen en bekommernissen, geduurende dien tusschentyd, gaan alle bevatting te boven. Ik wenschte te sterven, als het eenig middel van redding uit zyne hand; doch ik schroomde de handen aan myne zelve te slaan. In 't einde nam ik een besluit, aan 't welk ik myn lot liet verblyven.

Wanneer hy den volgenden avond aan myne tent kwam, met een oogschynlyk ongeduld om myn antwoord te hooren, 't geen hy niet twyfelde of het zou aan zyne wenschen voldoen, wierp ik my voor zyne voeten neder, besproeide dezelve met myne traanen, biddende dat hy myne ongelukkige levensgeschiedenis met geduld wilde hooren, eer hy een verzoek herhaalde, 't geen ik op geene mogelyke wyze kon inwilligen.

Verbaasd over eene zo onverwagte ontmoeting, leedt het eenige oogenblikken eer hy in staat was my op te beuren; waarop hy, my aan zyne zyde hebbende doen zitten, met de blykbaarste angstvalligheid luisterde naar 't geen ik zou zeggen.

Zo ras ik in staat was te spreeken, gaf ik hem een kort verhaal van myn leeven; de waarheid door de byvoeging van geene omstandigheid te kort doende, schoon ik my niet gehouden agtte hem meer

te

te zeggen dan ik noodig oordeelde tot myn bedoeld eerlyk oogmerk, waarom ik, hem berigtende wiens Vrouw ik was, den dood myns Egtgenoots verzweeg.

Hy luisterde na my met eene onafgebroke aandagt; toonende, door veranderingen in zyn gelaad, hoe diep hy deelde in myne lotverwisselingen, tot dat hy den naam van myn Man hoorde; toen opstaande, keek hy my eenige oogenblikken sterk aan, zugtte diep, en verliet my, zonder een enkel woord te spreeken: ik hoorde noch zag hem voor den volgenden avond.

Intusschen gevoelde ik eene gerustheid des gemoeds, waar over ik zelve verwonderd stond. De bewustheid van getrouwe pligtsbetragting boezemde my een vast besluit in, om, wat 'er mogt volgen, gerust af te wagten. —— Omtrent op 't zelfde uur des volgenden avonds, verzogt de Bevelhebber my hem te ontmoeten aan de zyde van de beek, die door den hof stroomde, in 't midden van 't welke myne tent stondt. Ik gehoorzaamde zonder 't minst in twyfel te hangen, schoon ik niet kon nalaaten te beeven wegens de uitkomst, toen ik hem naderde; hy bemerkte dit zo dra niet, of hy zag my met eene droefgeestige tederheid aan, verzogt my neder te zitten, en alle ongegronde vreeze te laaten vaaren.

Na eenige oogenblikken stil gezeten te hebben, brak hy het stilzwygen af met deeze woorden, die van een diepe hartbreekende zugt vergezeld gingen. „'t Geen gy reeds geleeden hebt, Juffrouw,
„ moet alleen daar aan toegeschreeven worden dat ik u niet kende.
„ Had ik geweeten wiens Vrouwe gy waart, ik zou u geëerbied hebben als myne Moeder. Hy heeft het leeven van myn Vader gered,
„ wanneer de hand des Scherpregters was opgeheeven om hem het 't
„ zelve te ontneemen! Hy bewaarde myn leeven in myne vroegste
„ kindsheid! Ik zal niets bedryven 't geen hem berouw zou kunnen
„ doen hebben over zyne goedheid! De offerande die ik dus doe aan
„ dankbaarheid, komt my duur, zeer duur, te staan: doch myn geluk
„ moet myn Weldoender niet ongelukkig maaken. Ik zal u morgen
„ doen geleiden na de Vastigheid, waar gy heenen toogt."

Geene woorden zyn magtig myne aandoening op het hooren dier woorden uit te drukken. Ik wilde my nederwerpen voor de voeten van mynen edelmoedigen Weldoender; dan hy zag, en voorkwam myn oogmerk.

Zo ras ik, door een vloed van traanen, eenige ontlasting gegeeven had aan myn boezem, poogde ik myne dankbaarheid op de best mogelyke wyze uit te drukken: doch hy maakte een einde aan dit gemengd tooneel van blydschap en droefheid, om beschikking te maaken tot myn vertrek.

Naardemaal de oorlog, die deeze gewesten verwoest hadt, nu geëindigd was, ging de reis zeer gemaklyk; myn Beschermer hadt zorg gedraagen, om alles, wat hier te lande kan verzorgd worden, ryklyk te verschaffen.

Zyne edelmoedigheid liet het hier by niet berusten. Zo ras wy de plaats

plaats onzer beooging in 't gezigt kreegen, nam hy affcheid van my met eene eerbiedige doch droefgeestige houding; betuigende, dat hy byzondere redenen hadt om niet verder te gaan; doch dat zyn volk my zou geleiden tot op 't einde myner reize; 'er byvoegende, de vryheid genomen te hebben om my eenige tekens van zyne hoogagting mede te geeven, die hy hoopte dat ik niet zou weigeren te ontvangen.

Myn hart was al te zeer vervuld door het tegenwoordig geluk, om aan de geschenken, van welke hy sprak, te denken, voor dat ik reeds eenige dagen in die Vastigheid geweest was. Dan oordeel zelve over myne verbaasdheid, aandoening en dankbaarheid, wanneer ik een koffertje vondt, opgevuld met edelgesteenten van zo groote waarde, dat ik met eens ryk was!

Gelukkig voor my dat zyne edelmoedigheid zo groot was! Alle de bezittingen van myn overleden Man waren verdonkerd, of in zulke handen, dat ik 'er niets van kon krygen.

Hier hebt gy de verzogte geschiedenis myns leevens; heeft dezelve u voldaan, ik reken my wel beloond voor een verhaal, waar van eenige gedeelten my eenige moeilykheid veroorzaakten. Voor tegenwoordig keer ik weder naar myn Vaderland, om in een afgezonderd leeven de vrugten te smaaken van zo veele zwaarigheden en gevaaren: want, indien ik myn eigen hart ken, is het te eenemaal gezuiverd van alle die dwaasheden, waar mede het beladen was toen ik myn Vaderland verliet. —— Eén, en maar één, hartlyke wensch vervult my nog, naamlyk dat ik mynen edelmoedigen Weldoener, die my aanzette van buitenslands te gaan, en daar toe de behulpzaame hand leende, moge aantreffen, op dat hy met my de vrugten zyner eigene goeddaadigheid smaake. Ten opzigte van de rest des Menschdoms ben ik een vreemdeling!

Niets merkswaardigs viel 'er voor op het overige der reize. Het Schip kwam op de *Theems*, en voer na de Hoofdstad. Zo ras onze Vrouwlyke Zwerfster voet aan land zette, deedt zy terstondt onderzoek na haaren Weldoender, dien zy hoorde dat reeds eenigen tyd in de gevangenis gezeten hadt, om dat hy voor een ander borg was geworden.

Vergezeld van haaren Reisgenoot, begaf zy zich, zonder uitstel, na de gevangenis waar deze eerlyke Man zat, en stelde de spoedigste middelen te zyner verlossinge te werk. Binnen minder dan drie uuren hadt zy het onuitspreeklyk geluk hem na huis te laaten trekken tot zyne talryk wanhoopend Gezin, 't welk geheel en al dankbaarheid was. —— Zo dra de eerste vervoeringen eenigzins ophielden, raadpleegde zy haar vriend over de schikking die zy op haare zaaken zou maaken; weinig dagen daar naa hadt zy een huis, en alles wat behoorde tot den ruimen staat, waar mede de Voorzienigheid haar gezegend hadt. Zy leeft thans te *Londen*, steeds bezig in werken van goeddaadigheid: en vindt, voor alle doorgestaane ongelukken, eene genoegzaame voldoening, in de genegenheid haarer Vrienden, en de redelyke vermaaken, die zy in eenen staat van onbekrompen overvloed kan genieten.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in October 1775.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. *Gesteldb.*
1	29.10	29.10½	29 10½	60	64	59	O	O	O	Helder.
2	— 9	— 8	— 6	57	65	62	N O	——	Z O	— Reg.
3	— 5	— 4½	— 5	60	61	60	Z	Z	Z W	—— ——
4	— 5½	— 6½	— 8	60	62	59	——	W	N W	Reg. Held.
5	— 8½	— 8½	— 8½	56	60	55	Z W	——	Z W	Held. Wol.
6	——	——	——	53	62	56	——	——	——	——
7	——	— 7½	— 9	56	59	52	——	Z	N W	— Buijig.
8	— 10	30. 0	30. 0½	55	58	53	W t N	W t N	W t N	——
9	——	29. 9½	29.10	52	62	60	Z	Z W	W	Reg. Betr.
10	— 10½	— 11½	— 11½	57	63	56	W	W	Z W	Betr. Held.
11	— 11	30. 0	30. 0	57	60	57	Z W	Z W	——	Held. Wol.
12	——	29.10¾	29.10	60	63	59	Z	——	——	Reg. Held.
13	— 9½	— 9	— 9½	62	63	60	Z W	——	W	—— ——
14	——	— 10	— 10	57	60	56	——	W	——	Held. Wol.
15	— 10	— 10½	30. 0	53	58	54	W	——	N W	Buijig.
16	30. 1	30. 1	29.11½	53	57	55	N W	W t N	Z W	Held. Wol.
17	29.10	29. 9½	— 9	54	59	57	Z W	W	——	Buijig.
18	— 5½	— 4½	— 5½	56	59	55	Z	Z t W	W	——
19	— 7	— 6½	— 4	53	56	54	W t N	Z	Z	Storm Reg.
20	— 1	— 2	— 2	50	53	51	Z W	Z W	Z W	Don. R. W.
21	— 1½	— 4	— 6½	50	55	53	——	N W	N W	Buijig.
22	— 8½	— 8½	— 6	53	52	50	W	Z W	Z	Reg. Storm.
23	— 8	30. 0	30. 0½	51	52	50	N	N W	N W	Buijig.
24	— 10	29. 8½	29. 9½	50	50	48	Z W	——	——	——
25	— 8	— 10	— 11	45	46	45	N W	——	——	— Hagel.
26	30. 0	30. 0½	30. 0½	45	50	48	——	——	——	——
27	——	— 0	29.11	50	52	50	W t N	——	——	——
28	29. 9½	29. 8	— 8½	51	52	49	——	——	——	——
29	——	— 10	— 10	45	44	46	N W	N	N	——
30	30. 0	30. 0½	30. 0	42	47	46	N t O	N t W	N t W	— Mist.
31	29.11	29. 9½	29. 8½	44	47	46	Z W	Z W	Z W	Mist Held.

Hoogste Barometer d. 30. 1 }
Laagste Barometer d. 29. 1 } middelb. d. 29. 7

Hoogste Thermometer gr. 65. }
Laagste Thermometer gr. 42. } middelb. gr. 53½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

BEDENKINGEN BY GELEGENHEID VAN HET NIEUWE JAAR.

HEden beleven wy weder den dag, waarmede een Nieuw Jaar zyn aanvang neemt. Hoe schielyk, hoe verbazend snel is het vorige verlopen! Waar is de Lente, waar zyn de overige Jaargetyden gebleven; —— Helaas? Het is alles voorby, te gelyk met ene tallooze menigte van onze Medeschepzelen.

Geen dag dunkt my is geschikter; om ons aan de vlugheid des tyds, aan de vergankelykheid en ydelheid onzes levens te doen gedenken, dan de dag van heden. Op dezen dag behoorden wy onze vermakelyke uitspanningen, hoewel anders onzondig, te vermyden. Verscheiden omstandigheden lopen hier zamen, die my denzelven, boven alle anderen, tot het maken van Zedekundige Bedenkingen doen verkiezen.

Wy beginnen dan weder een Nieuw Jaar. Wat al ontwerpen maken wy niet voor dit Jaar! Wy denken wonderen te zullen uitvoeren, eer dat het verlopen is. —— Hoe lang is het jaar van voren beschouwd! Maar hoe kort is het vorige jaar verlopen; en hoe kort zal dit weder eindigen! Hoe kort is onze gantsche leeftyd! Hoe kort is het leven zelfs van den oudsten Grysaard; als het voorby is! Het voorledene is niet meer; het tegenwoordige is maar een stip; en het toekomende is nog niet. „ De Mensch, van eene Vrouwe geboren, is „ kort van dagen en zat van onrust; hy komt voort als eene „ bloeme en word afgesneeden; ook vlucht hy als eene scha„ duwe, en bestaat niet (a).

Wanneer wy op het voorledene jaar terug zien, welke aanmerkelyke gevallen zyn 'er niet in het begin voorgevallen: welke zeldzame gebeurtenissen zyn 'er niet gebeurd; welk een gerucht heeft niet dit of dat geval gemaakt: dan, op het einde van 't jaar komende, is het, ten opzichte van velen dier zaken, als of ze noit gebeurt waren: alles is voorby. ——

Zo

(a) Job XIV: vs. 1, 2.

Zo is het ook wel byzonder met den Mensch gelegen. Wy verliezen onze Vrienden en Naastbestaanden, maar wy vergeten het zeer spoedig. Wy zien 's jaarlyks ene menigte Menschen ten grave brengen. Wy horen hoe zomtyds deze of gene treffelyke Jongeling, in het best zyner jaren, in den bloei van zyn leven, op ene onverwachte wyze uit dit leven word gerukt; hoe Ouderen hunne Kinders zyn ontvallen; hoe Kinders in een bedroefden toestand hunne Ouders hebben moeten missen; als mede, hoe Man en Vrouw, in het midden van hun genoeglyk leven, van elkander zyn afgescheiden. Wy horen dit alles dikwerf, zonder dat het enigen invloed op onzen Geest maakt, of ons aanzet, om op onze eige sterfelykheid acht te geven.

Waar van daan deze zorgeloosheid? Waar van daan die verwaarlozing van ons eigen belang? Waarom niet meer op onzen dood gedacht, daar wy zeker weten, niet alleen dat wy eens sterven zullen, maar ook dat wy van den dag, wanneer, volstrekt onzeker zyn? De dood, die voorleden jaar myn Buurman uit dit leven rukte, kan dit jaar my treffen, en veelligt op een tyd, dat ik het minst in staat ben om my voor zyne komst te bereiden.

Men brengt dezen dag doorgaans in vreugde en met vermaak door; maar dezelve is, men vergeve my de herhaling van dat denkbeeld, beter geschikt, om ons alle deze bovengenoemde dingen eens opzettelyk te doen overdenken. De wyste der Koningen zegt, dat 'er een tyd is van lachen, maar ook een tyd van treuren; dat 'er een tyd is om het leven te genieten, maar ook een tyd om aan den dood te denken; en die laatstbedoelde tyd is by uitstek deze; nu alles ons van de kortheid des levens verwittigt.

ô Verdwaasde Stervelingen! hoe kunnen wy zo onoplettend zyn, omtrent zaken, die ons zelven betreffen! Wy zien, wy weten, dat wy eens sterven, en wy maken geen de minste gereedheid tot dat gewigtige uiteinde. Als wy eens naar elders zullen reizen, welk een omslag, welke toebereidzelen maken wy daar niet toe? Hoe zwaar ligt ons dezelve zomtyds op het harte. Nu weten wy zeker, dat wy ook eens de Reis uit dit leven zullen aanvangen; maar voor die Reis van 't hoogste aanbelang maken wy geen toebereidzelen. Wat is hier van de reden?

Zo dra wy op deze waereld komen, dat is te zeggen, zo dra wy onze redelyke vermogens kunnen gebruiken, komen wy in het gewoel der waereld; de Vermaken en Uitspanningen brengen onze Ziel in ene zekere *suizing*, zo dat wy het

na-

naakende sterflot uit de gedachten verliezen, en den tyd des doods verre uitstellen. Hier door zien wy onze Medemenschen, den een na den anderen, ten grave brengen: al denkende; ik zal nog wel wat leven; ik ben sterk, en my schort nog niets; indien wy zo ver denken. —— Dus leven wy voort, van het ene jaar tot het andere, en lopen gevaar van eens te laat te zullen bemerken, dat wy onze rekening kwalyk gemaakt hebben.

Gelukkig waren wy dan, zo wy met de redelooze Dieren gelyk stonden; maar, helaas! de allerrampzaligste gevolgen vloeien uit zulk een leven. Na den doodslaap zullen wy allen eens ontwaken, om den groten Richter rekenschap te moeten geven van onze Gedachten, Woorden en Werken. Hoe zullen wy 'er dan mede staan! Wat zullen wy antwoorden? Hoe zullen wy ons gehouden gedrag verdedigen?

Voor ons, myne Lezers die tans dezen eersten dag van het jaar vieren, voor ons is het nog tyd, om op deze dingen te denken. Doch de tyd snelt voort, en wy naderen dag op dag aan ons einde. Die Jong zyn hebben langer vooruitzicht, dan die reets ene halve Eeuw tellen, om te leven; dan de vraag is, of het volgens die Rekening gebeuren zal?

Welaan dan, dat wy ons gedrag vroegtydig beginnen te regelen; dat wy ons spenen van de Vermaken en Ydelheden dezes levens; begrypende dat dit jaar misschien het laatste kon zyn dat wy beleven. Bedenk dit vooral, Lezer, dat gy volstrekt niets weet van uw einde, dat gy van daag nog gezond kunt zyn, en morgen ene Krankte krygen, die u aanstaande week, of nog eerder, niet meer doet zyn. —— Laaten wy deze dingen dan bedenken, en op ons einde acht geven; zeggende met den Psalmist: „ Heere, leer ons alzo onze dagen „ tellen, dat wy een wys herte bekomen" (a). Dat wy ons van alle de middelen, die ons de Openbaring tot matiging van onze driften en begeerlykheden aan de hand geeft, zorgvuldig bedienen; en naar eene ontbinding van de ketenen dezer waereld haken. —— Een vroom en deugdzaam gedrag doe ons de buitensporige Vermaken en Ydelheden van andere Menschen met een onverschillig oog beschouwen. Godsvrucht en Deugd zyn alleen in staat, om ons op deze onstuimige Zee veilig te geleiden, en tot de bereiking van onze oogmerken te brengen. Zy alleen zyn vermogend om onze harten in rust te doen blyven, en ons het genot van een waar en duurzaam vergenoegen te verschaffen. Zy verlaten hare recht-

(a) Psalm XC. 12.

rechtſchapen Navolgers noit; zy ſtaan hen zelfs in de grootſte gevaren by. Geef u aan hare leiding over, en volg haren getrouwen raad.

Is ons leven zo kort en vergankelyk, hoe verſtandeloos zou het dan niet zyn, indien wy onze hoop tot deze weinige ogenblikken bepaalden, en onze Gelukzaligheid hier op Aarde zochten. De goederen dezer Aarde zyn niet genoegzaam om aan onze Ziel voldoening te geven: zy zyn niet evenredig met hare vatbaarheden noch met hare begeerten. De Ziel is voor de Euwigheid geſchapen. De Christelyke Openbaring toont ons een euwig en hoogst volmaakt leven, dat na den dood op ons wacht; een leven vol van vreugde en waar vergenoegen. —— Dit zalige, dit onvergankelyke leven behoort het voorwerp onzer begeerten, onzer bedoelingen, en onzer pogingen te zyn. Laten wy den weg, die derwaarts leid, met blymoedigheid betreden; en 'er nooit ter rechter- of ter linkerhand, weder van afwyken. Jeſus Christus, die ons op dezen weg is voorgegaan, en ons nu van den troon zyner heerlykheid toeroept, *zyt getrouw tot den dood, en ik zal u de kroon des levens geven*, die zal ons met zyne kracht onderſteunen, en tegen alle verzoekingen ſterken. Onder zyne beſcherming zullen wy den dood, die dit ons lichaam met een volkomen ondergang dreigt, onverſchrokt te gemoete gaan; en wy, die niet op het zichtbare maar op het onzichtbare zien, zullen eens dit vergankelyke leven verlaten, om het zelve te verwisſelen met ene euwige en gelukzalige Heerlykheid; in welke geen vernieuwing van jaren, noch wisſelvalligheid van geluk plaats zal hebben. Men zegge dan, met Hollands Dichteres, Mejuffrouw VAN WINTER, geb. *van Merken*:

Al zucht het vleesch door ongeduld gedreven,
  Het zwyge en zwicht' voor Gods alwys beleid;
De Glorikroon word na den ſtryd gegeven;
Wat is de ſmart van 't ligtvergangbaar leven
  By 't heil der eindlooze eeuwigheid!

ô Levensbron! ô Oorſprong van ons wezen!
  Geef dat deeze aarde onze oogen nooit verblind',
Verleidend ſtreel', noch moedeloos doe vreezen!
Zo worde uw naam door 't ſtil gemoed gepreezen,
  Dat in uw gunst zyn' wellust vind!

E.

TWEE

TWEE WAARNEEMINGEN AANGAANDE DE WATERZUCHT, EN EEN OVER DEN STEEN IN DE BLAAS; door M. ACHARD, *Geneesheer te Aubagne*, by *Marseille*.

(*Journal de Médecine Tom. XLIII.*)

IK neem de vryheid u eenige Waarneemingen mede te deelen, die ik voor nieuw en van belang oordeele. — De eerste betreft een Man, aangetast door een Waterzucht (*Anasarca*), die zich duidelyk liet onderscheiden: dezelve was 't gevolg van een verzuimde derdendaagsche Koorts; de Zucht kwam zelfs reeds aan de Beenen en Dyen geduurende de aanvallen van de Koorts; dog de Koorts hield op zodra als zich de Zucht aan den Onderbuik en de bovenste ledemaaten openbaarde. Het was den 16 Nov. 1774, wanneer hy zich aan 't Hospitaal te *Aubagne*, waarover ik het opzicht hebbe, aanbood, in de gemelde omstandigheden. Myne Geneeswys bestond in openende, heete, waterdryvende, en buikontlastende Middelen. De Syroop van *Nerprun* was 't eenigste middel dat eenige uitwerking deedt. De Zucht verminderde ondertusschen niet, de Ziekte werdt zo wanhoopig, dat 'er geen hoop meer overig bleef; de reutel in de keel, die hierop volgde, scheen een aanstaanden dood aan te kondigen. De Lyder hadt in deeze omstandigheid, buiten myn weeten, te veel sterken drank gebruikt, waardoor hy in stuiptrekkingen viel, die naar vallende Ziekte geleeken. Het roode schuim, dat uit zyn mond liep, deedt de omstanders vreezen, dat 'er een bloedspuwing mede verzeld ging. Gelukkig dat ik my hierin niet bedroog, de lucht van den sterken drank overtuigde my van 't gebeurde. Ik liet aan de Natuur de uitkomst van dit verschynzel over; dezelve was zeer gelukkig. De Flauwte en Zwakte, die 'er op volgden, weeken op 't gebruik van een Dragme *Confectio Hyacinth.* ontbonden in Lely-water; daarop volgde een yling, en vervolgens ontstond 'er een pisloozing (*Diabete*), die zo lang aanhield tot dat de Lyder al 't water ontlast hadde: tien droppen *Laudanum* stilden de yling zonder de waterloozing te verminderen; verwekkende een slaap die 24 uuren duurde: ik maakte vervolgens gebruik van versterkende Middelen en vooral van de Kina, waarby ik waterdryvende Middelen voegde. De ontlasting van 't water werdt daardoor aangehouden, en de Lyder herstelde. Twee maanden of daaromtrent, naa zyne volkoomene geneezing, stierf

ftierf die Perfoon aan eene verfterving, ontftaande uit een verzuimde wonde: ik deed 't lighaam openen, en vond geene de minfte teekenen van Zucht; 't Cel-vlies van de buik was in een natuurlyken ftaat, en de Ingewanden werden zeer gezond bevonden.

Myne tweede Waarneeming is van de maand January 1775. Eene Vrouw, oud vyftig jaaren, werdt in 't Hospitaal te *Aubagne* gebragt, zynde aangetast door een beroerte, ontftaande uit eene opftapeling van bloed. Naa 't gebruik van verfcheide Aderlaatingen en Spaanfche Vliegen, kreeg ze 't gebruik van de zintuigen en de fpraak wederom, welke ze verlooren had; ik gaf haar vervolgens, met een zeer gelukkig gevolg, een braakmiddel: daar bleeven geene gevolgen naa van deeze verfchrikkelyke Ziekte dan alleen een geringe Zucht aan de hielen. Dewyl de Lyderesfe een zeer bloedryk geftel had, dagt ik niet dat de veelvuldige Aderlaatingen 'er de oorzaak van zouden zyn. Ik vergenoegde my met haar eenige zachte openende dranken voor te fchryven. De Apotheker kwam door een gelukkigen misflag de natuur beter te hulp dan ik, want, 't een voorfchrift met 't ander verwisfelende, gaf hy haar Staalmiddelen: waarop de *Menftrua*, die zedert agt jaaren opgehouden waren, van nieuws weder te voorfchyn kwamen; ze heeft dezelve nog deeze laatstleedene maand gehad, en bevindt zich zeer welvaarende.

De derde en laatfte Waarneeming, die ik de eer heb u mede te deelen, is nu eerst voorgevallen. 't Voorwerp 'er van is eergisteren geftorven, en was een Man op zyn hoogst dertig jaaren oud, van zyn agtfte jaar door een Steen in de Blaas gekweld, volgens 't verhaal van M. *de Paris*, zyn Heelmeester, die hem met wylen M. *Beaumortier*, Heelmeester te Marfeille, gefondeert hadt: men hadt hem voorgeflagen den Steen door de Operatie weg te neemen; dog op zyne weigering vergenoegde men zich met eenige Hulpmiddelen, die men Steenbreekende (*Lithontriptica*) noemt. De Lyder voelde geen pyn meer in de Blaas, en hadt geen ongemak in 't wateren. Tot de jaaren van Manlykheid gekoomen zynde, nam hy dienst en trouwde. Hy was nu eenige dagen aan een rheumatike pyn Ziek geweest, wanneer ik by hem geroepen werd. De ontfteeking hadt zich reeds meester gemaakt van de Slokdarm, zo dat hy 'er aan ftierf. By de opening vondt men in de Blaas een zwarte, min of meer oneffen, Steen, gelegen aan den bovenften bodem van de Blaas, zonder eenige vliezige aanhegting. Wy vermoedden dat 't de flymigheid alleen was van de vliezen der Blaas, die dezelve aan dit gedeelte vasthieldt.

UIT-

UITTREKZEL VAN EEN BRIEF van Dr. JAN INGENHOUSZ. F. R. S. aan den Heer JOHN PRINGLE *Bart.* F. R. S. BEHELZENDE EENIGE PROEVEN OVER DE *Torpedo*; GEDAAN TE LEGHORN DEN 1 JANUARY 1773. (*Na kennis gehad te hebben van de Proeven van* Mr. WALSH). Getekend *Saltzburg*, den 27 Maart 1773.

(*Philosophical Transactions.*)

Geleezen, den 10 Nov. 1774.

DEwyl ik geen levendige *Torpedo* aan myn huis te Leghorn konde krygen, huurde ik een Visschers schuit, *Tartana* genoemd, met agttien Mannen 'er in, en stak twintig mylen verre in Zee, waar de bodem modderig was, en waar deeze Visch voornaamlyk gevonden wordt. Wy vongen 'er vyf van; waar onder vier, die één voet lang waren, de ander was kleinder. Eer de Netten opgehaald waren, laadde ik een bekleedde Vles door een glazen buis, en gaf 'er aan eenigen van 't Scheepsvolk een schok mede, welke my alle zeiden, dat ze 'er dezelfde uitwerking van gevoelden, als of ze de *Torpedo* aanraakten. Deeze Lieden deelden my mede, dat deeze Visch in den Winter maar zeer weinig krachts had, en niet lang buiten 't water leeven konde. Zo dra men de gevangen Visch op 't dek gehaald had, deed ik de *Torpedo's* aanstonds in een Tobbe met Zeewater, te gelyk met twee of drie andere Visschen, die ik niet vond dat 'er van beledigd wierden. Ik nam één van de *Torpedo's* in myne handen, en drukte zoetjes met de duimen boven op de twee zachte deelen, aan de zyde van 't hoofd, die (misschien zeer oneigen) van REDI en LORENZINI, genoemd worden *musculi falcati*; terwyl ik met de voorste vingers op de tegenovergestelde zyde drukte. Ten naasten by een of twee minuten daar naa, voelde ik een schielyke beeving in myne duimen, welke zich niet verder dan in de handen verspreidde, dit duurde omtrent twee a drie seconden. Eenige seconden daar na voelde ik dezelfde beeving weder; somtyds gebeurde dit in eenige minuten niet eens, en dan weder by verschillende tusschenpoozingen. Ik gevoelde ook wel de beeving, beide in de vingers en duimen, dit veroorzaakte in my 't zelfde gevoel, even eens als of een groote menigte klei-

kleine geëlectriseerde Vlesſen door myn hand zeer ſchielyk, de een na de ander ontlast wierden. De Visch verwekte de ſchok of beeving, zo wel buiten als in 't water. De ſchok duurde ſomtyds nauwlyks één, en op andere tyden twee of drie ſeconden; dan was ze eens zeer zwak en dan weder zo ſterk, dat ik nauwlyks in ſtaat was den Visch vast te houden. Wanneer de *Torpédo* een ſchok gegeeven had, ſcheen ze 't vermogen te behouden van ſchielyk op elkander een even ſterke ſchok te kunnen geeven; want ik heb verſcheide reizen waargenomen, dat, als de ſchokken ſchielyk op elkander volgden, de laatſten ſterker waren dan de eerſten, dit zelfde had plaats, of de Visch buiten of in 't water was. De meer of min ſterke drukking van myne vingers ſcheen geene verandering te maaken in 't vermogen van de *Torpédo*. Door 't plaatſen van een koperen ketting op den rug van den Visch, waar ik te vooren myn duim geplaatst had, gevoelde ik in 't geheel geene aandoening in myn hand; ſchoon ik de proef dikwyls herhaald heb, en de ketting altyd zo lang geplaatst hield, dat ik een ſlag bemerkte (*a*). Dit werdt waarſchynlyk veroorzaakt, door de zwakte van den Visch in den Winter; of misſchien, om dat ik verwaarloosd had, myne vingers aan de tegenovergeſtelde zyde te plaatſen. Ik gaf, *geïsoleerd* zynde, en de *Torpédo* in de hand houdende op de bovengemelde wyze, geen de minſte teken van geëlectriſeerd te zyn, 't zy dat ik een ſlag van de Visch kreeg, of niet. Wanneer de *Torpédo*, aan een zuiver droog zyden lint opgehangen werdt, trok ze geene ligte lighaampjes, digt by haar geplaatst, als Kurkballetjes en andere dergelyke, aan. Een bekleedde Vles, aan den Visch, dus opgehangen, gehouden zynde, werdt in 't geheel niet gelaaden. Als de Visch in 't donker een ſchok gaf, hoorde ik geen kraakend geluid, nog bemerkte eenig licht. Ook bevond ik niet, dat ze gekneepen met myne nagels, meer of mindere ſlagen gaf, dan niet gekneepen zynde. Maar door 't overbuigen van den Visch, van de rechter naar de linker zyde, wierd ik menigvuldiger ſlagen gewaar. Dr. DRUMMOND heeft deeze Proeven met my gedaan. Wy ontleedden eenige van de *Torpédo's*, en vonden, zo ik my wel herinnere, vier groote bundels Zenuwen, loopende zydwaards van 't hoofd, naar

(*a*) Dr. INGENHOUSZ meende, dat hy geen ſchok gevoelde; ſchoon hy, door 't wringen van den Visch zach, dat ze 'er één aan de Ketting mededeelde; hy ſcheen ter deezer tyd niet te weeten, dat, ſchoon de ſchok door een ſtaaf van eenig metaal medegedeeld werdt, zulks niet konde geſchieden door een Ketting, of waar de minſte van éénſcheiding plaats had.

naar de twee zachte deelen, *musculi falcati*, genoemd, en takswyze digt verspreid door de geheele Zelfstandigheid. Deeze Zenuwen scheenen in ronde draaden te eindigen; en omringden eenige *Cylinders*, van een doorschynende kleverige zelfstandigheid, welke 't voornaame van deeze zonderlinge lighaamen, die de Vergaderplaatsen van 't Electrikael Vermogen blyken te zyn, schynen uit te maaken; deeze *Cylinders* loopen evenredig met elkander van de onder- naar de bovenzyde van den Visch. Ik heb niet waargenomen, dat deeze zachte lighaamen van grootte veranderden, als de *Torpédo* een schok gaf; dog ik vermoede dat zulk gebeurt. Ik wagtte op een beter gelegenheid, om verscheide Proeven meer te neemen, en de gedaane met meer nauwkeurigheid te herhaalen; dog schoon ik niet gelukkig genoeg geweest ben, eenige andere als de bovengemelde te vinden; hield ik het evenwel van myn plicht, hoe onvolkomen deeze navorschingen ook waren, om u mede te deelen, 't geen ik ondernomen had. En zo my 'er ooit een verdere gelegenheid, en in een beter saisoen, zal voorkomen, zal ik geenzins in gebreke blyven, alle de Proeven te neemen, die ik uitdenken kan, om zo een zonderling, en van veel belang zynde, onderwerp op te helderen. Ik ben, &c.

KORTE VERHANDELING VAN DEN ABT JAQUIN, OVER DE VOORGESTELDE VERANDERING, OMTRENT HET VOEDZEL DER PAERDEN.

DE Haver is het voornaeme voedzel der Paerden; men geevt hun denzelven geheel; dit gebruik heeft veele ongemakken; ik zal dezelven in weynige woorden voorstellen; eer dat ik de manier zal aanwyzen, die geschikt is, om dit voeder voordeeliger voor deeze waerdige Dieren, en minder kostbaer voor hunne Meesters te maeken.

II. Het is onbetwistbaer dat van eene maet Haver, die men aan een Paerd geevt, op zyn meest maer de helvt tot voedzel overgaet. Men onderzoeke slegts de keutels, die 't laet vallen, en men zal 'er een goed gedeelte van den Haver geheel in vinden. Zie hier 'er de reden van. Alle de graentjes die niet gebroken of vermaelen zyn, tusschen de tanden van het Dier, gaen over in zyne maeg, en doorloopen zyne ingewanden, zonder hem eenig voedend zap te verschaffen. Het bewys deezer waerheyd doet zig daegelyks voor ieders oog op. Laet men maer, over een onlangs beploegd stuk Lands, ver-

schen paerdemist verspreyden. Men ziet, weynige dagen daer na, dit Stuk, met gewassen bedekt, en deeze gewassen zyn niets anders dan Haver. Dit Graen, 't geen uytspruyt, na door de maeg, en de ingewanden van het Paerd geloopen te zyn, heeft 'er dan geen verandering ondergaen; zelvs die niet, welke in staat geweest is, om deszelfs groeijend beginzel te vernietigen. Dit gedeelte van den Haver heeft dus geen voedzel verschaft; en 't is gevolglyk een louter verlies, en voor het Paerd en voor deszelfs Meester.

2. Ik voege 'er by, dat dit gedeelte van den Haver, 't geen het Paerd in natura te rug geevt, niet alleen een zuyver verlies is; maer dat het daerenboven het Paerd, met door zyn lighaem te gaen, veel kwaeds veroorzaekt.

Voor eerst, doet de Haver de tanden van 't Paerd spoedig verslyten. Het Paerd heevt 'er veertig; te weeten, vier en twintig kiezen of baktanden, vier voor- of boter-tanden, en twaelf snytanden. Zulks geevt reeds te kennen, dat dit Dier niet geschikt is, om van den Haver alleen zyn voedzel te maeken; dewyl 'er geene, dan zyn 24 Kiestanden, dienen kunnen om denzelven te vermaelen. Ook geeven de Arabieren, welker Paerden zeer beroemd zyn, om dat dezelven hun moed en kragt zoo lang behouden, geen Haver aan dezelven. Zoo lang als 'er gras op het veld is, laeten zy hen weyden; wanneer het gras ontbreekt, voeren zy hun Daedelen en Kameelen melk; 't geen dezelve ligt en sterk gespierd maekt. Dan dewyl in Europa, en vooral in Vrankryk, de Haver het voornaeme gedeelte van 't voedzel der Paerden uytmaekt, zoo laeten wy zien wat de uytwerkzels zyn, wanneer men hun dien geheel geevt. Wy hebben hier vooren gezegd, dat dezelve de tanden der Paerden schielyk doet slyten; zie hier 'er de proev van. Men onderzoeke een Haverkorrel; de bast, ongemeen hard, glad en splinteragtig, maekt denzelven geschikt om te glyden, en tusschen de tanden uyt te schieten; dat niet geschieden kan, zonder eene geweldige wryving, die dezelven slyt, te veroorzaeken. Word het graen gevat tusschen twee tanden, plat genoeg om het zelve te kunnen behouden, dan vylen en bederven de poogingen, welken het Dier doen moet om het graen te kneuzen, de tanden eenigermaate: dit doet dezelven ras eene kegelvormige en puntige gedaente aenneemen; die hen in 't vervolg onbekwaem maekt om den Haver te vatten, en te verbreeken. Deeze bederving van de tanden der Paerden, met heelen Haver gevoerd, is een noodwendig gevolg van alle geweldige, en dikwils herhaelde wryving van twee lighaemen, van gelyke hardheyd, op elkanderen. Van daer ziet men in die

Lan-

Landen, alwaer men de Paerden met heelen Haver voedert, dat derzelver tanden, vooral de boventanden, op den ouderdom van tien Jaeren, zig ſtomp, verſleeten, lang en uyt hunne kasſen geſchooten, vertoonen; en wanneer ze vyftien Jaeren oud geworden zyn, of zelfs dikwils eerder, zyn deeze arme Dieren buyten ſtaet om dienst te kunnen doen: daar dezelven integendeel, met een beter voedzel, vyf en twintig en dertig Jaeren, in volkomen ſtaet zouden blyven.

Ten tweeden: De Haver heeft twee punten; de eene ſterk en ſpits; de andere lang en ſtomper. Deeze punten, vooral de ſterkſte, verſlyten en ontkasſen zeer ſchielyk de tanden der Paerden. Ook zien wy, dat deeze Dieren minder ſterven van Ouderdom, dan wel van de moeijelykheid, die zy van hunne Jeugd af ondergaen, in het veelvuldige kauwen van den Haver, om 'er een behoorlyk voedzel uit te trekken. Men moet hier wel opmerken, dat de Paerden, naer maete dat zy in Jaeren toeneemen, des te minder voedzel uyt de Haver trekken; om dat hunne tanden, die ontkast, langer geworden, verſleeten en met punten gegroeid zyn, meerder moeite hebben om denzelven te vatten, aan ſtukken te breeken, en te vermaelen; ten einde denzelven daer door geſchikt te maeken, tot het bereiden van een Chylvogt, in de maeg; 't geen bekwaem is, om de, door een langen en moeijelyken arbeyd, afgematte kragten te herſtellen. Men kan gemaklyk zien, dat de oude Paerden veel tyds beſteeden, om hunnen Haver te eeten; en dat zy door ongeduld genoodzaekt zyn, het grootſte gedeelte geheel in te ſlikken. Na dat ze 't met hun Kwyl een weynig vogtig gemaekt hebben. In deezen ſtaat bevoordeelt de maet Haver, die men aan een oud Paerd geevt, deszelfs maeg op verre na niet half zôo veel als behoorde. Het is nog veel erger, wanneer deeze ongelukkige zig naest een jong Paerd, met een goed gebit voorzien, bevind; dat, na zyn aendeel ſpoedig binnen geſlaegen te hebben, zig met greetigheyd op dat van zyn buurman werpt. Buyten dit hebben de twee punten van den Haver, waer van wy ſpraken, nog een ander ongemak; te weeten, van in het Tandvlees, de Tong en het Gehemelte van het Paerd te ſteeken, en het zelve te verſcheuren. Men bezigtige eens den bek der jonge Paerden, of van zulken, die lang in het Land geloopen hebben, na dat men dezelven de eerſte reyze Haver gevoerd heeft; en men zal denzelven bebloed vinden. Zoo men zulks in 't vervolg niet meer beſpeurt, komt het daer van daen, dat het gehemelte en het tandvlees, door de menigte der zoo dikwils geheelde wonden, dermaete verhard word, dat zy deeze vermoordende

de punten kunnen wederstaen. Maer wat is het gevolg? Het gehemelte en het tandvlees, dus met eelt bezet, door het aental van geheelde wonden, laeten niet meer, met het zelfde gemak, noch in denzelfden overvloed, het Speekzel doorzygen. Hier door mist wel dra die afscheyding, welke zoo noodzaeklyk is voor de verteering der Spyzen, en voor de Chylmaeking. Daerenboven, die Haverkorrels, welken de vermaeling ontsnappen, en met hunne scherpe punten geheel doorgaen, kwetsen den Slokdarm van het Paerd, belasten de maeg, en verscheuren de ingewanden van het Dier.

3. Met den Haver, geheel, aen de Paerden te geeven, moet men het dubbeld neemen, van het geene genoeg zyn zoude, om dezelven te voeden, zoo men eene andere wyze volgde. Men klaegt dat de Haver daegelyks duurder word; dat dezelve, in vergelyking met de Tarwe, alle Jaeren in prys steygert; dat eyndelyk het overgroot getal der Paerden, aan de weelde toegewyd, in de Stallen der voornaeme Luyden en ryke byzondere persoonen, deszelfs waerde buytenspoorig doet worden; vooral in de groote Steden en derzelver omtrek. Men heeft gelyk; maer is het wel gemaklyk de weelde te verbeteren? Het zal ongetwyfeld ligter vallen, eene andere manier van behandeling aen te neemen; die heylzaemer voor de Paerden, en minder kostbaer voor hunne Meesters, zal bevonden worden. Het is deeze, die ik nu gae voorstellen.

Men moet den Haver laeten breeken, eer men dien aen de Paerden geevt; en deeze bewerking is niet moeijelyk. Alle zoorten van Moolens, geschikt om Tarwe, Rogge, Gerst &c. te maelen, zyn ook goed om den Haver te breeken; dat is te zeggen, ieder korrel in drie of vier stukken te kneuzen; mits dat de Steenen nieuwelings gebild en gescherpt zyn.

Dewyl de Officiers van de Cavallerie, wanneer zy hunne Paerden verfrissen willen, gewoon zyn aen dezelven gebroken Gerst te geeven; zoo zyn 'er Moolenaers genoeg, die deeze behandeling verstaen, en weeten, wat 'er vereyscht word, om den bovensteen op te ligten, tot zoo verre, dat men daer door ieder korrel in drie of vier deelen scheydt.

Zoo deeze Havermaeling eenige onkosten veroorzaekt, dan zal egter het daer uyt ontstaende voordeel, voor een ieder, niet minder klaerblykende en weezentlyk zyn; dewyl hy zyne Paerden met de helft minder graen beter voeden zal, dan op de oude wyze. Het voordeel voor de Maetschappy is daerenboven ongemeen groot. De Landbouwers, niet genoodzaekt zynde, ieder Jaer, zulk een groot getal mergentalen met Haver te bezetten, zullen des te meer Lands over hebben, voor

voor de teelt van andere gewassen, en byzonder voor de Tarwe. Daer benevens zullen de Paerden, door deezen leevensregel, hunne tanden zoo veel langer tyd gaev behoudende, veel meerder Jaeren bereyken; hun gehemelte, tandvlees, maeg en ingewanden, geen overlast meer lydende van de prikkeling en doorgang van den geheel blyvenden Haver, zullen welgedaener, sterker, moediger en veel geschikter zyn, om den zwaeren arbeyd te ondergaen, daer men deeze waerdige Dieren toe gebruykt; 't zy dat ze, hoogmoedig, met Helden in de kanssen des oorlogs deelen; 't zy dat ze, mak en handelbaer, een vadzigen Rykaert trekken; of onder de hand des noesten Landmans den onuytputtelyken schoot der aerde openen.

Alles loopt dan te zaemen, om eene manier te aenvaerden, waer van de voordeelen veelvuldig zyn, zoo voor de Maetschappy en derzelver byzondere Leden, als voor de Paerden.

By den gebroken Haver, kan men wyders ook het gekapte stroo voegen; mits dat men het zelve eerst plet of kneust, met een zoortgelyk werktuyg als dat, waer mede men overal de Hennip braekt. Men heeft slegts aen dit genoegzaem bekende werktuyg, aen een van deszelfs eynden, een mes te voegen, op zoodanig eene wyze, dat men het zelve gemaklyk hooger of laeger kan stellen. Behalven de vermeerdering van voedzel, zal dit mengzel nog het voordeel hebben, van des Paerds buyk te vullen; 't geen een wezentlyk vereyschte is, om het Dier langer en met meerder moed te doen arbeiden. Een Paerd tog heeft niet alleen voedzaeme Zappen noodig, maer ook eene overvloedige voedende Stoffe, om de pens te vullen; en deszelvs Zenuwen werken dan eerst met vuur en kragt, wanneer de buyk en ingewanden wel gevuld zyn met vaste Stoffen. Met een al te kragtig voedzel, gelyk de gemaelen Haver, alleen gegeeven, geagt mag worden, zou men het Paerd vadzig, luy, zwak en kortademig maeken; en het zou wel dra buyten staet zyn van te kunnen werken.

Men kan uyt dit alles, dat op de ondervinding steunt, zeer wel opmaeken, dat een Paerd, met een en een halv pond gemaelen Haver, by iedere voedering, beter gevoed zal zyn, dan met drie pond ongemaelen; voor al indien men 'er, zoo als gezegd is, een pond gekneusd en gekapt stroo by voegt. Wanneer ik van gekapt stroo spreeke, geev ik telkens opzetlyk te kennen, dat het zelve gekneusd moet zyn; dewyl het, zonder deeze kneuzing, het eygen ongemak van den ongemaelen Haver zou hebben; te weeten, dat van de tong, het gehemelte, het tandvleesch, den slokdarm en maag van het Paerd te kwetzen en te verscheuren.

Men begrypt intusſchen ligtlyk, om dit ten beſluyte nog te melden, dat men, in 't voederen, onderſcheyd moet maeken, tusſchen Paerden, ten opzigte van de hoeveelheyd van derzelver voeder: twee pond gemaelen Haver, met gekneusd en gekapt ſtroo, zal voor iedere voedering genoeg zyn, voor een kleyn Paerd; dan een zwaer Trekpaerd heeft wel drie pond noodig; en voor een Koetspaerd, zal men met twee en een halv pond kunnen volſtaen.

BESPIEGELING VAN WINTERMAAND.

MEt een beevende hand, door de koude aangegreepen, vat ik de pen op, om, ô gryze Wintermaand! myne Beſpiegelingen, u geheiligd, op 't papier te brengen: zonder de voorzorge eens warmen Vertreks, zou de verkleumde geest weigeren gepaste denkbeelden op te leveren, en de inkt niet vloeien: dan, hier in gezeten en verkwikt, mag ik denzelven laaten weiden over de voorwerpen, die gy aanbiedt, en myne pen ontzegt den gewoonen dienst in geenen deele. Het elftal uwer Zusteren, van zo onderſcheiden aart, alle Dogters des ſnelvlugtigen Tyds, heb ik vergezeld, en elk leverde eenen ryken voorraad van nutte Beſchouwingen op. Gy zult dien kring en tevens het Jaar ſluiten. Schoon min verſcheidenheids uwer Beſpiegeling kan verleevendigen, zal het verſchil der zaken, en de treffende, hoewel dikwyls akelige, tooneelen, welke gy den oogen voorhoudt, onze aandagt trekken, vestigen, en bepaalen.

De Zon nadert thans het verſte punt in den Zuiderkeerkring, en koestert, met haare leevenwekkende ſtraalen, de Zuidlyke Bewoonders des Aardkloots. Zy heeft den *Groenlander* geheel begeeven; en beſtraalt ons ſchaars met zeer ſchuinsvallende ſtraalen; op den middag zelve is de ſchaduw lang; de korte Dag wordt van een langen Nagt gevolgd, dit doet de Koude toeneemen en knellen; alles verſtyft en ſchynt den geest te geeven: het gelaat des Aardryks is veranderd: de Dampkring, met opeen gepakte dampen vervuld, weigert de Zonneſtraalen door te laaten, en maakt den Dag nog korter; zy verdikken en vormen wolken, zwanger van ſtortregen, en aangevoerd door ongeſtuime winden, welker ſchroomlyke uitwerkzelen de keurige Dichter, P. HUIZINGA BAKKER, aandoenlyk voordraagt, als hy zingt:

Maar

Maar als de afgaande Herfst zyn ſtrenge buien kweekt;
Of als geen vriezend Oost de kragt der winden breekt,
Dan houdt het ſtormen aan: geen Winter is oit droever;
Voor al, wanneer de Zee noch rede ontziet noch oever:
En over ſtrand en duin zich uitgiet in het veld.
Hier diepe kolken graaft, of beemden, met geweld
Geplonderd, ginder werpt in eertyds holle plasſen;
Daar weiden ſmoort in 't zand, hier kleigrond in moeraſſen.

De buien houden aen, de dampkring blyft verbolgen:
Het veld, een maegd gelyk, die keurs noch dundoek tooit;
Heeft lang de aanvalligheên in 't ſlyk des Herfsts geſtrooid.
't Is Winter, alle vloên der kruisſende rivieren
Die 's Zomers laeg en zagt langs onze weiden zwieren,
Verheffen nu het hoofd, en dreigen in hun wed,
Ja dringen, hier en ginds, in Ceres vrugtbaar bed.

Het groeiend Waterleed, 't welk, in de laatstvoorleden Maand, op veele plaatzen, ons Vaderland, met gaapende kaaken, deerlyk aangrimde, en, op eenige wel vinnig toebeet; jaagt nog een killen ſchrik door 't hart der Landzaaten, als de wind opſteekt. Zy herinneren zich dien veegen ſtond, en denken, met verdubbelden ſchroom, aan de nauw wederbezorgde dyken, die zo veel last leeden, en, op verre naa, de oude ſtevigheid niet bekomen hebben, deels nog niet herſteld konden worden.

Allerjammerlykst was het toen geſchaapen! — Onze Beſpiegeling treedt te rugge met den even aangehaalden Dichter uitroepende:

Wat Zeên, wat golven zyn 't, die zig alhier vertoogen!
Waer is het ſtrand dier Zee! de dyk, aen allen kant
Gezonken tot den kruin in 't water, vormt het ſtrand;
Den krommen oever thans dier dobberende beemden.
Hier breidt de vloed zig uit by vrienden en by vreemden.
Gehugten, ginder; daer een Landhuis, hier een Stad,
Verzinken, onverhoeds, in 't aengejaegde nat:
Een weelige akkerſtreek, zo vrugtbaar, zo gezegend,
Wordt, uit het zwalpend nat, die landplaeg toegeregend:
Herſchapen, in één' nacht, door 't wasſend waterwee
Uit friſche velden in een binnenlandſche zee.
Hoor ik de runders niet om byſtand deerlyk loeien?
'k Zie ginder 't vliedend volk langs holle dyken ſpoeien:
Daer klautert oud en jong in 't beevende geboomt',
En verder, nu de vloed door ſtal en wooning ſtroomt,

Is 't rieten-dak de plaets tot berging van het leeven:
't Opeengetaste graen, nog in de schoof gebleeven,
Tot dat het dorschgezin den Winter neem' te baet,
De kern, by de avondlamp, uit haere halmen slaet,
Raekt, door den sterken stroom van eengerukt, verlooren:
Ginds woelt het weenend volk op tempeltrans en toren;
————————————————————
———————————— de waterbende ruit
En rooft aen allen kant: zy laet zig nergens keeren,
Verwint den tegenstand: geen worstlen, of verweeren,
Mag baeten in den nood; de dykbres gaept, en geeft
't Aendringende geweld een open; ginder heeft
De buurt, verbaesd gewekt, gezien, met schreiende oogen,
Wat waterdrommen, door die breuken, veldwaerts vloogen!
'k Zie, in de dorpen, al den landzaet op de beên;
Den vyand schuur en tasch, en stulp te bersten treên,
En d'akkerwinst vernield; hier 't vee den dood ontzwemmen.
Ginds in de stal gesmoord, daer 't aen de koord bleef klemmen;
Met kram, en plank en kreb rond dryven in de vloên:
De gandsche veldstreek vondt geen bystand in dit woên.
Maer, Zangnimf, welk een Stad, door 't water aengevallen,
Damt haere poorten digt, en keert, op poort en wallen,
Het stroopend vloedenheir, dat heel de veste omringt,
Het platte land bederft, en waterschat en dwingt?
'k Zie veldeling en vee, ter nood, den dood ontkomen?
Uit deernis bygestaen, en in de Stad genomen.
Ik scheemeroog op 't zien van zulk een naer tooneel:
Myn tedre Zangster beeft, by ieder deerlyk deel.

Wie noemt de schaaden op, door dit Noodweer en deezen Watervloed veroorzaakt? Hoe lang zullen de naaweên van dit jammer duuren? Tyd en geduldige Onderwerping mogen en moeten ze verzagten, nooit zullen zy uit de geheugenisse worden uitgewischt. Schrik en verbaasdheid hebben deeze beschreienswaardige tooneelen, te diep, in 't ontroerde hart van oud en jong, van ryk en arm, gegraveerd. —— De Voorzienigheid hoede ons, en ons Vaderland, voor verder Waterleed!

Harde Winterstormen! zo schrikverwekkend voor hun die uw geraas en geloei in de Stad hooren; voor het nederstorten van schoorsteenen, het indrukken van daken, het ontwortelen van boomen, het afwaaijen van hooge spitzen, vreezen; hoe gedugt is uw opkomen, naderen en aanhouden by den Zeeman, die door koude, waaken en onrust afgemat, in Zee omzwerft, onzeker waar te landen; of, door nabyheid

van het land, voor schipbreuk beevende. — De akelige lang en bang vallende nagt is voorby, de dageraad geeft troost, de wind neemt af;

Maar 't ging op Zee beklaaglyk
En werd veel leeds ondraaglyk.
Wie ziet met droog gezigt de schepen zo verlemt?
Zo op een klip gestampt, of aen een bank geklemt?
Die onbeschadigst bleeven,
In 't woest gebulder, dreeven
Wel honderd glazen weegs, kleinmoedig over stuur
Gestadig met den dood tot hunnen nagebuur.

Welk een aantal heeft, in Zee, het graf gevonden, en is, naa duizend dooden geleeden te hebben, bezweeken!

Dit schroomlyk vertoon wordt van een ander Winter-tooneel gevolgd. De wind, in 't Zuiden opgekomen, het Westen, en het Noorden doorgeloopen, en allengskens bedaard, houdt stand in 't Oosten.

Wat is het koud! de wind, van 't Oosten aengevloogen,
Verstyft de dampen, jaegt een sneeuwjagt elk in de oogen:
De vlokken dwarlen, als een draeikolk, in het rond,
En tuimelen op de lugt, bedekken d'open grond,
De straeten, 't dor geboomte en vullen hof en erven.

Hoe wonderlyk is het maakzel deezer millioenen Sneeuwvlokken! „ Wie is tot de schatkameren der Sneeuw gekomen?" Niemand der schranderste Natuuronderzoekeren drong zo verre door: hy moet in verwondering, met den eenvoudigen Landman, in navolging des Psalmdichters, erkennen, „ dat GOD de Sneeuw geeft als Wolle." In kleur en zagtheid niet alleen gelyk aan de dierbaare schaapen vagten; maar ook in dienst: immers dekt dezelve, als een kleed, de oppervlakte des Aardryks; de tedere gewassen en vezelwortelen, tegen de strengheid der koude beschuttende: terwyl het salpeteragtig vogt, by het dooijen, de Aarde doordringt en de vrugtbaarheid vermeerdert. Laat ons dan niet klaagen over de kleine ongemakken en ongelegenheden daar door veroorzaakt; het grooter goed, daar door geschonken, weegt dezelve duizendmaal op. „ O HEERE! hoe groot zyn „ uwe werken, gy hebt ze alle met Wysheid gewrogt! Zeer „ diep zyn uwe gedagten: een onvernuftig Man weet daar „ niet van, een dwaas verstaat die niet."

Door de Stormen is de Lugt gezuiverd, met de Sneeuw-

buien het Weêr bedaard, de Zon breekt ter kimme uit, schittert op de besneeuwde heuwelen, witte velden en daken: een vreemd verschynzel, en ongelooflyk voor die het noit beschouwde. De Ooste wind houdt aan, de koude neemt hand over hand toe, en verschaft eén niet min zonderling vertoon; in heete Gewesten veelligt voor een verdichtzel gehouden. Het water, het vloeibaar water, is tot een vast en hard lichaam geworden. Het nog korts golvend stroomnat staat stil, en vertoont zich als met kristal gevloerd: de Schepen liggen aan alle kanten gekneld, het vaaren is onmogelyk: een waaghals begeeft zich op de digtgevroozen vloed; hy wordt van anderen gevolgd. De nypender koude geeft meerder dikte aan 't Ys, het kan den Mensch niet alleen, maar ook lastbeesten en voertuigen, draagen. —— „ Uit wiens buik „ komt het Ys voort? Wie doet de wateren zich als met „ eenen steen verbergen, zo dat de vlakte des afgronds om- „ vat wordt? —— God werpt het Ys heenen als stukken! „ Wie zou bestaan voor zyne koude?" —— Dat hy ons hoede voor eene koude al te knellende, die Plant, Gewas, Vee en Mensch ten verderve strekke. Dat hy ons eene koude verleene geschikt om den Dampkring te zuiveren, kwaade en besmetlyke ziekten af te weeren, eene overtollige menigte van beschadigend Ongedierte te verdelgen, de bouwgronden voor eene gemaklyke bewerking en een ryken oogst bekwaam te maaken. Rust, voedende Aarde, rust, de Winter is de Slaaptyd der Natuure! De Lentezon wekke u ten gepasten stonde!

De helderheid der buitenlugt lokt my, op eenen schoonne dag, van den warmen haard, om de Wintervermaaken en werkzaamheden te beschouwen.

> 't Is kermis op den vloed. Hoort welk een vreugd geschal!
> De Steden loopen uit, en dartlen op de stroomen.

De vlugge Schaatsryder maakt zich gereed; hy heeft nauwlyks de kunstige yzers onder de voeten, of ontvliegt myn oog: hoe ver een tocht zal hy, op éénen korten Winterdag, afleggen! Welk een nayver onder de woelende menigte, elk wil zyne vlugheid en kunst vertoonen; men denkt op geen gevaar, hoe naby ook. —— Lang heeft men die afgebaakende plaats vermydt; een vlug Schaatsryder waagt het daar over te gaan, het gelukt hem; hy heeft het jonge ys aan schotzen gereeden; een ander volgt dit spoor: doch vindt zyne stoutheid betaald gezet. Een naar geschreeuw, *Help! Help!* verheft zich. De me-

menigte schiet toe, en redt met veel moeite den onvoorzigtigen. Gelukkig dat hem op geene eenzaame plaats dit ongeluk trof: hy hadt onmogelyk den dood kunnen ontworstelen, en zou het zelfde lot hebben moeten ondergaan, 't welk elken Winter bykans veelen een' ontydigen dood doet sterven. — Het Ys heeft doorgaande sterkte genoeg, om het moedig ros te draagen; het verschynt, cierlyk opgepronkt, voor de schitterende arreslede, en voert dezelve, met eene verbaazende snelheid, over de gladde oppervlakte: een nieuw tooneel, waar op de Liefhebbers der Harddraaverye zich vertoonen; het zweet loopt, in weerwil der strenge Koude, het afgejaagde Dier ten lyve af. — In de daad, het Ys schynt een betoverde Wereld, ik zie op 't zelfde spoor, zo even door de Paarden bereeden, een Vaartuig met onverbeeldlyken spoed, en veel rasser dan in 't water, zeilen, wenden, laveeren, keeren. De zugt tot Wintervermaaken is vondryk, en de zamenstelling der Ysschuitjes zeer kunstig. Verscheide van verschillend maakzel volgen elkander, en zeilen om 't snelste. Het luidt vreemd, en 't is nogthans eene volkomene waarheid, dat men, op denzelfden tyd, over dezelfde oppervlakte, om 't hardst draaft en zeilt; een zilveren Zweep en een zyden Wimpel, ten pryze aan de Overwinnaars uitreikt.

Terwyl dus het Ys vermaak verschaft, dient het ook ten nuttigen gebruike. De zwaare Vragtsleden, door welgespierde Schaatsryders voortgestuwd, en nog grooter wel volgelaaden door Paarden getrokken, brengen den noodigen voorraad, ter vereischte plaatse. — De Visscher, die zyn winst aanbrengend element met een glazen vloer als overdekt ziet, weet zyn voordeel te doen, in deezen anders verlegen toestand. De Visschen, onder 't Ys bedolven, zoeken lugt: zy zwemmen by schoolen na de gehakte byten; daar in is het looze net uitgespannen, of ander Vischtuig gelegd, en zy loopen, het leeven zoekende, den dood in den mond.

Hoe bar en gevaarlyk het op Zee moge weezen, kan nooddruft egter den Strandbewooner aanzetten, om met den Visschuit Zee te kiezen, Schelvisch en bovenal Kabbeljauw te vangen, die de Tafel der Ryken voorziet.

Welk eene rust erlangt de Landman, op het zweet der Zomerdagen teerende. Geen akkerwerk roept hem buiten; hy houdt zich onledig, met het nog ongedorschte graan te dorschen, en de gereedschappen tot den Landbouw te herstellen en te vervaardigen: of slyt de avond uuren met een vergenoegd huisgezin; zomtyds zyne akkerbuuren vrolyk vergasteende. De Veeman slaat, op de stallen, zyn Rund- en ander Vee ga-

de ; voor dagelykfchen arbeid, dagelykfche winst ontvangende. Land en Veeman overdenken den zegen des afgeloopen Jaars, en voeden de ftreelende hoope op de volduuring van de Goedertierenheden des ALBESTUURDERS !

Het bevroozen water doet de nyvere Koopzorg eenigzins ademhaalen, en fchenkt den Handelaar uuren van rust, over 't algemeen gewenscht en befteed, om de zaaken in orde te fchikken. Dat ongekreukte eerlykheid, by het opmaaken der Rekeninge, zich verheuge over regtmaatige voordeelen: en de Voorzienigheid danke! Schande, fchaamte en fchade zy het lot des geenen, die met een bedrieglyke hand arbeidde: op dat hy wys worde, en de wegen des onregts verlaate! De Stad fchenkt Wintergeneugten aan de Inwoonderen, om de lange avonden te korten: men fmaake dezelve op eene pligtmaatige wyze, wanneer zy alleen den naam van geneugten mogen draagen.

Het fnel afgeloopen Jaar doe elk de vlugtigheid des tyds, de kortftondigheid des leevens, overweegen. Hoe veele Bekenden, Vrienden en Bloedverwanten, hebben het einde daar van niet befchouwd, en zyn van onder de leevenden weggerukt. Zy roepen ons, als 't ware, uit hunne graven toe: *Gedenkt te Sterven! Gy zult eerlang tot ons en uwe Vaderen verzameld worden!* Ernst wekkende taal! Wie zich zelven, wie zyn belang kent, kan ze niet onverfchillig hooren; maar zal op „ zyn einde merken en niet zondigen".

Hoe eigenaartig fchetzen ons de afgeloope Jaargetyden, met leevendige kleuren, het Menschlyk leeven! De lieve Lente, met behaaglyke bloemen en leevendig groen vercierd, vertoont ons de bloeiende Jeugd; onfchuldige, onbezorgde en vermaaklyke dagen flytende.

De Zomer beeldt ons den Mensch af in volle fterkte, aangezogt door ontelbaare verleidingen, en verlokt door de woeligfte driften, die met de verzoekingen zamenfpannen. Dan is het tyd om alle poogingen te werk te ftellen, tot het vermyden van de wegen; „ die na den dood daalen, en de helle vast „ houden"; hoe fchoonfchynende en veel beloovende zy ook mogen weezen. Dan moeten wy het opmerkzaam oor leenen aan de raadgeevende ftemme der bedagtzaame voorzigtigheid, en de lesfen volgen dergeenen, die voor ons, met opmerking, het leevensfpoor betraden, en door ondervinding wysheid opdeeden. De gevaaren zyn veelvuldig en fchroomlyk, zy omringen ons ten allen oogenblikke, en komen dikwyls uit onverwagte hoeken te voorfchyn. Doch neemen wy Rede en Godsdienst tot Leidsvrouwen, op het pad der Deugd; wy

zullen, ondanks die dreigende gevaaren, den weg des Heils veilig bewandelen: of, ſtruikelende, den moed niet opgeeven.

De Herfst is het beeld des meer bezadigden Leeftyds; wanneer de Driften zwygen, en verſtandige opmerking onzen gang regelt. De ydelheden der onbezonne Jeugd, de misſlagen van gevorderder ouderdom, vertoonen zich dan in eigene gedaante; en de onwraakbaare Leermeestereſſe heeft ons, door veelvuldige Proeven, overtuigd, dat de hoop op genot, altoos, het genot zelve overtrof. Hebben wy gedwaald in vroegere tydperken onzes leevens; thans is het hoog tyd terug te keeren: ieder bedenke, dat het geen in de Jeugd enkel een misſlag was, in hooger jaaren een misdryf wordt.

De Winter is de ouderdom des Leevens, die ons, met ſtille en dikwyls ongemerkte ſchreeden nadert, eindelyk overvalt, en de nietigheid van al het aardſche middagklaar ontdekt. Ydele Mensch! Zyn uwe gedagten van grootheid, ſterkte, eere en rykdom, niet verdweenen als een morgenwolke, of een vroegkomende dauw? Moet gy de gegrondheid niet erkennen van het woord des ALMAGTIGEN; „ een wyze beroeme „ zich niet in zynen rykdom; maar zo wie zich beroeme, die „ roeme hier in, dat hy my kent, dat ik de HEERE ben: „ doende regt en geregtigheid op aarde: want daar in heb ik „ lust"! Niets, ô Grysaart, blyft u over, om de Ziel, gedrukt onder den last des lichaams en der jaaren, op te beuren, dan de troostvolle bedenking van het betragten uws pligts — en dit is genoeg. „ Gy hebt den goeden ſtryd geſtreeden en het „ Geloof behouden". De droeve Winterſtormen des Ouderdoms zullen welhaast over, en een eeuwigduurende Lente van gelukzaligheid uw deel weezen.

Ten ſlot onzer Beſpiegelingen ſtrekken de dichtregels van de Godvrugtige Dichtereſſe KOOLAART:

ô Dwaaze Mensch! daar de ondermaanſche dingen
Zo wankel zyn, zo vol veranderingen,
Wat ſtoft ge prat op uitgeſtrekte magt;
Op heldendaan, op glorieryk geſlagt;
Op vorſten gunst, zo los als 't Winterweder,
Op friſſche jeugd, of ſchoon gelaat, zo teder
Als 't Lentegroen; op kragt, die ligt bedriegt;
Op rykdom, die met Arendsvleugels vliegt;
Op gladde tong, geleerdheid, ſchrandre vonden
Van 't fyn vernuft; niets blyft hier ongeſchonden.
De grootſche waan van duurzaamheid ten ſpyt,
Wordt al uw werk ten ſpeeltuig van den tyd,

Blyf u niet meer aan de ydelheid vergaapen,
Erken den trek, het schepsel ingeschapen,
Tot eeuwig heil. Waak op, verhef 't gezigt,
Tot daar Gods gunst, in 't ongenaakbaar licht,
Haar dienaars kroont met wellust, eer en schatten,
Waar op geen tyd, verderf, noch dood kan vatten.

KORT BEGRIP DER VERSCHILLEN TUSSCHEN GROOT-BRITTANJE EN DE AMERICAANSCHE VOLKPLANTINGEN GERESEN.

HEt voorige gedeelte van dit Geschrift (*) eindigde met eene optelling der onregtvaardige en drukkende Wetten, onder welke de Volkplantingen dus lang gezugt hebben. Zy bragten verscheide keeren haare klagten voor den Throon; zy lieten by het Parlement haar geschrei hooren; bykans alle de Steden van *Groot-Brittanje* hebben haare gebeden by die der Volkplantingen gevoegd, in verscheide Verzoekschriften om verligting van die bezwaaren; doch alle deeze aangewende middelen zyn vrugtloos geweest, en zelfs van nieuwe gestrengheden gevolgd. Men maakte eene nieuwe Acte om haare Visscheryen, te bepaalen niet alleen op de *Groote Bank* en op *Terre-Neuve*, maar ook in haare Zeën.

Eene zo strenge handelwyze bewees duidelyk, dat men op de verzoeken der Volkplantingen niet anders wilde antwoorden dan de *Atheners* deeden aan de bewoonders van het Eiland *Melos*. *Gy weet dat, door alle tyden heen, de Magtigsten aan de Zwaksten de wet gesteld hebben.* Het *Parlement* heeft beslooten dat het *Parlement* een onbepaald gezag heeft over de Volkplantingen, en deeze bepaaling strookte al te zeer met de inzigten van het Hof om tegenspraak te ontmoeten. Het wilde zelfs voor de oogen van 't Gemeen dit wyze plan van Bestuur regtvaardigen, 't welk voor altoos dit wettig gezag moest verzekeren, en het Volk bewyzen dat dit alles ten zynen beste geschiedde! Zeker Doctor .... heeft het op zich genomen, *den mond te stoppen dier menigte beulingen van Staatkundigen, die het hebben durven bestaan de handelwyze van het Gouvernement verdagt te maaken.* Hy neemt op zich alle de twyfelingen te verbannen, in een Stukje, 't welk ten tytel voert *Taxation no Tyranny*, of, *Schattingheffen is geen Dwinglandy oefenen.* Dit is waar, wanneer men daar toe Regt

(*) Zie boven Bl. 499—510.

Regt heeft; doch waar berust dit Regt? *De Oppermagt van elke Maatschappy heeft het Regt op van alle haare Leden de noodige schattingen te heffen tot de veiligheid en het geluk van 't Algemeen.* Dit stem ik ook toe. Maar wie bezit die Oppermagt? Behoort die aan één, aan veelen, of aan alle Burgers? Wie maakt 'er de beschikking over? Is de afstand, die men doet, bepaald of onbepaald? Dit zyn zaaken, die een goed Burger behoorde gewikt, gewoogen en onderzogt te hebben, eer hy uitspraak deedt over iets, 't welk zyns gelyken zo zeer betreft. Maar een Doctor heeft andere voorregten: zonder eerbied voor de Staatsgestelteniss, zonder agt te slaan op de gebruiken en gebeurtenissen, die dezelve bepaalen, schryft hy een uitsluitende en onbepaalde magt toe aan het *Parlement van Engeland* (*). Hier is het dat die Oppermagt, welke alles bevangt, alles beheerscht; hier is het, dat dit gezag, 't welk, *naar welgevallen, den Burger van zyne eigendommen kan berooven*, en tegen 't welke de minste wederstand oproerigheid is, als in één middelpunt zamenloopt. De Representanten van drie Millioenen Menschen in *America* vertoonen zich aan zyn oog als inwoonders van eene Kerspel: hunne Gouverneurs en Raadsheeren als Kosters: en schoon deeze drie Rangen, vereenigd, tot heden toe bekleed geweest zyn met de wetgeevende en uitvoerende Magt, zo in 't Burgerlyke als in het Lyfstraflyke, schoon zy onderstandgelden aan den Staat opgeschooten, Krygsvolk geworven, en schattingen geheven hebben om die te betaalen, merkt hy ze nogthans aan als *Kerspel-vergaderingen* of *Corporatien*, regtstreeks onder de magt staande van die haar de Charters verleend heeft. Naa dit alles schildert hy ons de *Americaanen* af als Oproerige Kinders, die de Hoofdstad, gelyk een goede Moeder, *uit liefde straft om ze tot gehoorzaamheid aan wyze wetten te beweegen.* Van deezen aart zyn de valsche redeneeringen, de onbetaamelyke geestigheden, waar van zich deeze Schryver bedient om de regten zyner Medeburgeren te bespotten en hun rampspoed te belachen.

Dan laat ons wederkeeren tot het gezag des Parlements, en

(*) Dat wil zeggen aan de Representanten van een veertigste gedeelte der Ingezetenen van dit Eiland, die alleen het stemregt behouden in de Verkiezingen. Voortyds was het genoeg een Mensch te weezen om dit regt te gebruiken; doch tegenwoordig is het iets toevoeglyks; die geen veertig Schellingen Renten heeft is een nul in het Staatkundige.

en zien of het zich uitstrekke over alle Onderdaanen van het *Groot-Brittannische Ryk.* Eenige aanmerkingen over de gesteltenisse van dien Staat zullen genoegzaam weezen om dit stuk voor onze Leezers op te helderen.

Welk eene toevallige zamenloop van gebeurtenissen ook de orde der Natuure in dit Eiland omgekeerd, en de oorspronglyke gelykheid der Inwoonderen verwoest hebbe; van hoedanig een aart de geweldige of bedrieglyke handelwyzen ook geweest zyn, die een gedeelte der Burgeren ontzet heeft van hunne regten en vrydommen; het gaet vast, dat de Representanten der Heeren door zichzelven, en die des volks door hunne Afgevaardigden, het grondbeginzel geworden is van alle Wetgeeving, en by gevolge de grondslag der Staatsgesteltenisse. De eerstgemelden handelen voor zichzelven, uit kragte van hun eigen regt; de laatstgenoemden voor hunne Aanstellers, uit hoofde van de ontvangene magt. De Koning komt 'er tusschen beiden door de Ryksgrooten en het Volk, bekleed met het regt, om, 't geen zy goedgekeurd hebben, aan te neemen of te weigeren; behalven dit regt, 't welk hy pligtshalven moet handhaaven voor de belangen, en het meeste welzyn der beide partyen, is hy nog met de uitvoerende magt voorzien. Met één woord, de Koning waakt voor den Staat in 't algemeen, slaat de behoeften gade, en roept de Volksvergadering zamen om daar in te voorzien: deeze overweegt, stelt voor, onderzoekt, bepaalt en onderwerpt alles aan het oordeel des Konings. Deeze laatste, die verondersteld wordt de behoeften van den Staat te kennen, oordeelt over de genoegzaamheid der voorgeslagene middelen, drukt 'er het zegel van wettigheid op, voert ze uit, en, doet de Volksvergadering duuren of ophouden, naar hy het noodig of onnoodig keurt. Het geval, 't welk, in *Engeland*, die Schikking der Rykszaaken heeft vastgesteld, andere Staaten, door vermeesteringen of verbintenissen, daar aan verbonden hebbende, heeft 'er dezelfde beginzels doen aanneemen. Zodanige Landen, die door hunne naby gelegenheid hunne wetgeevende Magt met die van *Engeland* konden veréénigen, hebben hunne Ryksgrooten en de Representanten des Volks in het *Parlement* te *Londen* gezonden: terwyl andere, door de Zee daar van gescheiden, dit voorregt niet kunnende genieten, verpligt geweest zyn hunne Volksvergaderingen op dien zelfden voet te houden als de *Londensche*, bekleed met dezelfde wetgeevende magt, en staande in dezelfde afhanglykheid van den Koning. Onder deeze Landen behoorden *Ierland*, 't welk altoos, zins de bemagtiging, zyn *Parlement* gehad heeft, als mede de

Volk-

Volkplantingen, die tot heden humne Volksvergaderingen geregeld gehouden hebben. Elk deezer Maatschappyen moet, derhalven, haar byzonder welweezen bezorgen door de wetten, welke de Vorst, de algemeene Bestuurder, of zyn Afgezant, aanneemt of verwerpt, naar gelange zy nuttig of schadelyk zyn voor het openbaar belang. Dit zyn de snaaren van een en hetzelfde speeltuig, die, zamenstemmende, eene zoetluidende harmonie voortbrengen, en die, ongesteld raakende, door den Muzikant weder gesteld worden.

Eenige deezer Landen hebben, tot geluk hunner Inwoonderen, geen Grooten; de Representatie derzelven is, derhalven, altoos geen weezenlyk deel der Staatsgesteltenisse, en wordt niet geëischt dan in Landen waar zy zyn. Het Volk, in tegendeel, in alle Landen zynde, is de Representatie van 't zelve daar noodzaaklyk, en een hoeksteen van ieder Regeeringsgesteltenisse van Groot-Brittanje geworden. Diensvolgens moeten wy het Volk aanmerken als het beginzel van alle Magt, en de bron, uit welke alle Gezag moet voortvloeijen.

Hoe groot het getal der Volksvergaderingen moge weezen, de eene kan geen Gezag over de andere hebben; dewyl het Volk van de eene het Volk van de andere niet is: zy kunnen ook de een niet tegen de andere handelen, zo de Koning, wiens pligt het is zulks te beletten, daar aan de hand niet leene, en dus de eenigheid des Staatsbestuurs vernietige; de eenigheid des Staatsbestuurs niet min noodzaaklyk tot die Staatsgesteltenisse behoorende, dan de Representatie des Volks. Ongelukkig vry Volk, onder 't welk alle Leden dezelfde voorregten niet erlangen, en niet volgens dezelfde beginzels bestuurd worden! Indien de Raad te *Rome* aan de overwonnen Volken dezelfde regten vergund hadt als aan de *Romeinsche Burgeren*, zou de vryheid overal diepe wortelen geschooten hebben; en terwyl deeze te *Rome* den geest gaf, door de dwinglandy afgemaakt, zag men die herbooren worden in de Wingewesten, en misschien de Hoofdstad van haare onderdrukkers verlossen.

Deeze dierbaare eenigheid des Staatsbestuurs is tegenwoordig in het *Brittannische Ryk* verwoest. Het Parlement heeft niet alleen de hand geleend aan het vaststellen van een Krygs-Regeering in de vermeesterde Volkplantingen; maar wil aan die zelfde eigendunklyke magt de Landen, met haare eigene medeburgeren bevolkt, onderwerpen. Deeze laatsten vinden zich omringd met de slaafsche Volken; *Canada*, *Arcadie*, *Georgie* en beide de *Florida's* zyn als zo veele Batteryen, die hun te Land belegeren; terwyl een groote Vloot, onder-

 schraagd

fchraagd door een ander Leger Slaaven, hunne Havens influit, hunnen Koophandel onderfchept, en hun elk oogenblik met verwoesting dreigt. Dit zyn de onvermydelyke uitwerkzels van verfchillende Staatsbeftuuren, in hetzelfde Ryk door een vry Volk aangenomen.

Het kwaad heeft, derhalven, gelyk wy zien, den oorfprong hier uit, dat een gedeelte des Volks de onbetwistbaare regten van een ander gedeelte zich wil aanmaatigen, en dat de Overheid, aangefteld om de gelykheid te bewaaren, het algemeen welweezen vergeetende, en zich alleen beezig houdende met het bevorderen van haare byzondere belangen en het volvoeren haarer heerschzugtige oogmerken, die verdeeldheid aanftookt, en het eene gedeelte des Volks door het andere wil onderwerpen.

De beginzels der Staatsgefteltenisfe toonen, overzulks, middagklaar, de ongenoegzaamheid dier eifchen van het Parlement, en laaten geen reden van twyffel over aangaande de oogmerken van den Vorst. Indien de Ryksgefteltenis geene magt aan dat Lichaam geeve dan over de Perfoonen, daar in gerepresenteerd, is het een blykbaar onregt dat het door vastftellingen den in- en buitenlandfchen Handel der Volkplantingen, die haar geene magt altoos gegeeven hebben, bepaalt. Het is een nog grooter onregt, dat het dezelve heeft willen onderwerpen aan geldvorderende wetten. Het Parlement heeft nooit over *Ierland* zich het regt van fchatting, als over de Volkplantingen, aangemaatigd. Dit Eiland, van *Engeland* door de Zee gefcheiden, heeft altoos zyn Parlement gehad, onderworpen, gelyk dat te *Londen*, aan de weigerende Stem der Kroone, en de uitvoerende magt waar mede dezelve bekleed is. Dit Parlement heeft het regt geoefend van onderftandgelden toe te ftaan, en gevolglyk fchattingen geheeven. *America* heeft dus lang dezelfde voordeelen als *Ierland* genooten: waarom 't zelve daar van dan heden beroofd?

Maar, zeggen de Voorfpraaken der Dwinglandye, men wil de Volkplantingen geene fchatting opleggen dan om dezelve het haare te doen opbrengen aan de kosten welken het Staatsbeftuur veroorzaaken: indien het Parlement derzelver Koophandel geregeld heeft door haare wetten, waarom zou het dezelve niet fchatten door andere wetten? Indien de *Americaanen* zich aan de eerfte onderworpen hebben, waarom zullen zy de laatfte weigeren aan te neemen? — Ten antwoord dient, dat de berusting van de Volkplantingen en van *Ierland*, in de fchikkingen van het *Britfche Parlement*, betreffende den Koophandel, de Regtvaardigheid daar van geenzins be-

wyst;

wyze; dat de liefde tot den vrede aan den eenen, en de verkleefdheid aan hun oude Vaderland aan den anderen kant, hun heeft doen aflaaten van alle klagten, die zy met regt hadden mogen ftorten, over de wetlooze aanmaatigingen des Parlements: en dat, met dit alles, deeze Staaten zo veele onderfcheidene en onafhanglyke Staatsbeftuuren uitmaakten. Ja zelfs eens veronderfteld zynde dat *Ierland* en de Volkplantingen hadden willen toeftemmen, of reeds toegeftemd hadden, om van het Parlement af te hangen in alles wat de algemeene ftaatkunde des Ryks en des Koophandels betreft, dan nog zouden zy het regt behouden hebben om zichzelven te fchatten.

De *Engelfche Regtsgeleerden* ftemden altoos over één, om de Wetgeeving en de Schatting als twee verfchillende zaaken in de Staatsgefteltenisfe aan te merken. De handelwyze van het Parlement maakt deeze onderfcheiding duidelyk genoeg. De magt, om fchatting te heffen, behoort regtftreekfcher tot het Volk, dat wil zeggen, tot het Huis der Gemeente. Hier neemt dezelve haar oorfprong, en alles, wat daar ten opzigt van dit ftuk omgaat, kan noch vermeerderd noch verminderd worden door het Hooger Huis, dat alleen een Wetgeevende of oordeelende Magt bezit. De Leden van 't zelve geeven of weigeren alleen hunne toeftemming, en dit is noodig: vermids men hun anderzins tegen hun wil van hun eigendom zou kunnen berooven. Eene Bil van onderftandgelden is, derhalven, niet flegts een Wet, maar ook eene Gift des Volks; en die Gift kan de kragt van eene Wet niet krygen van de Ryksgrooten of den Koning alleen: dewyl zy hier in tegen het oogmerk des Volks zouden handelen, met te veel of te weinig te geeven. Dit ftuk der Staatsgefteltenisfe is altoos ftipt in 't oog gehouden. De Landfchappen van *Engeland* gefchat zynde door het Parlement, waar in zy geen Reprefentanten hadden, verzetten zich tegen deeze nieuwigheid, eischten hun regt, en men liet hunne Afgevaardigden toe in de Volksvergaderingen, naa hun eerst ontheven te hebben van de onregtvaardig opgelegde belastingen. *Ierland* onderwierp zich aan de Wetten door het Parlement te *Westminfter* over den Koophandel gemaakt, daar het noit leed, om zonder toeftemming gefchat te worden. *America* is tot dus lang op den zelfden voet te werk gegaan. Waarom gaat men dan ten opzigt van dit Land af van dit beginzel der waare vryheid: *Dat de Eigendom eens Burgers hem niet, zonder zyne Toeftemming, kan ontnomen worden?* En is het niet aan *America* deezen eigendom ontweldigen, en van alle hoop

op

op vryheid berooven, als men het regt weigert om stem te hebben in het aankondigen van Geldvorderende Wetten?

„ 't Is waar;" zegt men, „ maar de *Americaanen* zyn de „ eenigste Onderdaanen des Ryks niet, die zich van dit Regt „ verstooken vinden; eene menigte van Burgers in *Engeland* heeft geen deel altoos in de Wetgeevende Magt die „ dezelve bestuurt, en is niet min gehouden alle de Besluiten van het Parlement te gehoorzaamen." Op dien trant heeft de Staatkunde door alle Eeuwen heen geredenkaveld. Men heeft voortyds geplaagd, verdrukt, geweld en dwang gebruikt; derhalven mag men het nog doen; een gedeelte der Inwoonderen van dit Eiland is onregtmaatig van zyne regten beroofd, waarom zullen alle de Burgers van *America* zich niet aan 't zelfde lot onderwerpen? — Behandelt ons ten minsten, zeggen de Volkplantingen, als uwe Medevaderlanders; elk Mensch in Engeland, die veertig Schellingen Rente bezit, kan in uwe Verkiezingen stemmen: schenkt ons 't zelfde voorregt? Deeze eisch schynt zo veel te regtmaatiger en gegronder daar de Volkplantingen een onafgebrooken regtsbezit van honderd vyftig jaaren kunnen bybrengen: doch men zegt dat zy het niet bezeten hebben; dan, om dat men hun wel heeft willen vergunnen die regten te behouden, die zy afgestaan hadden met *Engeland* te verlaaten, en hun de Charters toe te staan, gelyk men die aan Gilden verleent: en welke men verandert, schikt of vernietigt, naar maate de magt, die dezelve schonk, dezelve ongenoegzaam, onnut of schadelyk keurt. — 't Is een denkbeeld door alle tyden heen, en door alle *Engelsche Regtsgeleerden*, aangenomen, dat een *Engelsman*, waar hy zich in de Landen des Ryks bevindt, van zyne regten niet kan beroofd, of van zyn eigendom ontbloot worden, zonder zyne toestemming. Het was ook het voorregt van een *Romeinsch Burger*, dat hy overal zyne voorregten genoot. — Wat de vergelyking aanbelangt, tusschen de Charters aan de Volkplantingen verleend en die aan de Gilden geschonken, wy zien tusschen die twee zaaken geene gelykvormigheid dan de naam alleen, om 'er eene gelyke gevolgtrekking uit te haalen. Het is geenzins vreemd, dat de Gilden aan 't gezag des Parlements onderworpen zyn, gelyk alle handelingen der uitvoerende Magt, ten opzigte van de Leden in die Vergaderinge gerepresenteerd; en dan nog kunnen zy niet veranderd of vernietigd worden, buiten toestemming des Konings. 't Is, derhalven, het Volk, dat, om best wille, dezelve heeft vastgesteld en ook geagt moet wor-

worden, door het vernietigen, het beste te bedoelen. Maar geheel anders is het gelegen met de Charters, door den Koning aan de *Americaanen* verleend. Wanneer een gedeelte zyner Onderdaanen ten Lande uittrekt, houden zy op in het Parlement gerepresenteerd te worden, en by gevolge van onderworpen te zyn aan de Wetten des Parlements; maar, volgens de Ryksgesteltenisse, blyven zy altoos afhanglyk van den Koning, en kunnen, zonder zyne toestemming, geene Besluiten maaken. Om derhalven hunne Vergadering wettig en overéénkomstig te doen worden met de Staatsgesteltenis, en om zich teffens te meer te bevestigen, in hunne regten en vrydommen, dat zy deeze toestemming, op de staatlykste wyze verkreegen, dat is, door Charters, gelyk aan die welke een ander Koning, reeds overlang hunnen Voorvaderen geschonken hadt, en genoeg bekend onder den naam van de *Magna Charta*. De Koning heeft daar in zyn voorregt gebruikt; hy heeft de voorgestelde Wet op eene wyze zo plegtig en zo onherroepelyk ontvangen, als die van het Parlement te *Westminster*: en gelyk hy deeze niet kan afschaffen, zonder de toestemming der beide Huizen, zo kan hy ook de Charters der *Americaanen* niet wegneemen, zonder hunne toestemming. Het tegendeel te beweeren zou baarblyklyk het beginzel der Staatsgesteltenisse verwoesten, en het onderst boven keeren; want dezelfde magt zou even zeer het regt hebben, om, onder dezelfde voorwendzels, de *Magna Charta* te veranderen of te vernietigen. Indien de toestemming van den Vorst herroepelyk is, in 't eene geval, is dezelve even zo groot in 't andere. De Charters staan, derhalven, gelyk met byzondere Contracten, die beide de partyen gelykerhand verpligten; tot dat die zelfde partyen overeenkomen, om ze voor van geener waarde te verklaaren.

De meergemelde Schryver zou hier met GROTIUS, MONTESQUIEU, of den Staatsdienaar PITT kunnen aanmerken, dat 'er verscheide soorten van Regt zyn; het Regt der Volken en van byzondere Persoonen, dat der Vorsten en der Onderdaanen, dat des Oorlogs en des Vredes; hy zou zelfs, indien het noodig ware, in die Regten, onderdeelen kunnen maaken, en, door vernuftige onderscheidingen, bewyzen, dat de Volkplantingen ongelyk hebben, en *Engeland* een ongetwyfeld regt heeft, haar met het zwaard in de hand tot rede te brengen. Wat ons betreft, die ons in geenen deele met de gemelde Mannen durven vergelyken, wy kennen niets dan het Regt der Natuure, en dat van Overeenkomst of Verdrag, daar aan

akoos ondergeschikt. Zo het een als het ander heeft ten grondslage de denkbeelden van Regt en Onregt, ons ingedrukt, en ten oogmerke het wederkeerig voordeel van elk Lid en van de geheele Maatschappye.

Alle bedryf, 't welk strekt, om, door list of geweld, aan één of meer Menschen uitsluitende voorregten te bezorgen, ten nadeele van één of meer anderen, wordt voor de Regtbank der Rede als onregtvaardig veroordeeld. En 't is, op deeze eenvoudige beginzels, dat wy besluiten, dat het Parlement van *Engeland* geen meer regts heeft, om de Charters der *Americaanen* te vernietigen, dan het Parlement van *Ierland*, of eenige Vergadering in *America*, het regt zoude hebben, om de *Magna Charta* der *Engelschen* te vernietigen; en dat de Koning even verkeerd handelt, als hy de onregtmaatige besluiten van den een of ander aankleeft.

DE RECHTSGELEERDE MOET EEN WYSGEER ZYN.

(*Uit het Hoogduitsch van* GOTTSCHED.)

GEen stelling schynt my waarachtiger te zyn, dan die uitspraak van eenen der vermaardste oude Romeinen: dat namelyk de onsterflyke Goden, of, gelyk wy zeggen zouden, de Eeuwige God, geen heerlyker geschenk aan het Menschlyk geslacht kon geeven, dan de Wysgeerte. Overtollig zou het zyn M. H. ulieden deeze treflyke stelling op te helderen, en te betoogen. Wie weet niet, dat de Wysgeerte bestaat in eene redelyke en grondige kennis van 't geene ons gelukkig kan maaken? En wie moet niet toestemmen, dat eene weetenschap van de gelukzaligheid het allervoortreflykste zy, dat verstandige weezens wenschen, en van den oorsprong aller dingen verkrygen kunnen?

Ik weet wel, dat de verachters der Wysgeerte my, al aanstonds by derzelver beschryving, tegenwerpingen genoeg maaken kunnen. Dan ik heb zoo groot een vertrouwen op myne goede zaak, dat ik al hun tegenspreeken in 't minste niet schroome. 't Is uitgemaakt: de Wysgeerte toont ons den weg ter waare gelukzaligheid; hoewel men deeze eer doorgaans aan den Godsdienst overlaat. Maar deeze twee stellingen zyn niet strydig. Beiden zyn ze in tegendeel zeeker, en berusten op vaste gronden. In zekere opzichten zyn Wysgeerte en Godsdienst slechts in trappen onderscheiden. Ja men vindt

vindt 'er die, veelligt niet zonder grond, den Godsdienst voor de Wysgeerte der eenvouwigen, de Wysgeerte daarentegen voor den Godsdienst der Geleerden, houden. Dan deeze zeldzaame ſtelling mag ik met ernst niet verdeedigen.

Dit nu zo zynde, hoe zeer is het dan niet te beklaagen, M. H. dat dit voortreflykst Godsgeſchenk, van een ondankbaar geſlacht der Menſchen, zo gering geſchat word? Hoe weinigen zyn 'er die voor Leerlingen en Liefhebbers der Wysheid bekend willen ſtaan? Of vindt men 'er al eenigen, die het doen, hoe haast word hun die naam verveelend? De hoogdraavende naam van een Filoſofisch Leeraar word zelfs zulken Geesten wel haast tot een last; zo dra de zucht naar hogere tytels in hun hoofd opſtygt; ten duidelyken blyke, dat zy deszelfs voortreflykheid noch nooit begluurd, en dus buiten alle verdienſten dien naam gedragen hebben. Van waar komt dit euvel anders, dan van die verkeerde gewoonte en beſtelling op onze ouderwetſche Hooge Schoolen, die het hoogſte toppunt der Menſchelyke Volmaaktheid in den laagſten rang geplaatst, en het heerlykst geſchenk der Godheid, onder alle de vier Faculteiten, tot de minſte bezigheid verweezen heeft.

De Wysgeerte moest billyk de voorzitſter zyn op de Akademiën; want zy behelst, in een kort begrip, alle de overige zogenaamde hogere Faculteiten. De Godgeleerde moet van haar de natuurlyke kennis van God, en de Zeden-leer; de Rechtsgeleerde het Recht der Natuur, en de Staatkunde; en de Geneesheer de Natuurkunde ontleenen. Alle drie houden ze zich beezig met de Redekunde, wier leerſtelſel zy onontbeerelyk nodig hebben; ten ware zy, als blinden, in het duistere, naar den wand tasten wilden. Dus heeft men in de Wysgeerte volleedig al het geene by de overige Faculteiten ſlechts ſtukswyze word afgehandeld. En buiten haar wordt 'er weinig, dat gegrond is, gezegd, gelyk het ook niet kan. Zo vruchtbaar is deeze gezegende bron van alle weetenſchappen, dat ze, alhoewel volle ſtroomen van kennis over de geheele Geleerdheid uitſtortende, voor zich zelve echter geen vreemde hulp noodig heeft. En indien men aan het helderst Zonne-lichaam den voorrang boven alle donkere Planeetklooten toeſtaat, dewyl deeze al hun licht en leeven van deszelfs ſtraalen ontvangen; hoe zou men dan der Wysgeerte den voorrang boven alle de overige deelen der Geleerdheid kunnen betwisten!

En dit, M. H... is het, dat ik thans met betrekking tot de Rechts-

Rechtsgeleerdheid betoogen zou, te weeten, dat de Rechtsgeleerdheid buiten de Wysgeerte voor loutere rabbelary, en de Rechtsgeleerde, die geen Wysgeer is, flechts voor een twistzuchtig Praktisyn te houden zy. Vermetel voornemen zal hier veelligt menig een denken, die de Wysgeerte naauwelyks by naame kent, en door eenen in 't geheugen opgeraapten flenter van zekere voor Rechtbanken gebruiklyke Formulieren, in weerwil van 't gezond verstand, en ten spyt der deugd, zyn brood te winnen geleerd heeft. Doch gelukkig! heb ik thans de zulken niet voor my; en indien ik ze al had, ik zou hen echter van het tegendeel niet eens kunnen overreden. Heeft de vergulde praktyk eens iemands oogen en verstand geblinddoekt, hy zal dan de duidelykste waarheden, niet anders dan de Mol het Zonnelicht, kunnen aanzien. Maar voor uwe opgehelderde verstanden, M. H. zal ik met weinig moeite myne stelling kunnen verdeedigen; mag ik my flechts van uwe oplettenheid, die ik ten hoogsten wensch, verzekerd houden.

Ik heb van een zeer schrander Man hooren zeggen: dat verre de weinigste Geleerden dien naam verdienden; maar dat het grootste gedeelte flechts voor gestudeerde handwerkslieden te houden ware. Ik was begeerig, om het bewys van deeze zo vreemde stelling te hooren; en met eene vraag verkreeg ik het. Een Geleerde, zeide hy, verdient eigenlyk dien naam wegens de volmaaktheden van zyn verstand. Het byzondere inzigt in de natuur der dingen, en den zamenhang der waarheden, maakt het denkbeeld uit van waare Geleerdheid. Dan hieraan ontbreekt het hun allen, die met hun geheugen, en niet met hun verstand, studeeren. Zy leeren het handwerk van een Predikant, Advokaat en Geneesheer, even als andere het Snyders en Schoenmakers handwerk leeren. Hun doelwit is niet, om volmaakter van verstand te worden, om den zamenhang tusschen de oorzaken en derzelver werkingen, tusschen middelen en einden, door te zien; maar om brood te winnen. Van daar komt het, dat wy zo veele ongeleerde Geleerden hebben; van daar komt het, dat het getal van waare Geleerden zo gering, en dat van gestudeerde handwerkslieden, in tegendeel, zo ongemeen groot is.

Wanneer ik de zaak wat bepaalder nadenk; dan vind ik, dat het eigentlyk de Wysgeerte is, die den studeerenden tot eenen waaren Geleerden maakt: want zy is het eigenlyk, die den Mensch leeraart, om zyne Rede recht te gebruiken. Haar eerste deel handelt immers van de vermogens

gens van ons verstand, van waarheid en dwaalingen, van goede en slechte denkbeelden, van het behoorlyk en valsch oordeelen, van regelmaatige en verwerplyke sluitredenen. De Redekunde toont ons het onderscheid tusschen weeten en gissen, tusschen geloof en inbeelding, tusschen overtuiging en overreeding. Zy leeraart ons de leerstelselen van anderen te toetsen, dwaalingen te wederleggen, waarheden te verdeedigen, en onzen tegensprekeren den mond te stoppen. Laat ons nu eens zien, of een Rechtsgeleerde deeze dingen wel ontbeeren kan.

De allerminste Rechtszaak onderstelt altyd eene zekere waarheid. Men twist altyd over zekere stelling, die van de eene party verdeedigd, en van de andere gelochend word; en het valt zeer zwaar te onderscheiden, wie van beide partyen het recht op zyne zyde heeft. Onteilbaare omstandigheden maaken den Rechter dikwils zo verward, dat hy zich niet weet te ontwarren. Aanklagers en beschuldigden vinden 'er hun belang in, om door duizend vonden deszelfs verstand te blinddoeken, en door allerlei kunstgreepen deszelfs oordeel tot hun voordeel te onderkruipen. Hier, hier is doorzicht noodig, om het waarachtige van het valsche, het betoogde van het onbeweezene, het billyke van het onbillyke te schiften. Hoe groot ook de natuurlyke bekwaamheid by sommige Menschen moge zyn, zy is echter wel verre van hier te voldoen, om uit zulk eenen doolhof van verwarde twistzaken en krakkeelen gelukkig, en zonder vreemde hulp, de uitkomst te vinden. De Redekunde vervangt hier de plaats van eene Ariadne. Zy biedt haaren Leerlingen den voordeeligen leidraad aan, door welken zy uit alle die sluipholen gemaklyk kunnen uitkomen. Voorspraaken en Rechters moeten wel blind zyn, indien zy de nuttigheid deezer Wysgeerige Weetenschap niet erkennen willen.

't Is waar, men zegt, indien ons de Natuur niet met de rede, om te oordeelen, voorzien had, dan zoude misschien de Redekunde ons in de Rechtsgeleerdheid eenigzins noodzakelyk zyn. Maar waartoe thans zo veel omslag van vernuft, kunst en regelen? 's Lands-heer wil dus: de wet moet gelden, hoe veel 'er ook naar de regelen der Redekunde tegen ingebragt kunne worden. De tegenwerping is niet van alle waarschynelykheid ontbloot, en behelst iets, dat waarachtig is. Ik staa toe, dat in sommige gevallen de wetten zich zeer gemaklyk op de voorkomende gevallen laaten toepassen. Maar is dit altyd zo gemaklyk? Hoe zwaar valt het integendeel dikwils, de raadzels onzer Wetgeveren te

ontknopen? Hoe zwaar is het zomtyds, de schyngronden van partyen te ontdekken; de valsche sluitredenen, daar zy op pochen, te ontzenuwen; en dus het recht uit die dikke wolken aan 't licht te brengen, in welken het door eigenbaat en boosheid was ingewikkeld? Hiertoe behoort een meer dan gemeen Verstand. Hiertoe moet men de kunst van uitleggen, een deel der Redekunde, zich wel eigen gemaakt hebben. Hier moet men geöeffende zinnen hebben, om niet slechts licht en duister, dag en nacht te onderscheiden; Neen, dit kunnen zelfs kinderen zonder moeite doen. Men moet het valsche edel-gesteente van het echte, vervalscht metaal van zuiver goud, een bedrieglyk dwaallicht van eenen veiligen Wegwyzer kunnen onderscheiden. Gaat nu, gy rabbelaars! doet dit eens, zonder de regelen der Redekunde; dan zal ik het u gewonnen geven, dat een Rechtsgeleerde de Wysgeerte zeer wel ontbeeren kan.

Maar neen. Ik ben te haastig. Ik zal toestaan, dat de natuurlyke Rede, zonder eenige beschaving, toereikende zy, eene rechte zaak naar behooren te onderzoeken, en te beslissen: en zo, echter, zal de geheele Wysgeerte daarom voor den Rechtsgeleerden niet onnoodig zyn. Waar bleev het Recht der Natuur, eene wigtige Wysgeerige Weetenschap, daar alle burgerlyke en Godsdienstige Rechten, indienze niet onrechtvaardig zyn zullen, op berusten moeten? Deeze Weetenschap schynt, voorwaar, den Rechtsgeleerden onontbeerlyk te zyn; en wel om de volgende redenen.

Een Rechter is ongetwyfeld een Rechtsgeleerde, of hy moest het ten minsten zyn. Een Rechter zal twistende partyen beslissen; dat is, hy zal zeggen, wie van beiden recht of onrecht heeft. Hoe is dit nu mogelyk, indien hy zelf niet weet, wat recht of onrecht is? Maar dit kan hy, buiten een grondig inzicht in het Natuur-recht, nooit weeten. Ik weet wel, dat de regelmaat van alle zyne vonnissen hem reeds in 's Lands wetten is voorgelegd en aangeweezen. Een Rechter mag geen andere uitspraak doen, dan naar het bevel van den Souverain, en zo als die wil. Maar zal hy daarom dan ten eenemaal blind zyn, en zelf niet zien, of het geene hy spreekt, recht of onrecht zy? Zal hy slechts, als eene doode Echo, 's Vorsten wil en meening napraaten, zonder voor zich zelven te begrypen, of het geene in de Wetten bepaald is, recht of onrecht zy? Ik wil niet hopen, dat iemand ooit zulk een onverstand voor de eigenschap van eenen goeden Rechter uitventen zal. De Rechter moet, by gevolg, noodzakelyk de Natuurwet verstaan.

's Vor-

's Vorsten enkele wil kan niets recht maken, het welk niet reeds alvorens, naar zyne inwendige natuur en gesteldheid, recht en billyk was. Zelfs kunnen de bevelen des Allerhoogsten geen bedryven goed, of kwaad maken, indien ze niet reeds voorheen, naar hunne inwendige geaartheid, zodanig waren. Een Rechtsgeleerde heeft, derhalve, by alle zyne Wetten, bepaalingen, gebruiken, en overleveringen, op zich zelven, niet de minste zekerheid. Wie kan hem verzekeren, dat Justiniaan louter billyke dingen bevolen hebbe; indien hy niet de overeenstemming van deszelfs Wetten, met de onveranderlyke regelen der gezonde Rede, en de eeuwige Natuurwet inziet? 't Is waar, Solon en Lycurgus, Minos en Rhadamantus, Numa en Pompilius, en de grote Tribonianus zyn verstandige, wyze, rechtvaardige, en aanzienlyke Mannen geweest. De eerbied, die wy hun schuldig zyn, gebiedt ons te gelooven, dat zy willens en weetens geen onbillyke dingen in hunne Wet hebben ingelascht. Edoch, waren zy niet ook menschen? Konden zy niet dwaalen? Of kan het geene te Athene, te Sparta, te Rome, en Constantinopel eertyds recht en billyk was, thans te Weenen en Hamburg, te Breslau en Leipzig, te Frankfort en Nurnberg niet wel onrechtvaardig en onbillyk zyn? Hy moet, nopens het groote onderscheid van Gemeenebesten, wel diep onkundig zyn, die Grieksche, Romeinsche en Duitsche Volkeren naar dezelfde Wetten beöordelen wil. En hoe nodig zal het dus voor den Rechtsgeleerden zyn, de aloude Wetten te onderzoeken, en dezelven met den toestand van zyn Gemeenebest, en met de Voorschriften der gezonde Rede, te vergelyken? Tribonianus zelf, en alle oude Rechtsgeleerden over welker wysheid, in de bepaalingen en uitspraken, nopens donkere Rechts-geschillen, wy ons billyk verwonderen, deze, zeg ik, hebben nooit om blinde en onverstandige Navolgeren gewenscht.

't Is een bekend en tevens zeer gegrond spreekwoord: *dat het hoogste recht dikwils het grootste onrecht word.* Men wil 'er mede te kennen geven, dat zy, die te sterk aan de letter der Wetten gekleefd zyn, dikwils volslagen tegen de oogmerken der Wetgeeveren handelen. 't Is bekend, dat genoegzaam alle Wetten, doorgaans, in zeer algemeene bewoordingen worden uitgedrukt. Dit gebrek is ook onvermydelyk. Hoe zou men de overhand winnende boosheid tegengaan, en hen, die van eenen snooden inborst zyn, beteugelen kunnen, indien men slechts eenige dieveryen, eenige geweldenaryen, eenigen moord verbieden wilde? De Wetten moeten in algemeene spreekwyzen worden uitgedrukt, om daar door de kwaadaardigen in

den toom te houden. Zelfs moet men denzulken, door den ſchyn van recht, hunne uitvlugten affnyden. En zo 't ware, dat men in deezen eens te verre ging, dan moet het aan 's Rechters Wysheid overgelaaten worden, om ten rechten tyde eene uitzondering van den algemeenen regel te maaken. Dit noemen de Rechtsgeleerden, *naar billykheid handelen.* En deeze billykheid, die men, zonder de hoogſte onrechtvaardigheid, uit de Vierſcharen niet verbannen kan, geeft my een nieuw bewys voor myne ſtelling. Onnozele Rechters, die van het Natuur-recht niets weten, zyn niet in ſtaat, om de byzondere gevallen, naar derzelver omſtandigheden te beoordelen. Eene geringe omſtandigheid kan immers dikwils veroorzaaken, dat zelfs de duidelykſte Wet zich op het een of ander geval niet wel laat toepasſen. De Rechter moet over zulks aan de gezonde Rede de voorkeur geeven, boven de letter der Wet. Hy moet weeten, in hoe verre, en waarom, hy 'er van diene af te wyken. Nu is het lichter eenen Moor wit te wasſchen, dan deeze omzichtigheid in het oordeelen, buiten eene grondige kennis van het Natuur-recht, te verkrygen.

En welk een ruim veld, M. H. was 'er voor my nu noch geopend, om de Verachters der Wysgeerte, op eene gevoeglígſte wyze beſchaamd te maaken, indien ik de zulken voor my had? Hoe nadruklyk zou ik hun hunne onkunde en rabbelagtige Rechtsgeleerdheid verwyten? Hoe menig kluchtje zou my die zo getrouw overgeleverde Gerechts-ſlenter aan de hand geven, indien ik enige uitgelezen brokken 'er van in hunne belachelyke gedaante wilde uitbeelden? Dan het lust my niet, om met afwezende Vyanden te twisten. Dit beſlooten vertrek ſcheidt my van al die onwysgeerige Rechtsgeleerden, onder welker last onze Raadhuizen zuchten..... 't Is tyd, dat ik afbreeke, en myne Verhandeling aan het oordeel van M. H. onderwerpe.

ZEDELYKE STELLINGEN.

VEle menſchen zyn wonder mild met hunne raadgevingen aan anderen, wanneer zy hen in verlegenheid zien: dog het blykt maar al te dikwerf, dat ze 't niet doen met die oprechtheid, welke tot een goeden raad vereischt word; om dat zy zich, zo dra zy zelve in verlegenheid komen, terſtond van eens anders raad bedienen, en zich zelven mistrouwen.

—Men

— Men geeft dierhalven veeltyds slechts raad, of, om met zyne eigen gaven te pronken, of om geen ledig aanschouwer te zyn, of om dat de gewoonte ons tot Raadgevers gemaakt heeft.

Indien een mensch zich veel laat gelegen liggen aan kleinigheden, leeft hy in een gestadigen oorlog met zich zelven, dewyl hy ieder ogenblik staat, om 'er van overvallen te worden; en zyn eigen toedoen hem zeer vele onlusten berokkent.

Eene openbare Vyandschap is minder gevaarlyk, dan eene geveinsde Vriendschap; tegen de eerste kan men, ten minste gemeenlyk, gepaste maatregels nemen: maar voor de laatsten kan zich de verstandigste mensch niet wagten.

Het is geen Zaak van een gering aanbelang zich in 't openbaar onberispelyk te gedragen: maar het is een nog veel grooter en zwaarwigtiger werk, ten allen tyde een eerlyk man te zyn, zo wel wanneer men alleen, als wanneer men van menschen omringd is. — Men moet niet alleen goed schynen, maar het ook inderdaad wezen.

Dat de menschen over het algemeen zo kwaad niet zyn, als men ze wel afschilderd, zou met recht zyne bedenking lyden. — Maar zulke die met geweld goed, met geweld braaf willen zyn, en de loffelykste getuigenissen van zich zelven geven, 't zy door houdingen, of zelfs met woorden; dezulken zyn niet te vertrouwen. Zy verwagten slegts de bekwaamste gelegenheid af, en dan zyn ze dra gereed, om een ieder zonder onderscheid te bedriegen; mits zy 'er hun eigen voordeel by vinden.

Daar leeft eene groote menigte menschen, die hun ganschen leeftyd doorbrengen, met te eten, te drinken, vermakelyke partyen by te wonen, en te slapen. Zulke menschen doen der Maatschappy geen nut, of voordeel, dan in zo ver, als zy hun dagelyksch onderhoud noodig hebben; zy brengen aan dezelve ook geene merkelyke schade toe, dewyl eene Maatschappy ook Leden hebben moet, welken niets uitwerken, om anderen, die van eene werkzame geaartheid zyn, niet geduurig in den weg te staan. — Dog zy onteeren echter eenigmate de Zamenleving; en zy brengen aan dezelve een zeer groot nadeel toe, waneeer zy de Deugd verагten, en aan allerleie verdorven neigingen den lossen teugel vieren.

Het is, zegt men, eene dwaasheid, die gepaard gaat met de grootste onbillykheid, een ander af te vergen, dat hy even eens denke, als wy doen. Maar om wat reden verwerpt men dan alles, wat tegen onze wyze van denken aanloopt? — Om wat reden vordert men die inschiklykheid van anderen,

welke men ongenegen is aan iemand te betoonen? —Het komt daar van daan, om dat wy allen min of meêr met een zelfde euvel besmet zyn. Te weten: Wy kunnen bezwaarlyk dulden, dat anderen ons in Kundigheden overtreffen.

Indien een ieder zich meer toelei, op het geen hy zelf verplicht is te doen, en minder zyn werk maakte, van over eens anders bedryven, te vonnisfen, daar zou over 't algemeen meer Deugd betragt worden, en men zou veel minder kwaad van elkanderen spreken, dan nu; daar zouden veel minder Bedillers wezen, en men zou de Ziel van Eensgezindheid meer in de Zamenleving zien heerschen.

Aan andere menschen raad te geeven is geen kunst, de Weereld is vol van Raadgevers. Maar zich zelven ten verstandigen Raadsman te zyn, is een bewys van een verheven geest.

Wanneer een Mensch alle zyne daden eerst regt overdagt, voor hy ze uitvoerde, zo zou hy zeer vele dwaasheden, en belachlykheden vermyden.

Men agt zomtyds twee misdaden, waar van de eene uit de andere vloeit, minder dan men ze elk afzonderlyk schat. —— De Dronkenschap maakt vele misdaden verschoonlyk; ja wel eens zulken die men, zo ze nugteren begaan waren, met zyn leven zou boeten. Zouden wy, wegens onze dubbele misdaden, by den Opperften Rigter ook zo verschoond worden?

Indien wy de toevallen van dit leven altoos beschouwden, als reeds voorzien, en in den loop der dingen bepaald; en wel bedagten, dat de orde in den loop der Natuur, om onzent wil, niet veranderd kan worden, zonder dat 'er gestadige Wonderwerken geschieden; ik twyfel geenzins, of de Mensch zou zich minder buitensporig gedragen, wanneer hem ongelukken overkwamen, of smartelyke omstandigheden bejegenden.

Als Luiden van verstand en kundigheid geen eerlyke Lieden zyn, dan mag men ze te regt voor zeer gevaarlyk houden; om dat zy, een grooten invloed op anderen hebbende, daar door velen in hunne belangens weten te krygen.

De ondervinding heeft van alle tyden geleerd, dat 'er meer Menschen ongelukkig geworden zyn, door Schynvrienden, dan door openbare Vyanden.

Zo men over 't algemeen meer geneigd ware, om het goede in zynen Evenmensch te waardéren, dan het kwade te gelooven en te verbreiden, daar zouden niet alleen veel minder Agterklappers in de Zamenleving gevonden worden; maar zulks zou ook tot een prikkel strekken, om vele menschen tot Deugd aan te sporen; altans de onderlinge Kristelyke Liefde zou minder geschonden worden.

Niets

Niets treft doorgaans den Mensch gevoeliger, dan dat hem gebreken verweten worden, waar van de verbetering niet onder het bereik van zyn vermogen is. Tienmalen zal men hem zedelyke ondeugden en gebreken verwyten, die hy door oplettendheid kon voorkomen, of tegengaan en verminderen; tienmalen zal hy deze verwytingen koeltjes verdragen. Maar zegt hem maar eens, dat hy een Dwaas, een Zotskap is, tien tegen één, dat gy 'er flegts met eene oorvyg afkomt.

Geld en fraaie Kleeren fchynen magtig veel verftand aan te brengen. —— Het moeten tog buitengemeene gaven zyn, die door een flegt gewaad uitfchitteren.

Wanneer iets nieuw is, vind men het doorgaans fraai; maar de veragting volgt wel dra op de gewoonte.

Gemeenlyk kan men niets minder verdragen, dan door anderen berispt te worden; en nochtans is een Mensch nergens gereeder toe, dan om het gedrag van een ander te berispen. Zo wy onzydiger omtrent ons zelven waren, zouden wy het eerfte gemakkelyker kunnen lyden, en tot het laatfte veel minder geneigd zyn.

'Er zyn vele woorden onder ons in gebruik, waar van het Gemeen de eigentlyke betekenis niet verftaat; of die ten minften wel eens in een anderen zin gebezigd worden, dan men ze gemeenlyk natuurlyk zou opvatten. Het woord *Verdraagzaam*, by voorbeeld, is door de bank by vele Luiden, die het geftadig gebruiken, niets meer dan een bloote klank, zonder betekenis; of, zo het by hen eene zekere beduidenis heeft, dan zegt het; dat men begere, dat alle menfchen ons *Verdraagzaamheid* bewyzen, zonder dat wy gehouden zyn het aan iemand te betoonen, die van ons in gevoelen verfchilt. Zo heeft het woord *Geleerd* ook geene, of eene zeer willekeurige betekenis, ten hoogften misleidend voor het Gemeen. Hy is een *Geleerd Man*, wil zeggen, hy is een Man, die juist denkt als ik, die met my van één gevoelen is, of ten minften zyne gedagten eenigermate leid, zo als ik het begere. —— Een *Ongeleerd Man*, *een Beuling*, is dan, by tegenoverftelling, een ieder, die met my in gevoelen verfchilt. Hoe meerder iemand dan van my verfchille in de leiding zyner gedagten, des te *grooter bloed*, des te *elendiger beuling*, des te *ongeleerder man* is hy; en hoe meer hy met my overeenftemt, des te *kundiger* is hy ook. Omtrent deze, en meer andere woorden, is men zomtyds zeer in 't onzekere, wat zy betekenen. —— Het ware dierhalven ten hoogften nuttig, dat zulke woorden eens eene vaste en zekere betekenis onder ons mogten verkrygen.

Zy, die de goederen van hunnen Naasten roovden, worden in het openbaar gestraft, en tot schande gemaakt. Maar verdienden dezulken; die met weldaden overladen zyn, en hunne Weldoeners niet slechts met ondankbaarheid beantwoorden; maar te gelyk al hun goeddoen met kwaaddoen vergelden, wel genadiger behandeld, of een fier minder gestraft te worden?

Sommige menschen zyn, aan hunne byzondere gevoelens, dermate verslaafd, dat zy dezulken, die anders denken, dan zy, ligtlyk alle kleinigheden aandoen, en hen by de heele Weereld veragtelyk poogen te maken; in zo verre zelfs, dat zy alle derzelver goede hoedanigheden en bekwaamheden niet alleen voorbyzien; maar ook die in een belpottelyk, in een veragtelyk licht, poogen te plaatzen. Dit is, om 'er niet meer van te zeggen, onverstand.

Wanneer wy zaken van groot gewigt behandelen, dan dienen wy zeer voorzigtig te zyn, omtrent het gebruiken onzer woorden. Derzelver nette betekenis dient wel vooraf bepaald te worden, wanneer 't zulke woorden niet zyn, daar zelfs de gemeenste Man de kragt, en betekenis, volmaakt van verstaat. Zulks is ten uitersten noodig; want hoe gewigtiger de zaak is, welke men behandelt, des te meer ligt 'er ons aan gelegen, om 'er de waarheid van op te sporen.

Als wy billyk handelen willen, moeten wy nimmer iets meer van een ander vergen, dan wy wenschen dat ooit van ons gevergd worde.

C. V. D. G.

DE JAMMERLYKE GEVOLGEN VAN ONGERYMDE BEGRIPPEN.

Als wy het oog slaan op de gewoonten en zeden van verscheide Volken, zullen wy bevinden, dat eenige beginzels, die aangenomen en geloofd worden van Hemelschen oorsprongе te weezen, rechtdraads met de Menschlykheid stryden; doch wy moeten tevens bedenken, dat die beginzels alleen, door het Gemeen en de Onkundigen, omhelsd worden. Kundigheid en Ondervinding boezemen edeler gevoelens in; de Inspraaken van het Geweeten, en de Voorschriften van den Natuurlyken Godsdienst, krygen dan de overhand.

De *Mooren* in *Barbarye* doen belydenis van den *Mahometaanschen Godsdienst*; doch deeze is onder hun zo zeer misvormd, door eene menigte van de dwaasste bygeloovigheden,

die

die de gewoonte, en de list der Priesteren, op mondlyke overleveringen sterk gezet, wettigt, dat het een geheel ander Stelzel worde, dan 't geen de *Turken* omhelzen.

Onder andere ongerymde begrippen, die de rust der Maatschappye verwoesten, is 'er een heerschend denkbeeld, dat, een Christen op te offeren, een werk van groote verdiensten is in 't oog der Godheid; en eenigen denken, dat zy maar eene geringe maate van geluk in de andere Wereld zullen genieten, indien zy zich geen regt op de geluksgoederen des Hemels verwerven, door het bloed eens *Christens* te storten. De Verdeedigers van dit gevoelen beweeren het nogthans, in eenen zeer wyd verschillenden zin. Eenigen houden staande, dat een *Christen*, zal hy zulk een slagtoffer weezen, in den oorlog, in een tweegevegt, of althans voor de vuist moet gedood worden; anderen willen, dat de wyze waarop hy omkomt niets beduidt; zyn dood alleen maakt het verdienstlyke van dit bedryf uit.

Hali Piccolini, een *Italiaansch Renegaat*, Generaal van de *Algarynsche Galeien*, een *Spaansch Schip* opgebragt hebbende, door hem naa een hevig gevegt genomen, bragt veele van de gewondde, en gedoodde *Christenen* aan land. De *Mooren* kwamen, volgens hunne gewoonte, met vreugde-geroep, derwaards loopen. Een oude bygeloovige *Moor*, de aangerigte Slagting beschouwende, wierp zich aan de voeten des Generaals neder, en sprak: „ Hoe uitsteekend gelukkig zyt „ gy, myn Heer, door zulk eene slagting onder de *Christenen* te hebben aangerigt, en dagelyks gelegenheid te hebben om ze te dooden! Uw geluk in de andere wereld „ moet alles overtreffend weezen; dewyl gy een der beste „ Dienaaren zyt van onzen grooten Propheet! Terwyl ik, „ schoon altoos een stipt waarneemer van de Wet, nog nimmer de gelegenheid gehad heb om één Christen aan mynen „ Maaker op te offeren. Ik zal wanhoopig sterven indien ik „ hier in te kort blyf schieten, en daar gy 'er zo veelen in „ uwe magt hebt, kunt gy my gelukkig maaken, door 'er „ een aan my over te leveren, op dat ik hem doode." — Hali, die geheel andere beginzels omheelsd hadt, sprak: „ Uw „ verzoek is u vergund. En wyzende op een jongen wakkeren *Spanjaard*, voegde hy 'er nevens, gaa ter zyden in het „ bosch, en die Hond zal u gezonden worden, om uw geluk „ te volmaaken". De *Moor*, verrukt van vreugde over deeze vergunning, bedankte den Generaal, en begaf zich na het aangeweezen bosch. Hali beval dat den *Spanjaard* een snaphaan, een zwaard en een stok zou gegeeven worden; en gebood

bood hem den ouden Man in 't bosch te volgen, dien te zeggen, dat de Generaal, zyn Meester, hem, volgens verzoek, gezonden hadt. Maar voegde hy 'er nevens, indien de *Moor*, eenig geweld wil pleegen, verdeedig u, en doe hem ten minsten de zwaarte van uw stok voelen. —— De *Moor* zag den *Christen* komen, werd op 't zien der wapenen met schrik bevangen, en pakte zich door een ander pad uit het bosch weg; HALI betuigende, dat hy, daar de *Christen* gewapend kwam, onmogelyk zyn oogmerk kon volvoeren. —— Hier op sprak HALI: „ Lafhartige, wilde gy iemand dooden, die zich niet „ kan verdeedigen? Volg myn voorbeeld; en verdeedig den „ standaart des Propheets tegen de *Christenen*; zodanige daaden zullen, misschien, beloond worden; maar eenen ongewapenden te vermoorden is een allerafschuwelykst misdryf, en „ zal zeker de wraak des Hemels op den kop des Moordenaars doen nederdaalen."

BERIGT

VAN

JOANNES LE FRANCQ VAN BERKHEY.

M. D. Hist. Nat. Lect. en *Schryver der Natuurlyke Historie van* HOLLAND.

DEwyl ik met genoegen ondervind, dat myne poogingen en aanhoudende arbeid, ter Liefde van myn zoo dierbaar Vaderland, in het beschryven der Natuurlyke Historie van Holland, niet ongunstig ontvangen word, spoort dit my, hoe beslommerd door eene menigte van bezigheden, aan, om, zoo veel in my is, het geen tot de ondernomen taak behoort, te voltooien. Ten dien einde bevlytig ik my nog steeds om alles wat 'er eenige betrekking toe heeft, op te tekenen; inzonderheid zoodanige zaaken, die min algemeen bekend, of min omstandig door anderen beschreeven zyn; lettende vooral op den tegenwoordigen natuurlyken staat des Volks en des Lands; om eene beschryving van denzelven aan den Nakomeling over te laaten. —— Nademaal 'er nu in deeze onze dagen, eene gebeurtenis is voorgevallen, welke de aandagt zoo des Volks in 't algemeen, als der Natuur-Historieschryveren in 't byzonder, met eene sterke aandoening opwekt, om dezelve der Vergetelheid te ontrukken; zoo heb ik geoordeeld my billyker

wyze niet te mogen onttrekken, van dit onderwerp wat bepaalder na te gaan; als zynde iets dat volstrekt tot de Natuurlyke Historie van Holland behoort. Ik bedoel, gelyk ieder ligtlyk bezeft, het voorgevallen in ons Vaderland, met den woedenden Storm, en den daar door veroorzaakten of daar op gevolgden Watervloed, van den 14 November deezes Jaars 1775.

Niemant, dien myn plan bewust is, en die den aart van dit onderwerp kent, zal, (zoo durf ik denken,) twyffelen, of een voornaam gedeelte deezer gebeurtenis behoort weezenlyk tot myn bestek. Dan overmits het onderzoeken en verder ontvouwen van dit Stuk, met geene mogelykheid, naar vereisch, uitgevoerd kan worden, zonder de gunstige behulpzaamheid van kundige en getrouwe Vaderlandlievende Berigtgeevers, zoo heb ik, na voorafgaande raadpleeging met des kundige Mannen, het raadzaam geoordeeld, om den vriendelyken en gunstigen bystand myner Vaderlanders, by wyze van een *Circulair* algemeen Bericht, te verzoeken; en zulks, in de eerste plaatse, door middel der *Hedendaagsche Vaderlandsche Letter-Oefeningen*, die genoegzaam in aller Liefhebberen handen zyn, gemeen te maaken.

Vooraf egter zal 't niet ondienstig weezen te melden, dat myn oogmerk geenzins zy, te treeden in 't geschiedkundig verhaalen van alle zoodanige voorvallen, die de akele treurigheid of soortgelyke omstandigheden deezer Geschiedenis betreffen; welker ontvouwing een en ander Boekverkooper, by voorraad, reeds beloofd heeft; aan hoedanigen wy gaerne die zorg overlaaten, terwyl we niet ongegrond op eene goede uitvoering van hun Project hoopen. Myn oogmerk in deezen is alleen, om my, zoo strikt als 't mogelyk zy, te houden, aan de Natuurlyke oorzaaken, omstandigheden en gevolgen, van den gemelden Storm en Watervloed. En om in de naspooring en beschryving hier van te gelukkiger te slaagen, wilde ik myne Vaderlanders de volgende voorstellingen onder 't oog brengen; met vriendelyk verzoek, dat des kundigen de goedheid gelieven te hebben, van my hunne berigten omtrent de navolgende Artykels mede te deelen.

1. Hoe de Windstreeken zig van dag tót dag, zedert agt of veertien dagen vóór en na den Storm, gestrekt hebben?

2. Hoe de Barometer en Thermometer, geduurende dien tyd, gestaan hebben?

3. Van die geenen, welken zoodanige Werktuigen niet bezitten, of niet kundig genoeg zyn, om 'er behoorelyke aantekeningen van te maaken, en nogtans, door ervaring, en eene dagelyksche oplettendheid, het beloop van Weer en Wind op on-

onze Stranden, en aan onze Kusten, kennen en opmerken; van dezulken verzoek ik ook wel byzonder eene opgave hunner ondervinding, die, hoe eenvoudig opgesteld, indien ze naar waarheid zy, te recht hoog geschat behoort te worden.

4. In gevolge van dit voorgaande Artikel, verzoek ik ook van de zoodanigen en alle deskundigen, bepaaldlyk, eene melding van de aanmerkelykste omstandigheden omtrent Ebbe en Vloed; wel inzonderheid, of men aan onze Kusten, of voor dezelven op Zee, eenigen tyd vóór den Storm of Vloed, buitengewoone stroomstrekkingen of beroeringen in de Zee en Zeeboezemen bespeurd heeft; mitsgaders waar, en wanneer men, meer of min, zoo als men 't noemt, een gestopt Ty of staanden Vloed en Eb gehad heeft?

5. Op wat tyd, zoo na tog als men 't bepaalen kan, de Storm op elke plaats is begonnen; of men ook, op dien tyd, keeringen in den wind bespeurd heeft; als mede, zoo 't zyn kan, tot welk eene kragt de wind toe en afgenomen is; en wanneer de Storm heeft begonnen te bedaaren? Eene naauwkeurige Opgave hier van zou veelligt kunnen dienen, om den voortgang van den Wind, of des Lugtstrooms, en den tyd waar in, benevens de streek langs welke, de Storm van 't eene deel des Lands tot het andere geloopen heeft, te bepaalen.

6. Is 't verzoek te melden, hoe hoog de Waterpeil, eenige dagen vóór den Storm, en vooral by deszelfs aanstuwing, is geweest; van uur tot uur, of van quartier tot quartier, ja, zoo 't zyn kan, op minder tydstippen; hoe hoog de ryzing van 't water is geweest, van alle byzondere plaatsen daar men peil houd of aantekent? Ten einde dus in staat te geraaken, om de snelheid der opkropping van de eene plaats tot de andere te bepaalen. En zoo ook, in tegenstelling, de aantekening der afneemende peil; om dus de snelheid van het waterpas zoekende water na den Storm, met opzicht tot ons Vaderland, te mogen weeten.

7. Zoo veel het onder het bereik van de Heeren Berichtgeevers komen kan, of werklyk is, te melden, waar, of op welke plaats, streek of dyk, de sterkste aanval der stroomweling, strekking, aandrang of opkropping geweest is? En in dit geval, kan het zyn, op te geeven de gesteldheid van het Land, binnen- en buitendyks? Dit onderzoek strekt wel voornaamlyk, om daar uit, zoo na als mogelyk zy, eene bepaaling te maaken, nopens de hoogte van de eene Landstreek, tegens de laagte van de andere; en om dus, ten opzichte van ons Holland, in betrekking tot de hooge Vloeden, eene zoo na doenlyke beraaming te maaken, over den meer of min gevaar-

waarlyken toestand van dit of dat district, dyk of sluis, in geval van Storm en Watervloed.

8. Die geenen, welken aan onze Stranden woonen, of aldaar verkeeren, worden verzogt, wel byzonder eene opgave te doen, van de veranderingen, die omtrent eenigen onzer Duinen zyn voorgevallen: waar ter plaatse, en in hoe verre, dezelven hier of daar afgespoeld, of ook elders aangeweld mogten zyn; als mede te melden, of men, op de Voorstranden, eenige verandering in de Banken of Zandplaaten heeft bespeurd? Het verzoek is, in 't eene en 't andere geval, by raaming of nadere bepaaling, by Roeden, te melden de afstanden van de eene of andere plaats; met de strekking, benoorden of bezuiden de Zeeplaatsen. Soortgelyke waarneemingen verzoek ik ook van deskundigen, ten aanzien van de Zuiderzee, de Maas, den Ysfel, en andere Rivieren, mede met opzicht tot derzelver strekking, naar gelegenheid van de ligging der Landen. Wel byzonder wenschte ik ten deezen aanzien, zoo 't mogelyk zy, als oplettenden zulks gade geslaagen hebben, te weeten, de opkomst en den val van het Water, tegens de van boven afdaalende en uitloopende Rivieren; ten einde zoo na doenlyk te leeren bepaalen, de uitwerksels, die beide deeze Waterwerkingen, in de overstrooming der Rivieren, kunnen hebben, in gevalle dat een hooge Zeevloed tegens de Rivieren indringt.

9. Eindelyk is myn verzoek in 't algemeen, om naauwkeurige berigten van alles, wat eenige betrekking kan hebben, tot eene Natuurkundige berekening en bepaaling van de hoogte der Zeevloeden, die men van de kragt des Storms, en den tyd der duuring, kan afleiden; benevens 't geen in aanmerking komt, raakende de snelheid en voortgang van den Vloed, van de Zeeboezemen en Monden af, tot in en aan de Monden en Invloeijingen der Rivieren, en de daar aan gelegen Landen. Door deeze en diergelyke nasporingen, zou men den tegenwoordigen staat van ons Land, in dit opzicht, vry gegrond kunnen opmaaken; of ten minsten zoodanige egte Berigten verzamelen, die anderen, in dit Stuk meer ervaren dan wy, en den Nazaat na ons, in staat zouden kunnen stellen, om 'er zig met nut van te bedienen.

Indien onze Vaderlandsche Liefhebbers, 't zy in Holland of in de nabuurige Provincien, dit myn oogmerk gelieven te begunstigen, en my hunne berigten op de voorgestelde Artykelen te laaten toekomen, bied ik, uit hoofde myner ondernomen beschryving van *Hollands Natuurlyke Historie*, aan, om, met betrekking tot dit onderwerp, hun aller verpligte

Medearbeider te zyn, ten duidelyken betooge van de kundigheid, en ter handhaavinge van de eer, der Natie. Men zal derhalven den inhoud dier Verzamelinge, zoo we, gelyk ik wensche, gelukkig slaagen, veeleer hebben aan te zien, als iets, dat men verschuldigd is, aan de kundige en gunstige Opstellers der medegedeelde berigten, dan aan my, die zig alleen voorstelt het medegedeelde te verzamelen, en in orde te schikken; des ik, in dit opzicht, enkel voorkome, als een welmeenend Burger in den Vaderlandschen dienst. Ter dier oorzaake zou het my zeer aangenaam weezen, dat de Heeren Berigters my de vryheid verleenden, om hunne naamen met bescheidenheid en dankbaarheid te mogen noemen; terwyl ik my verbinde, om van hunne toegezonden Papieren, in alle deelen, zoodanig een gebruik te maaken, als de billykheid en de goede trouw vorderen.

Alle dezulken nu, die op dit voorstel, ter bevorderinge van 's Lands Welweezen, genegen zyn, de behulpzaame hand te bieden, verzoek ik minzaam, dat ze hunne Brieven deswegens gelieven te adresseeren, aan de Drukkers der *Natuurlyke Historie van Holland*, YNTEMA en TIEBOEL, Boekhandelaars te Amsterdam, in de Kalverstraat.

Voor 't overige wil ik, nadien de langzaame zeker gaat, en dit onderwerp geen Stuk is, dat zig, zoo maar ter loops, en eensklaps laat behandelen, daar 't integendeel een ryp overleg, en denkelyk hier en daar wel eens Rescriptie zal vereischen, de Heeren Berigtgeevers niet overhaasten, noch zelf overhaast worden; waarom ik, hoe sterk ik op een goeden en spoedigen voortgang hoope, geen tyd van uitvoering zal bepaalen. Wyders verg ik ook, gelyk ligt te bezeffen is, van allen, die my met eenig Berigt gelieven te begunstigen, geen antwoord op ieder der voorgestelde Artykelen, maar alleen op die geenen, welken onder hun begrip vallen, en waar over zy met de vereischte kundigheid kunnen oordeelen. Ten laatste heb ik hier nog te melden, dat het by my vast staat, minder op een Geleerden schryfstyl, dan op de waarheid en oprechtheid der berigten acht te geeven: weshalven ik die van een kundig Arbeidsman, Zeeman of Sluiswagter en diergelyken, met alle heuschheid, by die van Wiskundige en bedreeven Waarneemers zal stellen; my alleenlyk bevlytigende, om dezelven, daar 't noodig is, in een verstaanbaaren Hollandschen styl voor te draagen.

In hoope dat dit myn Voorstel eene algemeene goedkeuring zal vinden, beveel ik het zelve aan de verdere overweeging der Liefhebbers; oordeelende genoeg gezegd te hebben,

om

om myn Ontwerp te verklaaren, en deszelfs nuttigheid te doen opmerken; waarom ik ook dit Berigt hier mede dagt te eindigen. Dan een en ander denkbeeld, tot onze Watervloeden betrekkelyk, my onder 't schryven voor den geest gekomen zynde, zal ik de vryheid neemen, van dezelven, ter deezer gelegenheid, nog op het papier te brengen.

Natuurlyk vielen myne gedagten, al schryvende, op de Lotgevallen onzer oude Landzaaten, in vroeger dagen, by hooge Watervloeden; dit herinnerde my, hoe zy zig tegens dezelven wisten te beschermen; door naamlyk hun Huisgezin en Vee, in den uitersten nood, te bergen, op hoogten, die zy met eigen handen gemaakt hadden. Zulks nagaande is 't my voorgekomen, dat 'er by deezen laatsten Watervloed, indien men op of in de nabyheid van zulke plaatsen, daar veel Vee en Menschen woonen, zoodanige hoogten gehad had, vermoedelyk zoo veel Vee en Menschen niet verdronken zouden zyn. Dus vergeet men meermaals het oude zekere; daar 't veelligt best was 'er weder zyne toevlugt toe te neemen. 'Er kan althans, naar myn inzien, in laage plaatsen, daar men zulke eiselyke gevolgen bovenal te dugten heeft, geen eenvoudiger en min kostbaarder waarborg uitgedagt worden. —— Even zoo hebben onze gestrande Schepen myne opmerkzaamheid tot zig getrokken; en zulks heeft my aanleiding gegeeven, om te denken op het gebruiken onzer bekende Scheeps-Kameelen. Men weet, by ondervinding, dat dezelven van zeer veel dienst zyn, om zwaare Schepen over de Zandplaat van Pampus te brengen; en dit beweegt my om te vraagen, of men zig geen goeden uitslag van derzelver gebruik, ook op onze Stranden, zou mogen belooven? Indien men één of twee zulke platboomde Kameelen op onze Stranden had, om de gestrande Schepen, die veelal gesloopt moeten worden, ter oorzaake dat ze niet over de Banken te brengen zyn, weder vlot te krygen, zouden dezelven, myns oordeels, met vrugt werkstellig gemaakt kunnen worden. De gewoone handelwyze is ten uitersten schadelyk; en de hulpmiddels, die men dikwils nog aanwend, sleepen onnoemelyke kosten met zig; waar tegen het gebruik der Kameelen my veiliger en onkostelyker voorkomt. Men beoordeele deeze myne gedagte; welke my, by het beschouwen van zoo veele schoone gestrande Schepen, ingevallen is; en gaa eens na, of dit voorstel niet eener verdere overweeginge waardig zy. Ik onderwerp het een en 't ander gewillig aan 't oordeel van deskundigen; niets anders bedoelende dan 't welweezen myner Landsgenooten; tot welker dienst zig reeds voor lange verbonden heeft,

J. LE FR. V. BERKHEY.

WAAR-

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in November 1775.
DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. *'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	Therm. *mo.*	*mi.*	*av.*	Winds Streek. *'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	Weder. *Gesteldh.*
1	29. 8	29. 8	29. 8½	43	42	42	Z O	O	O	Reg. Betr.
2	— 9½	—10	—10	40	42	42	O	—	—	Betr. Held.
3	—	—	—	39	40	41	—	—	—	Mist. —
4	— 9	— 8½	— 8½	39	40	39	—	N O	N O	Held. Betr.
5	— 7	— 6	— 6	39	40	41	—	O	O	Betr. Reg.
6	— 5	— 5	— 4½	40	43	42	—	—	—	Reg. Mist.
7	— 4	— 3	— 3	42	44	45	—	—	—	— —
8	— 3	— 2½	— 4	45	46	45	—	—	N O	Mist Vogt.
9	— 6½	— 8	— 9	44	46	43	N O	N W	N W	— Buijig.
10	—10	—10½	—10½	43	45	44	N W	W t Z	W t Z	Buijig.
11	— 9½	— 8½	— 8¼	44	45	44	Z W	Z t O	Z	—
12	— 7½	— 4	— 3	43	43	52	Z O	Z O	Z O	Regen.
13	— 2	28.11½	28.11	51	55	52	Z	Z	Z	—
14	28. 9½	—11	29. 2½	45	42	44	Z W	N W	N W	— sw.Sto.
*15	29. 5	29. 5	— 5	43	43	41	N W	—	W	HoogeWat.
16	— 4	—	— 8	41	42	41	N	—	N W	Buijig.
17	— 9	— 6½	— 2½	42	38	38	W	Z	Z	Held. Sn.
18	— 0	— 3	— 6	39	39	38	N O	N O	N O	Mist Betr.
19	—10	—11	30. 0½	37	38	37	N t O	N t O	N t O	Buijig.
20	30. 1½	30. 1½	— 2½	35	33	32	N O	Z O	Z O	Mist Held.
21	— 3	— 4	— 4	30	32	31	O	O	O	Vorst Held.
22	— 4	— 3	— 3	31	33	34	O t N	—	—	Mist Sn.
23	— 1¾	— 1½	— 1½	33	34	33	Z O	—	—	Helder.
24	— 1	— 0½	— 0½	32	34	36	O	—	N O	Mist Betr.
25	— 0	29.11½	29.11½	34	35	36	—	—	O	Betrokk.
26	29.11½	—	—	34	36	35	—	—	—	Sn. Betr.
27	—11	—10	—10	33	35	34	N	N O	N O	Mist Sn.
28	— 9	— 9	— 9½	35	36	36	Z O	Z	Z	— Betr.
29	— 9½	— 9½	—10	37	40	41	—	Z O	—	Betr. Reg.
30	—11	—11	30. 0	43	47	45	Z	Z	Z	Mist —

Hoogste Barometer d. 30. 4 }
Laagste Barometer d. 28. 9½ } middelb. d. 29. 6¾
Hoogste Thermometer gr. 55. }
Laagste Thermometer gr. 30. } middelb. gr. 42½

* Den 15 deezer hadden wy, met een aanhoudenden Storm uit het Noordwesten, eene bovengewoone hooge Watervloed, 's morgens om half vier uuren; zynde het Water van het Y 93 duimen boven peil geweezen.

TREFFEND VOORBEELD VAN GOEDERTIERENHEID EN EDELMOEDIGHEID.

IN den oorlog door LODEWYK DEN XII tegen de *Venetiaanen* gevoerd, werd de Stad *Brescia* ſtormenderhand ingenomen, en leedt, zeven dagen, alle de onheilen van wreedheid en ſchraapzugt. Geen Huis bleef voor de rampen daar door berokkend vry, dan dat, in 't welke de Ridder BAYARD zyn' intrek hadt. By zyne aankomst viel de Bewoonſter van 't zelve, eene Vrouwe van rang en middelen, voor zyne voeten neder, en ſmeekte, onder het ſtorten van een traanenvloed, „ Ach, genadigſte Heer! ſpaar myn Leeven; ſpaar de Eer „ van myne Dochters!" — *Wees gerust Mevrouw*; antwoordde de Ridder, *uw Leeven en de Eer uwer Dochteren zal veilig weezen, zo lang ik leef.* De twee jonge Juffrouwen werden, hier op, uit de plaatzen haarer verſchuilinge ten voorſchyn gebragt, en den Ridder ter beſcherminge aanbevolen. Het Gezin, op deeze wyze weder vereenigd, bragt alles toe om zynen Verlosſer allen mogelyken dienst te doen. Eene gevaarlyke wonde hem toegebragt verſchafte deeze beſchermden gelegenheid om haaren beſchermer blyken van dankbaaren yver te geeven. Zy deeden den besten en bekwaamſten Wondheelder komen, pasten hem, beurtlings, dag en nagt op: en als hy verre genoeg gevorderd was, om zulks te kunnen verdraagen, vermaakten zy hem met zang en ſpel.

Op den dag tot zyn vertrek beſtemd, ſprak de Moeder hem indeezervoege aan. „ Myn Heer, aan uwe Goedertierenheid zyn wy „ ons Leeven verſchuldigd, aan u behoort, volgens het regt des Oorlogs, „ alles wat wy bezitten: doch wy hoopen van uwe reeds gebleekene „ gunſte, dat deeze geringe erkentenis u zal voldoen." Zy boodt, dit zeggende, een yzeren kistje vol gelds hem aan. *Hoe veel is 'er in?* vroeg de Ridder, „ Myn Heer," antwoordde zy beevende, „ niet „ meer dan 2500 Ducaaten, al het geld dat wy thans bezitten; „ doch moet 'er meer zyn, ik zal zien wat ik by myne Vrienden kan verwerven." — *Mevrouw*, gaf de Ridder hier op te houden, *ik zal nooit uwe minzaamheid jegens my, in myne oogen veel meer dan* 100,000 *Ducaaten, vergeeten. Neem uw geld te rugge; en vertrouw altoos op myne dankbaarheid.* „ Myn Heer," was haar taal, „ gy doet „ my, door deeze weigering, eene groote ſmarte aan. Ontvang het „ alleen als een Teken van uwe vriendſchap voor myne Familie." — *Naardien ik*, vervolgde hy, *u hier door kan verpligten, neem ik het geld aan; doch ſchenk my het genoegen om van uwe Dochters afſcheid te mogen neemen.* Zy traden binnen met oogen vol dankbaare erkentlykheid. *Jonge Juffrouwen*, zeide de Ridder, *de indruk, dien gy op myn hart gemaakt hebt, is onuitwischbaar. Wat ik u daar voor zal ſchenken, weet ik niet: want Lieden van myn Beroep zyn zelden breed by kas: doch hier zyn 2500 Ducaaten, over welke de goedheid uwer Moeder my in ſtaat geſteld heeft, naar welgevallen, beſchikking te maaken. Ontvang ze als eene Huwlyksgifte, en ik wensch dat uw geluk, in 't Huwelyk, uwe verdienſten evenaare.* „ Edelmoedig Rid„ der," riep de Moeder uit, „ de Hemel bekroone u hier en hier na„ maals met zynen zegen!"

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in December 1775.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 1½	30. 1½	30. 1½	46	49	47	Z	Z	Z	Mist.
2	— 0½	— 0½	— 0½	44	45	46	Z t W	Z t W	Z t W	———
3	———	— 1	— 1	47	49	50	Z W	Z W	Z W	Betr. Held.
4	— 1½	— 2	— 3	49	48	47	———	W t N	N W	Mist.
5	— 3	— 2½	— 2	50	50	48	W	W t Z	W t Z	— Reg.
6	— 1½	— 1½	— 2½	47	47	46	N W	N W	N	Buijig.
7	— 3½	— 3½	— 3½	46	46	45	N	N	———	———
8	— 2½	— 1½	— 1	45	47	46	W	N W	N W	———
9	— 1	———	— 1½	42	41	40	N	———	———	— Wind.
10	— 4	— 4½	— 4½	36	38	39	N O	———	Z W	Helder.
11	———	— 3	— 3	38	42	44	W	W	N W	Buijig.
12	— 3	———	———	42	44	43	———	———	W	———
13	— 2	— 1	— 0	36	39	45	Z W	Z W	Z W	Held. Reg.
14	29. 11	— 0	— 1	43	44	43	W t N	N	N	Buijig.
15	30. 2	— 2	— 2½	40	42	41	N	———	———	Mist Held.
*16	— 4	— 4¼	— 5	34	33	34	O	O	O	Helder.
17	— 6	— 6¼	— 6	31	32	33	Z	Z	Z	Betr. Held.
18	— 5	— 4¾	— 4	30	32	35	Z W	———	———	Held. Betr.
19	— 3	— 2½	— 2½	37	36	38	N	N O	N O	Mist Held.
20	— 1½	— 0½	29. 9½	33	34	32	Z O	Z O	Z O	Betr. —
21	29. 7	29. 5	— 4	32	38	42	Z t O	Z t O	Z t O	Held. Reg.
22	— 3	— 3½	———	39	42	41	———	Z	Z	Mist Held.
23	— 2	— 0½	— 0	42	46	45	Z	Z W	Z W	Reg. —
24	— 0	28. 9½	28. 7	42	46	44	Z t W	Z	Z	— Held.
25	28. 11	— 11	— 11	41	42	42	Z W	Z W	Z W	Held. Reg.
26	29. 3	29. 4	29. 5½	41	43	44	———	———	W t Z	——— ———
27	— 7	— 8½	— 10	41	42	41	———	W t N	N t W	Mist Held.
28	— 11	— 10½	———	33	39	35	———	Z W	Z W	——— ———
29	— 8½	— 8¼	———	32	36	37	Z	Z	Z	———
30	— 10	— 11	— 11	36	38	39	Z W	Z W	Z W	———
31	30. 0	30. 0½	30. 1	38	41	38	N W	N W	N W	Held. Mist.

Hoogste Barometer d. 30. 6¼ }
Laagste Barometer d. 28. 7 } middelb. d. 29. 6⅝

Hoogste Thermometer gr. 50. }
Laagste Thermometer gr. 30. } middelb. gr. 40

* *Poolen*. Warschouw, den 16 stond de Thermometer van *Reaumur*, 10 gr. onder o, gelyk aan 9 gr. boven o by *Fahrenheit*.

Den 17, 's morgens voor Zonnen-opgang 15 gr. onder o, gelyk by *Fahrenheit*, 1¾ graden onder o.

Den 18, 8 graden onder o, gelyk aan 14 graden boven o by *Fahrenheit*.

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN,

In de Tweede Stukken des Derden en Vierden Deels.

(III. en IV. dienen ter aanduiding van het IIIde en IVde Deel.)

A

Ko-

Plan-

Schep-

T.

Voort-

BERIGT

VOOR DEN

BOEKBINDER.

Het Verbeterblaadje, van bl. 175 en 176, op zyn plaats in te voegen.

